

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt vores arbejde – Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

DE DANSKES ØER

ACHTON FRIIS

DE DANSKES ØER

MED ILLUSTRATIONER AF

JOHANNES LARSEN OG FORFATTEREN

BIND III

Lyd 28 Juli 1921 dt.
And. Grams 2103

GRAFISK FORLAG · KØBENHAVN

© 1962 by *Marta Achton Friis*

ANDEN UDGAVE

*De danskes Øer er sat med 10 punkt Baskerville
og trykt hos*

Grafisk Institut A/S · København 1965

Papiret er matglattet 605

og krideret kunsttryk fra De forenede Papirfabrikker A/S

Indbindingerne

er udført af Oscar Møllers Bogbinderi

og luksusudgaven af Anker Kysters Eftf.

med sidepapir tegnet af

Axel Encke

Indhold

	Side
Øerne ved Svinø Bugt	11
Enø	14
Dybsø	25
Omø	38
Agersø	56
Egholm	78
Musholm	85
Nekselø	93
Sejersø	115
Eskildsø	165
Orø	175
Hesselø	200
Egholm	219
Fur	230
Rotholmene	272
Livø	277
Venø	296
Jegindø	315
Fuglholm	333
Lindholm	336
Hirsholmene	341
Læsø	359
Nordre Rønner	414
Anholt	419

PORTRÆTTER

	Side
Den gamle fra Dybsø	33
Fisker Hans Jørgen Iversen fra Kirkehavn på Omø	47
Ung fisker fra Agersø	65
Husmand Kristian Pedersen fra Nekselø	101
Husmand Anders Madsen Andersen fra Sejersø ..	155
Anders Madsen Andersens kone, Sejersø	157
Fisker fra Orø	195
Den 76-årige postbådfører Søren Larsen	225
Jens Tharri fra Fur	257
Fisker Per Sørensen fra Madsbad	261

Fisker Per Sørensens kone	263
Fru Vestergaard fra Nørreris, Venø	309
Den 76-årige Silius Pinderup, Jegindø	321
Fisker Christen Hurup Christensen fra Jegindø..	329
Fisker Johannes Larsen, Hirsholm	347
Den gamle Manassie fra Juelsminde, Læsø	389
Den 82-årige sømand Lars Christian Larsen	
Rønne, Læsø	401
En lille Læsøpige	409
Gårdejer Steffen Graa, Anholt by	421
Postfører Henrik Jakobsen, Anholt by	449
Inger Steffensen Graa, Anholt by	455
Karen Grentzmann, Anholt	457
Wilhelm Grentzmann, Anholt	459
Sognefoged H. C. Andersen, Anholt	463
Gårdejer Steffen Graa, Anholt by	467
Den gamle møllerkone fra Anholt by	475

FOTOGRAFIER BAG I BIND III

	Tavle
Lungshave	1
Enø	1, 2, 3, 4, 5
Dybsø	6
Omø	7, 8, 9, 10
Agersø	10, 11, 12, 13, 14, 15
Helleholm	15
Egholm	16, 17, 18
Nekselø	19, 20, 21, 22, 23, 24, 25, 26, 27
Sejerø	28, 29, 30, 31, 32, 33, 34, 35, 36
Eskildsø	37, 38, 39
Orø	39, 40, 41, 42, 43, 45
Langøre Holme	44
Hesselø	45, 46, 47, 48
Egholm	49
Fur	49, 50, 51, 52, 53, 54, 55
Livø	55, 56, 57, 58
Venø	59, 60, 62
Jegindø	61, 63
Fuglholm	62, 63
Lindholm	64
Hirsholmene	65, 66, 67, 68
Læsø	67, 69, 70, 71, 72, 73, 74, 75, 76, 77
Nordre Rønner	77, 78
Anholt	78, 79, 80, 81, 82, 83, 84, 85, 86, 87

Rejsen 1923

Øerne ved Svinø Bugt: Enø med Lungshave og Dybsø. I Store Bælt: Omø, Agersø, Egholm og Musholmene. I Sejerøbugten: Nekselø og Sejerø. I Roskildefjord: Eskildsø. I Isefjorden: Orø med Langøre Holme og Lindholm. I Kattegat: Hesselø.

Øerne ved Svinø Bugt

Kulde, gråvejrs og blæst! Foråret begynder, som efteråret og vinteren endte, alle årstider går ud i ét!

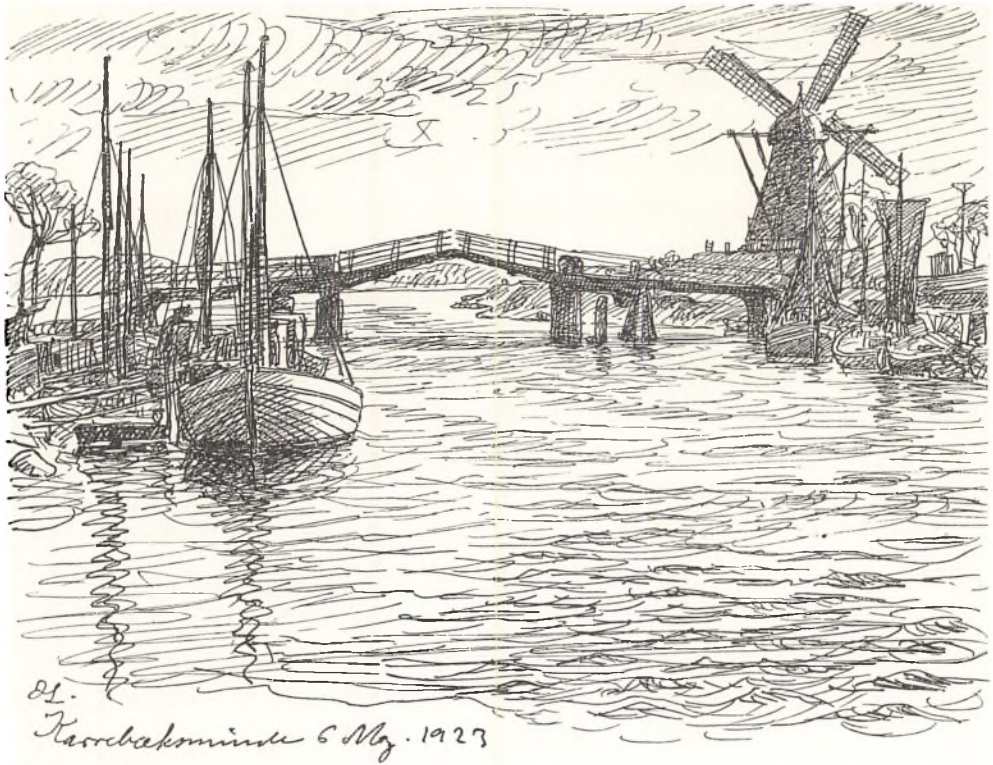
Det er den 1. maj. Jeg ligger i Karrebæksminde og venter „Rylen“s ankomst fra Kerteminde for at gå til de vest- og nordsjællandske øer. Men ved aftenstide, da kulingen fra vest er steget til brandstorm, kommer den stedlige lods ind og bringer den telefonbesked fra Slipshavn på Fynssiden, at båden har måttet søge nødhavn dér. Først den næste dag ved middagstid nåede den ind til Karrebæksminde.

Havnen her dannes af det gravede strømløb mellem Sjælland og *Lungshave*, der tidligere var sammenhængende med Sjællandskysten og adskilt fra Enø ved det såkaldte „Gammelløb“, Karrebækfjordens gamle forbindelse med Svinøbugten. Efter at det kunstige løb er dannet, er Lungshave langsomt sammengroet med Enø. Løbet, som vel er 350 m langt, er på sit bredeste sted højst 70 m, på det smalleste næppe mere end 50. Dag og nat går her en rivende strøm, som tidevandet sætter ud og ind gennem fjordens eneste åndehul ud til det åbne hav. Havnen søges mest af småfartøjer, kuffer, tjalke og småskonnerter.

Medens strømmens nordside begrænses af den yndige og smilende Karrebæksminde by med dens småhaver og træbeplantede veje, ligger langs sydsiden den forholdsvis nye og grimme fiskerby med sine ensartede huse på rad bag bolværkerne. Her i havnen havde vi standkvarter, mens vi besøgte øerne Dybsø og Enø, som i retningen NV-SØ lukker for Karrebæks Fjord, Krageholms Strøm og Dybsø Fjord og strækker sig over en længde af omtrent en mil fra Karrebæksminde til Svinø Land.

I et endeløst tog af byer har vejret holdt en storartet maj-demonstration hen over os. Men nu nærmer endelig bagtropperne sig. Straks efter „Rylen“s ankomst lagde en tæt, iskold tykning sig fra havet ind over kysten og rugede som en grå mare over landet. Om eftermiddagen opløstes gusen i voldsomme regnskyl med lyn og torden. Og så endelig fulgte mildning og solskin. I løbet af et døgn så vi prøver på alt det vejr, vi kan vente fra maj til november.

Om natten får vi ro. Men rundt omkring over landet hører vi bestandig fjerne, vandrende tordenbyger knurre, de lusker rundt som store, edder-spændte dyr, der ikke kan finde ro. Det er Vorherre, der løser sine pladshunde ved mørkets frembrud.

Natten igennem hører vi den dybe, gurglende lyd af det bestandigt strømmende vand om bådens sider. Ved strømkæntring er der en lille pause, så begynder lyden på ny med hurtigt *accelerando*. Det er uhyre søvndyssende. Men en anden lyd, der af og til ytrer sig oppe fra dækket, er drønet fra den heksedans, som rotterne fra de nære pakhuse opfører deroppe. Den er ikke nær så søvndyssende som den første.

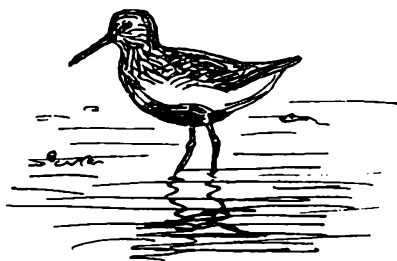
Foruden den smukke bro, der forbinder Lungshave med Sjælland, har denne kun én seværdighed, den gamle, monumentale vindmølle, der er pragtfuld både ved sine skønne linjer og sin herlige beliggenhed ved strømmen. Naturligvis oprørte det os at høre, at det var hensigten at lade et „konsortium“ få den til købs og omdanne den til restauration for stedets sommergæster. Men vi behøvede ikke at nære bekymringer af den grund. Dens skæbne blev en ganske anden. Jeg erfarede senere, at beboerne solgte den til et filmsselskab, som for effektens skyld afbrændte den foran et kamera! *Sic transit . . .*¹

Fiskerbyen består af omtrent et dusin huse, der nærmest er at betragte som et anneks til Karrebækminde, men som dog har deres egen »Café og Konditori«, hvilket navn dog camouflerer en lille sjus-beværtning for fiskere og sømænd. Sydøst for fiskerbyen ligger skolen, som er fælles for Enø, Lungshave og Karrebækminde. På vestkysten er der i de senere år blevet opført en

samling „villaer“, nærmest i kuffertstil – nogle tingester, hvis mage jeg aldrig har truffet. De ganske flade omgivelser lader disse arkitektoniske mærkværdigheder komme til deres fulde ret, hvorfra man end betragter dem. Mærkeligt virker de ude fra havet; det er som et mareridt at nærme sig kysten, hvor man i indtil to kilometers afstand ikke får øje på det lave land, medens disse bygningsværker tilsyneladende ligger som store skibsskrog eller flydende dragkister på vandet!

Det tidligere sund, Gammelløb, er nu helt lukket mod vest, hvor kun nogle store laguner er tilbage, der ender i sumpe. En vej fører på en cirka hundrede meter lang dæmning over den lavning, hvor sundet tidligere gik. Gennem den nordøstlige ende af vejlen kan man endnu herinde fra med robåde komme ud i Karrebækfjorden. Men dette varer næppe længe, vandet fortrænges mere og mere af det opdykkende land.

Lungshave er 73 tdr. land, men den er altså stadig i vækst. Sammen med Enø og den lille Skakholm hører den til Karrebæk sogn i Sorø amt, medens den nærliggende Dybsø hører under Vejlø sogn i Præstø amt.

Enø

Øen er langagtig i retning NV-SØ, i luftlinje omtrent 5¹/₂ km lang. Den består af en større nordlig og en mindre sydlig del. Den nordlige er godt 2 km bred og har en landsby foruden et par enkelte fritliggende gårde. Terrænet her er skovløst, temmelig højt og bølgeformet, ender mod vest i stejle klinger og er næsten overalt dyrket. Øens sydlige del er derimod ganske smal og lang som en tarm; terrænet er lavt, mest sandet og gruset, men går mod øst over i græssletter med sige og småholme, hvoriblandt *Skakholmen*. En enlig bondegård ligger herude. Sydligst ender den i *Enø Overdrev*. Dens samlede areal er 535,6 tdr. land, og dens syv bøndergårde og omtrent lige så mange huse har ialt 72 indbyggere.

Over Lungshave vandrer vi en klar morgen i strid forårsblæst ned over vejlerne til Enø by. I al sin lidenhed virker denne stærkt ved sin gammeldags ynde, der kommer til syne blandt andet i det skønne gadebillede, hvor ældgamle gårde og huse ligger mellem poppelhegnede kær og haver.¹ I stilen adskiller bygningerne sig ikke fra det nære Sydsjælland. De er typiske for den sjællandske landsbyidyl. Om Jeppe på Bjerget rejste sig fra en af gårdenes møddinger og stolprede hen ad vejen, ville han ikke virke opsigtsvækkende eller forstyrre harmonien. Kun et par af de mindste huse er slet holdte og faldefærdige; de viser, hvad mennesker kan nøjes med som bopæl, selv inden for et så relativt civiliseret samfund som vort. Vort bondeproletariat er i virkeligheden ikke mindre nøjsomt i så henseende end det tilsvarende i byerne.²

Da jeg fotograferede ved gavlen af et af disse huse, kom manden pludselig til syne omkring hjørnet, men trak sig hastigt tilbage ud af skudlinjen. Da jeg siden havde skiftet plads og var kommet ind under hækken, hvor jeg var skjult for ham, hørte jeg ham gå i haven og mumle for sig selv: „Du ka' trow, a' je' skatte mæ po pladen! Du ka' *faenedeme* trow, a' je' skatte mæ po pladen!“³

Når man nu færdes over Enøs åbne, skovløse og dyrkede marker, har man svært ved at forestille sig, hvorledes her har set ud, da øen fik sit navn efter gudinden Ydun, hvis æbler skænkede guderne ungdom og sundhed, og for hvem der uden tvivl i oldtiden var en helligdom, et *vi*, på denne ensomme, skovklædte ø. Endnu i kong Valdemars Jordebog kaldes øen „Ithenø“, og her nævnes „hus“ på den for jægere. Men siden forvanskes navnet mere og mere: Ethnø, Edneø og Ednø. Tidligt kommer den under kronen og er allerede

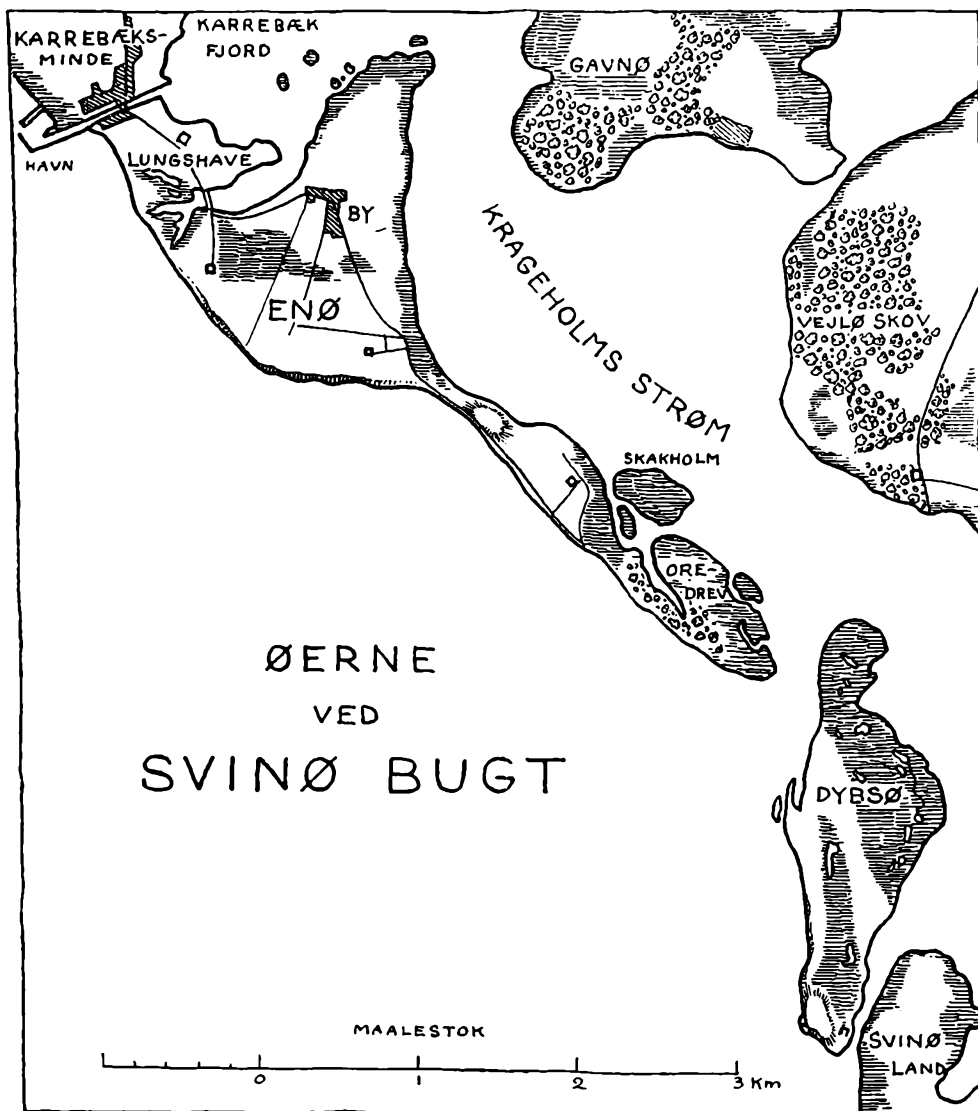

1231 bebygget, vel sagtens på grund af det rige fiskeri i og uden for Karrebækfjorden. Den pantsattes af Erik Menved sammen med Karrebæk o. fl. byer til drost Peder Hessel i 1293, men kom tilbage under kronen i 1356. Dronning Margrethe skænkede øen sammen med flere landsbyer i Karrebæk sogn til bispnen Peder Jensen Lodehat i Roskilde for en sjælemesse over hendes fader og broder ved Trefoldigheds Alter i Roskilde – efter betalingens størrelse at dømme må disse herrer have trængt stærkt til forbøn! – I 1407 ser man, at øen sammen med et par byer hvoriblandt *Gumperup* danner et eget birk under Saltø slot. I 1863 sælger en brigadér *Numsen* den til gehejmeråd Knud Thott til Gavnø.

I de to bramfri navne vil man måske søge en antydning af, at det er gået stærkt til agters med „Yduns ø“, men dette er i al fald verdslig set ikke tilfældet. Øen havde dengang otte gårde og tre huse, og allerede da havde den en vindmølle, som lå ved indsejlingen til „Mindet“. Den deltes i tre marker: Skibsmarken, Østermarken og Nørremarken.

På den tid, da Karrebæksminde endnu hed Hals Minde, fandtes af andre gamle stednavne på stedet „Dravet“ eller „Draugsbjerg“, hvor fiskerne drog vod i land ligesom ved „Støflestade“ på Enøs sydende, det nuværende Overdrev. Dette kaldes på et kort over Gavnø gods fra 1747 *Kragholmen*.

Det har nok været sure herrer på Gavnø i de tider. Eksempelvis finder man

i general-inspektionskollegiets forhandlingsprotokol, at „Bønderne paa Enø har paany holdet med megen Bulder og Larmen deres Sommerriden, og det med Ridefogden og Forpagteren paa Gaunø Iver Bruun hans Tilladelse, og dertil har samlet Penge at drikke for.“ – Herregud, har bulderet virkelig kunnet overdøve det, der udgik fra herregårdene i de dage? Provsten klager til kollegiet, konferentsråd Thott giver ridefoged og bønder en irettesættelse og befaler, at hvad der er tilovers af de indsamlede penge skal gives til de fattige.

For at komme fra Sjælland til Enø måtte man i gamle dage sejle eller benytte vadestedet ved Vejlø. Gammelløb eller Mindegabet, hvorover Enø nu ved dæmning og en bro er forbundet med Lungshave, var dengang en dyb

strøm, gennem hvilken skibenes vej gik op til Næstved gennem Susåen. Lungshave var dengang øde og lyngdækket hede. I årene 1801–1807 anlagdes „Næstved Udhavn“ ved Karrebæksminde, og først da blev det nye udløb gravet, som siden har skilt Lungshave fra Sjælland. Fra 1825 har man benyttet denne indsejling i stedet for Gammelløb, som siden er sandet mere og mere til.

At den vanskelige forbindelse med Sjælland dog havde *sine* fordele for øens beboere ses af en historie om øens skolemester Ambech, som var lærer her til 1828. Han havde altid både sin gris og sine får logerende i skolestuen, så han ikke behøvede at forsømme deres røgt, fordi han skulle tage sig af børnenes opdragelse. Skoletilsynet behøvede han ikke at frygte som en overrumpling, for det arriverede altid over Karrebæk. Herfra måtte præst eller provst først skråle efter „Gamle Margrethe med båden“ – det var degnens kone – for at hun kunne ro over og hente gæsterne. Når landskabet genlød af dette varsko, kunne degnen transportere kræturene ud af arken og få møget ud, inden det høje tilsyn viste sig.

Øens beboere førte i årevis en hårdnakket kamp med Næstveds borgerkab for at få lavet en landfast forbindelse med Sjælland. Under ledelse af den fremragende bonde Lars Hansen begyndte øboerne i 1846 at opføre en vase med pælerader og faskiner over løbet mellem Enø og Lungshave. Næstvedborgerne, som frygtede, at følgen skulle blive en tilsanding af det nye havneløb ved Karrebæksminde, mødte dette med en skarp protest. Men øboerne fortsatte roligt deres brobygning. Det var da lige ved at komme til en regulær krig på kniven. Havnekommissionen truede med at standse brobyggeriet med magt, og de syv raske gårdmænd af Enø bylav svarede, at de var parat til at sætte magt mod magt!

Inden slaget begyndte, lagde amtsrådet sin kolde hånd på øboerne og afsagde en dom, som gik dem imod. Ifølge denne fik de kun tilladelse til at opføre en pælebro, under hvilken Gammelløbs vande frit kunne boltre sig. Broen blev opført, men stod naturligvis kun til den første voldsomme isskrubning fejede det hele væk. Det var først efter at en bonde fra øen en sen efterårsaften i 1861 ved at age over vadestedet kørte fejl og druknede, idet vognfjælene drev bort med ham, mens hestene svømmede land på Sjællandssiden, at der kom en anden gang i tingene. Kort efter fik øboerne endelig den forbindelse, de havde stridt for i en menneskealder.

Det var den førnævnte Lars Hansen, der som øens selvskrevne høvding ledede det optog, som den 12. august 1846 modtog kronprins Frederik, da han fra Gavnø, hvor han var på besøg, rejste over øen til Karrebæksminde. Efterretningen herom kom bag på beboerne, så man kunne ingen festligheder forberede. Men på et gadestævne vedtog man, at gårdmændene til hest skulle

modtage prinsen uden for byen. Midt i travlheden ankom en forrider for at spørge fra prinsen, om ingen af beboerne var i besiddelse af godt gammeltøl, „da Højstamme var bleven anfalden af en stærk Tørst!“ Bonden Hans Pedersen er blevet navnkundig ved at erklære, at det havde *han!* Han blev hjemsendt for at slå spunsen af tønden, mens Lars Hansen i spidsen for de resterende fem gårdmænd red prinsen i møde på de blanke øg og eskorterede ham tværs over øen.

Det var en stor dag i øens historie.

I gammel tid var den lange tange i sydøst, Enø Overdrev, fælles græsningssted for kvæget. Her græssede syv høveder fra hver gård under opsyn af en „hyre“, der boede i et gammelt „hyrehus“ på tangens midte.

Siden 1852 er samtlige øens gårde og huse solgt til selvejendom, det sidste hus i 1867. Øen havde skole allerede i 1730, da den nævnes i en tingbog, og senere omtales den i Gavnøs jordebøger 1769. I 1893 blev den nedlagt, og en ny byggedes på Lungshave og tillagdes Enø og Karrebæksminde byer.

Omtrent midt på Enø nordlands vestside, nær klinerne på højdedraget, ligger bonden Christen Christensens gård. Manden er en storbondeskikkelse, noget af en verdensmand, med et glatraget, kraftigt prælatansigt – sådan som prælater aldrig mere ser ud! Myndig og bred sidder han i stuen foran mig og fortæller om sin ø, tværs over kaffebordet og den bovnende cigarkasse.

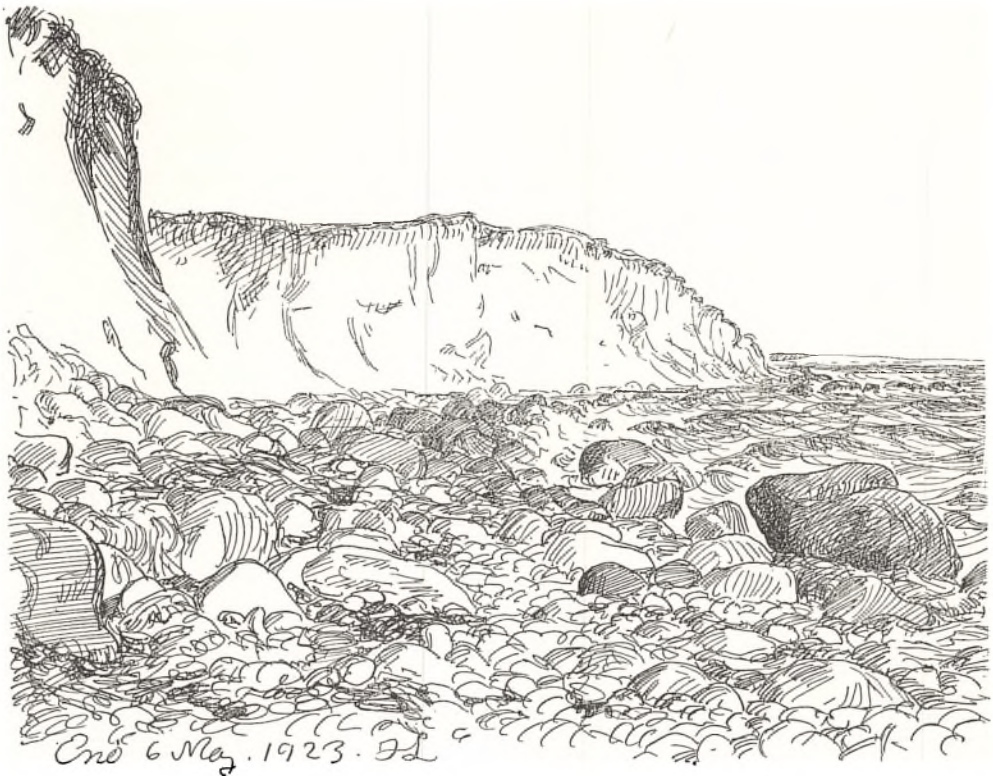
Om fund, der kunne tyde på stenalderbebyggelse på øen, har man aldrig hørt tale. Og dette, siger han klogt, står nok i forbindelse med, at her så godt som ingen flintesten findes i øens jordsmon. Kun én eneste stenkile er fundet på stedet inden for mands minde. Om øens gamle *skove* findes her i form af stednavne mange minder, således „Egemoseå“, hvor han selv ofte har pløjet gamle egestubbe op af grunden. I forbindelse med dette sted omtrent midt på øen findes nogle marker, som endnu kaldes „Egeskovsagre“ og hvortil skoven også må have strakt sig. En lav, kuplet banke på hovedøens sydlige del bærer den dag i dag navnet „Lundebakken“. Men her findes intet navn, der giver nogen oplysning om, hvor øens gamle hedenske *vi* har ligget.

Gennem klinerne på sydvestsiden går en kløft med vid og jævn bund, som bærer det underlige navn „Gjerbredderne“. Ingen på øen kan nu forklare dette ords betydning, den er for længst glemt.

For omtrent fyrretyve år siden fandt en mand ved gravning i et bakkedrag på nordøstsiden en firkantet stensætning under jorden. Stenene var kvadratiske med sider på ca. 1 alen og ganske flade. De lå på række ved siden af hinanden omtrent som grundsten til et hus og dannede et kvadrat med sider på en snes alen. Alle stenene blev ført til Næstved og brugt til byggemateriale, uden at nogen som helst undersøgelse fandt sted.

På øens nordøstside lige over for Lønned Skov på Gavnø ses endnu i stran-

den en gammel stensætning, resterne af en landingsbro, „Hovbro“ kaldet, fordi man herfra sejlede over til hoveriarbejde på godset. Et rædselsfuldt minde knytter sig til navnet: en sen nat i året 1750, da alle øens karle, seks i tallet, havde været på arbejde derovre og kom roende hjem i en ege, kæn-trede båden, og de druknede alle ud for broen. Om denne begivenhed, som fandt sted for omtrent to hundrede år siden, ved endnu enhver beboer på øen besked!

Mens tidligere næsten alle øens familier levede af fiskeri eller fiskehandel, er de nu på to nær alle jordbrugere. Øen har nu syv gårde mod tidligere otte, desuden er her fire huse med og tre uden jord. Noget særpræg i forhold til det nære Sjællands befolkning har beboerne ikke mere, alle „særheder“ og al overtro er forsvundet. Men anderledes var det tidligere. Christensens gamle svigermoder fortæller om det uhyggelige „Kringelkær“ – en mose, syd for byen – hvorover der endnu i hendes ungdom førte en nu forsvundet markvej. Her huserede på den tid et slemme spøgelse, som jog skræk i livet på mange mennesker. Da hun selv en aften sammen med et par andre piger var på vej forbi stedet, hørte de pludselig lyd af hastige, stærke fodtrin af nogen, som nærmede sig, uden at noget væsen var at se! Og mens de skrækslagne stod trykket tæt ind til hinanden, tog skridtene vej lige forbi dem og forsvandt bort imod nord. Så løb de hjem, åndeløse af angst.

I en gård så man en vintermorgen, at alle døre og porte var sprunget op på vid gab, skønt de havde været omhyggeligt riglede om natten, da det var storm og snefog. – Ja, dengang var der endnu meget mellem himmel og jord . . .

Hvad dyrelivet angår, da fortæller Christensen, at vandrotten, der er så almindelig på mange øer i nabolaget, nu er lige så sjældent forekommende på stedet som spøgelses. Derimod findes her både brun rotte, mus og en del muldvarpe. Pindsvin er her i stor mængde, og det påstås, at de ødelægger agerhøsebestanden ved at tage æggene. Klokkefrøen forekommer i næsten alle vandhuller, og ligeledes er her en stor mængde snoge, især i klinerne på vestsiden. Harer findes endnu i masse, thi beboerne har det fornuftige princip, at de kun holder én jagtdag om året, en klapjagt, i hvilken kun øens syv gårdmænd deltager som skytter. Der nedlægges sædvanligvis et halvt hundrede harer ved den lejlighed. – Skumlere vil dog påstå, at der på øen skal findes en mand, hvis yndlingsret er haresteg med nye kartofler! – Dette minder mig om en historie til belysning af urhønsenes fredning: En ven af mig spurgte oppe i Fjends herred en dreng, om dennes far, der var husmand, somme tider skød urfugle. Og da han fik et bekræftende svar, spurgte han videre om, hvad faderen da gjorde med dem. „Jow,“ sa'e drengen, „dem swot sæl'e han i Viborre, å dem brown koge' min mower supp' po!“

Fra gården går vi vestpå til stranden og hjem langs denne. Viberne slår volter over de blinkende kær og forårsvåde agre. Står de på jorden, kan de slet ikke styre deres top, den farer hid og did i blæsten. Klirer, præstekraver, rødben, krager og stære – det ser ud, som om de alle sammen fryser. Men under den blå himmel synger hundrede lærker – det må vel være rigtigt, at vi allerede er i maj.

Et par skalleslugere svømmer rundt på lagunernes vindsvøbte vand, hvor ryleflokke på mange tusinder holder til. En enlig brushane står på engen og piller sig i den rødbrune krave. En klyde jager forbi, fulgt af en lille flok dværgterner, og langt borte i en sig ser vi flere hundrede kobbersnepper, der går og piller føde i vandkanten.

Oppe på klintens rand står fandens mælkebøtter, kodrivere og bellis og svingler i den stride blæst. Digesvalerne er kommet og har allerede lavet nye redehuller i en grusåre i lerklintens side. Enkelte steder, hvor klinten er skallet af i vinterens frost og væde, ser vi bunden af de gamle svalenhuller, endnu med redernes strå hængende ud. I tusindvis sværmer svalerne over stedet, hvor de bygger; det lyder, som om luften er fuld af spillende græshopper – en forjættende, sommerlig lyd!

Er det underligt, at april ikke kan bekvemme sig til at forlade landet? Den kan se, hvor skønt her er!

Men den næste morgen er den forsvundet, forjaget med hele sit trods og følge af blæst og byger, og majvejret ligger lunt og blødt og råder over landet. Hen over marker og huse og haver, hvor kulden og varmen mødtes i nat, har de kæmpendes ånde slået rimen ud – og valpladsen ligger i drivende dug under lyset fra morgensolens hjul.

En lav, fin tågebanke ligger fra havet ind over Sjællands skove i nord og øst, træernes toppe når over denne og lyser okkergule i solglansen. En perlemorsfarvet himmel står over de gennem disen svagt synlige huses gule vægge og røde tage inde på kystens høje klinter. Grå popler og smaragdgrønne marker løfter sig bag disse over den skinnende tåge.

Dugperler hænger lysende i vor rig og stråler fra dæk og på ruf. Solen varmer på min ryg eller bager på mine bukselår, når jeg vender facaden til – en sød fornemmelse oven på de råkolde bygevejrsgude!

Vi letter klokken syv og står sydover langs kysten for at nå ned til Enøs smalle tange. Havet går dybblåt med brede bølgedynger ind mod kysten, hæver og sænker „Rylen“ og leger sagselig med dens tunge krop. I læ af storejlet ligger vi med piberne tændt og ser kysten glide langsomt forbi. Hist og her trækker flokke af ænder lavt hen over vandet. Ryleflokke sværmer over kysten. Når en flok gør en vending, skinner den pludselig som fnug af tøsne –

en lysbølge, hvid og glimtende, farer hen over den; det er som løv af sølv-popler, der kastes af vinden ned over bugtens dytblå, bølgende vand, som gudens sølv i Danaës skød.

Ved øens smalle sydende ankrer vi op ud for kysten og ror i jollen. Denne sydende er vild og ubeboet, kun på dens nordre del ligger en ensom bondegård. Et pragtfuldt, filtret og vildt tjørnekrat dækker den sydlige del af denne lange odde. Her er fred og stilhed – et eldorado for vilde planter og alle mulige fugle.

Da vi i går så tjørnekrattet ude fra havet, var det endnu dødt og sortbrunt i farven; men i dag har det et gyldent skær af grønt og okker – dets blade er sprunget ud på én eneste nat! Under de lysende kroner står slåenbuske tæt indfiltret i hinanden, allerede med det første hvide bløster; stammerne er lodne, dækket af et tæt lag irgrønt lav.⁴

I solvarmen sprager buskene. Smørblomster piper frem inde under tjørne-nes dybgrønne skygger, eller de står i lys lue ude i solen. Bellis dækker markerne som rødlig sne. Og op fra hver eneste kokasse på de grønne strandenge stikker et knippe svampe deres hatte over mulden i denne livsalige dag. De er skønnere end den ædleste keramik fra Sung-dynastiets dage, men ikke nær så gamle – *i nat* brød de fuldt færdige ud af jordens skød! Men krake-

leret er allerede deres i solen skinnende glasur på de kegleformede hatte.⁵ Saxifragaens hvide stjerner gynger sagte på de svaje stængler; de springer ud i tusindvis, mens jeg går her. Når vi vender tilbage til et sted, hvor vi var for en time siden, er der tifold så mange i blomst som før. Op af de små cirkelrunde damme i græsset bryder et væld af vandranunkler frem, og på bredderne står mælkebøtternes gule kæde.²

Fra tjørn og slåen lyder nær og fjern en ustandselig lovsang af alle fugle. Bogfinke, løvsanger, gærdesanger og rødhals, gulspurv, tornirisk, kvækerfinke, sumpsanger, drossel, ringdrossel og bynkefugl kvinkelerer og konkurrerer.

Fire ringdrosler og en rødstjert spadserer rundt på den blomsterklædte eng uden for tjørnekrattet. Inde i det dybe krat overrasker jeg en tornirisk, der sidder på en gren og stirrer på mig, betaget og nysgerrig. Forsigtig skubber jeg mig nær på fem-seks alens hold, løfter langsomt kikkerten og ser på den. Dens hoved bevæger sig ustandseligt, snart undersøger den mig med højre, snart med venstre øje – så kaster den med et hastigt vrid med hovedet et skævt blik op mod himlen – nej, det var ingen høg! Den gør et lille sidelæns hop og stirrer på mig igen. Det skarpe øje har et udtryk som en rovfugls på grund af fjertegningen over det; dens bryst med den tvedelte blodrøde plet vender bestandig imod mig.

Lige i nærheden står en gulspurvehan i græsset og stråler som et lille fyrværkeri. Pludselig flyver den med et surr op på grenen ved siden af tornirirken og giver sig til at klø sig fanatisk i nakken med en fod. Benet raser som knebelen på et vækkeur – og i næste nu forsvinder både gulspurv og irisk.

Fede, glinsende stære og nogle drosler går og søger orme på marken. Intet menneske kan trække en regnorm op af hård og fast muld uden at rykke ormen midt over. Men kom til en drossel med *det* stykke arbejde! Den kender nøjagtigt det punkt, man ikke tør overskride. Har den nået det, holder den inde og lader ormen arbejde et øjeblik alene, mens den bestandig holder fast ved den ene ende. Når ormens voldsomme vridninger har gjort sin virkning og jordsmonnet om den brister, så prøver den igen; og det mislykkes aldrig. Med et svup kommer den fede bid op af hullet, og droselens stive halefjer slår mod marken og støtter foretagendet. To-tre energiske stød fremefter med halen, og ormen forsvinder i det yderste mørke for at blive til en ny kemisk formel.

Nær stranden imod syd og om revlerne uden for denne ligger svømmende flokke af pibeænder, gravgæs, korttegæs, skeænder og skalleslugere og enkelte hvinænder. De fylder luften med deres evindelige sladder og snak. Strandkader jager skrigende forbi langs kysten, hvor stormmåger og terner fisker, og inde fra fjorden mod øst lyder hættemågens latter – den fugl, som svenskerne træffende kalder „skrattmåsen“.

Men ude fra havet i vest, hvor den flimrende soltåge ligger lav og tæt over vandet, hører vi edderfuglenes dybe røst: O-o-oh, oo-ah! Oooh – ah! ah! ah!

Se dem kan jeg ikke for tågen, men så nær er de, at vi tydeligt hører deres basken med vingerne, når de rejser sig op i vandet efter dukkerterne.

Og lige over mit hoved, højt oppe under det blændende, blå himmelhvalv, hænger lærkerne i usynlige tråde, hvori englenerne har fat med en finger og hæver og sænker dem i den lysende æter. Når jeg stirrer længe efter dem, forsvinder de helt, og tilbage bliver kun en lille lys tone, der dirrer sagte i luften . . .

Guderne er ude at vandre i dag!

Og om Vorherre selv kommer spadserende og møder Freja på hendes vej over øen, da vil han træde til side og tage sin gamle hat dybt af for gudinden. Og han vil stå længe og stirre efter hende i dybe tanker, når hun er gledet forbi – længe efter at hendes slanke, hedenske ryg er forsvundet mellem de duf-tende tjørne.

Vi går bort fra krattet over de åbne marker til kysten for at gå i båden og ro bort. Parallelt med de gamle, halvt udvaskede strandvolde, som danner omtrent hele halvøens overflade, ligger her en række på omtrent tredive mægtige kampesten, en vold, der synes rejst af jætter, men som er et værk af de voldsomme isskruninger, der her kan nå en uhyre vælde, når vestlige storme sætter dem ind mod den flade, åbne kyst.³

Det er imidlertid blevet fuldstændig stille, og disen er tætnet og skjuler snart alt omkring os. Solen ses som en gloende rød skilling gennem sløret og spejler sig kun svagt i havets blege, rolige flade.

Langt ude fra tågen høres pludselig et vældigt *rusk*, efterfulgt af en dyb, langvarig brusen, der synes at fylde hele rummet.

Det er edderfugleflokken, som letter og kaster sig længere ude.

Dybsø

Næste dag er tågen borte. I fin vind og solskin glider vi ned mod den lille *Dybsø*. Da vi nærmer os øen, letter fra vandet to-tre hundrede edderfugle og trækker østpå. Inde over land ser vi tusindvis af stormmåger over strandengene.

Den ganske smalle indsejling mellem Dybsø og Svinø Land er højst besynderlig. Løbet er på det smalleste sted ca. 70 m bredt og danner en rivende strøm. Den høje klint på Sjællandssiden med de grå huse og træskure ned mod det smalle strømløb har noget fuldstændig skærgårdsagtigt over sig. Det er rammende, hvad vor skipper sagde, da vi stod ind i løbet: „Det er akkurat li'som at komme op i Norge!“

Lige idet vi lægger til øens lille anløbsbro, kommer en motorbåd ind fra søen og lægger sig agten for os. Det er ålefiskere, fire mand, som har været på søen hele natten, og de er sønner af „Dybsømanden“, som bebor øens eneste hus. Det ligger ganske nær ved broen oppe under bakken, et pænt lille hus med en sirlig have omkring.

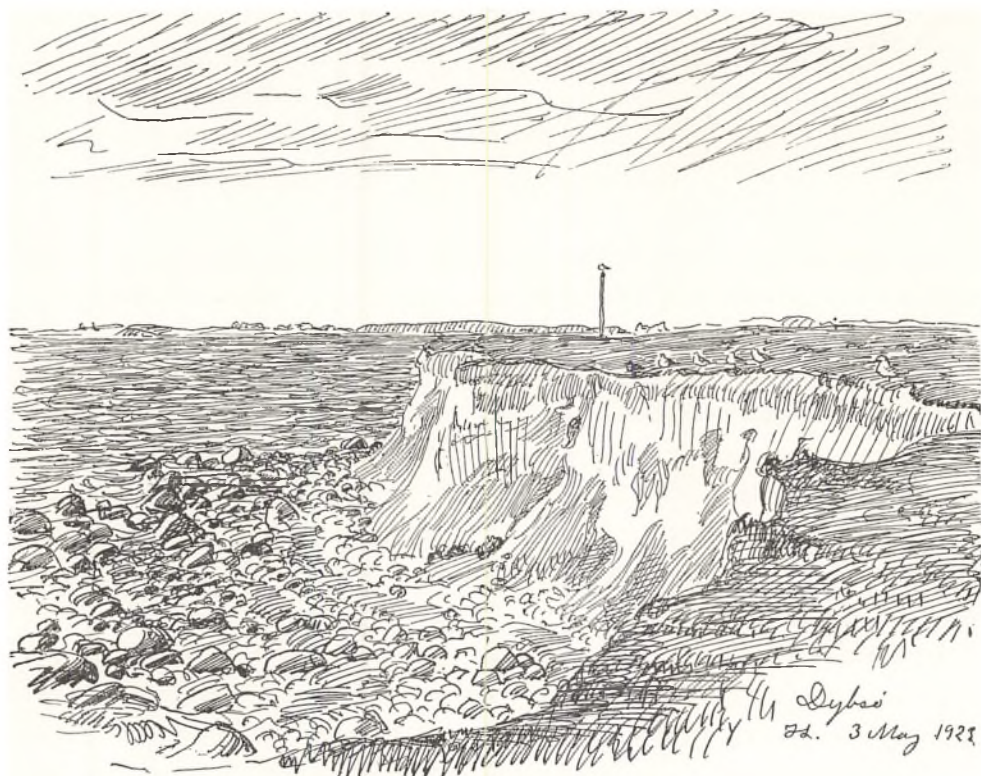
Fiskerne er voksent folk at se til, og det er, som gror de endnu mere, da vi nærmer os for at hilse på dem. Det er føre karle, et par af dem rene kæmper at se til. Deres olietrøjer er af en størrelse, så almindelige mennesker kan gå i telt under dem, søstøvlerne er som hækasser at skue! Da vi veksler håndslag med dem, er det med en vis forsigtighed. Men den mægtige næve lukker sig varsomt om min – den er at føle på som en død fisk, så kold og stiv.

Store, side hatte skygger over de brede ansigter med den mørke lød.

På bunden af båden vrider sig som slanger en hel svingende skudefuld af pragtfulde ål rundt om deres ben – én nats fangst og en hel kapital i disse tider. Karlene er trætte og sultne og skynder sig op til morgenkaffen.

Lad dem ha' madro, mens vi ser på øen! ⁶

Dybsø er lav og langagtig, fra nord til syd ca. 3 km og omtrent 1 km på det bredeste sted. Den lukker næsten fuldstændig for Dybsøfjordens forbindelse med havet, der findes kun to smalle løb i nord og syd. Højest er den ved enderne mod Enø og Svinø Land, hvor den falder mod stranden med stejle lerklinter på seks meters højde. Medens den midterste del er bølget med mange ferskvandsdamme, er den nordlige del flade strandenge. Fra den midterste del af nordkysten strækker nogle revler sig over mod Enø. – Den er 239,4 tdr.

land, hører under Vejlø sogn i Præstø amt og har i sit eneste hus fem indbyggere.

Den lille øs historie er naturligvis ikke særlig spændende. Den nævnes i Valdemar II's Jordebog som „Dyupsø“, men kronen skænkede den i begyndelsen af det femtende århundrede til den bekendte biskop Lodehat i Roskilde, rimeligvis som erstatning for Svinø, som bispen i 1410 forærede Gavnø nonnekloster. Et sognevidne oplyser 1490, at „Øen har ligget i rolig Hæfd til Roeskilde Bispestol i over 50 Aar.“ Men ved reformationen kom den atter i kronens eje, og i 1607 blev den mageskiftet til Henrik Lykke på Gisselfeld for andet gods. Herefter kom den meget snart under Gavnø, som erhvervede den for at få den dermed følgende eneret til fiskeriet på fjorden. Og under Gavnø hører den endnu. Allerede i 1607 har den haft to gårde, som på ny nævnes i et skifte efter en Lindenow på Gavnø 1643 som del af dettes bøndergods, og gårdene beboedes dengang af to brødre, Jørgen og Hans Holst. Men ved et skifte i 1657 beboedes øen kun af én mand, den lige nævnte Jørgen Holst. Endelig oplyser Jordebogen i Rigsarkivet 1662, at „Paa Dybsø Insul har forhen været to Gaarde, som nu er ødelagt, gav ellers hver 1 Td. Aure“ (havre – i landgilde nemlig). I 1682 beboes øen atter af to mænd, Laurids Jensen og Hans Rasmussen, og her nævnes på ny to gårde. Men denne gang

varede herligheden ikke længe. Der fortælles, at beboerne ikke kunne nære sig for rotter, og at gårdene derfor blev nedlagt i 1690. Men dette er nok en skrøne, som skal dække over den sandhed, at den daværende geheimeråd Thott havde fået øjnene op for, at øen kunne levere ham 100 læs godt hø om året. I sommeren 1703 er der kommet ikke mindre end 137 stude og en ko herover i stedet for bønderne, og herregårdens tingbog oplyser, at her ligeledes „græssedes“ svin og lam på øen. Her opførtes en svinestald i 1734 og ansattes en vogter. Af de nedrevne gårde opførtes en „hollænderilænge“ til ly for kvæget. Men ved Gavnøs fallit i 1736 var denne allerede „øde og nedfalden“, græsningen på øen bortforpagtedes til bønderne på Svinø for 160 rdlr. om året. Med små afbrydelser har dette fundet sted lige til nu, men afgiften for græsningen er steget til 1000 kr. om året. Hertil kommer desuden indtægten for de ca. 25.000 mågeæg, som godset årligt indsamler herovre.

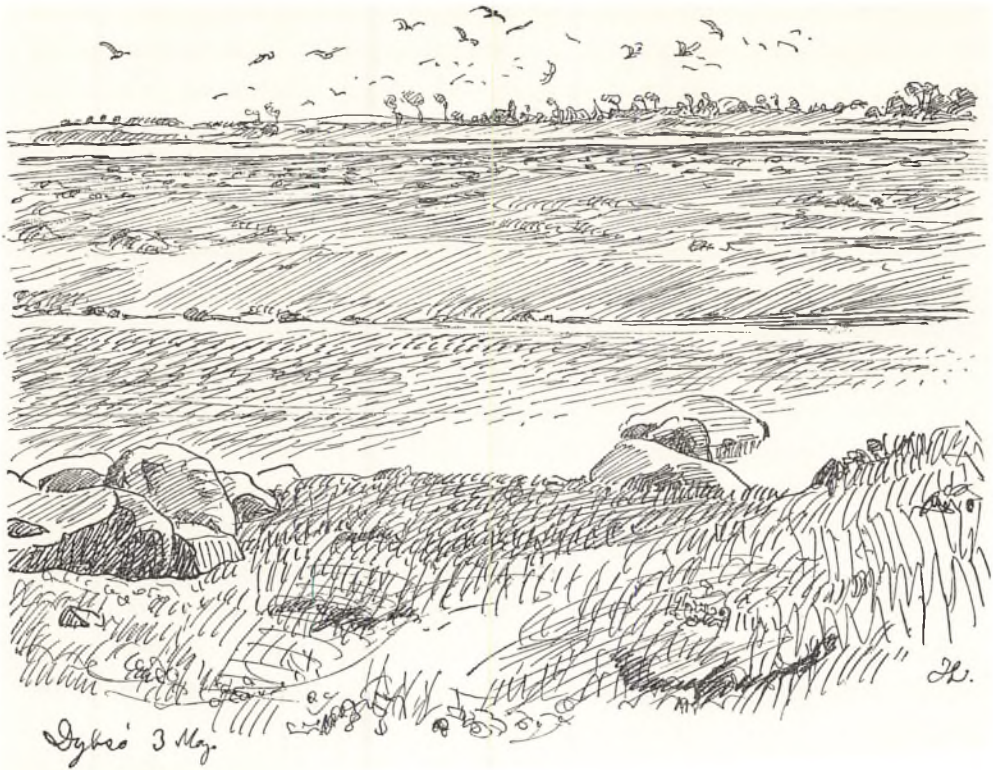
Som de fleste små herregårdsøer, der ligger udyrkede hen, er Dybsø henrivende ved sin uberørthed. Den danner en slående modsætning til de øer, som er kommet i bøndernes besiddelse, og hvor ikke alene den naturlige plantevækst har måttet vige for ploven, men hvor dyrelivet ofte hurtigt går sin undergang i møde på grund af vanrøgt og mangel på opsyn, hvad der fører ulovlig jagt og ægrøveri med sig.

Det eneste tegn på „civilisation“ herovre er det fredeligt græssende kvæg.

Det er en pragtfuld fugleø, en af de interessanteste, vi har, rig på arter af svømme- og vadefugle. Omkring dens rigelige mængder af små ferskvandsdamme og laguner ruger masser af hættemåger, og langs dens kyster tusinder af stormmåger. Desuden er øen berømt for sin koloni af klyder, som desværre er blevet sjældent rugende fugle her til lands.

Klyderne holder til på en vældig flade af hævet havbund på øens nordøstlige side, som helt er dækket af en mængde små laguner, hvis sorte rande står lodret ned mod vandet. Allerede på lang afstand får vi øje på fuglene, som svømmer i dammene, ivrigt søgende efter æde. Til trods for at de er vadefugle, opfører de sig fuldstændig som ænder, de står på hovedet med gumpen strittende lodret i vejret, mens de kratter med benene for at holde balancen. Måske er det manglende teknik, i forbindelse med at fuglene er stærkt vagtsomme og sky, der gør, at de ikke indtager denne stilling ret længe ad gangen.

Kun på behørig afstand får vi lov til at se dem på vandet, vi må hele tiden bruge kikkerten. De hvirvler omkring sig selv, det opadbøjede næb peger snart i øst, snart i vest. Det er en af de mest adrætte skabninger, man kan tænke sig, henrivende smuk i sin glansfulde hvide dragt med den sorte tegning, en yderst fornem og elegant fremtoning, en fuldblods aristokrat at se til.

I samme øjeblik vi rejser os, letter hele flokken fra vandet, og fra rederne i græsset kommer andre til. Flyvende er denne fugl et under, ryglinjen er elegant og levende, svunget som et S, og i glideflugten, som den hyppigt anvender, er dens pragtfulde vinger helt tagstillede med spidsernes kulsorte fjer dybt sænkede. Hvor er den strålende hvid i dette solskin mod den dyblå luft!

Rundt om i græsset finder vi fuglenes mange tætliggende reder, alle med fire æg i, foruden mange enkelte, spredte æg uden for rederne.

På et lavt bakke drag i nærheden, hvor ternernes æg ligger skinnende mellem grå og brune kampesten, og hvor der i det sparsomme græs gror et væld af kodrivere, bellis, små døvnælder og mælkebøtter, finder vi rester af en af øens gamle gårde. Om et kvadrat med sider på omtrent 60 m ses endnu lave diger med store kampesten stikkende frem af jordsmonnet. Spredt inden for disse findes en mængde gamle muldvarpeskud, af hvilke de fleste er fulde af ganske små rester af brændte mursten, hvorimellem enkelte stumper af tagsten. Ternerederne ligger tæt hen over den gamle tomt, som er omgivet af endnu vandfyldte grøfter og smådamme. Blomsterne står på digerne og rokker med deres hoveder i vinden, og luften er én eneste, uafbrudt tonen af terne- og mågeskrig.

En flok pibeænder på et halvt hundrede jager forbi. En hare farer ud fra sit leje under diget og styrter skræmt fra vid og sans lige løs på nogle viber, der letter med rabalder fra marken. En klire skælder fra en sten ved stranden, hvor en kjo ve styrer forbi på brede vinger og trækker sin skygge hen over det lysende grus. En stæreflok jager over mig på brusende vinger – som et skud. En præstekrave jamrer i den yderste skræk for sit nødstedte afkom, og en fem-seks dage gammel vibeunge, der ligner fandens oldemor, flygter på dinglende stylteben i halsbrækkende forhindringsløb tværs over muldskud og alting.

Ikke et træ findes på øen uden for den lille have ved huset. Og af buske findes kun én eneste, en forblæst tjørn, der som den sidste fjer på en plyndret strudsebag stikker ud fra klinten på sydenden.

Ved hævning af fjordbunden er øen i bestandig vækst østpå, et forhold, som er meget almindeligt ved visse af vore småøer, der ligger omgivet af fladvande. Sædvanligvis er det østsiden, som vokser, medens havet på grund af de overvejende vestlige vinde står med brod ind på vestsiden og her oftest æder af landet. Snese af vore mindre øer er blot i løbet af de sidste hundrede år på denne måde blevet sammenhængende eller er groet sammen med nærliggende større øer eller fastlandet. Landet er på denne måde i bestandig, langsom vækst, især efter at beboerne er begyndt at hjælpe til ved inddæmninger og lignende foranstaltninger.

Dybsøes store, østlige flade er en sådan naturlig tilvækst, og den måler henimod 100 tdr. land eller næsten halvdelen af øens areal.

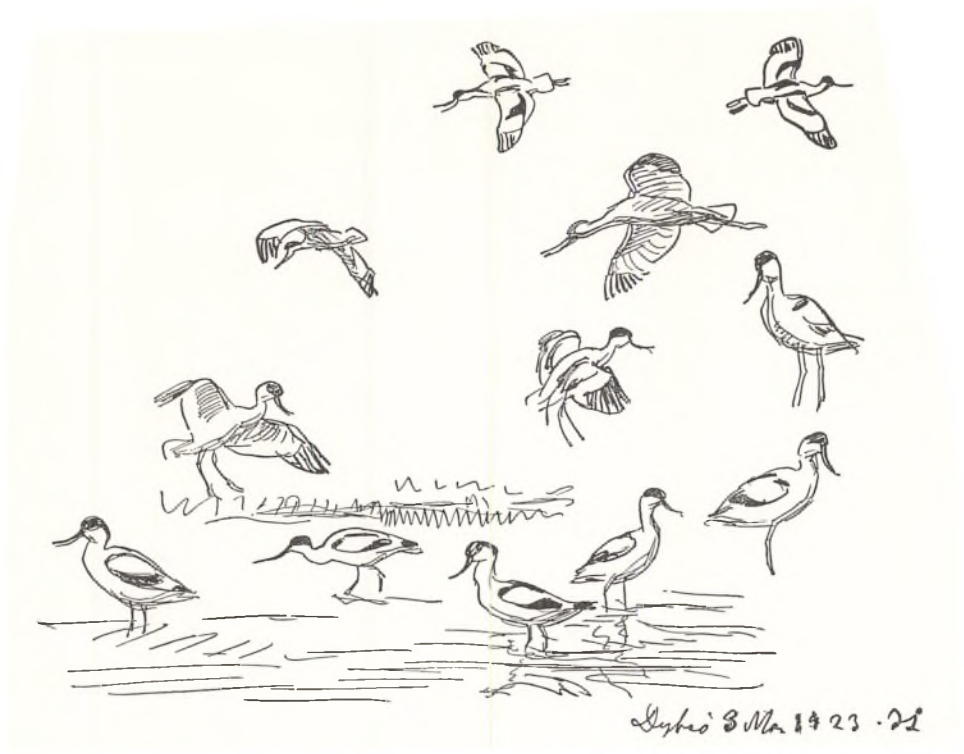
Det eneste, som rager op over disse flader, der er så jævne som et billardklæde, er mængder af gamle, forladte myretuer. På disse gror der i modsætning til græsbunden omkring dem nogle lyngplanter, hærgede af blæsten, og så lave og stride som mos, hvad der giver tuerne en mærkelig dyster farve mod omgivelserne. De ligner gamle, forglemte grave.

Fra øens ellers ganske snorlige vestside rager på midten en vid og flad forstrand som en halvø ud i havet, „Tyresandet“ kaldet, hvor flokke af stormmåger i dag står hvilende på sandet og lyser imod det azurblå hav.

De lave skrænter lige nord for huset bærer endnu vidne om, at her i gamle dage har været skov på denne del af øen – jordsmonnet er vrimplende fuldt af kodrivere og nogle uhyre store anemoner i blomst.

Øens eneste hus er bygget og ejes af Dybsømanden. Under dette navn er han kendt videnom, både inden- og uden for godsets grænser. Mange er de beskæftigelser, han har haft, men kun én ting havde hans sjæl – jægerhåndværket! Han var et „seni“ til at håndtere en skyder og havde alle dage jægerens fortrinligste egenskaber. Hvad han havde mindre af var jagtterræn. Forholdene tvang ham da ud på havet, her kunne han i sin båd være menneske,

som det passede ham. Men endelig fik man på godset øjnene op for hans talent, og en skønne dag blev han udnævnt til opsynsmand over Dybsø. Denne, som ligger lige i hjertet af hans gamle operationsbasis, blev fra nu af hans stude. Som en nidkær embedsmand og skarp håndhæver af loven holder han herfra et vågent øje med „nimirødderne“, som *han* bedre end andre kender og kan vurdere.

Her bor han nu sammen med sit velvoksne sønnekuld, af hvilke hver enkelt ligesom han selv er i stand til at gøre mirakler med en bøsse og en båd.

Huset ligger lige ved strømmen på øens sydside og er omgivet af en lille sirlig have, hvis mest iøjnefaldende vækster er nogle store, stynede piletræer. Det hele er omgivet af et plankeværk, der er noget af en seværdighed og så solidt, som var det bygget for at holde selve Leviathan og Behemoth eller den store søslange ude og ikke almindeligt, fredeligt kvæg af fynsk race. Men når man betragter Dybsømandens og hans afkoms næver, forstår man, at noget mindre storartet end dette giver sådanne folk sig ikke af med at frembringe.⁶

Jeg går op til huset for at aflægge et besøg. Gamlingen står uden for døren og venter på mig; jeg er meldt af sønnerne.

Han er nu en gubbe på femoghalvfjerds og er begyndt at fylde lidt mindre i klæderne end før i tiden. Men han er endnu karl for sin hat! De lange, lige

ben stikker i et par støvler med skafter af fint, blødt læder, der sammen med den dobbeltradede jakke over de brede, magre skuldre giver ham et jægermæssigt udseende. Men det store uldne tørklæde, der ligger i vide folder om hans tynde, senede hals, der står deri som en støder i en morter – den bredskyggede hat og den korte, forbrændte snadde, og så dette ansigt med den hårde, sammenknebnede mund, som alderen har givet underbid, den lange, krogede næse mellem de sammenknebnede, forslagne øjne, og huden, der ligner et gammelt æble – alt dette viser sømanden, fiskeren. Glansen i de gamle høgeøjne er næsten slukt, men man fornemmer, at der endnu lurer ild under asken, den kan blusse op ved den mindste foranledning. Og dybt inde i dette rolige blik lurer minderne om tusinde eventyr, om svanejagter og andejagter fra skydepram på det åbne vand, på fjordisens spejl eller havisens bølgende flader.

Som han står dér foran mig med hænderne i lommerne, ser han tværs igennem mig. Han ligner et afgudsbillede, skåret ud i moseg.

På min hilsen svarer han kort. Så kommer den ene hånd pludselig op af lommen og rækkes frem til velkomst, og han viser mig ind i huset.

Inde i den rummelige og pæne stue sidder skytten fra godset allerede ved langbordet, som er dækket til frokost. Uden for døren holder hans trækvogn aldeles fuld af mågeæg, thi ægsamlingstiden, som varer fra 1.–25. maj, er jo lige begyndt. Skytten er en lille rapmundet mand med den særlige sjællandske form for veltalenhed, og han er en god mand at møde, når man vil ha' udførlig besked.

Han fortæller, at den planmæssige indsamling af stormmågernes og hættemågernes æg ikke på nogen måde generer fuglene, men at koloniens antal tværtimod år for år er i stigning – i modsætning til forholdet på de mængder af øer, der ligger *uden for kontrol*, og hvor Gud og hvermand plyndrer rederne hele yngletiden igennem. Mågerne er her blevet en slags husdyr, de betaler en bestemt tribut og kommer til gengæld under beskyttelse.

Som et kuriosum fortæller han, at mågerne undertiden har så svært ved at komme af med æggene, at de bliver syge og kreperer under æglægningen. Ofte finder man dem døde med fuldfærdige æg i maven. Undertiden æder de også så meget korn, at de ligger døde med store mængder af det ufordøjet i mavesækken. Dette sidste fænomen står vistnok i forbindelse med dårlige ormeår. Skytten er ofte trådt hjælpende til som jordemoder og har skaffet de syge hunner af med æg, som sad fastklemt, ved forsigtigt at trykke dem ud, hvorefter fuglene i de fleste tilfælde er kommet til hæfterne igen.

Af svømmefugle, som ruger på øen, findes foruden de allerede nævnte spidsand, gravand, skeand og atlingand. Antallet af de to sidstnævnte arter veksler meget fra år til år; i dette forår er atlingænderne stærkt i flertal.

Desuden ruger her en del ryler og enkelte strandskader. Klydekolonien tæller kun fyrretyve individer, noget færre end ellers. Til trods for det bidende kolde og stormfulde forår havde et spidsandepar ællinger af æggene allerede den 1. maj. Det må være strengt at gå rundt som ælling på Dybsø i det klima!

For en tid siden sås et par hundrede bramgæs på øen, og en enkelt af dem er blevet tilbage; formodentlig er den syg, siden den ikke har fulgt trækket. Ligeledes ses her i disse dage hver formiddag henimod hundrede brunnakker, som går og græsser på den høje del af øen.

For kort tid siden så skytten en flodørn (fiskeørn) kredse over øen. Ellers ses her nu så godt som ingen rovfugle mere, når undtages vandrefalken, som viser sig i træktiderne. Kun to par af denne prægtige røver yngler her i landet, men den gør, hvad den kan *en passant*. En dag så skytten en slå efter en skovdue, som tre gange i træk undgik fjenden ved at kaste sig ned på fjordvandet, hvor den hver gang lå i nogen tid og sundede sig. Under det fjerde angreb fik den struben revet op, men reddede sig dog endelig ind i skoven på Gavnø, hvor den slap fra eventyret med denne kraftige advarsel – som måske alligevel er blevet dens bane. En fasan i fuld flugt så han en anden gang blive revet op med et eneste djævelsk greb fra struben ned over bugen. Den døde på stedet.

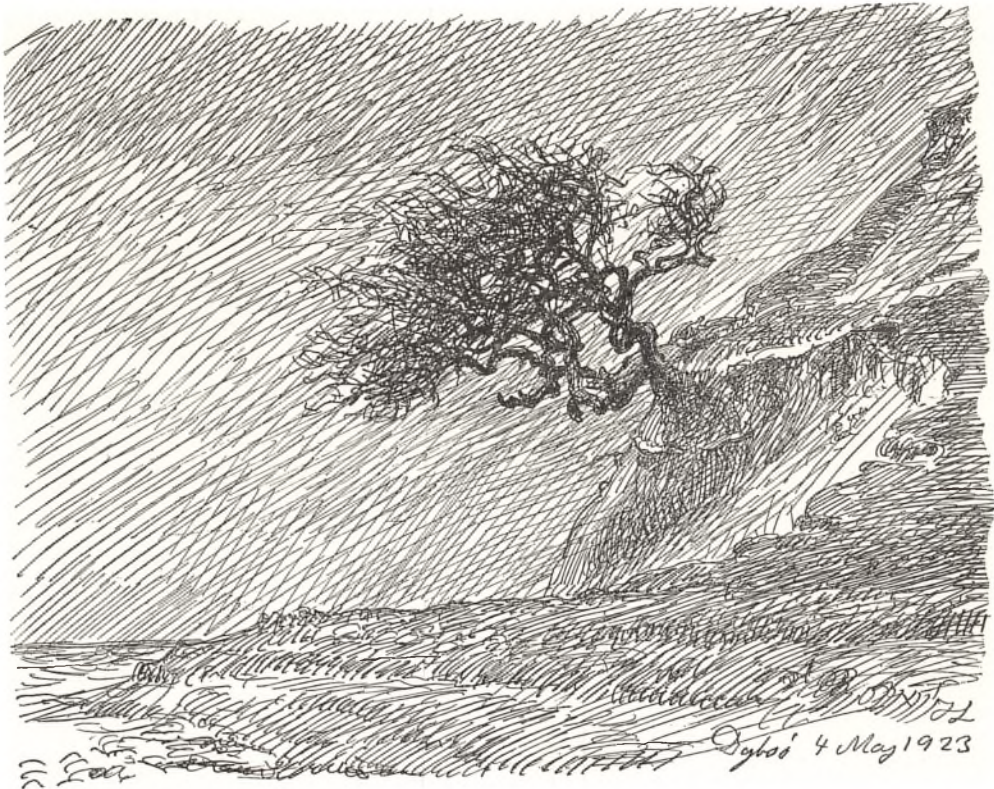
Adskillige af vore egne rovfugle ville ellers kunne fouragere ganske godt her, hvor der er en vrimmel af muldvarpe og markmus foruden den brune rotte. Men disses eneste fjende er nogle lækatter, som dog langt fra er i stand til at få bugt med denne plage.

Ligesom på Enø findes her ingen vandrotter.

Mens skytten fortæller, sidder jeg og tegner den gamle Dybsømand, som allernådigst – på sønnernes henstilling – har indvilliget i at sidde model for mig en times tid. Han er en meget tavs mand, fortæller absolut intet selv. De hærdebrede sønner går imens ud og ind af stuen og ordner forskellige grejer; de venter kun på, at jeg skal blive færdig, så de kan kaste sig over det dækkede frokostbord. Af og til standser en af dem bag min stol, ser på arbejdet og kigger derfra hen på gamlingen, der sidder stille og suger på sin udgåede pibe. I begyndelsen har han gjort sig hæderlige anstrengelser for at blive noget mere helgenagtig i udtrykket, end der kræves af ham til daglig brug; og det lykkes virkelig den gamle i en halv snes minutter at komme til at ligne en indviet bede – en kunst, han ikke har haft brug for, siden han fik fast ansættelse på øen. Men eftersom tiden skrider og han ser, hvor meget af sin gode formiddag han må spilde på disse tossestreger, viger denne maske for et mere og mere storartet udtryk af edderspændthed, der stiger for hvert besøg af sønnerne bag min stol.

DEN GAMLE FRA DYBSØ

Ingen af dem har sagt noget til mig, mens jeg arbejdede, der er ingen meningstilkendegivelse fremkommet. Men da jeg er ved at lægge den sidste hånd på værket, står der netop samtidig tre af dem bag mig – og så bryder det pludselig løs: lige med ét går der et brøl af latter fra dem alle tre; det er som kartovers brag; som at blive begravet under et jordskred. Jeg ved, hvad det betyder: de synes, at billedet ligner! De kender gamlingen igen på papiret, og *det kan han ha' godt af*, sgu – i al ærbødighed naturligvis og uden for rækkevidde!

Den gamle bakker ilfærdigt på sin udgåede pibe, rejser sig så og går hen til kakkellovnen og banker asken ud af pibehovedet, kaster i forbifarten et kort blik på tegningen – tak, jeg behøver ikke at dreje den, han kan godt se den på hovedet! – Så går han hen til bordet, fulgt af de tre sønner.

Den fjerde er ikke til stede. Han er emigreret og bor på Sjælland – hundrede alen på den anden side af strømmen ligger hans storartede og iøjnefaldende villa, opført i flere forskellige moderne stilarter. Han er stor fisker og stor handelsmand nu.

Bordet bovner af gode og solide retter. Men hvem har sat disse frem – hvor er husets kvinder? Et par gange i formiddagens løb har jeg set et forskræmt skørt forsvinde i en hvirvel om hushjørnet – så nogen ren Jomsborg er hytten altså ikke. Men hun-ånderne materialiserer sig ikke siden.

De fylder godt ved bordet, Dybsøfolkene, som de sidder dér skulder ved skulder med armene på bordpladen. De klør på maden i god mening. Men kun gamlingen og herregårdsskytten får dram til. Drengene nyder skibsøl.

Da mætheden begynder at indfinde sig, får sønnerne tid til at fortælle:

For fire år siden kom den gamle sent en vintereftermiddag roende alene hjem fra en andejagt i sin skydepram, en fladbundet pram, beregnet til at kunne flyde på meget lavt vand. Man sidder næsten på bunden i den, mens man ror, da tofterne er meget lavtsiddende. Han var dengang godt 70 år gammel.

Fjorden indenfor og havet udenfor var opfyldt af smadret drivis, og strøm-løbet herinde var tætpakket af denne. Midt ude i løbet kom den gamle i besæt med prammen, og isen begyndte at skrue på en faretruende måde omkring ham i den rivende strøm. Hans ældste søn, den største af kæmperne med nogle hænder som hvalros-luffer, stod inde på bredden, hvorfra han kastede en tyk line ud til faderen for at prøve på at hale ham ind til bredden. Efter mange forgæves forsøg lykkedes det den gamle at få fingre i tampen, og mens han nu klemte godt fast om denne med begge hænder, trak sønnen til af alle kræfter – og halede i et eneste snuptag gamlingen på hovedet ud af prammen, der kæntrede med det samme. Den gamle, som faldt i til halsen, forsøgte svømmende at nå ind til land; men det gik jo kun langsomt, for is-stykkerne var omkring en halv alen tykke og lå ganske tæt. Sønnen rendte efter en planke og fandt også en, som han af alle kræfter slængte ud i retning af svømmeren, men den nåede ikke engang halvvejen. Løbet er dybt helt ind til bredden, at komme faderen til hjælp var der ikke tale om. Der var ikke andet at gøre end lade ham skøtte sig selv.

Og det gjorde han da.

Men da gamlingen nogle minutter senere kravlede op af ballen og endelig stod inde på stranden, kobberrød i hovedet og med vand og isstumper drivende ned ad sig og oven ud af støvlerne – da var han „morderlig ond i sværen“, sagde sønnerne.

Den ældste tilføjede, at da *han* stod alene og rådløs derinde på stranden og så faderen ligge ude i grødisen og kratte med armene som en synkende hund – da så det ikke videre morsomt ud, syntes han.

Og gamlingen tilstod senere, at hvad han tænkte derude var, at nu var han dog vist blevet det ældste, *han* skulle være!

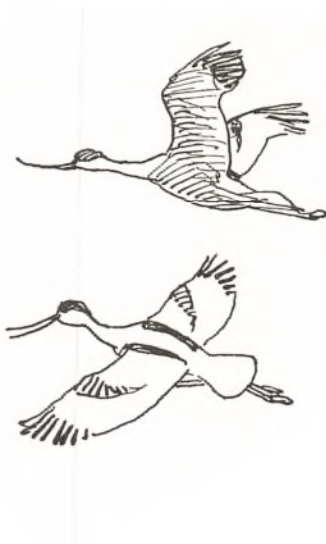
Men gubben slap altså. Og det blev ikke hans sidste oplevelse af den art. Året efter var han en vinterdag gået alene til havs på islægget. Og herude stående på den yderste isrand, skød han til en flok forbitrækkende ænder. I samme øjeblik som skuddet faldt, knækkede det stykke is af, som han stod på, og han gik helt under lukt låg med bøsse og taske og hele pibetøjet. Men i

det samme fik han af den store, opdukkende isklump et sådant skub i numsen, at han fór med overkroppen et godt stykke op over den faste iskant, hvor han øjeblikkelig benyttede lejligheden og huggede godt fast med næverne.

Sådan og meget mere fortæller de om den gamle; og han nikker bekræftende af og til, og på de spændende steder lader han en sagte vrinsken høre som tegn på bifald. Han taler ikke selv om sine bedrifter og behøver det ikke; hans historie er i gode hænder hos hans afkom. Sønnerne er af det rette „slaw“, og hans eftermæle er sikret inden for slægten.

Den gamle Dybsømand har selv for egen regning bygget huset her på øen for godt fyrretyve år siden. Kommet herover giftede han sig snart, og da tidens fylde kom, arriverede den første tolv pundts Dybsødreng, snart efterfulgt af den næste og så videre. Og fra den tid af indledes den række begivenheder, som skal huskes!

Men hvad han har oplevet dengang, da han var ung og alene og karl for sin hat – ja det er blevet glemt; eller det er blevet myte, og det tages ikke frem til beføling for hvem som helst.

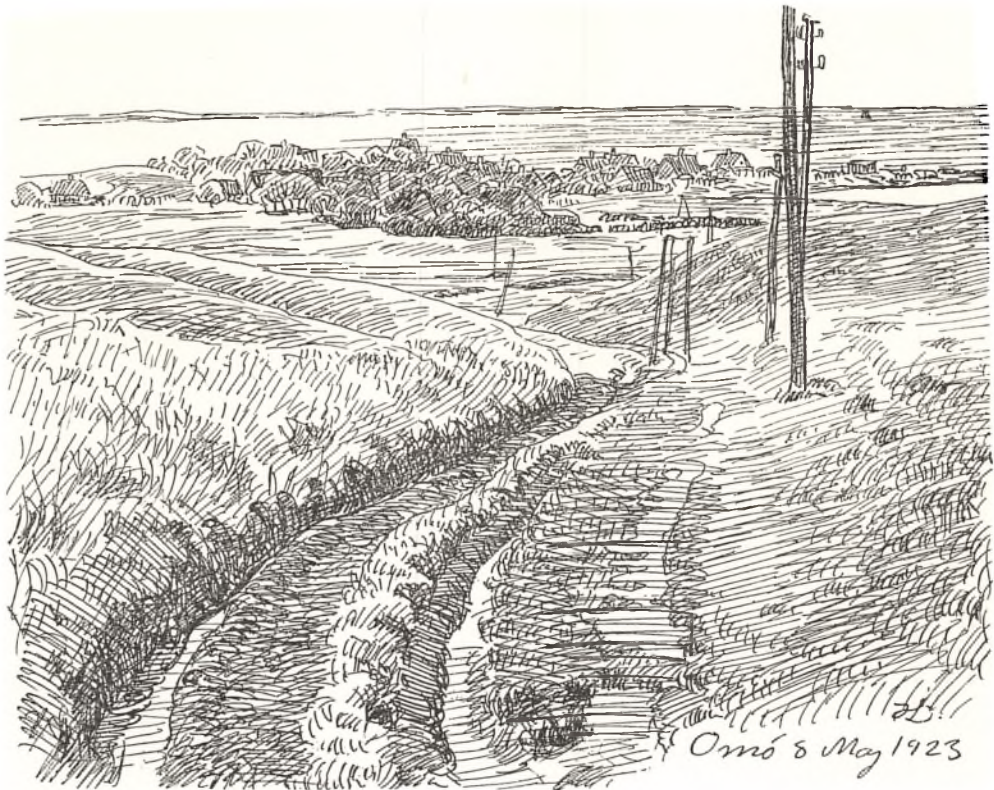
Omø

I koldt gråvejr med vestenblæst sejlede vi en morgenstund fra Karrebæksminde med kurs mod Omø. Indtrykket af det triste vejr forstærkedes ved, at vi mødte forbavsende få fugle undervejs, på hele strækningen et par knortegæs, otte edderfugle i en flok og enkelte måger – en mærkelig fuglefattigdom! Da vi løb ind i den lille smukke og hyggelige Omø havn, hvor en mængde fiskerfartøjer lå ved alle bolværker, brød solen gennem det grå skytæppe.

Som sædvanligt begynder vi vore undersøgelser med en orienterende tur på kryds og tværs over øens landskab. Hele strækningen fra havnebyen „Kirkehavn“ ad landevejen gennem bondebyen Omø by til „Ørespids“ på sydenden er, når bondebyen undtages, i landskabelig henseende temmelig ked-sommelig – udelukkende jævne agre, der svagt skråner ned mod kysterne og er blottede for enhver vækst, der kan rage op over de evindelige korn- og rodfrugtmarker. Derimod er begge udløberne fra denne strækning, „Skoven“ i nordøst og mosen ud mod „Langelands Øre“ i vest, hver på sin vis ejendommelige; Skovens eller „Skovbankens“ højland ved de vide, pragtfulde udsigter og det bølgende terræn, mosen ved de hedeagtige og sumpede kær og uendelige flader med deres stemning af steppe, der ender ved det ensomme, pompøse fyr yderst på Øret.

Skovbanken er ved endnu en mose med en stor og vid sø, et tidligere sund, skilt fra øens midterste højland. Medens dette når sin største højde, 11 m, lige sønden for Omø by, og har frugtbare jorder, når Skovbanken en højde af ikke mindre end 23 m og er et stærkt kuperet bakkeland med for det meste sandede og magre jorder, som mod øst ender i bratte klinter og i nord forløber i en øde og vid sandodde, som ender i et langt rev. Fra landets højeste punkt, hvor der findes en af marinen under krigen benyttet udkigsstation, er en mægtig og pragtfuld udsigt. At man i dag ser omtrent fem mil over bæltet mod nordvest og dér tydeligt øjner det høje bakkeland ved Kerteminde, eller i sydøst ser Femøss bakknekuder løfte sig blå over vandet med den berømte ask på deres ryg, giver et begreb om denne udsigts vidde. Senere, da disen lettede, opdagede vi endogså Romsøss lille skarpskårne profil nordøst for Kerteminde og Nakskovs lavtliggende kirketårn omtrent syv mil i syd. Langelands og Sjællands herlige kyster ligger i en afstand af et par mil til hver side, men synes ganske nære. Ud over selve Omø har man herfra en fortrinlig orienterende udsigt.

Fra sin nordlige nabo Agersø adskilles øen ved det kun 2 km brede, men

indtil 50 m dybe Omø Sund. Mod nord, vest og syd løber den ud i tre odder: Revet, Langelands Øre og Ørespids. Dens største længde fra nord til syd er 4½ km, bredden 2 km, og dens fladeindhold er 817 tdr. land. Med sine to byer, havnebyen Kirkehavn og landsbyen Omø by, og sine 354 indbyggere danner den eget kirkesogn i Sorø amt. Øen er nu fuldstændig skovløs, men navnet „Skovbanke“ eller „Skoven“ vidner endnu om, at her må de sidste rester af dens fordums skove have ligget.

På begge sider af Ørespids er der gjort fund af flintelevninger fra stenalderværksteder. Som synlige minder om dens oldtidsbebyggelse havde den endnu indtil for få år siden en langdysse, et delvis ødelagt dyssekammer og en gravhøj.

I Valdemar II's Jordebog kaldes den *Omæ*, og her nævnes af vildt både dådyr og hjort foruden jagthus for kongerne og deres følge, så skov har der ikke været mangel på i de tider. Da den norske konge Erik Præstehader, hos hvem Marsk Stig havde søgt tilflugt, i året 1290 foretog et plyndringstogt til Danmark, var Omø og Agersø mellem de egne, hvor han hærgede sammen med de fredløse. I 1309 udstedte Erik Menved et brev fra Omø, hvad der viser, at han ved den lejlighed har benyttet sig af sin jagtret til stedet.

I „Nyeste Skilderie af Kjøbenhavn“ fra 1812 finder man følgende om Omø

og Agersø: „Deres frugtbare Jordbund, indbringende Fiskeri og overflødige Fuglevildt vare allerede længe bekiente. Saaledes læser man i Edvarsens Skielskørs Beskrivelse S. 302, at Kongens Jægermester ofte drog derhen paa Jagt, ventelig efter Vildgjæs, Vildænder og Bekkasiner, som der er Mængder af.“

Det er for Omøs vedkommende vanskeligt at rime disse oplysninger sammen med det gamle vers om de tre søsterøer i Store Bælt:

Agersø er et dejligt Sted
og Egholm er en Krone.
Helleholm* er der lidet godt ved,
paa Omø er ikke værdt at komme.

Denne digter har næppe selv set stedet!

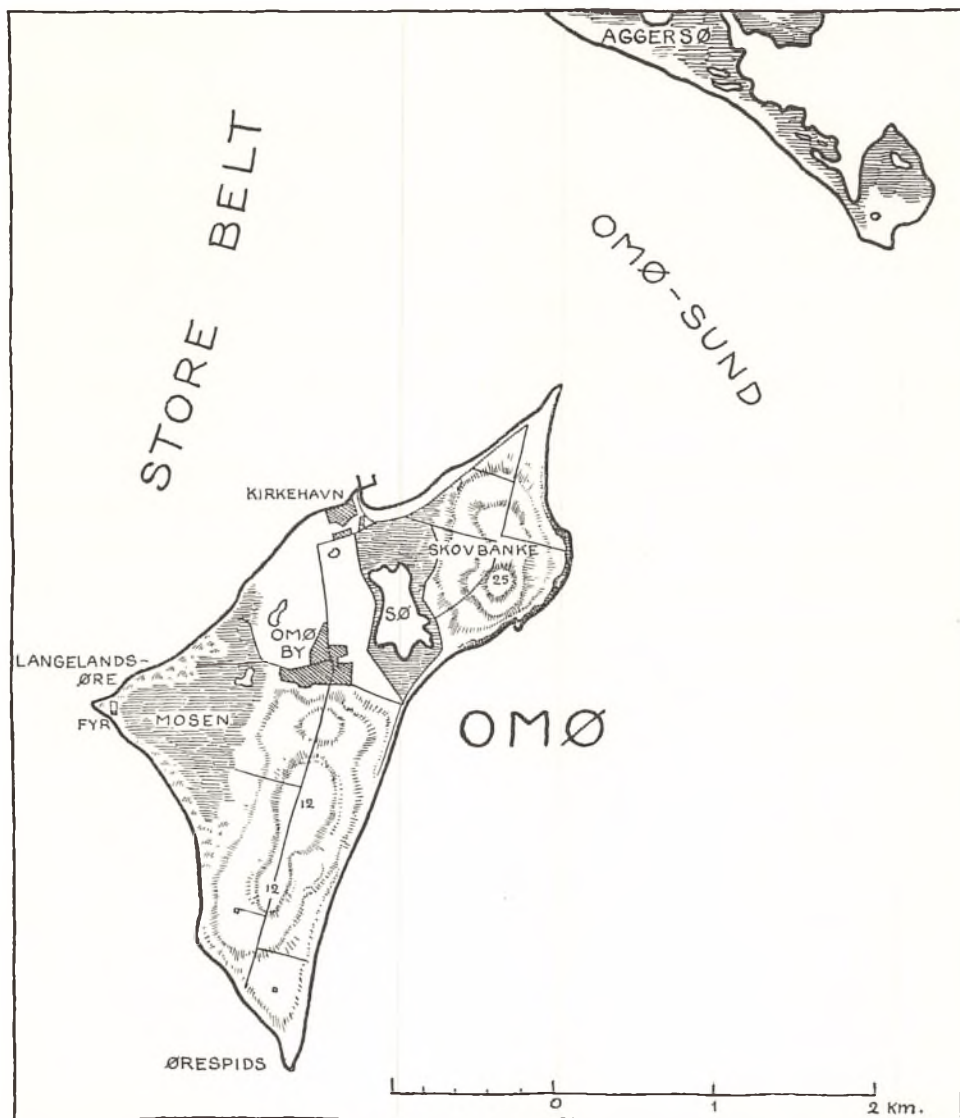
Når det fornævnte „Skilderie“ siger, at „disse Egne have tjent til Opholdssted for Datidens Snaphaner“ er det nok rigtigt, hvis der med datiden menes vikingetiden og den tidligere middelalder, da også f. eks. Sprogø var berygtet som røverrede på dette velegnede strøg.

Pontoppidan nævner, at på Omø „blev først i 1574 bygget en Kirke, til Tjeneste for Øboerne (på Agersø og Omø), hvilke tilforn søgte Guds Huus i Skielskør, men nu haves tvende smaae Kirker, hver paa sin Øe.“ Omø kirke opførtes første gang af træ, men blev ombygget af bindingsværk i 1601. Først i 1828 blev den nuværende smukke murstenskirke opført af Skelskør kirke, som endnu ejer den. Den gamle kirkes altertavle findes nu i Nationalmuseet.

Sammen med Agersø og Egholm tilhørte øen kansleren Johan Friis til Borreby og kom senere sammen med disse øer på forskellige hænder til i begyndelsen af det nittende århundrede. I 1812 købtes de af en assessor Møller, af hvis tre børnebørn en søn arvede Egholm, en anden Agersøgård og en datter fæstegodset på Agersø og Omø. Indbyggerne er nu for længst blevet selvejere. Folkemængden er 354, fordelt på omtrent 90 beboelser. Her findes af bøndergårde 27, hvoraf 17 i Omø by, medens resten er spredt over hele øen. Her er to boelsteder og otte huse med jord, hvoraf seks i bondebyen, der desuden rummer seksten jordløse huse med beboere i forskellige livsstillinger, hvoraf fem er fiskere. I Kirkehavn bor ikke mindre end tredive fiskerfamilier, og blandt jordbrugerne findes omtrent en halv snes lejlighedsfiskere. Fiskernes antal på øen er da omtrent lige så stort som bøndernes, et ganske usædvanligt forhold nu til dags, hvor fiskeriet på så godt som alle vore øer næsten er forsvundet som professionelt erhverv.

Det skal tilføjes, at øen endnu for 50 år siden hverken havde sin egen høker eller mølle.

* *Helleholm* er Agersøs sandede, ufrugtbare sydøstspids, der tidligere var adskilt fra denne.

På Ole Jensens mark nær ved Skovbankens højeste sted, ikke langt fra klinten, findes to af de tidligere nævnte oldtidsbegravelser, et dyssekammer og en langdysse. De er nu begge ødelagt. En mejeribestyrer på øen, som interesserede sig for den slags, har for fem-seks år siden fuldenendt ødelæggelsen af gravkammeret i den sidstnævnte ved udgravning – uden dog at finde „noget videre“, siger folk på øen. Men hvad fandt han, og hvor blev det af? Dyssens længde er omtrent 40 m, dens bredde 12 m. Dens længdeakse går i retning SSV–NNØ. Randstenene er næsten alle fjernede, og på dens nordligste ende er en affaldsdyng, hvorimellem en bunke sten fra markerne. Nær den modsatte ende findes inde på den et stort og dybt T-formet hul, hvori ses enkelte store sten, resten af det udgravede kammer. Flere andre steder på

den findes spor af gravning, og den opkastede jord er dynget op om de tilbageværende randsten – et sørgeligt syn!

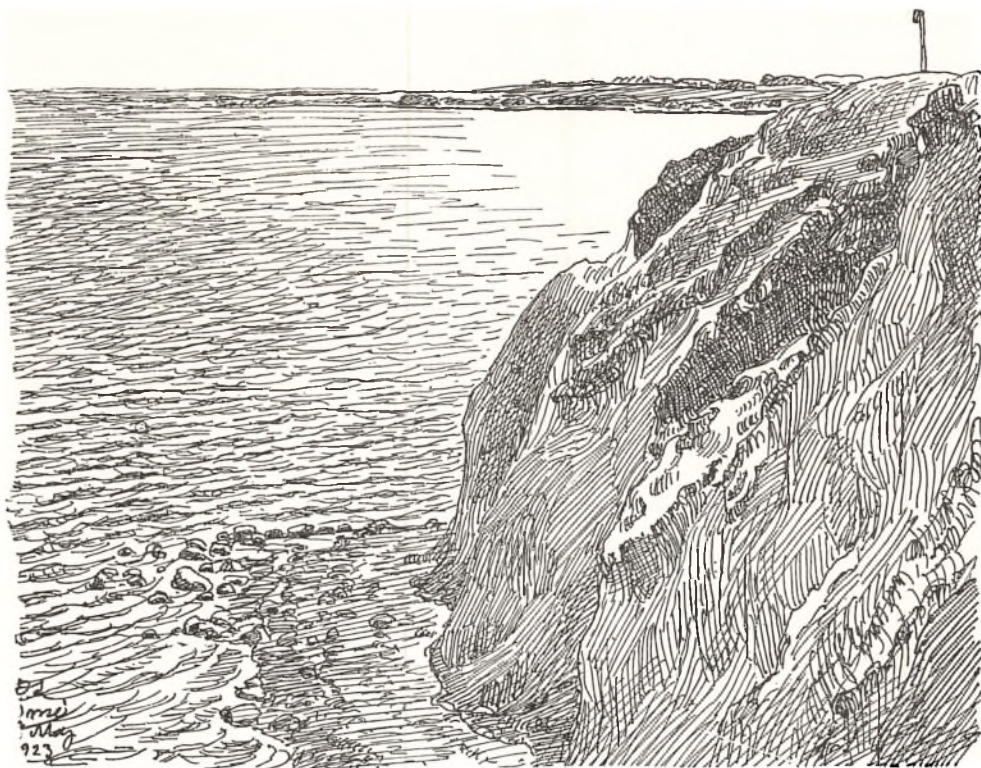
Den førnævnte mindre gravhøj er efter beboernes udsagn for længst nedpløjet.

Stedet om langdyssen er overordentlig smukt, de gamle valgte altid med omhu. En vidunderlig udsigt er der herfra over det østlige mosedrag med dets store sø, over begge øens byer, havet og de omliggende øer. På højen gror en vrimmel af forårets blomster, den ligger som en lille yndig bakkeø midt i agrenes sorte muld og de sædgrønne tavl. En sjagger flyver forbi, mens vi er heroppe, og fire hortulaner, tre hanner og en hun, spadserer omkring ude på pløjejorden.

Neden for dyssen finder jeg en gammel, meget smuk bondegård på bakkekræntens vestside. Med sine vinduesløse, alvorlige yderlænger, bag sine mægtige pile og popler og det tilgroede stendige ligger den som en fæstning med det hvide, tillukkede ansigt ud mod den fremmede. „My house is my castle,“ siger man for sig selv – og går forbi.⁷

Lige i nærheden ligger en splinterny bondegård, et skræmsel af en cementstensbygning med ildrødt tag af samme materiale, der lyser frækt ud over al landet. Gården ligner en mellemting mellem en samling pakhuse og et moderne fort. Man kan vende den engelske sætning om og sige, at ejeren har valgt en fæstning til bopæl. – De tre-fire gamle smukke gårde, som Skovbanken kan opvise, dominerer desværre ikke tilsammen nær så meget i landskabet som én eneste af den slags nybygninger.

Øen har sine klinter mod øst, og det er jo den ravgale side og et ganske usædvanligt fænomen i dette land, hvor vestenstormene er de herskende! De består næsten udelukkende af morænegrus og -sand, og mange store kampestenblokke er fulgt med deres skred ud i stranden og ligger som en barriere ved deres fod. Jordsvaler sværmer om klinten og bygger i dens sider, og en stor stærekoloni har slået sig ned i de gamle huller, som de retmæssige indehavere er kommet for sent til at lægge hånd på. Ude i stranden svømmer en flok lappedykkere, der fylder luften med deres besynderlige skrål, der er en mellemting mellem et hanegal og et svinehyl. De ynglende stormmåger slår rasende efter min hat, her hvor jeg går langs klintekammen, under hvilken de har deres reder.⁷

Langs stranden går jeg ud til nordspidsen, som yderst forløber jævnt i en vid sandodde, der hist og her er græsklædt og mellem strandens tangdynger er klædt med marehalm. En stormmågekoloni på et par hundrede individer ruger her yderst i græsset eller mellem marehalmens totter, og enkelte hættemåger ligger på rede rundt om en lille ferskvandsdam nær revet sammen med nogle strandskader.

Ved oddens spids ligger et par knortegæs i græsset. Langsomt og efter mange overvejelser bekvemmer de sig til at forlade stedet, da de opdager mig. Til fods sjokker de ud over fladvandet, til de langt om længe når et

sted, hvor de kan flyde; så rør de videre, bestandig med det ene øje vendt imod mig. Rundt om på stranden jager stenpikkere og gule vipstjerter efter fluer.

Solen bager, og det er helt vindstille. Vældige klodeskyer, højere og helligere og renere end Fuji-Yamas sne, spejler deres toppe i det blanke hav. Grænsen mellem himmel og spejlbillede ville ikke kunne ses, om ikke de fire hollandske tjalke lå derude og drev for strømmen med slappe sejle.

På de alleryderste marker, hvor engelskgræsset har slået sin røde farve ud i solvarmen, græsser et par tøjrede får med nogle ganske spæde lam. Og i et bed af blomstrende strandkarse, der stråler med blegviolette bægre om de kadmiumgule støvdragere, står i nærheden en bedaget vædder og trækker gnavent i sit tøj for at komme hen til mig, mens han mumler ting i skægget, der er så grimme, at jeg ikke kan gentage dem.

Han var en vædder af den gamle, danske race, og det var kedeligt, han mødte mig med uvilje, for i et så sjældent forekommende væsen ser jeg altid en fremragende landsmand, om end der er noget semitisk-præget ved hans fysiognomi. Væddere taler nemlig altid jysk, hvor man end møder dem og uden hensyn til fødested – nærmere betegnet med dialekt fra Fjends og Nørlyng herred. Og når jeg træffer dem uden for Jylland, er det med den gensynsglæde, som ville præge mødet med en kær landsmand på et øde sted i Mombasa eller i den libyske ørken.

Ordsproget siger, at fårene på marken fører følgende samtale:

„Jæ ve' hje-em!“ siger det lille lam.

„Jæ ve' mæ-æ!“ siger fåret.

„Bi lidt, men' a blædder en busk helle' tow, så vel a mæ-æ!“ siger den gamle vædder.

På jysk hedder vædderen altid Mads, ligesom hingsten Klavs, øget Lotte og hankatten Lawst. De navne er malende nok.

En vej fører langs nordkysten forbi det søfyldte moseterræn, som skiller øens to højdedrag. En mængde svømmefugle og vadere holder til ved bredderne af den store sø og i de tætte rørskove på det overordentlig lave land omkring den. Blishøns ser vi svømmende i kanten af rørene, og ude på det åbne vand rør nogle fiskende lappedykkere. En bekkasin flyver op foran os uden at sige noget, trækker lavt over vandet og vil gå ned i rørene på søens modsatte bred, men bliver skræmt af en vibe og kommer tilbage forbi os igen, hvorpå den forsvinder i en bygmark. Den var stor og temmelig kortnæbbet, og det var ikke muligt at opdage hvidt på dens bryst – sandsynligvis var det en tredækker, en af de fugle, som det snart er en sjælden oplevelse at se her til lands.

Forbi fiskerbyen fører vejen ud i det store, vestlige moseterræn, der indtager omtrent en fjerdedel af hele øens areal.

Jeg befinder mig midt ude i sumpene på denne lave, delvis lynggroede hedeflade, der strækker sig vidt i nord og syd og når fra havet helt ind til de vestlige huse i Omø by. Tusindvis af hættemåger ligger rugende ved dammene omkring mig til alle sider, strandskader farer skrigende op ude fra kysten og kredser over mig, og omkring i lyngen løber de bitte små engpibere klynkende mellem tuerne for min fod.

I den stegende solhede har jeg kastet mig på maven i lyngen og er kravlet hen til en af de store, sivgroede damme, hvor sollyset blænder fra det riflede vand. Lige foran mig ved bredden ligger en skeand på rede, i kikkerten ser jeg den på få alens hold. Solen skinner på dens blanke fjer, duknakket og moderøm bøjer den sig over sin skat og venter på, at underet skal ske. Den ser ud, som om den er blevet lang i ansigtet over, at det trækker så umådelig længe ud. Omkring den farer brushaner rundt i græsset på de lange stylteben, der for deres udseendes skyld godt kunne have været knækket og sat sammen igen af en fuser i faget – de vender hele tiden hælen for langt ud til siden. Deres strittende halskraver er et uroligt barometer over stadig tilbagevendende, kæmpemæssige sindsoprør. Men lige i øjeblikket er ædningen

på sit højeste, og fjendtligheder og erotik indstillet til senere lejlighed. Deres søgen efter føde mellem rør og strå i vandkanten er serier af lynsnare udfald med de farlige, lange næb. Der er ingen tid til at gantes, og kun i forbifarten kan et par hanner i et lynskud vise hinanden deres skrækindjagende krigsmaling – nu har jeg advaret dig!

En atlingand og et par spidsænder trækker forbi. Langt ude i det fjerne græsser sorte og hvide får med små bitte legetøjslam på de magre, grønne pletter i den brune lyngflade. Over dem skriger viber, skratter hættemåger og piber klirer deres piccolosolo, mens stormmågerne laver stort kor yderst ude ved den hvide strand.

Men tæt omkring mig er det, som jeg kan høre lyngen sprage i solvarmen på den sorte bund, og sumpene bobler som heksekedler. Mosen er som en eneste stor, pæsende gryde, hvorfra de grønne frøers ustandselige, revnefærdige „quoak“ lyder, som om bobler danner sig på mosens dyndede bund og brister på dens fede overflade – hele den store gryde er ved at koge over . . .

Og yderst ude står fyret og vakler i varmebølgerne, som en stor ske, der er stukket i et grødfad.

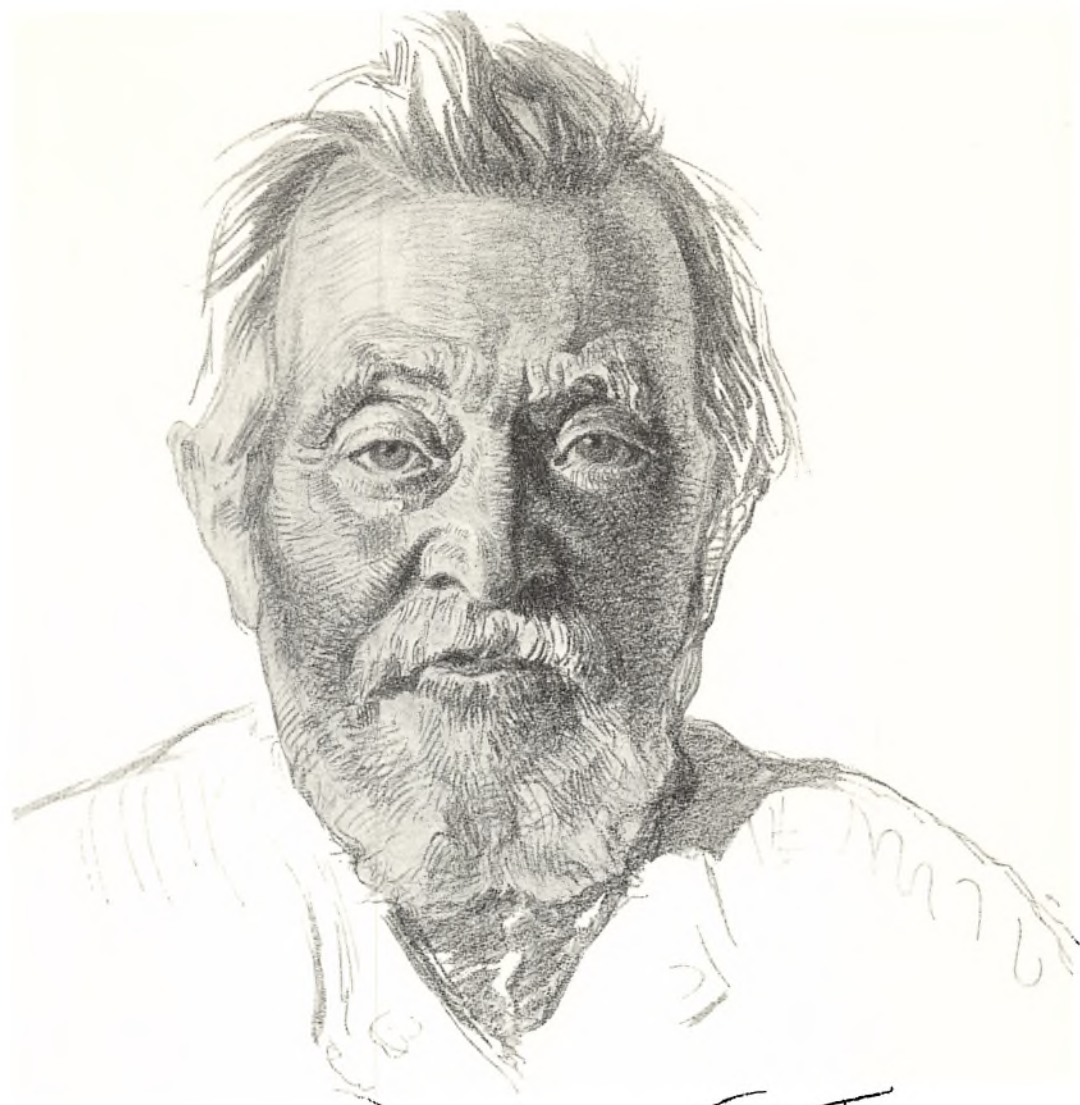
Lyset svier i mine øjne, sveden springer under min hue; jeg må op på en tue, for at brisen kan svale mig. – Så, dér lettede skeanden fra sin rede – og én til, og så endnu et par tæt ved og trak sønderpå!

Jeg vender ansigtet bort fra den blændende sol, og idet jeg ser til den anden side, synes alt landet pludseligt at synke ned i dybe, kølige farver, mosernes mørkeblå vand, de gyldne rørskove og saftiggrønne græstuer.

Jeg styrer mine skridt tilbage over heden hjem mod havnen, kaster klæderne og går i vandet fra broen. Det er pludselig blevet sommervejr og lifligt at være til.

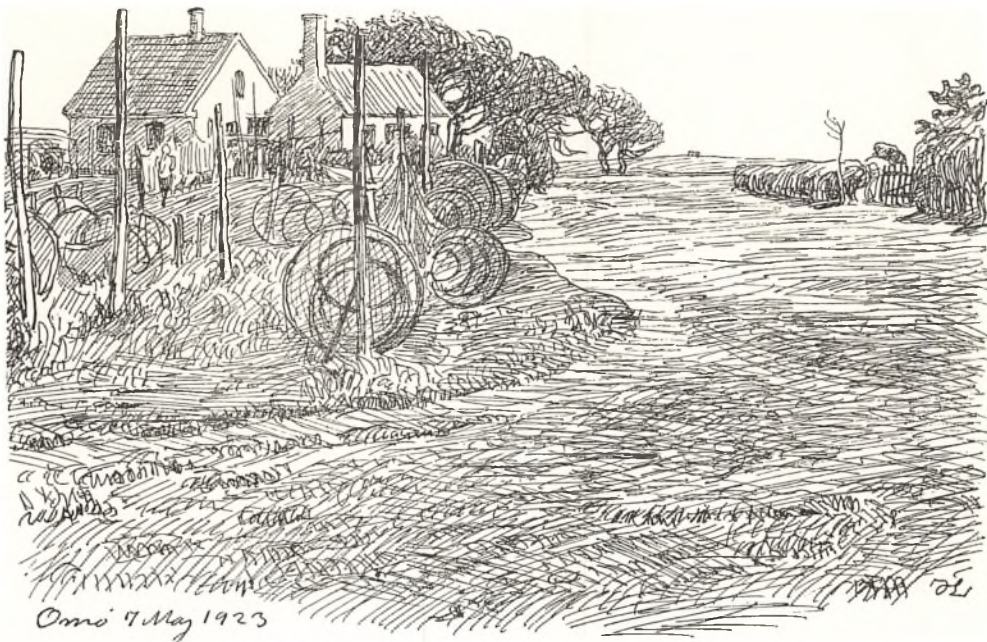
Fiskerbyen Kirkehavn er af ganske nymodens præg, og dens mange nyopførte boliger bærer vidne om, at der er kommet penge til huse i krigsårene. Den minder om den velkendte „stationsby“. Hvad dens befolkning angår, er det kun ved sin stærke ydre modsætning til bondebyens indvånere, at den tiltrækker sig opmærksomheden. Den afviger ikke ved sin gennemsnitstype fra Sydsjællands indbyggere, og derfra er den da også i de senere tider indvandret, især fra egnen omkring Karrebæksminde. Gennemgående er de velvoksne, lysblonde folk, og den gamle fisker, jeg tegnede, er en god type derfra.

Denne gubbe har indtil for to år siden drevet fiskeriet fra sin båd, og han går dog nu i sit syvoghalvfjerdsindstyvende år! Han er endnu en svend helt igennem, et stort, tungt karlfolk med svære lemmer, jovial og med et glad „ywsyn“. Der er for øvrigt ikke meget hos ham, der minder om livet på havet; som de fleste øbofiskere her indenskærs er han lidt ferskvandsagtig. Sammen-

A. Fr
9/5 23.

FISKER HANS JØRGEN IVERSEN FRA KIRKEHAVN PÅ OMØ

lign ham med vestkystens „striler“, der kan se ud, som om de er gjort af havrullet egetømmer og tørret i vestenstormen!

Hans tale drejer sig mest om minder, fra da han som ganske ung fór til søs, og de begynder den dag, da han på sin første rejse i 1866 strandede på Jyllands vestkyst. En sømand med hans overskud af kræfter og fortrinligt humør er selvsagt ikke kommet gennem verden uden at rage i forrygende bataljer med folk af alverdens nationaliteter – det er ligefrem noget, der udspringer af almindeligt velbefindende.

Et af hans skønneste minder er fra tiden, da han var marinesoldat. Det var også i 1866, lige efter krigen, da han selvsjette bankede en snes tyske matroser i en engelsk havn og endte med at slå vejret ud af en dansk underofficer, som ville standse slagsmålet og greb vor bersærk bagfra. Men han, der troede, det var en tysker, der angreb på unfair vis, slog underofficeren til jorden med et kvask. Hvorefter han naturligvis pænt bar ham om bord.

Sådanne og lignende spøgefuldheder fra sømandstiden beretter han om, mens vi arbejder på hans kontrafej.

Men siden 1866 har han efter eget sigende intet oplevet, der var nærmere omtale værd.

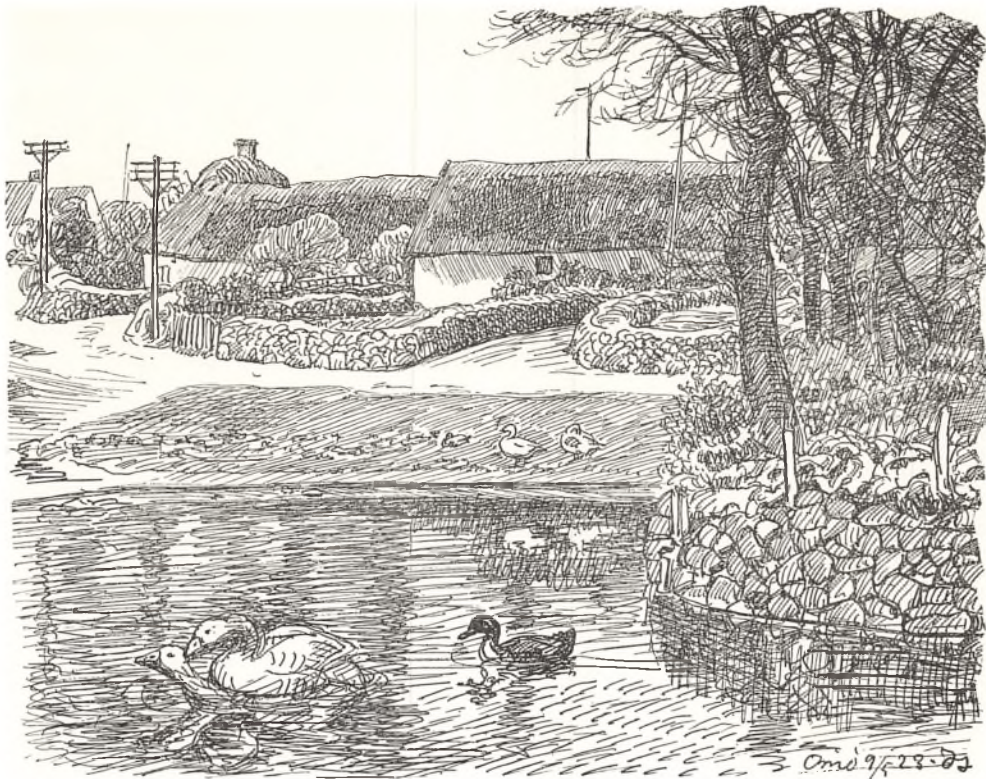
Stærkere modsætninger end øens to byer kan vanskeligt tænkes. Dette gælder byernes alder og deres arkitektur, beboernes håndtering og deres ydre præg. Spadserer man fra Kirkehavn det kvarters vej op til bondebyen, er man bogstavelig talt vandret halvandet hundrede år tilbage i tiden. Omø by

er noget af det ejendommeligste og mest gammeldags, jeg har mødt, og udvendig velbevaret næsten til de mindste enkeltheder. Dens gamle, pragtfulde gårde ligger tæt samlede om et gadekær, der er stort som en sø. Af herlig virkning er de enestående smukke, gamle stendiger, der findes overalt som skel mellem huse og gårde og ud mod alle veje.⁹ De er indtil 2 alen høje og 1½ alen brede, opbyggede af rå kampesten med jord imellem. Hist og her er de beplantet med bukketorn, og i åbningerne mellem stenene gror et væld af vilde, blomstrende urter. Herlige haver vender ud mod vejene og mod det prægtige gadekær, som spejler gårdenes skønne længer.⁸ Den i 1828 opførte, kalkede murstenskirke er meget smuk og yndigt beliggende mellem byens træer.

I denne besynderlige landsby, en af de smukkeste, jeg har set på vor rejse, lever en gammel befolkning, som hvad udseende angår for det meste på mærkelig vis afviger fra den senere fra Sjælland indvandrede befolkning i fiskerbyen. Medens denne gennemgående består af store, lyse folk, er de fleste af bondebyens indbyggere af middelstørrelse eller under denne. Til lige ser man imellem dem mørke og fremmedartede typer, som jeg ikke mindes at have truffet noget andet sted i landet. Det hænder, at man standser og studser over et ansigt, hvis form og lød, ja endogså udtryk man ikke kender noget sidestykke til. Manden, der går forbi, er en mager og tætbygget, lav og noget ludende skikkelse, med meget mørkt og stridt hår, lav og bred pande over et par stærke øjne og en kroget næse. Man ser ind i et besynderlig uglad ansigt, noget næsten fjendsk møder én – man føler sig uvelkommen her! Der er noget i blikket som hos dyr i bur, iagttagelse generer ham. Jeg kender blikket fra fangne rovfugle.

Det siges herovre, at disse folk er efterkommere af øens ældste indbyggere. Men hvorfra er de kommet og hvornår, stamfædrene til disse mørke folk? For utvivlsomt er det ætlinge af indvandrede fremmede, vi her står overfor, om end efterhånden stærkt blandede. Tidspunktet for deres indvandring kan meget vel ligge langt tilbage, thi øboer kan århundreder igennem beholde deres præg ved bestandigt indgifte. Er det venderkrigene, som her endnu har et uudslettet spor? Jeg skulle næsten tro det.

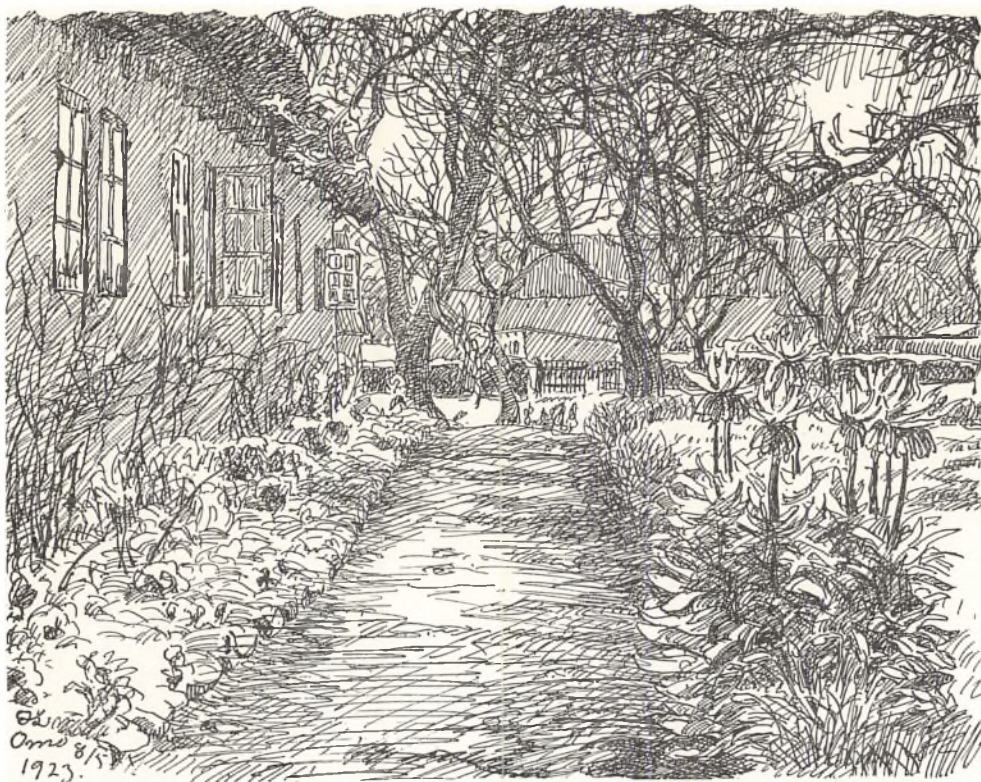
Den nære fiskerby med dens nyindvandrede, lyse befolkning vil vel snart ændre dette forhold, og beboernes præg vil blive mere udjævnet. At dette allerede er begyndt, kan man se på øens ungdom. I begge byer har jeg truffet unge karle og piger, hvis ydre bar præg deraf, og som for øvrigt ikke sjældent var af en ejendommelig skønhed. Ved havnen så jeg således ofte ungdommen stå og vente ved Skelskør-damperens afgang eller på dens ankomst, og især de unge pigebørn var forbavsende smukke. Hvis man kunne tale om en mørk, nordisk type måtte det være denne. Deres skikkelse er slank af en

herlig rejsning – på svensk kalder man den „smärt“. Deres lød er mørk og gylden, men håret blondt. Brynene er kraftige, men fine og lige; de sidder lavt og tæt sammen over den lige næse. Det giver dem hvasse øjne. Jeg har mødt denne type ét eneste sted før i verden: i Värmland! Deres smil er underlig sødmefyldt, men ligesom beskt på bunden. Jeg tænker på, da jeg som dreng fangede humlebier for at røve deres honningfyldte sæk. Der er noget af den vilde honnings sødme i disse pigers blik og smil. Men vogt jer for den bitre brod, I Omøkarle!

Mellem de fremmedartede typer i byen findes flere smukke både ældre og yngre mænd, medens kvinderne mærkeligt nok langt mere bærer præg af de uheldige følger af langt indgifte. Og her som så mange steder gælder det, at de gifte kvinder allerede omkring trediveårsalderen er medtagne af det alt for stærke og ensformige huslige slid. Også heri finder et modsætningsforhold sted mellem denne by og fiskerbyen, hvor alt synes mere fremskredent.

Sognerådsformanden, Erik Jensen, som gav mig mange værdifulde oplysninger om forhold på øen, fortæller om dens dyreliv følgende: Her findes endnu „mosegrise“ (vandrotter) i stor mængde, men de er dog langt fra den landeplage, de tidligere var. Af muldvarpe er der ingen på øen, derimod en

del markmus. Den brune rotte viser sig lejlighedsvis, sandsynligvis kommet hertil med fiskerfartøjer eller andre skibe. En del harer er her endnu, hvorimod agerhønsene er udryddede. Ingen form for rovdyr er forekommet på øen inden for mands minde.

Det er besynderligt med vandrottens sporadiske forekomst på småøerne, og den store forskel i deres antal til forskellige tider kan vel kun forklares ved sygdomme eller ved den virkning, som særligt strenge vintre kan have. Her på øen frøs således en mængde af dem ihjel i den langvarige og hårde frostperiode i 1893. Men hvorfor hjemsøgte de f. eks. Sprogø særlig stærkt 1915–16, Agersø og Omø et par år senere, Lyø i 1901–02 og Livø i Limfjorden 1878, hvor plagen varede i fem år – hvorpå tallet atter alle vegne mindskedes stærkt? Der er noget heri, der minder om lemmingens optræden i vore nordlige nabolande.

Det er Kristi himmelfartsdag, en årle og stille morgen. Den aftagende måne står endnu svagt synlig på himlen, men solsorterne er begyndt at fløjte, ellers høres ikke en lyd fra nær eller fjern. Skorstenene sender den første blå røg op i morgenluften, hvis brise driver den langsomt mod syd. Øvre på

Agersø ser jeg på røgen fra mejeriskorstenen, at dér er vinden stik modsat. Jeg spadserer op til Omø by for at se den endnu en gang og går ensom midt i de morgenstille, lune gyder mellem stendiger og gamle længer og mellem haverne, hvis brunsorte muld allerede begynder at tilbagestråle solens varme, mens liljerne derinde sender en bedøvende duft ud i den lysdirrende morgenluft. Ensomt og stille er der omkring det gamle gadekær, som ligger blankt og spejler stendigerne, de hvide længer og mægtige aske ved dets bred.⁸

I byen døde for et par dage siden øens forhenværende, ældgamle sognerådsformand, og i dag skal han begraves. Omkring den store, fornemme patriciergård, hvor den gamle høvding nu ligger på strå, er det, som om stilheden er mere fortættet end andre steder på denne helligdagsmorgen. Ingen mennesker ser jeg nogetsteds på vejene, blot hist og her i en have en af de kvindelige, søndagsklædte beboere, eller en pige, som langsomt færdes fra den ene længe til den anden. To gæs går og græsser på et af de høje diger.¹⁰ En høne med kyllinger baler i vejstøvet under et gærde. På en lille sollys toft står tre akkurat lige store, hvide gedekid tøjrede; en gang imellem brægger de stiltfærdigt, det lyder, som når spædbørn græder i søvne.

Fred overalt.

Men henne ved et vejsving, hvor en stump ståltrådsnet adskiller et havehjørne fra grøften, står to hankatte og skeler til hinanden. Det er et par grove, bredkæbede handyr med skipperskæg og øjnene næsten helt tillukkede af skrammer fra utallige slagsmål og af øjeblikkets mordlyst. Ørerne er lagt tæt hen ad nakken. Den ene er gul som okker, den anden kulsort. Hver for sig er deres udtryk så modbydeligt, at de ikke tør se hinanden i ansigtet. Der er kun tre tommers afstand mellem deres næser, men havens tynde ståltrådsnet skiller dem. Sådant står de og skeler, mens de afsynger en barbarisk og uhyggelig melodi, der jamrer op og ned.

Men pludselig jager den sorte med et brutalt rusk hovedet tværs igennem nettet med en kraft, så ståltråden synger vidt og bredt – og i næste nu rammer dens pande modpartens med en skalle. Fjenden viger ikke en millimeter. Panderne er tæt sammentrykkede, halernes rod går i en bue op i luften, mens spidserne dirrer i støvet. Dér står de, der sker ikke mere, ingen af dem tør

røre sig. Men sangen, der afbrødes, sættes nu op i de højeste registre. En uhyggelig clinch! Sådan sværjer svenskeren, lige før han trækker kniv . . .

De er to helvedesmaskiner, som er sat i bero, men som vil eksplodere absolut samtidigt. På et ganske vilkårligt, men meget nært tidspunkt vil dommedag slippes løs i landsbygaden uden hensyn til helligdagsfreden.

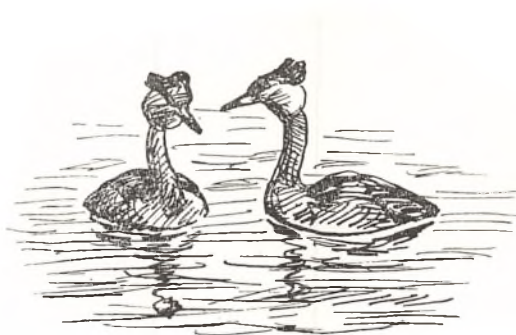
Men just som det værste skal hænde, kommer en vogn hastigt svingende om hjørnet og indhyller hegnet i en tyk sky af vejmel. Da denne trækker bort, er den gule forsvundet, sporløst. Den sorte står endnu et øjeblik i dækstilling – så slappes fjedrene i den, den slår to slag med halen, hvoraf elektriciteten langsomt udlades. Så ryster den støvet af sin pels, hvorpå den sænker bagkroppen og laver en pyt på stedet til æwigt minde om modparten. Og derefter skrider den langsomt og „siegesebewusst“ ind i haven, hvor den forsvinder under de nysudsprungne stikkelsbærbuske.

Inde i en gammel prægtig bondehave, hvor „tusindpiger“ og pinseliljer står i flor på siderne af de nyrevne, solvarme gange, ligger en utæt og forfalden båd med kølen i vejret. Nu bruges den til hønsehus, og en skrukhøne ligger med et kuld kyllinger inde i dens skygge. Men båden har *sin* historie, som den kan ligge og tænke på, efter at den er kommet på aftægt.

„Den har været med i krigen,“ siger den gamle, hvidhårede bonde, som vi-

ser mig rundt i haven. „Og sidst har nogen brugt den til at flygte i. En dag i det sidste krigsår blev den fundet af en lodsbåd ud for sydvestkysten af Lolland, hvor den nok har stået på grund på sandene, for dér lå på fladvandet fem døde mænd, men én lå endnu inden i båden. Det var russiske krigsfanger alle sammen, det kunne man se på klæderne, og de var vel flygtet ovre fra Slesvig og forslået hertil af stormen, som blæste i de dage. Lodsbåden bragte jollen herind med den sidste mand liggende på bunden under tofterne. Så blev han begravet her. Og nu har han det jo meget godt!“ siger den gamle. „Men Gud ved for resten, hvor sådan en er fra, og hvem *han* nu har været.“

Ja, Gud ved det! – Nu sidder skrukhønen og hygger sig under læt af den gamle båd. Hvor før den døde mand boede, vrimler det nu af liv – selv om det bare er kyllinger . . .

Agersø

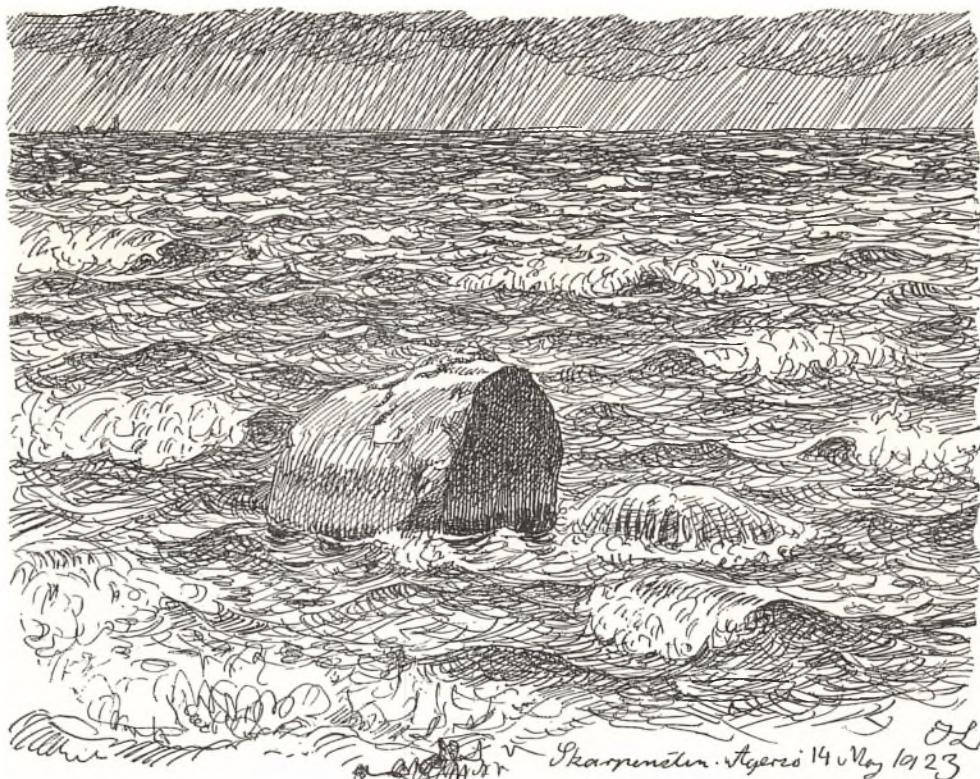
Barometret falder stærkt, fortæller man os i fiskerbyen. Vort eget er også faldet – desværre af sømmet og helt ned på gulvet, hvorved viserne røg ned og stod på Cornelius Knudsen! Hvad kan vi nu ikke vente os –

Vi forlader Omø havn og sætter kursen mod *Agersø*. Da vi går østpå gennem sundet, kommer en svær tordenbyge fra nordvest med kraftig kuling og trækker over *Agersø* ind mod Sjælland. Inde i *Agersø* Sund, hvor vi får næsen mod kulingen, piskes søen endnu svært af vinden, men vi tager ikke en dråbe vand ind – „Rylen“ er god nok!

Havnen ved *Agersø* er den fuldendte idyl med yndige, maleriske omgivelser, der kulminerer i den prægtige elmeallé, som fører op mod byen.¹⁰ Den ligger midt på øens østside, der i modsætning til Omøs er karakteristisk ved sin fladhed og sine ujævne indskæringer, medens vestsiden er ret som en lineal i nord-syd med større og mindre klinter. *Agersø* har således alle papirer i orden, den er en ø, som en ø skal være. Den er den største af tvillingøerne; dens længde fra nord til syd er 6½ km, dens største bredde 2⅓ km. Mod syd er den skilt fra Omø ved det 2 km brede Omø Sund, mod øst fra Sjælland ved det 2¾ km brede *Agersø* Sund, og fra den lille Egholm i nord ved den kun 200 m brede Egholm Vejle, der er så lavvandet, at den daglig befærdes af køretøjer. Øens areal er 1.245,7 tdr. land, men til sognet hører desuden Egholm og et par ganske små holme, så dettes samlede fladeindhold er 1.399 tdr. land. Øen har et befolkningstal på 447 individer og hører under Sorø amt.

Agersøs navn staves i Valdemar II's Jordebog *Akærøs* – en skrivefejl for *Akærso* – og udledes af mandsnavnet *Akær*. Foruden jagthus nævner bogen både hjort og dådyr på øen, og desuden „Æbin“ – et gådefuldt ord, som ingen hidtil har kunnet tyde. Man har gættet på egern, men da disse dyr dengang fandtes i mængde i enhver skov i landet, har Jordebogen næppe beskæftiget sig med deres forekomst specielt her.

Også andre steder hører man tidligt om øen som vildtbane. Friis-Edvardsen siger om den i Skelskørs beskrivelse, at den under Frederik II og Christian IV var „som en general Vildbane,“ så at „Schielschørs“ borgere stadig måtte fæрге kongen og hans jægere eller lensmanden over til denne ø. Under Christian III og Frederik I havde kansleren Johan Friis hjemsøgt stedet af samme årsager. Denne herre til Hageskov, Hesselager og Borreby (f. 1494, d. 1570), som for øvrigt havde ry for at forøge sit rigelige jordegods på temmelig grisk vis, var en højt dannet og kundskabsrig mand, rigets kansler fra 1536 og des-

uden kansler for universitetet og stærkt interesseret i videnskaberne. Han ejede både Agersø, Omø og Egholm, og på hans tid var „Agersøgård“ et jagt- og lystslot, hvor han ofte opholdt sig. Fra hans tid hidrører den endnu bestående, pragtfulde lindeallé i Agersøgårds have og den imponerende elm-allé „Strandalleen“ mellem havnen og gården.

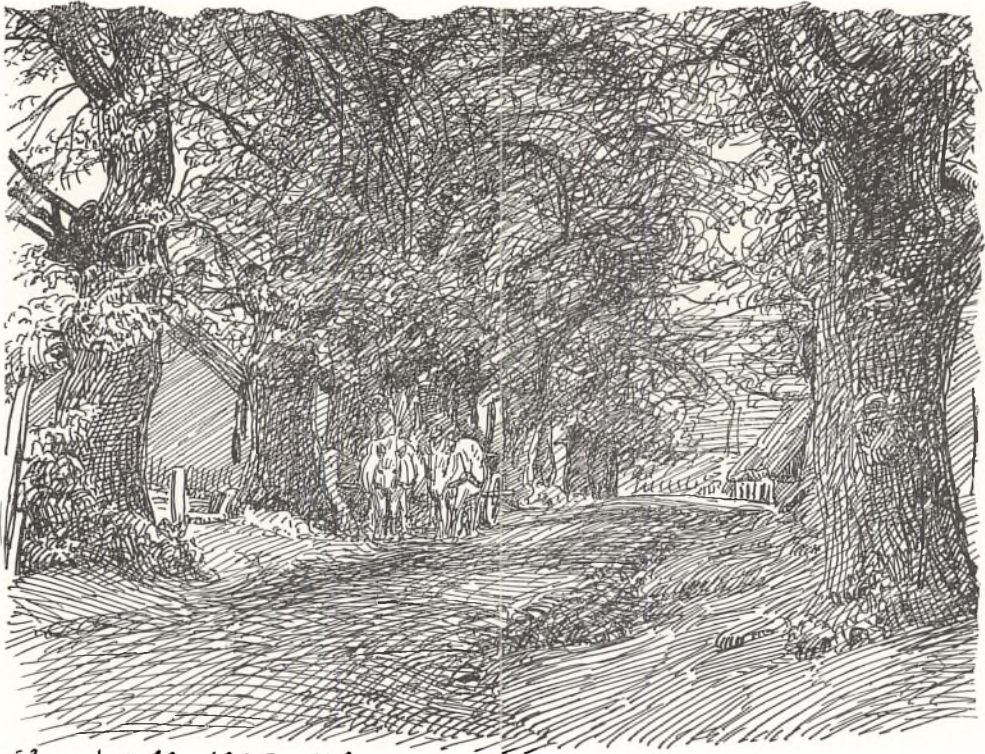
Der går endnu på disse øer frasagn om jagterne i gamle dage, når herren til Borreby med sine jagtfæller rasede hen over dem med de halsende hundekobler, efter at de var landede i deres chalupper ved Agersø havn og i højtideligt optog med forridere var draget op til gården. Og herinde gik det drøjt til efter dagens jagt.

Dengang var der bomme for alle indkørsler til byen. Den gamle port foran Strandalleen fandtes til 1760, og endnu træffer man hos øens beboere et skilderi, der bærer indskriften fra den gamle strandport og begynder således:

Oh! store Gud og Skabermænd
 som sidder i det høje
 og styrer baade Land og Vand!
 Se med dit Forsynsøje

til Agersø og Omø Land
 og Holmene tillige;
 lad alt, hvad Skade gøre kan
 fra disse Grænser vige!

Øerne kom i det syttende århundrede på amtmand Hugo Lützows hænder for „udlagte penge“. 1770 skødedes de for 16.200 rdlr. til kromand Lars Niel-

Øgersø 16. Mar 1923. J.F.

sen, der i 1774 solgte dem til sognepræst i Skelskør Fr. Lütken Thanck (d. 1820) og en medinteressent, som i 1782 overlod præsten hele redeligheden. Som omtalt under Omø købtes øerne i 1812 af en assessor Møller, hvis børnebørn arvede øerne, der således kom på forskellige hænder. Siden den tid er indbyggerne alle blevet selvejere.

Christian V og hans dronning opholdt sig i 1681 flere dage hos præsten på Agersø, da de under overfart over bæltet måtte søge herind for uvejrr.

Om øens gamle skove siger Pontoppidan (1764): „Paa hver Side af Agersøen ligger tvende smaa Holme ved Navn *Eegholm* og *Helleholm**. Dér saavel som paa Agersøen selv er nu liden Skov, men skal fordem have været overflødig, og siges at være deels paa eengang ruineret Anno 1652 af en stærk Orkan, som kuldkastede de bedste Træer, deels ogsaa af en Slags Strandfugle kaldet Roger, som i stor Mængde byggede Reder og med deres Urenlighed forvoldte at mange Træer gik ud.“

Det er vel her som alle andre steder snarere hensynsløs hugst, der har forvoldt miseren, og muligvis har kromanden og præsten været med til at repræsentere henholdsvis orkanen og „rogerne“.

* Denne sidste har altså endnu på den tid været en ø.

„Nyeste Skilderie af Kjøbenhavn“ 1812 omtaler ligesom ved Omø øens frugtbare jord, rige fuglevildt og „overflødige Fiskerie.“ Dengang var her endnu mange spor af tidlig bebyggelse, således gravhøje og mange oldtidsfund. Her omtales desuden „en Bautasten, 3 Alen høj, der staar ved Helleholms Mølle“.

Det var ud for Agersø, at nogle danske kanonbåde den 2. august 1808 erobrede den engelske orlogsbrig „The Tigress“, og på sydvestpynten ud mod Omø Sund findes endnu resterne af en anselig skanse, som stammer fra krigsårene 1807–14, da et jysk jægerkorps var stationeret på øen.

Der har ingen ildebrand været på de tre øer siden 1734, og indbyggerne påstår, at „det kan ikke brænde på øerne“. I 1891 var det dog ved at gå galt, idet der gik ild i en stak ærtehalm tæt op ad en bondegård og det på et så uheldigt tidspunkt, at alle byens mandfolk var i marken. Men kvinderne slukkede ilden alene og afværgede brandfare. Gårdens ejerinde stod selv i gadekæret hele tiden og fyldte spandene, mens de andre bar vand. Og bortset fra denne løsslupenhed har det slemme element virkelig ikke siden vagabonderet på øen.

Gennem den imponerende gamle elmeallé går jeg op til byen, denne allé, som efter sigende skylder Johan Friis sin tilblivelse og således skal være sine 400 år gammel.

Vandringen gennem landsbyen bereder både glædelige overraskelser og skuffelser. Mange prægtige gamle gårde og huse findes her endnu, som er en fryd for øjet, og ligesom i Omø by findes også her de smukke stendiger, om end færre og slettere vedligeholdte og ligeledes mindre anselige. Men øksen ligger allerede ved roden af træet: mange steder, også i byens ældste og bedste del, ligger pyramider af cementsten opmagasinerede, omgivet af kalkbaljer, og hist og her er nedrivningen af gamle bygninger begyndt. Mange forhaver er allerede nedtrampede og dækkede af gråt kalkstøv, og de skønne huse står for fald.

Det gamle lystslot stod endnu til begyndelsen af det nittende århundrede, da en køber rev det ned og byggede en ny gård på stedet. Også denne nedreves i begyndelsen af halvfjerdserne og opbyggedes i sin nuværende skikkelse. Hvor gårdens materialhus nu ligger, stod efter sigende Johan Friis' hovedbygning, hvilket passer godt nok med de gamle alleers retning. Nær stedet har også stået et kapel, af hvilket ethvert spor er forsvundet. Gården, der nu kun har 50 tdr. land under sig, ejes af et par købmænd i Agersø, der driver sommerhotel i hovedbygningen, som nu på øen bærer navnet „Pensionatet“. Stedet er omgivet af en herlig gammel have, hvori endnu findes de

fra kanslerens tid levned dobbeltalleer af lindetræer; de er af anselig størrelse og stor skønhed, skønt det kun er rester af fordums herlighed.¹¹

Smuk er Agersø by endnu, men fortrinlig må den have været for femogtyve år siden, da der endnu ikke fandtes én eneste af de stilløse nybygninger, som nu bryder harmonien i dens gamle gader.¹¹ ¹² En ejendommelig slags tilbygninger, på det lokale sprog kaldet „løder“, der oftest består af tjæret træ, finder man hyppigt ved dens gamle længer.

Mere spartanske og skønhedsfattige interiører end i bondejæmmene i denne by skal man lede efter, til trods for at beboerne nu i modsætning til tidligere er ganske velstillede. Hjemmenes indre danner en stærk modsætning til deres ydre. De fleste steder findes der så godt som intet, der kan tilfredsstille de simpleste krav til skønhed. I en forholdsvis stor bondegård fandt jeg således i stuerne kun nogle elendigt lavede, rødmaledede møbler, og kun de allernødvendigste: i dagligstuen et bord, en bænk og tre stole, en lang trækasse, indrettet til „chaiselong“, et primitivt hjørneskab og en spyttebakke. De øvrige stuer var endnu fattigere og uhyggeligere. Gårdspladsen var snavset og uordentlig, længerne yderst forfaldne. Og dette sted var langt fra noget unikum, især i de ældste gårde hersker et slemt sjuskeri.

Det er påfaldende, hvor den fremadskridende civilisation viser sig kultur-

fjendsk og især på ét punkt lader almuen blank: sansen for det, man kalder kunst! Og det er en sans, som én gang tabt tilsyneladende yderst vanskeligt erhverves igen. Besynderligt er det også at se, at selv højtudannede folk af bondeæt, som er forstående læsere og teatergængere, som har klassisk musik på deres klaver, fortrinlig litteratur på deres boghylder, som lærer at ynde god billedkunst, ja endogså selv bliver fremragende musikere, malere eller skribenter – at de kan fylde deres hjem med møbler og „nips“, så man må korse sig derved! Tilsyneladende har slægten ganske tabt følingen med denne bestemte form for „luksus“, som netop så stærkt prægede de gamle bønderhjem.

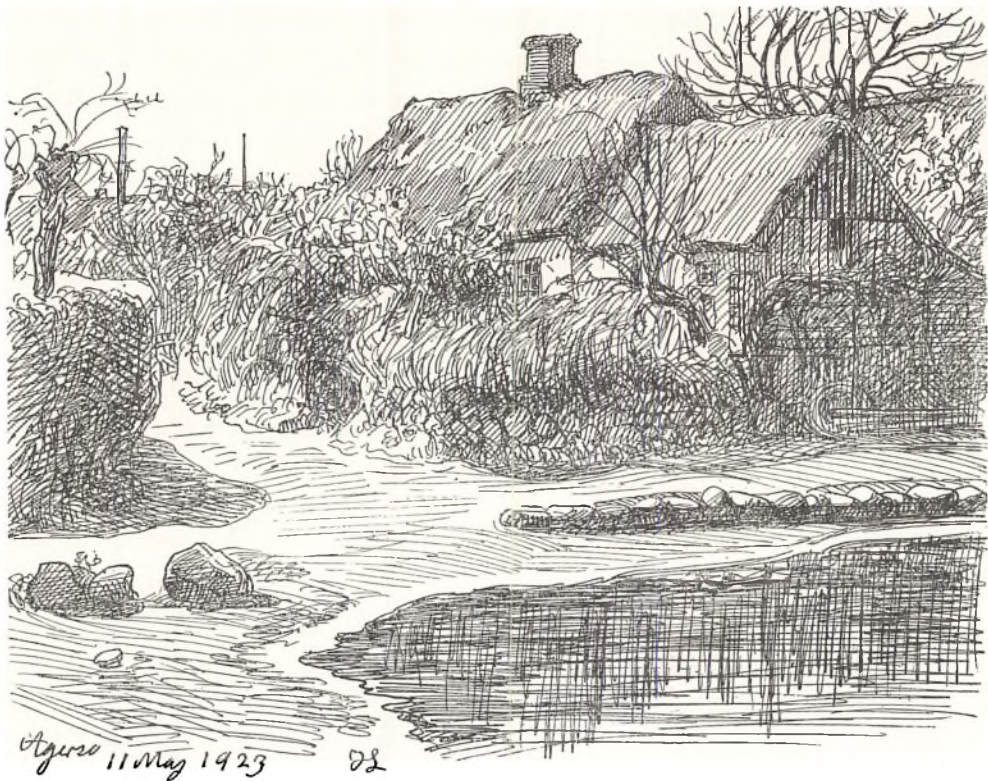
Når det i disse tider er hændt, at en husmand rejser sig op i tinget og erklærer, at han ingen kulturfaktor kan finde i opera og ballet, så kan man dertil svare, at det er der heller ingen, der forlanger af ham. Men dersom han kører et pragtstykke af en dragkiste, som han har arvet fra sine forfædre, ud af huset og erstatter den med en „etagerer“ af tysk fabriksarbejde – så har vi miseren lige i synet.

Dette tabte land er ikke nemt at vinde tilbage – og de tabende kan ikke lære stort af vort snart lige så nødstedte bourgeoisi.

I højeste grad nedstemmende er det at komme ind i øens kirke, som ligger i Agersø by og er bygget i 1872. Uskøn er den af ydre, som det meste fra denne periode, men endnu værre er dens indre, der ved sin udsmykning med kalkmaleri i et hæsligt tapetmønster leder tanken hen på et forsamlingshus eller tredjerangs biografteater.

På den lille kirkegård, hvor tidligere gravvoldene ikke blev udjævned, men vedligeholdt som lave tuer, der stadig overstrøedes med sand og var stedets eneste monumenter over de døde, er nu også denne gamle, smukke og ejendommelige skik ved at forsvinde, og kun få af disse grave er tilbage. Yndige er de at se på, disse ovale forhøjninger, der lyser hvide som sne af det rene sand inden for den smalle rand af grønt eller blomster, der indrammer dem, skønne i deres fromme, enfoldige simpelhed. Nu findes på næsten alle grave i deres sted de sædvanlige blankpolerede, markskrigerske granitsten.

Øens gamle lærer fortæller mig, at befolkningens kår, i modsætning til nu, i gamle dage var overordentlig knappe. Endnu for blot halvtreds år siden bestod et par af dagens hovedmåltider af en brødskorpe at gnave på og hertil undertiden en stump spegesild. Af og til fik man en varm mælkeret til midt dagen – det var alt. Efter at mejeriet blev opført i midten af halvfemserne, og især efter opførelsen af Skelskør Svineslagteri, som er en god aftager for øen, er befolkningen blevet velstående. Nu har de fleste både penge mellem hænderne og grunker i sparekassen. Men bestandig er beboerne foruden at være flittige tillige overordentlig påpasselige – det gælder om at lægge hen

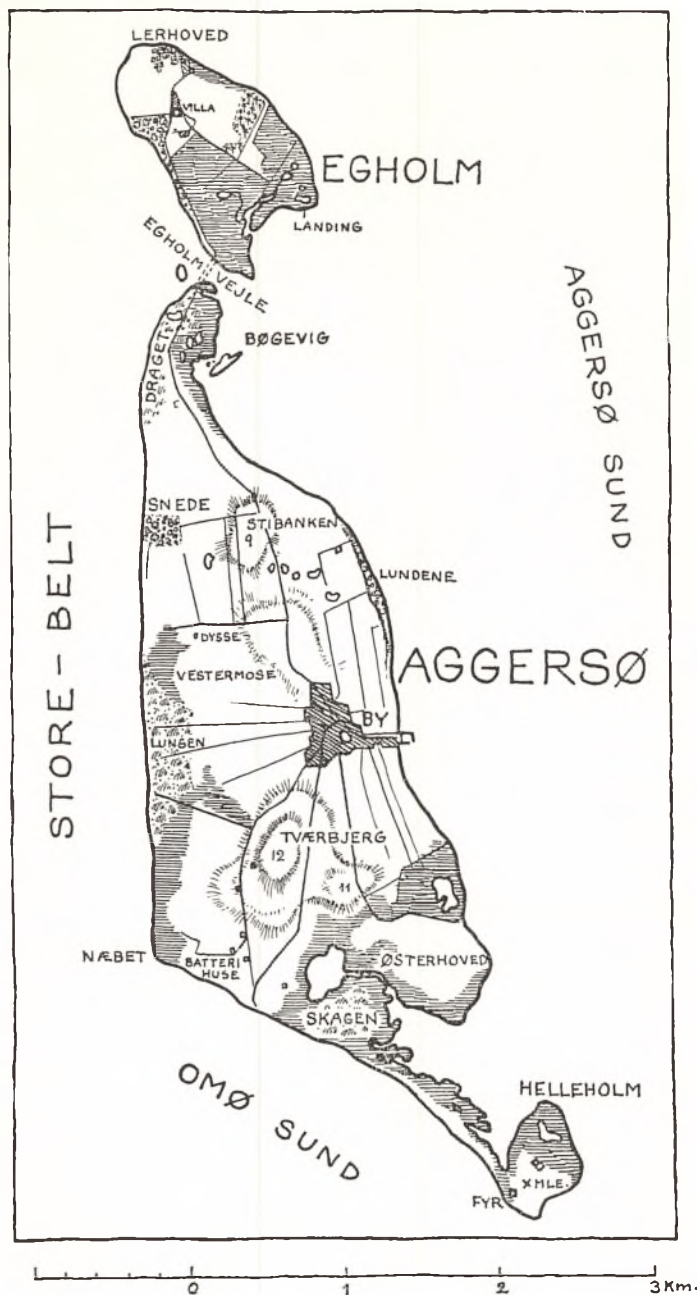
til en ordentlig, standsmæssig begravelse og spare en klat foruden, siden kan man tænke på at „leve“! Ungdommen slægter dog ikke de gamle på, de er mere forlystelsessyge og løse på tråden, siger de ældre folk, og de har efterhånden mistet øboernes særpræg.

Men det er ikke *alt* nyt, der er galt: da øen i firserne fik dampskibsforbindelse med Skelskør, ændredes også en mængde uheldige gammeldags forhold; samkvemmet med verden har således indvirket på det bestandige indgifte, der var en følge af den tidligere afspærring og ligesom på Omø førte til nogen degeneration. Læreren har lagt mærke til, at denne tidligere ytrede sig blandt andet i en påfaldende slet hukommelse hos børnene.

Alt dette til trods for det raske jyske jægerkorps' indkvartering under krigen 1807–14, som naturligvis ikke var uden følger; thi at befolkningen efter den tid ikke er ganske ublandet, fremgår af de mange jyske personnavne som Hassing, Hegnswith, Hjortkjær og Hatting, der endnu er minder om de to hundrede jyske jægere og deres fødested på det fjerne fastland og om det indtryk, det har gjort på øbopigerne, når „en jæger gik at jage“.

Enkelte gamle skikke har holdt sig længe på øen. Således fejredes endnu indtil for fem år siden *voldermissegildet* den 1. maj. Festen indlededes om

morgenen med tuden i byhornet, og man samledes da hos den bonde, hvis tur det var, til smørrebrød, punch og kortspil. Kun ældre folk blandt bymændene (gårdmændene) kunne deltage, husmænd og kvinder tålte ikke.

Husmændene havde deres eget gilde ved fastelavnstid. Her fejres endnu hvert år fastelavns-gilde, hvor karlene er udklædt med kulørte bånd, som pigerne har skænket dem. Pengene, som kommer ind under deres ridt fra gård til

gård, holder de gilde for om aftenen – og her tales det andet køn særdeles gerne!

Det skal være almindeligt, at folk bliver meget gamle her på øen, og en alder af firs år eller derover er ikke usædvanlig – altså noget lignende som på Lyø.

At øens beboere, som på den fremmede ikke gør noget overstadigt indtryk, kan være i besiddelse af et fremragende om end lidt drøjt lune, kan jeg give et par smagsprøver på. Den gamle lærer fortæller, at byens befolkning en mild, måneklar høstnat vækkedes af sang. Ude på gaden klang to mandstemmer, som højt, klart og bevæget forenede sig i „To drosler sad på bøgekvist --“. Da man undersøgte, hvorfra sangen kom, fandt man to gamle bønder, som sad og hyggede sig op ad et dige ud mod bygaden. De var på vej hjem fra et høstgilde, og feststemning i forbindelse med måneskin og god fordøjelse havde grebet dem, så de måtte ty til kunsten for at skaffe sindet luft.

Fra en anden kilde har jeg følgende historie: Ved et bryllupsgilde for godt en snes år siden havde præstefruen, som sammen med sin mand nylig var kommet hertil, en gammel „bymand“ til bords, som havde ord for at være sær og ordknap. Præstefruen overtog derfor føringen af konversationen, men lokkede trods alle anstrengelser ikke et eneste ord ud af gamlingen, der kedede sig og blev mere og mere sur. Endelig henvendte hun sig til ham med følgende replik:

„Synes De ikke, Ole Lavses Niels, at det er en yndig brud at se på?“

Ved disse ord kom der pludselig liv i den gamle:

„Jow, jow,“ sagde han ivrigt. „Men så skulle Di ha' sit hinner mowr! Hun hade sådan en ny'elig figur – smobitte, korte bien, og hiele resten røv!“

Det siges til den fornuftige præstefrues ros, at den indtrædende pause i hendes konversation kun blev ganske lille.

Ole Lavses Niels levede endnu for et par år siden. Navnesammenstillingen, af hvilken familienavnet efter stedets skik er udeladt som overflødigt for identificering, er ikke ualmindelig på de sydlige øer. Lavs har været bedste-faderen og Ole faderen til Niels.

Uden i mindste måde at være afvisende eller uelskværdig er øens befolkning ikke meget inladende over for fremmede. Naturligvis er det vanskeligt at fælde nogen dom over et så stort samfund efter få dages ophold på stedet – måske mangler man i modsætning til den omtalte præstefrue én bestemt nøgle, der kan åbne for talen! Deres ordforråd synes ringe, og når de endelig taler, er det uden noget særpræg i sprog eller vendinger. De havde en stærk modvilje mod at lade sig afbilde; ikke mindre end fire forskellige steder fik jeg afslag hos bondebefolkningen, og en enkelt kvinde, som jeg havde særlig lyst til at få et billede af, måtte jeg tegne efter hukommelsen. Fiskerne ved

A. Fr.

1923, 12/5.

UNG FISKER FRA AGERSØ

havnen var mere indladende, den første, jeg henvendte mig til, var straks villig.

Han var en velvoksen, slank karl, med sit rødlige hår og fregnede ansigt af så udpræget, smukt nordisk ydre, som man kun sjældent træffer det i vort efterhånden så stærkt blandede folk.

Fiskerne er her som de fleste steder hyggelige folk; som følge af deres beejthed mere verdensmænd end andre af almuen og ligesom med et lysere syn på tilværelsen. Fiskerbyen hernede ved havnen er noget for sig selv med de tætliggende hytter og de rygende skorstene bag de smukke haver og midt i det hele de optrukne fartøjer med de morsomme navne – der ganske vist ikke alle tyder på optimisme. Hvad mener man om et navn som „Håbets Minde“, der ses på agterstavnen af vor nærmeste nabobåd, som ligger halet på land lige ved siden af vort fortøjningssted? Man må for længst have opgivet alt, når selv håbet kun er et minde! Men man tænker på den lave barometerstand i de romanske fisker- og sømandssange med deres bestandige *molto triste* – det skal ikke tages for højtideligt, de synges på alle havnebeværtninger.¹²

At Jean de France har sin stille gang også mellem Agersøfiskerne ses af agterstavnen på en fiskerjolle nær ved os: *Lamouette*, står der (*la mouette* ∴ hættemågen).

Øens sognerådsformand, som jeg besøger i hans store gård nord for byen, fortæller mig, at her nu findes 33 gårde i modsætning til tidligere, da her kun var 25, idet flere af disse er blevet delt. Her er desuden 6 parcelsteder foruden præstegården og skolen, samt 18 huse med og 45 uden jord, de sidste mest beboet af professionelle fiskere. Da foruden disse sidstnævnte de fleste af de 18 husmænd driver fiskeri som hovednæringsvej og også enkelte gårdmænd dyrker dette i flæng, er det her som på Omø en udpræget fiskerbefolkning. Her er i alt 447 beboere. Af øens omtrent 1.250 tdr. land er kun ca. 800 opdyrket, resten er strandeng, mose, hede- og sandstrækninger.

Øen har ingen rovdyr, muldvarpe eller brune rotter, men derimod store mængder af vandrotter. Der går endnu på øen ry af „mosegrisenes“ frygtelige hærgninger i året 1820. Som på Omø frøs en mængde af dem ihjel i den strenge vinter 1893; men de er senere kommet så vidt til hægterne, at de nu på ny er en fuldkommen plage, således især i 1921, året med den tørre og varme sommer. Her findes mange pindsvin, og snogen er almindelig på øen. Klokkefrøen fandt vi i flere ferskvandsdamme, her som på næsten alle vore småøer. Det er nok på tide at aflive skrønen om, at Peder Oxe har indført den her i landet; han måtte da have været lige så berejst på småøerne som vi og havde næppe fået tid til at drive politik af så indviklet art som den, han gav sig af med.

Byens skrædder er tillige postmester, og det var i den sidste egenskab, vi stiftede bekendtskab med ham. „Hvis De vil rundt på Agersø og se noget og ha' noget at vide, så kan De ikke få nogen bedre med Dem end mig!“ sagde han en dag til mig. På denne anbefaling, som han fremførte på ganske bramfri vis, men uden at blinke, inviterede vi ham en eftermiddag på rundtur over øen, og han var en fortrinlig ledsager.

Agersø er mærkelig derved, at den har virkelig skov, endda på to steder, nemlig ved skrænterne nord for havnen og på sin nordveststrand. Også sønden for havnen findes et lille krat, bestående af tjørn, naur, ask og bøg, i hvis bund vi fandt blomstrende dansk ingefær (den gamle skovbundsplante). Nord for havnen på skrænterne og i deres læ finder vi en veritabel skov af eg, naur, tjørn, ask og elm, der på sin græsklædte bund bærer en mængde blomstrende urter som gule og hvide anemoner, guldstjerne, stedmoderblomster, smørblomster, kornet stenbræk, bjørneklo, fladstjerne, bengelurt, vorterod og en hel hær af umådelig langstilkede, hulkravede kodrivere. Stedet kaldes på øbomålet „Lånerne“ (vistnok lundene?).

Det stormer og er hundekoldt. Inde under træerne på den engagtige skovbund står et par får og græsser, og tre-fire lam, så nyfødte, at de endnu står

og dingler på deres leddeløse, alt for tykke ben, kryber sammen af kulde tæt op ad mødrene og synes, at de er kommet mere end tids nok til verden.

Fra skoven går vi over en højslette på 9–10 meters højde, kaldet „Stiban-ken“, ad en vej til øens nordspids. Terrænet er åbent og dyrket, jævnt skrånende ud mod kysten. Blæsten farer råkold og strid over marker og strand, der er ikke meget, der herude tyder på forår – det skulle da være den flok knortegæs, som ligger ude på fladvandet og tager sig et hvil på vejen mod nord. Nogle af dem står på hovedet og æder med gumpen i vejret, der er intet i deres væsen, der tyder på travlhed. De skulle hellere skynde sig videre, for de skal helt til Spitzbergen eller Novaja Zemlja for at rugge, og allerede i slutningen af august eller begyndelsen af september må de være her tilbage med deres flyvefærdige gæslinger, så der er tilsyneladende ingen tid at spille! – På stranden i nærheden vader otteogtyve kobbersnepper, hvoraf otte hanner, hvis bryster skinner røde i solen som modne kastanje-kerner. Råger kommer trækkende herover i stort tal fra Sjælland, vi ser dem fouragere på en pløjemark nær ved os og vende tilbage over sundet med gabene fulde af føde. Bogfinke, musvit, bomlærke og stær synger fra skræn-terne ved skoven; melodien lykkes bedre for *dem* end for de grønbrogede tudser – man kan høre på deres røst, at det er råt vejr endnu, lyden springer i stykker for dem i kulden. Selv går vi og knagfryser endnu efter morgen-

badet på dækket, da den stride støvregn gjorde alt vort undertøj vådt. Men nu kommer solen frem, og sammen med blæsten vil den snart tørre os helt ind til skindet.

Over markerne når vi ud til øens største skov på nordvestsiden, Snede Skov. Den er 4 tdr. land, består yderst langs stranden af lavt, vindhærget krat af slåen, tjørn, eg og enkelte bøge, men hæver sig efterhånden mod øst, hvor den snart bliver til pragtfuld storskov af bøg, vældige ege og enkelte anelige aske. I skovens sydøstlige side fandt vi en moseagtig dam, omkring hvilken den tætte underskov bestod af hyld, seljepil, naur og tjørn samt en del højere-voksende elletræer. Som en stor besynderlighed, der virkede ganske naturstridig, skal det nævnes, at et par mægtige ege her gror ude i selve mosen, på alle sider lige til stammerne omgivet af det dybe, mørke vand. Det er uforklarligt, hvordan de er groet op her – mosen er gammel og kan næppe være dannet *efter* egenes opvækst, og på den anden side er det dog utænkeligt, at egne har kunnet så sig selv midt i vandet! Det var et par af skovens største og kraftigste træer.¹³

Overhovedet var i skoven egne overvejende i antal og velvoksne i modsætning til de mere vindhærgede og forkrøblede bøge. I skovbunden fandt vi røde anemoner i mængde, meget store og frodige, og desuden en viol, som vi

anslog til at være skovviol – i al fald var den lugtløs. Endvidere skeblad, mjødurt, vorterod, stor konval og tørre ris af kattehale. Nord for skoven fandtes dansk ingefær i store masser.

Mosen er fuld af stemning og stor skønhed med den kraftige vegetation i den sumpede bred omkring det stille, dunkle vand, hvor iris og star spejler deres friske farver og de store, sorte aks.

Nær ved den ligger ved skovens østre indgang et gammelt, nu forladt skovfogedhus under bøges og askes dybe skygge. Her levede indtil for få år siden en gamling, der benyttede sig af stedets ensomhed til at holde smugkro for bymændene, og vældige orgier er der fejret herinde på sturnes skæve bræddegulve under de sværtede loftsbjælker. Et gammelt fjællebord står endnu derinde, men bægrene og de, der svang dem, er borte – og den sidste duft af finkel er for længst forsvundet fra dette tempel for Bacchus.¹⁴ Men heromkring færdes vel endnu ved nattetide de gamle bymænds ånder og holder møde i Bellmans navn. En mere slående illustration end denne rønne har jeg aldrig fundet til ordene i „Fredmans sång“:

Bortvid grind uti en skog
ett litet gammalt tempel stog,
dit hvarje man med längtan drog.
Det hade två fenster
och dörrn till vänster
och hette krog!

Ett tempel utan torn, Gunås!
En gammal dörr förutan lås,
ej minsta bok där kunne fås.
I skjortan stod prästen,
på tröskeln låg gästen
så rosenröd . . . . .

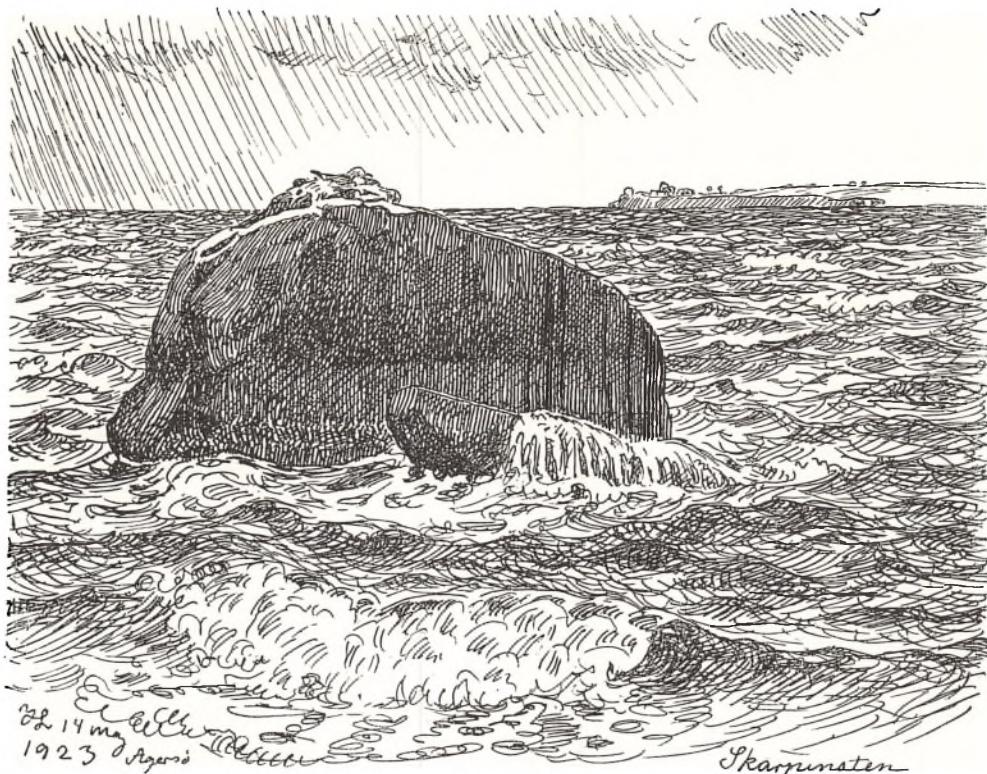
Her er dødt og stille – alt er fred og glemsel. Men i buskene under de knoppende træer synger fuglene med forårets stemmer, drossel og solsort, bogfinke og løvsanger, torsanger, musvit og gærdesmutte. Og på det gamle tags mønning sidder en enlig stær og „knäppar på stora dulcian“.¹³

Fra skovene går vi langs veststranden mod syd. En mere snorlige havstok har jeg aldrig set; det er en udpræget vestkyst, hvor hvert eneste fremspring er udslettet af bølgeslaget – og det kan være kraftigt her på Store Bælts østside! Også på kortet ser denne kyst mærkelig ud, ret som en lineal og parallel med meridianen i hele sin længde. Landet uden for de lave klitter, der kun når et par meters højde, er dækket af hjelme, marehalm, strandkål, strandbede og strandarve.

Syd for skoven finder vi ved vor ledsagers hjælp på en flad, moseagtig lyngslette af stor udstrækning en langdysse liggende på en svag forhøjning i jordsmonnet. Dens mål er omtrent 60×10 m, og den har mærkeligt nok længderetning fra nord til syd. Et par steder har der været gravet i den, og randstenene er bortslæbt undtagen nogle enkelte, som er så overgroede af tjørne, roser og brombær, at det har været for besværligt at få fat i dem. Den ganske anselige dysse må have haft en pragtfuld beliggenhed på den åbne, hedeagtige slette. I dens buske var masser af gråspurvereder, i en enkelt tjørn fire-fem klumper af sammenbyggede reder med fem-seks stykker i hver. Vrimlende mængder af spurve fór ud af buskene, da vi nærmede os.

Længere sydpå, hvor heden er brudt af magre, dyrkede tavl med enkelte mosehuller imellem – et skønt og uvejsomt terræn – finder vi i nærheden af øens sydøstspids, „Næbbet“, på Niels Ole Nielsens mark ikke langt fra stranden endnu en langdysse, noget mere velbevaret end den første.¹⁵ Randstenene ved begge dens ender er imidlertid helt borte, så det er vanskeligt at dømme om dens oprindelige længde. Den resterende del er kun ca. 16 m lang, og bredden er 7½ m. Randstenene, som er tilbage, er skærmede af en kraftig bevoksning af stærkt indfildrede tjørne foruden lind, hyld, eg og brombær – der nu danner et lige så virksomt værn mod bøndernes angreb som tidligere overtroen! På dyssens midte ses endnu et gravkammer, hvor overliggeren mangler. De bevarede sidesten har svag hældning indefter og temmelig regelmæssige mellemrum fra 1–3 fod. Ligesom den første dysse har denne sin længdeakse i syd–nord. Tværs over den nordre ende, hvor stenene er fjernede, er det ophøjede terræn blevet sløjfet, og tværs over stedet er for ikke længe siden anlagt en køkkenhave!

Langs stranden når vi ud til „Skarpenklint“, hvor den vældige „Skarpensten“ ligger i havet tæt under kysten. Sagnet siger om denne sten som om så mange af dens lige, at „den vender sig, når den lugter friskt rugbrød“. Til adskillige store kampesten af samme beliggenhed ud for vore småøers kyster knytter sig mange andre sagn. Det stadig tilbagevendende er om den en-somme jættepige på øen, der længes mod kæmpen på fastlandet eller den store ø, men hvem det stride hav skiller hende fra, og som bærer sten i sit forklæde for at bygge bro imellem sig og det store karlfolk derovre, men altid rammes af uheldet med det bristede forklædebånd – en begivenhed der indtræffer i utide og først skulle have fundet sted, når hun sank i den elskedes favn. Nu sker der i stedet for kun dette, at alle stenene falder i vandet, og dermed brister mærkeligt nok én gang for alle pigens forhåbninger; man hører aldrig nogen sinde, at hun gentager forsøget, men kun, at hun i sit raseri griber den største kampesten og slynger den over mod det forjættede land, hvorhen hun aldrig selv skal nå.

Derfor ligger disse store, mærkelige sten rundt om ved vore småøers kyster; de er minder om de utallige øbopiger med det vilde, heftige sind og med den håbløse længsel.

En gammel mand, som kommer hen til os, fortæller, at den mågerede, som vi ser ude på stenen, har ligget sådan i fyrretyve år. Det må altså være længe siden, der er bagt rugbrød i nabolaget! „Og,“ tilføjer manden, „det er også den samme måge, for jeg kender den, det er mig, der har haft den i alle di fyrretyve oer! Hvert forår lægger jeg frisk tang med stien på derud og rager det gamle væk, ja – og fowlen kommer hvert oer tilbage og ruger. Der er ingen, der vover at røre den, for jeg ska' nok holde dem væk!“

Manden er en lille tæt øbotype med rundt ansigt og kortklippet gråt fuldskæg; han er nioghalvfjerds år siger han, men ser ud, som om han er tres. Vi står og ser på den rugende fugl derude, *hans* måge, og så siger han pludselig: „Ja, si jeg freder jo fowlen derude – sgu! Men dérovre på Helleholm, dér skraver di alle di æg te' dem, som di ka' overkomme – nu er der jo sat hundrede millioner over styr i Landmandsbanken, så nu skal der laves penge igen i en fart!“

Til Agersøs kyst knytter sig sagnet om „damhesten“, omtalt i Thieles folkesagn, hvor der fortælles, at nogle børn engang løb og legede ved stran-

den, da en lang, hvid „damhest“ skød sig op af vandet og tumlede sig på marken. Drengene løb til for at se den, og en af dem sprang op på dens ryg. Men i samme øjeblik, som hesten ville styrte sig i bølgerne med ham, råbte han i sin forfærdelse:

„Herre Jesu Kors!
Nu saa jeg aldrig større Hors!“

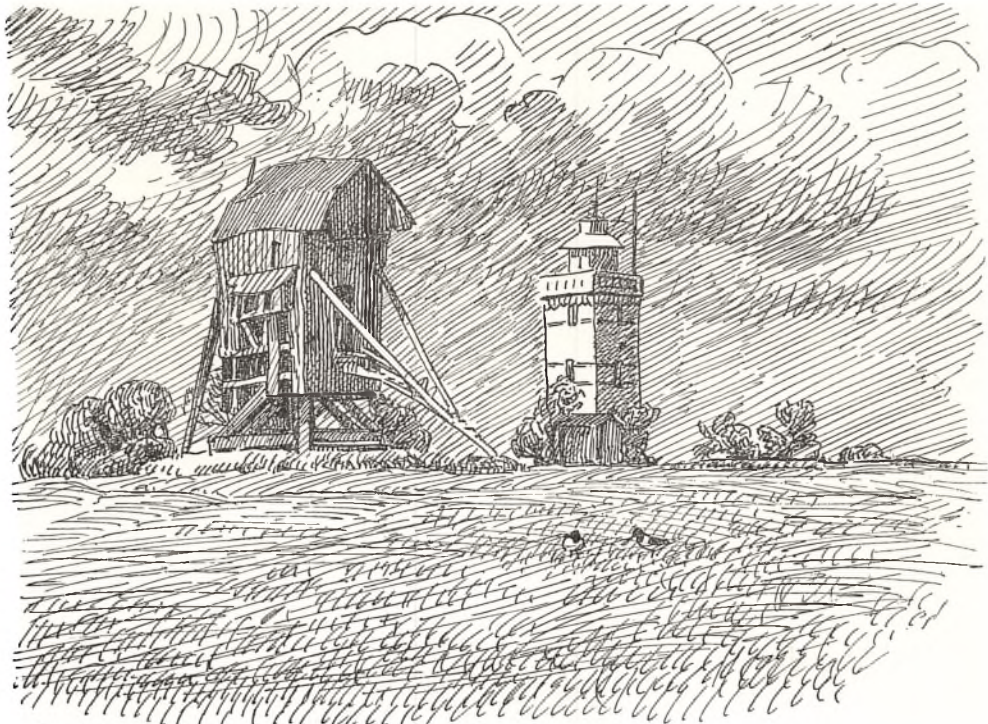
Og i det samme forsvandt spøgelshesten under ham. Sagnet knytter sig ganske vist også til en anden, sjællandsk egn, men må vist oprindeligt høre hjemme på Agersø, hvor der også går andre sagn om en hvid hest, som varslers død i den gård eller på det sted, hvor den viser sig. – Her kender vi *helhesten* igen, den har blot rystet kirkegårdens muld af sig, har forladt fastlandet og er blevet fabeldyr, omdannet til øbobrug!

Vi ser herfra øens højeste punkt, „Tværbjerg“, som ligger omtrent en kilometer SV for byen og når den beskedne højde af 12 m. Så fører vor vej os mod syd ud over den lave tange, som forbinder Helleholm (opr. Helgeholm, i Jordebogen „Helgæholm“) med Agersø. Dette omtrent to kilometer lange drej, „Skagen“, (et gammelt ord, som betyder odde) er en mærkelig og ejendommelig lokalitet, der sammen med Helleholm danner et landskab, som man vil huske, efter at mange andre er glemte, storslået ved sin øde vildhed, sin næsten ørkenagtige stemning; Agersøs dyrkede agre skråner jævnt derved imod i syd, og omkring en lille sø, „Skagsøen“, går de over i de store flader, hvis lyngheder og strandenge strækker sig uafbrudt ud til Helleholm, et terræn, der er så lavt og fladt, at ebbe og flod i høj grad forandrer dets kystlinjer. Dette er Drachmanns „Strandvej og vandvej og luftvej og vrage!“

Tusinder af stormmåger ruger på de vide flader, helt fra vestkysten og indefter over heden, og i nærheden af de spredte ferskvandsdamme ser vi kolonier af hættemåger, som letter skræppende i store flokke, når vi går forbi. Kobbersnepper står på fladvandene ude i syd, og en ryleflok på flere hundrede stykker vader rundt i lagunerne sammen med et dusin strandhjejler. Selv en så sjælden fugl som stenvenderen møder vi her, ganske vist kun et enkelt par – men det er kun tredje gang på vor rejse, vi træffer fuglen, så den slipper ikke for at blive noteret!

Langs den øde, forblæste og næsten fuldstændig vegetationsløse vesterstrand finder vi kun nogle magre og forkrøblede *Beta maritima* og et eneste eksemplar af strandmandstro, som lige er begyndt at pippe op over sandet – det er vistnok årets første på stedet.

Når man fra disse flader, hvor man bestandig synes at færdes i omtrent

Helleholm 15 Maj 1923 . 780.

samme højde som havoverfladen, er nået ud på Helleholms 3 m høje bakke – dens højeste punkt – har man følelsen af at være kommet ordentlig højt til vejr. Herude ligger en enlig avlsgård, og i nærheden af denne en prægtig gammel stubmølle og det nye fyr. De to sidste ser udmærket ud sammen – og det er ikke almindeligt, at et gammelt og et nyt stykke bygningsværk klæder hinanden; men disse er hver på sin vis fortrinlige. Jeg ved ikke, hvem der har bygget fyret, men det er et kunstværk, som er i fuld samhørighed med den omgivende natur og fuldt ud tåler den gamle stubmølle i sin nærhed. Her ser man virkelig den gamle og den ny tid i skøn forståelse række hinanden hånden.¹⁵

Sammen med fyret bruges den gamle mølle endnu som sømærke til at markere sejltredden om øen. *Trap* meddeler fejlagtigt, at Agersøs kirke ligger på Helleholm; der må vist være tænkt på fyret; thi kirken ligger velforvaret oppe i Agersø by!

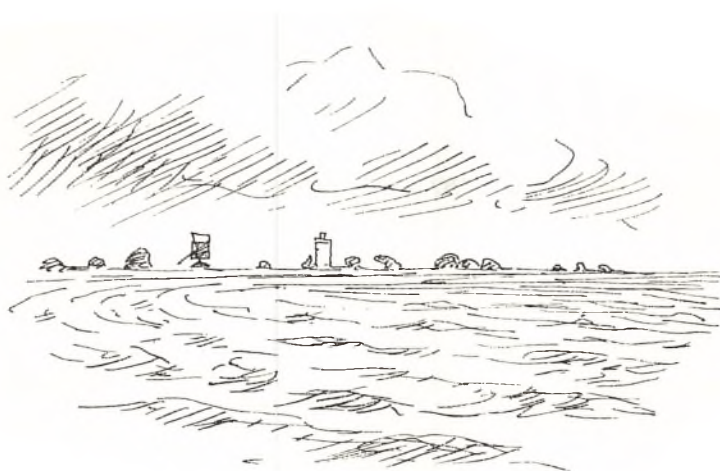
Næsten hele holmen er opdyrket agerland, kun dens østside er strandenge. På vestsiden nær fyret står en række smukke, kraftige tjørne, dens eneste træbevoksning uden for avlsgårdens have. Overalt på agrene finder vi jordsmonnet fuldstændig undermineret af vandrotter, som efter sigende i de sidste to år har været på vandring sydover fra Agersø.

Nordvest for gården finder vi på marken den ofte omtalte „bautasten“, som er af anselige dimensioner (ca. 2 m høj). Både disse og den lokalitet, hvori stenen findes, kunne tyde på at den er ægte, dvs. rejst i vikingetiden af formodentlig *fremmede* vikinger. Skikken at rejse „skibssætninger“ eller enkelte, indskriftsløse bautastene var en svensk eller norsk form for mindesmærker (se under Hjarnø i Horsens Fjord). Imod dens ægthed synes jeg det taler, at den ikke i tidens løb er sunket dybere ned i jordsmonnet. En sten af så mange tons vægt kan vanskeligt tænkes at stå så overfladisk som denne efter i henimod tusinde år at have hvilet på grunden, og medens muldlaget omkring den i al den tid stadig har været i vækst.

Da vi går hjemad og når op på Agersø, overraskes vi af en vældig byge, som trækker fra Fynssiden over mod Sjællands kyst og mødes med et torden-

vejr, som kommer farende sydfra. Byerne slår sammen over os og lægger et gråt slør af piskende, styrtende væde over hele egnen. Et enkelt kanon-skrald runger lige over vore hoveder med raslende ekko over strandens sten og ud over havet. Så trækker det over, mens vi står i læ i et tørveskur og nyder den medbragte „bajer“ til en pibe. Vejene glinser, og hjulsporene er to strømmende floder, da vi begiver os på vej mod byen. Som et strålende syn fjerner vejret sig mod nordøst. Solen skinner på den blåsorte sky, der synker mere og mere bag byens strålende røde tage og den vædeglinsende vejrmølle derinde. Nu rammer dens lys det blinkende kirketårn med den vældige kastanjekrones grønne kuppel; som to lysende jærtegn står de mod den tordendunkle sky over de grønne, våde marker.

Egholm

Natten mellem 17.–18. maj afløste det ene voldsomme regnskyl det andet, mens stormen peb hen over havnen. Om morgenen klarede det noget op af sydøst, og blæsten flovede. Vi startede fra Agersø og gik op under *Egholm*, hvor vi ved titiden ankrede op i bugten på øens sydøstside. Men undervejs hertil opstod en ny storm af vest, og vi var glade over at nå ind i læ af øen, mens legen var god, og få ankeret ud, inden vejret kulminerede; og herinde fra så vi en mængde fartøjer komme til syne sønderfra og ty ind under Agersø af frygt for stormen; rimeligvis har deres barometre advaret dem.

Snart tager uvejret til, blæsten piber og huler, og havet bliver isgråt med krappe søer. Det er så koldt, at jeg knap kan holde på blyanten, mens jeg skriver, og min næse drypper. Det er såmænd hårdt at være sømand – og i dag er det den 18. maj! Klokkeren elleve om formiddagen har vi +7° Reaumur i kahytten, så udenfor er der næppe mere end tre-fire grader. Vi er glade for vore fortrinlige ankergrejer, for stormen stiger mere og mere, og havet begynder at ryge. Men vi har tyve favne 3/8“ kæde mellem os og et svært anker, og det fjedrer jo ganske godt!

En halv time senere kommer en galease sønderfra og forsøger at ankre op inde under land i nærheden af os. Det mislykkes, og vi ser den drive af sidelæns og slæbe ankeret efter sig ud fra kysten. Først da den hiver begge ankere og får alle sejlene ned lykkes det for den, den svajer endelig rundt og ligger fast. Men da er den kommet to hundrede favne agten for os ud i bæltet og ligger og hugger i søerne.

Vi kan ikke ro i land mod stormen, men må slå os til ro foreløbig. En kop skoldhed te kvikker os op og sætter temperaturen i kahytten op fra 7 til 7¹/₂° – så nu kan vi jo sagtens!

Klokken et flover blæsten, og da det samtidig klarer op, ror vi ind til den lille landingsbro, hvorefter vi går en tur hele øen rundt langs kysten.

Egholm er den nordligste og mindste af de tre søsterøer, kun 170,3 tdr. land. Den adskilles fra Agersø ved et fladvand på et par hundrede meters bredde, Egholm Vejle, som ikke er dybere, end at det daglig befærdes med køretøjer. Mod øst skilles den fra Sjælland ved det her kun 3 km brede Agersø Sund.

Ligesom Agersø og Omø hørte Egholm (i Jordebogen „Ekholm“) i sin tid under kansleren Johan Friis til Borreby og har senere skiftet ejer sammen

med disse øer lige til den nyeste tid. Den mest kendte af dens ejere er Otto Møller, som residerede her fra 1852–95. Han var en ejendommelig personlighed og er kendt bl. a. som en ivrig dyreven, der gjorde sig megen umage med at frede øens fauna og især med at skaffe fuglene så gode livsbetingelser som muligt. En proprietær Qvistgaard købte i 1895 øen af Møller, men solgte den allerede i 1898 til højesteretssagfører Octavius Hansen, overretssagfører Viggo Lachmann og direktør Herman Heilbuth, som siden har haft sommerophold på øens villa og holder en forpagter til at drive landbruget. Foruden villaen med forpagtergården findes endnu et par boliger på øen; således har dr. Rubow, der har skrevet en bog om stormmågerne på stedet, et træhus på nordvestsiden og Octavius Hansens enke et lignende hus i norsk stil på nordøstsiden. Beboernes antal veksler da stærkt med årstiderne; om vinteren er som regel de få personer, der hører til forpagterfamilien, ene på øen.

Egholm består geologisk af to stærkt adskilte dele, en nordlig, som er den højeste og ældste, og en sydlig, der er betydeligt yngre og hovedsagelig består af hævet havbund, som endnu danner ganske lave strandenge, der er gennemskåret af mange laguner og danner et uvejsomt terræn, hvorover der kun hist og her hæver sig lave diger med en sti på. Længst mod syd forløber strandengene i en spids og sandet odde ud langs med Egholm Vejle.

Af øens ældre del er henimod 40 tdr. land under plov. Men her findes det seværdigste ved hele øen, dens pragtfulde og ejendommelige småskove. Den største og mærkeligste af disse ligger på vestsiden omkring hovedgården „Villaen“ med dens forpagtergård. Den er kun godt en snes tdr. land, men rummer inden for dette ringe areal så megen afveksling, så mange skønhedsværdier og så herlig en fauna, at kun få, langt større naturskove i landet – for ikke at tale om de forstdrevne, hvorfra næsten alt naturligt liv efterhånden forsvinder – kan holde mål med den. Det er besynderligt at komme fra sydenden, der kun rummer det sædvanlige landskabsbillede, som de åbne, øde strandenge fremviser, og ind i denne underlige skov. Man må vestfra være kommet over Nordsjællandskystens åbne, vide sandflader ind i Tisvilde Hegn for at kunne forestille sig, hvorledes væksterne her arter sig. Men her har man det meste af, hvad disse vældige arealer frembyder, så at sige samlet i en nøddeskal. Hvad Tisvildeskoven viser af væksternes kamp mod klimaet over en strækning af én til to kilometer, gennemløber man her på knap et par minutters vandring – fra den yderste kyst, hvor de vindhærgede tjørne ligger fladt i sandet, avet af vestenstormene, og hvor kun stormmågerne står på stive vinger over brændingen, ind til skovens dybder, hvor nattergalen slår i læet under de frodige eges og bøges skygge.¹⁸

Sydfra kommer man hertil langs stranden forbi nogle forposter af vejrslagene ege, hvis mage jeg aldrig har set, end ikke i den berømte „Troldeskov“ ved Tisvilde. De står lige på strandens yderste bræmme, nær havstokken og er så hærgede af venstenvinden, at de bogstaveligt kravler hen ad jorden; deres stammers overflade er sandblæst og så hård som glas, med en mærkelig halvglans som gammelt rav.¹⁸ Forbi disse blækere når man selve skovens forposter, hærgede i en trediveårskrig mod alle kejserens tropper – storm, frost, saltfog og saltflod, og med synderlig ringe sold fra den sandede jord. Men det er gået dem som i sangen:

– – da faldt den første Række,
men efter den de andre kom
og de var lige kjække!

Det er arrede karle, som står her i de forreste geledder, men de *står!* – som jyder og kulsviere stod ved Sankelmark. Og de redder hele armeen bag sig.¹⁶

Knap 100 m inden for den åbne strand er man i den fuldkomne skovidyl, hvor mægtige stammer veksler med frodig underskov og kun hist og her en flere hundrede år gammel egekrop endnu vrider sig ved mindet om, hvad den i sin ungdom har været med til, da *den* tjente mellem de yderste forposter.

Spredt mellem egne står bøg og ask, lind og naur og frodige elme, og i underskoven tjørne og slåen, i hvis læ vi finder bregner, stor konval, skovløg, skovviol og lærkespore, brændenælder og gærdekørvel, hulkravet kodriver og flokke af anemoner.¹⁷

Fra de åbne marker med de enlige viber og fra den barske strand med de skrigende stormmåger er vi havnet i en idyl med lyde af alle sangfugle. Herinde, hvor svalernes hær kredser over træernes høje kroner, synger stær, drossel og solsort; her smutter gulspurv og blåmejse mellem tjørnene, og stenpikkeren søger herind på visit ude fra digerne på de åbne enge. En tornskade skræpper fra en blomstrende slåenbusk, bogfinke, havesanger, løvsanger, gærdesanger, munk og gulbug blander deres stemmer mellem hinanden til en bestandig rislende melodi, og gennem dens sagte brusen høres pludselig nattergalens dybe klunk – et tonedryp, der er som sølvmonterers fald i Fontana Trevi.

Herinde glemmer man stormen og kulden, her er foråret i fuld gang. Solen, som en gang imellem falder gennem skyernes rifter, rammer med sine stråler en nysudsprungen krone med lyst bøgeløv og farer hen over de knudrede, hundredårige egestammer og anemonernes gule og hvide flok ved deres fødder.

Også den lille skov på nordenden er værd at se, men er dog langt fra så smuk eller ejendommelig som vestsidens. Foruden disse gamle skove ligger på

østsiden en mindre plantning, hovedsagelig bestående af nåletræer, i enhver henseende de to andres diametrale modsætning.

Fra skoven går vi østerud over nordlandets åbne flade til kysten på den anden side. Terrænet når på dette sted kun én meters højde, og man forstår, at den lille ø under stormfloden 1872 blev næsten helt overskyldt af havet, over hvilket kun nordendens 5 m høje bakke ragede op.

Overalt på det åbne land ser vi stormmågernes sværme, men mest ude langs østkysten, hvor de for tiden ruger, og hvor de ligger side om side i sandet, på rallet eller i græsset inden for dette. Ja helt ind over de vide enge på den sydlige del finder vi deres reder, langs veje og stier, på digerne og inde mellem tjørnene – selv i tjørnernes top har man fundet dem. Inde på pløjemarkerne ruger de i en ganske primitiv „rede“, en lille fordybning i den bare muldjord.

Otto Møllers fredning af fuglene har medført denne ene ulempe, at disse måger er kommet til at dominere alt for stærkt, ja i den grad har taget overhånd, at de har fordrevet så godt som alle andre arter, der ruger i samme lokalitet som de. Overhovedet er det besynderligt at se, hvor de udprægede „mågeøer“ bestandig er relativt fattige på alle andre arter af svømmefugle og på vadere. Ingen kan klare sig for stormmågerne, når disse er stærkt i overtal. Vi har lagt mærke til, at den, der sidst viger, er strandskaden; således også her, hvor vi fandt den som den eneste ynglende fugl på kysten sammen med mågerne. Måske er det dens gnavenhed og dens lange, spidse næb, som i forening kan skaffe den „en plads i solen“.

Før end stormmågerne var til stede i så forrygende et antal, fandtes her endnu forskellige andre fugle rugende i det åbne terræn, således endogså en klydekoloni og en større koloni af hættemåger. Nu er de borte, rimeligvis alle af samme grund. Også den store havmåge har opholdt sig her som ynglefugl, men er nu forsvundet.

Til gengæld kan man nu årlig samle 22.000 stormmågeæg på øen. Fuglene gebærder sig aldeles som tamt fjerkræ; intet andet sted, måske Vresen undtaget, har jeg set dem så tillidsfulde. Vi passerer dem på to-tre alens hold, og rejser de endelig fra rederne foran os, kaster de sig straks igen bag vor ryg ned over æggene. De sidder på grenene af tjørne eller frugttræer langs stierne og kigger på os, når vi går forbi.

Egholm kaldes „Mågeøen“. Og som „Otto Møllers fowle“ er stormmågerne kendt langs Store Bælts østlige kyster og på færgerne mellem Korsør og Nyborg. Til Korsør, til Slagelse og helt til Sorø siges de at komme, ja langs hele sydvestkysten af Sjælland. Bønderne ser dem gerne, thi de fortæller, at de æder alle oldenborrelarverne; nu er dette jo efterhånden et forældet ry, eftersom disse larver er forsvundet af andre årsager. Hos fiskerne

er mågerne mindre populære; der påstås, at de ødelægger rejefangsten, og den sætning, at „en måge behøver en pot rejer om dagen“ er almindelig vedtaget som kendsgerning mellem rejestrygere.

En anden påstand om øens dyreliv har jeg set citeret og godkendt af en enkelt forfatter. Det er denne, at „den eneste vildgås, der yngler her i landet, grågåsen, ruger her på øen i hule træer“. Et fotografi af dyret i den situation ville nok gøre stor lykke i ornitologiske kredse. Og det kunne jo i al fald nok tilvejebringes på samme måde, som når f. eks. „Dansk Jagttidende“ bringer fotografiske naturstudier efter fugle som hejrer, gravænder og isfugle ved hjælp af udstoppede eksemplarer, der anbringes i en lokalitet under åben himmel, hvor de formodes at høre hjemme. – Der er få vanskeligheder, der ikke kan overvindes!

Maleren Knud Kyhn, der i en årrække har besøgt Egholm, fortæller, at her tidligere har været en mængde ugler i skovene; om aftenen så man dem altid ved stranden i brynet af den største skov. Om de er her endnu, fik vi ikke at vide, vi så ingen og kunne ingen oplysning få derom.

Egholm er et enestående skønt og idyllisk stykke dansk natur; på et ringe areal findes her så godt som alt, hvad vor ønatur kan yde af afveksling, undtagen netop klinter og stenet strand. Kun „Villaen“ bryder i nogen grad ste-

dets harmoni. Den er opført af Qvistgaard i 1895, og man ville nemt kunne bestemme den periode, hvori den er bygget, selv om den havde været noget mindre anmassende i sine dimensioner. Men den ligger fortrinligt! Glæder man sig ikke stærkt over at se den ude fra landskabet, så er det omvendte syn ganske betagende: Udsigten fra hovedbygningens øverste stokværk over de pragtfulde eges og bøges kroner, over de vidtstrakte strandenge og havet mod Agersø eller mod Sjællands kyst er af enestående skønhed. Det er et stykke dansk ønatur, som altid burde bevares.

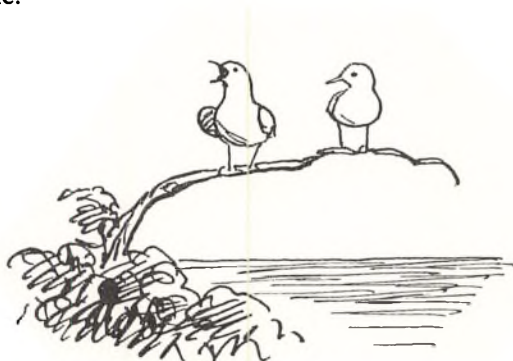
De nuværende forstående og omsorgsfulde ejere er en borgen for, at denne natur vil blive skånet og fredet, så længe øen er på *deres* hænder.

Vort besøg faldt netop på et tidspunkt, da direktør Heilbuth med sin familie beboede villaen. Deres hjælpsomhed og gæstfrihed mod os var så stor, og vi benyttede os deraf i en sådan grad, at villaen bogstavelig talt blev omdannet til et „herberge for søfolk“. Opholdet i dette indtagende hjem hører til de minder fra den skønne ø, som senest vil gå i glemme.

Øens fauna rummer ingen rovdyr, brune rotter, muldvarpe eller snoge; men „mosegrisen“ findes her i stort tal ligesom på naboøerne. Af de almindeligste vildtarter findes en mængde harer og en del fasaner.

Inde i villaen står et udstoppet, fortrinligt eksemplar af en kongeørn, som er skudt her på stedet for tre-fire år siden. Der var to sammen, som daglig i lang tid afsøgte øen, og man tålte dem længe. Men da det viste sig, at de hver dag krævede en hare til underhold, blev det til sidst forpagteren for meget, og så greb han skyderen. Den ene blev skudt, og den anden forsvandt straks efter og har ikke vist sig siden.

Nå – man kan jo ikke give sig til at indrette et harestutteri for at holde ørnene til stedet! Men alligevel – de frelste harer har været dyre, synes jeg. Overalt i landet udryddes de jo trods alt – om det er af krager, foxterriere, fredningsbestemmelser eller tjenestekarle véd jeg ikke – men det er ingenlunde af kongeørne.

Musholm

Det var en aften ved ottetiden, at vi lettede og i sydvestkuling med kraftige byger gik nordover til Korsør havn. En svær sø tog imod os, da vi rundede revene nord for Egholm, og et mørkt og stormfuldt hav lå foran os i den sene majaften, med rusk og regn under lave og mørke, hurtigt drivende skyer. Ikke en eneste fugl var at øjne til nogen side over de tungt rullende søer.

Nu holder edderfugleflokkene sig om dagene inde på de rolige fladvande og søger føde; og når natten kommer, ligger de stille og sover. Så driver de for blæst og strøm et eller andet sted hen, hvorfra de om morgenen atter letter og vender tilbage til ædepladserne.

Da vi nåede ud for Korsør havn og ville stryge storsejlet, brækkede kloen på gaffelen med et knald, og storsejlet og gaffelen og det hele kom ned i hovedet på os. Vi surrede det til masten, så godt det lod sig gøre herude, og nåede ved halv titiden ind i havnen, hvor der til trods for de lyse nætter allerede var bælgmørkt.

I dagningen går vi ud forbi Halsskov Odde med kurs mod *Musholm*. Det er støvregn og kuling omtrent som i går, og kun af og til skinner solen med et gustent blink gennem tykningen. Ikke en eneste sejler ses herude; men gennem sløret ser vi, at fyrskipet i anledning af pinsedagen har fået flaget op på agterstavnen – det eneste forårstegn, vi møder! Himlen og havet fortæller, at det er vinter, en rigtig råkold og sur dansk vinter med fugtighed og blæst. Søen er kraftig igen i dag, og slår af og til med skvalp ind over den luv lønning og fræser med skum over dækket. Det er godt, at kloen brækkede i går; vi kan gå med det halve storsejl uden at behøve at rebe!

Kun én eneste hættemåge og to stormmåger møder vi. Men da vi når godt ind i Musholmbugten, letter nogle småflokke af edderfugle forude, og nærmere oppe mod holmen begynder mågerne at vise sig, samt en enlig terne. For at nå vort mål i denne tykning må vi bruge kompasset, thi de lave øer vil næppe skimtes, før vi er dem ganske nær. Da vi endelig forude gennem regnen får øje på en smal, svagt grønlig linje, der ganske langsomt toner frem mellem havets og luftens grå, ved vi, at det er Musholm, der lige foran os dukker frem af disen.

Det var rart at komme i læ i den fortrinlige bugt „Musholm Havn“, få olietøjet af og komme ned til den spruttende kaffekande i kahytten.

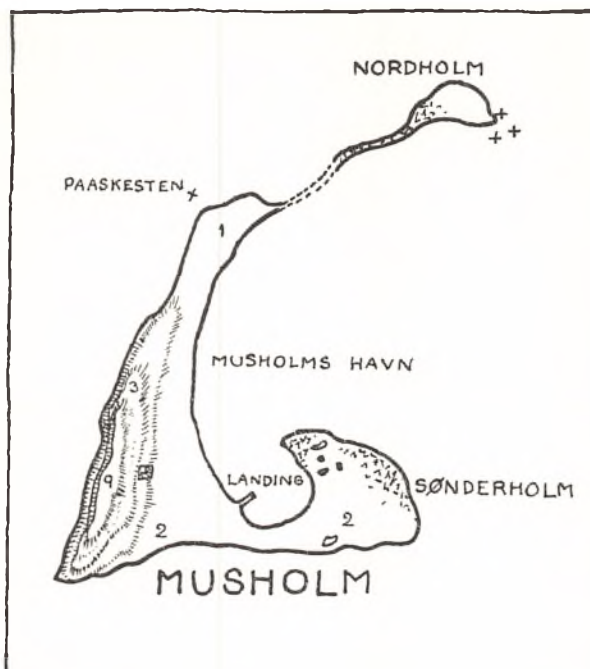
Musholm har form som en mægtig krog med modhage, hvis „øje“ er blevet ødelagt og revet af og danner den lille *Nordholm*. De ligger i Musholmbugten 3 km fra halvøen Reersø mod nord og ca. 5 km fra Sjællandskysten i øst. Selve *Musholm* er 52,6 og *Nordholm* 3,6 tdr. land, og de hører under Helsingesogn i Holbæk amt. Hele *Nordholm* og omtrent 5/6 af *Musholm* er lave flader, hvor kun de højeste dele når 2 m op over havfladen; den resterende sjettedel er et lille højland på *Musholms* sydvestende, som i form, alder og bygningsmateriale skiller sig fra det øvrige, og hvis højeste punkter når 9 m.

Fra bugten gik vi over de jævnt bølgende strandenge til højlandet, hvis bakker mest består af moræneler og -grus, og på hvis vestside pragtfuldt formede lerklinter falder lodret ned mod en barsk, hæret og uregelmæssig strand, der ligesom strandengene uden om højlandet består af groft grus og rullesten og er dækket af vældige kampestensblokke. Hist og her finder vi på stranden de fra højlandet nedstyrtede lermasser; de ligger i store, fantastisk formede klumper, som bølgeslaget endnu ikke har nået at vaske sønder. Her ser vi endelig igen efter lang tids forløb en karakteristisk vestkyst ud mod det åbne hav, mærker dettes kæmpekræfter og forstår, hvorledes det årligt sluger store dele af landet.

Hist og her på markerne ser vi spor af, at landet engang har været under plov; men det må være mindst femogtyve år siden; sporene er næsten ud-

viskede, og kun det græssende kvæg og den lille ensomme menneskebolig, der dukker sig i bakkernes læ nær bugten på østsiden, vidner nu om, at folk holder til på stedet. Øens nuværende ejer er enkefru Petersen, Mullerupgård, og det lille hus på stedet beboes af en familie, som er kommet hertil fra Reersø, en mand med kone og to voksne sønner, som har opsyn med kvæget og de ynglende fugle og foretager den årlige ægindsamling, som i gode år indbringer ca. 35.000 mågeæg.

Her findes en endnu større mågekoloni end på Egholm, og det er altså i de fleste tilfælde falsk varebetegnelse, når man hæfter navnet „Otto Møllers fowle“ på alle de måger, man møder i bæltet! Heroppe på højlandet gør de strålende fugles vrimmel opholdet til en fuldkommen plage, og nærgående er de på højst ubehagelig vis. En enkelt af dem, der slog ned på mig, kom over mig bagfra og gav mig en forsvarlig lussing med begge vinger, så det sang i hovedet på mig – samtidig med at den sendte mig en fuldtræffer fra agterkastellet, hvis kernesud gik ned bag flippen, mens resten spredtes fra kasketten til støvlerne. Det er en højst ubehagelig skik over for fremmede.

Uden for højlandet består så godt som hele terrænets overflade af strandvoldsdannelser. Går man fra højlandets sydlige udløb mod øst langs „hav- nens“ sydside ud til Sønderholm, møder man et pragtfuldt system af så- danne volde, de største, jeg nogen sinde har set. Med en gennemsnitshøjde

på et par meter og en bredde på omtrent syv meter ligger de i buer med havnens sydlige bugt som midtpunkt.

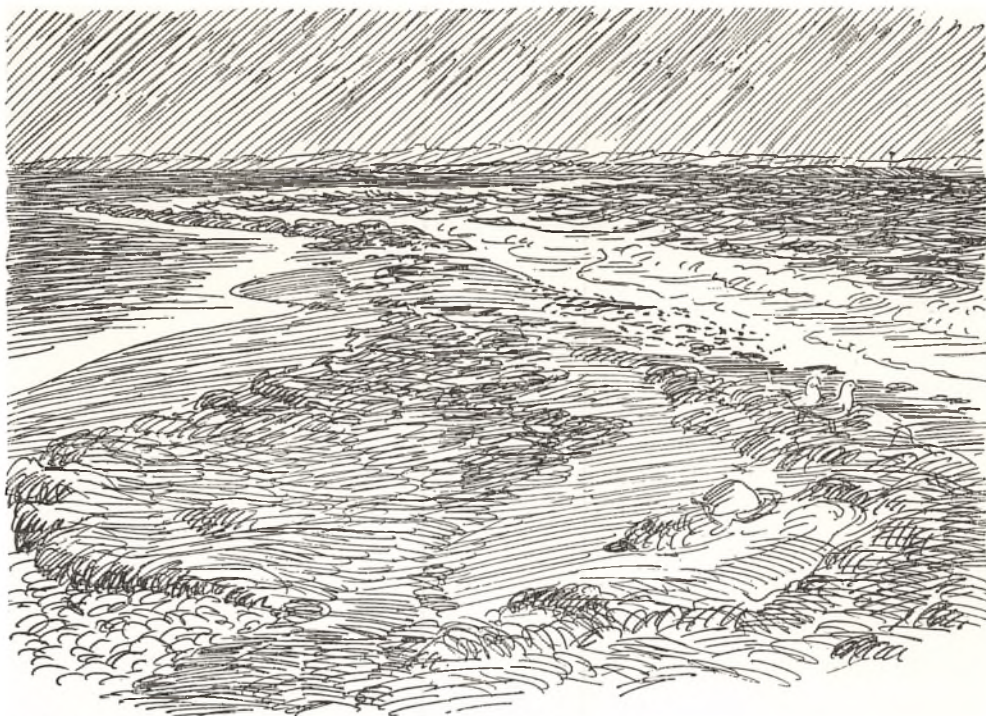
På den yderste, yngste og højeste af strandvoldene langs syd- og østkysten fandtes en rig bevoksning af engelskgræs, stenurt, hejrenæb, storke-
næb, strandarve, agertidsel, stor knopurt, lindhardsurt, spansk kørvel, fugle-
græs, hyrdetaske og den store tidsel *Cirsium lanceolatum* – mange arter, men
de fleste lave og forkrøblede i småtuer mellem de nøgne rullesten. På de
gamle, græsklædte strandvolde inden for denne fandt vi foruden engelsk-
græsset nogle store, kraftige knoldet saxifraga, rødbynke, syre, étårig nælde,
gåseurt, bellis, røllike, gåsepotentil, mælkebøtte, spansk kørvel og stolt Hen-
riks brandbæger, denne lille forblæste, stivsindede karl, der virker så herlig
mod sandets gulgrå farve. Her fandt vi også den smukke, violette tranehals,
som er så almindelig på mange af disse småholme – alle i overvældende fro-
dighed og tætte klynger i modsætning til den yderste volds bevoksning.

På øens sydvestlige side, hvor vi fandt en strandvold med opskyllet tang,
sås kun spansk kørvel, strandbede, stenurt, sandarve, mælkebøtte, hejrenæb
og nogle tidslar.

Efter at være gået over den lange og smalle nordende, et rev, der også
består af strandvoldsdannelser og er en udpræget armeriafælle, hvor vi
fandt omtrent den samme flora som på Sønderholm og af nye arter kun lidt
vantreven strandbede langs den sandede yderkyst, nåede vi det stenede
„drag“, der i en længde af 500 m slynger sig over mod Nordholm og ved lav-
vande forbinder denne med hovedøen. Draget er kun en god meter på sine
bredeste steder, i dag er søen under blæsten og det stigende vand allerede
begyndt at bryde over de øde sten, hvor end ikke det ringeste planteliv kan
trives.

Så snart vi over draget kom Nordholm på et par hundrede meters hold,
løftede sig fra denne en sky af vrælende måger op i luften. Da vi kom
nærmere, så vi foruden hættemågerne og stormmågerne sværme enkelte af
den her til lands så sparsomt ynglende splitterne *Stérna sandvicénsis* (kentisk
terne) flyvende mellem de øvrige.

Den mærkelige lille holm, som kun er 200 m lang og 100 m bred, viste sig
på alle sider at være indesluttet af en meget høj strandvold, der som en solid
skanse skærmer dens kun en meter høje indre mod angreb af havet – og selv er
rejst af dette! Oprindeligt var holmen utvivlsomt blot den yderste spids af
det lange drag, som i tidens løb af bølger og strøm er blevet øget med rulle-
sten og grus og endelig opstod som en lille ø, der nu ligger som stedets yderste
forpost i havet. – Således kan det samme ubændige element, der på vestsiden
grådigt æder af klinterne, på den modsatte side bygge nyt land og gøre godt
igen, hvad det forbryder!

Musholm '2 Pinteidag 1923. S.L.

Holmen er et vidunder at se, ganske af samme art som „Bosserne“ ved Samsø, men mærkeligere, fordi man her så tydeligt ser den fremadskridende aflejring. Kun disse to gange har vi set holme gro op af det åbne hav på denne særlige måde.

Oppe på ryggen af den yderste strandvold, som er en halv snes meter bred og består af rullesten på indtil en brostens størrelse, fandt vi strandbeden voksende lige så fedt og godt som på „Bosserne“. Det er åbenbart denne rullestensbund, den behøver for at nå den yderste grad af frodighed, i modsætning til inde på hovedøen, hvor den var ynkelig og mager som næsten alle steder, hvor vi har fundet den i sandbund. Herude når den en højde af $\frac{1}{2}$ m og tuerne en diameter af $\frac{3}{4}$ m. Planterne ligner en uregelmæssig hæk af småbuske rundt om på hele strandvoldens kant. Desuden fandt vi på denne yderste vold fuglegræs, hønsetarm, klæbrig brandbæger, mælkebøtte, stolt Henriks brandbæger og storkenæb.

Inden for volden, hvor plateauet ligger betydeligt lavere end dennes ryg og kun en meter over havfladen, er marken så godt som overalt dækket af helt unge eksemplarer af strandbede, ganske lave og isprængt tuer af fuglegræs, hundegræs og kvikgræs.

Også herude var de rugende måger plagsomme ved deres umådelige antal og deres nærgåenhed. Medens stormmågernes koloni lå oppe på strandvolden

på holmens østlige side, dækkede de mangfoldige hættemågers reder omtrent hele det grønklædte areal *inden for volden*.

Midt inde i mængden af hættemåger fandt vi en koloni af ynglende *Stérna sandvicénsis* på omtrent halvtreds par. Deres reder lå med omtrent halvtreds centimeters mellemrum, så vi kun med den yderste forsigtighed kunne færdes mellem dem. Æggenes farve varierede fra kalkhvidt til mørkegrønt, enkelte var stærkt spættede med brunt eller sort. Rederne var rodet ned i jordsmonnet; nogle enkelte, som var foret med græs, var åbenbart oprindelig lavet af hættemågerne. Alle rederne lå på inderbevoksningen ved strandvolden på nordvestsiden.

Medens vi inde på Musholm havde hørt lærkesang og set både gråspurve, jordsvaler og nogle af de allestedsnærværende strandskader, fandt vi på Nordholm naturligvis udelukkende måger. Et par irisker kom såmænd under vort ophold herude flyvende på en lille fransk visit, men blev ikke længere på dette mærkelige sted, end den strengeste høflighed krævede.

Heller ikke vi udholdt nogen længere robinsonade på dette sted, hvis verdensfjernhed ellers skulle synes at gøre det velegnet – de bestandige vilde fugleskrig, der ikke et øjeblik dæmpes, er en pine for øre og sind og umulig-gør i alt fald på denne årstid opholdet herude.

Men hvor storslået er ikke naturen her, selv en dag som denne – eller måske *netop* i dag! Over de tungt vandrende søers dynger kommer af og til milde farvetoner til syne gennem det grå dagslys, som er sløret af regn og rusk; det er, når tågerne tyndes en smule ud og solen anes derigennem. Så bryder de svagt grønlig farver inde på Musholms marker frem og danner med himlens skære perleglans og havets grå opaltoner en symfoni, som er så ganske douce i sin triste skønhed – milde harmonier som i en ouverture til et forår, der dog vel engang *må* komme!

Men et øjeblik efter falder støvregnen igen tæt over hav og øer og skjuler atter holmene og Sjællands fjerne banker i sit våde slør. Vinterens sure ånde er dog endnu bestandig over landet.

Da vi gik tilbage over draget, slog den stedse stigende sø mange steder helt over dette, så det var med drivvådt bentøj, vi landede på Musholm.

Den næste dag begynder, som denne endte – og barometret falder ustandseligt. Op ad formiddagen frisker blæsten og bliver en halv storm, og svære regnbyger kommer jagende fra sydvest. Men inde fra øen hører vi gennem blæstens rusk bestandig den milde, jublende lærkesang!

En stor ryleflok kommer i dagningen trækkende ind over landet, og på revet har nogle knortegæs slået sig til ro og holder et lille hvil på den lange forårsrejse mod nord. Da vi skal ro i land, kommer et enligt marsvin tæt ind

til kysten, leger lidt med sig selv omkring revet og svømmer atter bort sønden om øen.

Jeg går på besøg hos Musholmfolkene om formiddagen og træffer manden og de to sønner ude på marken, hvor de er optaget af ægsamlingen. Manden fortæller, at de får 8 kr. for hvert tusinde, de samler op. I år mener han, at høsten højst vil kunne takseres til 25.000 stykker; det er 200 kr. – ikke just nogen større forretning! Men foruden dette har han 400 kr. fast om året som opsynsmand for kreaturerne, samt husly og desuden græsning til en ko og et par får – altså heller ikke så *helt* ringe, alt iberegnet! Desuden driver de jo en del fiskeri, siger han. Men det, kan vi da se, bliver ikke til meget med *de* redskaber, en lille jolle af tarvelig art uden motor, og primitive grejer dertil.

Det hele synes os andre så fattigt; og dog lever fire voksne mennesker her året rundt! Ingen af dem ser ud til at lide nød, tværtimod, det er friske folk alle sammen. Reersøfolkene har for resten et godt lov på sig blandt fiskerne i Store Bælt, de skal være elskværdige, flinke og gæstfri mennesker – og sådan finder vi disse her, raske folk med et godt humør og et lyst syn på sagerne.

Hvorfor mon nu netop *de* er blevet landnamsmænd på Musholm? Denne lille fortidsløse ø, om hvilken Trap kun ved, at den „er beboet af én familie“, og ingen andre ved noget som helst – denne lille humpel i havet, som nogle få menneskealdre tilbage rimeligvis kun var en smule morænebanke, der som et rev kiggede op over den øde havflade, men lidt efter lidt ved tidernes gunst begyndte at lægge til sin vækst, umærkeligt og stille, og endelig er blevet hjemsted for en lille familie, der sidder ensomt her og lader vejr og vind og årstider skifte over sig, kun med selskab af kvæget og de skrigende måger.

Kun én gang om ugen har disse mennesker regelmæssig forbindelse med omverdenen, og den må de endda selv sørge for – det er, når de sejler til Reersø for at hente post og kolonialvarer. Men af og til kan det jo hænde, at fiskerbåde eller andre småfartøjer søger ind for uvejr i den gode, naturlige havn, som bugten danner, eller at ålefiskere holder rast herinde mellem trækkene og går i land – og *det* er Musholmfolkernes store dage med oplevelser, der kan drøftes i ugevis bagefter.

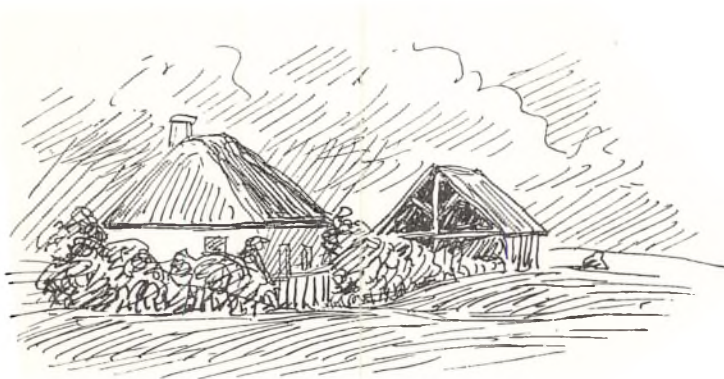
Dog stundom kan også uger hengå, uden at de herude ser andre fremmede end gravænder, skalleslugere og knortegæs eller slige andre af havets farende folk, som ikke lader sig gå på af de bestandig krigslystne måger. Og denne ensomhed kan jo måske endda gå an for mændene, der har et afvekslende arbejde udendørs.

Men konen, den eneste kvinde på stedet! Hvordan er det muligt, at *hun* i årevis kan holde dette ud?

Når man vil sammenligne menneskers højst forskellige lod, behøver man sandelig ikke at gå højere op på samfundsstigen for at finde kontraster til

denne kvinde, men kan vælge blandt hendes standsfæller i storbyen. Har hun mon herude i ensomheden hørt eventyret om arbejderhustruen dérinde? Drømmer hun om, hvordan der ser ud en fredag aften i Istedgade, hvor kvinderne går med den gode ugeløn i lommen fra den ene butik til den anden, mens kurven bliver tungere og tungere af rare sager, med aviserne under armen og den duftende kaffepakke, der varsler god og fornøjelig passiar med veninderne fra trappeopgangen, mens hun vandrer hjemad og takserer plakaterne foran det oplyste biografteater – forbi alle disse fristende ting, som kan adspredde efter ugens ensformige arbejde?

Ved hun dette, forstår man så ikke alligevel, at drømmen om storbyen bestandig kan vende tilbage til mange af disse ensomme folk, og at de en skønne dag giver efter – for måske at ende mellem det store overskud, de *overflødige*, i sidegadernes kloakker eller på fælledeerne – i samfundets skraldebøtte? For *den* er jo dog til syvende og sidst storbyens mest rummelige og gæstfri sted.

Nekselø

Vi har sat kursen nordvestover for at gå uden om Asnæs og Refsnæs. Det er kuling af SSV med kraftig luft i byerne; lavttrækkende, vandfyldte skyer med tunge slæb efter sig kommer den ene efter den anden jagende hen over havet, der under byerne er gråt som skifer. Da vi runder Asnæs og går over mod Refsnæs får vi kulingen og søen agten for tværs, og vi bærer godt af for både sejl og motor. Vinden er så fortrinlig „at vi ikke kunne ha' hat den bedre, om vi hade fåt lov til a' lave den sel'!“ som skipperen sagde.

Men alligevel synes vi, det går langsomt nok, for væden er så kras, at den trænger ind i åbningerne i tøj, fra halslinningen risler den ned ad hals og ryg, og på bagdelen bliver man straks gennemblødt af at sidde på ruffet – stå kan der af gode grunde ikke være tale om.

Over Kalundborgfjordens munding møder vi svær sø. Århus-damperen kommer lige forbi os for indgående – den eneste skude, vi møder undervejs. Den ruller slemt, og der er ikke andre folk på dækket end dem, der *skal* være der. „Rylen“ gik lige agten om den og må have set ganske grinagtig ud fra dens dæk.

Ved Reersø havde vi set en stor flok edderfugle lette under kysten, men siden ikke en eneste fugl, før vi ved revkosten på Asnæs Flak så en enlig havmåge. Men ude mellem flakket og Refsnæs er det pludselig, som om havet bliver levende, det ser ud, som om alle bølgetoppene i samme nu rejser deres vilde, grå manker, som om en hvirvelvind har ramt dem og sender dem til vejrs med skum og fråde. En vældig brusen høres, og op løfter sig lige foran os en flok på vel fem hundrede edderfugle, der kaster sig vestover og i flugten river en anden og endnu større flok med sig. De samles som en mørk, tæt sky lavt over søerne, løfter sig højere, folder sig ud i brede, slyngede bånd og forsvinder vesterude i den grå regntykning.

Da vi nærmer os Refsnæs, der dukker frem nordude som en knudret arm på en nævefægter, udstrakt mod havet, da letter endnu en vældig sværm, mindst et tusind stykker, der ligesom de andre trækker vesterud. – Der er dog endnu edderfugle i de danske farvande!

Søen stiger under et par svære byger, der suser hen over os, og havet bliver sort som tjære under skyernes grå, vindfyldte vomme. Men se – da vi runder revkosten ud for Refsnæs, er byerne jaget forbi ind over Sjælland, og alt landet derinde hylles i regn og tågedunster. Men det yderste skarpe huk med fyret står klart ud imod os som spidsen af et vældigt strygejern, hvor vi ser ned ad begge sider, knude bag knude, til det hele svinder i dis.

Men nu opløses tågerne, skydækket skilles ad, og under de mørke, forrevne masser står en rust rød lysende luft, hvorunder Sjællands friske vintersædmarker står gyldne og drivende af væde, og under dem det flaskegrønne, tungtrullende hav med glimtende skumkamme.

Det klarer hurtigt fra vest, og solen bryder igennem. Da vi sætter kursen østlig, øjner vi forude en høj ø, der dukker solbelyst op af et azurblåt hav. Det er Nekselø. Oven over dens banker løfter sig endnu højere mod himlen det pragtfulde land ved Vejrhøj på Sjælland med dets blånende skove og grønne marker.

I faldende vind går vi i smult vand ind under øen og ankrer nær dens skovklædte østkyst. Det er blevet blå luft med høje, drivende klodeskyer under den rene sol.

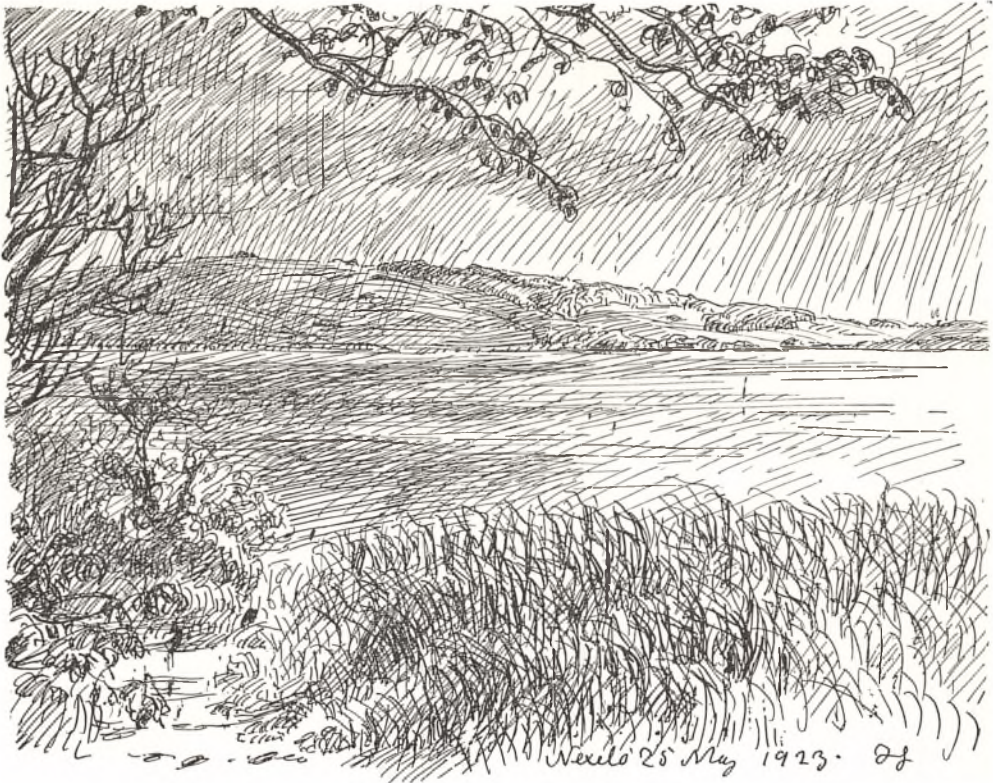
Det var omtrent syv timers sejlads; og vi er kolde, drivvåde og skrupsultne.

Beretningen om Nekselø burde affattes som et digt, eller rettere som en digtrække, omhandlende dens vest- og østkyst, dens nord- og sydende og dens midte. Thi den kun godt 400 tdr. land store ø ejer den danske ønatures ejendommeligste sider, både dens barskhed og dens blide ynde. Den rummer så forbavsende modsætninger, at man griber efter digternavne som Blicher og Chr. Winther for at betegne forskelligartetheden henholdsvis mellem dens vest- og østkyst. Fra syd til nord tænker man ved dens moser på „den grimme ællings“’s digter – omkring dens nordkyst skummer havet i Drachmann’ske rytmer, og over dens vide, åbne bakkekupler kunne Boganis vandre med bøsse og hund og sin åbne dagbog.

Riget fattes penge, men har til gengæld mange vers! Skulle det omvendte forhold engang indtræde, da ville denne ø kunne blive en nationalpark for digtere, den kunne blive en opbyggelsesanstalt for idéfattede skribenter og en kuvøse for unge talenter. Og skulle det til den tid komme så vidt med os, at bonden imod al tradition nægtede at forsyne os med store digtere af sin midte, så vi måtte rationeres på poesi, da måtte børn fra andre lejre i en tidlig alder blive hjorddrengene på Nekselø for at redde nationen.

Næppe har vi kastet anker under kysten ved dens østligste fremspring, hvor et lille hus med dets have ligger i læet under de høje bakker, før end en gøg kommer flyvende ud fra skoven derinde og sætter sig på en bundgarnspæl lige ved siden af båden. Det var en nydelig gesandt, øen dér sendte os i møde. Da han havde fuldendt sin mission, fløj han lavt over vandet og forsvandt i retning af Vejrhøj på Sjællandssiden.

Jeg går ud ad vejen, som fra syd til nord strækker sig gennem øens højland i omtrent hele dets længde. Det er igen blevet gråvej, men med et stille regn-

drys, havet ligger blegt i øst og vest, og ingen vind rører sig. Rundt om mig på marker og diger står vilde blomster af en størrelse og pragt, som om kulden og den bestandige væde er det eneste, de ønsker. Saxifragaen løfter sine hvide bægre op i den våde luft, næsten dobbelt så store og svulmende som ellers, og storkenæbbenes uanselige blomster er her så iøjnefaldende, at man med ærbødighed og andagt viger langt til side for dem. En hæk af slåentorn gror på diget, som skærmer vejen på dens vestre side. Og hvilken vej! Om man forsøgte at cykle på den, ville det være som at sidde i en kastegyngel, op og ned ad uregelmæssige, knudrede småbakker, og med udsigt til siderne over andre bakker, der kaotisk vælter sig mellem hinanden, dækkede af agrenes tavl. Et enestående pragtfuldt højland! Mellem vore sydlige småøer kan kun Samsø og Korshavn ved Avernakø tåle sammenligning med denne.

Kun to steder, på nordøstsiden og på sydenden, findes lave strækninger. Ellers står højlandet overalt med mere eller mindre bratte, græsklædte klinter ned mod stranden, mod vest barskt og vejrslagent som det yderste Thule, mod øst skovklædt og idyllisk. I nord og syd er bakkernes fald blidere ud mod stranden, og landet ender i korte, brede stenodder, som fortsættes i lange, undersøiske rev.

Som en kæmpelarve strækker øen sin ru og vortede krop i Sejerøbugtens sydlige del; fra sydøst til nordvest måler den 3½ km; forkroppen, der vender mod nord, har en bredde på 1 km. Dens hale er kun 1½ km fra Havnsø på Sjællandskysten.

Over Nekseløbugten i øst er der 5½ km til kysten under Vejrhøj. Med sine 403,5 tdr. land, hvorpå der er fem gårde og en halv snes huse, af hvilke sidste enkelte er forladte af beboerne og ligger i ruiner, hører øen med sine tre snese indbyggere under Føllenslev sogn i Holbæk amt.

På østsiden findes en skov på ca. 5 tdr. land, der som en strimmel strækker sig fra „Trolddalen“ mod nord og syd i klinternes læ. Trolddalen er et lille „skår“ fra istiden, en afløbsrende for bræens vand, og lignende mindre render findes på øens nordvestside.

Fra hovedvejens højeste punkter ser jeg havet i øst og vest, men op over horisonten rager bestandig de højeste kupler, Elmebjerg i nord og Gadebjerg i syd, begge ikke mindre end 41 m høje. Mod øst har jeg udsigt over bugten til Sjælland, og her løfter nord for Dragsholm den vældige Vejrhøj sin 121 m høje krop op mod skyerne. Mod vest bølger Refsnæs' nordkyst i kimningen og forsvinder yderst ude i regn og havtåger. Mod nordvest skimter jeg det fjerne Sejerøs banker.

Jo længere jeg vandrer mod nord, jo mere ensomt, vildt og barskt bliver landet. Hist og her græsser et par får på de skaldede bakkekuder eller yderst på klinternes sider. En ensom gård, et par forladte, faldefærdige huse, imellem de vestlige bakker en lille mose, hvorfra nogle opskræmte viber skrigende letter og kredser over mit hoved. Nogle forblæste enebærbuske hager sig fast i bakkernes magre bund og ligger værkbrudne og slagne i sandet. Hvor er de små og sørgmodige, planterne heroppe – de tør næppe give sig til kende mellem de stride græsstrå, disse vejrhærgede bakketidslær, kællingetand, markforglemmevej og vejbred. Selv stolt Henrik står som en lille ridder af den bedrøvelige skikkelse. Men kommer jeg blot fra bakketoppene ned i det ringeste læ, finder jeg selv her en broget forsamling af vildmarkens korshær: hvid pragtstjerne, ærenpris, smørblomst, rejnfan, jordbær, blå storkenæb, oksetunge – ja rosenkatost minsandten! Alle løfter de deres skjoldmærker højt mod himlen: „Hver for sig, og Gud med os alle!“

Men yderst mod vest står de øde klinger stejlt ned mod den smalle, af rullesten dækkede forstrand, hvor ikke en plante gror. Og overalt slynger stendiger sig i voldsomme kast op og ned over bakkernes magre rygge.¹⁹

Nær Elmebjergs øverste, forblæste top ligger en smule halvgård – trist og grå. Men i læ af dens længer findes såmænd en lille have, så yndig og sirlig holdt, at den ordentlig stråler mod disse barske omgivelser. Her er et par beboere, som ikke helt kan undvære idyllen og har taget en aflægger af den

med sig herop! Endnu nærmere ved bakketoppen ligger et forladt, halvt sammenstyrtet hus, taget er begyndt at skride, og blæsten har taget strået og ført det væk. Det ligner en træt kamel, der har lagt sig til at krepere i ørkenen.²⁰

Fra højens øverste top løber et dige bevokset med blomstrende slåentorn; det farer som en lille snehvid lavine ned ad dens bratte sider, forsvinder i dalen og kommer igen til syne på den anden side, højt imod den grå himmel, men styrter endelig hjælpeløst i dybet ude nær den store mose i øst, hvor en vældig, gammel bondegård ligger så lavt nede, at jeg kan kigge ned i dens skorstenspiber. Mosen derude er omtrent en halv snes tønder land, og mellem dens vandfyldte huller ruger tusindvis af hættemåger – jeg ser i kikkerten de hvide fugle ligge på rederne på hver eneste tue, selv de allermindste. Et par blishøns ror rundt mellem tuerne, og enkelte par skeænder viser sig af og til, sejlene langsomt langs rørskovens rand.²¹

Landskabet om mosen er øens eneste flade, når undtages sandodden i syd. Alt det øvrige – og her fra Elmebjergs top ser man så godt som hele øen – er lutter kaos af bakker, der uden orden eller mening vælter mellem hinanden.

Det er begyndt at blæse op med klaring af nordvest. Ude i nord har skydækket samlet sig til en sortblå byge, der trækker bort over havet. Solen bryder igennem over dens rand, og pludselig står bakkerne omkring mig badet i dens lys, gulgrønt strålende, mens de gamle huses og gårdes revnede mure og grå tage skinner som blinkende sølv mod havet og den mørke sky. På de yderste brinker i nordvest står et spøgelse af en gammel vejrmølle, sort skåret mod luften som med en gravstikke. Den passer til det storladne landskab som en mammut's benrad til en urtidskyst.

Her er jeg elementerne nær – i regnbygernes svøb, i den stigende blæst over havet, i de vældige bakkers jorddynger og i solen, der svinger sit hvide ildhjul over mit hoved og lyser, så jeg er nær ved at svimle.

Jeg er blevet tørstig og går ind i gården med den lille have for at få en drik. Manden derinde hedder Kristian Pedersen og bor her nu alene med sin hustru, efter at deres to børn, en søn og en datter, har fået deres hjem i et hus i nærheden. Han er en mand, der hører hjemme i dette landskab – forblæst, men hård i veddet som træerne i hans have. Øjnene er slørede af sol og vind som gamle ruder, håret stridt som hans stråtag. Hans væsen og ydre vinder én ved første øjekast. Og hvilken mængde han ved om sin ø og dens natur, som han elsker så højt!

Han taler let og har en fortrinlig fremstillingsevne. Han fortæller, at det vistnok er mindst 100 år siden, at øen blev selveje; men her findes nu foruden øens 5 gårde kun 2 huse med og 3 uden jord, i modsætning til tidligere 11 huse, og der er nu kun 59 indbyggere mod forhen 80–90. Grunden til, at beboerne er bortflyttet til andre steder, og at enkelte huse nu ligger i ruiner

eller er nedrevne, er de dårlige kår for beboerne, navnlig fremkaldt ved den slette, utidssvarende forbindelse med fastlandet og de høje fragtpreiser på produkterne. En dæmning, som var påtænkt opført mellem øen og Sjælland over draget, hvis bygning kalkuleredes til 80.000 kr., og som alle beboerne havde sat deres lid til, mødte modstand hos Havnsøs fiskerbefolkning, for hvem den ville hindre indsejlingen sønden om øen. Havnsømændene forlangte en gennemskæring af dæmningen, hvad der ville fordyre foretagendet alt for betydeligt. Øens nuværende ejer, siger han, ville også nødigt støtte dette foretagende. Han havde købt størstedelen af Nekselø i 1916, fordi han ønskede at bo på en ø, og ville ikke have idyllen spoleret ved at forvandle den til en halvø! Og det er dog også et synspunkt.

Når man tidligere, endnu indtil for femten år siden, tog over til fastlandet, havde man altid en vogn stående derovre på stranden til at befordre sig videre i, og hestene, som skulle trække denne, blev bundne bag i båden, hvori man roede derover. På et bestemt sted på revet var der så dybt, strømskåret vand, at hestene måtte svømme. Dette overfartssted krævede mange ofre blandt dem, som befærdede det til vogne eller til hest i årenes løb. En gårdmand fra øen, som red derover, kom i nattens mulm bort fra den afmærkede vej og druknede sammen med hesten – og mange andre er gået væk dér.

Om dyrelivet på øen fortæller min vært, at her tidligere ude på nordenden

var så vrimlende mængder af „strandmåger“ (stormmåger), at man næsten ikke kunne nære sig for dem; men nu er de næsten helt forsvundet. Muldvarpen findes ikke på øen, men derimod en del vandrotter. Snogen, som har været talrig, ses næsten ikke mere, men derimod en mængde stålorme, især i de høje klinter på vestsiden. Herude findes også nogle store „salamandre“, som er „indtil $\frac{3}{4}$ alen lange, mørkt gråbrune på ryggen og meget vimse“. Det må vel være firben, skønt målene synes opgivet lidt rigelige.

Han fortæller morsomt om en gammel hvid tam-andrik, han ejer, og som netop i disse dage har fået for vane at være borte fra huset et par timer hver eftermiddag. Ingen har kunnet begribe, hvor den var henne. Men forleden udspejdede han den og fandt den ude i den store mose, omtrent en halv kilometer herfra; her var den gået om bord i en skeanderede, hvor den lå og rugede æggene for hunnen, mens denne var borte for at æde! Den har endnu sin stille gang derude og tager sin daglige „tjans“, men kun et par timer hver eftermiddag. For den bliver naturligvis straks hældt ud, når skeandemoderen kommer hjem, og så trasker den tilbage til huset.

Man må tage de forlystelser, som lokaliteten byder på!

En „spidsand“, fortæller han, lagde forgangent år æg og rugede i hans hønsehus. Men det er naturligvis en skallesluger, som ofte mellem bønderne kaldes spidsand på grund af dens spidse næb. En spidsand ville aldrig finde på at ruge indendørs, hvad skalleslugeren derimod ikke går af vejen for.

Mens vi taler, opvarter værtinden med kaffe, hvortil hun trakterer med pandekager, som er ganske rødgule af frisklagte mågeæg. De smager aldeles fortrinligt, og den ene pandekage forsvinder efter den anden, mens værtinden stadig bager flere.

Hverken hun eller manden har nogen sinde været i København, skønt der kun er tre-fire timers rejse derind. Der blev aldrig råd eller lejlighed til det. Deres årligt tilbagevendende oplevelse er høstgildet, som øens ejer, fuldmægtig Schütte, afholder for alle beboerne på Strandbjerggård om efteråret, før han rejser ind til sin bopæl i København.

Kristian Pedersen viser mig et par af øens seværdigheder, som findes i nabolaget. På engen syd for mosen, ca. 200 m fra hans gård, ligger en cirkelrund kreds af store kampesten. Kredsen er omtrent 9 m i diameter. En udsending fra Nationalmuseet, som var herovre for få år siden for at udgrave en køkkenmødding, har beset den og erklæret, at det sandsynligvis er en grav fra jernalderen, fra hvilken periode der findes enkelte lignende former andre steder i landet. Stedet er meget lavtliggende nær mosen, og stenene er efterhånden stærkt nedsunkne i grunden. En dyngede affald og sten fra de omliggende marker er henkastet over dem og dækker efterhånden det meste afstensætningen, som også skæres af et pilehegn.

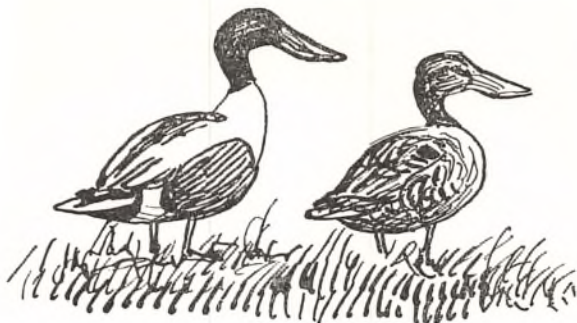

A. Fr. 24/5 23.

HUSMAND KRISTIAN PEDERSEN FRA NEKSELØ

På samme egn findes lidt mere sydøstligt i jordsmonnet en rektangulær fordybning på ca. 5 meters længde og 4 meters bredde med en lille tueagtig forhøjning i midten. Om dette sted fortæller et sagn på øen, at Neksælø bønder under svenskekrigen med Carl Gustav dræbte tre svenske soldater, som var blandt de sidste, der trak sig tilbage fra øen, og kastede deres lig i dette hul, som de gravede til dem. Stedet ligger kun 30 m fra kysten og kaldes den dag i dag for „Svenskehullet“.

Her er aldrig fundet oldtidsbegravelser af nogen art. Den omtalte køkkenmødding findes neden for „Pandebjerg“ ud mod det lave terræn ved Sømose og er undersøgt af Nationalmuseet i 1917. Den ligger nu 150 m fra kysten; men da den blev til, dannede havet her en bugt på ca. 350 meters bredde og 500 meters dybde, ved hvis bred den har ligget. Skallaget, hvis tykkelse varierede fra 30 til 70 cm, bestod af strandsnegle (*Littorina*), blåmuslinger og hjertemuslinger, de sidste i så overvældende mængde, at der ikke kendes noget sidestykke dertil i andre skaldynger fra den ældre stenalder. Flere flintsager (økser, flækker og blokke) og enkelte benredskaber fandtes sammen med en del dyreben, hovedsagelig af fugle, og desuden konstateredes et enkelt ildsted.

Kristian Pedersen, som var Nationalmuseets folk behjælpelig herovre, fik af museet som tak for de oplysninger, han gav dem om øen, et illustreret pragtværk om vore stenaldergrave, som han med stolthed viser mig. Han kan dets indhold udenad. Jeg formoder, at hvis han engang får råd til at gæste hovedstaden, vil hans første gang derinde gælde Nationalmuseets oldtids-samling.

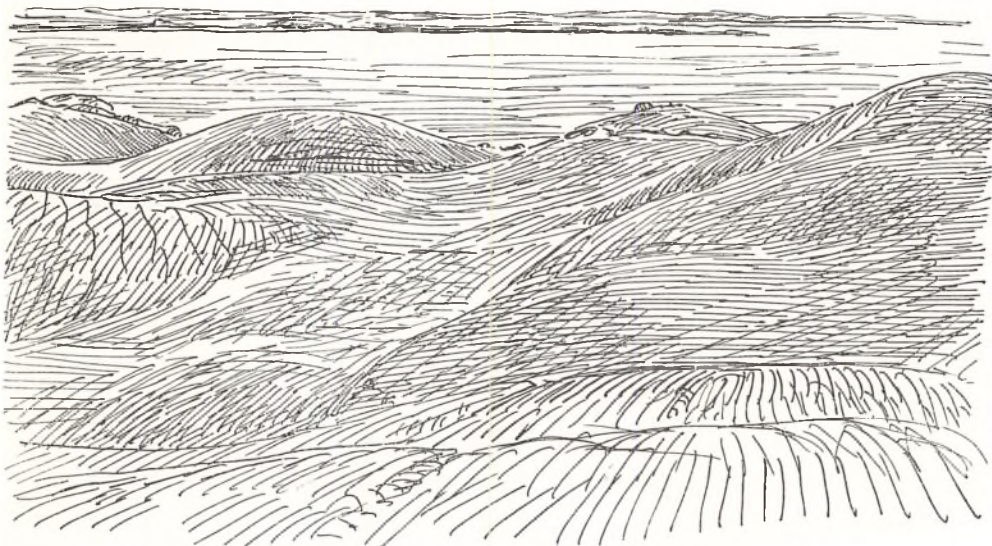
På vej ud mod den store mose møder jeg en dreng, som er på hjemvejen med 500 hættemågeæg i en spand; han henter daglig et lignende antal herude, derimod giver indsamlingen af stormmågeæg ved stranden kun ca. 50 stykker daglig, fortæller han.

En vid strandeng med armeria og saxifraga i omtrent jævnbyrdig blanding

mellem hinanden begrænser mosen mod syd og vest, hist og her bevokset også med stenurt og spansk kørvel. Omkring selve mosen, hvor den store hættemågekoloni har hjemme, finder vi strandbede, strandmelde, strandkål og strandmalurt. Mellem bakkerne NV for denne mose findes en mindre, som huser endnu én, men ganske lille koloni af hættemåger.

I mosehullerne syd for gården så vi en dværgmåge, som svømmede på vandet. Den blev straks angrebet af en hættemåge og lettede, men kastede sig straks igen og lå ganske tillidsfuld, til vi nåede derhen. Det er en lige så yndig som sjælden fugl; i modsætning til hættemågens hoved, der er brunsort, er dennes ganske dybsort i farven, og herlig er den sarte, røde tone på dens bryst, fin og lys – den ligner *vieux rose* – et vissent rosenblad, som svømmer på det mørke, vindrørte mosevand.

Som den stærkeste kontrast til denne åbne, forblæste flade virker sydendens mose; her er det, som om man på de tre kilometers afstand er kommet flere breddegrader mod syd. Dybt nede under de høje bakkekupler ved Øgården ligger den i læt som en vidunderlig idyl, lun, broget og mangfoldig, med sine bredder bevokset af yppige buske og stående med skarpt fremsprin-

Nexø 25 Maj 1923. O.L.

gende, frodige tuer og smånæs ud i det dybe, blanke vandspejl. Her svømmer blishøne og lappedykker; i rørenes læ, hvor sumpsangeren synger, ruger skeand og grønbenet rørhøne i det høje græs på de lune brinker. En gråand med sine fjorten dage gamle ællinger ror i dybeste fred rundt mellem hættemåger, blishøns og skeænder, uden at disse tager fjerneste notits af familien. Kun når en hættemåge under sin flugt i distraktion kommer til at gå for lavt hen over ællingeflokken, forvandles andemoderen til et uvejr og en furie, der i skummende raseri hugger efter den. Men i næste øjeblik er freden der igen som i paradiset's første tider. Bynkefuglen smælder sin lille plovkørvise fra engen: Pyyyit – tscki, tscki! Gærdesangeren smutter mellem buskene, hvor tornskaden skræpper, rødben-kliren kredser over mit hoved og jordsvaler jager fluer og myg over mine friske fodspor.²²

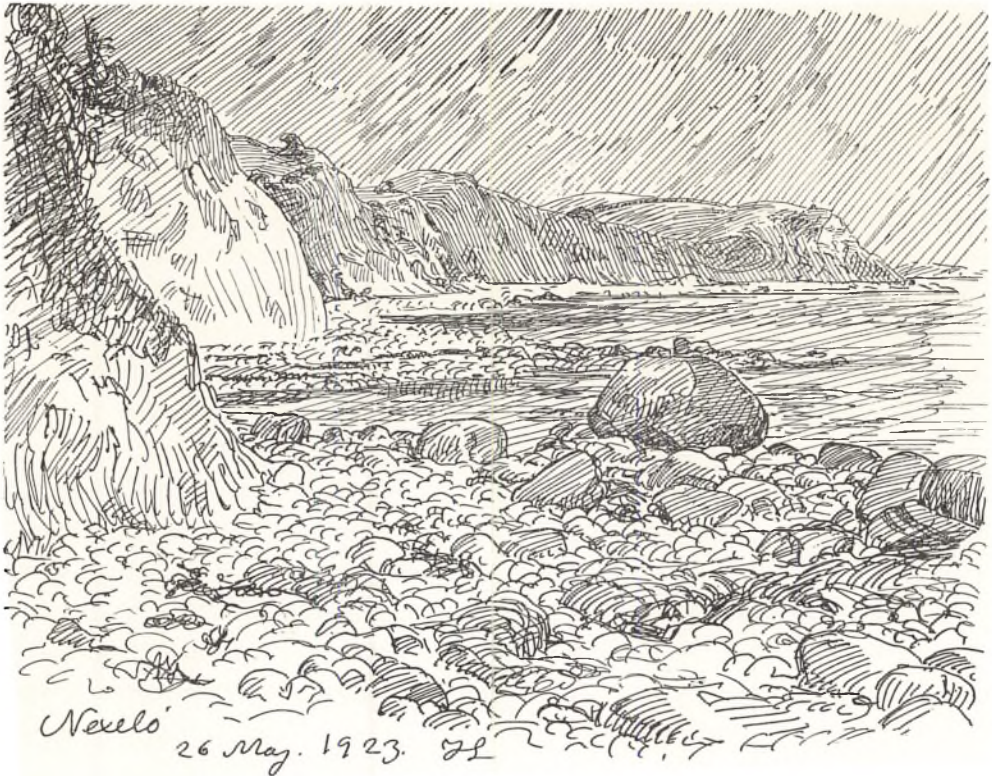
På bredderne gror mellem hinanden rose, hyld, tjørn og seljepil; de spejler deres forårsgrønne løv og det fine sorte grenenet i det stille vand, der er perlegråt som den lysende, grå himmel. Fladstjernen står i klynger på den gyngende bred og nikker på de lange, svaje halse, gule ranunkler og mælkebøtter flokkes på de grønne, sumpede næs, der i broget virvar skyder ud i vandet, hvor iris'ens saftiggrønne blade står som knipper af skarpe sværd op fra spejlet, og hvor tagrørene nikker sagtomdigt med deres mørke, sorgtunge duske.²²

Længst ude svømmer en ensom, tam hvid gås og lader, som om den er en svane. Oppe på bakken leger tre-fire harer tagfat hen over pløjemulden, sætter sig på rumpen og bokser med forbenene, farer så pludselig uden synlig årsag fra hinanden i skæve spring, forfærdede, som om fandens oldemor var plumpet ned imellem dem, og flygter over bakker og dale.

Luften klinger af lærkesang. Fjerne vibeskrig høres gennem havets brusen fra den stenede strand. En falk sejler på stive, rolige vinger højt over det hele og ser ned på småkravlet. Det er for resten den første rovfugl, vi har set i år!

Mellem Østerbjerg og Dalbjerg fører vejen mig gennem en dal ned mod strandengen på sydpynen, hvor yderst en grusklint dækket med strandarve og strandbede står med hundreder af jordsvolehuller i sine sider. Forblæste elletræer ligger fladt på skrænten og blomstrer mellem græsset; nærmere ude mod sydenden dækker velvoksne, frodige tjørne skrænterne mellem høje elme; og gøgeurt, kabbeleje, mjødukt, engkarse og gule iris gror over jordsmonnet under dem. Over engen går man som i et kostbart tæppe, hvor benene synker i til op på læggene i et væld af blomster: kodriver, fladstjerne, sankthansurt, stedmoderblomst, tveskægget ærenpris, snerre, storke-næb, torskemund, timian, høgeurt og syre vælder op imellem hinanden.

Hvor „Ørnekul“s bakke står stejl med sin kratbevoksede sydklint ud mod

dette lavland, kravler jeg mellem forblæste tjørne, slåen, hyld og roser op ad dens yderste hæld. Kommet op over bakkens kam får jeg her fra de åbne højder den mærkeligste udsigt på hele øen – det er synet af vestsidens klinger og deres løb mod nord, enestående skønne med de svungne, kraftige linjer bag forgrundens yndige bevoksning af blomstrende slåenbuske.¹⁹

Det giver et godt begreb om naturens alsidighed på denne lille ø blot at sammenligne billederne fra dens vest- og østside. De er begge udpræget karakteristiske for dansk ønatur, ja næsten outrerede i dens forskelligartede væsen – hist bakkerne med deres forblæste, øde og storslåede barskhed, her den luneste, mest yndefulde idyl med læet, skoven og den blide, flade strand.

Karakteristisk for landskabsbilledet af højlandet er den umådelige mængde slæntorn, som gror her alle vegne. På diget langs den lange hovedvej følger de denne næsten uafbrudt, på alle markskel og på klintens kamme. Og på denne årstid, hvor de står i ét blus af blomster, er det et henrivende syn.

Ud for klingerne ligger nogle edderfugle og dykker efter føde; en flok på et halvt hundrede driver på vandet noget længere ude. Helt inde ved havstokken dybt under mig svømmer et par rødstrubede lom'er. Og i en forblæst enebærbusk nær ved mig sidder en ensom engpiber og fløjter – den eneste lyd, jeg hører heroppe.

Nekselø nævnes ikke i Valdemar II's Jordebog, som ellers meget omhyggeligt optegner langt mindre øer, hvor kongerne havde ejendoms- eller jagtretten. Dette kan kun betyde, at den allerede da var på private hænder. Men senere er den dog kommet i kronens eje.

I nærheden af gården Marianelund på sydenden finder jeg ved vejen en oprejst kampesten, omtrent $\frac{3}{4}$ m høj, hvori findes udhugget navnet *Jens Rostgaard* og under dette, skjult af græsset, årstallet 1700. Rostgaard'ernes navn spiller en fremtrædende rolle i øens historie, idet den berømte fædrelandsven *Hans Rostgaard* (1625–84) for sine fortjenester under svenskekrigen 1658–60 fik den sammen med godset Krogerup som gave af Frederik III. Amtsforvalter *Jens Rostgaard* (1650–1715), hvis navn står på stenen, kom efter ham i besiddelse af øen; men hans enke, Else Iversdatter, solgte den 1718 til Hans Rostgaards søn, Jens R.s fætter, *Frederik Rostgaard* (1671–1745) „paa det at bemeldte Jordegods igien kunde vorde samlet med den Insul Seyerø“. Både Sejerø og Anholt hørte nemlig under godset Krogerup. Øen tilfaldt dog først Fr. Rostgaard efter enkens død i 1741.

Frederik Rostgaard var en højtuddannet videnskabsmand, som indlagde sig mange fortjenester. Han blev gehejmearkivar, justitiarius i højesteret og

oversekretær i det danske kancelli og blev ophøjet i adelstanden. Han var en mand, som på forskellig vis forstod at samle sig rigeligt jordegods; men da det endte med, at han ved bestiklinger skaffede sig ekstraintdægt i sit høje embede, blev han degraderet – til amtmand over Korsør og Antvorskov amter!

Det var denne høje beskytter af videnskaberne – og af dansk litteratur og teater – som angreb Holberg for dennes omtale af beboerne og forholdene på Anholt i „Peder Paars“. Klagen blev tilbagevist; og nemesis ville, at denne begivenhed, som kastede et uhjælpelig latterligt skær over Rostgaards person, efterhånden er blevet det træk i hans eftermæle, som er videst kendt.

Endnu i 1764 omtaler Pontoppidan øen som tilhørende en konferenceråd Rostgaards enkefrue. Han skildrer den som meget frugtbar, jorden besås årligt uden hvile, og de fire gårdmænd og nogle indsidere „have en god Vinding af Marsvins Fangst, som giver dem aarligen en halv snees Tønder Tran à 15 Rdlr. Tønden.“ Om efteråret tages der „Sild i Overflødighed.“

Efter stamhuset Krogerups ophævelse i året 1800 solgte i 1805 en kammerjunker v. d. Maase øen til beboerne for 6.500 rdlr. (!) Først i de seneste år er den igen kommet på enkeltmands hånd, idet fuldmægtig i marineministeriet E. A. Schütte, tidligere ejer af godset Bygholm ved Horsens, fra 1916 efterhånden ved køb er kommet i besiddelse af hele øen med undtagelse af „Nordgården“ og dens jorder.

Dette er i korthed øens historie.

Men der går dunkle sagn om den fra ældgammel tid – dengang, da kun trolde huserede på den og var en skræk for omegnen med deres udpræget koleriske temperament! En af dem var således blevet uvenner med bjergmanden i Vejrhøj, og en dag, da raseriet kom over ham, greb han en nævefuld jord af klinten på østsiden og hev den over til modparten. Hullet, der fremkom i klinten, er Trolddalen, og den lille holm, Rønnen, som rager op af vandet østen for den, er en klat, som drattede for tidligt af hånden på ham.

Det har været voksent folk, som var hjemmehørende her dengang, hvorom også et andet sagn vidner. Da Føllenslev kirke på Sjælland blev bygget (landsbyen Føllenslev ligger 6 km SØ for øens sydspids), vakte dette stor opstandelse blandt øens trolde, som forsamledes og kastede nogle mægtige kampesten over mod den under indvielseshøjtideligheden. De ramte imidlertid ikke – *blinde Eifer schadet nur* – men den sten, der kom nærmest målet, faldt ned i en bondegård ved navn „Hellede“ kun 100 favne fra kirken, mens alle dens beboere var til fest i denne. Da de kom hjem, forfærdedes de over denne uhyggelige tildragelse, og en forundret skare samledes omkring stenen. Ingen, ikke engang degnen, kunne give nogen naturlig forklaring på, hvor stenen var kommet fra, og han var ellers en meget klog mand. Men så fik man bud

efter præsten. Han var astronom (!) og besigtigede stenen, hvorefter han erklærede: „Ak, I dosmere og dårer! Har I aldrig hørt om, at de prikker eller stjerner, som findes på himlen, er kloder ligesom vor jord! Og så findes der da selvfølgelig også *sten* på dem. Nu er denne *sten kommet for nær til kanten og er faldet ned* – og derfor ligger den her!“

Overtroen har aldrig haft ivrigere modstandere end præsterne. Mange vil måske heri se en grund til, at den har holdt sig så længe.

I 1871 lå stenen endnu i gården tæt op ad hovedindgangsdøren mod gårdspladsen. Dens længde var 5 alen, bredde og højde 2¹/₂ alen. Så blev den slået itu og anvendt til trappesten i Faurbogårds hovedbygning.

Har man i en snes år i en storby boet i nærheden af en af de nyere kirker med en larmende klokke af slet materiale, som bevirker, at man imødeser alle årets større kirkelige højtider med skræk, så føler man med øens trolde. Men jeg ville i deres sted – på en tid, da der ingen bolignød var – være flyttet om på vestsiden i de høje klinter, hvor der er jord nok at grave sig ned i, og hvor man var længere borte fra dem, som har privilegium på at lave unødigt spektakel til undergravning af ældre trolde nervesystem. Jeg var også flyttet af andre årsager end hensynet til sundheden. De barske klinter passer mig bedre end Trolddalens yndigheder, hvor man kun mangler madpapiret i græsset for at fremtrylle indtryk fra østsjællandske skovidyller.

Men *havde* jeg været fastboende bussemand på stedet, da var vistnok Vejrhøj og den skønne landsbykirke i Føllenslev de sidste steder, jeg havde sendt projektiler imod.

Der findes næppe den sangfugl i landet, som ikke holder til her i østkystens læ, hvor elm, ask, ær og bøg, lind og æbletræ hælder deres kroner ud over skræntens tjerne og roser, og hvor det brogede blomstertæppe er mangfoldigt, så man opgiver at tælle dets arter. Man bliver glad over i denne velstand at møde et par spredte, forkrøblede lyngbuske, der står som fattige slægtninge, der er kommet på besøg hos den fornemme familie og er ved at synke i jorden af undseelse.²³

I et lille hus, som ligger omgivet af sin have under østklinten, bor føreren af øens postbåd. Han er født på øen og har levet her hele sit liv, så han er godt kendt med forholdene. En gammel mand, som hed Lars Larsen og døde som firsårig for godt fyrretyve år siden, har fortalt ham, at Rostgaard'ernes sidste ætlinge solgte øen til et par købmænd i Kalundborg „i gamle dage“. På den tid var den nordlige del af øen slet ikke bebygget, men var adskilt fra den sydlige ved et stort dige og kaldtes Fælleden. Den brugtes til fællesgræsning af kvæget. De omtalte købmænd solgte øen til beboerne „for om-

trent 100 år siden“. Dette er nok højst upålideligt. En købmand fra Kalundborg solgte i 1692 *Sejerø* til Jens Rostgaard, og måske er Neksælø ved denne lejlighed fulgt med – formodentlig er det historien om dette køb, der har spøget i den gamles hjerne.

Indtil 1892 havde øen fire gamle gårde, fortæller postføreren. De to lå ganske nær hinanden på sydenden, og de nedbrændte begge to det nævnte år. Da de genopbyggedes, flyttedes de længere fra hinanden; den ene af dem, Marianelund, er forpagtergård under den anden, øens hovedgård Strandbjerggård, som ligger omtrent midt på østkysten.

Om de to tilbageværende gamle gårde fortæller min vært mig følgende mærkelige historie: I den ældste af dem, Øgården, boede en gammel bonde, som hed Hans Jørn, der døde for fireogfyrretyve år siden. Han var hård til snapsen og drak gerne sammen med en anden gammel knark, den førnævnte Lars Larsen, som ejede Nordgården ved Elmebjerg på nordlandet. Med brændevinsflasken foran sig spillede de altid kort, og havde pengesedlerne liggende i høje stabler ved siden af sig i vindueskarmen. Det endte med, at Lars Larsen spillede Nordgården med alle dens jorder og kreaturer og alt bort til Hans Jørn og siden af ham fik en lille lod på Nordgårdens grund – den grund og det hus, hvor Kristian Pedersen nu bor. Her fik han lov til at bo til sine dages ende. – Lars Larsen har selv fortalt denne sandfærdige historie til postføreren.

Det var min vært her, som fortalte mig sagnene om øens trolde og bjergmanden i Vejrhøj. Og om overtroen på øen i ældre tid beretter han yderligere, at der på øens nordvestside i en af kløfterne, som hedder „Smededalen“, findes en kilde. I bakkerne i dennes nærhed havde de underjordiske deres tilhold, og her henlagde øens bønder i gamle dage deres markredskaber, leer, harver og plove, når de trængte til at gøres i stand. Og den næste morgen kunne man hente sagerne, så havde bjergmændene „standet“ dem!

Jeg følger min vært ud på broen, da det bliver på tide for ham at gå ud med båden. Han fortæller, at han har været i embedet i 37 år; og skønt farvandet på overfartsstedet til Havnsø kun er 2 km bredt, har han dog i den tid oplevet lidt af hvert på det. At vejret og søen selv her „indenskærs“ kan være bidske nok, viste de nu sidst under oktoberstormene i 1921, da han måtte opholde sig i Havnsø i tre døgn uden at kunne vende hjem.

Men ved forårs- og sommertid er det jo som regel det rene legeværk. I dag har han en del passagerer, som skal sættes over til Sjællandssiden. Det er meget lavt vande i øjeblikket, og ikke engang jollen kan flyde ind til broen, så mændene må i vandet og bære kvindfolkene ud under skrigen og hujen og latter, som sender ekko tilbage inde fra klinterne – folk er så besynderlig kildne og lattermilde på denne årstid.

I solskin under en blå himmel med høje klodeskyer, der driver for en blid søndenvind, kommer jeg over bakkerne ud til Nordgården. Foråret synes endelig at være kommet, og selv herude spores det. Mosens vand glitrer i dag derude i morgenlyset på en ganske særegen måde, og et gyldent slør af friskt løv ligger over træernes kroner omkring den gamle gårds frønnede tage.

Nordgården danner med sine omgivelser et fuldkommen vestjysk billede, fuldt af alvor, strengthed og storslåethed. Men den gamle gårds vældige længer er frygtelig forfaldne, og dens dage er nok talte! Overalt er her uryddeligt og snavset, møddingerne flyder over deres bredder, skarn og affald ligger henslængt omkring udhusene, skypumper af hønse- og gåsefjer rejser sig om alle hjørner for den mindste vind, ja ved stuehusets gavlfinder jeg en selvdød, halvrådden gås liggende. Udhusenes vægge er ved at ramle sammen, luger, døre og vinduer mangler, halmen hænger ud af ladernes åbne luger. Længen mod syd er spåntækt, men spånene er rådne, og ingen tænker åbenbart på at forny dem. Det er ganske jammerligt at se denne herlige gård i en sådan forfatning!²⁴

Og dog er den beboet og i fuld drift! – Ejeren, en købmand fra Holbæk, har bortforpagtet den; men forpagtningen udløber næste år og vil ikke blive fornyet, siges der. Og her har vi vel grunden til denne mishandling.²⁵

En fuldkommen kontrast til Nordgården er Øgården på øens sydende, der

ligesom Marianelund nu er forpagtergård under Strandbjerggård. Hver for sig passer de ind i deres landskabelige omgivelser – hist de vejrhægede, synkefærdige længer under den barske, storblåede bakkeknode, her den trods sin højere alder velbevarede, soignerede gård, der sammen med sine lune omgivelser danner en ubrudt harmonisk idyl. Allerede når man nordfra er kommet over det høje Gadebjerg, ser man gårdens have og længer tone frem over det lave kystlands moser – hvor blidt og yndefuldt sammenlignet med nordlandets strenge ansigt! Alene i klangen af gårdenes navne aner man denne modsætning.

Vejen til Øgården daler mellem blødt hældende banker i blide slyngninger ned mod dens sted og ender i en smal gryde, en hulvej, som løber langs et yndigt havedige, hvorfra alle forårets farver stråler mig i møde. Sollyset vælter bredt ned over den gamle have, hvor en mægtig østrigsk fyr løfter sin mørke krone højt over træernes blomster og lysende forårsløv – det stråler over digets mosgroede sten med deres hærskarer af vilde blomster og rammer bag buskenes grene den gamle gårds hvidkalkede længer.²⁶

Her er varmt i hulningen mellem bakkerne som på en sommerdag. Omkring en gammel træpumpe ved stuehusets gavl går nogle høns og skraber i den tørre jord, så støvet løfter sig som gulbrune skyer op over dem. Ud fra gården kommer en førladen, sorthåret pige med tykke, hvide arme for at fodre dem, og idet hun træder ud af skyggen, rammer solen hendes ildrøde kjoleliv, så det flammer op som en fanfare midt i billedet. En lille hvid sky skygger et øjeblik for solen – og øjeblikkelig galer en hane. En spædkalv brøler stilfærdigt omme bag længerne.²⁷

Lunt som i en gryde ligger den store gård med sine fine, velholdte længer mellem de frodige, dyrkede bakker, et billede på fred, tryghed og hygge.²⁷

Men oppe i bakkerne bag gården blæser det koldt som i marts måned. Det er helt mærkeligt at høre klokkefrøen og den grønbrogede tudse kvække fra smådammene i lavningerne deroppe – de må vel rette sig mere efter almanakken end efter meteorologien. Men fra den lille skole i nærheden af Marianelund, hvor en imponant lærerinde holder tugt over ungerne, stormer disse ud til frikvarteret med et spektakel, der tyder på, at foråret er ved at vågne også i dem. Og hvor skulle man ellers spore dets sikre tegn?

Vi havde straks ved vor ankomst til øen aflagt besøg hos fuldmægtig Schütte på Strandbjerggård, men måtte desværre afslå en invitation til middag, da vi tilfældigvis i øjeblikket havde fortrinligt arbejdsvejr, som vi ikke turde undlade at benytte.

Som jeg nu i dag stod og fotograferede stenen med Rostgaards navn oppe ved Marianelund, kom to nydelige unge damer spadserende forbi mig på

vejen. De lod, som de ville i snak med mig, men betænkte sig og gik videre, idet de dog i forbifarten sendte mig et nik og et smil. Trods alt dette viste det sig bagefter, at jeg havde eksponeret rigtigt – stenen kom på pladen, hvad billedet kan bevise.²⁵

Men lidt efter hørte jeg dem kalde oppe mellem bakkerne og så to andre ungmøer komme løbende hen imod dem, og snart så jeg mig omringet af dem alle fire. De spurgte, om jeg var Achton Friis, for ham søgte de nemlig efter. Og da jeg indrømmede dette, fortalte de, at de kom med indbydelse til midt-dagen på Strandbjerggård. De var pinsegæster dér og skulle allerede om eftermiddagen rejse tilbage til København – altså *måtte* jeg komme, og Johannes Larsen med!

Hvad skal et stakkels mandfolk stille op over for fire kvinder, der ser så-dan ud som de? Og i det solskin – ved forårstid! Over for et så farligt gesandtskab faldt jeg straks til føje.

„Men Johannes Larsen,“ sagde jeg, „hvordan finder vi ham?“ „Der er en hel masse andre ude efter ham,“ sagde de, „hele øen vrimler af spioner, som har ligget på lur alle vegne efter ham.“

En halv snes pigebørn af den slags kan såmænd mageligt beherske en ø på bare 400 tdr. land. Og jeg tænkte, at det var godt, de allerede rejste om eftermiddagen . . .

Der var blomster i store vaser, der var civiliseret mad på bordet, der var rhinskvin som aftappet solskin! Og rundt om bordet unge, smilende ansigter – femten gæster foruden os og vistnok kun fem mandfolk. Mange af dem var musikere, elever fra konservatoriet. Efter bordet et par timer i musiksalen – de *kunne* alle sammen noget, ligesom i Drachmanns „Tannhäuser“ forekom der kun talentfulde personer. Og udenfor øsregnede det nu, så vi sad der med god samvittighed – og for øvrigt som Jeppe i baronens seng. Jeg husker Schuberts violinsonate i D–dur – netop *den* passede til stemningen!

Bagefter dansedes der lidt.

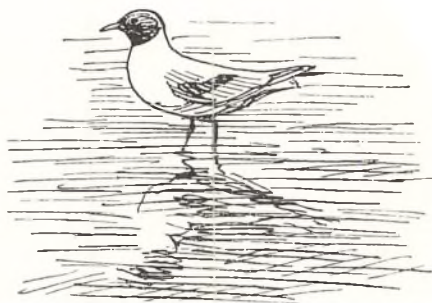
Og så kom opbruddet. De unge tog bort næsten alle sammen.

Vi fulgte dem til landingsbroen, hvor vandet netop nu stod så højt, at jollen, som skulle føre dem til postbåden, kunne flyde ind. De havde blomster i hænderne, i hattene, bag ørerne, i håret! En af dem sang, da båden gled bort – og kinderne rødmede.

Bag efter båden sejlede en mandolin i et langt, kulørt bånd.

Det var „*L'embarquement pour Cythère*“ . . .

Så forsvandt de. Og vi gik ned i „Rylen“s kahyt og konstaterede, at termometret trods alt kun viste $7\frac{1}{2}^{\circ}$ réaumur!

Sejerø

Kattegat er roligt. Det store dyr ligger stille og slikker sine poter efter den sidste jagt og ånder langsomt under os med sagte bankende puls. En let tåge skjuler landene, kun forude aner vi en skarpkammet kyst rage frem gennem disen, en antydning som med en blød blyant, endnu helt uden farver.

En eneste måge sejler forbi, den er af en underlig iskold hvidhed – der står som et pust af isfjeld ud fra dens farve. Så letter pludselig en mærkeligt udseende fugl forude, den basker op fra vandet og haster bort på spidse vinger. Det er en rødstrubet lom.

Men landet kommer nærmere – nu ligner det en række høje, takkede holme, over hvis sølvgrå toner en usynlig sol kaster lette grønne lys. Hvad er det, der glinser derinde? Løber der bække ned ad bjergenes sider? Er det fuglefjelde, der rager op af havet? Det er jo Færøerne skinbarligen – indsejlingen til Trangisvåg!

Tre tejer letter fra havfladen og flyver foran båden ind mod den underlige kyst, og da vi kommer nærmere, letter endnu en lille flok og drager samme vej. De kaster sig gang på gang forude, men letter bestandig på ny, hver gang vi kommer nær, og trækker foran os ind mod kysten, som for at vise os vej mod landet . . .

Er det den svenske skærgård – eller hvor er vi henne?

Skaldede brinker med tyndt græs, der løfter sig højt over nogle grå, umalede træskure ved stranden, og foran dem en havn med kajer, sat af svære, utilhugne kampesten; de ligner i mindre grad menneskeværk end et uhyre stenskred ud fra kysten. Et ledefyr, i hvis skab på den skæve træstolpe man venter at finde et helgenbillede snarere end noget andet, rager sammen med nogle pæle op over skredet. Alt stormslaget og solbleget, fortæret af vejret. Sten, jord og græs – og sten igen, og det hele forfra, gråt og gulgrønt. Det er *Sejerøs* ansigt, som det vender ud mod Kattegat.

Vi kiler os ind gennem det smalle indløb til den lille bådhavn, hvor et par fiskerfartøjer ligger ensomt. Ingen mennesker, bortset fra en mand, som står oppe i bakkerne og spejder ned efter os. Vi glider ind ved siden af en gammel fiskerskude nærmest inde ved det, som man kunne kalde havnepladsen. Skuden må vel være hjemmehørende her, ser det ud til – thi øverst på masten i kanten af det sammenrullede storsejl har et gråspurvepar lavet en rede, hvorfra stråene hænger ud, og hannen ligger derinde, mens hunnen sidder

udenfor på fokkestaget og piper! Denne båd må vel blive en rolig nabo, siger vi til os selv; og så fortøjer vi ved siden af den.

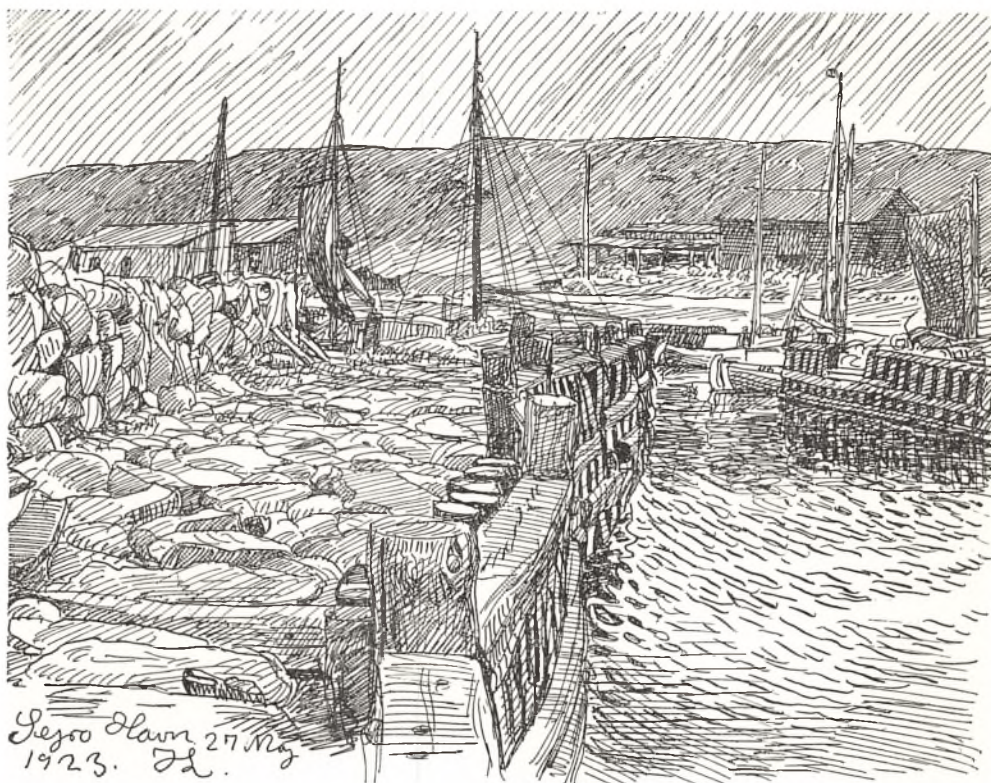
Indtrykket af dette mærkeligt barske, som er samhörigt med havklimaet, dette udpræget nordiske, jeg kunne sige oldnordiske, som strømmer ud fra landskabets karske linjer og farver, undlader ikke at virke på sindet, hvor man end færdes på denne ø, hen over eller mellem dens bakker, eller langs de stenede, stormslagne kyster. Som så mange af vore øer skylder den istidsbræen og havbundens hævn og sænkning sin tilblivelse og form; men næppe noget andet sted har jeg fundet dette præg så iøjnefaldende som her. Det er en af de ejendommeligste danske landskabsformer, jeg har mødt, absolut ren for selv den mindste antydning af idyl.

Da bræen for årtusinder siden trak sig tilbage, efterlod dens rand her på stedet de aflæsninger af morænegrus, ler og sand foruden myriader af kampesten, som tilsammen danner dens to parallelt løbende bakkerækker, der går i øens retning fra NV til SØ i omtrent hele dens længde. De rager op som kæmpemæssige muldskud, og det er, som befinder man sig i et månelandskab. Overalt, hvorhen man vender øjet, løfter disse isolerede, hårde knuder sig over markerne, den senere hævede havbund, der nu som flade moser og strandfælleder forbinder disse gamle holme og sammen med dem danner den

nu 11 km lange og 1–2 km brede ø. Men havbunden omkring øen, hvor man på grundene har fundet mængder af tørv og træstubbe, viser, at der længe før disse nævnte perioder på stedet har været land af langt større udstrækning end nu, og at dette muligvis har været landfast med Sjælland. Øens retning er omtrent parallelltløbende med Sjællands Odde, Refsnæs og Asnæs; måske har den været en fjerde halvø, der har haft forbindelse med landet ved den på Sjællandssiden langt udløbende Brendeklint på Ordrup Næs.

Overordentlig mærkeligt er det på de gamle indlandsholme endnu at kunne konstatere havets virkninger gennem den udprægede klintdannelse på deres sydvest- og vestside, resultatet af bølgeslagets eroderende indflydelse, som endnu spores tydeligt inde på landet, hvor havet ikke har været i årtusinder.

Øen består således af to skarpt afgrænsede dele, den *diluviale*, bakkerne, og den *alluviale*, den hævede havbund. I den sidste, der bl. a. danner hele øens midte fra NV til SØ, er overfladen dannet af et mere end metertykt lag af hvide, halvt forvitrede muslingeskaller, det såkaldte cardiumsdynd, medens bakkerne som før nævnt er materiale, som er indslæbt af bræen. På tre steder, nemlig mellem Bjerget og Brobjerg, mellem Knoldebjerg og Svaleklint og mellem Gniben og Rødhals har havet endnu i den senere hævningsperiode gennemskyllet øen. I disse gamle tværsunde består jordlaget af sand blandet

med rullesten. Det siger sig selv, at vegetationen også delvis er forskellig på så uensartede lokaliteter, idet den ældste findes på bakkerne, medens fladernes bevoksning er indvandret senere ved vandets, vindens, dyrs og menneskers hjælp, enten fra bakkerne eller de nærmeste kyster. Adskillige af de gamle holme har bevoksning af tjørn, roser, slåen og hyld, der hist og her danner uigennemtrængelige krat. På Olesbjerg findes således på den eroderede brink et tæt og lavt slåenkrat, på Mogensbjerg og Lindebjerg krat af hvidtjørn, hyld og slåen, som både er stort og frodigt, og på sydsiden af Haloverbjerg et fuldkommen indfiltret og uigennemtrængeligt krat af hvidtjørn med høje og svære stammer. På nordsiden af Grønnebjerg, SV for Sejerby findes den såkaldte skov, mest af ask, elm, hassel og bævreasp, som dog rimeligvis er sået i den nyere tid, hvorom senere skal fortælles. Denne „skov“ er nu en sørgelig levning af, hvad den engang har været.

På de sydlige skrænter ved Pedersbjergerne findes resterne af den berømte lund af kristtorn, som ikke findes vildtvoksende på noget østligere sted i landet.

Hele øen rundt består forstranden af rullesten, grus og sand. Flere steder danner rallet strandvolde, som er bredest, hvor gamle sunde har haft deres munding mellem bakkerne. Hist og her forekommer brede sandstrækninger med strandfællede, bevoksede med armeria eller med lidt sparsom lynghede.

Som næsten alle vore småøer har Sejerø ingen naturlige vandløb, men derimod findes her talrige kunstige afvandingsgrøfter, af hvilke Tadebæk, som afleder vandet fra markerne mellem Sejerby og Kongstrup, er den største.

Da den første stenaldermand landede på stedet i sin båd, må Sejerø endnu have været et arkipelag på mindst en snes holme. De navne, som er hæftede på disse og deres mængder af spidse bakketoppe, har endnu en mærkelig gammel klang. De gamle bakkeøers kamme tæller mere end tresindstyve toppe, der hver har sin benævnelse, som i de fleste tilfælde har endelsen bjerg (sejerøsk „bier“). De skal alle nævnes her, fordi næppe noget andet sogn eller nogen anden lokalitet af så ringe udstrækning – måske Anholt undtaget – kan opvise så mange og ejendommelige bakkenavne.

I den nordligste række findes fra nordvest til sydøst: Gniben, Gnibehøj, Rødhals, Borrebjerg, Eskebjerg, Slåenbjerg, Nørrebjerg, Skagelsebjerg, Skagelsehuk, Soelhøj, Lerbjergås, Stenkistehøj, Ledagersbakke, Kilshoved, Knoldebjerg, Reves, Polkbjerg, Olesbjerg, Stibjerg, Sørebjerg, Vossenbjerg, Fashøj, Mogensbjerg, Rishøj, Haloverbjerg, Elmehøj, Pedersbjergerne, Nølkbjerg, Lundehøj, Parkebjerg, Fratshøj, Kongstrup Møllebakke, Bukbjerg, Eptrunen, Skelbjerg, Nagelsbjerg, Brobjerg, Kongshøj, Nordre Klint, Lindehoved og Søndre Klint.

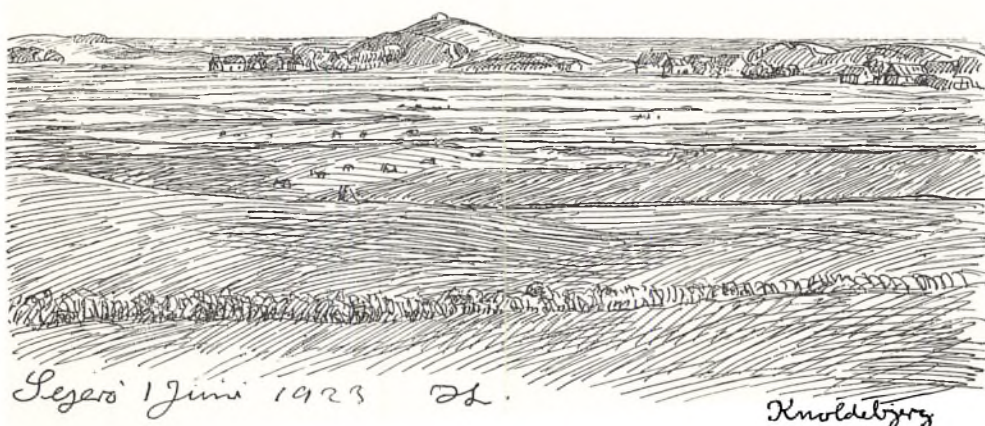
Langs søndersiden ligger fra øst mod vest: Tadebjerg, Bisebjerg, Langebjerg, Grønnebjerg, Tyvsbjerg, Tynemonnehøj, Møllebakken, Kirkebakken, Borrebjerg, Lammehuk, Krogagersbakke, Gåsehøj, Brandbjerg, Bybjerg, Åsen, Tynebjerg, Studshøj, Marebjerg, Lydebjerg og Bidebjerg.

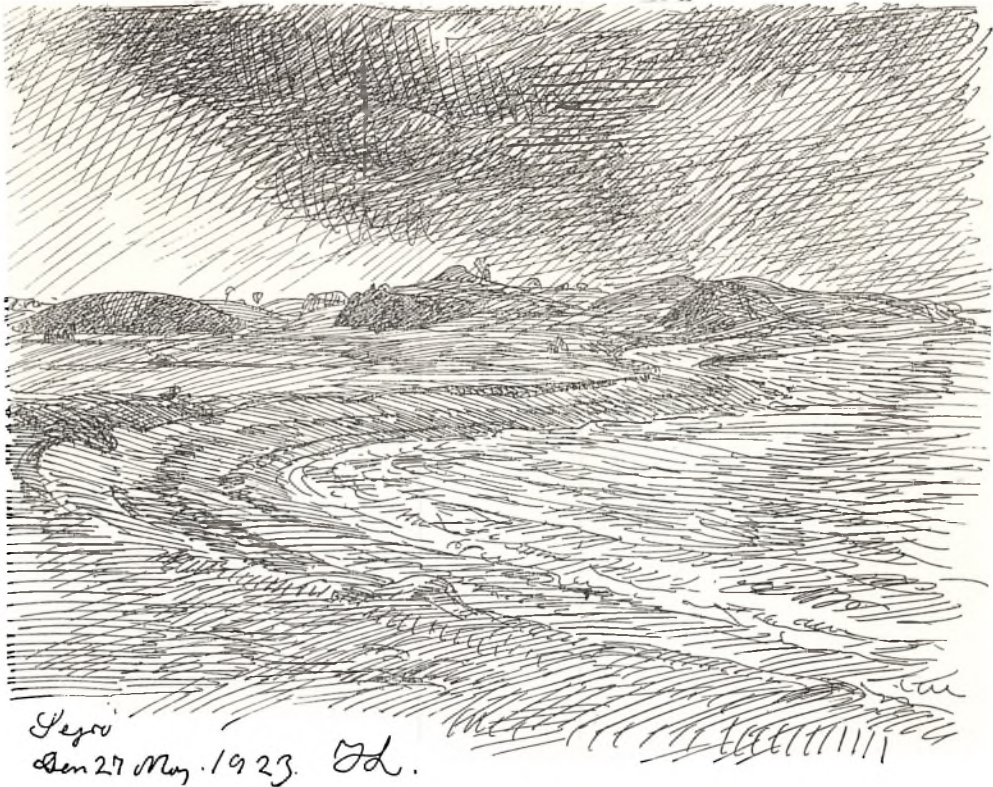
Også lavsletten mellem bakkerne rummer enkelte mærkelige navne, således Gnibe Mose, Stakkesti Mose, Reves Mose, Frølk Mose og Ydder Tykke.

Omtrent en snes af bakketoppene når en højde på 20 m eller derover. De højeste er Bybjerg og Eskebjerg (hver 26), Knoldebjerg og Grønnebjerg (hver 27), Skagelsehuk (29) og Kongshøj (30 m).

Intet punkt på Sejerøs jord, som jeg har bevandret fra ende til anden, bryder dens landskabs harmoni, overalt det samme indtryk af barsk oprindelighed. Man er langt borte fra Arkadien i dette land! Omtrent den samme barskhed, som man møder gennem udsynet fra dens bakker, især fra Kongshøj, eller måske endnu mere ved udsigten over det vilde landskab omkring Knoldebjerg på dens midte og Eskebjerg på dens nordvestende, rammer én, når man læser dens historie, der er fuld af træk, som vidner om en stejl, hård og stolt befolkning. Selv dens herlige gamle landsbyer, der sørger for så vidt muligt at krybe i læ under dens brinker, rummer en usædvanlig alvor i deres skønhed.

Den fremmede, der første gang kommer til Sejerø, vil vel som vi på sin første vandring over øen søge til dens højeste bakke, Kongshøj. Man har

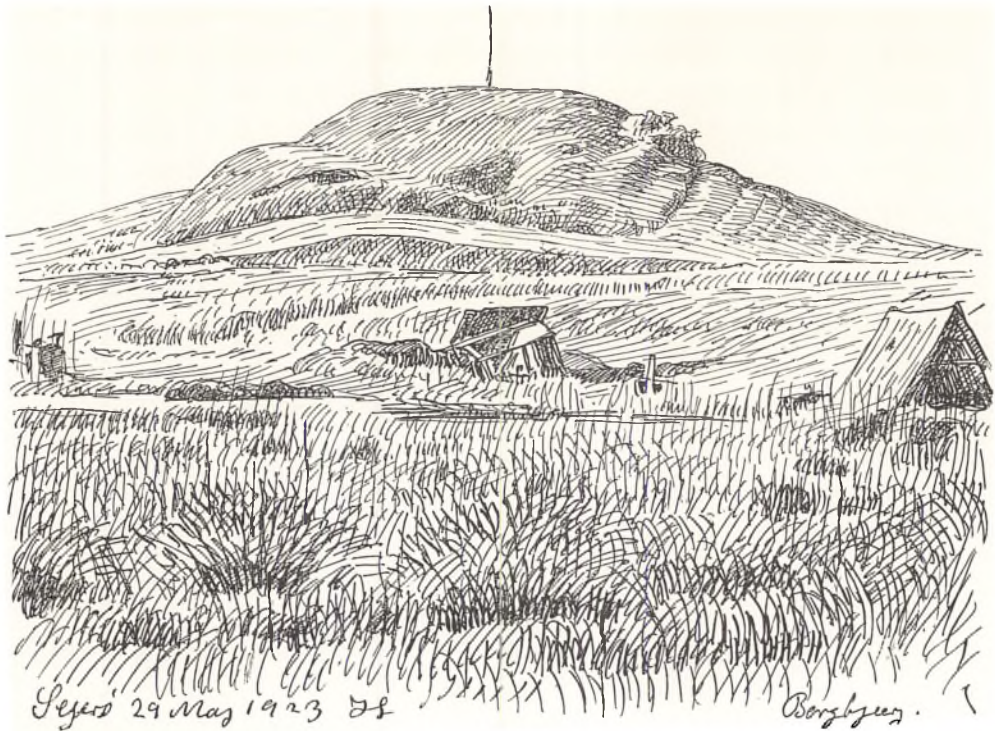

herfra et fortrinligt overblik over næsten hele den sydøstlige del af øen, hvor nogle af de mærkeligste, kegleformede bakker ligger langs kysten i nordvest hen imod Kongstrup By. De syner godt på den jævne flade; som en kæde af kratere ligger de – intetsteds på øen er indtrykket af „månelandskab“ mere iøjnefaldende! Det er et fremmedartet og besynderligt syn, betagende ved sin alvor.

Men stig op på Knoldebjerg en barsk forårsdag, når lys og skygger strides over de skarpe bakkekamme, der mod sydøst ligger som en takket øgleryg, der ringler sig hen over sletten, broget som en kamæleon med farver af violet pløjeland, agre med vintersæd, gulblegt græs og dybgrønne tjørne. Lyt herfra til havets evige susen fra den vældige rullestenskyst, der kilometervidt strækker sig ud mod Skagelsehuk – den eneste lyd, der høres!

Eller gå herfra langs kysten og kryb op på Eskebjergs top! Det er, som om landet vinder i pragt og storslåethed, efter som man bestiger bakkerne længere og længere mod vest. Stå på denne knold en dag, når den fulde, lave eftermiddagssol rammer skarpt på skrå ind over de knudrede banker, der fælder deres sorte skygger langt ud over den rødme flade ved deres fod, og når forgrundens skaldede høje med de vandrende fåreflokke står okker-gule mod de skærende smaragdfarver i de dyrkede agre, bag hvilke den røde

pløjemuld løfter sig i baggrundens fjerne bakkekæder. Da ser det ud i dette vilde lys, som om landet just er kommet ud fra gudens esse og er lagt til køling i havet, mens det krymper sig under alle farvers glød.

Men vil man meditere over Sejerøs historie, bør man tage stude på Borrebjerg, hvorfra man til alle sider skuer ud over dens sagnrige hav og ned over dens ældgamle hovedby, Sejerby. Hvor man end ser denne bakke ude fra det åbne land, er den imponerende og smuk med sin ejendommelige top, fra hvis fastformede voldsted øens historie synes at lyse. – En mere hensigtsmæssig beliggenhed har en oldtidsborg vel næppe nogen sinde haft. På tre af bakkens sider ligger store, endnu vandrige moser, og måske har stedet i oldtiden eller den tidlige middelalder været helt omflydt af disses vand. Om trent hele havet øen rundt ses herfra, kun hist og her skærer en enkelt spids bakketop op over horisonten. Netop et sådant sted kan have båret en „vikingabæli“.

Bakkens øverste flade, som er vandret afgravet og har båret borgen, danner et plateau på ca. 23 m i diameter. To 5–6 m brede afsatser slynger sig op om bakkens sider, gravet ind i disse. Den ene, som er ca. 65 m lang, og som ses på Johs. Larsens tegning, går over den sydvestre og vestre bakkeside og når til 4 m under plateauet, medens dens ender ligger 3 m lavere. Den anden afsats på den østre side er lavere og nu næsten helt nedpløjet. Nationalmu-

seets udgravninger på stedet i 1897–98 gav meget righoldige fund, således ca. 20.000 dyrekogler og 300 potteskår, der ved bakkens fod dannede et lag på 1½ meters tykkelse. Her fandtes kogler af okse, hest, får, svin, ged, ræv, høne, and og gås. På flere af disse sås mærker af hundetænder, og mange var gennemsavede eller brudt for marvens skyld. Der fandtes desuden et mindre antal kogler af sæl, spækhugger, marsvin, torsk og strandfugle. Den store mængde viser, at stedet har været beboet gennem et langt tidsrum. – Ved bakkens fod, især på den nordøstre side, fandtes en mængde spydspidser af ben og jern, rimeligvis udkastede af borgens forsvarere under et angreb. Man kan formode, at det er ved denne lejlighed, borgen er faldet og blevet sløjfet; men *når* dette er sket, eller hvem dens beboere har været, ved man lige så lidt om, som om noget andet af dens historie.

På Bybjerg, som løfter sin top tæt ved mig i nordvest, findes antydning af et lignende voldsted, men mindre anseligt og nu næsten helt udslettet. På Reves Bakke ved nordkysten er i 1858 gjort et stort sølvfund fra vikingetiden af kæder, ringe til hals, arme og fingre, nålesmykker og mønter, de sidste dels i karolingisk og byzantinsk stil, dels kufiske fra syvende-ottende århundrede med gammel arabisk indskrift. Flere steder på øen har man gjort bronze- og guldfund.

Gennem fund af kiler og andre stenredskaber og nogle stenalderbegravel-

ser, således en dysse med gravkammer på sydøstspidsen, som endnu er bevaret, har man konstateret, at øen allerede var beboet i stenalderen. Af dens tidligere henimod tres bronzalderhøje er nu det overvejende antal sløjfede. Øen har således været rigt bebygget hele oldtiden igennem. Og den lå jo på alfarvej, til alle sider omgivet af åbent, sejlbart hav – dette hav, som for de gamle nordboer aldrig dannede nogen grænse.

Sommerligt og stille er vejret i dag, og vidt ser jeg fra min høj til alle sider over den skønne ø og mod de fjerne kyster. Mod øst ser jeg lige ned i den gamle Sejerby med dens gårde puttede ind imellem de forblæste haver, hvor de dukker sig som en flok kreaturer, der er bukket under for varmen og slumret ind. Ruinen af den gamle sorte vejrmølle løfter sig højt over dem som en forstenet oldtidskæmpe, indsovet i sit harnisk, med hovedet skjult under den dybt nedsunkne hjelm. – En sagte vind bærer dufte fra de gamle haver op imod mig. Viber skriger over lavningerne langt borte, og fra den nære mose lyder rørsangerens og sivsangerens vise til et sagtomdigt akkompagnement af den grønbrogede tudses triller.

Den 2.271 tdr. land store Sejerø har til alle sider omtrent lige langt til nærmeste nabo. Over havet ser jeg mod sydøst en mil borte Nekselsø kyst, mod øst den noget fjernere Brendeklint på Sjælland. I nord og syd begrænses horisonten af Sjællands Odde og Refsnæs' høje bakker. Mod nordvest strækker Griben sit lange rev 2 km ud mod det åbne Kattegat, mod sydøst rækker Knolen sin undersøiske arm $3\frac{1}{2}$ km over mod Ordrup Næs.

Denne „grænse, som skiller ej“, den „gyngende landevej“ har i forrige tider set adskillige prøver på kraftig meningsudveksling mellem de vejfarende i øens nabolag, et enkelt slag er endogså udkæmpet på selve øens jord.

– Efter drabet på hertug Knud ved Haraldsted 1131 samler kong Niels og hans søn Magnus krigsfolk i Jylland, mens Erik Emune kåres til konge på Sjælland. Magnus sejler med sin flåde fra Århus mod Erik, som hemmeligt har lagt sig for anker under Sejerø. Fra dette baghold falder Erik over de enkelte skibe, efterhånden som de passerer forbi, og slår mandskabet ihjel. Da Magnus endelig opdager faren og optager kampen med resten af sin flåde, er det for sent. Hans skibe omringes, og han bliver slået efter en heftig kamp. Saxo beretter, at da jyderne så, at de hverken kunne sejre eller slippe bort, tænkte de først og fremmest på deres høvdings frelse. De brød ind på den fjendtlige flåde, hvor den var tættest, og banede vej for Magnus, og han undslap i en lille båd, mens jyderne alle enten faldt eller toges til fange. Til sidst plyndrede sejrherrene den mennesketomme flåde.

Dette hændte vest for Sejerø i 1131. Året efter mødtes Niels og Erik Emune på selve Sejerø – *bellum in Syra* – og holdt et stort slag, hvori Niels sejrede, mens Erik hovedkulds måtte flygte bort fra øen.

I 1134, da Erik på ny kom med en flåde under øen, fik han her budskab om, at Niels var blevet dræbt i Slesvig efter sin flugt fra nederlaget ved Fodevig i Skåne. Erik blev nu konge i Danmark, og kort efter lod han Harald Kesjas to unge sønner drukne, da de var kommet til ham for at søge beskyttelse, mens deres fader, som havde bekæmpet ham, opholdt sig som flygtning i Norge. Saxo fortæller, at dette mord fandt sted på slottet i Slesvig, og at kongen forud for drabet i fuldskab havde grædt over de to unges skæbne og lovet dem barmhjertighed. – Men sagnet lader ham dræbe alle Harald Kesjas ti sønner ved „Skansen“ på østenden af Sejerø 1135.

Efter mordnatten i Roskilde, da Svend dræber hertug Knud og den unge hertug Valdemar såret flygter med sit skib for at nå til Jylland, overfalder dette i Sejerøbugten af en frygtelig storm, som sætter havet i voldsomt oprør, og regnen strømmer ned, så skibet næsten fyldes med vand. Råen knækker og går over bord, og fartøjet driver hjælpeløst for vind og vove, mens lynene går slag i slag og tordenen buldrer. Den rasende storm driver skibet ind under en ø, uden at nogen om bord ved, hvilken det er, siger Saxo. Da ankeret ikke kunne holde for stormens pres, slæbte de skibet op på grund mellem nogle træer, der hang ud over vandet, og idet de bøjede grenene ned og stak dem gennem spygatterne, oppebiede de fortøjede på denne måde dagens komme. Ved daggry sejlede de videre og nåede velbeholdne Jylland.

Det kan næppe være andet end Sejerø, der her er tale om. Er det tilfældet, har den reddet Valdemar den Stores liv. Samme nat strandede en vendisk flåde på femten hundrede skibe, der havde lagt sig ind under Hallands kyst, melder Saxo videre. De af dens besætning, der ikke druknede, faldt i bøndernes hænder og måtte strække hals på stranden.

Senere, under Valdemar den Stores kampe med venderne, havde Absalons broder, Esbern Snare, en spændende oplevelse med fjenderne under Sejerø. Efter en underhandling med Erling Skakke vendte han hjem fra Norge med sit skib og fik undervejs at vide, at en flåde på fyrretyve vendiske fartøjer lå under „Syrø“. Da Esbern ville liste forbi om natten, kom månen pludselig frem af mulmet og belyste hans hvide sejl, og venderne holdt straks ud imod ham. Fra den ulige kamp, som udspandt sig, slap Esbern kun bort ved en krigslist, der meget minder om hans berømte efterfølger Tordenskjold: Mens kampen raser fra Esberns skude mod fjendens forstavne, der helt indeslutter ham, lader han en mand klatre op i masten med flintesten og slå ild, som for at give signal til en flåde i nærheden om at ile til undsætning. Venderne, der lod sig narre, standsede for at spejle og trak sig noget ud af kampen. Da Esbern således fik en pause, lod han hurtigt sejlet falde og roede bort, så hårdt årerne kunne trække, og nåede ind til Hærvig (måske Rørvig). Både Saxo, Knytlingesaga og Suhm nævner denne begivenhed.

Efter Suhms beretning var der allerede i året 993 et „seyrarting“ på øen, og tingstedet har muligvis været Kongshøj. Anledningen til dette møde var en strid mellem Strutharald, jarl i Skåne, og Veset, jarl på Bornholm, der gensidigt havde plyndret hinandens landsdele. Kongen, Svend Tveskæg, mødte ved den lejlighed ved Sejerø med tres skibe, Strutharald med ti og Veset med tre. Senere kom Vesets sønner til med ti skibe og optrådte bevæbnede på tingstedet. Den ene af dem, Bue, mødte op i en pragtfuld kjortel, som han havde stjålet fra Strutharald under et plyndringstogt til hans gård, og han hånede ejeren ved at råbe til ham: „Kend din kjortel og lad mig se, om du har mod til at tage den igen!“ Der opstod som rimeligt et stort brag og bulder oven på denne taktløshed, og man var lige ved at komme i hårene på hinanden, da kongen trådte imellem og fik lavet et forlig, efter hvilket Bue skulle give Strutharald hans tøj igen, men have lov at beholde tre kister med kostbarheder, som han ved samme lejlighed havde fået fingre i. Strutharalds datter Tove skulle ægte en broder til Bue og i medgift have tre gårde, som brødrene havde plyndret. Efter tinget forlod alle fornøjede Sejerø, siger historien. Gud ved, om Strutharald har været lige så fornøjet som de andre!

På Kongshøj har der indtil op imod vore dage ligget en stor „tingsten“ eller hyldingssten. Men denne er nu sønderslået og anvendt til trappesten i præstegården.

Sejerøs navn bliver udledet af mandsnavnet *Syr*, oldnordisk for so. Saxo, som er den første historiker, der nævner den, kalder den *Syra Insula* (ca. 1200). I Valdemar Sejrs Jordebog 1231 kaldes den *Syrø*, og der nævnes „hus“ på øen, hvormed der her som andre lignende steder menes jagthus til brug for kongen og hans følge. Huset har rimeligvis her været af lige så beskedne

dimensioner som på de andre småøer og har intet spor efterladt sig. Vildt nævner Jordebogen mærkeligt nok ikke på stedet. Senere former for øens navn er Siiræ, Seræ, Seerøe og Seyrøe.

Sagnet fortæller, at Valdemar Sejrs søn Valdemar den Unge (d. 1131) blev kåret til konge på „søvarting“ (seyrarting), og at dette er sket på Kongshøj. Meddelelser om øen er i øvrigt yderst sparsomme i tidsrummet fra slutningen af tolvte århundrede lige til reformationen. Under „den sorte død“ i 1349 lader et andet sagn alle dens beboere uddø på seks nær. I 1370 nævnes den i Roskildebispens jordebog og er altså blevet bispegods. Under grevefejden 1534–36 skænkes den til Sjællands bisp Joachim Rønnow af grev Christoffer af Oldenburg, da denne havde erobret Sjælland for Christian II 1534. Da venskabet mellem Rønnow og greven gik over styr, flygtede bispen til Sejerø, hvor han opholdt sig en kort tid fra januar 1535. Men for ikke at falde i grevens hænder fortsatte han snart flugten herfra til Jylland.

Efter 1536, da alt kirkegods blev inddraget under kronen, kom øen atter under denne og styredes under lensmanden på Dragsholm Slot af en sognefoged, som valgtes af lensmanden blandt dens bønder.

I 1651 pantsatte Frederik II øen til enken Karen Rasmus Jensen i København. Efter hendes død står der i jordebogen: „Nu raader Hans Nanssøn, Præsident, derfor, Hans Möllengraff og Dithmer Bøefthen.“ 1667 købte en islandske købmand Poul Christensen på „Limbgården“ i Kalundborg øen af kronen, som altså må have fået den tilbage, og hans søn nævnes som dens ejer i 1685.

1692 solgte Poul Christensens arvinger øen til sønderjyden Jens Rostgaard. Dennes farbroder er den fra svenskekrigen bekendte Hans Rostgaard, hvis efterfølger han blev som ridefoged og amtsskriver over Kronborg amt. Han døde 1715, men hustruen Else Iversdatter, som han havde ægtet i 1687, levede til 1741. Jens R., der endte som rådmand i København og boede på sin ejendom Farumgård, besøgte flere gange Sejerø, hvor han bl. a. i 1696 lod foretage en stor reparation af kirken.

I året 1710 solgte han øen til sin fætter, Frederik Rostgaard, f. på Krogerup 1671 som søn af førnævnte Hans Rostgaard, der havde fået gods af Frederik III som belønning for sine store fortjenester under krigen 1658–60. Frederik Rostgaards glimrende løbebane er for velkendt til, at der skal redegøres for den her, ligeså de nærmere omstændigheder ved hans fald. De er kortelig omtalt under Nekselø. Sandsynligheden taler for, at han ofte har opholdt sig på Sejerø, og han viste på mange måder interesse for den og dens beboere. Kirken skænkede han mange gaver og byggede i 1740 øens skole. Desuden plantede han fire lunde på øen, af hvilke „Skoven“ på Langebjerg endnu står som den sidste rest, og han gavnede øboerne ved mange foran-

staltninger. Han havde sin egen bolig herovre, men ingen ved med sikkerhed, hvor denne har ligget. Præsten Otto Grundtvig meddeler i 1758, at den forfalder efter dens ejers død i 1745. Sine store ejendomme, Krogerup med øerne Nekselø, Sejerø og Anholt, havde Frederik Rostgaard i 1741 fået gjort til et stamhus. Hans datterdatter Anna Cathrine arvede Sejerø efter ham. Hun var 1740 blevet gift med Adolf Henrik v. Staffeldt, ejer af Kongsdal ved Ondløse, som havde øen til sin død 1759. Enken giftede sig 1761 med generalløjtnant Andreas Hauch, d. 1782. Da hun endelig selv i 1786 døde barnløs, kom øen atter ved arv under stamhuset Krogerup, hvis ejer var ritmester Fr. Anton v. d. Maase, d. 1821. Han fik i 1800 kongelig bevilling til stamhusets ophævelse og solgte Krogerupgård i 1804. Han gjorde forsøg på at sælge Sejerø til dens bønder, men kun én af dem, Tadebækgårdens fæster Jens Nielsen, købte i 1803 sin gård for 1.000 rdlr. og blev således øens første selvejer.

Den 19. juli 1805 købte borgmester Rommedahl i Kalundborg øen sammen med Nekselø af v. d. Maase. Købesummen var for Sejerø 29.500 rdlr. Og allerede samme år købte øens bønder dens 30 gårde og 26 huse og har siden da været selvejere. Samtidig købte dens 30 gårdmænd i forening dens kirke. Købesummen var i alt 39.800 rdlr. Samme år købtes endelig 20 huslodder af en udstykket gård i Sejerby af 15 husmænd, som havde lodderne i fæste. Udskiftningen af øens jorder havde allerede fundet sted i 1795–96.

Efter opgivelse fra Dragsholm Slots len i 1616 var folketallet 34 gårdmænd og 37 indsiddere, i alt 71 familier. I 1734 er her derimod kun 64 familier. Antallet af beboere er varierende fra 250–300 mennesker, først fra henimod det attende århundredes slutning bliver der jævn stigning i tallet. Øen har nu 226 beboelser med 856 indbyggere.

Da Dragsholm i 1536 blev kongeligt len, kom det under Skippinge herred, hvorhen Sejerø endnu hører under Holbæk amt.

Den omstændighed, at Sejerøbonden fra gammel tid har haft en mængde friheder og særrettigheder, at han således næsten helt var fri for vornedskabets byrder, og at Christian III i 1542 gav ham den begunstiggelse, at hverken han eller nogen af hans efterkommere skulle kunne tvinges til at fæste gård andetsteds, medens *han* på den anden side om det lystede ham kunne forlade sin ø – en bestemmelse, som fik stor betydning, da kongen solgte øen og den kom på sjællandske herremænds hænder – samt at dens herrer altid boede langt borte derfra, alt dette og andre begunstigelser udviklede gennem århundreder Sejerøbondens medfødte uafhængighedsfølelse, der sammen med hans stridbarhed ofte førte ham til kraftig opposition mod det, som han anså

for uretmæssighed og tvang. Denne frihedstrang har bl. a. givet sig udslag i en strid med stedets præster, i hvilken kamp bønderne så godt som altid var anført af deres sognefoged – en krigsperiode, der varede i ikke mindre end tre hundrede år næsten uden afbrydelser, og imod hvilken trediveårskrigen religionskampe hvad varighed angår er som et barn at regne. I striden er ét påviseligt eksempel på mordbrand, den kostede to à tre præster livet, medens en måtte tage sin afsked, og en sognefoged endte i Bremerholms jern.

En nat i året 1731 nedbrændte Sejerø præstegård ved ildspåsættelse, åbenbart en hævnakt fra beboernes side mod præsten Hornbech, som med sin familie måtte flygte i det bare linned ud af den brændende gård. Ingen af beboerne ville huse dem undtagen en fattig enke, som endelig forbarmede sig over dem. Præsten, der i forvejen var syg, kom aldrig mere i kirken; året efter døde han af fortvivlelse over forholdene på øen. N. F. S. Grundtvig omtaler beboerne som et „hårdt og ryggesløst folk“, der ej uden grund mistænkes for at have *druknet* en af øens præster! Alle elementer tages med i kampen på befolkningens side.

N. F. S. Grundtvigs bedstefader, Otto Grundtvig, som var præst på øen fra 1732 til 1760, har bag i dens kirkebog givet følgende karakteristik af beboerne: „Et misundeligt Folk, lovløst, opsat paa Svig og Vinding, der dyrker deres Kvinder og deres lastefulde Sæder mere end et fromt Liv.“ Samme sted siger han, at Pauli ord om indbyggerne på Kreta, at „Kretere er altid Løgnere,

slemme Dyr, lade Buge“ kan anvendes på øens folk. Hans søn og efterfølger i embedet, Jørgen Grundtvig, har nedenunder tilføjet: „En stor Sandhed. – Dette Vidnesbyrd er sandt.“ Det lader dog til, at disse Grundtviger i modsætning til flertallet af deres formænd og efterfølgere har haft krammet på befolkningen, skønt kampen også på deres tid førtes med alle midler – således da en degn, som stod på bøndernes side, angreb Otto Grundtvig i hans studereværelse med dragen kniv og skar ham en flænge i næsen!

Men forhørene i de mange retstrætter nævner også enkelte sjælehyrder på stedet, som næppe fortjente nogen blid medfart, således den fordrukne pastor Sleth, der møder snavset, halvpåklædt og helfuld for alteret under gudstjenesten.

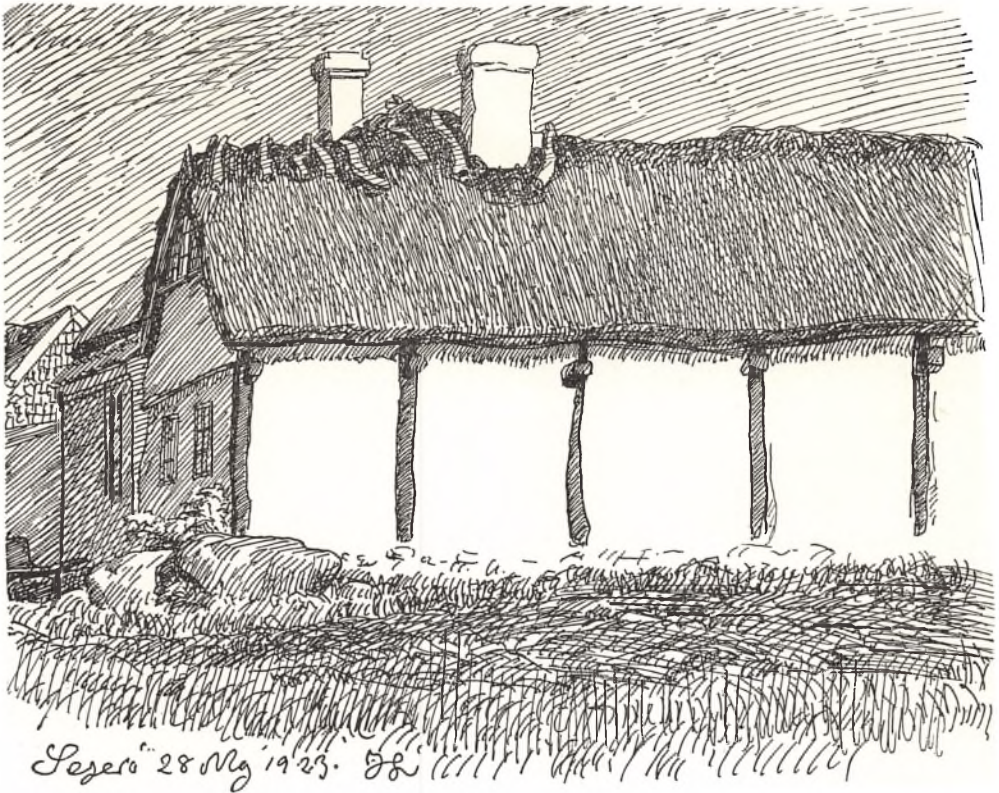
Nogen større forståelse for bøndernes karakterejendommeligheder har vel de færreste præster lagt for dagen, derfor er kampen blevet så bitter og præsternes dom så hård. Dog skriver Otto Grundtvigs provst efter en visitats til biskoppen, at Grundtvig har „faaet en Del til Bedring af dette særdeles fortrædelige Folk“, og at der nu findes en god og ret oplyst ungdom, hvortil bidrager, at Sejerøboerne er „et frit Folk, der ikke er underkastet Trældom“.

Ja – dér har vi det!

Det hænder dog også, at præsterne omtaler folk på øen som ærlige, gudfrygtige og fromme. Og et smukt karaktertræk hos beboerne er deres omhu for de fattige og syge. Der findes kun ganske få efterretninger om drikkeri, og det gamle mundheld, at der skal seks sejerøboer til en snaps står i stærk modstrid med Otto Grundtvigs vidnesbyrd i kirkebogen. Tyveri omtales så godt som aldrig, og en af de få beretninger, og samtidig den sidste, om offentligt skrifte for usædelighed er fra 1762.

Er Sejerøs indre historie noget mørk, så er den, som er faret over øen udefra, det ikke mindre. Under svenskekrigen 1658–60 blev øen frygteligt hærget af fjenden, som ved en enkelt lejlighed afbrænder alle gårde i Mastrup, fire i Sejerby og tre i Kongstrup. Også præstegården svides af, og kirken plyndres for sine kostbarheder. Bønderne udplyndredes, så de var ganske forarmede. Pontoppidan siger, at Sejerø under Christian III havde „egne Skibe, hvormed den drev Handel paa Korshavn i Skipping-Herred“. Som minder om denne flåde findes endnu på stranden de såkaldte „bådsteder“ (sejerøsk: budsteder), rækker af tætliggende, trugformede fordybninger i jordsmonnet, hvor man halede skibene op under overvintring. Den ene gruppe findes på nordkysten ved Elmebjerg, den anden på sydsiden ved Mastrup. Denne store handelsflåde skal være blevet fuldstændig ødelagt af svenskerne, og nogen ny har øboerne aldrig senere formået at skaffe til veje.

I den skånske krig 1675–79 hærgede svenskerne på ny flere gange øen,

hvor de brændte og plyndrede. Under krigen med England 1807–14 og med dets forbundsfælle Sverige 1807–09 gik det atter frygteligt ud over øen, som i de to første år forgæves anmodede om hjælp mod fjenderne. Mens englænderne næsten altid var humane mod indbyggerne, tilbød betaling for, hvad de tog, og tilbagesendte tyvekoster, var svenskerne mindre fine. Kristi himmelfartsdag, den 19. maj 1808, ankrede et svensk krigsskib, „Lycklig“, op i bugten og tonede engelsk flag, og efter at en kanonkugle var sendt ind over øen som visitkort landsattes tredive mand ved Tyvsbjerg (!), hvorfra de marcherede mod Sejerby. Fra gård til gård gik nu røvertogtet, med ladte bøsser og blanke huggerter tvang svenskerne folkene til at aflevere penge og sølvtøj, klæder, korn og kvæg. Fattigfolks kreaturer nedskødes i tøjrslaget og blev liggende til ingen nytte – husgeråd skødes sønder og splintredes; man skar sølvknapperne af folks tøj, som de havde på. Og sejerøboerne måtte selv køre de røvede sager til landingsstedet.

Sejerøboernes tab i disse krigsår skal for de fleste bønders vedkommende have andraget fra 50–150 rdlr. pr. mand, præstens henimod 200 rdlr. – Kongen sendte 200 rdlr. til fordeling mellem de forarmede beboere; men hvad forslår vel 200 rdlr. fordelt på et halvt hundrede eller flere familier? Således ræsonnerede øens præst, Raffenberg, til hvem pengene var blevet

sendt, og han forlod da også øen i 1809 uden at have uddelt dem. De passede lige til dækning af hans egne tab!

Endelig i 1809 blev et sjællandsk jægerkompagni anbragt på øen, 235 mand, der sammen med 52 bevæbnede folk af indbyggerne gjorde vagttjeneste ved kysterne. Soldaterne indkvarteredes hos bønderne, 6-7 mand hos hver gårdmand og én hos husmændene. Soldaterne betalte værterne 3 sk. for middagsmad – et arrangement, der næppe i første omgang har bragt øens pengeforhold på fode. Men fra den tid hører man næsten intet mere om plyndring.

Og omtrent samtidig er krigstilstanden mellem indbyggerne og præsterne endelig bragt til afslutning.

Lige op til det nittende århundredes begyndelse var øens ældgamle landingssted ved det førnævnte Elmebjerg på nordsiden, hvor der endnu i strandbakken mellem bjerget og en stor afløbsrende nordvest for dette findes femten fordybninger i jordsmonnet, spor af de gamle ophalingssteder. Her fandtes både dybt vand helt ind til stranden og læ for vestenvinden. Senere blev en landingsbro af sten bygget ved Grønnebjerg på sydsiden, det såkaldte

„bådeleje“, og noget senere et slæbested, hvor den nuværende havn findes. Efter 1814 delte bønderne sig i hold på fire mand, der var fælles om en båd med kahyt for og agter – ofte skrøbelige fartøjer til de dravater, der blev budt dem. Øens forbindelse med Sjælland var i det attende århundrede over Helsingør, siden mest over Kalundborg. Når man ved nattetide ventede både hjem til øen, var der ved Elmebjerg en vagt, som signalerede med en lygte, hvilket besvaredes af de hjemvendende, når de nærmede sig kysten. Under uvejr samledes befolkningen på stedet for at hjælpe med den vanskelige landing. Når folk i gamle dage ønskede at komme fra Sjælland over til øen, tændtes om aftenen bål på strandbakken ved Saltbækvig, og næste dag kom da en Sejerøbåd og hentede dem.

Øens første havn, som anlagdes 1839, var et gravet bassin i strandkanten, sat med sten fra gærderne i Sejerby eller fra markerne og forsynet med to moler i øst og vest. Havnen var meget primitiv og stærkt udsat for ødelæggelse, således i 1868 og 1877, da storme fyldte den fuldstændig med sand. Omkring 1900 blev molerne forlænget, og der byggedes en „tangfænge“ uden for indløbet. I 1904 bevilgede rigsdagen 53.000 kr. til en ny havn, og Sejerø kommune skaffede det resterende beløb på 26.000 kr. ved lån. For disse penge byggedes den nuværende store mole, som mod vest skærmer den gamle havn og sammen med dennes moler danner den nye, som er overordentlig stor og rummelig. I 1903 stiftedes aktieselskabet *Kalundborg-Sejerø*, hvis lille damper går i daglig fart mellem Kalundborg og øen og har station ved Sejerø.

Det er uden tvivl bygningen af den førnævnte havn i 1839, som de to her afbildede gamle ligsten skylder deres flytning herved. De har sammen med en mængde andre sten oppe fra øen tjent som fyld, indtil de for kort tid siden kom for dagens lys ved en udgravning til en kloakledning gennem den østre

havnearm, hvor vi fandt dem henslængt. Det er flade strandsten uden nogen kunstig tildanning, men de er især for den størstes vedkommende meget smukke, den store af en lys rødlig, blød stenart, den anden sortagtig, glat og meget hård. På den lille er inskriptionen: Min H(ierte eller Hiertens) Ki (ære) Hustru AMSD fød (. . . .) Dø 20 (. . . .) 17+96.

Den anden bærer årstallet 1806. Det er altså allerede i de afdødes børns og børnebørns tid, at stenene fra at være monumenter over kære pårørende er blevet slæbt fra gravene for at blive fyldt i havnen!

Vi „Abendländer“ forbinder jo som bekendt almindeligvis mere afsky og rædsel med tanken om døden end morgenlandenes folk, japanere, kinesere og andre østasiater, hvis kultur ikke er ringere, men blot en anden end vor. I modsætning hertil ved vi jo, at her hos os, hvor forældredyrkelse ikke er noget, der er knyttet til religionen, vil ikke alene glemsel, men også en smule forhånelse ofte hurtigt kunne blive den dødes lod. Står vor skræk for døden ikke i nogen grad i forbindelse med denne bevidsthed?

Fra havnen slynger vejen sig forbi et par småhuse mod nordøst en halv kilometers vej op til Sejerby, i middelalderen kaldet *Sireby*, den ældste og største landsby på øen, som før 1796 foruden denne kun havde to andre byer, Kongstrup og Mastrup. Efter udskiftningen flyttedes mange gårde og huse

Sejerø 29 maj 1923. J.S.

ud på markerne, hvorved Nordby senere opstod. Sejerby menes at have sin oprindelse allerede fra det ottende-niende århundrede. Allerede i det syttende århundrede har den 20 gårde og 21 huse. Kongstrup, øens næststørste by, ligger 2 km øst for Sejerby kirke ved nordkysten. Den hed i middelalderen *Konningstorp* og havde i det syttende århundrede 10 gårde og 4 huse. Mastrup – gammelt *Madstorp* – nævnes først efter 1536 og havde tidligere 4 gårde og 2 huse, medens den nu har 6 gårde og ingen huse.

Sejerby er en af de mærkeligste og smukkeste landsbyer, jeg har set. Dens mange gamle gårde og huse er af bindingsværk; men kun de lodrette stolper er synlige og anbragt meget vidt fra hinanden, hvad der giver længerne et ejendommeligt og meget smukt præg.²⁸ Da vi undersøgte denne gamle bygningsmetode nærmere ved et halvt nedstyrtet hus, fandt vi, at der inde i leret mellem de lodrette stolper er vandrette forbindelsesled af mindre svære træholter, som atter er forbundne med hinanden ved lodret anbragte pinde. Det hele er til sidst lerklinet, her findes ingen anvendelse af mursten.

Byen er endnu de fleste steder ganske fortrinlig af ydre, den ser ud, som har den stået siden salig Peder Paars' dage, og han kunne for resten lige så gerne være strandet på *denne* kant af de rostgaardske besiddelser. Men gårdene er desværre oftest slet vedligeholdte og for manges vedkommende yderst forfaldne. Her som de fleste steder kommer vi i sidste øjeblik for at kunne redde et lille indtryk af, hvordan byen har set ud i den bedste tid. De nyopførte bygninger er grimme, cementpesten er den nye tids fodspor overalt i denne overgangsperiode.²⁹

Omkring det store gadekær, som ligger nær den gamle præstegård, finder vi nogle af de bedste af de gamle boliger. Hele kærrets ene side begrænses af den mægtige præstegårdshave. Det er meget lavvandet, og hist og her rager en kæmpemæssig sten op over dets flade.

På en af stenene står en tam gråand og piller sine fjer, en flok grønbrogede tudser holder generalforsamling i et hjørne af dammen. Det er begyndt at småregne, men ikke mere, end at en myggesværme holder den gående over toppen af en lille hyld. Et par løvsangere har fået øje på sværmen og jager den. Ligustrumhækkenes, tjørne- og buksbomhækkenes blade fyldes lidt efter lidt og taber de blanke dråber ned på jorden. Rundt om i haverne står ær og elm, ask og kastanje og suger væden til sig, balsampoplerne dufter hedt, og frugtræerne løfter deres lysende bloster op over de mossede gamle tage. Fra havernes bede stråler gyldenlakker i hektiske farver fra gult og gyldenbrunt til mørkviolet. Og fuglene passer deres forårsdønt trods væden, stærene fløjter, og munken og gulbugen synger fra et blomstrende kirsebærtræ inde i præstens have.

Her ved gadekæret lå byens gamle gadestævne på en forhen græsbevokset

plads, tyve store kampesten – én for hver af byens gårdmænd, som forsamledes her, når byhornet tudede. Stenene fjernedes allerede i 1795, den ene er rejst på ny som „genforeningssten“ foran præstegården i 1920.

I nærheden af gadekæret ligger den førnævnte gamle „Tinggård“, som på Rostgaards tid valgtes til tingsted og anvendtes som arrest. Herinde fandt jeg i en afsides krog i en gammel staldlænge en bjælke, som skriver sig fra Rostgaard’ernes første tid på øen og bærer denne udskårne inskription: Jens Rostgaard. Else Ivers D 169(4). – Rimeligvis har denne bjælke oprindeligt siddet over hovedindgangsdøren til den bopæl, Rostgaard’erne havde på øen.²⁹

Fra vejen, der gennemløber Sejerby fra nord til syd, får man sønder fra et vidunderligt billede af byen, hvor denne sænker sig i en dyb lavning og atter løfter sig mod kirkebakken, hvor øverst den gamle, skønne kirke ligger højt og frit og danner billedets baggrund. Det er et af de smukkeste landsbyinteriører, jeg har set. Men nu bliver det ødelagt ved en fuldkommen barbarisk handling, idet et frygteligt skrummel af et missionshus (hotel?) er under opførelse lige nord for kirken, hvorved denne næsten bliver skjult og billedet af den skønne vej aldeles forstyrret. Også det missionske forsamlingshus ligger i kirkens nærhed. Det bærer over sin indgangsdør navnet „Zarepta“ – det lyder beskt!

Den fortrinlige gamle kirke, som vistnok skriver sig fra det trettende århundrede, er sandsynligvis anlagt på øens gamle begravelsesplads, da man på stedet har fundet ældgamle lig, der er indsvøbt i halmmåtter og delvis ligger ind under kirkemuren. Kirkens oprindelige, små vinduer havde form af skydeskår, som kunne anvendes under stedets forsvar. Dens tykke, hvidkalkede mure består af granit og munkesten. Ud fra tårnets vestre side rager et mystisk mandshoved af overnaturlige dimensioner, overkalket, men åbenbart udhugget i granit.³⁰

De gamle kalkmalerier i dens indre er overkalkede, og kun i hvælvingerne nærmest koret, hvor de senere er bragt for dagens lys og restaureret, kan man

endnu se, hvor fortrinlige de har været. De bærer årstallet 1558 og fremstiller Salomos dom og episoder af Josefs historie; alle de fremstillede personer bærer dragter fra Frederik II's tid. Det menes, at det er præsten Morten Rasmussen, som var „ivrig efter at udrydde pavedømmets vildfarelser“, der har været stedets billedstormer og ladet dem overkalke omkring år 1600.

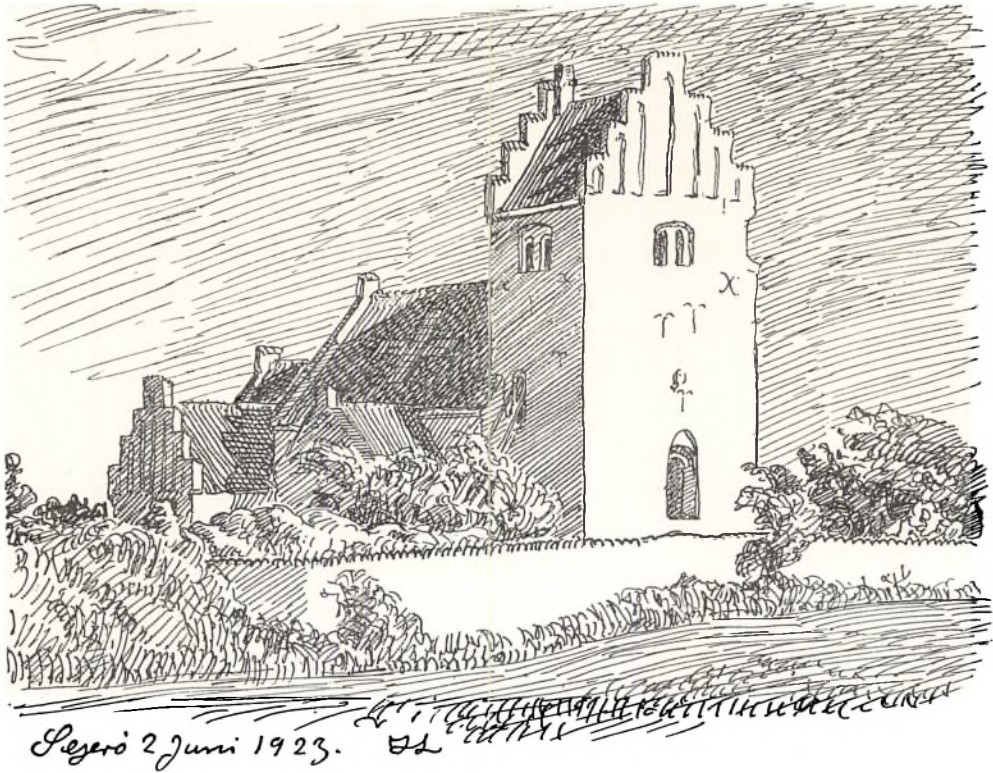
Kirkens font har et ypperligt dække af drevet messing med en ørn omgivet af hjorte og hunde samt en gotisk bogstavindskrift. Et smukt skib, der bærer årstallet 1659, hænger i den østlige hvælving. Det er efter sagnet udskåret af to sejerboer, som var med i slaget på Kolberger Heide 1644, og skal forestille kongeskibet „Trefoldigheden“. Et krucifiks fra katolsk tid over kordøren er ligesom prædikestolen fra 1623 temmelig tarveligt arbejde. På en tavle nær alteret står skrevet, at Jens Rostgaard, amtsforvalter over Kronborg amt, og hans kæreste Else Iversdatter har „ladet denne brøstfeldige Kircke reparere“ i året 1696.

Overalt, hvor Rostgaard'erne færdedes, benyttede de lejligheden til at indprente deres navne i sten eller metal eller andet vanskelig forgængeligt materiale. Uden for den østlige kirkegårdsmur finder man på en trappesten, som endnu betegner det sted, hvor de østligt boende indbyggere på øen havde deres særlige indgang til kirkegården, endnu en inskription, navnetrækkene F. R. og C. R. og årstallet 1740.³⁰ Og i tårnet har den af F. Rostgaard skænkede kirkeklokke, som er et overordentlig skønt arbejde, naturligvis heller ikke undgået at få sine giveres våben og navne i deres fulde længde foruden følgende verslinjer, hvoraf enkelte bogstaver dog er forsvundne:

Mig Friedrich Rostgaard har til Seierøe Kircke givet
For han i Pestens Tid blev ved Helbred og ved Livet.
Udlovat 1711.

Foroven bærer den omskriften: Deo - Gloria - Lavrentius - Straelborn - Me - Fudit - Anno - 1713.

Mærkelig er historien om den lille kirkeklokke, som hænger ved siden af den større i det snævre rum, hvor man vanskeligt kniber sig ind mellem de støvede, tykke bjælker, om hvilke vinden suser gennem glanhullerne og lyset falder brat ind over murbrokker og gammelt kalkstøv. Den bærer indskriften: Rudolph - Borchart - støpt - mich - vdi - Kiebienhafn - Anno 1651. Sagnet på øen fortæller, at under den skånske krig 1675-79, da svenskerne hærgede så voldsomt på øen, blev alle dennes indbyggere bortjagede og dens kirkeklokke bortslæbt af fjenden. Det første er naturligvis forkert; men at det sidste er rigtigt, fremgår af to mærkelige skrivelser i det danske kancellis arkiver. Medens en større klokke fra tårnet gik itu, da fjenden tog den ned, og senere er forsvundet, førtes den mindre af svenskerne til Gothenborg (Gö-

teborg), hvor den ophængtes i den tyske kirke. Men her blev den ikke længe. Den hævnedes på egen hånd den forsmædelse og helligbrøde, der var begået imod den – ved at ringe af sig selv med stort bulder, når ingen mennesker var i nærheden! Forfærdede over dette skrev Gothenborg-kirkens forstandere David Madsen, Bachman den Ældre og Valrath Tham den 6. august 1680 til præsten på Sejerø, Oluf Rasmussen Pochstein, og tilbød for at blive af med klokken at give den tilbage, hvis han ville sende en mand efter den med fuldmagt samt godtgøre den bekostning, det ville føre med sig. Den 23. september svarer præsten, at øboerne på grund af fattigdom ikke evner at afholde udgifterne ved klokkens transport. Den 18. oktober skriver man fra Gothenborg, at man da vil sende klokken gratis til den hollandske resident Jan van Deurs i Helsingør. Og således skete det, klokken kom tilbage til Sejerø 1681 – som arken fra filistrene.

I slutningen af det andet brev fra de gothenborger kirkeforstandere står der følgende ord: „... önskandes att, såsom han tilförena hafwar ringat for sig selff, I dhen herefter många långa Åhr fredeligen måtte låta ringa til Gutz-Tienstans Förrättande.“

Men bønderne på øen fortalte efter Pontoppidans opgivelse, at ligesom klokken havde ringet uden menneskers hjælp, således var den også ganske af sig selv vendt tilbage fra Gothenborg til sin plads i kirken! Efter nulevende

folks udsagn har den en uskøn og gneldrende klang, så det må have virket dobbelt uhyggeligt på de gothenborgere, når den stjålne klokke ved natte-tide løftede sin røst over byen.³¹

Kirken er udvendig velbevaret og fortrinlig i sin stil, og kun kirkegårdsmu-rens tækning med „munke og nonner“ er i de senere år blevet erstattet med et lag støbt cement, som ved sin porøsitet lader vandet sive igennem, så den gamle mur allerede er stærkt angrebet og begynder at revne og smuldre. De to gamle, alvorlige stenbænke ved indgangsdørens sider er meget smukke, ligesom det lysere kors i skibets tækning, som ses langt bort, er af en fortrin- lig virkning. Desværre er efterhånden kun få af kirkegårdens gamle, smukke ligsten tilbage. Men stedet er holdt som den yndigste have, og der findes et vidunderligt blomsterflor over gravene, særlig en mængde gyldenlakker i alle mulige nuancer – vi ser denne blomst overalt hos beboerne, den lader til at være øens nationalplante – foruden mængder af tulipaner og pinseliljer, stor- blomstret vinca, forglemmigej og bellis, anemoner (*silvatica*) og kodrivere.³¹

Indvendig har kirken desværre lidt stærkt ved en restaurering. De gamle kirkestole er blevet fjernet i fjor, da næsten hele inventaret fornyedes. Arki- tekten, som tegnede dette, var efter sigende kun hernede én gang, og øens håndværkere har løst opgaven på egen hånd. Det fremgår af de enkelte

gamle stolestader, som er anbragt op ad væggene i rummet omkring alteret, at disse har været ypperligt arbejde. Det nye er så hæsligt som vel muligt, og alt er bemalet med en grønblå køkkenkulør, der virker sønderknusende i kirkerummet og op mod de gamle kalkmalerier. Det nye trægulv, der er skrigende lysegult, ser slemt ud sammen med træværkets sure blå farve.

Lige over for kirken ligger byens skole. Også den bærer vidne om Rostgaard'ernes hang til at skrive deres navne alle vegne; her er det i form af en tavle, som meddeler, at F. R. har bygget den.

Går man fra Sejerby østpå mod Kongstrup, kommer man over øens ejendommeligste flade, som danner hele det store areal mellem Sejerby, Kongstrup, Mastrup og Tadebækhus, og hvorigennem et af øens gravede vandløb, Tadebæk, rinder ud i sønderstranden.

Mærkeligst på denne flade forekommer strækningen fra Mastrup langs stranden vestpå til Sejerby. Her færdes man næsten hele tiden på de lave, bølgede strandvoldsdannelser, tæt bevoksede med engelskgræs og med strandbede- og mægtige strandkålsplanter, som rager højt op over den stenede bund og over strandens bræmme af rullesten. Udsigten hernede fra mod bakkeøerne i nord, vest og øst er imponerende og besynderlig; man kunne tænke sig, at noget på Island kunne se sådan ud, men ikke i Danmark. Dette indtryk forstærkes ved synet af strandens mærkelige huse, der er bygget for øens mængder af fjerkræ. Aldrig før har jeg set så mange høns forsamlet på ét sted; de kravler, render og flagrer overalt langs stranden mellem de lerklinede, stråtækte småhytter, hvis hvidgrå farver lyser om kap med rallestenenes glans mellem fælledernes saftiggrønne, men lave og stride græs.

Alting her er gråt, når det ikke er grønsvær! Den sure, drivvåde luft over de enkelte, lave menneskeboliger med de golve stendiger omkring – også menneskenes huse er forvitrede af vejr og vind – og over de øde bakkekamme, der hen imod Sejerby bliver til en sammenhængende, stejl skråning, op ad hvilken en stenet vej ligesom modstræbende snor sig – alt dette fremmaner

igen denne mærkelige nordhavsstemning, som jeg mindes fra egnen om Transgsvåg.

Men også herude synger de danske lærker over vort hoved og fortæller, at vi er hjemme. I den sparsomme lyng, som gror på strandvoldens inderside, overrasker vi en lille engpiber, for øvrigt den eneste, vi så på øen. Fra nogle tørre ris ved stranden flager en enlig løvsanger ud. Og alle slags svaler færdes omkring os foruden bomlærker, irisker og fluesnappere. Nærmer vi os byerne, hører vi fra tjørnene torsangeren synge, og de allestedsnærværende gråspurve, den danske fuglefaunas vadmelsfolk, færdes overalt langs haver og hegn.

Og som fuglene, således passer floraen til landet: vejbred, bulmeurt, katost, oksetunge, kørvel, rødbynke og store tidsler – og marehalmen, der svingler på sin rod yderst i sandet – også alle disse er vadmelsfolk, der hører hjemme i det barske landskab.

Jeg har forgæves søgt oplysning på øen om betydningen af navnet *Tadebæk*. Men mon det ikke kommer af tudse eller frø? På Djursland har man betegnelsen „hoppentajj“ (hoppentade) for skrubbtudse. Og da jeg i dag passerede bækken, både så og hørte jeg den grønbrogede tudse, som findes på stedet i stor mængde, hvilket kunne støtte min formodning.

Jeg krydser bækken og går over mod det sted på grænsen af engene og Pedersbjergs skråninger, hvor jeg ved, at øens berømte kristtornlund skal findes. Forgæves spejder jeg længe efter noget, der kan fortjene navnet „lund“;

men jeg finder kun en enlig gård med noget som en almindelig, lille forblæst bondehave ved siden. Det viste sig at være stedet.

Botanikeren cand. pharm. Baagø fandt kristtornene her i 1863, en meget interessant opdagelse, da det er den østligste, fritvoksende lund af den art i landet. Han optalte lunden til at bestå af 60–70 stammetykke fra 6 til 9 m høje træer. Først 33 år senere, i 1896, blev lunden igen besøgt af en botaniker, lektor Rostrup, som optalte 45 træer. I 1917 var den aftaget til kun 35 træer, iberegnet et par mindre rodkud. Den var da allerede blevet omsluttet af bondehaven, i hvilken den efterhånden næsten skjultes under lige så høje frugttræer. Kun mod vest var haven åben, så den barske vind uhindret kunne stryge ind! Det var det sted, hvor den trængte mest til at skærmes, og hvor et læbælte plantet i rette tid måske havde kunnet blive dens redning.

Naturligvis var jeg spændt på at se, hvordan denne mærkelige lund havde udviklet sig, siden den sidst var besøgt for seks år siden. Da jeg var kommet ind i haven, fandt jeg den jo – og det var såmænd et sørgeligt syn: nogle forkrøblede, vindhærgede stammer med næsten helt henvisnede kroner, der lignede afraktede riskoste. Og i tankerne drog jeg sammenligning med den prægtige kæmpe på Æbelø og de frodige eksemplarer, vi fandt på Endelave.

Her er nu kun 31 træer tilbage foruden 8–9 rodsrud – da træerne ikke mere bærer frugt, er dette den eneste måde, de formerer sig på. De gamle stammers største højde er 6–7 m, af rodsrudeene når et par fra en halv til en meters højde. Medens de sidste har friske, grønne blade, er de gamle træers løv brunligt, og deres kroner minder mest af alt om toppen af et forpjusket lysthus, som er vanrøgtet og ved at gå til grunde. Besynderligt nok er ingen af bladene helrandede, selv på de ældste træer, men stærkt tornede som på unge planter. Træerne står så tæt, at alle kronerne rører hinanden.³²

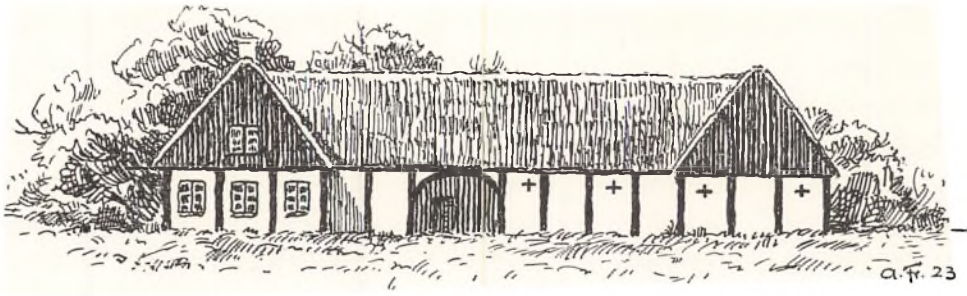
Ejeren af den lille gård har plantet haven for en snes år siden og samtidig „befriet“ lunden for det krat, som omgav den, også mod vest – naturligvis alt i den bedste hensigt. I den lille smukke have, som var plejet med øboernes sædvanlige omhu, fandt vi mange slags stauder og andre blomsterplanter. Men „lundens“ dage er talte, og inden mange år vil den forgå ligesom de to andre krat af lignende art, der efter gamle folks udsagn tidligere fandtes på samme bakkedrag i dens nærhed.

På sejerøsk kaldes træet „majtorn“. Dets løv har i mange slægtled været anvendt til ligkranse – og snart får det vel brug for sin sidste krans til sig selv.

Også „skoven“, som ligger på nordsiden af Grønnebjerg syd for dette sted, er ved at gå sin undergang i møde. Den er en ca. 250 m lang bakkeskråning, bevokset med elme og enkelte aske. Træerne står meget spredt, og en mængde store stubbe viser, at der er faret hårdt frem mod dem i den seneste tid, formentlig i de brændselsfattige krigsår. Lidt rødgran er fornylig plantet i bunden.

Også de to østligere liggende byer, Kongstrup og Mastrup, rummer ligesom Sejerby endnu nogle prægtige gamle gårde, men i modsætning til Sejerby er de langt mere velbevarede, især i Kongstrup, hvor jeg særlig bemærkede to ypperlige gårde lige ved dens vestlige indkørsel. Den ene har to porte ganske nær hinanden, kun adskilte ved én svær stolpe, og deres øverste karm buer svagt opad i en overordentlig skøn linje. For øvrigt er Kongstrup helt igenem en yndig lille by; omkring dens pyntelige gårde med de frodige haver, som er rige på frugttræer, buske og blomster, findes en frodig beplantning af mange træsorter som store elme, ær, ask og poppel.

I Mastrup, der i modsætning til de to andre ligger ganske lavt, findes vistnok øens ældste gård, vel henimod to hundrede år gammel. Som alle gamle gårde på stedet består den af fire helt sammenbyggede længer, og gavlene i stuehuset og i den med dette parallelle længe rager et stykke frem fra de andre. I stuehusets gavl findes foruden tre fag vinduer på rad og et over det midterste af disse, og gavlene er spånklædte ned til højde med tagskægget.

Det var fire kilometer øst for Kongstrup, hvor Nordklinten fra en højde af 17 m falder i stejle skrænter ned mod havet, at vi havde en af vor rejses morsomste oplevelser, synet af en *tejstekoloni*.

På et stykke er klinten bevokset med krat af elm og ask, hvidtjørn, hyld, roser og slåen, som vælter sig i vild forvirring mellem hinanden ned ad faldet mod stranden. En ung mand fra øen, som var gået med for at vise os stedet, havde sin hund med, og da vi vel var nået ud til de nøgne, lodrette skrænter østen for krattet, fór pludselig nogle besynderlige skabninger ud fra klintekammen lige under vore fødder – nogle fugle med en lille sodfarvet krop, hvide vingespejl og alt for røde ben, der hvirvlede ned gennem luften og så så underlig eftergjorte ud, at man uvilkårlig udbrød med den svenske pige, der så krokodillen i Zoologisk Have: Äsch – inte finns dä såna här djur, inte!

Da de skrigende havde nået vandfladen under klinten, kastede de sig på den og lignede nu aldeles en lille flotille af hollandske kuf'er med hvidmalede „vinger“. Det var tejerne.

Til sidst lå der en snes stykker dernede, som hunden havde skræmt ud; men da denne blev holdt tilbage, viste fuglene sig umådelig tillidsfulde. På ti alens afstand kunne jeg stå i flere minutter og iagttage dem i kikkerten, mens de sad på spring og spejdede med hele forkroppen uden for redehullerne. Også i denne situation lignede fuglen et lille fabeldyr; med sin umådelig bevægelige, blankskinnende hals, det lille hoved og det spidse næb, med de hurtige og glidende bevægelser så den ud som en mærkelig blanding af en hornfisk og en fugl, et eventyrligt amfibium.

Karlen, som fulgte os, gik ud over randen af klinten, som her var lodret og kun havde enkelte, ubetydelige fremspring, for at hente et æg til os. Det var imponerende at se, hvorledes han uden spor af svimmelhed bevægede sig hen over lervæggen trods dennes store højde, og ganske mirakuløst så det ud, når hunden, en frygtelig grim, sort køter, løb som en flue hen over den stejle væg og fandt stier overalt, hvor der tilsyneladende ingen var. Disse to havde åbenbart haft ærinde på stedet før.

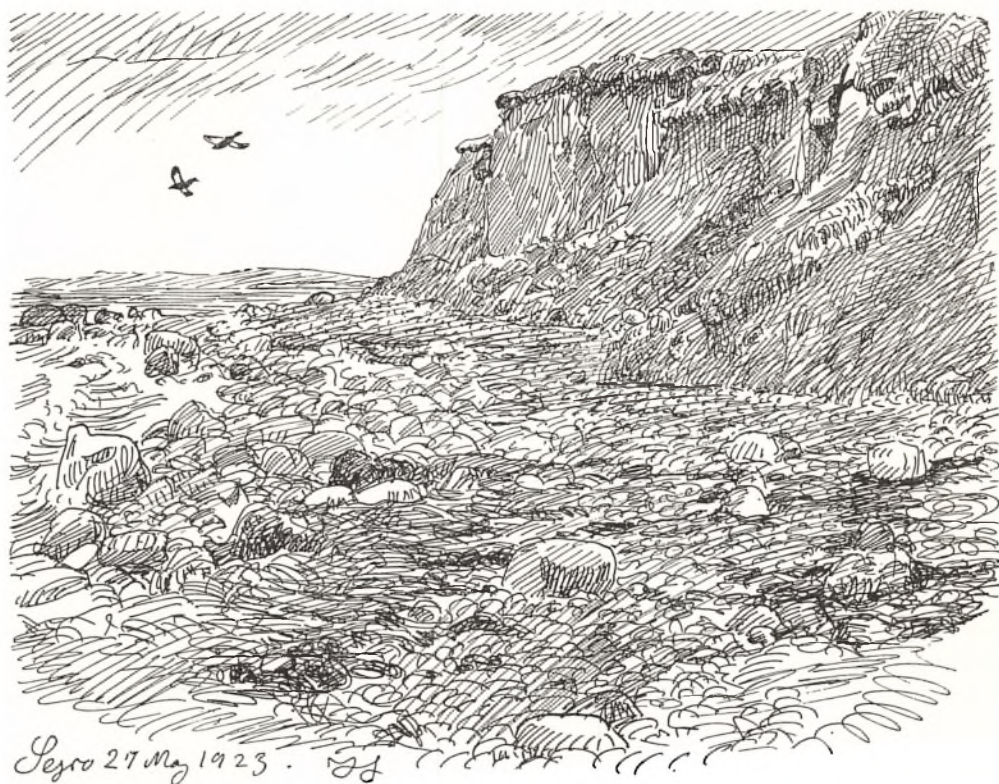
Også dette billede bragte Færøerne i erindring!

Når fuglene kom farende tilbage fra vandet og slog sig ned ved reden, frembragte de en skarp, skingrende lyd omtrent som: Ti ti ti ti ti!

Trods sin lidenhed lægger tejsten æg på størrelse omtrent med almindelige hønseæg og lige så store som stormmågens, men til gengæld lægger den aldrig mere end to. De er grålighvide med sortagtige, uregelmæssige pletter. Karlen fortæller, at der ruger ca. femogtyve par på stedet. Så godt som alle redehullerne findes i jordlaget oven over leret, og ganske enkelte ligeledes i nedskredet jord halvvejs nede på lerskrænten. Hullerne er ret store, deres åbninger ca. 15 cm brede og 45 cm høje, kun ganske enkelte af mere cirkelrund form. En rede med ét æg i noget nedskredet jord var ikke dybere, end at man nåede ægget, når albuen rørte indgangen.

Af de indfødte kaldes tejsterne „drikænder“. Foruden dem ruger nogle stære og en mængde gråspurve i gamle huller i klinten, som tejsterne har forladt. Efter karlens udsagn ruger desuden både skallesluger og gravgås på øen, ligesom her findes en stormmågekoloni.³²

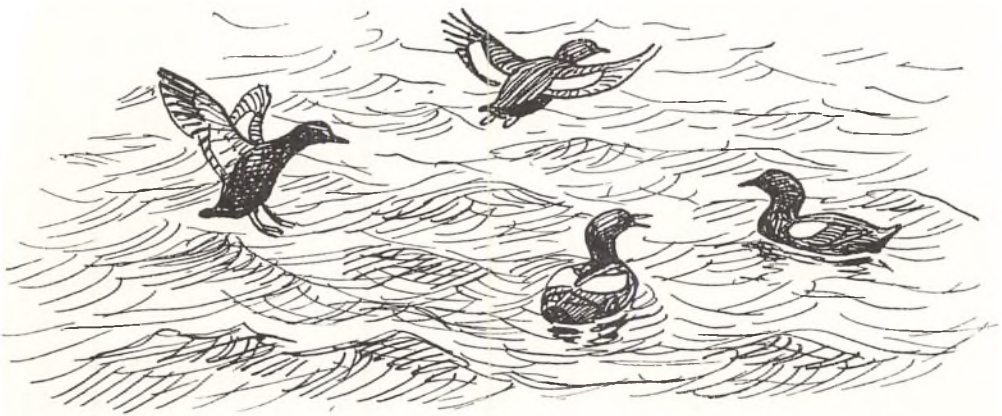
Et par dage senere søgte jeg forgæves at fotografere tejsterne i åbningerne til deres reder. Klinten ligger næsten bestandig i skygge, og regnskyl havde desuden gjort jordlaget så mørkt, at fuglene faldt fuldstændig sammen med dette. En bondekarl, som kom forbi, tilbød mig elskværdigt at tage en

flugt ud af reden og holde den, mens jeg fotograferede. Han søgte imidlertid forgæves fuglene på de steder, hvor rederne var tilgængelige, og det forbavsede mig ikke, da han efter at være vendt tilbage sagde til mig: „Dem som mig og min bror plejer at ta' ud, er nok blevet noget sky. Det er vistnok dem, der ligger nede på vandet!“ – Det er jo troligt nok.

På vej langs denne strand så jeg en mængde skalleslugere, der dels fløj, dels svømmede ganske nær ved havstokken. En hun fløj ud fra nogle buske på klinten lige under mig og slog sig sammen med en han, der lå på vandet. Jeg gik ned for at finde dens rede; men klinten var her næsten lodret og havde et tæt pur af indfildrede buske, så jeg fandt intet spor af reden, som dog uden tvivl må have været her.

To skalleslugerhanner kæmpede på vandet om en hun, som så til på to alens afstand. Galanen blev til sidst fordrevet af ægtemanden. Galaner bliver næsten altid fordrevet, thi: *twice armed is he, who has his quarrel just!* Hunnen tog hele affæren med fuldkommen fatning.

For at komme ud til Skagelsehuk og nordvestenden af øen går jeg ad vejen, som fører gennem den fjerde og mindste by, Nordby, der ligger med sine husrækker lige under bakkerne Polkbjerg og Olesbjerg. Den er i modsætning til de andre byer et sted, hvor mest småkårsfolk har til huse. Medens den østligste husrække kryber tæt ind under Olesbjergs høje, stejle kam på vejens nordside, er dens vestlige naboer faret om på den modsatte side og lader en digesvalekoloni ene om at fortsætte bebyggelsen under den gamle klintekam hen imod Polkbjerg. Vestsidens husrække ligger gemt bag høje, smukke tjørnehække.

Jeg så næsten ingen mennesker i selve byen, og kun en enlig plovmand gik

på marken i dens nærhed med et utal af måger efter sig i den friske fure. Men hvad jeg atter her fandt af høns, grænser til det utrolige. Hvert hus synes at være nær ved at drukne i fjerkræ.

Selv herude på nordlandet langt fra byerne er endogså så godt som alle bakkerne dyrkede, i alt fald delvis, og kun deres øverste toppe eller de stejle, eroderede sider mod vest og sydvest har undgået ploven.

Ude ved Skagelsehuk finder vi endnu en koloni af tejster med ca. tyve rugende par i en af de højeste klinter. Fuglene var her tilsyneladende ved at grave nye huller, og adskillige af disse så ufuldførte ud. Men ved at stikke armene ind for at undersøge dem fandt vi til vor overraskelse store stæreunger derinde. Tejsterne må da formodentlig have opgivet værket på halvvejen. I en lav klint i nærheden fandt vi endnu en koloni af stære og en jordsvalekoloni.

I skrænternes tjørne var der fuldt af spurvereder. Spurvenerne på Sejerø er i det hele taget flittige til at lave fritbyggede reder, således findes der i nogle popler og elme ved en gård nær havnen en snes reder, som på denne årstid ses tydeligt som mørke klumper mellem de tyndtløvede grene. Om parret, der bygger i masten på fiskerbåden, er der allerede berettet.

Ved stranden under klinten, hvor hele den øverste rand er fuld af gamle og nye tejestehuller, finder vi en mindre stormmågekoloni. Også fjordterne må ruge her, for sådanne (*Sterna hirundo*) slog bestandig ned i hovedet på os, mens vi gik langs stranden. Oppe i luften lyder pludselig skrig og vingesus – det er en hvepsevåge, som kommer flyvende, skarpt forfulgt af et par rasende strandskader. Et par skærpibere letter fra stranden og flyver foran os nogle hundrede alen langs denne. På en tangbunke, omkring hvilken der gror tæt med følfod, store skræpper, gåsepotentil og mælde, ligger en gravgås og en strandskade og soler sig ganske tæt op ad hinanden. Vandet er i dag forbavsende klart og ganske stille. Inde mellem kløvertangen lige ved stranden ser vi pludselig et stort bæst svømme omkring – det er en torsk på 7–8 pund, som er på skovtur; en gang imellem ser vi dens rygfinne vifte dovent over vandkorpen, og små bitte malstrømme drejer langsomt rundt i dens kølvand.

Yderst i nordvest skimter vi fra hukkets spids lige omkring Eskebjergs høje bakker det fjerne Sejerø fyr, hvis mursøjle står dirrende i varmebølgerne, der stiger op fra stranden.

Under min tur nordøstspidsen rundt gik jeg ind i Eskebjerggård for at få en drik vand, for det var blevet dundrende varmt. På en lille tanghob nær gården sad en skærpiber, som ved mit komme fløj op i en lille mandshøj ask ved vejen. Her blev den roligt siddende, mens jeg gik forbi, til trods for at en stor køter, som kom farende ud fra gården, stod og frådede og halsede op imod den.

Det glas klare, iskolde vand, som jeg her fik, efter at jeg vansmægtende af tørst havde slæbt mig rundt fra den ene bakke til den anden, glemmer jeg sent. Det blev rakt mig af en ung og vakker kone. Hun var en høj og bredskuldret, mørk, men meget lyshudet kvinde, en type, som er ret almindelig herovre. Også manden var en høj, velvoksen og meget smuk type; der er i det hele taget på Sejerø mange store folk i modsætning til på de allerfleste af småøerne.

Jeg går videre over et land, som bliver lavere og mere ensformigt, jo mere man nærmer sig nordvestpynten. Yderst på denne og ganske ensomt ligger Sejerø fyr, som er opført 1852. Vejen, som herfra fører langs sydkysten, går også overalt gennem temmelig lavt land, lige til den når hen imod Sejerby; først ved „Åsen“ i nærheden af Stakkesti mose kommer man op i 12 meters højde.

Overalt på denne ø er man forfulgt af bidske hunde, som er ubehageligt nærgående. Vi har vænnet os til at færdes med sten i lommerne, skønt vi som regel har nok at slæbe på i forvejen. Jeg ved ikke, om det er mine viklergamacher, som særligt frister dem. Dette klædningsstykke vækker ofte stor opmærksomhed også hos de mindreårige indbyggere. Da jeg således i dag uden for en gård kom forbi en dreng på omtrent otte år og en lidt større pige, som begge slugte mig med øjnene, råbte drengen til pigebarnet:

„Ska' han gør' gilmastik?“

„Hva'?“ sagde hun.

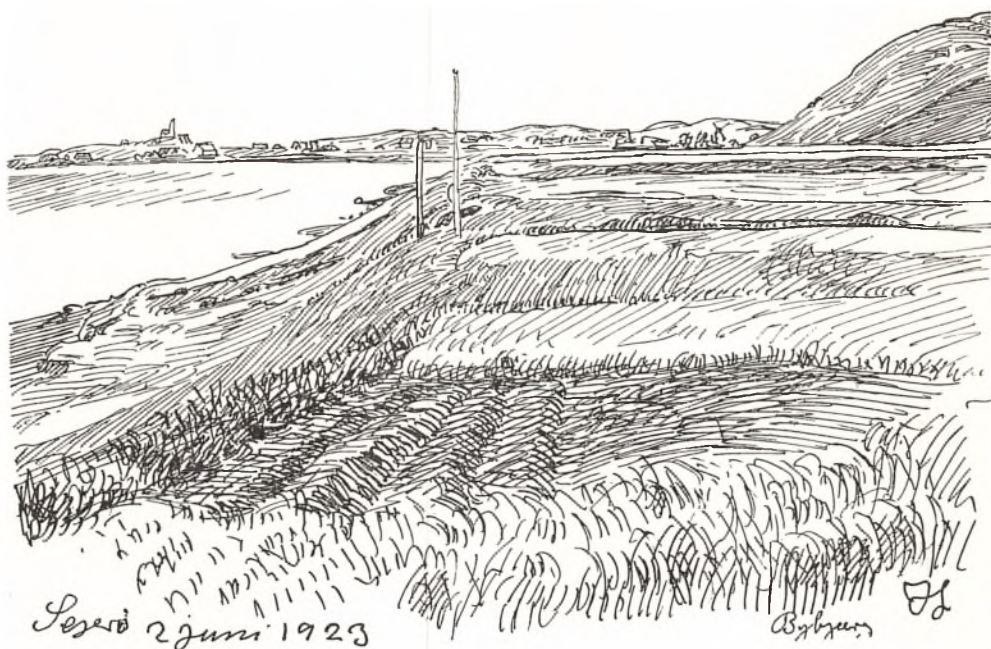
„Ska' han gør' gille-ma-stik?“

„De' vied je' itte, dræng!“

Vejret er stille og lummert som på en højsommerdag – eller det forekommer blot sådan efter de mange ugers storm og kulde. Jeg bader ved sønderstranden, hvor der er ensomt og godt, og hvor man roligt splitternøgen kan spadsere lange strækninger i læ af klinerne hen over det grønne tæppe og mærke engelskgræssets stive blomsterstilke stritte op mellem tærne. Græsset dufter stærkt og sødt omtrent som i høststens tid og er tilpas varmt at træde på; sætter man sig derimod til hvile på en af de store kampesten, brænder man sin derrière. Men sidder man der blot et øjeblik, slår vinterkulden fra stenens indre snart igennem – dens hjerte er gammelt og har mindelser om istiden i sig.

En morgen sejlede vi hen til kysten ved sydøstenden og ankrede op ud for langdyssen, hvor vi roede i land.

Den smukke dysse er ikke længere ene om sammen med stormmåkekolonien at præge det vilde og ensomme landskab herude – et splinternyt cementhus af den sædvanlige hæslelige og anmassende type ligger lige op ad den store, skønne oldtidslevning. Det skærer mig i hjertet, hver gang jeg ser en sådan

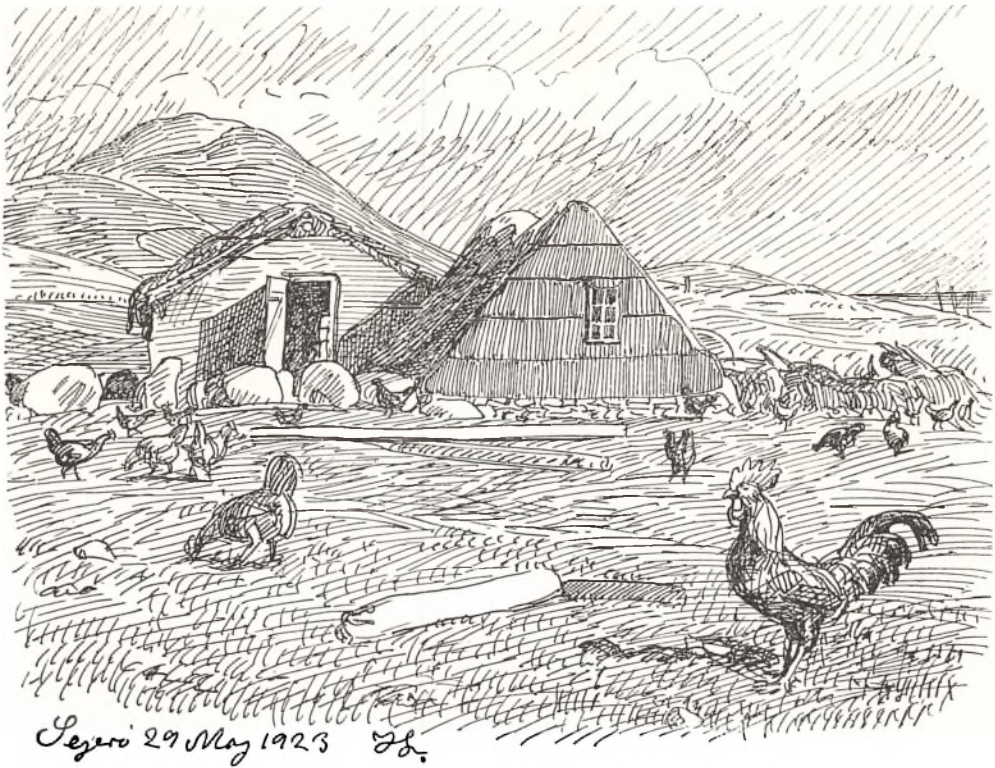
vandalisme – men det kan vel ikke være anderledes. Der er et misforhold mellem angreb og forsvar; forsvarerne fattes penge til at føre krigen, og der måtte fordres næsten uindskrænkede pengemidler til at føre en forsvarskamp som denne, medens den anden part når store resultater med ganske små midler. Ellers ville det på et sted som dette, hvor landskabets ensomhed og alvor kunne danne en så pragtfuld ramme om det gamle gravsted, have været rimeligt, om man ved køb af nogle tønder land af den dårlige jord omkring dyssen havde sikret denne mod en forulempelse af den art.

Dyssen selv er fredet 1892 og således sikret mod ødelæggelse. Men pløjemarken går ganske tæt ind under dens randsten, og en kartoffelkule ligger på den ene side klos op ad den, på den anden en stærkt oprodet køkkenhave.

Medens det smukke dyssekammer endnu står og kun de to mindste af de fire bæresten er forsvundet, er der af randstenene blot en snes stykker tilbage, medens omtrent halvt så mange er borte eller væltede. Dyssen er ca. 10 m lang og 6 m bred, kammerets overligger 2¹/₄ m lang. Stedet kaldes af indbyggerne „Bieret“, og dyssen er ligesom gravene på Knoldbjerg og Haloverbjerg undersøgt af Nationalmuseet.³³ Af øens få resterende oldtidsminder er sammen med denne dysse kun fredet Eskebjerg og Bukbjerg foruden en tvivlsom „bautasten“ ved Tadebæk.

Konen, som bor i huset, er en rask og ugenert person, der er fortrinlig skåret for tungebåndet. Hendes mand og sønner er fiskere, fortæller hun.

„Nå, er det Dem der er ude og sie Dem om på yerne?“ siger hun. „Je' syns jo nok, at je' sku' kende skivet etter almenakken!“ Det havde været afbildet i „Almanakken Danmark“.

Hun er hønseavler i stor stil ligesom en mængde af sine landsmænd og fortæller, at hun har en bestand på tre hundrede. Og hun tilføjer med stolthed, at hun i modsætning til alle de mange andre hønseavlere på øen har luter racerene Plymouth Rocks, mens de andre har alle mulige racer og kulører mellem hinanden. Hendes tre hundrede racedyr bor herude i to af de sædvanlige, morsomme hønsehuse, af hvilke det ene ligger helt ude, hvor det smalle rev begynder.

Jeg spørger, om beboerne fra de to hønsevillæer nu ikke render på besøg hos hinanden, så der kommer forvirring i indbyggerantallet; der er jo kun to hundrede alen mellem husene. Men åk nej, siger hun: „De bliver skam nok hjemme – Plymouth Rocks gider itte rende så langt!“

Hønsehusene med deres solblegede plankevægge ligner et par små troldehuse, som på en eneste nat er skudt fuldt færdige op af strandens grus og har løftet en tangbunke med op som tag over de skrå rafter. Det må være sådan et hus, hønen og hanen i eventyret har forestillet sig, da de ville „rejse til

Dovrefjeld og bo for sig selv“. Men disse to var *norske* høns, som ville over de høje fjelde, og ikke adstadige Plymouth Rocks, akklimatiserede på kysten af et lille dansk ejland.³³

På stranden rundt om dyssen vokser umådelige mængder af bulmeurt; i en gammel revnet pram gror der et helt væld af dem, de ligner sammen med denne en besynderlig form for potteplante. Også svalerod findes i stor mængde på ralstenene og i gruset, mest i lavningerne mellem strandvoldene. På de sydlige skrån timer vokser tætte bede af oksetunge.

Af den gamle skanse, der ligger herude som et minde om forsvarstropper-nes ophold på øen fra 1809 til 1812, er der nu kun næsten usynlige spor tilbage, navnlig siden efterårsstormene i 1921 borttog omtrent 20 m af revets nordkyst, hvorpå den ligger. Det eneste anselige ved stedet er nu det største af konens hønsehuse, som ligger lige oven på skansen.

Denne livlige, veltalende kone i det lille ensomme hus ved revet er ikke typisk for Sejerøs befolkning. Jeg har ingen andre steder truffet folk af en tungere støbning end her. Denne gamle stærke og frisindede befolkning er nu for størstedelen blevet missionsk. Øens ensomme beliggenhed og det deraf følgende bestandige indgifte gør naturligvis sit til at sætte et ejendommeligt præg på menneskene, men uden tvivl har missionsbevægelsen været medvirkende til at udvikle ejendommelighederne til særhed. Men her som mange andre steder er der et dybt svælg mellem missionsfolkene og deres modsætninger – hvad der også i det praktiske liv kan give sig udslag, som er iøjnefaldende for den fremmede. Her findes eksempelvis i havnen to motorbåde, som besørger trafikken mellem øen og det nærmeste Sjælland uden for den sædvanlige Kalundborgrute. Den ene af disse sejler udelukkende for missionsfolk, medens den anden liberalt anerkender trosfriheden.

Den føromtalte billedstormeriske præst synes endnu at have usædvanlig mange meningsfæller på øen, thi næppe noget andet sted har jeg mødt en så stærk afsky for fotografiapparat og blyant. Hvad enten det gjaldt fotografering af bygninger eller tegning af portrætter, stødte jeg ofte på den besynderligste mistænksomhed. En dag, da jeg fotograferede i Sejerby og havde stillet mig op med sigte mod den åbne indkørselsport til en gård i tyve meters afstand fra denne, kom en rasende mand farende imod mig fra vejens modsatte side, stirrede på mig med et truende udtryk og løb derpå hen og knaldede porten i med et brag. Jeg gik hen til ham og forklarede hensigten med vort besøg på øen og forsikrede, at vi til vort billedmateriale kun opsøgte alt, hvad vi fandt udpræget karakteristisk og smukt, og aldrig dets modsætning. Først efter langsommelige overvejelser åbnede han atter for udsigten til

gården. Men det var langt fra alle, der som han kunne overbevises så vidt, at de faldt til føje.

Flere folk på øen havde henledt min opmærksomhed på et gammelt ægtepar, som de mente måtte være særlig smukke og karakteristiske repræsentanter for øens beboere. Og det var rigtigt. Da jeg trådte ind i deres lave og små, men hyggelige stuer og de kom mig i møde, så jeg mine barndomsforestillinger om Abraham og Sara stå levendegjort for mig. De var elskværdige mod mig og flinke til at fortælle, og selv om de ikke kunne sige mig noget nyt, havde jeg glæde af det hyggelige samvær. Den gamles tidsbestemmelser for begivenheder på øen var meget sikre, og han kontrollerede dem på en ejendommelig måde. Således da talen faldt på havnen:

„Ja – ah, hvornår blev den lavet?“ sagde han. „Jo se – der var en mand nede i mosen, der hed Per Jensen, han var født den 26. januar 1839, og på den dag blev den første sten slæbt til havnen. Men dengang var den inderste havn jo meget dårligere, end den er nu.“

Og han fortsatte:

„Men så kom den yderste havn med den store mole; og så var der en mand, der hed Niels Jensen – og han døde i 1905, da var molen blevet færdig året i forvejen!“

Sådan kan man nemlig også regne.

De gamle så og billigede, at jeg nedskrev, hvad de fortalte mig. Men så kom det øjeblik, da jeg anmodede om at få lov til at tegne dem. Næppe havde jeg talt ud, før den gamle mand fik et vagtsomt og ubehageligt udtryk i øjnene – og han nægtede øjeblikkelig rent ud at give mig lov, ikke alene for sit eget vedkommende, men han indestod for, at jeg heller aldrig skulle komme til at tegne hans kone. Hun, som hidtil havde opholdt sig i stuen, fjernede sig uden et ord og viste sig ikke siden. Det lykkedes ikke trods alle forklaringer at få manden til at forstå mig, og trods al umage måtte jeg gå uden at have udryddet den misstemning, jeg havde vakt. Da manden tog afsked med mig, var det på en langt mindre venlig måde end den, hvorpå han hilste mig velkommen. Jeg bad ham ved det sidste håndtryk om at sige mig grunden til hans afslag og til deres forandrede væsen. Men han svarede med et mørkt og højtideligt ansigt, at „den grund ville han helst beholde for sig selv“!

En anden gamling, som læreren i Sejerby havde udpeget for mig, og som boede i en stor gård nær byen, havde jeg ikke mere held hos. Jeg traf ham uden for gården sammen med sønnerne, alle sammen store og granvoksne folk, af hvilke den ene var gårdens ejer. Den gamle var en storartet gubbe, stor og smuk og med et mægtigt, hvidt skæg ligesom den fornævnte patriarktype, men adskilligt mere „verdslig“ i sit ydre og sin færd. Og hans afslag

formede sig på en helt anden vis, han smilede mig lige ind i ansigtet, da jeg kom med min anmodning – sådanne *narrestreger* skulle han dog ikke hoppe på! Sønnerne stod på min side og søgte at overtale den gamle; men denne genoptog sit arbejde med at kline husgavlen – grinede venligt til mig og var ikke til at rokke.

„De kan jo tegne alle mine sønner i stedet, *de* vil såmænd hellere end gerne,“ sagde han. „Dersom de havde været halvt så kønne, som De er,“ svarede jeg, „så ville jeg også have taget til takke!“ Det lo gamlingen højt ad.

Jeg gav ham betænkningstid til om eftermiddagen, og det blev vi så foreløbig stående på. Men da jeg vendte tilbage efter middag, blev jeg modtaget af sønnerne med den efterretning, at nu var den gamle rendt hjemmefra og ud i landskabet for at undgå mig.

På lignende vis gik det mig bestandig på Sejerø, dette er kun to eksempler af mange. Et tredje sted undskyldte man sig med, at en slægtning på Sjælland var død for ikke længe siden! Ingen af øens fortrinlige storbondetyper fik jeg afbildet, og synd var det, for det er de bedste folk, jeg har set på de sjællandske øer, udpræget nordiske typer.

Hvor vejen slynger sig fra Sejerby langs den forblæste sydvestkyst med hønsehusenes række under de skaldede brinker, svinger den længere ude ved lavningen ned forbi „Tadebæk Huse“, som med deres fattige længer og nøgne stendiger ligger her og vender de grå ansigter ud mod den vejfarende.^{34 36} Herved fandt jeg den venlighed og trohjertighed, som straks og umiddelbart indtager den fremmede. Og her i dette fattige landskab fik jeg også et indtryk af den idyl, som mennesker kan bringe med sig og få til at trives på de mest øde steder, når de ikke kan leve uden den. I et af de mest forblæste huse, hvis ydre kun bærer spor af den hårde modstand mod vejret, hvor tag og tang og stendiger er grå som lava – her traf jeg et par folk, som jeg sent vil glemme.

Manden derinde var af ydre som sin bolig – det var hårdt materiale, han var dannet af. Men talte man lidt med ham og hans kvinde, da overraskedes man på samme vis, som når man fra vejen uden for hans hus trådte ind i den lille have, der ligger godt gemt bag dette, og fra hvilken ikke en kvist på træerne rager synlig op over tagryggen, hvor den hængende vind har klippet dem af. Men herinde i læet stod alle forårets blomster og skinnede i solen, og duften steg som et røgoffer op over det lave tag.³⁵

Det er udelukkende konens værk, denne lille idyl bag huset. Hun passer den helt alene, og manden er stolt og rørt over hendes flinke havebrug. – „Vi kan også glæde så mange andre mennesker med de dejlige blomster og alle de frugter, vi avler,“ siger hun. „Vi giver dem væk, sælge kan vi aldrig.“³⁵

HUSMAND ANDERS MADSEN ANDERSEN FRA SEJERØ

A.F. 3 1/5 23.

ANDERS MADSEN ANDERSENS KONE, SEJERØ

Manden passer husets hønseflok, thi det gamle ægtepar lever ligesom mange familier på øen udelukkende af hønseavl. De har for tiden ca. hundrede stykker, men andre har to hundrede, og enkelte endda flere, fortæller de. Under krigen så det slemt ud for de fleste avlere, da foderknapheden satte virksomheden betydeligt ned – men nu er der kommet fart i den igen, gudskelov!

Her kom jeg tilpas med min anmodning om at tegne og fik straks ja af dem begge. Samtidig med, at jeg tegnede, drak jeg fire-fem kopper kaffe af de stærkeste, jeg har været ude for. Manden er en god type på Sejerøs husmandsfolk – tør, vindblæst og mager. Overhovedet har jeg her som på de fleste småøer næsten ingen fede folk set. Hun er af ydre mere forfinet end de fleste almuekvinder og elskværdig og blid i sin tale; men hun kunne være skarp og vittig, når hun karakteriserede folks handlinger, som ikke havde hendes sympati.

Da jeg spurgte manden, hvorfor mon *han* nu var så imødekommende og indladende mod mig i modsætning til mange af sine landsmænd, svarede han roligt: „Jo – det kommer nok af, at jeg i modsætning til de fleste andre herovre har været en del på fremmede steder. Dér har jeg lært at sætte pris på at blive venligt behandlet. Og den lære har jeg taget med mig hjem!“

Da jeg tog afsked, overtalte de mig til at modtage et knippe slikporrer til

vort aftensbord og en stor buket skønne blomster til at pryde bordet, mens vi spiste porrerne: det er noget for maven og noget for øjnene, sagde de!

Man ville kunne vente, at det sejerøske *sprog* mest måtte være i familie med det sjællandske, og således virker det også ved sin betoning. Men i enkelte henseender har det mere tilknytning til det fynske sprog. Således har det som dette tre køn på substantiver, f. eks. hankøn: i man, mani (manden); hunkøn: en kvenj, kvenjen; intetkøn: et hus, hused. Man siger han og hun om dyr og ting. En del ord findes her endnu, som er forsvundet fra rigsdansk; til gengæld fattes omtrent tre hundrede ord af dette.

Læreren ved Sejerby skole, hr. Christiansen, giver mig nogle eksempler på gloser, af hvilke jeg blot skal nævne et par enkelte. Vil man udtrykke, at en patient har det dårligere i dag end i går, siger man at „han er *vowere* i dag“ – et udtryk, som stammer fra fynsk. Derimod er verbet *fodse* (udt. fōse med langt, lukket o) for *sparke* vistnok fra sjællandsk. En fremmed fodboldspiller, som optrådte herovre med et indfødt hold, gik helt „fra sparket“ af forbavselse, da en karl fra øen pludselig i kampens hede råbte til ham: „Fōs nú!“

Læreren fortæller, at mens tidligere næsten alle mandfolk blev søfolk, så snart de var konfirmerede, og først når de blev ældre bosatte sig på øen som bønder, er dette nu fuldstændig gået af brug ligesom andre steder i landet. Og medens her tidligere var en mængde fiskere, lever nu kun fire-fem familier udelukkende af dette erhverv, og kun enkelte af bønderne dyrker det som ringe bierhverv.

Med hensyn til øens dyreliv oplyser læreren, at her fordem har været en del „mosegrise“, men efter at havnen blev bygget i 1904, er den brune rotte kommet til øen, og den har formeret sig stærkt og fortrængt vandrotten. Her findes ingen muldvarpe, men både mark- og husmus. Pindsvinet forekommer ligesom firben og snoge. Ræven er borte, og kun lejlighedsvis kommer en enkelt hertil over isen fra Sjælland.

Den gamle folketro og overtro, som Sejerøboerne har været bekendt for at hænge stærkt ved, er i den senere tid næsten fuldstændig forsvundet fra øen, og missionsbevægelsen er trådt i dens sted. Lærer i Næstved, cand. phil. Rasmus Nielsen har skrevet en fortrinlig bog om „Sejerø Sogns Historie“, hvilken jeg anbefaler alle at læse, som vil have et indgående kendskab til forholdene på øen i ældre tid. Han kommer dog kun med få eksempler på overtro, af hvilke intet er ejendommeligt for øen.

Om barnedåb fortæller han, at den altid fandt sted den første søndag efter fødslen, og indtil den var overstået, brændte der bestandig lys i stuen hos barnet, hvor der var vagt dag og nat, ligesom der var lagt stål i vuggen. Man gjorde således alt fornødent for at holde de onde magter, nisser og bjergfolk, borte fra den nyfødte.

Blandt de *sagn*, han nævner, gengives her et par af de mærkeligste:

Før Sejerø blev til, lå der et stykke længere mod syd i bugten en ø, som hed Sodø. En nat i en frygtelig storm sank denne i havet, og Sejerø steg op. Hvor den forsvundne ø lå, er nu en grund, og når både kommer hen over denne, hænder det, at man endnu ser brændte mursten nede på bunden.

Men en lillejuleaften vil Sejerø igen synke i havet. Og der vil da længere mod vest dukke en ny Sejerø op af bølgerne, så tæt inde under Mols' kyst, at molboerne vil blive forfærdede og tro, at det er et uhyre, som er kommet for at opsluge deres land.

Efter at kongens skatteopkræver engang i embeds medfør havde været på Samsø, kom han til Sejerø i et lignende ærinde. Mastrupmændene enedes da om at slå ham ihjel og røve alle hans penge. Men da udåden var fuldført, hørte de en stemme, som råbte: „Fra nu af skal mastrupperne aldrig mere kunne enes!“

„Kongshøjmanden“ eller „Ømanden“ var en vældig kæmpe, som boede i Kongshøj og ikke var i slægt med de almindelige bakkefolk og nisser, som boede rundt om i øens høje. I månelyse nætter red han på en hvid hest gennem Sejerø fra spids til spids. Ved en bestemt gård i Sejerby vandede han altid sin hest, og dersom han nogen sinde fandt porten til denne gård lukket eller dens brønd tildækket, ville gården brænde ned eller blæse om.

Det mærkeligste *sagn* er om kirken. Det fortæller, at denne først blev bygget et andet sted, end hvor den nu ligger, men alt, hvad der byggedes om dagen, blev om natten nedrevet og bortslæbt. For at få et fingerpeg fra de mystiske magter greb man nu til den udvej, at man en aften bandt to kalve sammen og drev dem ud over markerne. Og dér, hvor man næste morgen fandt dem liggende, byggedes kirken på sin nuværende plads, hvor den siden har ligget i fred.

Fra Haderup-egnen i Jylland har jeg en beretning, der på mærkelig vis harmonerer med dette *sagn*. For omtrent hundrede år siden fandtes i vognporten i en hedegård ligene af to mænd, der havde ulivssår på sig; ingen på egnen kendte de døde, og de var ganske nøgne, så noget kendetegn fandtes ikke hos dem. For ikke at henlede mistanken for drab mod sig selv meldte folkene ikke begivenheden til øvrigheden; desuden var man på den tid i Jylland vant til lidt af hvert, tatere og pak huserede alle vegne i de afsides egne. Altså blev ligene heller ikke begravet i kristenjord på kirkegården. Men for at få et råd fra de højere magter lagde man de døde på en vogn, forspændte den med *to kvier, som ikke havde båret åg*, og drev dem ved aftens-tid alene ud over heden. Og da kvierne næste morgen fandtes et stykke ude mellem bakkerne, hvor de stiltfærdigt havde lagt sig til hvile foran vognen, jordede man her ligene af de to fremmede.

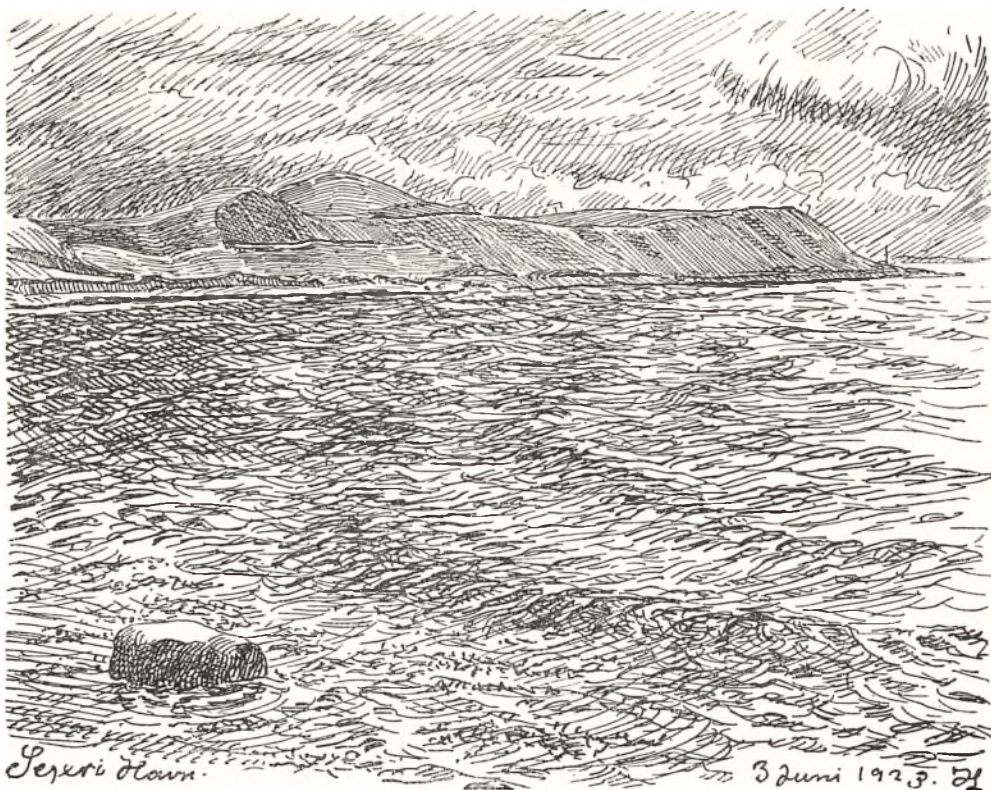
Troen på de „ubære“ køers evne til at handle i overensstemmelse med de overnaturlige magter er af meget gammel oprindelse. Når filistrene ifølge I. Samuels Bog 6. kap. sender den hellige ark tilbage til israelitterne på grund af de ulykker, den bringer over dem selv, er det med to ubære køer for vognen, dvs. køer, som aldrig før har båret åg. Således forspændt toner den frem for bethsemitterne i hvedemarken, fulgt i smug af filistrenes fyrster. Man vil kunne hævde, at Samuels Bog kan være læst i gammel tid både på Sejerø og i Jylland eller ad mundtlig vej være kommet til beboernes kendskab, og at der således er givet anledning til disse forestillinger, men de bundler langt dybere. De ubære køer i vor folketro minder om oldtidens hellige blotkvæg, som levede i *sakral uvirksomhed*, og hvis liv og død var viet guderne for disse folk, hvor, som Vil-

helm Grønbech siger, omvendelsen til kristendommen ofte „gik om ad kvægstalden for at få tag i husbonden inde i stuen“.

Sammen med overtroen er de fleste gamle, ejendommelige skikke forsvundet fra øen. En hævdvunden skik, som overholdtes endnu for ganske få år siden, var „konernes dage“ hvert år i februar måned. Gårdmandskonerne lavede da i rækkefølge efter gårdenes numre gilde for hinanden, Sejerby først med sine toogtyve gårde, derefter Kongstrup – så længe måneden slog til. Februar kaldtes tidligere hustrumåned, fordi søfolkene, af hvilke der dengang var en mængde, i denne måned opholdt sig i hjemmet.

Når marts måned indtraf, havde alle gårdmændene „dag“ i samme rækkefølge; der blev på den måde gilde to måneder i træk. Samme skik fandtes for øvrigt på Nekselø, på Samsø og i Djursland – det ser ud til, at den har fulgt bakkerækken fra øerne til Jylland! Når hertil føjes, at der i fastelavnen dansedes på omgang hos bønderne, hvor alle, både unge og gamle, deltog, forstår man, at det ikke har manglet på festligheder, og at man nok har kunnet slå en vinter ihjel på øen. Traktementet var almindeligvis øl og brændevin – dog næppe på „konernes dag“!

Enhver, der tidligere ville være med til bryllup, kunne indbyde sig selv ved at møde med en halv eller hel skæppe malet rug eller byg og forære det til

brylluppet. Denne skik bortfaldt allerede omkring 1850. Bryllupper stod tidligere altid om fredagen – men vielsen fandt som oftest først sted den påfølgende søndag! De unge karle stod i to lange rækker uden for kirkedøren og affyrede deres bøsser over hovedet på de nygifte, når de efter vielsen forlod kirken, for på denne måde at skræmme det onde bort fra dem – en skik, som for øvrigt ofte følges endnu. Ved bryllupsmiddagen, hvor enhver deltager mødte med sin egen ske, var retterne i ældre tid byggrød og stokfisk, senere risengrød og klipfisk. Om aftenen fik man „pålægsmad“ med brændevin i rigelig mængde og påfølgende kaffeknægte.

Fra folkets lyst til at se markerne før høsten stammede den gamle skik at „køre ad Bieret“ (bjerget) eller „ad Gniben“. Søndagen før sankt Hans var „Biersøndag“, da kørte man ud til „Bieret“ på sydøstpynten, hvor dagen tilbragtes med fest og lystighed. Søndagen *efter* sankt Hans var „Gnibesøndag“, da man på samme vis valfartede til Gniben på nordvestenden. For en sikkerheds skyld ledsagede kromanden toget med sine varer.

Man averterer den dag i dag ikke dødsfald på øen. Endnu går fire mand omkring og „beder“ til begravelse; de samme mænd gravede tidligere graven og ringede på begravelsesdagen; før jordfæstelsen trakteredes de i den afdødes hjem med øl, brændevin og tobak.

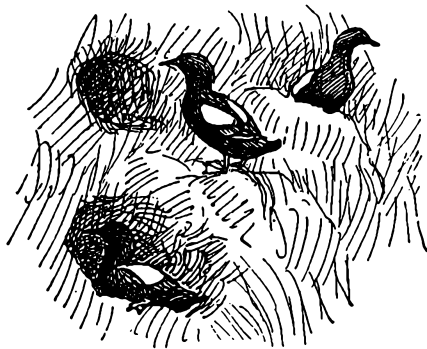
En gammel lam stodder, som jeg mødte en dag i engen omkring Tadebæk, hvor han kravlede frem ved hjælp af to kæppe, og som jeg ved vanskelige pas-sager ydede en højst fornøden håndsrækning, fortalte mig, at man i hans ung-dom ikke havde nogen anden belysning på øen end tranlamper. Trannen frem-stillede man selv af de sælhunde, der jagedes på revene og røn'erne ved øen. Tællelys ansås dengang for en ganske utilladelig luksus. Da den gamle kun var 65 år, må dette have fundet sted til omkring 1880–85. Men det var på denne tid endnu ikke usædvanligt mange andre steder i landet.

De lyse nætter hviler over Sejerøs bakker. Over havnens grå sten og stille vand står fuldmånen bleg og mat og kaster intet lys over den lyse jord, stjerner ses næsten ikke.

Jeg står og spejder efter Orion, der på sejerøsk har det mærkelige navn Mår-Rokking, ligesom på jysk Mari Rok – Marias spinderok. Men jeg finder ikke stjernebilledet; den lysende æter har skjult det.

Sejerøs lærker synger hele den lange, milde nat. Klokkeren ti, da vi gik til køjs, hørte jeg dem, og endnu stærkere et par timer efter midnat – da lød sangen herud fra alle øens kanter, mens alle andre fugle var tavse. Mågerne, de syvsovere, begyndte først at skråle ved firetiden.

Spurvefamilien i bådens mast ved siden af os har haft det uroligt i den sidste tid. For et par dage siden var båden ude og sejle, og da gaffelen blev hejst, ødelagdes reden. Men ved fartøjets hjemkomst til havnen tog spurvene straks fat på at udbedre skaden. I dag gik fiskerne atter ud og efterlod de to hjemløse gråspurve på havnemolen som ofre for den almindelige bolignød. Vi blev afskåret fra yderligere at følge begivenhedernes udvikling, for om eftermiddagen sejlede vi.

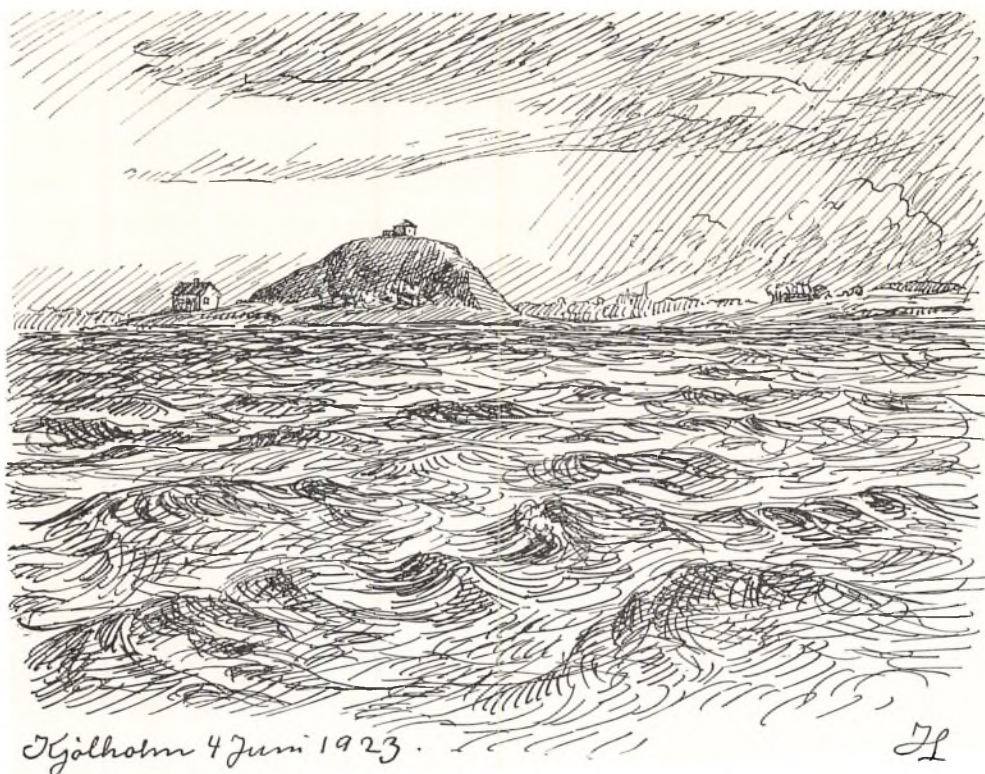
Eskildsø

Dersom det var denne bogs opgave at skildre danske *farvande*, ville Roskilde Fjord og Isefjord komme til at indtage en fremragende plads; ved deres historie, deres mærkelige form og de storslåede landskabelige omgivelser ville de afgive rigeligt stof. Medens den landskabelige ramme, der indeslutter dem, danner nogle af Nordsjællands mest karakterfulde egne, er øerne og holmene, som disse fjorde rummer, uden noget særpræg. Men der er nok af dem. Roskildefjorden rummer således foruden den større Eskildsø henimod femogtyve småholme sammen med et utal af ganske små stenrøn'er. Isefjorden foruden den anselige Orø fire-fem holme og en del småpolde. Medens flertallet af disse vistnok byder et rigt iagttagelsesfelt for zoologer og botanikere, udelukker deres ensartethed i landskabelig henseende dem fra at blive medtaget i denne beskrivelse.

Mens Roskildefjorden, når undtages den sydlige bredning, mest af alt minder om et flodløb, er Isefjorden et selvstændigt hav med grenede fjorde ud fra sin sydlige del. Dybderne i dem står dog ikke helt i forhold til omfanget; medens Roskilde Fjord enkelte steder når 13 m, endda på et af dens smalleste steder, er Isefjordens brede vande på sit dybeste kun en halv snes meter, og kun i ét af dens smalleste løb, mellem Orø og Tusenæs, når den 15–16 meters dybde. Det er de snævre løb med tidevandets hårde strøm, som sidder inde med rekorderne begge steder.

Det er en eftermiddag med herlig nordvestbrise og blank sol, da vi fra Lynæs havn står ind gennem Kulhusrenden til Roskilde Fjord. Vandet blåner med hvide skumkamme mellem Lynæs' høje klinger og Nordskov på Hornsherred; i øst skimter vi Frederiksværk, svævende over horisonten med fine luftspejlinger. Så vender vi næsen mod syd, brisen lægger „Rylen“ over på siden, og den glider skummende for fulde sejl over de vuggende søer og tænker på hin dag i tidernes morgen, da den som sejlfartøj slog alle konkurrenter under kapsejladser på Odense Fjord! Vi passerer den lille Øksneholm, som på grund af sin fladhed ville være usynlig op mod den bagved liggende Kohave Skov, om ikke en halv snes kreaturer gik derinde som signalement og henledte opmærksomheden på den.

Ved broen fra Frederikssund til Dråbykysten klemmer fjorden sig sammen til mindre end en kilometers bredde, og da vi vel er sluppet gennem broåbningen, får vi forude den mærkelige lille Kølholm i sigte, hvis bakke fuld-

kommen minder om Høsepold på Besser Rev ved Samsø. Man kan ikke se denne mærkelige knold på dette sted uden at tænke på, at den er som skabt for de gamle Lejrekonger. De har herfra kunnet holde udvig over hele dette smalle indløb til deres residens. Herfra har spejdere i god tid kunnet rapportere om fjender, som nærmede sig.

En underlig, hvirvlende krap sø står herinde i øjeblikket, da nordvesten går lige ind mod den kraftigt udløbende strøm, og „Rylen“ stejler og hopper som en nervøs gangster før et anfald af flyvekuller – en syge, den ellers ikke lider af.

Det var på Kølholm, det berømte kattestutteri var installeret for en femogtyve-tredive år siden af et „selskab“, som holdt racekatte på stedet, vistnok med skindhandel som formål. Men indbyrdes kævl (ikke i selskabet, men mellem kattene, der åd hinanden op) i forbindelse med indvandring over isen af omegnens mindre racerene bondekatte, som formodentlig er strømmet til efter lugten, ødelagde snart foretagendet. Selskabet opløstes, og kun navnet Katteøen er tilbage som et minde om denne epoke i øens historie.

Det nederste af de to småhuse, som ses derinde, er opført af en af holmens senere ejere, redaktør H. Boesgaard, som indførte vilde kaniner til stedet, hvor de trivedes fortrinligt, indtil den usædvanlig strenge vinter 1923–24 gjorde ende på dem. I de senere år har holmen på ny skiftet ejer; den sidste

har opført det mindre hus på toppen af dens bakke og delvis ladet holmen opdyrke.

Inde fra dens strand hører vi rødben-klirens stemme, da vi ankrer op i strømmen for at tegne, og terner kommer ud fra kysten og jager over vandet omkring os. Den lave eftermiddagssol falder brat og hård på den skarpe bakkeknold og farver den gyldenrød op mod den grønblege forårshimmel, hvor rosafarvede blæstskyer trækker af sted i lange rækker for nordvesten. Havet omkring os er dyblå med næsten sorte striber i det stride strømløb. Fjernt i syd skimter vi Roskilde by med dens skinnende tage og den gamle domkirkes lette, elegante tårne.

Ved solfaldstid går vi videre mod syd og glider forbi den lille flade, græsklædte Hyldeholm, og senere de to mærkelige bakkeknuder Svineholm og Koholm, tidligere øer ved fjordens vestside, men nu for længst landfaste. Syd for dem toner Skuldelev kirketårn frem over bakkerne, og så kommer den mægtige Jyllinge by i hele sin længde frem på østsiden af fjorden, med kirketårnet rødmende i det sidste solskær højt over de grå tage. Ud for kysten ligger det utal af småøer, som hedder Jyllinge Holme, de fleste kun nogle små, stenede dynger, der lige når at rage op over fladvandet: Flængholm, Yderste Holme, Langholm – og den største af dem med det mærkelige signalement Lilleø!

Det sidste stykke ned mod vort mål, Eskildsø, sejler vi med den grønne tang bølgende om os til begge sider, vi må hele tiden med bådshagen i hånden tage vare på skruen og pille den ren. Uhyre mængder af vandmænd driver overalt i vandkorpen, vi sejler i gelé og grøn salat.

Efter solnedgang fortøjede vi ved „Skovbro“ under Østskov på fjordens vestlige kyst, lige over for det kun 300 m fjerne landingssted på Eskildsø.

Vinden er faldet til hvile, og sommernatten sænker sig blidt og stille over fjord og skove. Det sagte strømmende vand klukker stille om bådens sider.

Længe efter at solen er gået ned, synger bogfinkerne inde fra det nære skovbryn. Svaler og terner kredser lydløst over vandet.

Pludselig slår en drossel, og andre svarer den nær og fjern. Endnu, da vi går til køjs, vedvarer deres sang.

Den nordsjællandske idyl lukker sig helt og blødt omkring os. Det er andre toner nu – Sejerø er langt, langt borte.

Ringduerne kurrer inde fra Østskoven, og munken synger, da vi tidligt den næste morgen ror over til *Eskildsø*.

Fra landingsbroen tager vi vej op mod øens højeste bakker, hvor det berømte kloster i sin tid lå. Sommeren er kommet med stille og varme; overalt, hvor vi går, møder vi tætte sværme af myg, de ligesom vælter op af jorden,

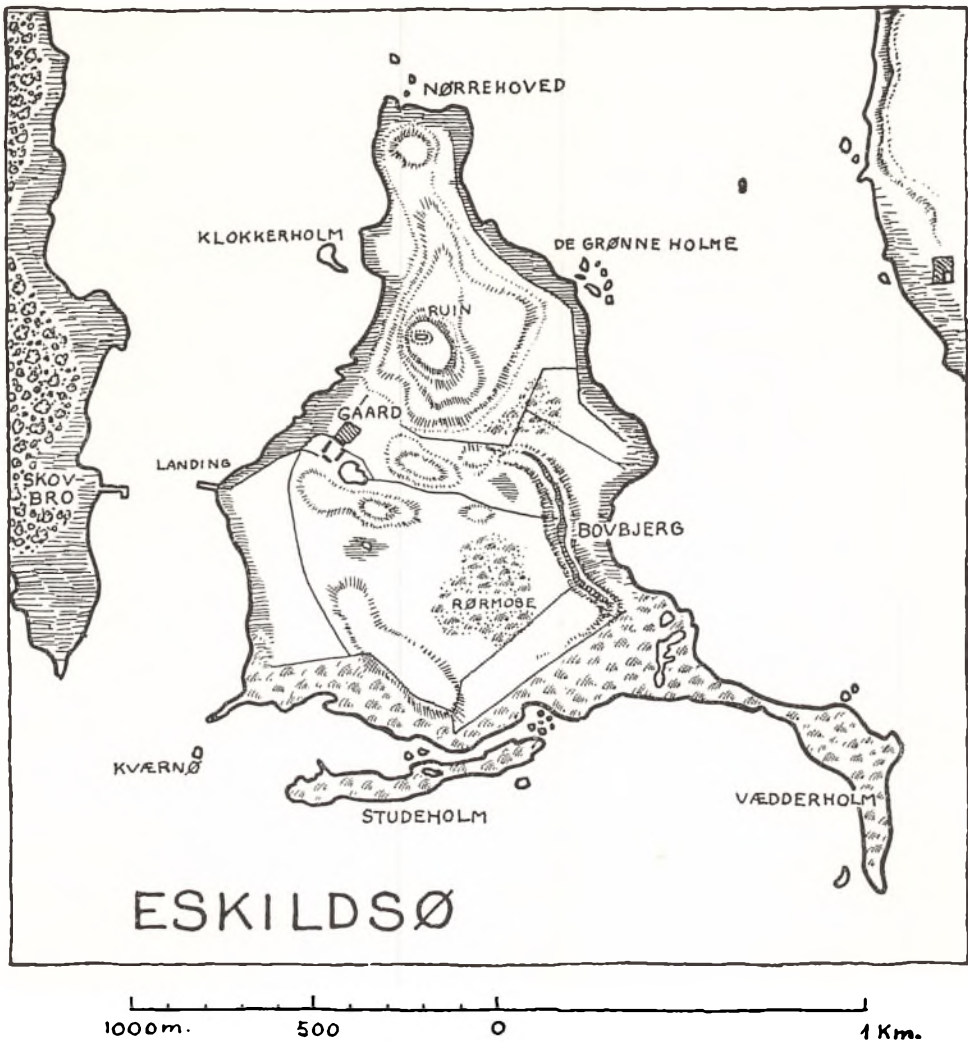
står som dampskyer over vandhuller, over stranden, over veje, hegn og marker. Overalt hører vi den stedslydende tone fra deres sværmen, en hed og giftig lyd, et vibrato som på hundrede kvinter af små violiner. Men disse sumpenes smådjævle har andet at tænke på nu end at stikke – en tid til at sværme i, og en til at æde!

Stedet, hvor det gamle kloster har ligget, er iøjnefaldende på lang afstand ved sin højde og sin bevoksning. Omgivet af en række store, skønne elme ligger resterne af ruinen – dvs. af klosterkirken, thi selve klostret er for længst forsvundet, og stedet nedpløjet – jordsmonnet er tæt dækket af småhyld og hassel og en næsten uigennemtrængelig urskov af brændenælder, gærdekørvel og skvalderkål. Ruinen er omtrent skjult under ukrudtets frodighed, mælkebøtter og andre vilde urter gror tykt i revnerne mellem de forvitrede sten.³⁷

På grund af den voldsomme bevoksning er det umuligt at trænge inden for murene. Men disse, som består af utilhugne kampesten og nu på de højeste steder kun står i et par meters højde, viser, at kirkens grundflade, som er beliggende i retningen øst-vest, er ca. 27 m lang og 7 m bred. Ved østenden ses tydeligt spor af den buede mur omkring koret, hvis diameter er ca. 80 cm smallere end skibets bredde.³⁹ Murene må have været beklædt med frådsten at dømme efter de rester af sådanne, vi fandt i mængde omkring koret. De

bestod af ca. 14 cm tykke kvadere af meget forskellig størrelse og stærkt uregelmæssige i form på grund af forvitring.

Klostret må have ligget ganske nær ved kirken sydøst for denne, hvor bakken højner sig noget og har en jævn og vid flade. Forpagteren på øen fortalte os senere, at der på dette sted bestandig pløjes mange sten op af jordsmonnet, tilhugne kampe- og frådsten af forskellig størrelse og form.

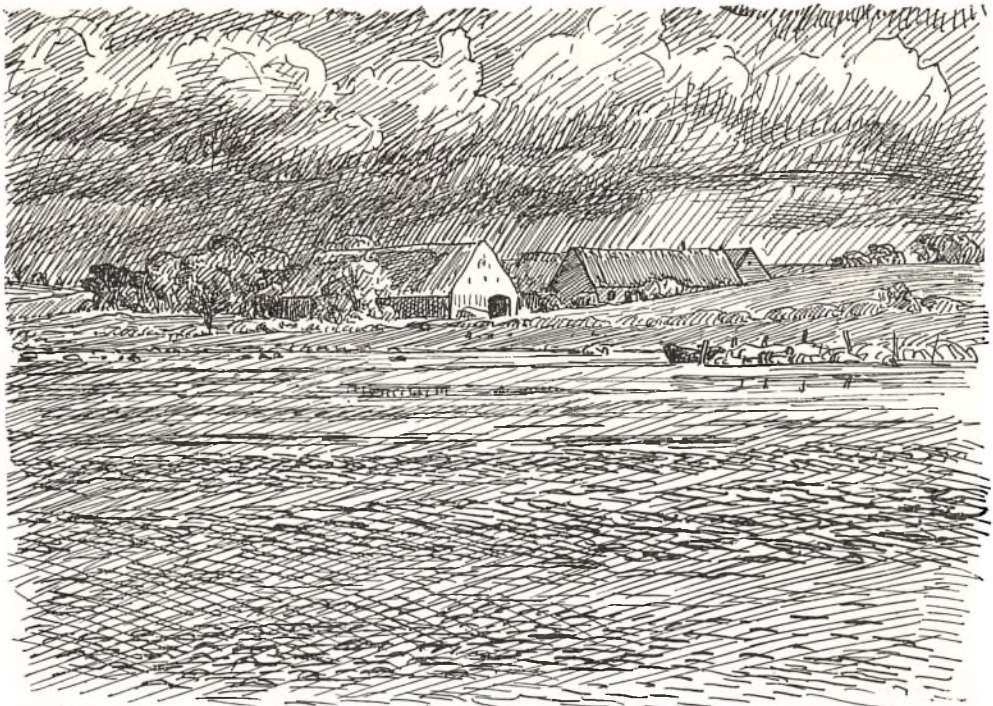
Det er otte hundrede år siden, at klostrets mure rejstes her op over bakken og de omgivende skove. Det byggedes i begyndelsen af det tolvte århundrede for kanniker af den hellige Augustinus' orden. Men der hengik kun et halvt hundrede år, før klostertugten i den grad forfaldt, at Absalon i året 1165 indkaldte kanniken Vilhelm fra Sct. Genovevas kloster i Paris for at genoprette ordenslivet. Klostret stod dog kun få år efter dette og blev 1175 flyttet til Frederiksborg på Sjælland under navn af Æbelholt Kloster. Årsagen til

flytningen angives at være truende fare for havets oversvømmelser, men dette kan næppe have været den egentlige grund. Thi størstedelen af øens nordende, bl. a. det sted, hvor klostret havde sin plads, når indtil 11 m over havets overflade, og kun de lave enge langs kysten kan tænkes udsatte, hvis den rolige fjord skulle stige lidt under nordlig storm. Snarere har det været en anden årsag, som Pontoppidan nævner: at munkene om vinteren havde „Vanskeligheder ved at faa adskillige Fornødenheder over til sig“. – Eskildsø vedblev dog hele middelalderen igennem at tilhøre klostret, som benyttede den til frugtavl og græsning.

Hvad der kunne hænde „inden for murene“, når klostertugten forfaldt, får man eksempelvis et lille indblik i ved at læse Pontoppidans beskrivelse af tilstanden på det adelige frøkenkloster i Maribo, så sent som i begyndelsen af det syttende århundrede, hvor de fornemme damer levede et „daarligt, liderligt og ugudeligt Levned“, „ikke lode Præster eller andre ærlige Folk komme ind til sig, men vel toge mod unge Adelsmænd og andre, som vare drukne. Af dem taalede de, at deres Hue blev afreven, og de selv tracterte ikke anderledes end Skiøger. Indbyrdes levede de i daglig Kiv, Klammer og uforsonlig Trette, bandte om tusende Skokker Diævle, ønskende hverandre, at Pokker (kopper) maatte falde paa dem saa store som Fade (!). De sloge hverandre Ørefigen, ja drak sig saa drukne, at de ikke kunde reyse sig“ etc.

Inden for et isoleret samfund af velnærede munke med klostertugten i forfald har der næppe set kønnere ud – de gamle helgener har ikke altid levet som martyrer, mens de vandrede på jorden. Det er karakteristisk, at den første beretning, man har om den nordiske „kædedans“, er fra Eskildsø omkring år 1170. Denne siger nemlig, at på de årlige højtider kom talrige lægfolk af munkenes slægt i følge med deres kvinder på besøg i klostret for at fejre højtiden i munkenes selskab. I refektoriet drak mænd og kvinder sig fulde sammen, og „opførte runddans (kædedanse), hvortil de sang“.

Herligt tager øen med de smalle sunde og det omgivende land sig ud heroppe fra, særlig Østskoven eller bredningen i syd ned mod Roskilde by. Hele øen overskues herfra med dens bølgende terræn og de fritstående, isolerede trægrupper. I nord ser man ud over de lave Jyllinge Holme, om hvilke fladvandet i dag ligger blankt som et spejlglar med de rolige skymassers billede hvilende dybt i sig, alt indrammet af Sjællands åbne eller skovklædte bakkekyster. Her er idyllisk og lunt, en typisk dansk fjordnatur, ikke teatralsk som Svendborg Sund, ikke storladen som Horsens Fjord, men landskabet hviler trygt og frodigt i sin ro. Man forstår, at et sådant sted ville de privilegerede stænder, adel eller gejstlighed, vælge for sig!

Eskildsø fra Borum paa Selsø siden 6 Juni 1923. H

Eskildsø ejede tidligere landsbyen Jyllinge, hvorfra bønderne drog over og gjorde hoveriarbejde på øen. Forpagteren i den store, smukke avlsgård fortæller mig, at der endnu for en snes år siden levede en gammel mand i landsbyen, som havde været med til disse farter og kunne fortælle derom. – For godt og vel hundrede år siden er øen, vistnok som gave, kommet under herregården Selsø; men dens gård hedder endnu bestandig „Eskildsø Hovedgård“. På et af dens udhuse læser man bogstaverne C. S. P. og årstallet 1857. Det er daværende baron til Selsø Carl Scheel-Plessens forbogstaver, fader til den nuværende ejer Scheel-Plessen, som blev ophøjet til greve efter at have indgået ægteskab med en svensk grevinde. – Øen med de tilhørende småholme *Studeholm*, *Klokkerholm* og *De grønne Holme* er 244,8 tdr. land og hører under Selsø sogn i Frederiksborg amt.³⁷

Om dyrelivet fortæller forpagteren, at her endnu findes en del af de allestedsnærværende „mosegrise“, men dog langt fra så mange som forhen. En katastrofe for bestanden var de store efterårsstorme i 1921, da en mængde af dem druknede på Jyllinge Holme, som var deres hovedbasis, hvorfra de bredte sig til omegnen. Her er ingen muldvarpe, og den brune rotte, som tidligere fandtes, er udryddet af katte. Firben findes ikke, men en del snoge. Det almindelige vildt, harer og agerhøns, er bortskudt, og af rovdyr forekommer kun bruden, hvilket altså betyder, at her findes en del mus.

Da vi senere på dagen gik langs østsiden af øen på et jorddige, som løb langs en grøft, var Johannes Larsen, som gik foran mig, lige ved at træde på en rugende skeand, der fløj af reden mellem hans fødder og i starten slap en skylle af ekskrementer ud over reden, i hvilken vi fandt elleve æg. Fuglen filmede en lang sygehistorie for os, lod sig falde i græsset få alen foran os og skabede sig ganske storartet. Til sidst kastede den sig dog ude i stranden.

Fem gråandrikker lettede tæt ved stedet. En mængde krager færdedes herude. To unger, som havde vasket sig i stranden, var gået op på marken, hvor de sad og struttede med deres drivvåde fjer og ventede på, at de gamle skulle bringe dem æde. Enkelte gravænder så vi også, men bortset fra nogle strand-skader ingen af de almindeligste vadefugle. Vi traf dog ved sydenden tre strandhjejler.

Fra avlsgården og helt ud til øens østkyst strækker sig et bredt og højt, træbeplantet stendige, som slynger sig bakke op og ned, fulgt i sine bølger af de store træers toppe, som gror langs dets sider. Her står på rad ask og elm, lind, naur og eg foruden tjørn, rose og hyld. Hvor diget ender mod øst, går en brat brink langs kysten i omtrent 600 meters længde, i hvis læ der findes et herligt krat af samme træsorter og med slåentorn i sin bund. Diget sænker sig i en dyb lavning med en stor, sivgroet mose, der strækker sig helt ud til sydendens lave flader. Fra brinkens høje sydende ser man vidt over dette åbne terræn, som er dækket af et net af smalle laguner, der sprænger det i mængder af små bitte holme, til det i syd løber i et krumt rev så nær over under Sjællandskysten, at det synes at være forbundet med denne. Disse flader er så godt som den eneste del af øens jord, der ikke er under plov.⁹⁸

Den fuldstændig flade Studeholm ligger synlig heroppe fra i hele sin længde, kun mærkelig ved sine fritliggende, vældige kampestensblokke, der rager op over det lave græs og på afstand ligner store firkantede telte. Strømmen, som skiller holmen fra øen, er på sine steder kun 10–15 m bred, og om ganske få år vil holmen gro sammen med Eskildsø.

Spredt over højlandet ser vi herfra levninger af øens mange gamle vandhuller, mest runde, tilgroede mergelgrave, hvis bevoksning af stedets oprindelige, vildtvoksende planter løfter sig som grønne oaser op over de brune, skaldede pløjeagre.

Endnu et stort, prægtigt stendige finder vi, som sydligere adskiller de dyrkede marker fra strandengene. I læet under dets blomstrende hvidtjørn og slåenbuske lægger vi os i solskinet og får piberne i gang – det var en rast, hvortil vi pludselig følte trang, fordi en nattergal begyndte at slå inde i tjørnekrattet bag ved os.

Mellem stenene på diget, som vi læner ryggen imod, vokser bulmeurt, som just er ved at udfolde sine gule blomster, granvoksne kongelys og hvidgrønne,

fede æselsfoder. I sprækkerne sidder store runde puder af bidende stenurt – skade, at den endnu ingen blomster har, de ser så godt ud mod alt det grå. En enlig tårnurt ranker sig over grønsværen foran os, hvor det vrimler af bellis og smørblomster.³⁸

Men over det åbne hæld, hvorover himlen og havet blander deres lys, er hele regimentet af lange tidsler på march ned mod stranden; i tætte klynger stormer de frem, bevæbnede med stingendes redskaber gør de udfald mod solen – ligesom vagtparaden fulgt af en undrende skare af stenbræk, stinkende storkenæb og tiggerranunkler – mens ærenpris, køllevalmue og vejbred fornemt trækker sig bort fra sværmen og har nok i sig selv inde på fortovet.

En klire skælder os ud fra toppen af en stolpe, men opgiver det igen, da vi bliver liggende så længe. Nede fra den store mose hører vi ustandseligt sivsangernes skræppende vise. Nogle præstekraver jager forbi med deres, *blyhvidt, blyhvidt!* Mågers og vibers skrigen lyder nede fra fladerne, hvor strandkaderne vader rundt ved lagunerne på stive ben. Ude på nogle store sten i fladvandet står en forsamling af havmåger og svartbagmåger ganske stille, som om de var faldet i søvn. En hejre trækker over os med stort skrål og styrer ud mod Studeholm, hvor tre-fire andre går og fisker.

Vi hviler mod digets store, glatte sten og lader solen bage os som på en rist,

så følgerne af de mange dages sure vejr damper ud af alle porer. Lyset fra sol og hav blænder os. Men langt nede i syd, hvor Roskildes kirkespir dåner i disen, løfter sig vidt over landet vældige klodeskyer, der er som verdensdele af damp og dunst, som Afrika og Australien på flugt ud i rummet. De store tordenskyer fælder deres skygger over hele Sjællands kreds, skove, bakker og sletter går til grunde i et blå ragnaroksmørke.

Men bag ved os i tjørnene slår nattergalen ustandseligt. Og ovre fra Østskoven kukker gøgen højt og klart, som fik dens stemmeklang resonans fra de slanke bøgestammers søjler. Den bliver længe ved – hundrede leveår lover den os!

Men ak – det er jo alt for lidt . . .

Orø

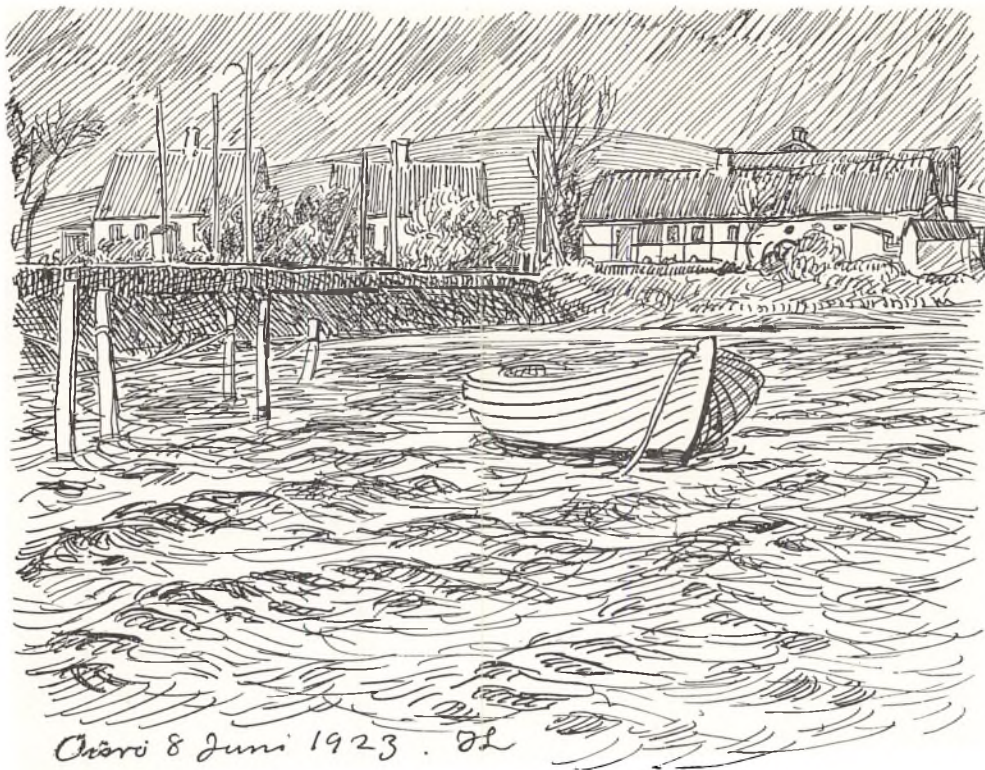
Vi er sejlet til Roskilde for at proviantere og har på vejen passeret den lille holm Elleore. Havde den ikke dette gamle navn, ville den ellers bekvemt kunne supplere de mange dyrenavne på fjordens øer – Øksneholm, Svineholm, Koholm, Katteholm – og passende kaldes „Løveholm“, idet en bekendt filmsdirektør her slap en gammel udrangeret hanløve løs og lod den optræde i en løvejagt foran et kamera, ved hvilken lejlighed den blev nedlagt med ildvåben. Som man ser, er det gået flere af de „indførte“ dyr grumme galt på fjordens holme!

Det var blæsende af NNV med stærke byger, da vi stod nordpå gennem fjorden for at gå om til Orø, og da vi kom klar af Hornsherred og ud i Kulhusrenden, hvor kulingen stod lige ind mod den udgående strøm, fik vi høj og krap sø. „Rylen“ stampede hårdt mod brodden. Når den løftede stævnen højt og huggede den ned i den hule, flaskegrønne sø, følte det som en kølle, der slog mod en egebul.

Men mellem mine knæ, hvor jeg sad på ruftaget, og ikklædt min oliekappe og sydvest, stod en lille femårs purk og lo, når det gik allerværst og skum og fråde fløj langs siderne. Det var min dreng, som sammen med sin mor var gået om bord hos os i Roskilde for at gøre lystsejladsen med omkring Hornsherred ned til Holbæk. Men da vi nåede ind i Isefjorden og fik søen på tværs, så „Rylen“ begyndte at bevæge sig i proptrækkeragtige sving, fik han „mus i maven“ og måtte ned på en køjebænk ved siden af sin mor, hvor han øjeblikkelig faldt i søvn i den store vugge.

Vi er sjældent løbet ind i en havn uden at blive modtaget af i det mindste én hvid vipstjert inde på broen. Orø dannede ikke nogen undtagelse, traditionen tro løb en vipstjert inde på molen og vinkede velkomst med halen; men vejret var blevet iskoldt med støvregn, og den forsvandt straks efter at have gjort fyldest ved modtagelsen.

Orø „havn“ er for øvrigt temmelig primitiv, idet den kun består af en omtrent 200 m lang bro af kampesten, som løber vinkelret ud fra sydvestkysten og ved sin spids danner en lille hage mod sydøst. Med sydvestlige og sydlige vinde er man ilde faren herinde, hvad vi senere fik at føle. En mængde fiskerfartøjer holdt til her på grund af vejret og klumpede sig tæt sammen i krogen ved molerne, hvor der var en trængsel og skubben, så man næppe kunne være der.

Hvad man ser af landet umiddelbart bag havnen frister ikke stærkt til landgang; nærmest vejen ligger et par rækker af nye huse, en snes stykker i alt, af et overmåde trøstesløst ydre. Fra dem går vi ad vejen mod nord, som langsomt hæver sig på en strækning af en drøj kilometer, op til øens hovedstad Bybjerg med dens mængder af nye gårde og huse og dens alt dominerende mejeriskorsten. Den store landsby, som næsten er sammenhængende med den mindre, østligt liggende Gamløse, er i det store og hele kedelig og uskøn; kun i dens vestlige del findes et par enkelte fortrinlige, gamle gårde på vejens nordside, hvor smukke gyder fører ned til engene. Men byens rige træbevoksning dækker meget over syndernes mangfoldighed. Popler, aske, elme og kastanjer gror langs dens veje, i haverne står frugttræer og syrener i blomst, omgivet af hække af ligustrum og tjørn.³⁹

På de gamle stendiger og ved vejene begynder forårets flora at komme frem, svaleurten titter ud mellem stenenes revner, pengeurt, døvnælde, tve-tand og liden tve-tand følger efter langs gærder og stier.

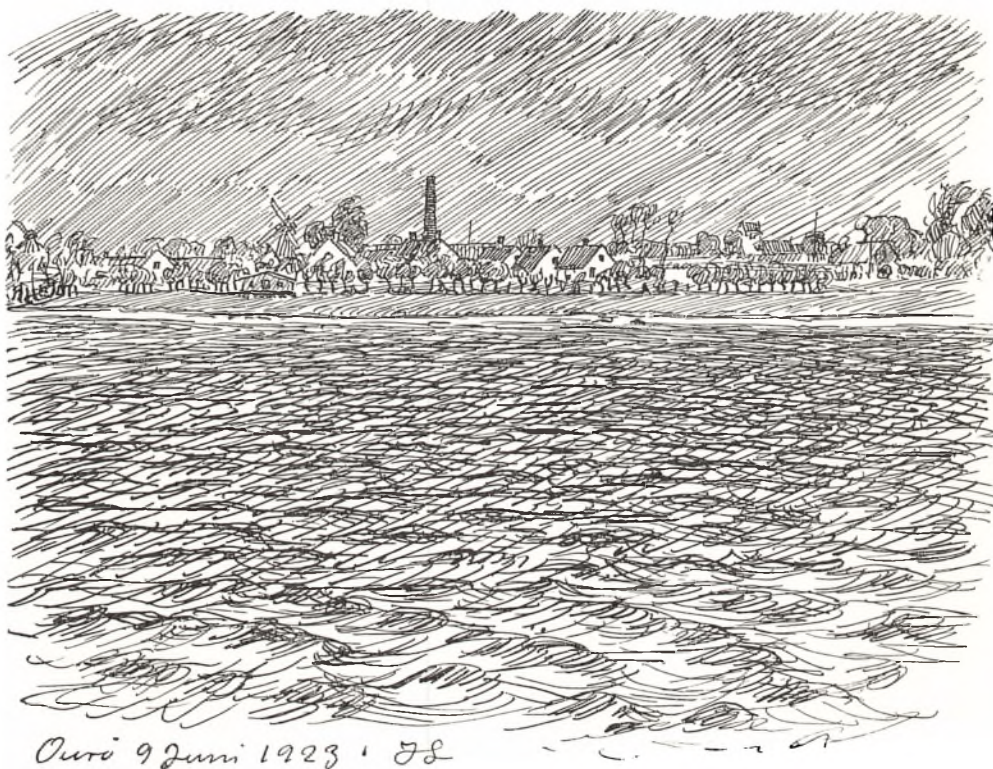
Kirken er god, om end uden egentligt særpræg. Den er opført omkring år 1300 og udvendig ganske velbevaret; kun det lille tårn samt våbenhus og sakristi er senere tilbyggede. Fortrinlig er den anselige port i kirkegårds-muren.⁴⁰ Nær denne findes på murens udvendige side en lille mystisk tilbygning, om hvilken sagnet siger, at der her engang er indemuret en tyv!

Indvendig er kirken overkalket, og dens hvælvinger således berøvet sine gamle kalkmalerier, sandsynligvis allerede på reformationstiden. Af de to klokker i dens tårn bærer den yngste følgende inskription:

Jeg ved min daglig Sørgeklang
for Christian den Sjette
afvigte Aar i Stykker sprang,
men kom igien til Rette
ved Rasmus Fugls Patronens Daad
som gjorde slig Anstalter,
da hand var Kongens Cammer Raad
og Roskild Ampts Forvalter.

En stedkendt mand, som viser mig kirken, fortæller, at øens befolkning stiler sig ganske vrangvillig over for istandsættelsen af dens inventar, som er meget forfaldent. Især den smukke prædikestol, et billedskærerarbejde fra det syttende århundrede, som bærer Urnernes og Arenfeldternes våben, trænger stærkt til reparation. Nationalmuseet har tilbudt at lade restaureringen af den foretage, naturligvis mod selv at vælge den, som skal udføre arbejdet; men beboerne holder stædigt på, at de vil vælge manden selv for at

slippe billigere. Prædikestolen bliver da formodentlig hængende som den er, til den en skønne dag dratter ned.

Et par fortrinlige ting til findes herinde; den ene er et messingfad til fontenen med motiv fra spejdnernes tilbagevenden fra Kanaan. Fadet, som er ca. 58 cm i diameter, er et overordentlig smukt arbejde, særlig er rammen med den morsomme anvendelse af druemotivet ypperlig.⁴⁰ Den anden er en gruppe af Maria med Jesu døde legeme på sit skød. Den er ca. 60 cm høj, udskåret i moseeg og sandsynligvis fra slutningen af det femtende århundrede. Det er et beundringsværdigt billedskærerarbejde; kvindens holdning og udtryk er ypperligt, den svage hældning af overkroppen følger smukt linjerne i Kristus-skikkelsen og giver sammen med ansigtets sorgfulde træk et mærkeligt udtryk for dyb og håbløs smerte. Også klædedragtens folder tyder på, at det er en mesters arbejde. Gruppen står i en niche på en mørk og lidet ænsset plads i kirken.⁴¹

Jeg besøgte øens præst, hr. Rasmussen, som er kommet hertil for et par år siden efter at have været i embede på Omø. Han er en rask, ung mand, ivrig sejlsportsmand og endnu med noget af det friske studenterpræg over sig. I den gamle, smukke præstegårdshave viser han mig ved et stort stendige en kværnsten fra oldtiden, hvis bundflade, som måler 40×70 cm, endnu er fin

og velbevaret i sin runding. Den er fundet som grundsten i en kælder i præstegårdens hovedbygning af en forgænger i embedet, pastor emeritus Prip, øens kendte historiograf, og af ham anbragt på sin nuværende plads i haven.

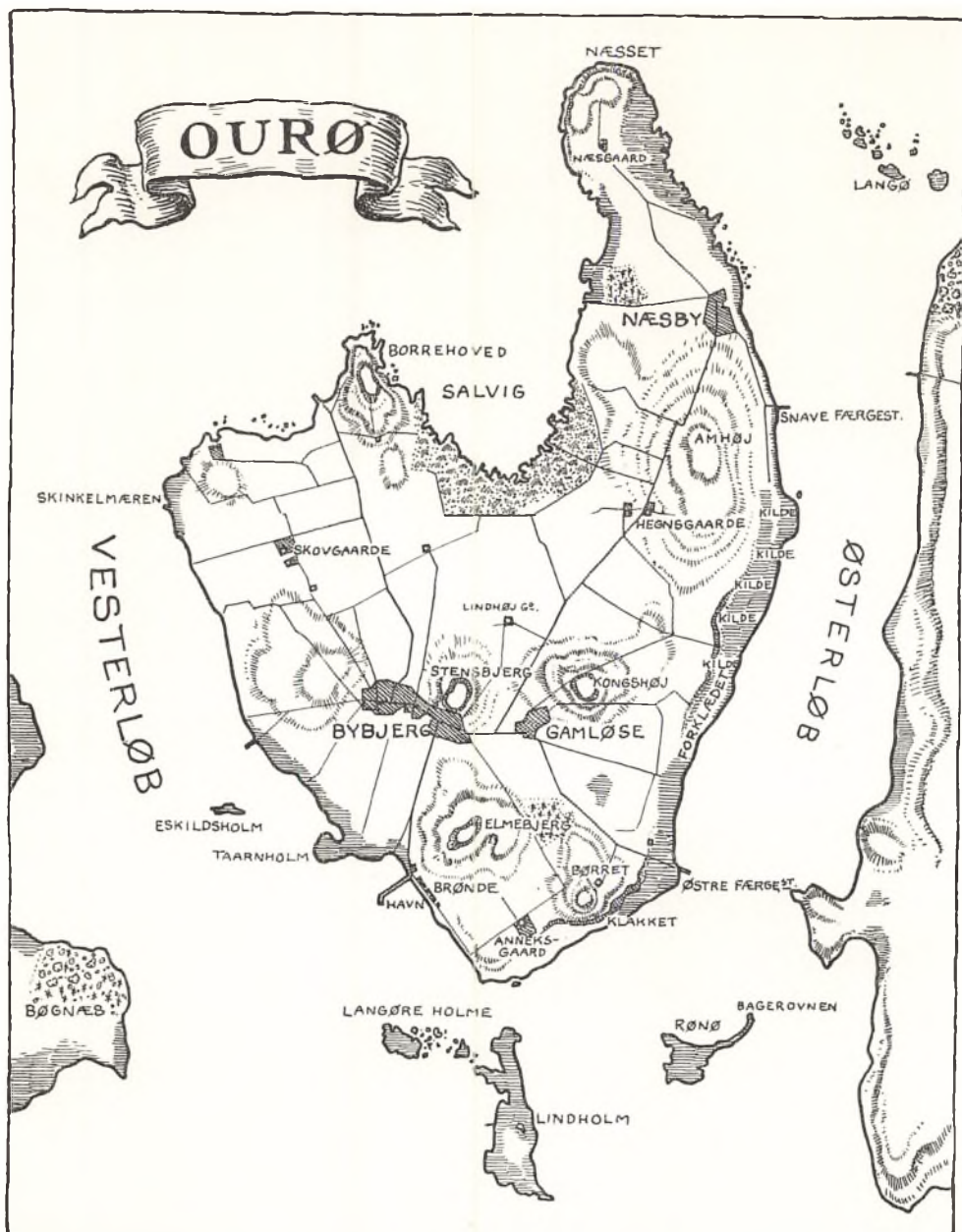
Som kirkens indre, således er byens skole vanrøgtet, og ganske forældet både med hensyn til indretning af lokaler og inventar. I de lavloftede, elendige skolestuer findes kun gamle, halvrådne borde. Heller ikke på denne bygning vil beboerne koste noget, hvorimod der ofres ikke få midler på forskellig sport, som drives ivrigt på øen.

I modsætning til Bybjerg er Gamløse en ganske lille, men hyggelig og lun landsby med enkelte gamle gårde og huse bag smukke småhaver og et fortrinligt gadekær. Men de gamle bygninger, som er bræddeklædte og sorttjærede på gavlene ned i højde med tagskægget, er for det meste ret forfaldne.⁴²

Fra det syd for Gamløse liggende høje „Møllebjerg“, der med sine henimod 30 m er stedets højeste punkt, har man en vid udsigt over så godt som hele øen og de omliggende farvande og kyster.

Den 2.725 tdr. land store ø ligger mellem Tusenæs og Hornsherred, ad-

skilt fra den førstnævnte halvø ved det ca. 2 km brede Vesterløb, fra den sidstnævnte ved det ca. 1¼ km brede Østerløb. Mod syd grænser øen til Isefjordens inderbredning, mod nord til den åbne Isefjord. I dens nærhed findes en mængde ganske små holme, i nordøst *Langø* med en mængde stenede småpolde omkring, i alt 7 tdr. land, ved sydenden den større *Lindholm* sammen med *Langøre Holme*, en mængde nu til dels sammengroede stenrøn'er, til-

sammen 47,5 tdr. land. I Vesterløbet ligger den lille *Eskildsholm* et par km nord for Orø havn, og østligt for Lindholm den 14,5 tdr. land store stenholm *Rønø*. I nordsiden af hovedøen danner Salvig en dyb bugt, lavvandet og stenet som alle de omgivende farvande med undtagelse af Vesterløb, som ene er farbart for større fartøjer. Salvig begrænses mod øst af den langt udløbende halvø Næsset med Næsby Rev, mod vest af Borrehoved med Borrehoved Rev.

Den ret lave ø har en del mindre bakker på 10–12 meters højde, og kun fire højere punkter, Møllebjerg og Ellebjerg, henholdsvis 29 og 27 m, det 28 m høje Stensbjerg ved Bybjerg, samt en 26 m høj bakke ved Børret på sydøstsiden. Foruden Bybjerg og Gamløse har den på nordøstsiden den lille landsby Næsby, og på østsiden to færgesteder, Snave og Østre Færgested.

Af øens som oftest temmelig lette jorder er ikke mindre end 2.200 tdr. land under plov, og ca. 25 er plantage på dens sydlige del, medens naturlig skov mangler.

Beboerne udtaler øens navn *Orø* uden u, rimeligvis en meget gammel form ligesom i Orehoved, Orenæs, Oredrev osv. På kirkens gamle kalk staves dens navn *Orøe*. I Jordebogen kaldes den *Warthæro*. At det gamle warth er blevet til *or* eller *ord* har man et andet eksempel på ved Nyord (se denne), hvis oprindelige navn var Ny-Warth. At øen har været en særlig fremragende vildtbane for kongerne fremgår af, at bogen foruden jagthus nævner så forskellige vildtarter som hjort, dådyr, rådyr og hare. Her nævnes tillige kaninen, som jo er et indført dyr, der efter Jordebogen også findes både på Sprogø og Amrum. Der er altså henrundet adskillige århundreder siden dens indførelse, og når Ed. Erslev påstår, at man nu til dags her i landet kun træffer kaninen vildtlevende på Hirsholmene, er det en fejltagelse; tværtimod lever den i vild tilstand rundt om på en mængde af vore småøer, til hvilke den for de allerfærrestes vedkommende er indført i mands minde. Den må for øvrigt tidligt have fået indpas rundt om i Nordeuropa, hvor dens latinske navn *cuniculus* på gammelt engelsk er blevet forandret til *cyning*, gammeltysk *Küniglein*, oldnordisk og nysislandsk *kuningur*, ligesom Jordebogens navn for den er *cuning*.

Der fortælles på øen, at beboerne endnu betaler en årlig afgift til Roskilde Domkirke, og at denne oprindeligt skal have været bestemt til afholdelse af udgift ved en sjælemesse for dronning Margrethe, hvis navn også på anden måde endnu er knyttet til øen. På det høje Stensbjerg nord for Bybjerg fandtes til for få år siden et nu forsvundet voldsted, som bar fundament af en bygning, 64 fod langt og 40 fod bredt. Voldstedet har efter traditionen båret „Dronning Margrethes Slot“, og i nærheden er ved gravning fundet et relikviekors af guld, „Margrethekorset“, som nu er i Nationalmuseets eje.

Foruden dette minde om bebyggelse fandtes tidligere på øens sydøstkyst

et voldsted af en oldtidsborg, „Børreklak“, som sagdes at have været tilholdssted for en viking ved navn Børre. Dette voldsteds skæbne skal senere omtales.

Orø har været snart i kronens eje, snart under Roskilde bispestol. Så sent som i det syttende århundredes slutning skænkede Frederik III den store „Anneksgård“ på øens sydøstside til sognepræsten Jens Danielsen i Bybjerg og hans efterfølgere i embedet, fordi han under svenskekrigen ved at henvende sig til Carl Gustav frelste øens mandlige befolkning fra døden, efter at indbyggerne havde myrdet en svensk officer. Siden var øen længe under Roskilde Domkirke. Dens jorder udskiftedes i 1802, men først omkring 1860 begyndte beboerne at købe deres fæstegårde af Domkirken, og det varede mange år, inden de sidste blev selvejere. Før vornedskabets ophævelse levede Orøboerne hovedsagelig af fiskeri, men var tillige ofte sømænd, som gik på langfart, hvorfor de havde det privilegium at aftjene deres værnepligt i flåden.

Langt den overvejende del af befolkningen er nu bønder, men her findes dog endnu omtrent et halvt hundrede fiskerfamilier, hvad der til sammenligning er et ganske betydeligt antal. Af øens 160 beboelser er 65 bøndergårde på 20–50 tdr. land. Kun én gård, Anneksgården, er større, idet den sammen med sine holme er 200 tdr. land. Her findes nu 937 indbyggere. Øen danner eget kirkesogn under Holbæk amt.

Landskabeligt rangerer øen ikke højt, den er alt for dyrket, her er for lidt natur. To små kedsommelige plantager på sydøstsiden er dens eneste form for skov, næsten overalt ser man kun sæd- og græsmarker til alle sider. Ejenommelige og smukke er de små holme mod syd, mærkelig og storslået er kun stranden omkring de to nordlige næs og de store strandengflader syd for Salvig, der sammen med de stenede holme sydøst for øen, Rønø og dens unger, endnu er uberørt natur. Strandengene SØ for Børreklak og Anneksgården og videre op langs kilderne på østsiden må også henregnes til øens gode sider. Men alt i alt tjener det ikke til at fremhæve disse fortrin, at man kommer her til umiddelbart efter at have været på Sejerø!

Gråvejret er vejet for solen, den dag vi bryder op for at tage ud til nordlandet. Om formiddagen blæser der varme ned fra sydvest, skyerne er blevet til tynde dampe, der trækker lavt over jorden, og solen sender et blændende lys gennem den flimrende, regnbuefarvede dis. Øens storslåede omgivelser, Sjællands kyster til alle sider, toner frem i alle mulige farver gennem det skinnende slør. Inde i sydvest skimtes Holbæks tage mellem skovene bag den opalfarvede fjord, hvor små hvidtoppede bølger vandrer ind mod stranden.

I Bybjerg synger al landsens fugle, stær og solsort, gulbug og bogfinke, løvsanger, gærdesanger og sumpsanger. Bysvaler og forstuesvaler har travlt med at bygge, de henter materiale til reden i en rendesten, en gammel afløbsrende fra en brønd. Et par ringduer flyver over, og gøgen kukker etsteds bag en have.

Ude over de åbne roemarker larmer viberne, og mågerne ses i store sværme ude over fladvandene. Vi følger vejen over det åbne land mod nord forbi Næsby, hvor landet langsomt falder ned mod kysterne, men hvorfra man dog bestandig har udsigt over fjorden til begge sider, særlig skøn mod de bakkede landskaber bag Hornsherreds kyst.

Den lille landsby Næsby, som ligger ganske nær ved Østerløb med sine lune enge ned mod dets kyst, indtager ved sin gammeldags skønhed og hygge en særstilling på øen. Dens skønne gamle bygninger ligger bag stendigerne i de pyntelige haver, som undertiden ligger hævede over vejen i højde med digernes ryg. Særlig bemærkelsesværdigt er et stuehus mod en have, hvor træerækken foran facaden er af nydelig virkning.⁴³ Elm, ask og poppel og hække af tjørn og liguster vokser langs dens veje, og i haverne trives en mængde frugttræer, blandt hvilke vi fandt både morbær- og valnødtræer.⁴⁵

Yderst mod nord når man forbi „Næsgården“ til en ganske lav klint, uden

for hvilken den flade strand mod øst strækker sig mere end en kilometer langs kysten, dækket med tusinder af store og små kampesten. Også langs Næssets vestside har man det samme syn, den flade strandeng med myriader af sten løber langs kysten helt ned forbi Salvigs sydside over mod Borrehoved, fra Næsby i øst til Borrehoved i vest, kun Næsset rager som en 16 m høj ås op over disse flader. Sandsynligvis består hele Kyndby Rev på Hornsherred, Næsby Rev og Borrehoved Rev, der som tre dødningefingre strækker sig mod nord, af lignende stendynger. Langø, der ligger ude i øst som en fortsættelse af Kyndby Rev, er sammenhængende stenhobe uden så meget som et eneste græsstrå. Det hele ser mærkeligt og øde ud, en stenørken, der halvvejs er sat under vand, en affaldsbunke fra det store værksted, da landet blev dannet.

Nogle skalleslugere, stormmåger og et par kentske terner sås herude på de yderste stenhobe. Ved stranden fandt vi bl. a. gul evighedsblomst, stenurt, høgeurt og nogle magre stedmoderblomster. Men oppe på klinten stod en vrimmel af blomster mellem græsset: kobjælde, hulkravet kodriver, armeria, knopurt, smørblomst, oksetunge, stenurt, mjødurt (*filipendula*), sneglebælg, høgeurt, limurt og mange andre. Enkelte tjørne og roser groede på hædet mod øst.

Mens vi færdes heroppe, trækker et voldsomt uvejr op fra vest. I rivende hast kommer blåsorte skyer jagende og indhyller landet som en tæt røg, men skiller sig over sundet vest for øen i to dele, der flyver til hver sin side, driver bort over Hornsherreds skovdækkede høje og trækker deres tykke, grå regnsløb hen over alle de strålende farver, der pludselig dør i det stålblå fjordvand; de okkergule og smaragdgrønne marker og dyblå skove slukkes som lys under væden – men dukker op af den igen, mere strålende end før.

Et øjeblik efter, at bygen er forbi, jager svalerne i luften omkring os. Stær og solsort fløjter på ny inde fra Næsgårdens have, gulspurven synger, og gøgen kukker.

Men bygen var kun en blænker. På vejen hjem gennem Bybjerg kom et nyt uvejr bragende hen over os, og denne gang fik vi hele kerneskuddet, der ramte med fuldkommen orkanagtig styrke. Støv og skidt hvirvlede fra vejen højt op i luften, syrenernes tunge grene lå flade hen ad jorden, det brusede og drønedede, som var det „æ wojensjeggere“, der fór forbi. Og denne gang blev det til vedholdende storm. Da vi en halv time senere nåede havnen, havde vi møje med at kæmpe os op mod vejret ud ad den lange mole.

En mængde fiskerfartøjer er søgt herind for uvejret, og „Rylen“ er fuldstændig omringet af dem. Træskostøvler tramper ustandseligt hen over vort dæk, overalt flyttes, fortøjes og forhales der. Alle vil være inderst i bunken, thi en kraftig løbesø slår ind om molehovedet, så de yderste fartøjer ruller og dunker imod hinanden.

Helt til hen over midnat vedblev flygtninge at ankomme ude fra fjorden; men endelig blev der stille, og vi hørte kun bølgeskvalpet og stormen, den evindelige sørgmodige jamren af fortøjninger og friholter og de tunge bump af fartøjernes huggen mod hinanden.

Men det var sidste gang, vi gik med på den galej. For eftertiden lå vi om natten i den nære Holbæk havn, hvortil vi allerede næste morgen gik over i en stram vestenkuling for at hente proviant og kigge os et godt, roligt sted ud til natten.

Fra Bybjergs vestside kommer man ad markveje, der næsten overskygges af markernes frodighed, over jævne flader ud til Skovgårde, af hvilke den nordligste ligger aristokratisk og utilnærmelig bag sin have og en lund med mægtige træer, helt herregårdsagtig af ydre. I et brat sving fører en ny markvej herfra mod øst til hovedvejen, som går ud til Borrehoved.

Dettes omgivelser er omtrent som Næssets på nordenden, kun er strandfælledeerne om Salvig videre end hine, og deres kampestensvrimmel skærer mod nord som brede moler og røn'er langt ud i den flade bugt. Fællede her er frodigere bevokset, yderst med ganske kort græs, isprængt mængder af

armeria og strandmalurt, af hvilke den sidste som irgrønne bede dækker næsten hele yderkysten. På selve Borrehoved Næs, der i en højde af 14 m rager op over vandet, findes på den yderste banke nogle store fordybninger i jordsmonnet, der tydeligvis er gravede, men af hvem og hvornår vides ikke. De er omgivet af bunker af store kampesten, opsamlede fra de omgivende marker, og imellem hvilke der vokser en mangfoldighed af den lille bregne, som kaldes „engelsød“. Kobjælde og stedmoderblomster i alle mulige farver dækker klintens yderste rand.

Der kan ingen tvivl være om, at Borrehoved (udt.: *bårre* af borghoved har sit navn af en oldtids- eller middelalderborg, selv om ethvert håndgribeligt spor af denne nu forlængst er forsvundet.

Jeg følger klineranden mod syd langs Salvigs vestside. I læet af denne gror et lille krat af tjørn og hybenroser, og under disse vider strandfælleden sig mere og mere ud og bliver til sidst til vældige, steppeagtige flader, over hvilke kampestensblokkene hist og her løfter deres grå rygge ligesom hjorder af store, græssende dyr. Hist og her danner nogle lyngtuer, isprængt armeria og smørblomster, små farverige oaser, over hvilke nogle dværgpil løfter deres tynde grene.

Langt ind over den vide flade har højvandet under efterårsstormene i fjor ført store mængder af tang, der nu hænger vindtørret helt oppe på klintens nederste tjørne som blege, sølvagtige guirlander.

Længst mod syd går fladerne over i et tæt og højt tæppe af bruntoppet græs, der går i lange bølger for den lette vind. Det ser ud, som om græshavet har skyllet det brede bælte af gule ranunkler op, som inderst danner dets grænse mod de hegnede marker.

Vidt forskellige fra disse flader er engene, der som et umådeligt bælte af omtrent 200 meters bredde strækker sig fra øens sydspids i en længde af 5 km helt op til Snave Færgested. Dette er udpræget østkyst, og klintens læ borger for idyllen i hele dens længde! Herlige, frodige krat gror tæt under de skærmende bakkekamme, hvor mængder af kilder tager deres udspring, og hvor fede, blankhornede høveder græsser over engens overdådige tæppe. På skrænterne og i deres læ fra Anneksgården til Børret vokser store tjørne, vrietorn og hyld, slåen og roser, og vedbend slynger sig tæt op om deres stammer. Kongelys, æselsfoder og rosenkatost står vagt om krattet ud mod engen med dens blomsterflor af knopurt, vikke og stenurt. Og nord for dette sted, hvor på fem steder kilder springer ud under skrænten, står tykbladet ærenpris, engkarse, engforglemmegej, gøgeurt og vibefedt, kabbeleje og kæruld – ja endogså brøndkarse finder vi ved en af kilderne. Bag et krat så vi en gammel bekendt fra Sejerøs strandfælleder, *Cynanchum vincetoxicum* (svalerod), der nu ligesom næsten alle de andre er kommet i blomst.

De trodser alle meteorologien – og det var ikke godt andet, ellers kom de ingen vegne i år!

Thi vejret er nu atter iskoldt, gråt og stormende. Tykke skyer ligger i lag over jorden og farer for en hylende sydveststorm hen over agre, bakker og fjord. Tangen flyver langs stranden og hænger sig i lange tjavser ved pig-trådshegn og pæle, hvorfra den står vandret ud og pisker som tiggerpjalter for blæsten. – Juni er blevet maj lig.

En flok kvæg er på vandring fra kysten ud mod Rønø. Søen pisker om benene på dem, midtvejs er de gået i stå og står med krumme rygge og betænker sig på at gå videre – eller vende om! Men så tager en af dem sig sammen og pjasker udefter, og resten sjokker efter gennem det iskolde vand.

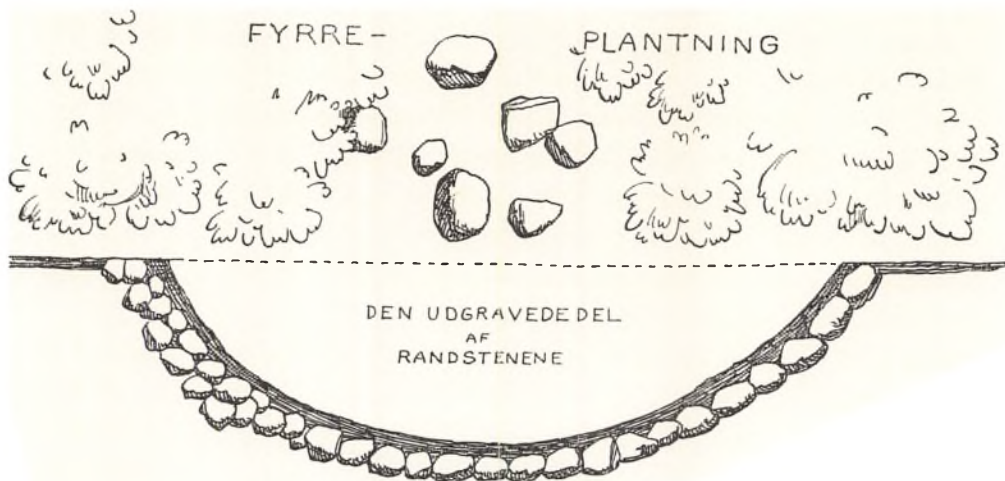
Viberne skråler med hæse, forkølede stemmer over engen og slår efter mig med rasende sving, men kan ikke styre for vindstødene, som slår ned over klintens kam og bøjer krattets grene mod jorden.

Værre endnu er det at færdes over det åbne bakkeland, hvor sandet fyger hen over markerne, slår mod ansigtet som haglskud og fylder øjne og ører. Når solen en enkelt gang falder brat igennem en revne i skyen, ligner landet en rygende brand. Hele øen er ved at flytte østpå! Og det falder mig ind, hvad vestjyden sagde, da man spurgte ham, hvor stor hans ejendom var: „A hår fir' tønder land – når di helsen er hjemm'!“

Ved den østligste af de to småplantager, som ligger på øens sydside, finder jeg i den østlige yderkant en levning af en runddysse, som for ganske nylig er bragt for dagens lys. Stedets ejer, gårdejer Ellehøj, fortæller om dyssens opdagelse, at hans plov en dag for tre-fire år siden stødte mod nogle sten i grunden; da disse viste sig at ligge meget regelmæssigt, blev hans opmærksomhed vakt, og i stedet for at hakke dem op og slænge dem bort for efter hensigten at dyrke grunden, gravede han yderst forsigtigt jorden bort om dem, så langt han kunne for fyrreplantningen, som delvis dækker stedet.

Hvor plantningen begynder, skråner terrænet opefter, og træernes rødder har gjort jorden utilgængelig for de almindelige redskaber, manden rådede over. I den udgravede del findes i stensætningen omtrent tredive sten; de er usædvanlig små, men smukt udsøgte og regelmæssigt opstillede; kun ved den sydlige side, hvor de er endnu mindre, er rækken dobbelt. Terrænet inden for disse randsten hæver sig indtil ca. 1 m over marken omkring dyssen. Efter den udgravede del at dømme danner denne en cirkel på ca. 15 m i diameter. Inde på dens midte findes ragende op over jordsmonnet nogle større kampesten, som ligger uregelmæssigt op ad hinanden mellem fyrretræerne.

Dette udgravningsarbejde, som den pietetsfulde mand så smukt har begyndt, vil forhåbentlig blive fortsat af sagkyndige, inden den unge plantning gror sig så stærk, at rødderne vil danne en hindring for det.

Medens Nationalmuseet har fundet og udgravet en del bronzealderhøje på Orø, af hvilke tre er fredede, og ligeledes flere steder har fundet køkkenmøddinger herovre, er dette så vidt mig bekendt den eneste stenalderbegravelse, som er fundet på øen.

Anneksgårdens ejer, proprietær Egeberg, fortæller mig en højst besynderlig historie om en „mindesten“, som skal have stået på gårdens grund. Da han i 1918 købte gården af en proprietær Nielsen, fik han kort efter sin ankomst hertil besøg af gårdens forrige ejer, proprietær Buus, som i 1914 havde solgt den til Nielsen. Proprietæren, som havde sine børn med, spurgte i samtalens løb Egeberg, om han havde set „Dronning Margrethe-Stenen“, som stod i krattet under klinten ved Børret. Da Egeberg svarede benægtende, gik de sammen ud til stedet, for at Buus kunne vise ham den. Undervejs beskrev denne stenen således: Den var så stor, at fire heste ikke ville kunne slæbe den fra stedet; den stod oprejst med den nederste ende noget nedsunken i jordsmonnet. På dens ene side fandtes et relief af en springende løve, på hvilken der sad en kvinde, og gruppen var omgivet af tre hjerter, ét over kvinden og ét på hver side.

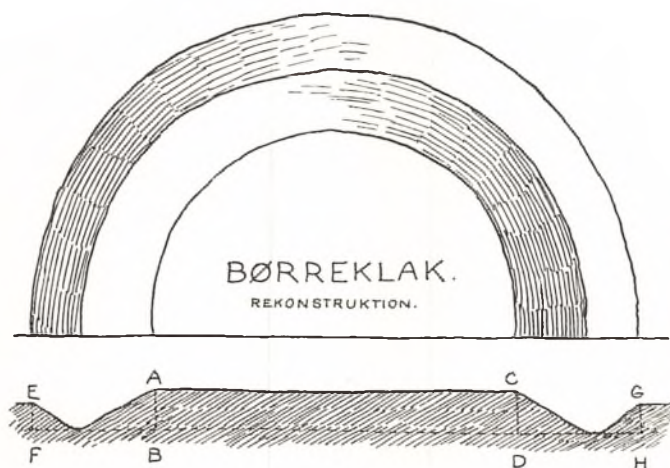
Egeberg var naturligvis meget spændt på at se denne mærkelige mindestøtte. Men da de nåede ud til stedet under krattet, fandtes der imidlertid slet ikke nogen sten! Hverken proprietæren eller hans børn, som havde været ved stedet hundreder af gange før, var i stand til at finde den, skønt de alle kunne udpege stedet, hvor den havde været. Deres forbløffelse var umådelig og uden tvivl ganske ægte.

Nu talte sandsynligheden jo for, at den mand, som ejede Anneksgården fra 1914 til 1918, havde ladet stenen fjerne. Men sagen bliver noget mere indviklet derved, at alle de andre beboere på øen, for hvem jeg omtalte stenen, bl. a. sognerådsformanden og den gamle ejer af Børret, hvis jord

strækker sig hen langs klinten med krattet, og som i al sin levetid har færdes her sammen med sin familie og sine folk og kender stedet ud og ind, over for mig bestemt benægtede, at en sådan sten nogen sinde havde været at finde på det nævnte sted eller overhovedet på øen! Det er det rene sludder, påstod den gamle! Og så er vi jo atter ude i et uhjælpeligt mysterium. Hvem har ret?

Tilfældet er en ejendommelig stikprøve på mundtlige meddelelsers pålidelighed og på, hvad „øjenvitner“ kan berette.

Den gamle ejer af Børret har altid interesseret sig levende for sin øs historie, til hvilken han har et enestående kendskab. Foruden selv at have skrevet om dette emne i tidsskrifter og dagblade, for hvilket „Historisk Samfund“ i sin tid sendte ham en anerkendende skrivelse og en smuk boggave, har han ydet øens historiograf, pastor emeritus Prip, mange værdifulde oplysninger. Jeg opsøgte ham en dag, nærmest for at udspørge ham om et gammelt voldsted, som har ligget på hans grund, men som han for mange år siden har sløjfet. Stedet, som omtales hos Trap, kaldes her fejlagtigt „Børrelak“. Dets navn er *Børreklak* eller *Borreklak*, af beboerne almindeligvis forkortet til „Klakket“.

Fra A-C ca. 45 alen.

Fra A-B og C-D 6 alen.

Fra E-F og G-H 3 alen.

Fra F-B og D-H usikker.

Da jeg kom ind i den ældgamle bondegård Børret for at fremføre mit ærinde, viste det sig, at den gamle sov til middag. Sønnen, som gav mig denne besked ude på gårdspladsen, var en højst usædvanlig type, høj, slank og stærktbygget, med et helt sigøjneragtigt ydre, det kulsorte hår og skæg voksede frodigt og vildt omkring det mørkladne ansigt.

„Nå – ja,“ sagde han, „kom De hellere igen i morgen eller i eftermiddag,

når den gamle er vågnet. *Ham* vil det sikkert mere at snakke med Dem. Os andre kan det ikke nytte, De regner med; vi skal passe vores arbejde!“

Hans ligefremme form virkede trods den studse tone ganske tiltalende, og for øvrigt viste det sig, at han på trods af sin forsikring tog sig god tid til at beskrive mig det omtalte voldsted – han blev i samtalens løb selv fanget ind af emnet.

Målene på voldstedet, som oprindeligt har været cirkelformet, men som lå yderst på klinten sønden for gården og ved skred efterhånden var svundet ind omtrent til sit halve omfang, har efter hans formening taget sig ud som på hosstående rekonstruktion. Hans fader stadfæstede senere disse mål og opgav desuden, at der ved sløjfningen vandtes omtrent nøjagtigt 2 skpr. land, hvad der stemmer temmelig overens med de øvrige mål, dersom voldgraven antages at have været 15–16 alen bred.

Voldstedet stammer fra en sen oldtids- eller tidlig middelalderborg af lignende art som de tidligere omtalte på Hjortholm i Stavnsfjord ved Samsø og på Hjelms sydøstside. At dets navn således som sagnet siger skulle afledes af mandnavnet Børre er nok problematisk, da det også udtales *Borreklak* – af borg. Hvad „klak“ kommer af, har jeg ikke kunnet få oplysning om.

Den gamle mand på Børret, Christen Jensen som jeg har held til at træffe om eftermiddagen, er en enestående, gammel gubbe, en pragtfuld oldingetype, men levende og frisk den dag i dag. Han fortæller i timevis, uden at nogen af os et øjeblik trættes.

Om det gamle voldsted siger han, at her boede på Christoffer af Bayerns tid „i den lovløse periode“ sørøveren Børre i denne borg ude på Klakket. Voldstedet lå siden i århundreder urørt af mennesker; men i hans gamle morfars tid – det var efter udskiftningen i 1802, da denne flyttede herud og byggede Børret, som siden har været i slægtens eje – da begyndte denne at rydde stedet for at dyrke det. Men allerede den første nat, efter at rydningen var begyndt, så der fælt ud på gården: i stalden havde en hest og en ko, som stod ved siden af hinanden med et spiltov imellem sig, skiftet plads og lå begge på ryggen indfiltrede i deres tøj og halvkvalte. Brædderne var sparket til splinter i spiltovet; men da man fik dyrene op, viste det sig, at de ingenting fejlede – det havde kun været en advarsel! Men morfaren tog mod det gode råd: fra den dag befalede han, at voldstedet på Klakket skulle ligge i fred.

Så rørte ingen hånd det før hen i halvfjerdserne, da dattersønnen, min hjemmelsmand, fik det i hænde. Han tog for alvor fat på at rydde voldstedet, hvorefter han sløjfede det. Næppe var han begyndt på dette, før en udmærket følhoppe „slog fejl“ for ham. Men han fortsatte hårdnakket – med det resultat, at der ikke siden har været andet end uheld ved alle de følhopper,

han har lagt til. De kunne aldrig mere føde ved egen hjælp. En enkelt, som var med føl og befandt sig vel i alle måder, lå en morgen stendød på marken med den ene bagsko i klemme ved grimen. Den havde skejset sig ihjel i hovedet.

For omtrent ti år siden købte han en hoppe med et ungt føl, som den havde med sig. Den levede her på gården i toogtyve timer – så døde den af at foræde sig i kløvergræs! Og sådan gik det i én uendelighed. Mærkværdigvis var det kun som følhopper, at hestene slog fejl, anvendte han dem kun til trækdyr, ramte ingen ulykker dem.

Den gamle meddeler alt dette som kendsgerninger, der unddrager sig enhver drøftelse; intet øjeblik undslipper der ham en ytring, som røber hans eget syn på tingene.

For resten betragtedes det i tidligere tider af folk som en kendt sag, at Børreklak var beboet af troldtøj; når man, især på efterårsaftener, malkede kvæg på engen neden for stedet, hørte man, at der blev snakket og tumlet inde i højen. Og på et bestemt sted på bakken nær Klakket i randen af krattet var kreaturerne altid så bange for at stå, at man næppe kunne holde dem i tøjret mens man flyttede dem, eller når man trak dem til eller fra stedet.

Om Stensbjerg, der ligger syd for Salvig, og som tidligere var omgivet af en mose og et dybt kær, der nu er forsvundet, fortæller han, at disse vanddrag var rester af vigen, som i gamle dage efter sagnet gik helt herind og omsluttede banken på tre sider. På nordenden, hvor denne har sit højeste punkt, fandtes endnu i hans barndom resterne af en ruin i jordsmonnet, hvorfra der blev opgravet gulvfliser af sten, og desuden fandtes her en aflang firkant af brolægning, som måtte have været borgens grund. Bønderne har nu efterhånden raseret stedet, ethvert spor er udslettet, og marken dyrket. Sagnet siger, at dronning Margrethe her havde en borg med vagttårne for at holde udkig efter sørøvere på fjorden.

For hundrede år siden havde øen sin heks, om hvis virksomhed fortælleren i Holbæk Amts Dagblad har skrevet en udførlig beretning, som han gengav mig mundtlig i stærkt forkortet form. Kvinden hed *Bårbre* (Barbara) og havde til huse i den sydligste af de to gårde, som hedder Hegnsgårdene og ligger på Næsby Mark. Hendes glansperiode lå mellem 1800 og 1830. Hun omtaltes altid som ældgammel, kroget og støttende sig til en stor knortekæp. Mellem to træer i sin have havde hun hængende en stor kobberkedel, og hver torsdag aften stod hun herude og dunkede på denne med kæppen – så kom der alle vegne ud fra mørket en mængde store tudser, som flokkedes om hende, og som hun kælede for.

Bårbre havde en plejedatter, som gik til præsten sammen med fortællerens mor. En fredag formiddag sagde denne til plejedatteren: „Jeg kan ikke be-

gribe, hvorfor du er så beskidt om skørterne!“ Hertil svarede den anden: „Det er jo, fordi jeg hver torsdag aften må følge med Bårbre op på kirkegården og dér gå tre gange baglæns rundt omkring kirken sammen med hende. Og når vi er færdige med det, blæser Bårbre ind ad nøglehullet, hvorpå døren springer op af sig selv. Så går hun op til alteret, mens jeg må blive stående uden for døren. Men alt det, hun laver déroppe, kan jeg aldrig se.“

Da de to veninder efter konfirmationen skulle til alters, fortalte plejedatteren, at Bårbre havde befalet hende, at når hun fik det hellige brød i munden, måtte hun endelig ikke synke det, men tage det ud, når ingen så det, og bringe det hjem til hende. Veninden advarede hende mod denne store synd og fik hende til at lade være.

Det ærgrede Bårbre, at plejedatteren, efterhånden som hun voksede til, blev mindre lydig og ivrig i tjenesten med de hemmelige ting end forhen, og henimod slutningen af den tid, hun var hos hende, fattede hun fjendskab mod hende. Da pigebarnet til sidst rejste derfra og kom i tjeneste et andet sted, sagde Bårbre til hende: „Glem nu ikke at komme og besøge din gamle plejemor!“ Pigen kom også snart efter på besøg – til skade for sig selv. Den gamle trakterede hende med te og brød, og deraf fik hun megen mén.

Snart efter blev hun syg og gik og kastede op flere dage i træk. Det første, hun gav fra sig, blev brændt, uden at man undersøgte det; men senere hen fandt man rundt omkring på steder, hvor hun havde brækket sig, mange underlige ting, således blandt andet nogle læderagtige lapper, som på den ene side bar et billede af den korsfæstede Kristus, på den anden et af Satan!

„Det skal være til at få at se derinde endnu,“ forklarede den gamle fortæller – han mente i Frederikssund, hvor den lange retssag mod heksen fandt sted. Thi historien gav anledning til en af de mærkeligste processer, man kender af den art. Det viste sig for øvrigt, at pigebarnet var en udpræget hysteriker.

Men Bårbre vedblev at være hele øens svøbe.

Da en ung pige en dag sad sammen med sin kæreste i stuen i en bondegård nær ved Bårbres hus, kom denne derind – men først efter at de havde set, at hun hemmeligt lavede nogle kunster over dørtrinnet ind til forstuen. Skræmt af disse fagter tog den unge pige da, før hendes kæreste skulle forlade huset, en kat inde fra stuen og kastede den ud over det omtalte dørtrin. I flugten over dette udstødte den et frygteligt jammerskrig og faldt til jorden uden for døren med forvredne lemmer. Den blev da heller aldrig til kat mere! Men nu kunne kæresten roligt passere, katten havde „taget skaden“!

I sine kunster sad Bårbre inde med stor teknisk færdighed. Hun kunne slå gæslinger ihjel på et øjeblik, bare ved at nidstirre dem. Fortællerens mor så, at hun på den måde engang tog livet af en hel flok inde i en stue.

Da heksen som ældgammel kone fraflyttede Hegnsgården og tog ned til Østre Færgested, hvor hun levede sine sidste år, fløj der foran vognen, hvorpå hun og hendes ejendele kørtes bort, og som fortællerens far kørte, hele tiden en stor sort ravn! Den slog af og til ned på et dige eller en ledstolpe og ventede, til vognen kom den nær; så lettede den igen og fløj foran. Men ved færgehuset forsvandt den – det var dér, Bårbre agtede sig hen.

Nogle få år senere, da fortællerens far en morgen stod uden for gården på Børret, kaldte han pludselig på sin kone. Da hun kom ud, viste han hende en stor, sort fugl som en ravn, der kredsede over færgehuset og til sidst fløj ned i skorstenen. „Du skal se,“ sagde konen, „at nu er Bårbre nok ved at dø!“ De gik ind; men et øjeblik efter kom der folk løbende, som fortalte, at nu var der løst op for heksen.

Men ved snedkerens hus nær ved kirken rumsterede det den påfølgende nat så grueligt langs ydervæggene, så ingen kunne sove. Til sidst stod snedkeren op, åbnede døren og sagde ud ad den:

„Din kiste skal nok stå færdig i rette tid, vær du bare rolig!“

Siden blev der stille.

Endelig var man fri for Bårbre! Og der forlyder mærkelig nok intet om, at hun nogen sinde har gået igen efter døden.

Hun har formodentlig aldrig nogen sinde i det hinsidige gjort sig fortjent til nattegn.

Den gamle, som fortalte mig alt dette, må være en guldgrube for en samler. Han er stærkt bøjet af årene; en mægtig, kroget, aldeles blå næse sidder som et rovfuglenæb i det lille bitte ansigt mellem en vældig hår- og skægvekst, der står hvid og stråleformet ud til alle sider. Kun oppe i hvirvlen er han skaldet. Herlig ser han ud; som han sidder dér foran mig og fortæller, ligner han Odin i Hávamaal – Odin som aftægtsmand! Når han kommer i tanker om noget morsomt, spores det på hans ansigt, længe før han får det sagt; det bliver da rynket som på et spædbarn, øjnene forsvinder næsten helt, og pludselig kommer der en sagte pibende og sivende lyd ud fra hans mund og næse – det betyder, at nu ler han! Han undrer sig over sine fortællinger, som hørte han dem selv for første gang. Han taler fortrinligt og bruger et malende sprog.

Jeg må søge tilbage til kartekonerne i min barndomsgård for at finde noget helt tilsvarende. Han er en af de sidste præster for den gamle folketro – om end nu en frafalden!

Indtil for godt hundrede år siden var Orøs indbyggere på grund af stavnsbåndet i den grad indgiftede, at befolkningen næsten dannede én eneste slægt. Men siden er den blevet stærkt blandet, har mistet sit særpræg og

adskiller sig kun i ringe grad fra det nære Sjællands befolkning. Fremmede, som har levet på øen som embedsmænd, skildrer ofte beboerne som tunge og trevne og selv på landvæsnets område meget lidt fremskredne. Uden at gøre forsøg på at afkræfte denne påstand må jeg sige, at mine egne, få iagttagelser går i stik modsat retning.

Ikke sjældent møder man på øen besynderlige typer, mærkelige vilde skud af en fremmed race, som viser, at Frederiksborg amts „kulsviere“ har fået nogle aflæggere indplantet også her. Jeg har tidligere omtalt den mørke, midaldrende ejer af Børret, som er en overordentlig smuk repræsentant for denne type. Ved havnen traf jeg en yngre mand, en fisker, som var af et højst besynderligt ydre, åbenbart af udpræget „kulsvierslaw“ – i Jylland ville man have gættet på taterslægt – og som jeg en dag tegnede i vor kahyt. Det mærkelig uregelmæssige ansigt med den lange, forneden kødfulde næse, var gulligt i farven, håret ganske sort og stridt, og øjnene brune. Siden traf jeg på vejen gennem en af landsbyerne en omtrent sekstenårig pige, endnu mere fremmedartet end de to andre. Hendes hud, som var ganske gyldenbrun, havde under nakkehåret et grønligt farveskær, håret var blåsort som fjerlaget på en ravn, og overlæben havde allerede en anelse af en fin skygge som begyndende skægvækst. Jeg fik senere at vide, at hele hendes familie er meget „sort“, og at den er kommet hertil fra Frederiksborg-egnen.

Hvorfra „kulsvierne“ er indvandrede, vides ikke. Sagnet siger, at det er valloner, som er indkaldt hertil allerede i det tretten-fjortende århundrede. Deres fysiognomi tyder på, at dette kan være rigtigt, og er især for fiskerens vedkommende iøjnefaldende.

Sognerådsformanden i Bybjerg fortæller mig, at her på øen findes ikke få familier fra „kulsvieregnet“ på Sjælland, men at disse nu efterhånden blander sig med befolkningen.

Orøboerne, siger han, er meget velstillede folk, og her findes så godt som ingen virkelig fattige. Her er ikke mindre end halvtredsindstyve fiskerfartøjer hjemmehørende på øen, og under krigen har disse årligt indtjent omtrent 50.000 kr. – hvilket dog må siges at være beskedent, fordelt på 50 familier! Den store mængde fartøjer i forbindelse med den omstændighed, at Holbæk-damperen daglig anløber øen, har bevirket, at denne nu endelig vil få sin dampskibsbro erstattet af en ordentlig havn.

Om det gamle voldsted på Stensbjerg siger man, at man endnu ved pløjning på stedet støder på stenrester, mursten og kalkbrokker fra den gamle borg. Hele dybet mellem øen og Hornsherred, „Østerløb“, er gammel mosegrund, hvor der i gammel tid må have været skov. Ålefiskerne støder ofte derude på svære egestammer. Også i mosen vest for Stensbjerg er der fundet egestammer; ved disse sidste er der den besynderlighed, at de alle ligger væl-

A. Fr. 23.

FISKER FRA ORØ

tede i retningen SV-NØ med toppene i sidstnævnte retning. Stammerne er fra otte til ti alen lange.

Af vildt findes på øen både harer og agerhøns. Ræven har været udryddet, men for nylig er der indvandret nogle stykker fra Sjælland. Vandrotten findes her, men dens udbredelse er begrænset til enkelte moser. Muldvarpe og pindsvin findes i mængde. Snogen forekommer ikke, hvorimod firbenet er almindeligt.

Øen byder ikke på noget hverken mærkeligt eller rigt fugleliv, dertil er den for gennemdyrket og for skovfattig. Vi fandt kun en snes af de almindeligste arter.

Vi havde næsten bestandig storm og regn under vort ophold på øen – når det kom højt, stod det på bygevejr. Ved en sådan lejlighed roede vi over til *Langøre Holme* og *Lindholm*.

De førstnævnte, hvor vi landede på den vestligste og største, er så flade som en samling pandekager, der i stedet for sukker er bestrøet med nogle kæmpe-mæssige sten, som især langs stranden ofte rager højt op over jordsmonnet. Imellem det blomstrende engelskgræs, som dækker fladerne, fandt vi mængder af smådamme, hvoraf enkelte er omtrent ferske, og omkring hvilke vi så hundredvis af rugende hættemåger. Også stormmåger fandtes ynglende i store masser, og luften omkring os vibrerede af deres ustandselige skrigen.⁴⁴

Hele dette lille arkipelag er et overmåde indviklet virvar af små bitte holme, som ligger hulter til bulter mellem hinanden. De henimod tredive største af dem er på omtrent en skæppe land, og tæller man de mindste med, findes her i hundredvis. De fleste af dem er yderligere gennemfuret af laguner. Imellem dem rager som nye øer de vældige kampestensblokke op af fladvandet. Det er ét eneste roderi af græs, sten og vand. Hist og her, især på de østligste, er jordsmonnet tæt bedækket af fuglegræs, som just nu står med sit flor af små bitte hvide blomster. Store bede af strandmalurt, kokleare og strandmælde finder vi herude mellem ranunklers og smørblomsters mængde.

Mågerne er utrolig pågående i deres fjendskab og slår bestandig ned på vore hatte. En mængde af dem finder vi liggende døde rundt omkring på marken, én ligger kun tre-fire tommer fra sin rede, hvori der er tre endnu ganske friske æg – et sørgeligt syn! I alt finder vi henimod en snes døde fugle, alle stormmåger. Det er ikke vandrefalken, som har været på spil, der er intet spor af vold på dem. En eller anden sygdom må hærge kolonien, eller måske dør de her som på Dybsø under æglægningen eller af at foræde sig.⁴⁴

På én af holmene fandt vi fjorten ternere tæt sammen, og nogle fjord-terner (*Sterna hirundo*) sås flyvende eller stående på stenene i nærheden.

Ude over den vindrørte fjord jager den ene byge den anden. Sorte sky-masser med ildhvide blækere foran sig vælter østover for blæsten; havet gløder under pludselige lyskaskader fra solen og blænder øjet som smeltet sølv. Inde under skyerne er vandet galdegrønt og dybviolet over de lave, tangklædte sandgrunde. Blæsten hviner om ørerne og hvisler igennem græsset, og om de grønne holme står en bræmme af blåhvid fråde.

Soppende fra den ene holm til den anden når vi omsider over til Lindholms nordende. Landskabet er egentlig uforandret her, kun målene er større; lagunerne, som gennemskærer holmen på kryds og tværs, er ofte store som småsøer. Stormmågernes reder ligger så tæt, at man næppe kan træde imellem dem. Foruden disse og hættemågerne ses kun enkelte strandkader, og i randen af hættemågekolonien en lille koloni af ynglende fjordterner.

En af beboerne på Orø havde fortalt mig, at ålekragen skal have ynglet mellem stenene på Lindholm. Men der er grund til at være mistænksom over for denne oplysning; den stammer fra samme kilde som en beretning, jeg fik om en gammel „kæmpebegravelse“ i en af øens plantager; den viste sig at være ruinerne af et gammelt fårebo!

Omtrent midt på holmen, der er en god kilometer lang og 400 m på sit bredeste sted, hæver en lille bakke sig nogle få meter over havet. Her findes en kvægfold med et kampestensdige, hvor der i nærheden går et dusin kvier og nogle får og græsser. Diget er bevokset med brændenælder og store tidsler, der på afstand virker høje som popler i det lave græs. I nærheden gror en enlig hyld på en halv meters højde – her har nok en stær engang kvitteret for et måltid af hyldebær.

Fårene fik en frygtelig skræk i livet, da jeg uventet dukkede op over bakken i deres nærhed. Af de tredive, der stod her, flygtede halvdelen brat med svingende rumper, mens resten stod som forstenede med skrævende bagben og pladrede i græsset, så længe de orkede, mens de stirrede på mig med de glasagtige øjne, og deres næsebor fløj op og i.

Rundt om bakken er jorden tæt dækket af vældige tidsler, hvorimellem der findes en mængde gamle forladte, græsgroede myretuer. Hver eneste af dem har i sin top en fordybning, hvori en måge har sin rede. Når man ser den uhyre mængde reder, forstår man, at Anneksgården, hvorunder disse holme hører, her årligt i gennemsnit kan indsamle 40.000 mågeæg!

Plantevæksten er rigere her end på de små vestlige holme. Foruden de allerede nævnte arter finder vi, især på sydenden, et rigt blomsterflor af gåsepotentil, røllike, snerle og tranehals foruden hvid- og gulkløver. Her, hvor en stor stenhub, som er opsamlet fra markerne, rager som en kæmpehøj op over disse, der enkelte steder er pløjede, gror der brændenælder, æselsfoder, store tidsler, kørvel, svalerod, lindhardsurt, rosenkatost, bakkekål, fug-

legræs, røllike, kællingetand, storkenæb og mælkebøtte – alt samlet på denne stendynge, der som en mangefarvet, rig oase løfter sig over den jævne mark.

Fra holmens lave banke ser jeg over fjorden, hvorledes en ny, vældig bygevejrssky kommer væltende fra vest ind over Hornsherred. Dens underrand er skarp og sort, men øverst er den som en bølgende hær – den er flyvende faner og klingende spil og knejsende hestekroppe – det er „*le Réve*“, der flyver ind over landet, et korps af salige kyrassérers ånder fra *la grande Armée* – landet erobres helt af dens skygge under blæstens vrinsken, og regnstriber falder som spyd og sorte lanser over fjord og bakker og skove. Men gennem dette mørke himmeltegn, hvorunder alverden ligger blåsort og død, sendes pludselig en eneste skarp solstråle ned og rammer Lindholms odde på dens yderste spids. De hundreder af måger, som svæver derover, skinner hvide mod det tykke mørke og daler som strålende snefnug ned mod markens bål af grønlig ild. Så slukkes alt på ny, pludseligt, som om guden har tørret det ud med sit ærme. Og foran mig øjner jeg gennem den strilende regn kun fårene, der står i flok med ryggen mod vejret.

I et nu er vi begravede i væde, og byen jager buldrende hen over os med en bedøvende lyd, en eneste vild susen.

Så sagtner det – langsomt. Alt bliver tyst igen, tilbage er kun en stille lyd af store dråbers sindige dryp fra tidslernes blade.

Ind over landet i øst svinger en høj sky om sine hængsler som en uhyre port – det er, som om Gud sidder deroppe og drejer den med sine vældige hænder. Kaskader af lys vælter ud i rummet fra dens hvalv – og ind i lyset rider resterne af den store armé. Den har mistet sine lanser under choket, men alle dens faner er i strålende behold – og med højt løftede ørne forsvinder den lige lukket ind i den syvende himmel.

Foran mig ryster fårene de dyngvåde pelse – havet rundt om ligger blå med grønne holme i solglansen. Og alverden er min endnu en gang.

Hesselø

Vi tørner ud klokken halv fire den morgen, da vi fra Hundested havn sætter kursen nordpå mod Hesselø.

Det er nordlig luft – fin til at ankre under øens sydkyst.

Inden vi endnu er nået ud for Spodsbjerg, har vi høj sø; men vejret er strålende med lave godtvejrsskyer i øst, som lover højt vejr for dagen. Snart kommer vi så langt ud, at hele kystlinjen fra Spodsbjerg til Gilleleje ligger udbredt for os; den taber sig i morgens dis østerude, mens nær ved os de høje klinter fanger lyset fra den første, gyldne sol, som stiger op over de rosafarvede morgenskyer. Vort dæk driver af dug, men det er også den eneste væde, vi får indenbords, vinden er stik imod stævnen, og ingen sø sender sit skum herop.

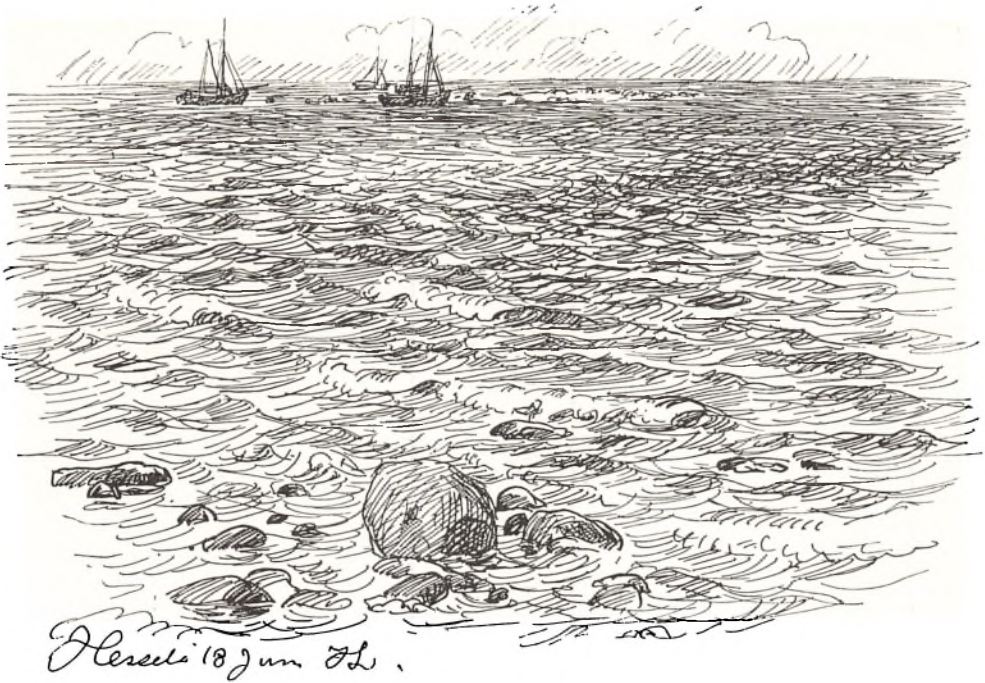
Den første time ser vi ikke andet land end Sjællands kyst, men så begynder vort mål at dukke frem. Op over det mørkeblå hav, hvor „Rylen“ i nordenbrisen løfter sin stævn mod de krummede søer og i favnelange kast sætter den dundrende ned i de våde dynger, stiger langsomt langt ude i nord tre svage, lysblå punkter op over horisonten. Jo mere Sjælland svinder i syd, jo højere løfter de sig. Det er *Hesseløs* tre højeste banker.

Efter to timers sejlads ser vi hele den lille ø i sammenhæng hæve sig op over den bølgede linje forude. Hvor høj den er, set herude fra havet! Næsten som en lille klippeø.

Vi ankrer op under sønderstranden omtrent 100 m fra land, hvor de lange dønninger fra begge sider svøber sig omkring kysten. Og nu ser vi *kun* øen – ingen anelse af noget andet land over havet til nogen side. Det er et lille, verdensfjernt Sankt Helena, der ligger foran os.

En enlig fiskerskude fra Grenå kommer løbende ind agten om os og ankrer op i læ af sydøstrevet – jeg hører det hjemlige djurslandske mål i mændenes råb, der overdøver motorens knalden. Det er landsmænd af Søren Kanne.

Nogle stormmåger og en skallesluger er ellers de eneste levende væsner på vandet. Men just som vi gør os klar til at gå i jollen, flyver en gravand ud fra stranden, og da vi nærmer os, ser vi endnu en halv snes andre, som ligger og sover på grønsværen under den høje klint. Nogle strandkader og viber skriger inde over øen – en stæreflok kommer buldrende langs stranden. Og da vor køl rammer stenene, stryger en fasankok skogrende gennem luften ud over klinten og lander i en busk under den tæt ved os. Allerede inden vi når kysten, ser vi en halv snes fuglearter derinde.

Foran os ligger en stenet kyst, høj og stejl. Det er mægtige sten, grå og gule og røde, der som et umådeligt skred er styrtet ud over klinten og langt ud i stranden. Foroven ser vi en grøn brink som et smalt bånd over klintens stenansigt – men over denne et vældigt dige, atter af kampesten. Sten overalt! Af kampesten er også de to små, tæt sammenliggende bådehavne, som vi finder ved stranden her, men næsten helt sammenskredne og for længst fyldt med sand og ral.

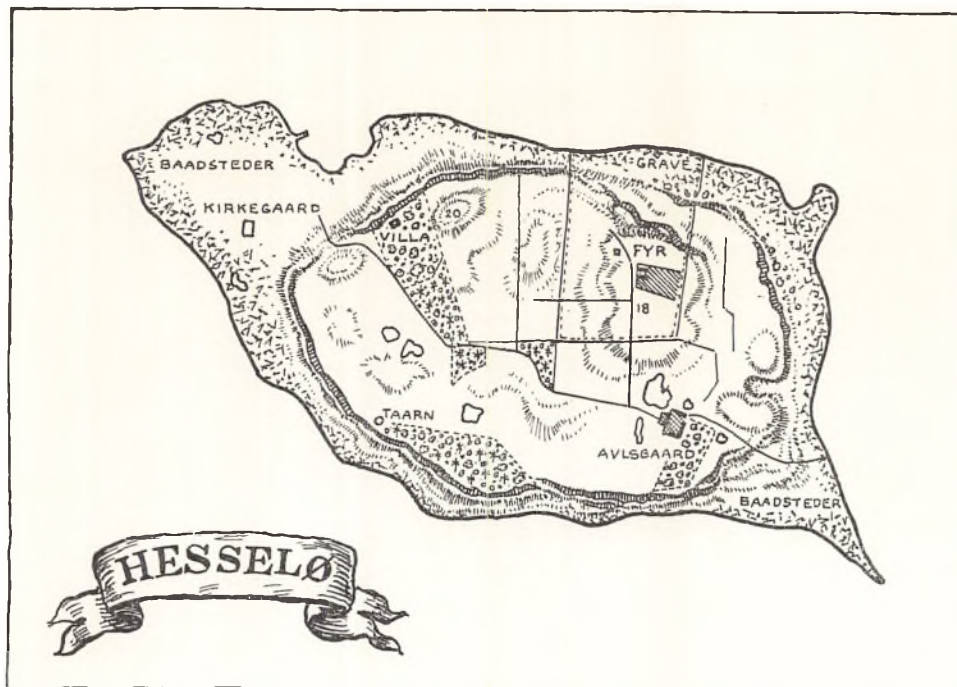
Det er som en ørken. Og ørkenens farver går igen i de mægtige, vilde tidsler, æselsfoder, der som meterhøje buske stråler overalt på klinten i det hvide sollys med grønblå, sølvagtigt lysende farver.⁴⁵

Fuldkommen stille og øde er her, kun fuglene giver stedet liv. Dog – nu rejser en enlig hare i rallen foran os, jager i lange, skæve spring op over de raslende sten og forsvinder over skræntens kam.

Så klatrer vi op over klinten og ser ind over øen. Foran os ligger et bølgende højland med lysende grønne agre, omgærdet af høje stendiger – atter sten, hvorhen øjet vender sig! Men mellem digerne bølger de grønne marker med smålunde og hegn helt over mod den nordlige kyst, hvor et fyr løfter sin kegle og sine boliger, og foran os hæver en stor forpagtergård sig mellem sine haver og damme, hvorfra klokkefrøernes bløde kluk når op til os.

Vi kravler over stendigerne og går forbi gården tværs over øen til fyret, hvor fyrmesteren straks tilbyder at være vor vejviser i nabolaget. Sammen går vi ud til den lille kirkegård på klinten, hvor to af øens mange begravelser

findes, en røgter fra øen og en norsk sømand – den sidste den eneste navngivne mellem de mængder af døde, som denne mærkelige ø huser.

Den lille kirkegård, som er omtrent tyve meter i kvadrat, ligger på nordklintens yderste rand med åben udsigt langt ud over det vide hav. Et par små fyrretræer, som danner læ mod vest, er dens eneste træbevoksning. Men den er tæt overgroet med et væld af frodigt ukrudt, som står i det herligste flor.

Terje Vigen's grav kunne ikke være højtidsfuldere end dette sted! Og her hviler jo da også en landsmand af ham. På hans grav står et simpelt trækors med følgende ord: Tømmermand Niels Nielsen Krokeide af Bergen, født 3/6 1844, død 1880. – Han er druknet her på kysten og kom ikke længere, skønt han vel nok havde tænkt sig det.⁴⁶

Hans nabo har intet kors og intet navn. Han var kun en røgter på øen. Og da han en dag blev ked af at vandre her, hvad enten det nu var af Hesselø eller jorden i al almindelighed, så tog han et reb og hængte sig i det. Derfor er det bedst at glemme hans navn. Men nu ligger han stille og godt ved siden af nordmanden, repræsentanter for søfart, agerbrug og kvægavl! De har på deres vis gjort deres til at hele geografien mellem de to nabolande. For dem er spørgsmålet om Holberg og Tordenskjold, den arnamagnæanske samling og højhedsretten over Grønland som hø og halm at regne.

Men de er blot to mellem de mange, som Karon har ført til denne kyst. Og om han var faret til selve underverdenen med dem, kunne den hemmelighedsfuldhed, som hviler over dem, ikke være dybere. Ingen ved, hvorfra Hesselø har fået sine døde, hvornår de er kommet eller hvem de er!

En af fyrmesterens sønner viser os hen til den anden kirkegård, som ligger helt ude på nordvestpyntens øde flade. Vi finder på sletten et dige, rejst af tunge kampesten, som omslutter en oval på omtrent 60 meters længde og 45 i bredden. Diget, som er en meter højt, har indesluttet en snes grave, af hvilke efterhånden kun de halve er tilbage. De består af opdyngede, aflange sten-hobe, som har dækket ligene, der simpelt hen har været lagt ned på den hårde, græsgroede rullestensbund. Stendyngerne er 2 m lange og halvt så brede, og ikke højere end nødvendigt for at skjule de døde.⁴⁶

Hvem disse er, ved ingen mere. Aldrig er her fundet et redskab eller nogen ting hos dem, der kunne give oplysning om alder, nationalitet eller andet. Man ved ikke, om de er begravet på én gang eller efterhånden. Men det svære dige, som det må have taget både tid og kræfter at rejse, vidner om, at det er bygget af folk, som har villet værne om stedets højtid og om de døde.

Der er blevet fablet meget om kirkegårdens oprindelse, og et sagn siger, at det er engelske søfolk fra krigen 1807–14, som er jordede her af deres landsmænd. Under krigen besatte englænderne øen og opkastede batterier her. Der er for så vidt intet i vejen for, at de i denne periode har kunnet lave begravelser på øen således som flere andre steder i landet, f. eks. på Romsø i Store Bælt, selv om det er usandsynligt, at soldater i felten skulle indlade sig på at bygge noget så sent og besværligt som det store dige. Den version, som siger, at det er faldne englændere fra kampene ved Sjællands Odde, er også lidet sandsynlig; thi disse ville man snarere have jordet i en fællesgrav end i møjsommeligt opførte enkeltgrave. Hertil kommer, at øens nu afdøde ejer, den gamle hofjægermester Holstein-Rathlou, i sin tid skrev til det engelske admiralitet, som på hans forespørgsel herom svarede, at der i dets papirer intet som helst fandtes, der kunne bestyrke formodningen om, at der her var begravet engelske soldater.

Sandsynligst er det, at en af øens tidligere ejere blandt de sjællandske herremænd har ladet diget rejse, for at strandede søfolk kunne blive stedt til hvile her.

En mere stemningsfuld begravelsesplads har jeg aldrig set – det gamle, tunge stendige på den øde strand, der indeslutter de lave, grå hobe, som dækker resterne af de døde, måske mænd alle vegne fra, hver med sin underlige historie – kun med den samme død på kysten af denne lille fjerne ø, eller drevet i land her ude fra det store hav.

Her hviler han, *somebody from nowhere*, ligesom den ukendte soldat i sin grav. Han mangler Triumfbuen. Men der er højtid nok over de grå grave, hvorover de bøjede hvidtjørne hælder deres blomstrende grene, og hvor svalerod og høgeurt nikker i vinden, som kommer ude fra det bestandig urolige, bølgende hav, hvorover ingen kyst øjnes til nogen side. Her, hvor ingen anden lyd høres end bølgeslaget – og tornsangerens vise fra tjørnens lave top.⁴⁷

Nær stranden omtrent 400 m sønden for disse begravelser fandt vi en ensomt beliggende grav af samme art. Kun var nogle udvalgte sten lagt omhyggeligt i række omkring liget, før end dette blev dækket, og en enkelt større sten var rejst på det sted, som formodentlig har været hovedenden. Graven måler $1\frac{3}{4} \times \frac{2}{3}$ m. I dens indre og omkring den findes endnu en del af de sten, som har tjent til dække for den døde, men ingen som helst rester af denne.⁴⁷

Et nyt mysterium fandt vi helt ude ved nordvestpynten i form af nogle fordybninger i jordsmonnet, trugformede som de på Sejerø omtalte, men en hel del mindre, idet de gennemgående kun er 10×6 m. Den eneste mulige forklaring på dem er her som dér, at det er „bådsteder“ bestemt til leje for ophalede fartøjer. Men deres mængde her på stedet synes at gøre denne løsning tvivlsom. Her findes 40 af dem, liggende side om side i dobbelte eller tredobbelte rækker med langsiderne mod hinanden. Dybden varierer fra $\frac{1}{2}$

til 1 m. Lignende huller i omtrent samme antal, men dybere og tydeligere, fandt vi siden på øens sydøstpynt, kun enkelte af dem var en ubetydelig smule længere. Det er omtrent firsindstyve „bådsteder“ i alt! Men da øen næppe nogen sinde har haft mere end en halv snes beboere i ældre tid, må det i alt fald være *fremmede* fiskere eller søfolk, som har gjort landgang på stedet og haft deres fartøjer ophalet her.⁴⁸

Det lidet, man ved om øens historie, giver ingen forklaring på disse spørgsmål. På skråningen ud mod sydøstpynten ret østen for forpagtergården ligger resterne af en køkkenmødding fra den ældre stenalder, som siden 1899 er undersøgt flere gange af Nationalmuseet. Da stedet ofte er blevet forstyrret ved jordens dyrkning, kan dens oprindelige størrelse ikke angives. Lagets tykkelse varierer fra 5 til 27 cm. Fundet er interessant derved, at skallet uden nogle flintsager og benredskaber indeholdt henimod 4.000 dyreknogler, hvoraf ikke mindre end 99 % af gråsælen, som i stenalderen var den almindeligste sæl i vore farvande, medens den nu er overordentlig sjælden og er blevet afløst af den spættede sæl. Af denne sidste, som nu er så almindelig forekommende ved vore kyster, er der derimod kun fundet rester ved én eneste stenalderboplads, nemlig ved Klintesø ved Nykøbing på Sjælland.

I Valdemar II's Jordebog kaldes Hesselø *Esæl*, og her nævnes jagthus på den. Øen har i lange tider været krongods. I et forleningsbrev fra 1523 forlanges der, at halvdelen af de sæler, som fanges på stedet, skal sendes til Københavns Slot, rimeligvis fordi man ville anvende trannen til belysning. Øen har altså været beboet på den tid, men måske kun af dens opsynsmand. Hos Pontoppidan hedder den Hesselø; han siger, at den kaldes således af sin „Hesselskov“, og at, „den er halv begroet med smaa Skov, men halv med skøn Græsning for et Stutterie af vilde og meget kostelige Heste. Paa visse Tider settes de vrinske Heste derover, og 8 Dage for Mikkelsdag tages Føllene tilbage, da de som gandske vilde først maa fanges, og til den Ende udjages i Stranden. Kong Chr. III. havde her et Stutterie, og gjorde i 1550 med Peder Godske, Embedsmand paa Kiøbenhavns Slot, den Contract, at de skulde deele Føllene.“ Senere: „Kong Christian IV. bevilkede 1628 Claus Daa denne Øe, som Geert Rantzow tilforn havde, imod aarligen til Kongen at give en ung og smuk Foele.“

I øvrigt havde der allerede under Frederik II været stutteri på øen, og den kaldtes dengang Hasselø. Den er nogle gange vandret frem og tilbage mellem kongernes og forskellige adelsmænds hænder. Foruden de tidlige nævnte herrer fik Jørgen Urne i 1641 brev på øen.

Sandsynligvis har den gennem forskellige, lange tidsrum været ubeboet og i øvrigt kun huset de enkelte folk, som havde opsyn med stutterierne.

Englænderne, som 1807–1814 i nogen tid besatte øen, afbrændte efter

sagnet de gamle kratskove, som dækkede en stor del af dens indre. Sagnet siger tillige, at de kvalte øens eneste kilde ved at vælte en stor kampesten hen over den. Men så tåbelige har de da næppe været, mens de selv beboede stedet.

Efter denne krig blev Hesselø købt af en berygtet person, den især i København velkendte kaperkaptajn *Robert*. Han opførte på den ensomme ø en stor bygning, naturligvis helt af kampesten, med 1½ alen tykke mure. I stedet for kalk anvendte han til opførelsen ler fra en køkkenmødding, hvorfor bygningen desværre ikke blev så solid som efter hensigten. Den er da også næsten totalt forsvundet, og kun rester af en ydermur og en kælder er bevaret. En forfatter, Wm. Mariboe, som besøgte øen i 1866, skildrer boligen, som dengang endnu fandtes, således: Hovedbygningen består af 7–8 værelser, blandt hvilke en sal på 120 alens kvadratindhold og med 4 fag. I den ene endemur i denne findes en niche, rimeligvis oprindelig til en kamin, og foran denne ved den ene side en lem, der skjuler nedgangen til en kælder. Åbner man lemmen, kommer man ind i et stort rum, der får sit lys fra den besynderligste, opadgående, smalle og lange sprække i den alentykke ydermur, så at kælderen er omtrent som en stor, firkantet sparebøsse med et hul i. Og hullet brugtes også omtrent som det i en sparebøsse. Sagnet siger nemlig, at Robert, der skal have været en rå og urolig person, ikke kunne blive i ro på øen. Han drev avlingen, var gift og havde en pige fra Schweiz til at bestyre mejeriet. Men han fór ofte til land i øens eneste fartøj, og af skinsyge eller andre grunde indespærrede han da først sin kone i kælderen, hvor hun fik langet føden ned gennem den førømtalte sprække i muren. Hans tilbagekomst til øen fandt altid sted om natten. Han vækkede da alle gårdens beboere, gjorde en frygtelig støj, bankede alle dem, han kunne overkomme, konen med – og begyndte så næste dag på ny sit ensomme øliv.

Kælderen, siger forfatteren, ser nok ud til at have haft en så skummel bestemmelse, men sandsynligvis er den dog bygget til at rumme Roberts store formue, som man sagde, han havde erhvervet ved kaperiet, men som han nok senere satte fuldstændig over styr.

For så vidt har „sparebøsse“ ikke været noget rammende navn til kælderen!

Gillelejev fiskerne påstod, at Robert havde myrdet schweizerinden og et barn og begravet dem begge på en til forfatteren nærmere opgivet mark på øen. Da han var der i 1866, var denne imidlertid besået med rug, så han kunne ikke komme til at grave efter ligene (!).

Mange andre rygter går der om den gamle sørøver, men ingen af dem taler til hans fordel. En del bønder fra Sjælland afkøbte ham siden øen og drev avlingen ved hjælp af en forvalter, som boede herovre. Samtidig boede her en

anden, en *slave*, som regeringen havde sendt hertil for at formilde hans straf. Han boede ensom i en af de længer, som Robert havde opført, havde sin egen husholdning, bestilte kun, hvad han ville, og gik frit omkring. I 1848 fik han sin frihed og drog bort fra øen efter at have levet her i tyve år.

En gammel fisker i Tisvildeleje viste mig for et par år siden en primitiv træstol, der var i hans eje, og som stammede fra hans faders tid. Denne stol, påstod han, havde „slaven på Hesselø“ lavet, og faderen havde som ung ført den med hjem derfra i sin båd.

Gamle folk i „lejet“ ved flere ting at berette om fangen derovre, som altså ikke er nogen sagnfigur.

Mærkelig er den førnævnte forfatters beskrivelse af øens kirkegård; og hans forestillinger om dens tilblivelse, der åbenbart skyldes bondegårdens beboere, er af interesse. Han er umådelig forarget over denne primitive måde at begrave folk på: „– Her er ikke en håndfuld jord, ikke kors eller plade, ikke busk eller træ. Imellem de glatte sten stikker hist og her en lang benpibe eller en grinende hjerneskal frem. Folk af alle slags nationer ligger ukendte mellem hinanden: det er forliste søfolk, som fjernt fra slægt og venner her har fundet det sidste hvilested.“

Jeg gad vidst, hvor beboerne skulle tage jord fra til gravene, eller navne til „korsene og pladerne“.

Han tilføjer, at i de sidste ti år er ingen blevet jordet her! Efter dette, som naturligvis også skyldes en oplysning fra beboerne, skulle den sidste strandvasker være vandret ind på kirkegården i halvtredserne.

Også den ensomme grav sønden for kirkegården omtaler han og siger, at den skjuler levninger af en forulykket matros. „Når ligene drev i land, til-dækkedes de blot lige netop med sten. Men hver en fisker, som gik ud fra kysten, føjede en sten til dyngen, for at der skulle være held ved hans dræt. Således er dysserne fremkommet, og ligeledes ringmuren, der omslutter kirkegården, og således fredes der på en måde endnu om deres grave.“

Ja – men dette er jo henrivende smukt, så smukt, at man gerne vil tro, det er rigtigt.

Skade, at denne smukke skik for længst er glemt og forladt, og at den gamle kirkegård mere og mere forfalder. Hyppigst gæstes den nu af de løsgående kreaturer, som søger læ bag dens dige og trasker rundt over dens grave, så deres sten spredes mere og mere.

Fortælleren hævder, at øen endnu på hans tid bar spor af at have rummet „stolte skove af eg og fyr“. Formodentlig må det have været i moserne, disse fandtes. En køkkenmødding, som han fandt derovre, udgravede han og konstaterede en mængde benrester deri, især af sæler. På en rotur til nordvest-revet så han dette „fuldstændig omringet af sælhunde“.

Antallet af bondegårdens og fyrets beboere må dengang have været en halv snes stykker; thi han siger, at hans ankomst til øen forøgede dennes indbyggerantal med 10 %!

Hvem der på den tid ejede øen, nævner han ikke. Men i al fald må staten snart efter være blevet ejer af den, thi i 1871 solgte denne øen for 6.740 rdlr. til gårdejer P. Jeppesen i Ellinge, som i 1899 solgte den til hofjægermester Holstein-Rathlou, hvis enke endnu ejer den. (1928).

Den 127,3 tdr. land store ø hører under Rørvig sogn i Holbæk amt. Omkring højlandet på dens midte, der danner omtrent halvdelen af dens areal, ligger et lavt forland, smalt mod syd og nord, men bredere mod dens ender, hvor det strækker sig ud i flere kilometer lange, for det meste undersøiske rev, der hist og her ligger tørre ved lavvande. Omkring højlandsplateauet, hvis højeste punkt når ikke mindre end 20 m, er der næsten overalt stejle klinter ud mod lavlandet, hvis strandfællede og enge strækker sig jævne ud over begge dens brede pynter til revene.

Forpagtergården og fyret har tilsammen tre beboelser; desuden findes på nordvestsiden den af Holstein-Rathlou opførte villa til hans eget brug foruden på østsiden endnu en bolig, som han indrettede til rekreativshjem, men som for tiden står tom ligesom villaen. Øens fyr er i sin nuværende skikkelse opført i 1864. Under dette hører omtrent en tiendedel af øens jord.

Her findes på øen kun femten faste beboere. En rejsende, som besøgte øen i 1905, fortæller, at her dengang var fire familier på stedet. Han skildrer livet på øen i farver, som ikke er de allermuntreste: Kun én gang hver fjortende dag får beboerne bud fra omverdenen, når damperen kommer med post fra Sjælland. Postdagen er derfor øens stadig tilbagevendende festdag, på hvilken beboerne gebærder sig som børn på en juleaften. Man spejder med kikkerter fra alle vinduer efter den lille damper „Kattegat“. Kommer den så endelig med posten, og denne er blevet fordelt, hersker der de første timer fuldkommen stilhed i alle de små hjem. Men når denne sensation er forbi, når de gode og dårlige nyheder fra den store verden er diskuterede, eller skuffelserne over, at man ingen post fik, er glemte, da kommer hverdagen igen til den lille øs beboere. Så bliver Jens Larsens vædder igen samtalemne – den skal jo slagtes om fjorten dage . . .

Man havde naturligvis sæljagten at underholde sig med – denne spillede endnu på den tid en ikke ubetydelig rolle som ekstra indtægtskilde for beboerne, idet man ved sommertide undertiden kunne have held til i ét døgn at nedlægge 3–4 sælhunde til en værdi af 8–9 kr. stykket. Spændingen ved jagten øgedes ved udsigten til den fortrinlige bøf, som husmoderen kunne fremstille af de dertil egnede stykker kød! – „Fik du noget på revet i dag?“

– det var det spørgsmål, som den hjemvendende jæger måtte besvare mange gange, inden han nåede fra bådens ophalingssted til sit hjem.

Således formede livet sig for femogtyve år siden, og med undtagelse af, at øen nu har ugentlig forbindelse med Rørvig, og at sælhundene på grund af den almindelige forfølgelse overalt i landet er blevet færre, er det næppe stort anderledes den dag i dag. Der er holdt blotgilder på en række væddere, siden Jens Larsens lod sit liv for kniven, ellers går alt så „dawle“.

Tænk blot nu, hvor én eneste radiomast anbragt på denne ø måtte kunne omkalfatre tilværelsen for alle dens ensomme beboere! Sikkert er den der vel nu allerede – så er alle grænser udslettede, og verden er igen blevet en ø ringere!

Dersom denne ø klager over, at naturen ikke har været gavmild imod den, så glemmer den i hvert fald istidsbræen. *Den* har givet den, hvad den kunne – nord og syd for dens højland ligger myriader af kampesten ved siden af og oven på hinanden fra en meter i gennemsnit og ned til et menneskehoveds størrelse. Fra stranden og helt op i øens højeste bakker finder man dem, alle vegne, oven på jorden og dybt i grunden. Om man tog al *jorden* bort fra Hesselø, ville den ikke blive synligt mindre. Det har nok været et slemt job at begynde som agrar her på stedet.

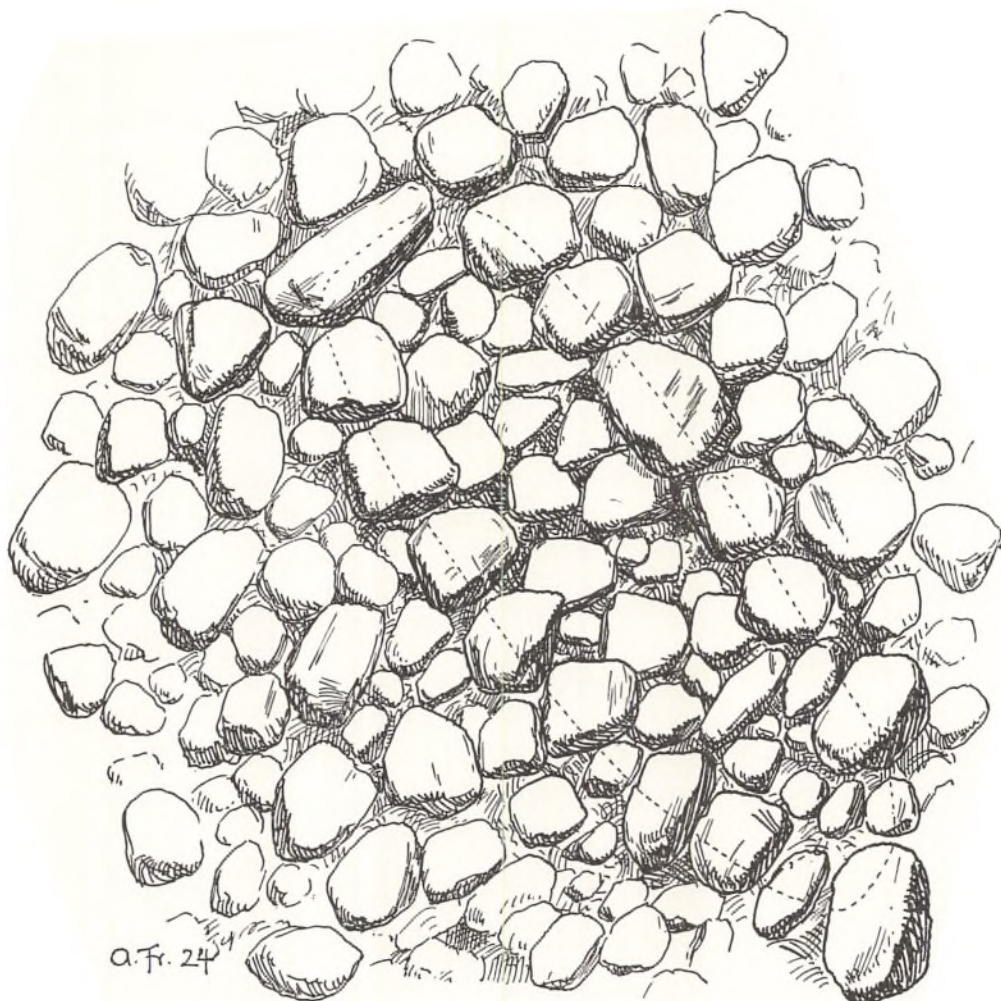

Men hvilken vrimmel af vilde planter dækker ikke denne barske bund! Stargræs, hindebæger og sandkryb står på sydstranden helt ud i havstokken, hundetunge og stenurt blinker alle vegne fra rallens grå masser. Strandarve og blæresælde, tveskægget ærenpris, fladstjerne, røllike og oksetunge lægger et væld af farver over den døde bund, som hist og her flammer mod øjet med rustrøde og irgrønne mosser. Højt over det hele løfter strandkålen og strand-mandstroen deres kroppe som skinbarlige buske, der kaster natsorte skygger over stenenes rygge.

Op fra strandens stående hær af kokleare og strandmælde klatrer over skræntens tynde grønsvær svinefyllinger af gåsepotentil, armeria, rødbynke, rødknæ, smalbladet høgeurt, almindelig høgeurt, røllike, gulkløver og smørblomst. Kællingetanden bider sig fast mellem stenene øverst under hældet, hvor tjørn, slåen og hyld, brombær og roser strækker deres arme ud over dem.

Ikke engang dette lille gryn af en ø i det åbne Kattegat har guderne glemt!

Uden for et herligt krat, som ligger spredt i læet under nordøstklinten nær fyret, og hvor rullestensbæltet når sin største udstrækning, finder jeg den mærkeligste af alle Hesseløs mange mærkværdigheder. Selv ville jeg næppe under vort korte besøg have fået øje på den, men det er fyrmesterens yngste søn, som er stud. theol. og hjemme på feriebesøg, som viser mig den.

Mens vi vader rundt mellem rullestenene, der her danner et bælte af omtrent et halvt hundrede meters bredde, viser han pludselig ned på stenene foran os og spørger, om jeg kan få øje på noget mistænkeligt dér. Men først da han bøjer sig ned og peger, ser jeg nogle sten som tydeligvis ligger i en række, der krummer sig og danner en aflang firkant eller snarere en uregelmæssig oval. Da jeg forundret spørger ham, om dette sted da virkelig *også* rummer grave, nikker han! Og så fortæller han følgende:

En tilfældighed har for 5–6 år siden ledet til opdagelsen, idet en karl på øen en dag ved stranden her fandt nogle skeletdele af et menneske. Karlen viste drengen fundet, men over for alle andre tav de begge. Det var nemlig hændt for nogle år siden, at et skeletfund på et andet sted af øen havde givet anledning til, at benene blev ført til Sjælland for at blive begravet i kristen-jord, og nu ønskede de ikke, at deres fund skulle vække en lignende opsigt.

Men siden fik drengen ligefrem mani for at gå og søge på stedet – en slags samlermani! I sin fritid, mens han boede på øen, og siden, når han under sit studieophold i København var hjemme på ferie, gik han ofte herved og undersøgte stedet. Og i de siden forløbne 5–6 år mener han at have fundet op imod halvfjerdsindstyve lignende begravelser på dette sted, alle beliggende på rullestensvolden inden for en strækning af omtrent 100 m langs kysten. De ligger alle på den højeste, midterste del af strandvolden, som uden tvivl er overordentlig gammel, aldrig nær ved stranden. I ti af gravene fandt han skeletdele, således fordelt: i syv af dem større og mindre spredte knogler, to indeholdt kun tænder, medens der i en enkelt fandtes et helt velbevaret skelet, hvor kun hovedskallen manglede. Størstedelen af det sidst nævnte fund forærede han en kammerat, som studerede medicin, resten har han alt sammen gravet ned. Han har aldrig fundet andet indhold i gravene end rester af menneskelige skeletter.

For mig var stensætningerne overordentlig vanskelige at få øje på, selv efter at jeg var blevet gjort opmærksom på deres tilstedeværelse. Jeg tegnede en af de mest iøjnefaldende, som på tegningen er yderligere tydeliggjort ved den punkterede linje. Målene på denne gravrest, som er typisk, er 165 cm × 65 cm, altså omtrent de samme som på den isoleret beliggende grav syd for kirkegården.

De udvalgte sten, som danner yderrækken, er noget mere ensartede i størrelse end dem i omgivelserne og som regel lidt større. Men de ligger alle i

samme niveau som omgivelserne, hvad der vanskeliggør opdagelsen, da tilmed mange af stenene i de fleste af gravene er trillet bort fra deres plads i rækken.

Inden for stensætningen havde han imellem eller oven på benresterne af og til fundet andre, større sten, der dog ikke var så ensartede som randstenene – formodentlig rester af det nedstyrtede dække over liget. Nederst lå der noget, som måske kunne ligne et brolagt gulv af mindre sten. Retningen af gravenes længdeakse viste sig ganske vilkårlig og skiftende.

Men hvorfra stammer vel nu disse mængder af grave, halvfjerdsindstyve samlede på et bestemt sted, og af en form, som ikke kendes fra noget andet sted i landet?

Strandvaskere? Det synes usandsynligt i et så stort antal. Hvorfor skulle de ligge på et så snævert begrænset sted og med en så fuldkommen ensartet gravform? Snarere synes her at være tale om en massebegravelse – men fra hvilken tid? I al fald er det den traditionsmæssige begravelsesmetode på stedet, dikteret af de ejendommelige jordbundsforhold på øen, hvor rullestensbunden næppe noget sted langs kysten er dækket af mere end et tommetykt muldlag.

Stenalderbegravelser? Øen var jo rigt befolket efter andre fund på stedet at dømme. Men ikke et eneste redskab i gravene giver oplysning om noget som helst.

Min ledsager kom om bord om aftenen, før vi sejlede, med en posefuld af nyfundne skeletdele, som han havde samlet til mig på stedet under vort besøg, og som jeg bragte med hjem. Men heller ikke de giver nogen som helst oplysning af værdi, da jo bl. a. deres alder er ganske ubestemmelig.

Maleren Knud Kyhn, som for nogle år siden har aflagt et par besøg på øen, har senere fortalt mig, at også han på det nævnte sted i rullestensbunden tilfældigt fandt en af disse grave, som rummede resterne af et skelet, hvoraf hovedskallen var delvis skjult af en større, flad sten.⁴⁸

Jeg går tværs over øen for at nå over til „villaaen“.

Forpagteren, som jeg møder uden for avlsgården, slår følge med mig et stykke vej og fortæller mig noget om øens dyreliv. Et enkelt edderfuglepar har han truffet rugende her. Tejsterne derimod, som hyppigt kommer hertil, er ikke nået videre end til at parre sig – til andet finder de foreløbig ikke lokaliteten velegnet! Flere gråandepar yngler på stedet. Af vildt findes her endnu harer og fasaner, hvorimod agerhønsene er udryddet. Foruden klokkefrøen og den grønne frø, som vi selv fandt, skal den sortbrogede tudse findes i dammene nær gården. Her er en mængde firben, men ingen snoge; hverken den brune rotte eller vandrotten findes på øen, hvorimod her er så vrimlende mængder af mus, at der sidste vinter fangedes henimod 1700 i fælder!

Af øens jorder tilhører 17 tdr. land staten sammen med fyret, medens resten, hvoraf 60 tdr. land er under plov, tilhører Holstein-Rathlous enke.

Fra vandhullerne på de åbne marker omkring mig, hvor vandranunklerne står i blomst, letter rødben-klirer og viber. Kolossale mængder af stære færdes over marker og langs hegn og plantninger, travlt optaget af at fodre deres grådige yngel. Overalt møder man fugle heroppe i højlandet, hvor marker og moser føder dem og alle de små lunde skærmer dem. Tornsangere høres nu og da fra hegnene, og solsorter fløjter i plantningerne. Forstuesvaler og bysvaler, irisker og spurve færdes overalt. Fra en mose vest for gården letter ni gravgæs og syv strandkader, nogle gråænder svømmer på dens vand, og en del krager og rødben holder til i dens nærhed. I klinten ved nordstranden synger en gærdesanger. Da jeg når ud til nordstranden, hvor Johannes Larsen tidligere på dagen havde fundet gravgæs med gæslinger og desuden set en tilsyneladende vingskudt regnspove, som svømmede til søs fra strandkanten, så jeg femten-seksten gravænder liggende på vandet lige ved havstokken og en hun, vistnok en atlingand, som stærkt rappende kredsede omkring stedet.

Villaaen „Hesselhus“ ligger helt ude på nordklinten med vid udsigt over havet. Den er opført af Martin Nyrop i „jægerstil“ med græstørvetag og er af ypperlig virkning i landskabet. På tre sider er den omgivet af en fortrin-

lig, vidtstrakt park, der ved huset rummer en mængde velvoksne frugttræer. Den fjerde side vender ud mod klintens fald mod strandfælleden inden for nordvestrevet. Lige foran villaens sydside danner et stort, naturligt mosehul en dam med omgivende åbent terræn i parken. To mægtige hvalkæber er opstillet som indgangsporte fra tykningen mod denne lysning.

En vældig sang af solsorter, akkompagneret af alle mulige andre sangfugle-røster, lyder over parken. En fasanhøne larmer op fra skovbunden, hvor dens små bitte kyllinger render forvildede rundt mellem mine ben, til de på moderens kalden forsvinder i græsset. En ringdue letter klaprende fra en gran-top. – På stammerne ved et mørkt og sumpet sted i tykningen, hvor bunden helt er dækket af en vældig skræppeskov, sidder mængder af store snegle med hvidlige huse på ca. fire centimeters diameter. Det er vinbjergsnegle, som den gamle hofjægermester har plantet her på stedet.

Overhovedet var denne gamle ejer af øen, som boede her i syv-otte måneder af året kun med en selskabsdame, en husjomfru og et par gartnere, foruden at være en fremragende jæger og sejlsportsmand tillige en ivrig dyreven, hvilken passion lejlighedsvis gav sig excentriske udslag. Således kunne man i hans levetid overraskes ved under vandringen forbi en af de små, indhegnede lunde nær forpagtergården at se en kasuar jage sit polykrome øglehoved ud fra tykningen og glo på én – eller man standsede brat af rædsel i tjørnekrattet, når en kænguru rejste med rabalder fra sit skjul foran ens fod og i lange hop satte ud over de raslende ralsten langs stranden.

Påfugle fandtes naturligvis også – men nu er alt dette længst forsvundet, efter at den gamle hofjægermester for nogle år siden for stedse forlod sin ø og gik til endnu lykkeligere jagtmarker. Den sidste kænguru dræbte sig ved at springe ind gennem et lukket vindue og skære sin hale på glasstumperne – den fandtes blødende og døende derinde i sin gamle herres forladte seng.

Villaen står endnu i den tilstand, hvori dens ejer efterlod den, men den har været ubeboet siden.

Her, hvor han hvilede ud i gammen med sine venner efter dages og nætters jagtfærd – i båd eller bag de mange jægerlyer af store kampesten, han lod bygge langs øens strand, eller efter jagt på hare, agerhøne og fasan over øens bakker – her er nu stille.

Denna stora stuga
Du full af vännor minns,
Är nu sa tom att knappt en enda fluga
Uti taket finns.

Der förr sågs glas och skänkar
Och bröder stå i ring,
Syns ingenting.

En ejendommelig og djærv skikkelse var denne gamle herre – det man på Drachmanns tid kaldte „renæssancemand“. Om hans interesse for den historiske side ved hans domæne her vidner endnu tyve store kasser fulde af flækker, økser, kiler, pilespidser og spydblade fra stenalderen, som han selv har opsamlet fra øens jord. Han gjorde sit til at frede den gamle kirkegård, holdt kvæget borte derfra og rejste endog et trækors på den for ligesom at gøre den mere skikket til at rumme kristenfolk.

Klinten ved villaen er både høj og brat, udsigten herfra over den lave strandeng med det græssende kvæg og ud over nordvestrevet er pragtfuld og vild. Ude om revets yderste kno svømmer i den sene solglans syv-otte sæler efter hinanden, havet bølger blankt som olie omkring deres sagte glidende kroppe, mens de som en flok undervandsbåde på rad trækker en dunkel kølvandslinje efter sig, som aldrig synes at ville udslettes af det glatte spejl.

Et par stenvendere står på de yderste sten i stranden, en lille flok gråænder kommer trækkende forbi langs kysten, og syv-otte regnsponer viser sig pludselig mod den gyldne luft i nordvest, trækkende over ad Samsø til.

I en lille vig med en forfalden cementmole svømmer et halvt dusin tejster, og otte andre kommer trækkende forbi. Langt ude på vandet skimter jeg en flok edderfugle; jeg kender dem på, at de basker sig. Edderfugle basker sig altid, selv når man synes, at det ikke passer til stemningen, og nu skulle de hellere være stille, for det er ved at blive aften, og ingen sjov her, når solen går ned!

Kvæget brøler dernede, sådan som kør nu engang taler mod aften, når de er alene og ser nogen nærme sig. Jeg går ned ad skrænten og vandrer langs stranden. En enlig knortegås ligger tillidsfuld lige ved bredden og ser på mig. Da jeg kommer den helt nær og den begynder at ro væk, ser jeg, at tillidsfuldheden er nødtvungen: den er vingeskudt! Jeg ser den ene vingespids stikke alt for højt til vejrs, vingebeinet er knækket og groet galt sammen. Eller måske er den under forårstrækket fløjet mod fyret ligesom regnsponen fra før, som fyrmesteren kender og har fortalt os om.

De to slipper såmænd aldrig bort fra Hesselø.

Da solen gik i havet, roede vi om bord for at sejle bort fra vort sidste mål på denne rejse.

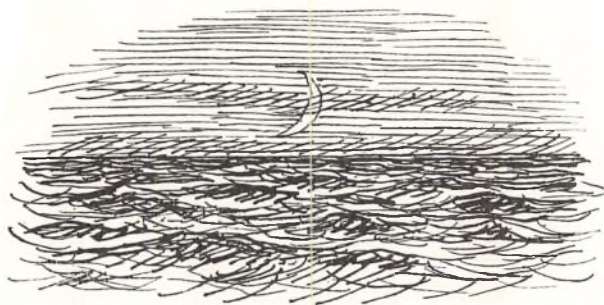
Nordenbrisen, som havde lagt sig henimod aften, rejste sig igen nølende under tusmørket og gav os blid bør bort fra øen. Langsomt gled den agterud og hylledes i aftenens tåger. Som en skygge lå den derude i nord – ene tilbage med sine stenede kyster, sine få beboere og sine hundrede døde – de døde mænds ø, en „Toteninsel“ midt i havet.

Just som den var ved at udslettes, skar et hvidt blink hen over aftenhimlen derudefra. Det var fyret, der tændtes. Nu begynder dets natterunde over havet, det taler til alle de vejfarende derude – alle „dem der paa Søen ere“, som der står i den gamle aftenbøn, den, man altid bad derhjemme på Søren Kannes kyst, når storm og herrens vejr jog hen over landet.

I nat er der fred herude. Vi ligger på dækket med et glas vin foran os, tavse, for det er den sidste aften i lang tid, vi er sammen. Vinden har samme jævne gang som vor båd, det føles som havbleg – men langs siderne følger dønningerne os, de vandrer blidt fra nord ind mod Sjælland, som ryggen af store, grå dyr.

Båden gynger sagte under os som en vugge.

Forude ligger den døde mands ben i posen. – Så kom han dog på endnu en rejse.

Rejsen 1924

Øer i Limfjorden: Egholm. Fur. Rotholmene. Livø. Venø.
Jegindø. Fuglholm. Lindholm. Øer i Kattegat: Hirsholmene.
Læsø med Nordre Rønner. Anholt.

Egholm

To dages sejlads over Kattegat. Fra Store Bælt til Limfjordens munding – det er som at krydse et ocean sammenlignet med de farvande, vi er vant til at færdes i. Roligt vejr, mest med havbleg, af og til lidt luft af øst og nogle vagabonderende dønninger – men bestandig blankt under en skyløs himmel. Sjældent synet af en sejler eller den fjerne dunst fra en damper, hyppigere et par marsvin der leger, af og til en edderfugleflok, men ellers intet liv. Havet herude er som en ørken. Det er en af de få ørkener, vi har tilbage i landet.

Jeg husker synet af Hatterrev med dets båke, der dukker op som et gravmonument midt i havet, solen, der steger og blænder, mens et kraftigt søndenvande skyller hen over det lave rev, der ligger som en koralø, lige ved at fødes i oceanets skum. Hvor strømmen farer hen over revet og rammer søens blanke overflade på den modsatte side, kruser vandet sig i vilde ultramarinblå og smaragdgrønne farver. Båken løfter sin jernkrop over det hele og stråler mangefarvet, da vi kommer den nær – forvitrede rustfarver, gulhvidt og sort mod den dybblå strøm.

Hvor ensomt, hvor fjernt fra alting – hvor vidt og øde havet er heromkring!

Oh ye, who have your eyeballs vexed and tired,
Feast them upon the wideness of the sea!

En stor, mørk- og hvidbroget masse, som vi på afstand havde troet var et par af de almindelige plettede sæler, som lå i klump på revet, begynder at lette på sig, da vi kommer helt nær. Et rundt hoved skyder langsomt op over massen, så følger forkroppen tøvende efter – og vi ser, at det er en vældig gråsæl. Tegningen i dens skind gløder i det intense lys, det er en vild og barbarisk fremtoning, et uhyre fra stenalderen. I stedet for at flygte ruller han sig med alle tegn på tryghed om på ryggen, vifter maven med forlufferne og lader hovedet dovent synke ned til siden, allerede på vej til en ny slummer. Det er det fuldkomne velvære, *enfin seul!* Havde vi været nær nok, ville vi have hørt ham nynne i søvne: Min kone er på landet – hurra, hurra!

En nat i Grenå havn. Og dagen derpå kurs mod indsejlingen til Limfjorden, et andet Øresund, hvor fartøjer trænges for at slippe ind gennem det snævre løb. Det er som et spiserør, der fører ind til fjordens indviklede fordøjelsessystem med Løgstør Bredning som mavesæk, Lemvig Bredning som tyktarm,

et utal af lumske blindtarme trindt omkring, og med gattet vendt ud mod Vesterhavet.

Mængder af store og små sejlere styrer ind mod porten til fjorden i den fine østenbrise. Et par dampere løber ud derfra med en tung røghale efter sig. Enkelte bredhovede, store fiskerbåde kommer vi forbi, de ligger og ruller i dønningen med støttesejlene oppe og alle mand i arbejde på dækket – de stirrer efter vor fintmalede båd, som har sat Dannebrog på stangen i anledning af indsejlingen. Mod nord ser vi *Nordmandshage*, en række flade, øde sandvolde uden synligt liv af dyr eller planter, mod syd *Korsholm*, der på sine enmetershøjder er bevokset med marehalm og tyndt græs, og hvorover flokke af stormmåger og hættemåger sværmer.

Men inde på det jyske land hæver det vældige Muldbjerg sine skarpe, blånende højder op over disen, dets alvorsfulde konturer danner en vidunderlig modsætning til forgrunden, til de fine, blide farver i revenes sand og marehalmens kølige toner. Luftspejlinger får bjergets krop til at hvile på en høj, falsk horisont, hvor det spejler sig som i en havflade.

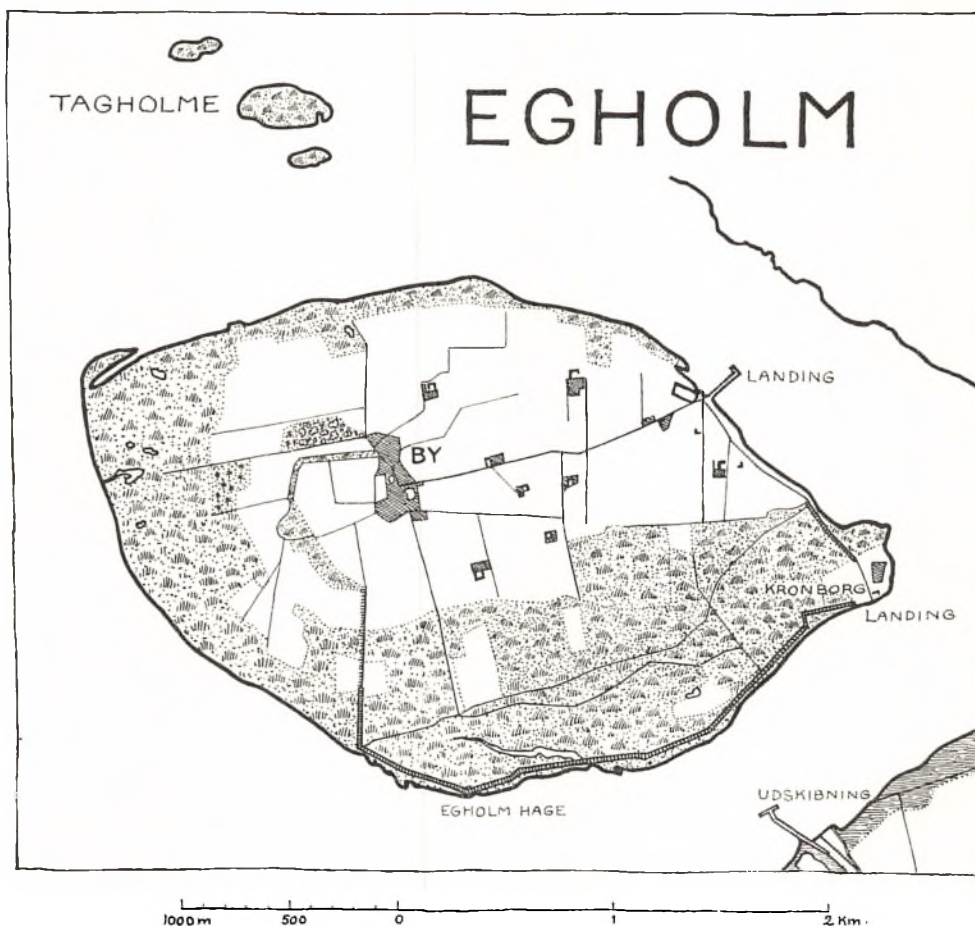
Det jyske fastland viser straks ved det første møde sin forskelligartethed fra, hvad vi hidtil så – de svimlende vidder med deres koglende luftspejlinger hilser os allerede ved kysten.

Men nu ligger vi vel forvarede herinde i fjorden i læ under den lille flade

Egholm, der er som en pandekage, Jylland har fået i den gale hals og kan ventes at ville hoste ud i Kattegat, når det en skønne dag bliver opmærksom på den.

Tæt ved os inde på land ligger en forfalden gård, på hvis gavl der med store bogstaver står „Kronborg“ – atter bringes Øresund i erindring! Men stuehuset mangler halvdelen af vinduerne. Til gengæld er der en karrusel i gang på toften uden for laden. Flere motorbåde, ladede med ålborgensisk ungdom, afgiver deres last ved landingsbroen. Der er kun en halv mils vej til Ålborg havn, og ungdommen derovre fra søger hyppigt herover for de relativt „landlige“ forlystelsers skyld, til trods for at strømmen, som løber forbi øen, medfører olie og snavs fra havnen i rigelig mængde, og fabrikkerne, hvis skorstene løfter sig som en skov derinde på fastlandet, lægger øen i skygge under deres os, mens kloakkerne inde fra storbyen med østligt vande sender deres rigelige indhold ind under dens strand.

Således var førsteindtrykket af vor første Limfjordsø – den, der fra gam-

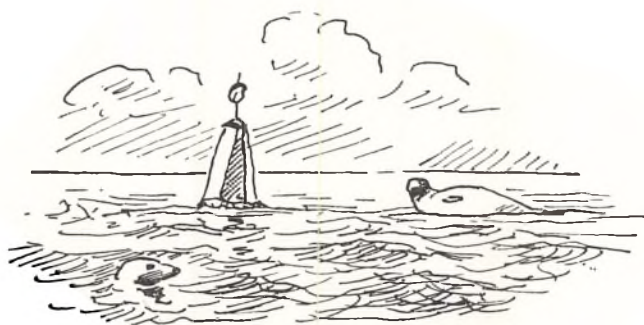

mel tid danner „Ålborg Frue landsogn“. Navnet lader ane, at her ikke altid har set sådan ud omkring den.

Pontoppidan siger i „Danske Atlas“, at det ikke er usandsynligt, at det Egholm Slot, som dronning Margrethe i 1391 skænkede Vor Frue Kloster i Ålborg, har ligget „paa dette lidet Land“. Fra gammel tid var øen underlagt dette kloster, til hvis kirke dens beboere ved højtiderne måtte søge i deres både. Af breve fra året 1520 fremgår det, at Christian II lagde øen fra Vor Frue Kloster under Ålborg Slot, og at kongen ved sin tolder Hans Bartholomæi, som var lensmand på Ålborghus, havde ladet sætte harer på øen.

Egholm var fra ældgammel tid berømt for sine ypperlige græsgange og sit fede slagtekvæg, hvad dens ejere ofte drog kraftig fordel af. Bekendt er således den sag fra 1668, da stiftsbefalingsmanden i Ålborg, Ove Juul, fik befaling af Frederik III om at hjælpe Egholms bønder til deres ret mod Jørgen Marsvin, som var forlenet med øen og havde pålagt dens beboere „usædvanlig Tynge og Paalæg imod Billighed og det kongelige Skiødes Formelding“. Senere finder vi øen under herregården Rodslet i Vendsyssel, hvor den har været til ind i vore dage.

Mærkeligst blandt de få historiske oplysninger, der findes om øen, er vel et brev fra Frederik II til hans lensmand Ove Lunge, hvori han anmoder ham om at lade nogle hollændere få øen i besiddelse. Eftersom disse tilbød „at ville gjøre og give af den ydermere end som Bønderne, der paa bor, gjøre eller give: da bede vi dig og ville, at du Bønderne, som nu sammesteds er boendes, med andre Gaarde paa vort og Kronens uden Indfæstning forsørger, og for denne Holm steder til samme Hollændere for det, som os kan ske Skjel og Billighed med og forordner derom, som du kan formene og vide at være vort og Kronens Gavn og Forbedring.“

Om hollænderne virkelig kom hertil, om de atter har forladt stedet eller er blevet her og efterhånden er smeltet sammen med egnens befolkning, herom vides der desværre intet som helst.

Fund af stenredskaber viser, at øen tidligt har været beboet, derimod findes ingen gravhøje fra senere perioder. Øen er nævnt i Valdemar II's Jordebog som *Æggiæholm*, og her fandtes jagthus på den, så den har på den tid sandsynligvis været i kronens eje.

Fra tidligere at have været bebygget med kun 6 bøndergårde, har øen udviklet sig til på sine 1.094,4 tdr. land nu at have en landsby og rummer i alt 13 gårde og 10 huse med 136 indbyggere. Den lave og flade ø, hvis højeste punkt kun er 2 m over havfladen, er adskilt fra Vendsyssel i nord ved det kun 600 m brede Nørredyb og fra fastlandet i syd ved det en smule bredere Sønderdyb.

Jeg går op over den lille ø til byen for efter sædvane at opsøge læreren på stedet.

Over mit hoved synger lærkerne i den milde sommerluft, gøgen kukker inde fra skoven nær ved byen, og et par store regnsøver trækker højt fløjtende hen over øen. Endelig ser jeg en stork flyve forbi over mod Ålborg, og han skal ikke slippe for at blive skrevet op, for det er først den fjerde på hele vor lange rejse!

Den stakkels lærer, som endnu er syg efter en årgammel operation, kan kun være oven senge en times tid om dagen; men han fortæller mig dog nogle få ting om øens dyreliv. På et skab i stuen står en stor udstoppet havmåge og en skade, som han siger er skudt på øen. Han fortæller, at muldvarpen, som for tyve år siden ikke fandtes her, nu er kommet hertil og har formeret sig, så her er en vrimlende mængde af den, medens vandrotten, som var her i stort antal til for ti år siden, nu til gengæld er totalt forsvundet. Den brune rotte findes ikke, hvorimod en del mus og enkelte pindsvin. Lækatten er øens eneste rovdyr, men det hænder, at en ræv lister over isen hertil om vinteren. Snogen, som tidligere fandtes, er ikke set i mange år og er vistnok forsvundet. Foruden en del agerhøns findes her en stor mængde harer. En forretningsmand fra Ålborg har lejet jagten, og der nedlægges årligt i det mindste hundrede harer.

Han fortæller, at her nu i modsætning til tidligere kun findes få fiskere på øen, idet så godt som alle er blevet jordbrugere. Kun om efteråret drives noget regelmæssigt ålefiskeri. Det gamle landingssted Kogsted på nordkysten er nedlagt for ti år siden og er afløst af den nye landingsbro på østsiden.

Læreren anbefaler mig den gamle postbådfører Søren Larsen som fortæller, og jeg går for at opsøge denne i hans hjem i byen, et besøg, som jeg ikke kom til at fortryde.

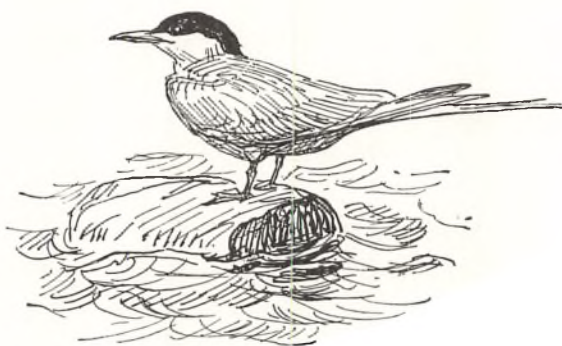
På vej gennem den lille by fandt jeg enkelte gamle bygninger, men for det meste forfaldne og med mange delvis nedstyrtede længer. Byen har en del

nye huse og for øvrigt både skole og mejeri, og så godt som alt nyt er naturligvis også her af cement. Et par smukke gadekær med anlæg omkring, mest bestående af piletræer, findes i dens midte. Nær dette sted har posten sin bolig.⁴⁹

Søren Post stod uden for sin dør og røg pipe. Både han og piben ser ud, som om de ikke kan trives uden i hinandens selskab; og de gange, jeg traf ham, tog han ikke gerne piben af munden uden for at stoppe den. Jeg lagde mærke til, at kun med den i munden fik han helt det ejendommelige præg af sikkerhed og fatning i udtrykket og den særlig dybsindige måde at overveje og udtale sig på, som er jyden givet. Han tog naturligvis aldrig piben af munden for at tale; men kom det højt, skiftede den mundkrog.

Er Søren Larsen en god jyde at se på, er han tillige en mand, som ved besked om sin ø og gerne taler om den. Han er født her i 1848, og han fortæller, at hans bedsteforældre og deres samtidige på øen endnu var folk, som måtte gøre hoveriarbejde på herregården *Rodslet*, der ligger lige nord for øen oppe i Kjær herred. Nu har beboerne for længst løskøbt sig og er blevet selvejere.

De allerfleste af indbyggerne var endnu i hans barndom fiskere. Det var mest sildefiskeri, som dreves i Nørredyb. Silden kunne dengang komme om foråret i vældige stimer ligesom „fylkinger“ gennem sundet og stå ganske tykt i vandskorpen. Men fangsten var alligevel ikke meget indbringende – for ganske vist forlangte man dengang to skilling for en ol sild, men det var såmænd sjældent, man *fik* det! Den fede høstsild benyttede man for det meste selv og saltede den til vinterbrug.

Det yderste lavland omkring øen, hvor der nu er strandenge, har været skovbevokset, siger han; thi flere steder, således især på vestsiden, har hans sønner fundet levninger af store træer i stranden. I en mergelgrav på „det høje land“ er der tre alen under overfladen fundet tydelige rester af tang og krab-

DEN 76-ÅRIGE POSTBADFØRER SØREN LARSEN

beskaller i jordlagene. Øens flader inddæmmes nu mere og mere, og jorden, som indvindes, er af fortrinlig kvalitet med rigelig ler og kalk i bunden, græsset gror tykt derpå, og jorden er nem at dyrke.

Hvor „Kronborg“ nu ligger, var i gamle dage en kro, der især besøgte af søfolk, som landede på øen. Af det forhen nævnte Egholm Slot, siger Søren Larsen, har der aldrig været spor at finde inden for mands minde, der er ingen sinde opløjet murbrokker eller lignende nogetsteds på øen.

Det mærkeligste minde fra sin ungdom henter han frem og fortæller mig om. Det var, da han som sekstenårig under krigen i 1864 var med til at færgе en drift kvæg på halvfems stykker over sundet fra Ålborgsiden til Egholm for den danske armé, som trak nordpå, medens prøjsernes artilleri fra fjordens sydside sendte granater over vandet efter de flygtende danske. – „Gudskelov, at de sigtede så godt,“ sagde han. „Alle granaterne gik tværs over fjorden med en lang hale efter sig – oven over os – der var ingen, der ramte hverken os eller studene. Ild' gik'et og wal war'et!“

Fra 1879, efter at have aftjent sin værnepligt i marinen, hvor han med „Fylla“ fór rundt om hele Islands kyst, begyndte han at sejle som postfører mellem Egholm og Ålborg, og han blev ved med dette lige til 1914 – i femog-tredive år. De første år sejlede han med en almindelig norsk pram, en „moses“, som han riggede til med et par sejl. Men siden fik han en ordentlig sejlbad.

Denne afstand på en halv mil sejlede han hver søgnedag i året frem og tilbage, og han har i de femogtredive år tilbagelagt 10.500 mil i sin båd – det er omtrent en fjerdedel af afstanden til månen, regner vi ud i forening! Fortjenesten var mager, for personbefordringen var immer gratis, og lønnen var i begyndelsen kun 25 kr. om måneden. Senere kom han dog op på 500 kr. om året. Da han, nogle få år før han opgav denne virksomhed, kom i besiddelse af en motorbåd, fik han det excentriske påfund at forlange 25 øre for at tage en passager med. Men dette faldt også folk næsten for hårdt for brystet. For den sum købte man jo i de tider en hel fjerding kaffe – det var da altså et blodigt forlangende!

Men den gamle stopper nu sin pibe som den holdne mand, der ikke behøver at grunde over, hvad et enkelt hovedfuld koster.

Uden for hans vinduer skinner solen over gadekæret og de blankløvede piletræer, gennem regnbuefarvet dis strømmer lyset ned over vandspejlet og gennem det lyse løv, hvor skovspurve i masser holder til – de vil heller ikke her på stedet gøre deres svenske navn „pilfinken“ til skamme.

Jeg går vesterud af byen ind i den lille skov, som er blevet anlagt allerede i tresserne i forrige århundrede sammen med plantningen om byens gadekær, hvor der før var nogle øde sandgrave. Ophavsmanden til disse plantninger,

fortalte Søren Larsen, var landbrugsforvalter Mørck, hvis fader var borgmester i Ålborg.

Den lille skov er usædvanlig smuk og forbavsende rig på træarter; birken er hovedtræet, men den veksler med skovfyr, eg, røn, hassel, ask, ahorn og lind i frodig mængde. I den yppige skovbund, som ikke overskygges af nogen bøg, finder vi ranunkel og forglemmigej, trevlekronet pragtstjerne, lægenelikerod og jordbær foruden en mængde buske, hvoriblandt en overvældende mængde hindbær.

Duggen er faldet tæt i nat og ligger funklende over den frodige skovbund. Det er smeltende hedt herinde, men det er lifligt at gå i den perlende væde og blive svalet af helt op over knæene. Høgeurten dufter vildt i solvarmen, og en klingende fuglesang af solsort og musvit, havesanger og gærdesanger, bastardnattergal, bogfinke, tornsanger og gulspurv lyder fra buskene og træernes kroner.

Over en lille lysning når vi til en ung nåletræsplantning vest for skoven, hvor på de åbne pletter en mængde dværgpil stikker op mellem lyngtuerne. Dværgpilen er just ved at skulle kaste „ulden“, dens toppe ligner flokke af små hvide lam, som tosser rundt på den mørke, solsitrende lyngbund. Her ved plantagen fandt vi mosebølle for første gang på vor rejse.

Hen ad de vide strandenges flader, hvorover svalerne jager, ser vi kolonner af smørblomster og den trevlekronede pragtstjerne. De er som stridende armeer, der gror op af jorden, det er en kamp under gjaldende farvetoner, og ustandselig kaldes nye hære frem. Pragtstjernens dybe, violetrøde toner overskingres af de ildgule hornsignaler fra modstanderne – hele marken er en valplads, hvor ingen falder, men bestandig flere kæmper.

I grøfterne langs vejene står vild skorsonér og gulerod, og mælkebøtte, som allerede er i frø. Rugen har fået en fin rødlig tone over aksene på de endnu friskgrønne stængler og går tung med brede bølger for sommervinden. Over den til alle sider usynlige fjord løfter de fjerne højder på fastlandet deres skarpe, blånende konturer som takkede rovdyrkæber over forgrundens jævne flade. Rundt om mig til alle sider toner luften højt og lavt af lærkesang og græshoppespil.

Men ude i sydøst står som en tyk, ubevægelig tordensky sort røg over himlen, tung, fornaglet til sit sted som vulkanens røg over dens krater. Det er åndehullerne fra de halvtredsindstve fabrikker inde i storbyen, der spyer.

Skummel er skyen som Jahves skystøtte under ørkensolen, rede til at forvandle sig til en ildsøjle, når natten kommer – det er industrispøgelset, som til bonden skriver sit mene tekel på himlen: *Mig skal du frygte fremfor alle andre!*

Over de lave diger, som skiller marker og strandenge, jager skrigende viber og klirer, ængstelige for deres yngel. Strandkader, præstekraver og muddersnepper færdes ved stranden, hvis vide flader af sand og mudder kun hist og her er dækket af lidt lavt vand, og hvor yderst en fin blå stribe viser det smalle strømløbs dybder.

Ovre på *Tagholmene* ved nordvestsiden er kvæget ved at bryde op for at foretage en spadseretur over til Egholm. I et antal af et halvt hundrede skrider de sindige køer i en lang række over mod øen. Deres sort- og hvidbrogede jyske skind er en god camouflagede mod den stenede bund omkring dem. Jeg kan se, at de går fint på række, for en bestemt lille vandpyt spejler dem alle, efterhånden som de skrider forbi den. En enkelt af dem standser et øjeblik og strækker halsen langt frem, og lidt efter hørte jeg brølet. Men da var den allerede på vej igen.

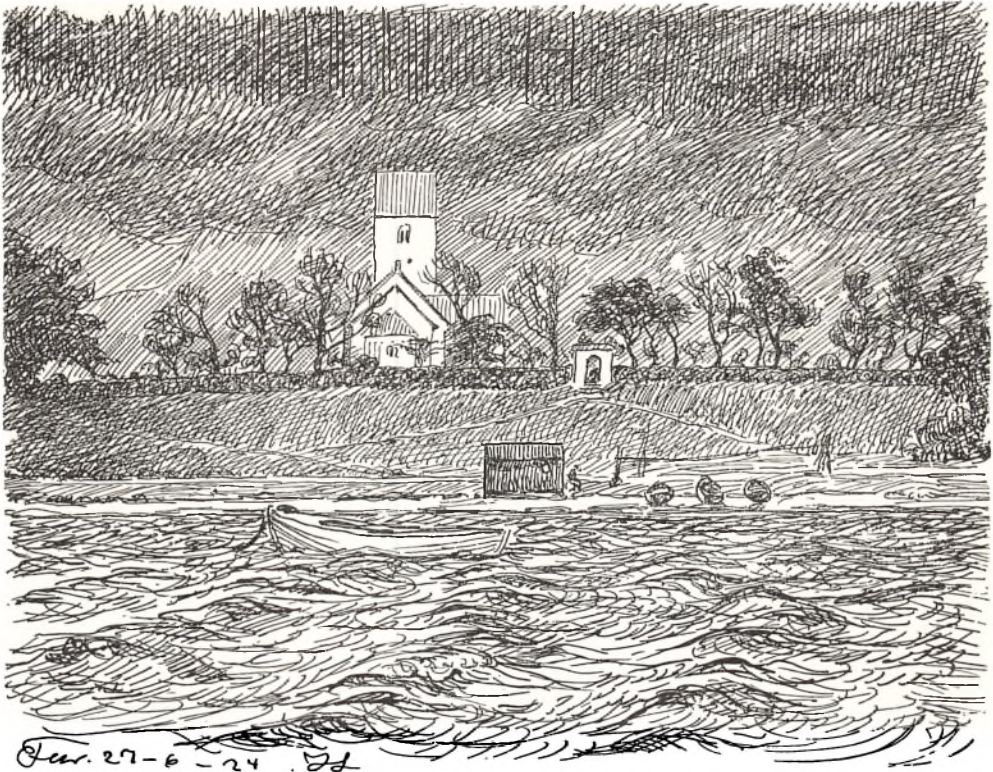
Fur

En hvilken som helst „stationsby“ forekommer mig at være som Elloras templer og Semiramis' hængende haver sammenlignet med Løgstør. Det var derfor med let sind, men fyldt proviantrum, at vi forlod den en eftermiddag og satte kursen mod vest for at gå til Fur og Løgstør Bredning, hvor det uvejr med vestenkuling, som længe havde truet, nu var i fuld gang og satte høj og drøj sø som på et veritabelt hav, hvad bredningen for øvrigt også er. Strømme af salt og fersk vand rasede hen over dækket, mens kulingen efterhånden steg til storm. Da vi kom ind i løbet mellem Livø og Fur, måtte vi stryge sejlet, men rullede dog godt rundt, indtil vi nåede ind i smult vande under Furs østkyst, hvor vi endelig ankrede op tæt under land i læ af Kirkebakken med den anselige, højtliggende kirke.

Øens vældige højland med dets imponerende og alvorsfulde bakkekuder tager sig prægtigt ud fra fjorden. Ak – det er nu femogtyve år siden, jeg sidst satte mine ben på dette sted! Straks ved gensynet går det op for mig, at ikke alt derinde er ved det gamle: en bunke hæslige nybygninger har siden rejst sig langs kysten, og deres grimme, iøjnefaldende farver ses på lang afstand. Desværre skulle vore vandringer på landet ikke berede mig mindre skuffelser. Disse femogtyve år har været onde mod naturen på denne forhen så dejlige ø.

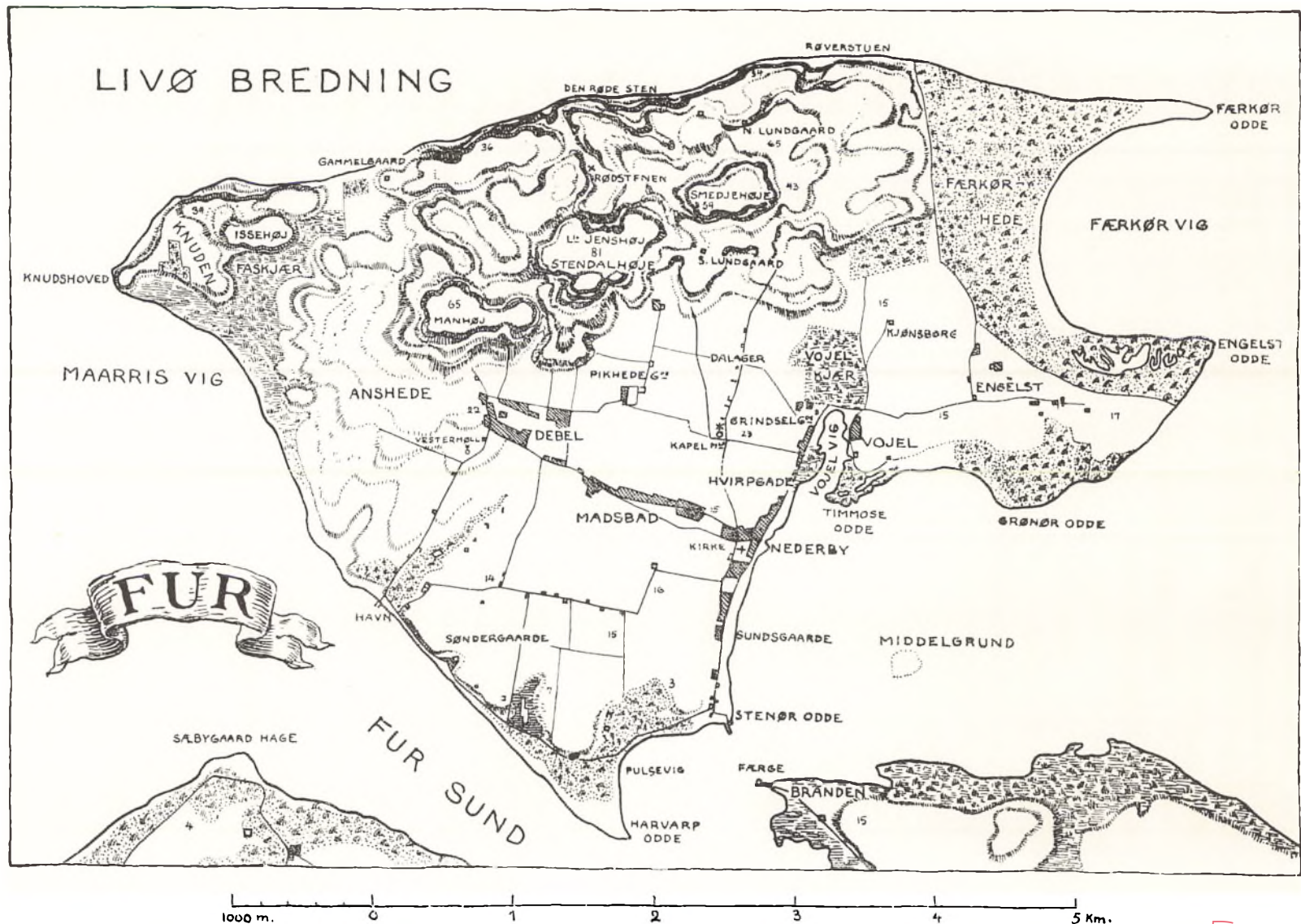
Geologisk falder Fur i to stærkt adskilte hoveddele, det nordlige højland og syd- og østsidens lave flader. Den 4.030 tdr. land store ø, hvis største udstrækning fra Knudshoved i vest til Færker Odde i øst er 8 km, ligger med sin tætsluttede krop, der kun på østsiden har et par større bugter, adskilt fra Sallingland i syd ved det på sit smalleste sted kun 5–600 m brede Fur Sund. Til den nærmeste nabo mod nord, Livø, er der over Favnedyb 4 km. Fra dens firskårne krop rager som afstumpede lemmer de lave odder Færker Odde og Engelst Odde, Grønør Odde, Timmose Odde, Stenør Odde og Harvarp Odde ud mod øst og syd, medens på nordvestsiden højlandet skyder Knuden, der ender i det højtrejste Knudshoved, ud i havet. Flere lavninger, gamle sunde, der vistnok før har delt øen i fire dele, således Faskær og Vojel Kær, strækker sig som dybe flader gennem dens indre. På østsiden ligger den vide Færker Hede. Den nordlige del er et veritabelt lille bjergland; det højeste punkt når 81 m, bugter sig i skarpe højderygge og dybe kløfter, og ud mod nordkysten falder det i bratte, vildsomme skrænter ned mod stranden.

Om oprindelsen til øens navn siger Pontoppidan, at „nogle mener at der i

ældre Tider har voxet Fyr-Skov og en mængde *Fur-Træer* paa Landet“ og at dets navn kunne udledes heraf. Efter Resen kommer navnet også af „Fur Skovene, hvis Levninger først i forrige Seculo endda vare til, men bleve af de Kejslerlige Krigsfolk afhugne og ruinerede.“ Øens moser viser endnu, at fyrren har været almindelig på stedet. Den benævnes allerede i Valdemar II's Jordebog Fuur, og det ses heri, at her af vildt fandtes harer og at øen desuden havde jagthus. Allerede på den tid har Fur dog været stærkt beboet, thi dens kirke er opført så tidligt som 1130. – Efter en tradition på stedet skal øen i ældgammel tid kun have haft tre gårde, nemlig Gammelgård på Knuden, Lundgård på nordkysten og Kønsborg (et forvansket navn) på den østlige side. Men dette er næppe anderledes at forstå, end at det er gamle hovedgårde, måske herreborge, som har behersket øen. Thi på denne nævnes allerede 1319 en adelsmand, Michel Agisøn. 1365 en Johannes Michelsen, ridder, og flere andre. En gård kaldes endnu Ladegård.

Kirken og det meste af landet kom under domkapitlet i Viborg, som det tilhørte et godt stykke tid efter reformationen. I 1410 tilskødede nemlig Maren Jensdatter kapitlet *Lundgård* og hele sin øvrige ejendom på øen, som hun var kommet i besiddelse af ved sin fader, ridder Jens Mikkelsen Krabbes død. I nævnte år blev domkirken eneherre på øen. Men slægten Krabbe, som

senere boede på Krabbesholm ved Skive, vedblev dog længe efter at strides med domkapitlet om retten til øens jord, og den adelige familie opgav først kampen i 1536, da det fastsloges, at alle kannikedømmer „skulle blive ved Magt at stande“.

Siden hen er øen kommet under herregården Sødal ved Viborg. Indtil 1910, da tiendeafsløsningsloven trådte i kraft, betalte man endnu på Fur en årlig forpagtningsafgift på 160 kr. til Sødals ejere, af hvilke den sidste hed Pedersdorff. En fru Margrethe Brae (Brahe) til Sødal oprettede i 1739 et legat på 34 rdl. til uddeling blandt de fire fattigste af øens indbyggere, og siden „arvedes“ legatet på den måde, at 2.000 kr. nu forrentes til fattighjælp og skolevæsen. Bønderne har efter sigende fra de ældste tider været delvis hoverifri. Af sognerådsformandens papirer, som jeg havde lejlighed til at se, synes det at fremgå, at udskiftningen af jorderne fandt sted i 1812, og kort efter er beboerne blevet selvejere.

Øen har landsbyerne Debel, Madsbad, Nederby, Vojel og Engelst foruden flere samlinger af gårde og huse, således Sundsgårde, Hvirpgade og Grindselgårde, Søndergårde og Pikhede Gårde. Her er nu i alt 483 beboelser med 1.711 indbyggere. Øen danner eget sogn under Viborg amt.

Lige over for vort landingssted ligger på klinternes øverste hæld den gamle Fur kirke, som naturligt blev vort første mål på øen. Oprindelig hed den Sct. Mortens kirke og er bygget i romansk stil. Pave Alexander III stadfæstede i 1169 Viborg domkapitels ejendomsret til kirken. Den er ofte restaureret, og dens oprindelige stil er delvis ødelagt. De fortrinlige granitmure er flere steder udvendig dækkede af et cementlag, således særlig på koret. Og hvor granitten står udækket, er den overalt blevet glattet efter, så stenens oprindelige smukke overflade er jævn og karakterløs; denne vandalisme har formodentlig fundet sted for at få overfladen til at ligne de nye sten, der er indmurede især over de fleste af de gamle rundbuede vinduer.

Efter en gammel beretning skal dele af lavkirken, således sakristiet, være opført af det rødsands-konglomerat, hvoraf rødstenen består; men dette materiale er i al fald ikke mere synligt i bygningen. Kirken har endnu sit gamle blytag, som skifter i farve med de forskellige belysninger i de skønneste opaltoner. Tårnet er blevet forhøjet, thi der findes spor af gamle glamhuller langt under de nuværende. Tilbygningerne har i øvrigt bevirket, at bygningen nu er uforholdsmæssig lang og smal.

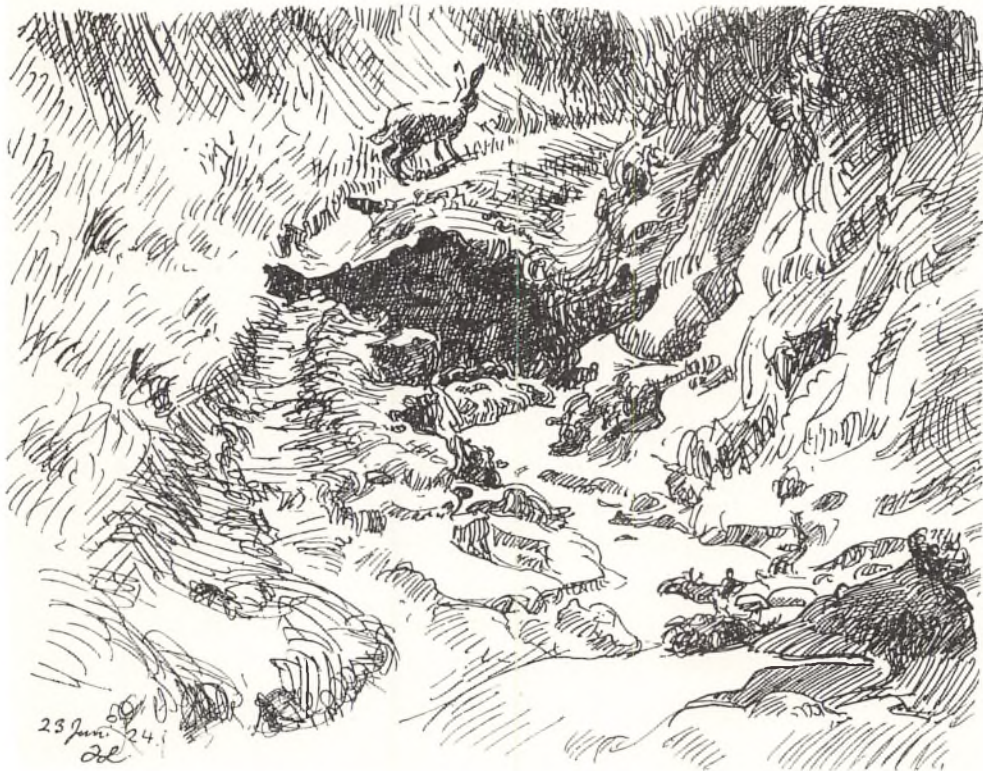
Et sagn vil vide, at der et sted på øen har været en stenhob at se, som kaldtes „Gammel-Kirke“, og hvor kirken først skulle have været opført. Der fortælles, at det var under Valdemar Atterdag, da øen allerede på pestens tid havde 14–1500 indbyggere. Men natlige indgreb fra mystiske magter hin-

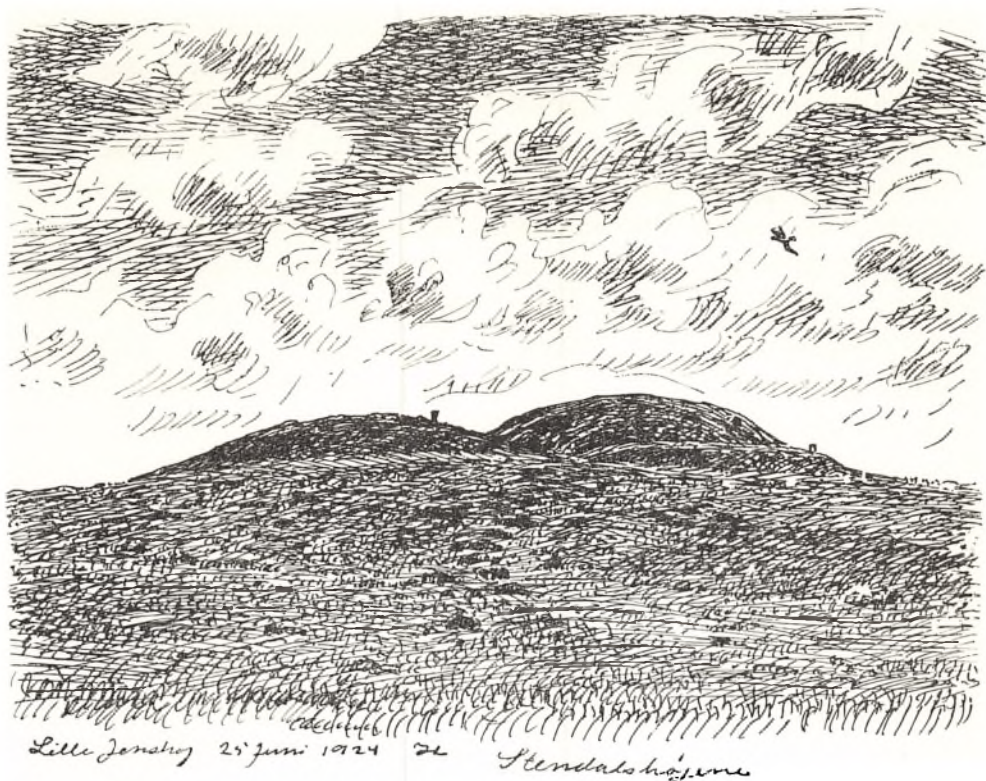
drede opførelsen, og man greb da til den gamle skik at binde to hvide kalve sammen, som ved aftenstide blev drevet ud over markerne. Da kalvene næste morgen fandtes liggende på den sydlige bakkekam, blev kirken opført her. Det er den gamle historie om det „hellige“ kvæg, som aldrig har båret åg. Jeg henviser til et lignende sagn under Sejerø.

Indvendig rummer kirken af seværdigheder en altertavle, skænket i 1702 af professor H. G. Masius, foruden en romansk døbefont af usædvanlig skønhed.⁵¹

Det blæser bestandig af vest, men solen er ved at bryde frem. Langs stranden under kirken, hvor fiskerne går og bøder deres garn, synger solsort og gulbug i haverne, og skovspurvne, som har reder i de gamle brønde, sidder og hygger sig på rækværket omkring dem og pipper med sagtmødige stemmer. Vi går ind over det åbne, svagt bølgende lavland om Vojel Kær, hvor der endnu findes enkelte gamle smukke boliger. Overalt finder vi marker og veje hærgede af de sidste dages voldsomme uvejr, hvis tegn vi sporede på himlen helt ud til Egholm. I lavningerne står endnu damme fra regnskylllet, og fra vejene har det bortskyllede sand fyldt grøfterne og lavet sribede deltaer ud over agrene.

Vi bryder af fra vejen ved Kapel Mølle og styrer mod højlandet i retning

af Smedjehøje. Også her mellem bakkernes hæld ser man i de dybe hulveje spor af uvejrets voldsomme fremfærd, pludselige styrtninger af vejen på indtil en meters dybde, hvor vandfald er strømmet ned og har skyllet sand og ler langt ud over markerne. En hare hopper foran os op over vejen, der ligner et flodleje, over hvis tørre bund solen har bagt en hård skorpe.

Hvor forandret er ikke dette højland blevet, siden jeg sidst betrådte det! Hvor før den brune lynghede med den lysende gule visse var enerådende over de vilde bakker og de dybe, ensomme slugter; hvor hugormen snoede sig i de dybe hjulspor i den sandede, røde jord, her er nu så godt som hver kløft og kuppel plettet af elendigt agerland, og den ene kummerlige nåletræs-plantning er skudt op ved siden af den anden – for at visne eller vantrives på halvvejen. Med deres ækle farver skænder disse vækster her et af de ejendommeligste og skønneste jyske landskaber, som fandtes. Allerede nu er dets vilde og særprægede karakter udslettet, og om få år vil det sidste, der er tilbage, de vide udsigter, være forsvundet bag denne fattiggård af forkrøblede nåletrær.

Den berømte „Lille Jens' Høj“, sammen med Stendals-højene på øens højeste punkt 81 m over havfladen, er for længst totalt nedpløjet, og rundt omkring er alt opdyrket – jeg kender næppe stedet igen! Medens de to Stendals-

høje er købt af sognerådsformanden og fredet af Nationalmuseet, ligger lige i nærheden den i udstrækning største gravhøj på øen, Ingershøj, upåagtet hen til bytte for enhver, med den ene side bortgravet og ødelagt.

Værst er det gået ud over landskabet lige vest for Lille Jens' Høj. Halvt forvitrede plantninger af forkrøblede bjergfyr veksler med forsøgsvis opdyrkede stykker og afskrællede, firkantede hedefelter. Det er noget af det hæsligste, jeg har set – et af de værste udslag af Hedeselskabets landskabsødelæggende virksomhed. Det ligner et ækelt, ondartet udslæt.

Rundt om i de sparsomme lyngfelter finder vi endnu smuler af den gamle flora, enkelte pragtfulde eksemplarer af guldblomme (*Arnica montana*) og vibefedt med dens solduglignende blade og den lille blå blomst på den slanke, fine stængel – de sidste rester af en slagen hær.

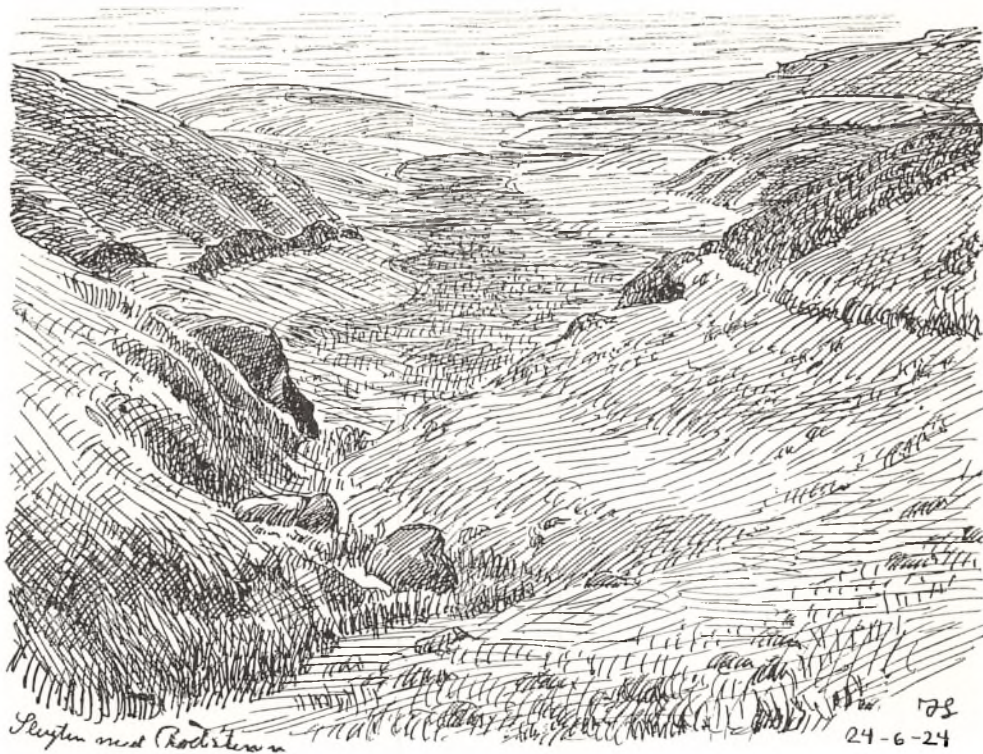
Og *endnu* har man heroppe fra højlandets toppe en rest af den skønhed, som dette land for få år siden ejede – de vide udsigter. Endnu hænger luften fuld af syngende lærker, himlen dirrer af én sammenhængende tone, blæsten suser i det stride græs om de gamle kæmpehøje og i lyngen på deres top.

Vi ligger her i læet og hviler, og rundt til alle sider synes landets fjerneste vidder at hæve sig som randen af en dyb skål, hvis bund er grøn og gylden, og hvis kant løfter sig højt mod himlen, dirrende i de lette lysbølger under de drivende solskyer. Mellem skyernes farende skygger falder lyset vildt og funklende over markerne og over fjordens vindfurede flade, der er så fjern og dybt nede, at bølgerne synes at stå stille og vindkastenes ilinger at være standset på deres vej. Men ude i nord slår brændingen en sølvhvid krans om de vestlige klinger på Livø, der svømmer højt i disen – det ser ud, som om øen sejler vestpå mod de skummende vande. Fra Salling, Thy, Morsø og Hanherred, fra Himmerland, Harsyssel og Vendsyssel lyser en skok af kirketårne. Møllerne i Ribe stift korsrer sig over dem i Viborg og Ålborg, og omvendt. Nykøbing, Thisted, Skive og Løgstør rækker lang næse ad hinanden med overdådige luftspejlinger. Og neden for mig ligger gårde og huse som små

bitte ting, der kan puttes i en Noahs ark og bæres bort i lommen. Mennesker er som mider at skue her nedenfor, længere borte ses de slet ikke.

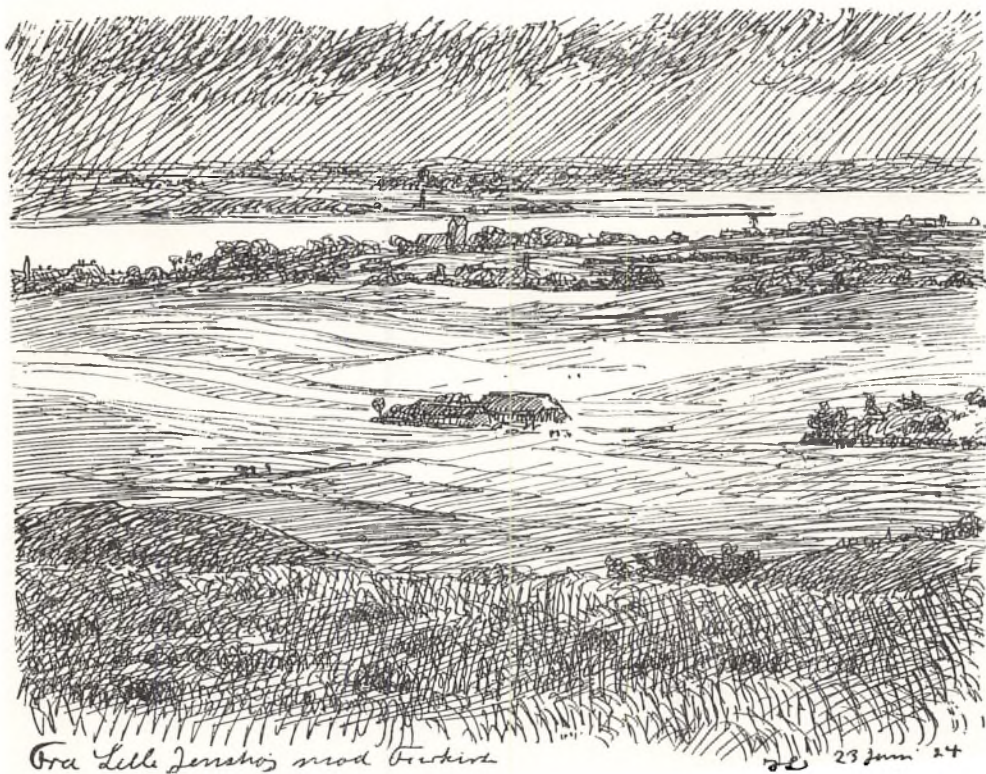
Men vi ved, at de er der, overalt. Og overalt graver og planter de, for det må de! Og de fede forstår endnu bestandigt at jage de magre ud på den øde jord, af hvilken det meste vil være egnet til at øge deres magerhed. Men oven over det hele er himlen høj og blå og uendelig. Og lærkerne – hvor de dog synger i dag!

Gennem et dystert og storslået dalsystem, også delvis beplantet, kommer man herfra mod nord ned til kløften, hvori den berømte Rødsten rager op gennem overfladen. På Steen Blicher, som besøgte stedet, gjorde denne hede et overvældende indtryk. Han gribes af uhygge ved dens vildhed og udbryder: „Grimmere end Alheden, frastøder den fuurske Øjet. Høje, bratte Banker, ikke bevoksede, men næsten overalt sparsomt besprængte med ussel, unyttig Dyngelyng paa en stenskallet Overskorpe genkalder den nyskabte, endnu øde Klodes „Limbo“, paa hvilken Miltons Satan var det eneste levende – han, der heller vilde være Herre i Helved end Tjener i Himmelen.“ – Blicher, som var hedens og lyngviddernes begejstrede sanger, levede jo i en tid, hvor Jylland havde mere stene end brød. Havde han set vore dages resultat af plante-uvæsnet, ville den gamle digter ofte have korset sig.

Rødstenen og Den røde Sten på Fur er to forskellige ting, men begge består af den samme stenart, et rødsands-konglomerat i øens bund, som kun på disse to steder rager op over grunden i større mængde. Beboerne selv kalder fænomenet ved stranden „rødstenen“ (*rø'stinen* med eftertryk på i), medens fremmede, således også Blicher i sin novelle, anvender dette navn på den anden, som ligger i slugten omtrent 500 m inden for denne. Denne sidste, som er den mest berømte, og hvortil en mængde sagn knytter sig, kalder befolkningen simpelt hen „Den røh' Stien“. Af praktiske grunde vil jeg i det følgende anvende navnet Rødstenen på den, hvortil Blicher har knyttet navnet.

Rødstenen ligger på slugtens vestside og rager op over jordsmonnet i en højde af omtrent 5 m og en længde af 14 m, medens dens omkreds er ca. 40 m. Den synes mig mindre og mere forvitret, end da jeg så den for femogtyve år siden, og de forandringer, som i det samme tidsrum er foregået med dens frænde ved kysten, tyder på, at jeg har ret. Markerne omkring den er også nu mere dyrkede, og stenen er på alle sider indhegnet af pæle med pigtråd, så man tror at befinde sig i et skyttegravssystem og ikke på en lille fredelig ø. En af pælerækkerne går forbi stenens langsider i blot én alens afstand og ødelægger helt indtrykket af denne – en af landets mærkeligste seværdighe-

Rødstenen 28 Juni 1924. 72

der. Det går med den sagnrige Rødsten som med så meget andet af lignende art – efter at overtroen ikke mere værner den, er den hjemfalden til ødelæggelse.

For en snes år siden bad dens daværende ejer, bonden Tinus Nielsen, en på øen boende nordmand, som var stenhugger, om at sprænge stenen for ham. Men en dag, da nordmanden sad og borede i den, hørte han en stærk, klingende lyd inde fra stenens dyb. Han kom rædselsslagen løbende hjem og var ikke senere at formå til at fortsætte arbejdet. Nu er man altså gået over til skyttegravskrigen.

Som Gudmund Schütte påviser, har stenen utvivlsomt i oldtiden været viet dyrkelsen af en guddom, hvis efterfølger i folketroen er blevet den navnkundige „bjergmand“. Ved sin størrelse og sit mærkelige udseende var den egnet til at blive en helligdom, hvor man som f. eks. ved den berømte sten i Tislund (Tyrslund) har dyrket guden Tyr ved menneskeofringer. Pontoppidan siger om den, at „under det bekendte Bjerg Rødstenen er en Aabning i Stenen som et Rør med grønt glasseret, hvorom er al Formodning, at Ilden fordem der igjennem har haft sin Udflugt.“

Gudens, senere bjergmandens, bolig må have været i denne åbning. En gang, siger sagnet, var en furbo så nysgerrig, at han lod sig fire ned deri med et reb, og det var aftalen, at han skulle hejses op, så snart han rykkede hårdt i dette. Snart efter hans forsvinden mærkede hans fæller et vældigt ryk og

halede til. Men rebet kom tomt tilbage – det var brændt over på midten, og en sveden stank var alt, hvad der var tilbage af den forvovne, som havde krænket helligdommen. Det er det sidste menneskeoffer, som guden har krævet.

En mængde andre sagn knytter sig til dette sted ligesom også til „Smedjehøjene“ oppe i højlandet.

Når man fra Nederby går gennem Madsbad og Debel og fortsætter ad vejen over Anshede, kommer man over Faskær Mose til Knuden, højlandets vestlige udløber, hvis højeste punkt hedder „Issehøj“ (ikke som på generalstabskortet „Liseshøj“!). Anshede, som nu for en del er dyrket og har spredte beboelser, hæver sig fra den lave sønderside jævnt bølgende mod nord. Forude ser man på langt hold Issehøj og den 63 m høje Manhøj på nordlandet løfte deres kroppe over varmedisen. Faskær Mose er et gammelt sund, som har skilt Knuden fra det øvrige højland, og hvis jævne bund er fuld af østersskaller og sneglehuse, der hist og her skinner hvide mellem småbregnerne i den sorte mosejord. De store blåsorte eller skifergrå flader er revnede i solheden og står med begsorte rande om blinkende vandhuller med siv og padderokker. På sydøstsiden ses enkelte agre, på nordvestsiden lyngbakker med nåletræsplantninger. Hist og her lyser fra mosens bund kolonier af hvidtflamende kæruld, som svinger hid og did i den varme blæst, og store kærtidsler rager højt op over det hele på deres rokkende stængler.

Vi lægger os i læet på „æ knud“'s østskrænt og daser i den blomstrende klokkel yng, som her er frodig og tæt og isprængt hvid snerre og gyldenstrålende kællingetand. En gøg flyver fra østsiden over mosen til Knuden og sætter sig til at kukke i plantningen derovre. En tornsanger synger som en rasende i smågranerne ved siden af os. Solen bager her i læet, og kun sagte driver vinden herved mellem bjergfyrrens buske, luften bliver lummer og trykkende. En engpiber daler langsomt ned ude over mosens svingende siv omtrent som en lærke, alt imens den synger sin lille vemodige melodi. En hare hopper dovent inde mellem sivene, en anden lusker rundt mellem de mørke rør nærmere bredden; de ser os ikke, vi har hver vort at passe. En bynkefugl sidder tavs på en kærtidsels top og svinger frem og tilbage i brisen. Så letter den pludselig og daler ned og forsvinder mellem de strålende gøgeurter og padderokkerne ved mosens rand. En sivsanger skræpper lidt i nærheden. Mellem viberne i en flok, som trækker over mosen, ser vi en enkelt rødben-klire; det er de eneste vadefugle, vi træffer på dette sted. Betydningfuldt, at vi på vor vandring ikke har rejst en eneste bekkasin, her hvor alle livsbetingelser for dem synes at være til stede.

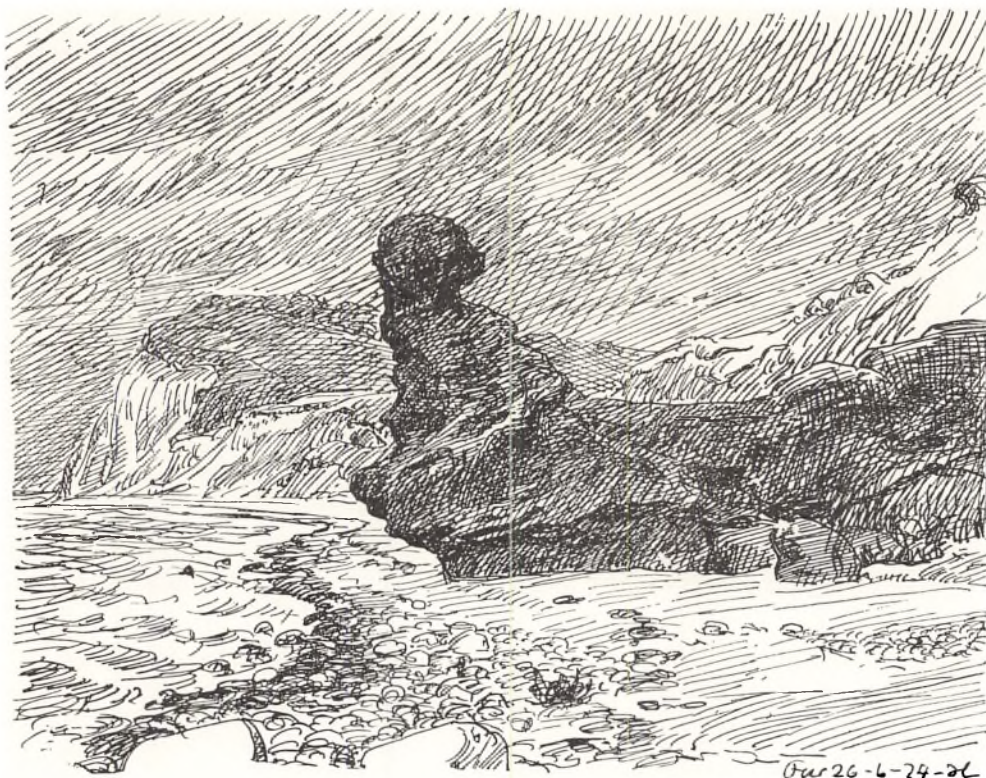

Den røde Sten ved Stranden eller Fotografen for 1905

Mens mosen og det nærmeste land omkring den *endnu* har bevaret en del af sit ejendommelige præg trods nogen beplantning, gælder dette ikke om Knuden, hvor mislykkede nåletræsplantninger skæmmer de vældige bakker. Med deres brede rygge dækkede af de grimme pletter ligner de en flok kæmper i pjalter.

På Knudens nordlige fald mod stranden finder vi enkelte kildevæld omgivet af sort, tørveagtig jord, bevokset med revlingris og lyng, klokkelyg og rensdyrlav. Her er endnu vildt og øde. Men det er dog først, når man er kommet over Faskærs nordlige udløb og når op i klinterne østen for dette, at man ser, hvad dette land endnu kan byde på af storslået skønhed. Et vældigt styrt findes her i klinten, hvor striber af plastisk ler blandet med andre jordarter løber i grønne, røde, gule og blå farver mellem hinanden og bugter sig som vældige, fede slanger gennem kløftens bund ud i havet. Øverst ligger rustgule folder af sand, og over disse et bælte af gråt morænegrus. Alle lag står skarpt mod hinanden, det er, som om klintens bug er revnet og alle dens indvolde er væltet ud i dagslyset.⁵⁰

Mærkeligst af alt er forekomsten af det besynderlige moler, som vi først så i større mængde ude på Knudens østlige fald, hvor der allerede er en storartet virksomhed i gang med optagelsen og forsendelsen af dette mate-

riale. Virksomheden drives af A/S Fur Moler Kompagni (startet 1919), som senere har købt molerarealerne ved Ejerslev på Mors, og som udfører moleret til et stort, nyt teglværk i Colchester nær ved London, der årlig kan producere ti millioner mursten af dette materiale. Disse stens isoleringsevne over for temperaturer overgår ligesom deres styrke langt de almindelige murstens samtidig med, at deres vægt knap er den halve af disses. Man må bøje sig for et selskabs virksomhed, som medfører, at værdiløse klinger og hede kan sælges til priser, som når 500 kr. pr. tønde land, selv om vi løber den fare, som et bestyrelsesmedlem i et andet molerselskab engang pegede på, at vi nu er ved at sælge Mors og Fur i pundevis!

Jo længere man kommer østpå, jo mere stiger klinternes vildhed og pragt. Snart når vi til arealer, som er tæt bevoksede med sandtidse (tidse σ : tyrsved) der her når en vældig frodighed og kraft. Vi kravler ned ad klinten og går videre langs havstokken på den smalle forstrand for at nå hen til den berømte hule i molerskrænterne, da vi ved at svinge om et skarpt fremspring pludselig står over for et uhyre monstrum, som rager frem af skrænten, et rødt skinnende uhyre som et fantastisk afgudsbillede af en glødende, koralagtig farve. Det ligner en blodbestænkt guddom fra en gammel offerplads – selve Tyr, som er kravlet ud af jorden igen efter at have hvilet der i tusinde år. Rødder

og sten har han kastet til side, da jorden brast over hans knagende ryg. Sådan må gudebilledet, som Lodbrogssønnerne fandt ved Munirvogr, have set ud! ⁵⁰

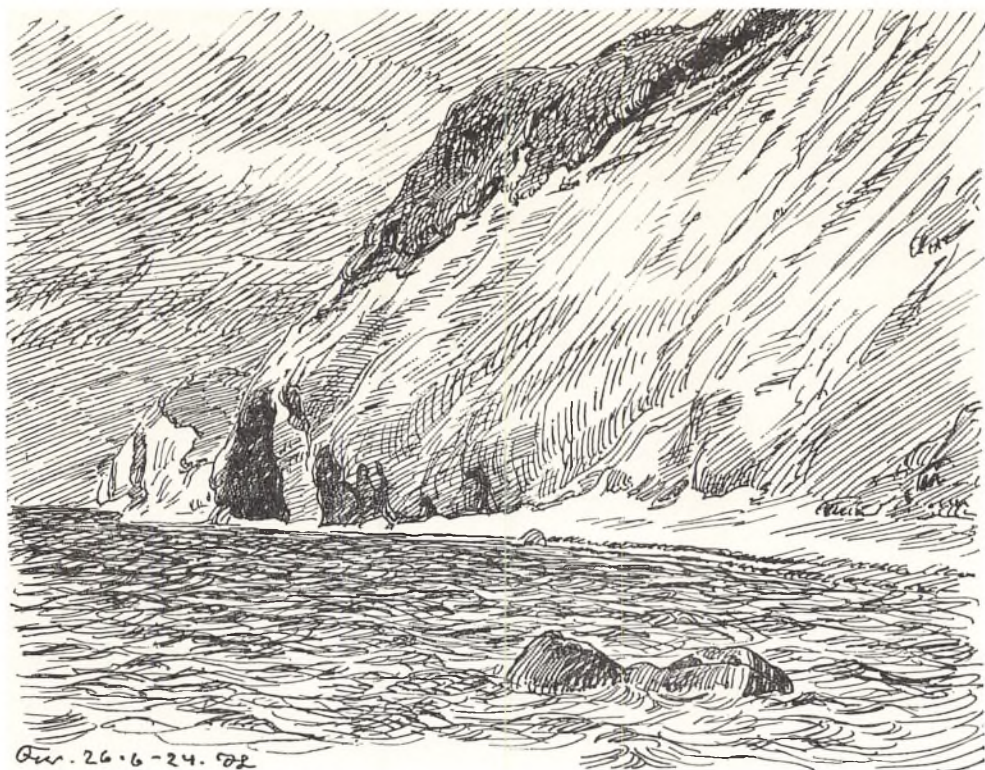
Det er „Den røde Sten“, som rager ud fra øens indre og åbenbarer sig i sollyset, et strålende stykke af det stof, hvoraf en stor del af dens grund består, og det samme materiale, hvoraf Rødstenen er dannet, men renvasket af stormen og havet, i modsætning til dens fætter derinde, der er grå og lavbevokset. Hele fremtoningen er omtrent 14 m lang og 5½ m høj. Interessant er det at sammenligne de to tegninger af stenen; af disse er den første en kopi efter et fotografi fra 1905, som findes i Hans Kyrres bog om øen, medens den anden viser dens nuværende udseende.

De stejle skrænter bag klinterne tager sig fremmedartede og besynderlige ud på grund af den mængde sandtidse, som gror ud over dem. Vildtjørn kalder furboerne denne plante; men dens gamle navn er tyrsved, og heraf er det nuværende ord tidse dannet. Tyrsved var i oldtiden helliget dyrkelsen af guden *Tyr* på den vis, at fanger eller andre, som ofredes til ham, styrtedes nøgne ned ad sådanne bratte skrænter, hvor denne plante fortrinsvis vokser, hvorved deres legemer sønderflængedes af dens skarpe torne. Var Rødstenen helliget guden *Tyr*, har der altså intet været i vejen for, at man også på den her nævnte vis har kunnet dyrke guden lige i dens nærhed.⁴⁹

Endnu et lille stykke længere østpå er det atter moleret, som bliver det alt dominerende stof i klinten. Som mægtige vomme hænger det ud over stranden, delt i underlige romboide brud på en halv murstens størrelse og bevægende sig gennem alle farvetoner fra sort og blågråt til orange, okker og rustrødt. Hist og her lyser et par glørøde, forvitrede stumper som ildsluer mellem grå og hvide, tørrede lerdynger under den friske, olivengrønne sandtidse og de enligtstående enebærbuskes krat. Man synes at være nær ved verdens skabelse her, at få et indblik i værkstedet og mærke et pust fra den store esse, hvor jorden er blevet dannet. Og dette uvilkårlige indtryk er ikke helt galt. Vi står her over for et af de ældste og mærkeligste geologiske fænomener i vort land.

I moleret har vi den største aflejring i Danmark af diatomekisel eller diatomejord, bestående af i reglen mikroskopiske skaller af kiselalger eller diatomeer. Disse af kiselsyre gennemtrængte skaller har efter algernes død gennem millioner af år afsat sig på bunden af havet sammen med lerslam. Det er sket i tertiærperioden, som begyndte for 55–65 millioner år siden og varede, til kvartærperioden afløste den for ca. 1½ million år siden. Moleret er saltvandsaflejringer og må skelnes fra *mo* (en meget gammel betegnelse, som man vistnok genfinder både i navnene Møn og Mors). Betegnelsen *mo* an-

vendtes i sin tid af geologerne bl. a. om en diatomedannelse ved Langå i Jylland, som imidlertid er en ferskvandskisel fra kvartærperioden. *Moleret* består af diatomejord *iblandet* ler og enkelte andre urenheder, især jern. Så vidt vides, er et materiale af denne art, hvor diatomejorden og leret har indgået en så inderlig blanding, *ikke fundet noget andet sted i verden end her i landet*. Man har uden held forsøgt ad kunstig vej at fremstille denne blanding, som naturen har været millioner af år om at tilvejebringe.

Moleret findes navnlig i den nordlige del af Mors, på Fur og et par steder til ved Limfjordens nordre kyster, i størst udstrækning ved Hanklit på Mors. Da det er opstået ved aflejring under vand, må Limfjordskysterne senere på disse steder være blevet hævet over havet. Dels ved disse hævnings, dels ved istidernes indvirkninger er lagene nu de fleste steder blevet stærkt foldede.

I den nyeste tid har undersøgelsen af moleret givet anledning til den mærkeligste geologiske opdagelse, som nogen sinde er gjort her i landet, idet en mængde delinger deri af fine sorte eller rødlige lag har vist sig at bestå af *vulkansk aske*. Dette viser den overraskende kendsgerning, at Skandinavien i den tertiære periode har rummet virksomme, oversøiske vulkaner, som efter geologernes mening må have haft deres plads fra det nuværende Skagerak over Kattegat og rimeligvis ned over Skåne og Østersøen. Fra deres for-

skellige udbrud har asken spredt sig over vandet og er sunket ned over kiselalgerne som fine lag. Disse lags antal er af professor Ussing optalt til at være ca. 130, men er senere af professor Bøggild bestemt til at være mindst 179, hver svarende til et udbrud af vulkanerne. Prof. Bøggild udtaler i sit værk om dette emne, at man næppe noget andet sted i verden får besked om en så stor række vulkanske udbrud, hvis relative afstand i tid de mellemliggende molerlags tykkelse giver mål for.

I aflejringerne af kiselalgerne og i de cementstenslag, som disse stedvis har dannet, finder man rester af havdyr og planter og tillige aftryk af insekter: hvepse, tæger og guldsmede, som for millioner af år siden har færdedes her, mens lagene dannedes, og som viser, at her allerede dengang har været land i nærheden. Man har her både sporene af det ældste Danmark og af dets første beboere!

Molerets opdagelse skyldes vistnok postmester Niels Thaarup, som i 1761 var sendt af „Mineralogisk Selskab“ på en undersøgelsesrejse til Fur og Mors. Senere har vore første geologer været deroppe på forskningsrejse, således allerede Forchhammer i 1832. To belgiske diatomeforskere undersøgte i 1883–85 cementsten fra Fur og var de første, som bestemte vulkansk aske deri, men først i 1902 blev cand. polyt. E. Østrup opmærksom på belgiernes opdagelse. Siden har man her i landet også uden for det egentlige molerområde fundet spor af vulkansk virksomhed.

Allerede så tidligt som i 1810 berettes om undersøgelser (i „Dagen“ for 12. okt.), som på rentekammerets foranstaltning foretoges på Fur for at finde *stenkul*. Man var kommet til en formodning om dettes tilstedeværelse, fordi bakkernes stof ligner det skiferler, som sædvanligvis findes i forbindelse med kullet, og fordi Forchhammer anså de sorte striber for at være kulholdige. Ved de borer, som ved denne lejlighed foretoges, opstod bl. a. den endnu eksisterende hule i klinten ud mod nordstranden, hvis forekomst har givet anledning til forskellige forklaringer om dens oprindelse. Ved den nævnte lejlighed blev der nemlig på ikke mindre end fire steder på øen anstillet undersøgelser. På de to første lavede man lodrette skakter på 170 fods dybde, på det tredje en stolle på 160 fods længde *vandret ind i klinten fra stranden* og fra dennes inderste ende en skakt på 170 fod i dybden, alt uden noget positivt resultat. Siden borede man forgæves på sydsiden af bakkerne endnu en skakt på 180 fods dybde, men intet sted nåede man igennem molerlaget. Medens de tre lodrette skakter i tidens løb er sunket sammen uden at efterlade sig noget spor, har den vandrette stolle i yderklinten stået til den dag i dag, om end dens yderste del er fortæret af havet.

Der behøvede ikke at gå ret mange år, inden man på øen havde glemt, hvorledes disse huller var blevet til, og siden har hulen i klinten sat beboernes

fantasi i de mærkeligste svingninger. Nogle af dem hævdede over for mig, at det er fanger fra „svenskekrigen“, som har søgt efter guld på stedet, men som blev afbrudt i arbejdet og sendt over til Hannæs. Andre sagde, at hulen i begyndelsen af forrige århundrede er gravet af *engelske* krigsfanger, som mente at kunne finde kul på stedet. Endelig har flere ældre folk på øen bedyret, at deres bedsteforældre *selv har set*, at svenske fanger, som var internerede her under krigen 1807–14, har gravet hulen for at finde kul, og at beboerne selv senere hjalp fangerne med at flygte over til Hannæs!

Det viser sig, at der er en del mening i galskaben. Af Fr. Thaarups beretning om undersøgelserne på Mors og Fur fremgår det, at disse foregik på Fur i 1809–10 under opsyn af bergskandidat Münster, som fik 4.000 rigsdaler til arbejdets udførelse. Hans medhjælpere var en formand Sunne og en skaktarbejder Holmboe, begge fra Segeberg gibbsrud, foruden ti arbejdere. Hertil kom yderligere „opseer“ Preus med *fire svenske krigsfanger*, formodentlig bjergarbejdere. Både tidsbestemmelsen, kullene og de svenske fanger er altså rigtige nok. Under „englænderkrigen“ 1807–14 var vi som bekendt engagerede mod Sverige i 1808–09.

At disse fremmede „bosser“ gjorde et forskrækkeligt indtryk på furboerne, siger sig selv; og de var da også uvillige til at indkvartere svenskerne. Det

lykkedes først at få dem installeret, efter at Münster gennem rentekammeret havde påkaldt stiftamtmandens hjælp! Har nu de stedlige videnskabsmænd snakket ret meget mineralogi og geologi med hinanden, er dette i de jævne bønders og fiskeres ører nemt blevet til engelsk, eller hvad værre er, og har egnet sig til at øge uhyggestemningen.

Men den jyske bonde har altid været særlig uhyggelig til mode ved svenskere, han kan endnu få gåsehud på kroppen i deres nærhed – „de bruger æ knyww!“ Jeg formoder, at en svensk lystfisker den dag i dag uantastet vil kunne overtræde fiskeriforbud langs en hvilken som helst jysk å, når han blot én gang i hvert sogn vil tale sit modersmål.

Vi gik ind i den berømte hule, som er omtrent cylindrisk, og hvis indgang er så nær havstokken, at bølgerne ved storm og højvande kan sende deres fråde langt ind i den. Dens yderste del er så snæver, at man må gå krumbøjet igennem den; men senere udvider den sig og bliver mere end mandshøj. Det viste sig, at dens bund nu kun ligger ca. 25 m fra indgangen. At vi havde nået dens oprindelige bund og at den ikke var sammenskredet, viste det lodrette hul, som er resten af den gamle skakt på stedet. Hulens vægge er overalt ujævne, fugtigheden driver ned ad dens sider, og forneden er den dækket af vand og nedvasket slam. Ved sin afslutning er den omtrent 3 m høj og har en meget uregelmæssig form, som om man havde tænkt sig at grave gange i forskellige retninger. Resten af den lodrette skakt måler ca. 2 m i diameter; dens dybde kunne ikke måles, da vi ville have været nødt til at dykke i mudder.⁵⁴

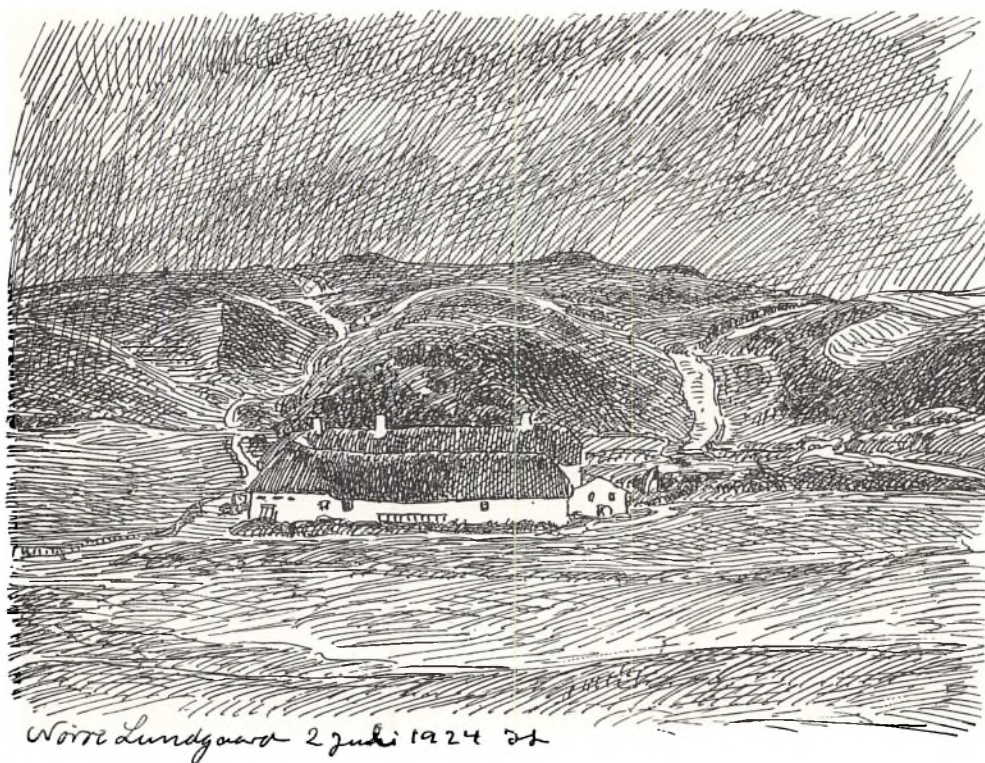
Den nuværende, forholdsvis ringe afstand fra hulens indgang til dens bund – ca. 75 fod mod 160, da den blev gravet – viser, at havet i de 114 år, som er forløbet, siden den blev gravet, har fortæret ca. 28 m af klinten.

Angående de tre ældgamle gårde på øen, da findes der nu af to af dem ikke ringeste spor tilbage. På stedet, hvor *Gammelgård*, efter traditionen den ældste af dem, skal have ligget, fandt vi omtrent ved Faskærs forløb ud i nordstranden en lille flade, på den ene side begrænset af en vold og en grav, som dog ikke med sikkerhed kan siges at være kunstigt dannede, men som nok med en del god vilje kan anslås til at have været det „voldsted“, som generalstabskortet opgiver det til. Terrænet viser, at stedet i tidligere tider må have været omflydt af vand. Ingen mennesker på øen ved mere med sikkerhed, hvor gården har ligget. Den gamle bonde, som bebor den rønne herude, der nu bærer navnet Gammelgård, og som vi finder inde i en plantage, hvor han samler fyrrekogler til brændsel, stirrer bare forbløffet på os, da vi spørger ham derom.

Om „Kønsborg“, tidligere kaldet *Kyndborg*, ved man intet andet, end at dens beliggenhed rimeligvis har været på det sted ved Vojel Kær, hvortil navnet endnu er knyttet.

Hvad endelig *Lundgård* angår, da findes dette navn endnu to steder, nemlig i Nørre Lundgård på højlandets nordside og Sønder Lundgård på dets sydside. Der menes, at den gamle Lundgård har haft sin plads omtrent, hvor den førstnævnte nu ligger. Denne er nu for øvrigt ved arv delt i to gårde, af hvilken den yngste, som ligger nær den anden, er ca. 50 år gammel. I den ældste er salsen og laden omtrent hundrede år gamle, medens de øvrige udbygninger er helt nye. Beboelseshuset er meget gammeldags indrettet. Dets facade mod gårdspladsen er mærkelig ved det lavtløbende tagskæg og de små vinduer. De gamle vestjyske gårde er et godt udtryk for klimaets barskhed – her er vi langt borte fra de blide, trærige egenes hyggelige bindingsværksboliger! Salsen ligger på bakkeskråningen flere alen højere end de andre længer, og en gammel bred trappe af kampesten fører op til bryggersdøren. Trappen er noget ødelagt for at give plads for en ny yderlænge.⁵² Ved den modsatte gavl fremgår det af udenomsbekvemmelighederne, at indbyggerne tilhører en søfarende nation: en gammel båd er rejst på stævnen og gør tjeneste som nødtørftshus.⁵¹

Landskabet er barskt herude, markerne ligger udsat for alle vindes hærg-

Nørre Lundgård 2 juli 1924 WJ

ninger, og jorden synes øde og fattig. Et godt eksempel på, hvad klimaet udsætter disse folk for, har vi ved synet af en ung plantning på en af bakkeskråningerne, hvor de foregående dages uhyre regnskyl bogstavelig talt har flyttet plantagen med sand og grus og træer og det hele ned i lavningen; her er den havnet i en kartoffelmark, som den næsten helt har skjult under deltaligende striber af sand, mens små nåletræer ligger slængt hulter til bulter mellem kartoflerne.

Ejeren af gården, en mand på ca. femoghalvtreds år, har sammen med sin omtrent jævnaldrende kone sytten børn, et forhold, der ikke er ualmindeligt mellem de frodige furboer. Gården synes jo dog altså at kunne føde en del munde! Hverken manden eller konen ved noget at fortælle om stedets historie, skønt slægten har levet her længe.

Ved nordkysten lige ud for gårdens anneks fandt vi nogle gamle sænkninger i klinterne, som er højst besynderlige. Klintens øverste lag, som åbenbart hviler på tykke lag af plastisk ler, er i en række af forskellige skred gledet ud mod kysten, så der er fremkommet den ene bratte sænkning uden for den anden med skarpe afgrænsninger i jordsmonnet. Undertiden er randene mellem afsatserne mange meter dybe. Og op gennem sænkningerne er flyvesandet kommet og har lagt sig i bløde puder, så man har den mærkeligste blanding af klint og klit.⁵³

Lige vesten for dette sted findes et ejendommeligt system af smeltevandserender fra istiden, et indviklet delta med store, bastionagtige fremspring imellem skårene. Disse bastioner ligner med deres skarpe rygge en flok gigantiske dromedarer, der har lagt sig til hvile tæt op ad hinanden med forkroppene vendt mod stranden og hovederne begravet i sandet. Hele landskabet heromkring er pompøst, imponerende ved sit øde udseende, sin gribende uhygge. Selv Samsøs berømte nordland er en idyl mod dette udgård, som først nylig synes forladt af balstyrige jætter.⁵³

Lavlandet, hele den sydlige del af øen og omtrent to tredjedele af dens areal, er i landskabelig henseende kedsommeligt, når undtages Færkør Hede, der begrænser den lavvandede Færker Vig. De mange nybygninger, der findes i landsbyerne og danner et sammenhængende bælte imellem dem eller ligger spredt over markerne, tjener ikke til at gøre synet mere tiltrækkende. Fra vejen gennem Madsbad og Debel til Søndergårde eller østpå til Engelst ser man overalt kun de ensartede agres felter, hver tomme af landet er dyrket eller ligger som græsrig eng. Også her er gårdene for størstedelen nye, og de enkelte gamle er dårligt bevarede. Lavlandet er skovløst, og en plantagerække langs Færker Hedes vestside er de eneste trævækster, der rager op over fladen, når undtages nogle plantninger eller tarvelige haver ved boligerne.

Ved bøndergårdene er der som oftest ret uordentligt og snusket, og i haverne gror brændenælder, løvfod, tidsler og buske i broderlig forening mellem hinanden. Ordentlige blomsterbede er sjældne, og de, der findes, er sjældent lugede. Gangene er også som oftest tilgroede med ukrudt. Det er i modsætning til på de fynske og andre sydlige småøer også en sjældenhed her at se potteplanter i vinduerne. Mærkeligt nok synes dette forhold at ændres noget, når man kommer nærmere øens vestside, hvor f. eks. i landsbyen Debel og de nærmeste boliger ved denne orden og skønhedssans synes mere fremherskende end andre steder.⁵²

Af øens tre gamle møller er Søndermølle ved Stenør Odde sunket i grus og totalt forsvundet, mens de to andre, Vestermølle og Kapel Mølle, endnu tygger deres solide foder. Den sidste er sammen med kirken øens smukkeste bygningsværk. Møllen virker i det lave land som en magnet på blikket og på sindet, dér, hvor den løfter sig over den jævne flade med det fjerne, bølgende højland som baggrund.⁵⁵

Vojel Kær, resten af et af de gamle sunde, som menes at have gennemskåret øen, ender endnu mod syd i den dybt indskårne Vojel Vig og er hist og her delt af en mængde smålaguner, omgivet af flade enge, der efterhånden hæver sig ud mod siderne og går over i dyrket land. En meget smuk murstens-

bro fører over den lille å, som nordfra danner afløb fra kæret. Myriader af vandrotter holder til omkring broen, svømmende i åen eller siddende og pudse næse i græsset på dens bredder, hvori de har deres huller. Også her er det bakkelandet i nord, som giver landskabet den rest af ejendommelig skønhed, det endnu ejer.

Vejret har under hele vort ophold på øen været stormfuldt og råt; enkelte tilløb til stilhed og varme er næsten straks blevet afbrudt af voldsomme, trækende tordenbyger, som atter er blæst væk med storm og regn. En nat vågnede vi ved stærk slingerage, blæsten var gået i øst, og vi måtte øjeblikkelig lette fra vor ankerplads under kirkebakken og forsvinde sydpå gennem løbet mellem Stenør Odde og Branden – *æ Bråhn* – på Sallingsiden og videre om til havnen på vestkysten, hvor vi nåede ind klokken fem om morgenen. Stormen førte regn med sig, og undervejs væltede den ene syndflodsagtige byge efter den anden ned over os.

Men da vi næste morgen i brandstorm og opklarende vejr gik vestpå langs stranden fra havnen, sang minsandten alle Furlands lærker over bakkerne, den dag som alle andre – pokker må vide, hvordan de bærer sig ad med at holde kursen i den storm, hvor vi næppe kunne holde os oprejst. Men de er jo ligesom befolkningen ikke stort bedre vant.

Også ved havnen herskede et slemt roderi, alt muligt skarn og affald lå i bunker og så ud til at have ligget der siden Noahs dage. Fiskerne ser ikke ud til at give bønderne på øen noget efter. Dette virker særlig stærkt, når man mindes den pilne ordenssans hos beboerne på de sydlige øer. Men hos en

befolkning, som næsten altid lever under hårde vilkår og i bestandig kamp mod et voldsomt klima, kan man ikke vente at finde den samme sans for æstetiske værdier som hos relativt forkælede mennesker under blidere kår. Ser man R. H. Kruses beskrivelse af Fur fra 1874 igennem, vil man gang på gang møde beretninger om voldsomme udslag af det ubændige vejrlig, hvor storme og oversvømmelser hærger den lille ø, og hvor kampen for at bjærge livet må gå forud for alt andet. Man har bryderi nok med agrene og ulyst til at ofre tid på at fremelske luksusplanter i haverne, som har vanskeligt ved

at stå for skud af det barske vejr. I 1822, 1825, 1831 (to gange, i marts og juli), 1835 og 1839 (i hele tre døgn) hærges øen af orkanagtige storme, hvor havet under den sidste gennembryder den dengang landfaste Aggertange, fylder Limfjorden med saltvand og dræber dens mange ferskvands-fiskearter, som i læssevis drev op på stranden, og som efterhånden helt uddøde. Skrækkelige beretninger om vandfloder, som jager øboerne fra hus og hjem og lægger deres lave marker øde, går altid i stormens følge. Havet stiger til henimod fire alen over dagligt vande. Vojel Kær og Faskær bliver brølende sunde, som farer over fra kyst til kyst, huse ødelægges, redskaber og både forsvinder i vejret. Sådanne beretninger kan man finde nok af helt op til vore dage, selv om de ikke er skrevet ned.

Dette klima har dannet sin befolkning.

Furboerne er sjældent udvandret. Selv som søfolk, som hvilke de har et fortrinligt ry, er de altid vendt tilbage til deres fødeø, så det er en gammel slægt, der bebor dette land, hvor også kun sjældent fremmede indfinder sig. De få sådanne, som har bosat sig her, stammer næsten alle fra Salling og adskiller sig fra furboerne ved mørkere ansigtslød, mørkt hår og mørke øjne. Disse fremmede vakte i al fald tidligere furboens uvilje og mistro, han havde bestandig noget at udsætte på dem og giftede sig ikke med dem. Derfor har befolkningen holdt sig usædvanlig ren; men følgen er et indviklet og udbredt familieskab og hist og her nogen degeneration.

Den hyppigst forekommende furbotype er en mand, der kan stå for skud. Det er en stor, bred og grovlemmet, men velbygget karl med kraftige ansigts-træk, ikke særlig høj pande, men stor næse og kraftigt kæbeparti og hage. Som gamle er mændene tilbøjelige til at blive svære og tunge, hvad der måske særlig gælder for søfolkene og fiskerne. De fleste er lyshårede og blåøjede og helt igennem fortrinlige nordiske typer. Af unge kvinder ser man forbavsende få færdes udendørs; de er ofte ganske smukke – en buttet, rødmosset og velvoksen type. De ældre kvinder er som regel noget hærgede og udslidte og ser ofte sygelige ud. I en børneflokk dominerer den lyse type altid voldsomt; af en flok på femten uden for en skole i alderen tretten til femten år var syv næsten hvidhårede, tre gulløkkede og resten blonde i forskellige afskygninger.

De yngre eller midaldrende fiskere, af hvilke vi ser en mængde både ved Nederby og ved havnen, er næsten alle brede og velbyggede, enkelte „brølstuer kål“ er der imellem dem. Mens de yngre mest er glatragede, finder man mellem de ældre adskillige med det typiske, indremissionske apostelskæg – det eneste ydre tegn på, at befolkningen for en stor del tilhører missionen. Selv hos de mere udprægede inden for denne er der ingen surhed og særhed at finde, således som f. eks. på Sejerø og mange andre steder. Alle er ven-

lige, imødekommende, på stående fod til rede med oplysninger – hos alle finder man jydens lune blink i øjenkrogen ved den første velkomsthilsen.

Jeg vil sent glemme mit første møde med den gamle bonde Jens Tharri fra Madsbad, som man havde omtalt for mig som kender af sin ø og som fortæller. Jeg fandt ham på sin vogn på landevejen, travlt optaget – en stor, bred gamling af høvdingeydre. Jeg standsede ham, og på min forespørgsel, om jeg måtte besøge ham, og om han kunne finde noget at fortælle mig, svarede han straks:

„Jow – a kan sgi' godt find' po nøj å fåtæ'el Dem. Å a kan osse sæj' nøj, der æ nær ve' æ sandhied!“

Ham gik jeg ikke forgæves til!

Pontoppidan siger, at furboerne til daglig er et nøjsomt folk, og heri har han sikkert ret. Derimod tog han vist storligen fejl, når han skildrede dem som ædruelige. I al fald fortæller lægen på øen mig, at endnu for et par menneskealder siden var ikke sjældent en furbomands årlige ration brændevin 400 potter og en furbokones 200! Hans Kyrre fortæller i sin lille fortrinlige bog „Furboerne“, at ved bryllupsgilderne var mændene ofte så drivende fulde, at de næppe kunne gå. Et bryllup, hvor ikke i det mindste alle mandfolkene var dygtigt anløbne, ansås for mislykket. En gammel furbo fortalte Kyrre, at faderen til en brud engang havde haft en brændvinsdunk med i kirken!

Samme forfatter siger, at befolkningens tunge gemytter, som er formede af den barske natur og fulde af mørke sagn og overtro, ved deres gilder kunne slå over i vild lystighed. „Liegstouw“erne spillede en stor rolle på øen. Men medens disse i andre egne af Jylland mest prægedes af dans og danselege, var det på Fur sangen og fortællingen af gamle sagn, man dyrkede. Ved disse gilder, hvor den „røgede“ brændevin kom frem, fejrede man ofte rene orgier. „Hwor æ branviin indda ka' lætt en sølle minnesk!“ er en gammel „sejj“ fra furbogilderne.

Af sagn kendtes i hundredvis, som på denne måde bevaredes til helt op i vore dage. *Sangene*, som brugtes her, og som oprindeligt nedstammede fra vore gamle folkeviser, af hvilke også en del på denne vis blev bevarede til op imod vor tid, og hvoraf et par har fået en fortrinlig variation på øen, blev senere ændrede gennem tiderne og fik her en særlig kolorit, svarende til deres hensigt: at forhøje stemningen ved de bakkantiske fester, hvor de anvendtes. Men nye er sikkert også kommet til. Steen Blicher fortæller i novellen *Livø*, at han i sin ungdom i Limfjordsegnene „af en gammel Bonde hørte saadanne Sange, der just formedelst deres Vildhed gjorde hos mig en sælsom Virkning“. – Også efter andre beretninger skal disse viser have været ejendom-

melige, dels vilde fiskersange, dels meget drastiske og uanstændige. Kyrre har hørt en gammel furbokone foredrage et par sådanne sange, som betegnede disse festers kulmination, og som brugtes ved legestuerne i hendes ungdom. Til trods for, at de var i høj grad uanstændige, sang hun dem som den selvfølgeligste ting af verden, og hun fortalte, at hun kunne flere. Men forfatteren havde fået nok af de to prøver, siger han. Forhåbentlig har han dog nedskrevet alle dem, han kunne overkomme, selv om de ikke egner sig til offentliggørelse.

Pontoppidan påstår, at furboerne var musikalske. Det er svært at afgøre om han har ret. Så vidt mig bekendt er melodierne, som anvendtes i deres sange, ikke nedskrevne, og om de er originale eller ej, ved man nu lige så lidt, som hvorledes de har sunget dem. Men det synes at modbevise hans påstand, at instrumentalmusik overhovedet ikke anvendtes på øen – en oplysning, som han samtidig bringer. Kan man i øvrigt her til lands virkelig med rette tale om en musikalsk befolkning i en bestemt lokalitet, da måtte denne blive en oase i vort ellers i så henseende stedmoderligt udstyrede folk.

Blicher siger i „Rødstenen paa Fur“, at „paa Helligdagene passer disse Øboer Kirken lige saa troligt som Marken og Havet de andre seks“. I den henseende er de langt fra gået tilbage. Og reaktionen mod drikkeriet er nu kommet i form af fuldkommen afholdenhed.

Kyrre hævder i sin bog, at furboerne fra gammel tid er et voldsomt folk, tilbøjelig til at rotte sig sammen og stå ryg mod ryg over for fremmed vold. En Viborg landstingsdom fra 1567 viser, at øens beboere på den tid ligger i strid med en af de adelige jordejere, på hvis vegne „delefogeden“, en betjent under lensmanden, har stævnet beboerne til møde på øens gamle tingsted „Lille Jens' Høj“. Beboerne, somf rygter lovtrækkeri og rettens lange, besværlige vej, er mødt fuldtalligt. Og da delefogeden bedst er i færd med at oplæse sine lovparagraffer, springer en mand ud af tilhørerskaren og støder sin kniv i brystet på ham. I stedet for at pågribe drabsmanden, lagde hans landsmænd sig på knæ og bad inderligt til Gud, at den døende „motte komme thiell Skiell oc Schrifftemaaell“ – og mens „Gud allermægtigste naadeligen dette tilloed“, undflyede gerningsmanden. Den mærkeligt milde dom kom til at lyde på mindre bøder til de tilstedeværende, fordi de ikke greb drabsmanden. Han var på det tidspunkt, da dommen faldt, endnu ikke fanget.

Hr. Ivar Krabbe på Krabbesholm, som ikke kunne forvinde sin ærgrelse over, at han havde mistet hele sin furske ejendom til domkapitlet i Viborg, afholdt sammen med sin fælle hr. Hans v. Wisch i 1532 demonstrativt en jagt på øen, hvorved beboernes hegn og sædemarker nedtrampedes, mens hundene skambed deres lam og ungvæg. Men det var de rette folk, han var kommet til. Furboerne svor hævn, og domkapitlet fik i dem for fremtiden ivrige for-

bundsfæller i kampen mod godset, som endte med nederlag for den mægtige Krabbe-familie.

Det private opgør, som furboerne havde tilbage med hr. Ivar, fik de i stand kort efter ved grevefejdens udbrud; da de mandstærke mødte ved Svendstrup under skipper Clement, var deres fornemste formål at få ram på adelsmanden og se hans krop hænge så højt, som hans stand og stilling krævede. Og da adelsmændenes hær er slået, er han også straks levende i deres hænder. Men så hænder det mærkelige, at på vej til retterstedet er der en af de opørske bønder, Jens Jepsen, som beder godt for delinkventen – med det forbavsende resultat, at man lader ham slippe! At Krabbe fik lejlighed til at vise sig taknemlig mod sin redningsmand, fremgår af følgende, citeret i Danske Magasin: „1545 torsdagen ephther missericordia dominij Jens Jepsen i Hollenstedt fiick breff, att motte were frij fore hans halsløsning ephther thij hand friide Iffuer Krabbes Hals i neste forgangne feygd.“

Hans Kyrres bog, af hvilken dette kun er et ringe uddrag, som viser et par enkelte sider af furboernes karakter, bør læses af alle, som ønsker at lære denne gamle befolkning nærmere at kende.

Af gamle begravelseskikke nævner han bl. a. den samme, som er omtalt ved de sydfynske øer, at enken under kirkefærden sidder med skørterne op over hovedet, men her på samme vogn som liget.

Et folk, der har levet under så hårde kår som furboerne, og hvis sind af den barske natur og af modgang må stemmes særlig modtageligt, bliver naturligvis let grebet af kristendommen i den særlige form, som almuen hører prædike af sine jævninge. Kyrre siger, at da „den hellige væver“ i firserne kom til øen, var jordbunden godt forberedt, og en svag modstand fra enkelte beboeres side var virkningsløs over for den almindelige smitte.

Nu er „bindstouwer“ og „liegstouwer“ og bakkanaler blevet afløst af missionsmøder, de vilde fiskersange af salmer og „hjemstavnstoner“. Man går ikke længere i kirke med brændevinsdunk, men i selskab med salmebog. Om overtroen er der sat pigtrådshegn, og de mange fantastiske sagn er afløst af forestillinger om, at der skal kunne gro skove på hedebakkerne.

Det siger sig selv, at jeg var spændt på at træffe en personlighed som den gamle Jens Tharri, og snart efter vort første møde opsøgte jeg ham i hans gård i Madsbad. Han modtog mig med en værdighed, der i nogen grad kontrasterede med hans første, joviale hilsen på landevejen. En imponerende skikkelse er han, stor, bred og vægtig og med det smukkeste, skæggede ansigt og mest indtagende smil, jeg har set på nogen mand. Han fortæller, at han har tre sønner, af hvilke den mindste er 70 tommer, og de to andre vejer lidt over 200 pund. Tre endnu levende brødre har han i Australien og to søstre i

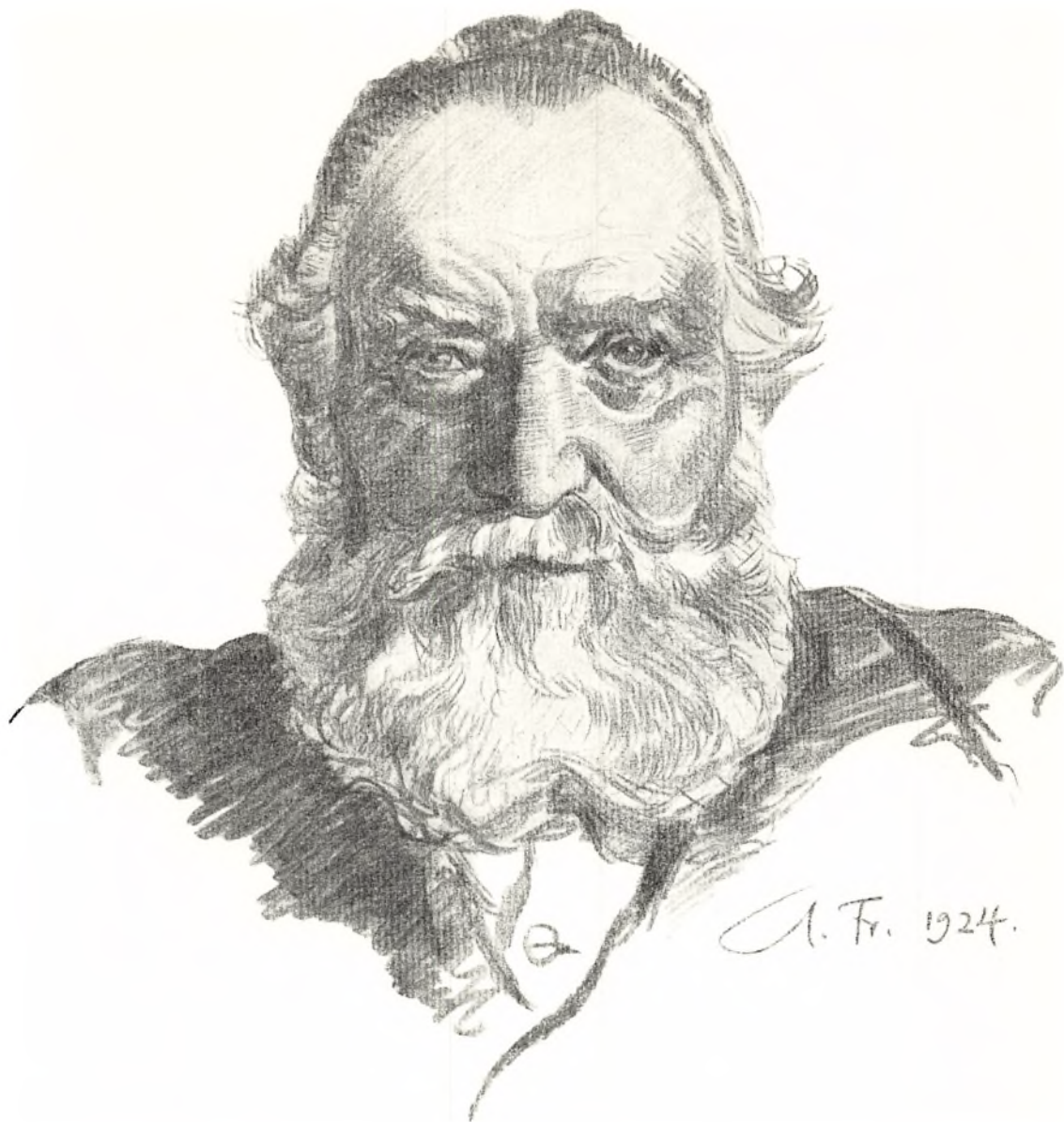
Amerika, omtrent jævnaldrende med ham. Hele hans fremtræden bestyrker det, som han først forsikrer mig, at furboerne er vant til som sømænd og fiskere at færdes viden om, og at de er mere belevne og elskværdige end de fleste af deres naboer på fastlandet. Hans landsmænd, siger han, er en stout og agtet race, og ingen i egnen heromkring nægter furboen kredit.

I ældre tid, indtil for omtrent firs år siden, var mange af øens gårde tvillinggårde, hvor familierne slog sig sammen to og to af frygt for tatere og omstrefjende skarnsfolk – for forsvarets skyld. Tharri husker tydeligt fra sin barndom de vandrende folk med børn og glarkister på ryggen. Enkelte af disse gamle længer har eksisteret til for få år siden. Beboelserne var primitive, fattige, ofte elendige. Hos husmændene sad hønsene i stuen om natten, og koen havde stald i bryggerset. For egentligt hoveriarbejde var befolkningen fri, da herregården Sødal lå for langt borte; det bestod kun i, at beboerne spandt, kartede eller vævede for herskabet. Der gik en „bojfoged“ omkring og udpegede dem, der skulle arbejde på denne måde, og ulden leveredes af herregården. Flittige både som bønder og fiskere har indbyggerne altid været, siger han. Indtil for 75 år siden drev ingen mandfolk på øen landbrug, mændenes hårdførhed drev dem ud på søen, og kvinderne pløjede, såede, høstede og tærskede alene, fordi fiskeriet mest faldt på de årstider, da også agrene kræver arbejde. En piges årsløn var dengang to speciedalere; men hendes fornemste pynt, når hun skulle til kirke, var også et par „skovbotræsko“ med blanke blikkremper over vristen. En stor del af befolkningen er endnu fortrinlige fiskere. Om vinteren drives på islægget ålefiskeri gennem huller med usædvanlig lange lystre, indtil 30–35 alen og af en ejendommelig form med to „sakse“.

Om „Bette Jens' Hyw“ som nu er forsvundet, fortæller han, at den havde sit navn efter en af dens gamle ejere, som boede i Debel før udskiftningen. Om de ældste gårde på øen siger han, at for 150 år siden lå Sønder Lundgård kun 30 favne fra Nørre Lundgård, sydvest for denne, og da var efter sigende Gammelgård endnu „på stolperne“, men dens nøjagtige plads kender ingen mere. Nordlandet havde altså endnu dengang tre store gårde med dyrkede marker omkring.

Befolkningen formerer sig kolossalt; i mange ægteskaber findes 8–10, i enkelte 16–17 børn. Men som følge af den megen indgiften degenererer de ofte stærkt. Det er meget almindeligt at søskendebørn indgår ægteskab, og en ofte forekommende følge deraf er en mere og mere omsiggribende tuberkulose.

I Tharris smukke stue, hvor jeg sidder og tegner ham, finder jeg et vel-forsynet bogskab, hvori der hverken mangler forskellige klassikerudgaver eller Store Nordiske Konversationsleksikon. Da han nu spurgte mig, hvad

JENS THARRI FRA FUR

Johannes Larsen og jeg egentlig var for folk, tog jeg leksikonnet ned og viste ham vore navne deri. Han så på mig med et lunt blink og granskede et øjeblik mit udtryk. Da han syntes tilfreds med det, sagde han: „Ja-ja, a tæn't jo nok, te det war stuer folk!“ Men så spillede han en trumf ud:

„Men no skal a for resten sejj *Dem* nøj. *A* er missel fætter te' indenrigsminister Hauge! Hwa sejje Di te' *det*?“

Og han pegede ud ad vinduet på en gård i nabolaget og viste mig, at dér var fætteren født. „A stu' fadder te' ham, da a war en knæjt po sejsten oer,“ sagde den gamle. „Og nær han no kommer å besøge mæ, så sejje han ligeud: *Godaw do!*“

Den kunne jeg ikke stikke. Og da vi skiltes, var det som folk, der ikke har noget at lade hinanden høre.

Den gamle fisker Per Sørensen, også i Madsbad, meddeler mig ligeledes flere ting fra ældre tid. Ligesom Tharri er han en udpræget furbotype. Han er nu 76 år og har indtil for to år siden ført sin egen båd på fjorden. Fra sit 54. til sit 74. år sejlede han rundt med en kvase og opkøbte fisk, som han afsatte i Løgstør, Nibe, Ålborg og andre Limfjordshavne – altid ene mand i båden.

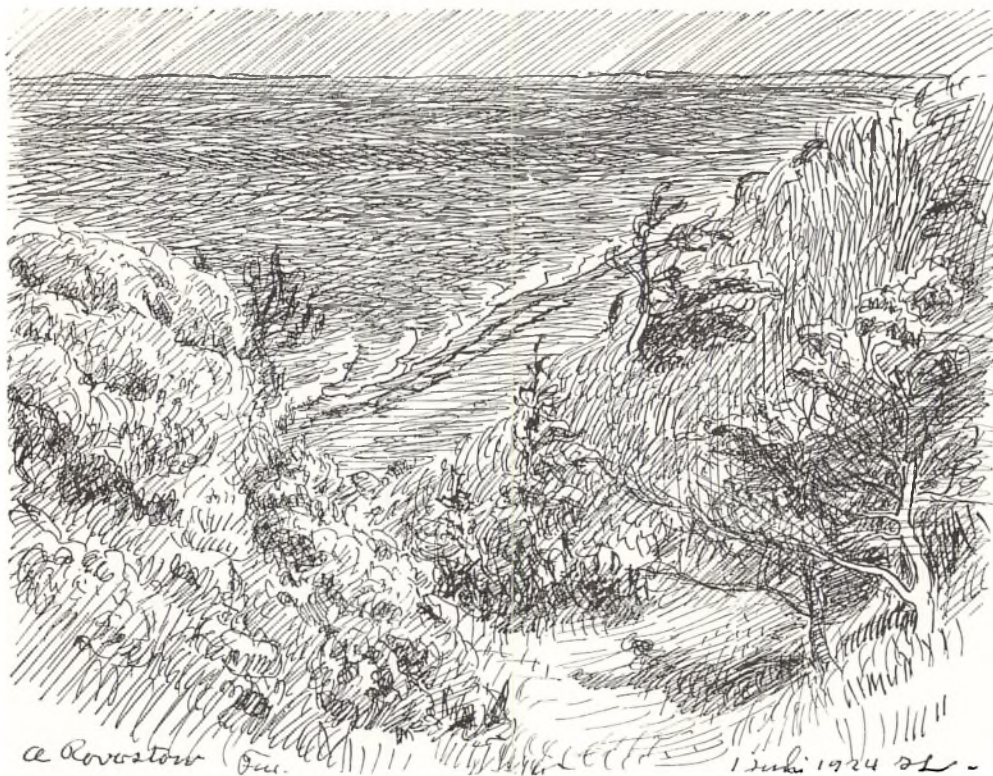
Hans lille elskelige, gamle kone er desværre sygelig og svag, lidt forslidt som så mange gamle almuekvinder. Men et sødere menneske end hende har jeg næppe truffet, altid med et stille, blidt smil, selv når hun fortæller om de mange genvordigheder, som har mødt hende i livet – hvad der jo er fristende at dvæle ved, når der endelig kommer en fremmed, som aldrig har hørt om det før, og som vil lægge øre til. For et par år siden besvimed hun en dag, da hun var ene, og faldt så uheldigt, at den ene arm kom ned i en balje med kogende vand, som stod på gulvet. Sådan lå hun, da manden fandt hende. Hun løfter ærmet og viser mig den stakkels arm – hvid er den endnu som på en ung pige, men frygtelig misdannet. „Det war indda stræng de føst' daww!“ Det var alt, hvad hun tilføjede.

Jeg tegnede dem begge to. Og imens fortalte han mig en hel del af, hvad han ved om sin ø.

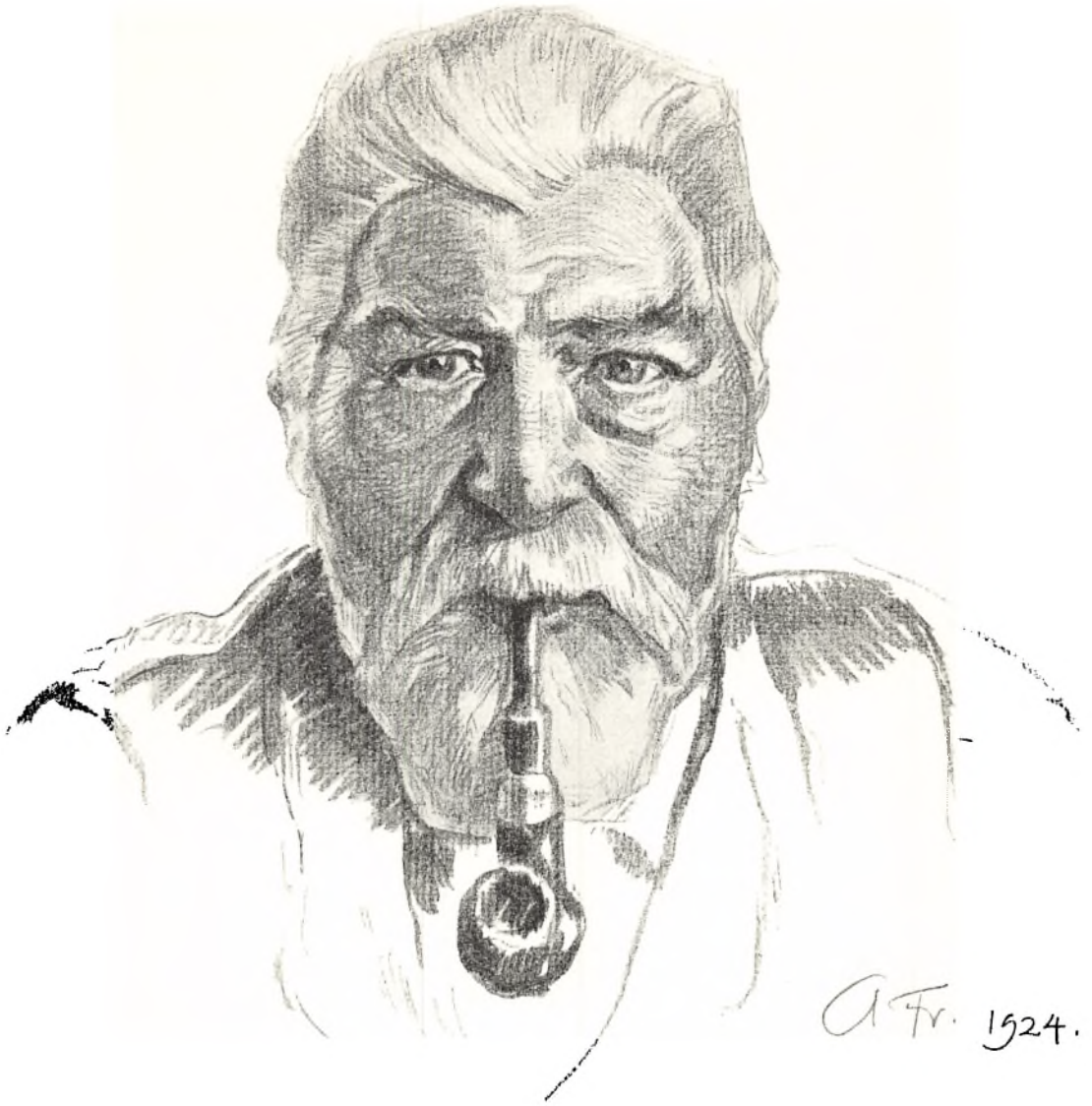
På Gammelgård levede engang en mand, som hed Knud, og efter ham kaldes stedet vesten derfor „æ Knud“ og bakken Knudshoved. Heden deromkring, som for længst er sprunget i lyng, har endnu plovfurer. Nørre Lundgård har i sin nærhed en dyb slugt, der fører ud mod stranden og kaldes „æ rowwerstouw“. Her boede en røverflok, som en nat tolv mand stærk overfaldt ejeren på Lundgård. I nattens mørke lykkedes det at skaffe hjælp fra den tredje gamle gård, Kønsborg, og folkene kom tids nok til at bjærge Lundgårdmanden og klemme røverne ind mellem det svære egebord og væggen, hvorefter man bandt og hængte dem.

Ved Faskær er en rende, hvor der graves tørv; her har man fundet gamle, svære træstammer, og det er alles tro, at medens nordlandet i gamle dage var dyrket, har lavlandet dengang været dækket af store skove. Øen bestod oprindelig af fire øer, idet Knud adskiltes fra det øvrige ved Faskær Mose, som strakte sig fra Mårrisvig til nordkysten, medens Færker Vig har gået helt ind over Anshede og skar Engelst Skov af som en selvstændig ø. Vigen var også i forbindelse med Vojel Kær, hvor man endnu finder masser af sneglehuse i bunden. De fire dele var da Knuden, det midterste lavland, Engelst og Engelst Skov. Under de store stormfloder i forrige århundrede trak vandmasserne de gamle grænser op igen, siger han. Engang, vistnok i 1839, blev de lerklinede hytter i Hvirpgade helt lagt øde; hans mor så en gåserede med gåsen på æg komme drivende forbi stedet, hvor hun stod. Alle beboerne flyttede efter katastrofen derfra til Dalager nord for Nørre Mølle eller Kapel Mølle, som den hedder, fordi der engang skal have stået et kapel på stedet. – Om Vester Mølle fortæller han, at den for omtrent halvtreds år siden er blevet flyttet herover fra Jegindø.

I hulningen i Rødstenen har der sikkert engang været beboelse, mener den gamle. Endnu i hans barndom var hulen så stor, at fire mand kunne sidde i læ derinde, men nu er den så sammenskredet, at kun én kan være der. – Det,

FISKER PER SØRENSEN FRA MADSBAD

FISKER PER SØRENSENS KONE

som nu kaldes Smedjehøje og vistnok har navn af, at man derinde fra kunne høre klang af hamre og ambolter, og hvortil mange sagn knyttede sig, kaldtes forhen Ulsted Høje, og de to pukler, de danner, brugte fiskerne som sømærker ved indsejlingen til den gamle landingsplads på nordkysten ved Ulsted, østen for Lundgård. Dette landingssted anvendes nu aldrig uden i nødsfald af ålefiskere.

På Færker Hede ligger en kæmpehøj, „Kisselhøj“, hvori en kæmpe på fire alens længde fandtes liggende. Det var nogle drenge, som fandt ham, efter at Nationalmuseet havde udgravet højen, men på grund af dårligt vejr var blevet afbrudt i arbejdet. Senere ødelagde drengene højens indhold. Dette lyder jo ikke helt sandsynligt!

Af de „Fiskeparke og Kjeldere“, som Pontoppidan omtaler, findes ikke mere noget spor, siger han. Men ved stranden nær præstegården fandtes for ikke længe siden rester af en park, som en præst ved navn Fischer skal have anlagt for 150 år siden. Måske har dette dog været de sidste spor af de fiskeparker, som Pontoppidan nævner.

På Lundgård boede engang en stærk mand. En fremmed, som uden at kende ham traf ham på marken, spurgte ham om vej til den stærke mands gård. Jo, den kendte han jo nok, sagde manden. Og så rakte han ud og tog en plov ved et af dens horn, løftede den ud i strakt arm og pegede hen på sin gård: „Dær ska do si, dær bowe' han!“

Også Kønsborg havde en ejer, fortællerens farbror, der var så brølstærk, og som hed Stuer-Jens. Engang ved Ulsted strand bad han fire mand hjælpe sig med at læsse en svær kampesten på vognen, da han ville ha' den hjem til sin gård. De nægtede det, sagde, det var umuligt, og at stenen i hvert fald ville smadre vognen. Men da de fire senere sad ved Kisselhøj og hvilede sig, så de Stuer-Jens komme agende med stenen, som han ganske ene havde løftet på vognen. De sagde da til hinanden: „Læ wos no komm' å æ vej, for no æ Stuer-Jens gal!“ Og så forsvandt de hver i sin retning.

Om Hedeselskabet fortæller han, at det for 25 år siden tilbød at beplante Færker Hede imod at have retten over arealet i 25 år. Beboerne sagde nej og plantede selv. Den største del af plantningen derude er dog anlagt af beboerne for længere tid siden. Opdyrkningen af nordlandets bakker begyndte så småt for omtrent 40 år siden, og plantningen derude for 32 år siden. Men først i de sidste 25 år har arbejdet taget fart. Mindst halvdelen af bakkerne er nu agerland, og af den resterende del er over en ottendedel plantage. Enhver ejer planter på *sin* grund.

Af vildt findes på øen både en mængde harer og agerhøns, ligesom her er ræve, mårer og lækatte, hvorimod ilderen savnes. Her er brun rotte og mange vandrotter, hus- og markmus og pindsvin, men ingen muldvarpe. Firben og

hugorme er almindelige, hvorimod klokkefrøen og den grønbrogede tudse mangler.

Hele øens jagt udlejedes i ti år fra 1919–29 til et selskab af sjællandske jægere for 25.000 kr. Pengene anvendte beboerne til opførelse af et fortrinligt alderdomshjem, som for tiden huser seksten gamle folk foruden en bestyrerinde og nogle sygeplejersker. Hjemmet, som jeg havde lejlighed til at se, synes udmærket indrettet og ligger på højderne ved Nederby med herlig udsigt over sundet. – Det var en smuk anbringelse af pengesummen!

Under et senere besøg hos jagtselskabets opsynsmand, der til stadighed bor på øen og har titel af „jæger“, fortalte denne mig, at han i den senere tid havde skudt ikke mindre end fjorten af bøndernes hunde, fordi de jagede med vildtet. Jeg hørte dette med en stille begejstring – ikke alene på vildtets vegne, men også på baggrund af følgende lille humoristiske oplevelse, som er ganske karakteristisk:

En dag mødte vi i lavlandet en bonde, som kørte på sin vogn, mens en afskyelig køter løb ved siden af agetøjet. Bæstet fór rasende i bukserne på os, uden at manden rørte sig for at kalde den tilbage. Et øjeblik efter ankom redningen i form af en pige, som cyklede forbi. Hunden forlod os for at fare i skørterne på hende, og hun måtte ned af hjulene for at bjærge sig. Det hele interesserede ikke i ringeste grad manden på vognen. Men et øjeblik senere fór bæstet (hunden) ind over markerne for at spøge med et par kalve, som stod tøjrede dér – og nu kan det nok være, at der kom liv i karlen! Rasende fór han op, kaldte hunden tilbage og truede den med pisken, skældende og smældende. Hunden lystrede øjeblikkelig!

Det er sjældent, man nu til dags ser en af ydre så umiddelbart indtagende mandlig ungdom som på Fur. Cigaretterne, den skævtiddende sixpence og den marekatagtige pandelok har endnu ikke holdt sit indtog på denne fjerne ø. Sunde, naturlige og frimodige ser disse svende ud. Særlig husker jeg et par fiskergutter, som jeg en dag traf ved havnen, efter at jeg i en skrap pålandstorm længe havde holdt øje med deres båd, som kom langs kysten nordfra for at søge havn, mens søen gik hul, slog hvid fråde over båden og fejede hen over dem. Jeg kom ned til havnen samtidig med at båden løb ind, og fandt den bemanded med to syttenårs gutter, herlige at se på, drivende af søvand, smukke som to havguder. Der var noget næsten pigeagtigt ved deres glatte ansigter, så unge og friske de var. Men det var et par karlfolk, som var inden i de stive klæ'r. Disse to svende havde været ovre ved Liv Tap og trække ålevod hele natten, et arbejde, som var så „dawle“ for dem, at de ville have fået sig en god latter, om man havde udtalt sin beundring for det.⁵⁴

For den fremmede vil furboens sprog næppe synes synderligt afvigende fra de nære sallingboers, og efterhånden som tiden går, vil vel også de fleste dialekter nærme sig hinanden for sluttelig at gå over i det fælles rigssprog. Manden, som passer telefoncentralen på øen, gav mig en del optegnelser i hænde, der handlede om en af øens skattede humorister ved navn Gammel-Eski, som for længst er død, men hos hvem fortællerens far tjente som dreng. Disse „humoresker“ har i al fald den værdi, at de rummer en del gloser af det gamle furbomål, som nu siges at være næsten glemt.

Gammel-Eski havde en nabomand, som hed Son Moog (Søren Måge). Denne kom en dag ind til ham. „Son Moog bowed op i æ Kant o æ Bak. Saa skuld han haa en bette Dram. Eski saa: Værsgu' aa taa'n Slewver i di Neb! – Men *blywver* æ Moog ikki saa gal – hopper ud o æ Dar aa ind i æ Mooghol – ha ha ha! saa Eski.“

Engang var Eski sammen med sin søn Jakob ved at kline en ovn op. Mens det står på, ser han et par tegerkwonner (tiggersker) komme ind i æ hisåm (bryggerset). I en fart tager han et gammelt trævinnie (trævindue) og begynder at kline det fast i æ bågænd' o æ own: „Her ska I si, bette Folk, hvor nem vi ka si, nær æ Brø æ baaged!“

Af slige fortællinger fandtes en uendelighed; men kun få af de anvendte jyske gloser forekommer mig at afvige fra dem, der er i brug på det nærmeste fastland. Et andet eksempel fra samme række optegnelser er noget bedre: Havde en kone siddet for længe ved en kaffesladder, kunne hun fare forfærdet op og udbryde:

„A ska meddeme ted aa hjem aa syr' nø søien Seld innen Soren kommer hjem fræ æ Fywver!“ – Aa saa spring' ud o æ Dar aa øwver æ Vaisgrob aa hjem aa gjør Sand; for de' war jo saamtih undsand. („Jeg skal minsæl til og hjem og stege nogle vindtørrede sild, inden Søren kommer hjem fra fjorden!“) Og så springe ud ad døren og over vejgrøften og hjem og feje og strø sand på; for der var jo somme tider ufejjet (undsand er uoversættelig).

Den ikke alt for springske humor i disse eksempler kan være med til at tegne billedet af furboerne, således som de skildres i en gammel stedlig vise:

Di er laangsom i Hannel aa senne (sindige) i Taal,
men no stærk aa no støtt aa no bredskaaller Kaal.

Som billede på furboens selvfølelse kan bruges følgende mundheld: „Fur Sund er kun 1500 alen bredt, men dog bredt nok til at skille verden i to dele, Fur og det øvrige!“ Og ironiserende over bondens stavnsbundethed er følgende ordspil: „De' æ indda godt o vær' hjemm' igjen,“ sa'e debelboen, han havde været i Madsbad.

Det er *havets* mystik, indprentet i sindet i stormfulde døgn og i de mørke nætter, som mest giver furboernes overtroiske forestillinger deres dystre præg, og i disse forestillinger rummes mere originalitet end i deres sagn, der så godt som alle har sidestykker rundt om i Jylland. Når den ensomme vagtsmand i nattetågen sidder over rorpinden, kommer sælsomme ting frem under vandet; og hænder det, at han af kedsomhed kommer til at fløjte, da farer de op over vandfladen, alle de onde væsner, ildrøde djævle med store gloøjne, små børn, der rækker armene op for at gribe båden, men fornedet er skabt som fisk – eller sorte både, der stryger forbi med sejlene nedad og suger vandet bort med sig i en hvirvel. Så må han nævne det hellige Jesu navn tre gange for at bjærge sig.

„Søflagermusen“ gør sine mørkesving om kølen og bådens borde og jager med makrelstimerne, disse uhyggelige fisk, som æder mennesker og kan suge dem med sig ned på dybderne. – Den unge fisker Jens Brink, som var slem til at gå i søvne, vandrede en nat i sin slummer hen ad bådens lønning, da hans kammerat Kristjan Tækker råbte til ham for at advare ham. Men i det samme så han søvngængerens glide ud i vandet og kastede en ende ud til ham. Jens fik tag i den, men hvor godt og længe de end stred, sank den druknende bestandig dybere og gik til sidst til bunds. Da syntes Kristjan, han havde stået og holdt ham i en hel time. Men lige idet kammeraten sank, så den anden en lang, sort skygge, der gled hen over ham og sank med ham. Det var alle makrellerne, som skulle ned og holde måltid. Og siden så ingen noget til Jens Brink.

Der var dem, der påstod, at en makrelstime kunne suge en hel båd med sig ned under vandet.

Også på Fur har man en version af det udbredte sagn om den kloge mand, der bliver ædt af lindormen, hvorpå øen hviler, fordi han vil fordrive øens rotter. Han lokker disse over vandet til Rotholmene, men bliver smadret af lindormen, hvorved beboerne slipper både for rotterne og den udlovede belønning for deres fordrivelse.

Vandrotterne har i øvrigt i tidligere tider jævnlig hærget Fur på det frygteligste. Plagen optræder sporadisk, her som andre steder; i flere år mærker man næsten intet til rotterne, hvorpå de pludselig forekommer i sværme. For de fattige furboer var deres hæringer ofte en katastrofe. I en skrivelse til kongen 1771 fra en af øens ejere, Niels Andersen Færch, klages der således over, at øen i tre år har været hjemløst af misvækst på grund af denne plage; han ansøger om mildning af beboernes skatter, hvilket bevilges.

Også på denne ø har man sagnet om bjergfolkenes udvandring ved natte-tide, da de, fordrevne af menneskene og deres tummel, usynlige lader sig ro over Fur Sund til fastlandet og forsvinder for stedse. Kun én gang vendte de

tilbage – det var, da prins Christian, den senere Christian VIII, i sin tid besøgte Fur. Da vendte bjergfolkene natten forinden hjem til øen og pillede mosset af Rødstenen for at hædre prinsen!

Foruden det landskendte sagn om kong Valdemar, der faldt i tanker med den ene fod i stigsøjlen, knytter sig til Rødstenen en mængde andre sagn, især om bjergfolkenes skatte og befolkningens forsøg på at få fat på dem. De fleste troldehistorier på øen drejer sig om denne sten. I øvrigt stod man sig alt i alt ganske godt med bjergfolkene, der hverken gjorde ondt eller godt, når man lod dem i fred. De viste sig kun excentriske ved af og til at ville bytte børn med menneskene. En meddeler til „Fylla“ (1875, no. 7–8) fortæller om den gamle Jens Povlsen (f. 1801), at han kan huske tre personer på øen, som var byttinger. Den ene var så stor som en almindelig „før“ mand, men så ussel, at han altid sad i kakkellovnskrogen og hverken kunne tale eller tage sig noget fornuftigt for. En dag var gårdmanden, hvis søn han gik for at være, ude i Rødstenens nærhed, da der kom „en bette stakke tyk jen“ løbende efter ham og råbte: „Sej te' Pig, at Pjog æ dø!“ Det fortalte manden om aftenen til folkene i stuen, og da rejste staklen ved ovnen sig pludselig og udbrød: „Æ Pjog dø, æ Pjog dø?“ Så listede han sig hen til døren og ud ad den, og der var ingen, der så ham siden.

Genfærd og spøgelse trivedes *ikke* på øen. Kun ude på en bestemt „øre“ i søen hørte man af og til om natten en lang klagen, for her var engang et lille barn blevet myrdet – levende gravet ned i sandet.

Men her var mange folk, som kunne hekse, sagde Jens Povlsen. En af dem, en kælling, som hed *Bette Limple*, forheksede engang præstens mund så grundigt, at han ikke kunne sige et ord på prædikestolen, men måtte gå ned igen med en ufødt prædiken i maven.

Jens Povlsen havde for resten mange gange set en stor sølvkande, som en mand ved navn Knud fra præstegårdens nabolag en juleaften havde røvet fra bjergmanden i Rødstenen.

Den gamle kaldte Kønsborg *Kyndborg*, en ældre form, der lyder mere plausibel end den nuværende. Han havde selv kendt den før omtalte stærke mand på Lundgård og fortalte om ham, at han ofte i vinternætter med frost og knog gik over bakkerne til byen for at hente brændevin, drak den på hjemmevejen og om morgenen fandtes krøbet dybt ned i en snedrive, snorksovende og dampende af varme. Ham „skåded“ ingen verdens ting!

Af Furs tilbageværende oldtidsmindesmærker er tidligere nævnt Kisselhøj på Færker Hede, som jeg ikke fik lejlighed til at se, foruden Stendals-højene, Smedjehøjene og Ingershøj på nordlandet (vistnok alle bronzealder-høje). I L. Booths: Danmark (1872) står, at „der imellem Lille Jens' Høj og Engelst ligger en sjelden Stendysse“. Det er en lang strækning at søge på, og

da beboerne ikke kendte den, fandt jeg den ikke. Sandsynligvis er den forsvundet. Omtrent 250 m fra kysten og ret VNV for Den røde Sten ved denne fandt jeg en høj, kaldet Emmelstenshøj, tidligere en anselig langdysse, men nu gennemrodet og ødelagt. Alle randstenene er fjernede, og det halve areal inden for deres plads er nedpløjet. Den ca. 40-årige ejer af stedet mindes ikke at have set nogen stensætning om stedet. Men øens forhenværende sognerådsformand, P. Mikkelsen, fortæller, at dyssen endnu i hans ungdom har været hel. Kredsen af randsten var da meget anselig, de enkelte sten ragede $1\frac{1}{2}$ – $1\frac{3}{4}$ alen op over jorden, og enkelte viste sig ved opgravning at være henimod 3 alen høje. Dyssen var ca. 60 alen lang, midterpartiet én sammenhængende forhøjning, højest og bredest ved den sydvestlige ende. Nordøstligt spidsede den stærkt til, medens den anden ende var ca. 16 alen bred. På sydvestenden fandtes endnu to bæresten som rester af et dyssekammer. For fyrretyve år siden lavede den nærmestboende mand et nyt hus af stenene, og siden blev plyndringen almindelig.

Syd for denne langdysse fandtes samtidig en lille runddysse, også med intakt stensætning omkring, hvorimod der intet synligt spor var af noget gravkammer. Også denne dysse er nu forsvundet.

Nær stranden ved vestsiden af Anshede fandt jeg endelig tæt ved vejen, hvor denne når søndersiden af Faskær, en større forhøjning, som uden tvivl er resten af endnu en langdysse. Forhøjningen var nu ca. 14 m lang og 7 m bred og hævede sig lyngklædt et par meter over de dyrkede marker, som efterhånden har skåret en del bort af den. Stenene er alle fjernede, og der er flere steder gravet i den. På dens sydvestlige ende fandt jeg tre store huller, mærker efter fjernede randsten.

Dette er, så vidt jeg har kunnet bringe i erfaring, alt, hvad øen har tilbage af de hos Trap nævnte tres bronzealderhøje og seks stenalderbegravelser.

I sine drengeår har sognerådsformanden omtrent helt ude ved stranden nordøst for Rødstenen set tydelige mærker af en mølledam, omgivet af et endnu en alen højt jorddige, med tilløb fra bakkerne og afløb (bagvande) ud mod stranden. Også han mener, at nordlandet har været langt mere dyrket og beboet end nu om dage.

Foruden bondelandets almindelige flora fandt vi i kørene, ved moserne og i hedebakkerne de sædvanlige planter, som i iøjnefaldende grad præger sådanne landskaber. I nordlandets bakker, hvor lyngen på de endnu skånedes steder er den dominerende vækst og sammen med sandtidsen yderst ved klinterne breder sig over større arealer, fandt vi således oven for Rødstenen store mængder af ulvefod, og nærmere ude ved klinterne hønsebær, tjærenellike, scabiosa og kobjælde. På Knudens nordside fandtes engelsød, sortbær og rensdyrlav, i Faskær Mose dværgpil, klokkelyng, tagrør, kæruld, bregne, sort-

bær, syre, kærtidsel, padderok og enggøgeurt. I Vojel Kær sås en del hindbær og jordbær, guldblomme og vibefedt, og på strandengene ved sydkysten siv, trevlekronet pragtstjerne, kæruld, smørblomst, tidsel, rødbynke og nøgleblomstret klokke.

Måske var det vedholdende stormfulde vejr skyld i, at vi så få fugle på øen, i alt ca. fyrretyve arter. Kun af lærker var der mange. Af bekkasiner sås forbavsende få, når hensyn tages til det for disse fugle fortrinlige terræn med de mange udstrakte kær. Og af øvrige vadefugle fandtes kun nogle viber, en enkelt rødben-klire og ved stranden nogle præstekraver. Tre regnsøver trak en dag hen over øen. Ved stranden sås nogle dværgterner, sandterner og et par store havmåger, og på sydlandet en del hættemåger. Af svømme-fugle iagttoges kun tre flyvende fløjsænder, en gravand og en flok svømmende skalleslugere på ni stykker.

Gøgen sås og hørtes flere gange på nordlandet; en gang så vi to gøge samtidig forfulgt af hver sin rasende irisk, hvilken fugl vi i øvrigt fandt ynglende i bakkerne. Ringduen hørtes ligeledes på højlandet i en plantage.

Bomlærken var hyppig på lavlandet, hvor den var henvist til at synge på hustagene af mangel på telefontråde! Over et kær NV for havnen med lav rørbevoksning og en ellemose hørtes bekkasinerne tromme; ellers havde vi kun set denne fugl et par gange ude ved højlandet. I samme kær sang gulbugen og en tornskade.

Ved husene på sønderstranden sås enkelte skovspurve. I øvrigt forefandt vi kun de sædvanligst forekommende arter af småfugle, således skade, solsort, stær, toplærke, engpiber, stenpikker, bynkefugl, landsvale, gulspurv, almindelig spurv, stillits, bogfinke og gærdesanger.

Et par hejrer så vi en dag i en pibende storm komme trækkende ud fra øen fra øst til vest i den åbenbare hensigt at krydse over sundet til Salling-siden. Men da de nåede kysten, slog de af for vejret og vendte om for at op-sætte rejsen til bedre tider.

Vi var ikke så heldigt stillede som de, men måtte uden hensyn til vejrforholdene bryde op og sætte kursen bort fra øen mod Rotholmene.

Rotholmene

De ligger i Risgårde Bredning 2 km nord for indløbet til Hvalpsund og består af *Store* og *Lille Rotholm* foruden fire småpolde, tilsammen 27 tdr. land. Holmene tilhører godsejer Gudmund Schütte på Eskær og hører under Tise sogn i Viborg amt.

Ankrede op under nordkysten af den største af dem finder vi ved landgangen på denne en 1,2 m høj klint, disse holmes højeste punkt. Stranden uden for klinten er ligesom det lange grusrev, der strækker sig mod nordvest, dækket af store mængder af tangmælde og pudeagtige græspolde. Hen over den med ganske lavt græs bevoksede klint gror enkelte småblomster, bidende stenurt, den lille stolt Henriks brandbæger og en lille glorød valmue. Men oftest er den sandede klint næsten helt nøgen og klitagtig, og hen over dens magre bund finder vi kun stenurtens strålende gule farve. I sandet bag klinten ligger store mængder af rullesten blandet med flintstumper og muslingeskaller. Længere inde, hvor fladerne er dækkede af fint græs, finder vi gul snerre, og hist og her er markerne dybt blodfarvede af uhyre mængder af rødknæ, som gror frodigt i den kalkfattige bund sammen med små bitte brændenælder, blåklokker og lave, forblæste tidsler.

Længere inde på holmens bredere nordside finder vi spor af de beboere, som har givet stedet navn. Her, hvor kun enkelte store kampesten rager op over den lave og ganske flade mark, finder vi jorden i den grad gennemhullet af vandrotternes gange, at det ser ud, som om holmen har været genstand for et bombardement med shrapnels. Overalt jager man benene igennem til midt op på læggen, og ofte er græsset støvet og gråt af det oprodede materiale. Det er et syn, der minder om de værst hærgede egne på vore sydlige øer. Men også herinde har stenurten og stolt Henrik slået sig ned og bidt sig fast, engelskgræsset danner små oaser på den hærgede grund, og sandkryben lyser op med sine små bitte fattige, men yndige violette blomster.

Vandrotten, denne lille sorte, stumphalede landeplage, har i århundreder grasseret på de fleste af Limfjordsøerne på samme vis som næsten overalt på vore småøer og holme. Allerede ved landmålingen i 1687 blev Rotholmene på grund af disse dyrs hærgninger ikke ansat til nogen værdi! Efter sagnet er det alle Furlands vandrotter, som er fordrevet hertil. Efter herredsfoged Thestrups oplysninger i „Rinds Herreds Krønike“ omkom alle stedets rotter under den hårde vinter 1709. Men der må være blevet et enkelt ægtepar tilovers, eller de er siden emigreret hertil på ny. Sagen er vel denne, at de her

som alle andre steder i landet optræder i bestandig *varierende* mængde, hvortil årsagerne kan være meget forskellige. Af den førnævnte Rinds Herreds Krønike har Jeppe Aakjær fremdraget et af herredsfoged Thestrup citeret gammelt dokument, som viser, hvilke desperate forholdsregler beboerne kunne gribe til for at befri sig for disse plageånder. Det var indbyggerne i landsbyen Als nord for Mariager Fjord (se Jeppe Aakjær i Skive Folkeblad 29/4–30/4 1924), som i året 1711 udtog en efter alle jura-kunstens regler formet *stævning* mod udyrene, i hvilken der bl. a. står følgende:

„Menige Als Bymænd og Besiddere, Gaardmænd og Husmænd, saavel som Inderste giver Eder Rotter, Jordrotter, Vandrotter og Mus, store og smaa, ingen undtagne, saa mange som findes inden vort Markskjel . . . . . lovlig Kald og Varsel til idag 8 Dage, som er 19. August Kl. 10 slet Formiddag, at møde for os udi Rette paa Als Grandestævne for Klage og Vidner at paahøre, Spørgsmaal at tilsvare, alt angaaende den ulovlige og ubodelige Skade, som I os paa vort Korn, Ager, Eng og Græsbund gjort og opskaaret haver . . . . . Endnu stævnes I ovenanmeldte Rotter og Mus alle samtlig til i Dag 14 Dage, som er d. 26. Aug. for Dom at lide, enten vor Skade at erstatte og betale eller derfor at rømme vore Bymarker . . . . , tagende med Eder hvad som I Eder med udi samme Sag kunde befri.“

„Og blev saa af Rettens Middel 3 Gange paaraabt, om nogen paa forbedte indstævnedede skadelige Dyrs Vegne imod samme Stævning havde noget at svare, hvortil ingen lod sig indfinde.“

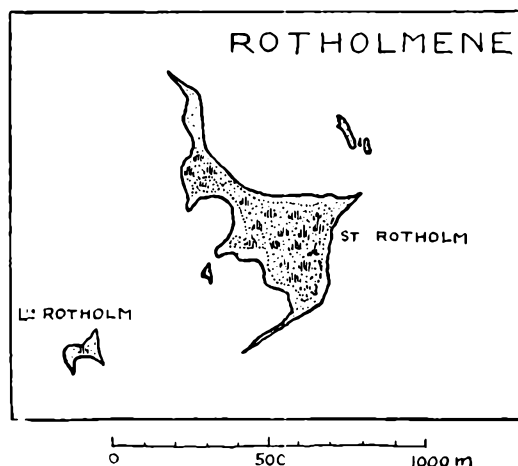
Bymændene optræder nu med de mest fældende vidnesbyrd mod de intet-anende, fraværende rotter, og det hele munder ud i følgende hårde dom, at såsom „den gode Gud har beprydet og velsignet Jorden med en god Velsignelse og Afgrøde, hvorfor hans hellige Navn være evig Lov og Ære“, – men rotterne skamløst har ødelagt og opædt samme – så dømmes de til „ved hans Magt at lide, undgjælde og bortrømme af deres Egn . . . . . og ej lade dem findes dér mere og *henvise i Havet*“, uden dog at skade fiskene(!), „hvortil Gud giver Lykke og sin gode Vilje“ – alt „inden 15. Dages Forløb. Dette til Bekræftelse under min Forsegling. Datum ut supra.

Niels Nielsen.“

Det var dommeren på Als' grandestævne, som satte sit navn under stævningen. Rotterne havde endogså fået beskikket en sagfører, Jens Ufød af Als. Reddede han dem, eller hvad blev udgangen af denne mærkelige sag? Jo, det fortæller herredsfogeden videre: „Det blev mig af mange fortalt, at naar de drog deres Bundgarn, sad der paa Stegene mange døde Rotter, som saaledes var druknede i Havet.“ Og han slutter således: „Mange, som læser

denne Historie i Fremtiden, skal vel mene, at jeg her har indført en Fabel; men jeg forsikrer, at Tingen er saaledes passeret i Sandhed og er sket i min Tid og desuden er enhver i Egnen bekendt.“

En ganske lignende „sag“, som var under udvikling på Lyø omtrent hundrede år senere, henviser jeg til under denne ø.

Medens vandrotteplagen er så almindelig i landet, at det nærmest må betragtes som en besynderlighed, at kun Limfjorden rummer holme, hvortil disse dyrs navn er knyttet (også mellem Mors og Thyholm er en samling Rotholme), ejer disse holme et så rigt og ejendommeligt fugleliv, at de med rette kunne have båret navnet „Fugleholmene“ og hævdet sig smukt mellem de mange, som ofte med mindre ret bærer dette navn. Og et endnu rigere fugleliv ville man finde her, dersom stedet var ordentlig fredet og ikke i så høj grad udsat for plyndring, som rederne viste. Det første syn, som mødte os på øens jord, var en skudt gravand, som lå på nordstranden. Ikke engang denne fugl kan her have fred for krybskytterne.

Vi finder på holmen ikke mindre end fire ynglende ternearter: *hirundo*, *paradisáea*, *sandvicénsis* og *nilótica*. Det er den eneste gang, vi har set så mange ynglende ternearter på samme sted, og første gang, vi træffer *Geloché-lidon nilótica* rugende.

Yderst på sydenden af holmen ved det smalle rev, hvor læssevis af muslingeskaller er opskyllet langs stranden, og hvor der inden for disse findes en mængde smålaguner i det lave græs, holder en stor koloni af hættemåger til. Jordsmonnet er tæt dækket af deres reder; men rederne indeholder kun få og meget små æg, et tegn på, at de har været genstand for vedholdende plyndringer.

Også stormmågen ruger herude på holmens sydende; *Sterna hirundo* ses i

mængde inde over dens midte. En vibe, som har skilt sig ud fra en flok, flygter forbi forfulgt af en stormmåge. Et par skalleslugere trækker langs stranden, hvor nogle strandkader larmer, og en lille ryleflok og nogle præstekraver færdes i havstokken. En enlig rødben farer klynkende forbi os.

På østsiden finder vi en del ternere, som fuglene meget omhyggeligt har dannet af mos. Omtrent på holmens midte, hvor græsset i en vid lavning er højt og grønt, ser vi en rede af *Sterna hirundo* med to æg og en unge, og i dennes nærhed en anden med to æg.

Det var herinde, vi opdagede sandternekolonien. Vi så de kredsende fugle i luften, men var længe ude af stand til at finde rederne. Men da vi på skrømt fjernede os, så vi en af fuglene dale ned over marken. Johannes Larsen, som tog omhyggeligt bestik af stedet, fandt på den måde redden, som lå i noget sand med mos omkring og rummede to æg. En snes af fuglene holdt sig bestandig over redepladsen, men gik ned, da vi endelig fjernede os fra stedet.

Kolonien af splitterner lå på holmens vestside og bestod også af omtrent en snes reder. Lidt østen for disse fandtes en lille koloni af rugende *Sterna paradisæa*.

Da vi vendte tilbage til nordkysten, opdagede vi i læ af nordvestrevet tre gravgæs, som hyggede sig i et selskab af omtrent en halv snes svartbagmåger, mens et lignende antal af de sidstnævnte var gået i land og sad på revet. Herude fandtes reder med æg af både stormmåge og hættemåge. En flok store havmåger (*argentatus*) kom flyvende over fjorden og slog sig ned på stranden, mens vi stod der.

Det er forbavsende, at vi på denne smule holm fandt femten fuglearter, deriblandt så godt som alle dem, man kan vente at finde ynglende ved stranden eller i dens nærhed.

Også på planter er disse småholme righoldige; foruden de allerede nævnte fandt vi røllike, gåsepotentil, fuglegræs, strandarve, marehalm, hjelme og sandkryb.

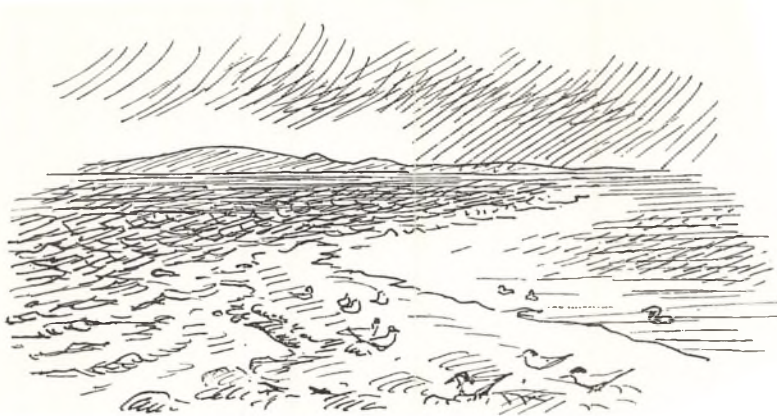
Det er jo nok en noget ensidig betragtning, som ligger til grund for den dom, at dette sted ikke kan „ansættes til nogen værdi“. Men lad os endelig holde på, at den er rigtig, og at æggerøverne snarest muligt vil anlægge samme synspunkt, som har rådet mellem bønderne på stedet allerede for to hundrede år siden.

Over markerne og stranden på de lave, fattige holme ødsler himlen alle sine farver. Hele den urolige bygevejrsluft med de store, tunge klodeskyer er på ilsom vandring mod nordøst for blæsten, og glimt af ildhvide lys falder blændende over de strålende gule sandodder med den irrede marehalm, det flaskegrønne vand over de lave sandgrunde og over de sortgrå havdybder,

bag hvilke vi ser Himmerlands fjerne, tunge banker. Når sollyset som i et sving fra et blinkfyrt rammer de grønne holme gennem himlens ruder, da bliver stranden og de stenede marker som lynende smykker med smaragd- og guldglans mod skyens tordensorte bund.

Mågeskrig og blæstens sus farer over holmene fra bred til bred. Og over mit hoved står den kentiske terne på stive vinger; vendt imod vinden spejder den ned imod mig og måler afstanden fra mig hen til reden.

Hun ved nok, hvad stedet er værd!

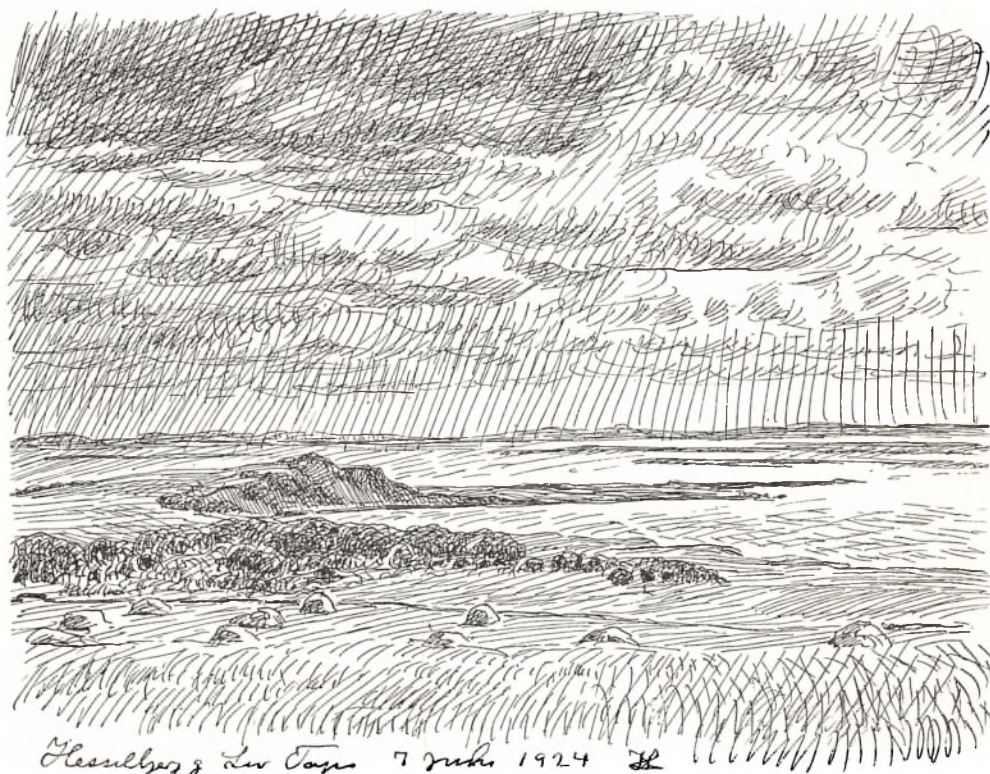

Livø

„Rylen“ glider langsomt bort fra *Jenles* strand. Et døgn har vi tilbragt i det Aakjær'ske hjem og rejser bort endnu et minde rigere om den fred og skønhed, som dette sted bestandig rummer. Og nu runder vi bankerne ved Eskær og Sallings østlige fremspring ved Hvalpsund og sætter kursen nordover mod *Livø*.

Man kaldte Fur Limfjordens perle; endnu for få år siden med rette. Men den har langsomt og sikkert tabt sin glans under agrarers og forstmænds fælles bestræbelser. En skæbne, som i sig selv er mere ond end denne, har på besynderlig vis været medvirkende til at bevare *Livø*s natur i en grad, så det nu er denne ø, der har krav på navnet. Men det har været dyrt. Thi prisen, som øen har betalt for at undgå den almindelige vanskæbne, er blevet denne, at kun nogle stakkels åndssvage forbrydere og deres vogtere har ret til at betræde dens jord.

I sin novelle, der bærer øens navn, har Steen Blicher givet den netop den farve af romantik, som har hvilet over den omtrent helt op til digterens egen

tid. Et skær af vemod er der siden gennem Blicher-navnet kastet over den, idet digterens yngste datter, hans smukke og højtelskede Malvine, hvem han nævner med ømhed i sin „svanesang“, her levede en kort tid i et af de sidste stadier på hendes fattige og triste livsbane.

Liv eller Livland kaldes øen af fjordfiskerne og omegnens folk. I Valdemar Sejrs Jordebog kaldes den *Lygh*, og der nævnes jagthus for kongen på den og af vildt harer. I 1157 skænkede Valdemar den Store landsbyen Vitskowel til cistercienserne, og året efter indviedes klostret, som byggedes ved denne. Munkene forandrede landsbyens navn til „Vitae schola“, som senere forvanskedes til *Vitskøl*. Sandsynligvis har Livø allerede på den tid hørt under landsbyen, thi Christoffer I stadfæster 1253 klostret besiddelsen af dets gods, derunder Livø. Fra 1538 havde abbederne i Sorø overopsyn med klostret og da formodentlig også med alt dets gods.

Da Frederik II i 1563 inddrog klostret og godset, kom Livø sammen med dette under kronen, som samme år pantsatte det hele til Henrik Gyldenstjerne til Ågård. I 1573 mageskiftede kongen Vitskøl Kloster og gods, derunder „1 Ø i Limfjorden kaldet Lif“, til Bjørn Andersen på Stenalt. Denne ejer opkaldte klostret efter sig under navn af Bjørnsholm, et navn som det endnu bærer. (Klostret blev 1949 erhvervet af Statens Ungdomsforsorg, og bærer nu sit oprindelige navn Vitskøl Kloster). Under dette gods blev øen i tre hundrede år, trods dets skiftende ejere.

Arennt Berntsen siger (1656) om øen, hvis navn han staver *Leuff*, at den „er paa det meste offver alt med *Hessel-Skou* begroet, hvilcken giver saa overflødige Nødder, at foruden de som deraff indsamles, nogle Hundrede Svin deraf kand feedis.“ – Pontoppidan nævner (1769) to gårde på øen, som er bortforpagtede til Poul Pedersen og Laurs Christensen. Det er velhavende folk, som klarer sig stolt på deres fæstegårde; den ene kan ved et års slutning præsentere godset en regning på 160 rdlr. på tilgodehavende for stude.

De to familier kom kun bort fra øen, når et af dens medlemmer skulle begraves i Bjørnsholm kirke. For øvrigt fandtes her et lille bedehus på øen, og præsten i Ranum kom undertiden herover, når vejret var „tjenligt“. For sådanne besøg skulle præsten årligt have en fed bede fra indbyggerne.

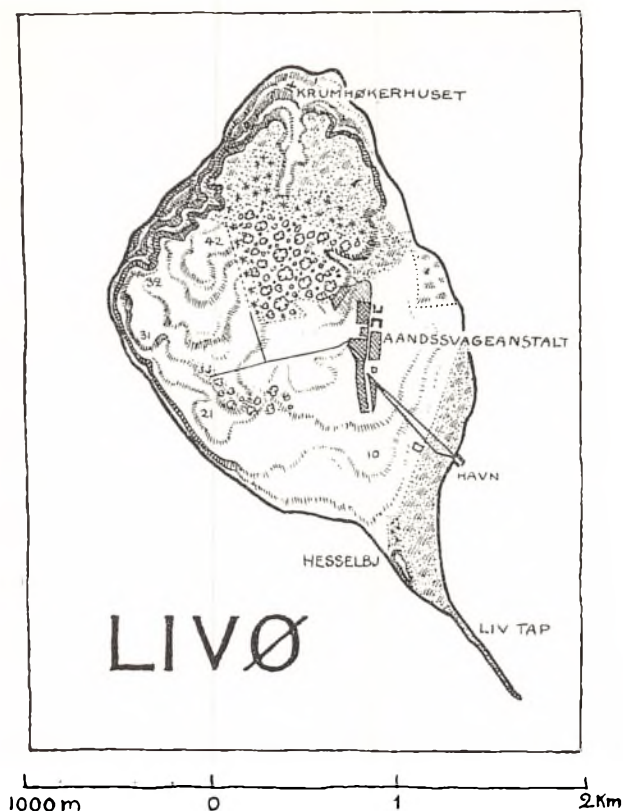
Af og til kom fiskere fra omegnen til Livø, enten forslaget af storm og uvejr eller for at „bruge fiskeriet“ deromkring en lille tid. De var altid velkomne hos livøboerne, fik mad og drikke, tørre klæder og et varmt leje. Til gengæld gav fiskerne øboerne part i fangsten, de såkaldte „davreål“.

Så ophørte disse tider og forhold. Af de to sidste bønder, som boede på øen, døde den ene derovre, og den anden flyttede derfra.

Da Johan Caspar de Mylius i 1809 blev ejer af godset, slog han de to gårde

på øen, Nørregård og Søndergård, sammen til én under Nørregård, som han kaldte Livøgård. Den bortforpagtes første gang 1826; men allerede to år efter må Mylius overdrage godset sammen med Livø til staten for resterende skatter. Fæsteren er på dette tidspunkt student, løjtnant Ditleff Winding, som i 1836 får øen af den kongelige kasse på halvtreds år. Han forpligter sig til at yde „Skibsfolk, der i Havsnød kommer til Øen, saavel som andre Rejsende“ assistance og give dem herberge, så at øen „som et rigtigt Tilflugtssted i Limfjorden kan fremdeles blive, hvad den efter sin Beliggenhed bør være“.

Windings forpagtning hæves imidlertid allerede 1838, og en Mads Teibjerg overtager den til 1850, da staten stiller øen til bortsalg til arvefæste ved offentlig auktion, og Mads Teibjerg køber den for 6.000 rdlr. I skødet nævnes, at øen har ret til værtshushold ifølge kgl. bevilling af 1840. I den følgende tid skifter Livø hyppigt ejere. I 1857 får Peder Schrøder til Kokkedal skøde på den. Det er ham, som bortforpagter den til Steen Blichers svigersøn, Rasmus Schade Berg, som imidlertid kun opholder sig her et par år.

Under de skiftende forpagtere bor Schrøder i et af ham selv på øen opført hus, som nu for længst er forsvundet. Det kaldtes „Slottet“ og lå inde i skoven NØ for den nuværende vægterbolig. Samtidig fandtes på den nordre

side nær stranden og ikke langt fra den daværende havn, som lå nord for den nuværende, en kro, som bar det gådefulde navn „Krumhøkerhuset“, hvor skipperne og fiskere hentede sig lægedom og helsebod for mangan dravat på søen.

Schrøder havde ikke nogen heldig hånd med, hvad han foretog sig på Livø. Hans forskellige transaktioner, f. eks. teglbrænding i lerskrænterne på vestsiden ved hjælp af indforskrevne franske brændere, fabrikation af brosten ved svenske stenhuggere og endelig salg af tømmer fra øens gamle egeskov – ved alt dette havde han bestandig kun vanheld og pengetab. Han døde som en forarmet og derangeret mand i 1872, og øen blev solgt ved tvangsauktion til Ålborg Bys og Omegns Sparekasse for 22.000 rdlr.

Med Schrøders dage er det forbi med det, man kan kalde den romantiske periode i Livøs historie. En mørk høstaften, samme år som han døde, så beboerne i Ertebølle på Himmerlandsiden et mægtigt, flammende bål blafre op over søens ravnsorte flade, og luerne slog bro helt ind under kysten i en lang stribe som af flydende guld. Det var den gamle gård på Liv, der brændte.

Tilbage lå endnu det gamle kapel vesten for det sted, hvor gårdens stuehus havde været, men så forfaldent, at det længe havde været brugt til gåsesti. Sammen med et par elendige avlsbygninger, som også levnedes af ilden, er det nu endelig helt forsvundet. Dets plads har efter nuværende inspektør Jensens angivelse været ca. 150 m nord for den nuværende hovedgård på den lille moses højeste sted, og en tilhørende kirkegård skal efter samme kilde have ligget umiddelbart op ad kapellets vestside i mosens laveste del.

I 1874 købte kammerherre, ritmester Oppen-Schilden til Haseldorff øen af sparekassen. Omtrent 200 m syd for tomten af den gamle gård, hvor vi endnu kan finde brandsværtede murstensrester i grunden, byggede den nye ejer øens nuværende hovedgård. Det er et stort, solidt og ganske anseligt stuehus med yderlænger af kampesten, som rummer store lader og stalde. Han byggede ligeledes den nuværende havn og det nær ved denne beliggende skipperhus, genopbyggede teglværket og opførte en del andre bygninger mellem dette og avlsgården, en hel lille by, som rummede boliger for teglværksarbejderne. Gårdens besætning bestod på hans tid af 18 heste, 60 kreaturer og 80 får. Desværre ryddede han en del af den gamle skov på øens vestside, bestående af eg og hassel, for at få mere agerjord og lavede granplantninger tæt op ad skovens sydvestlige side – dem, han hellere skulle have anbragt vest for agerlandet! Han indførte dåvildt og fasaner, samtidig med at han førte en årelang krig mod vandrotterne, under hvilken han endogså skal være gået løs på dem med blåræve og dynamitpatroner! Rotternes hærgninger strækker sig som regel kun over perioder på et til to år, men på Livø varede de hele fem år i træk og kulminerede i 1878. Tre år efter var øens

høst på ny tilintetgjort af rotterne, og jorden var så undergravet, at mennesker sank i til op over anklerne, og hestene til højt op på benene (*Zoologia Danica*).

Trods alle kammerherrens anslag formerede rotterne sig og avancerede bestandigt, til forfølgerne fik en forbundsfælle i den hårde vinter 1891, da rotterne frøs inde i deres huller under et pludseligt, voldsomt frostvejr efter stærk tø, som havde fyldt hullerne med vand. Der siges, at da markerne det følgende forår pløjedes, lå der så mange rottelig, at stanken med vestenvind drev helt over fjorden til Rønbjerg!

Efter Oppen-Schildens død i 1896 skiftede øen flere gange ejer. Lensbaron Rosenkrantz til Rosenholm, som købte den i 1906, solgte den i 1911 for 160.000 kr. til „De Kellerske Åndssvageanstalter“. Bygningerne var på dette tidspunkt på grund af vanrøgt kommet i en sørgelig forfatning, og øen var på mange måder slemt mishandlet. Men siden åndssvageanstaltens direktion er blevet herre på stedet, er der kommet en eksemplarisk orden i alle forhold, hvilket allerede påbegyndtes under anstaltens første inspektør, Harald Leth, inspektør på øen fra 1911–15, hvis historiske optegnelser om øen (se Hist. Samf.s Aarb. for Aalborg Amt 1914) jeg skylder størsteparten af de oplysninger, jeg i det foregående har kunnet bringe. Arbejdet på øen er fortsat i samme fortrinlige spor under hans efterfølger, den nuværende inspektør Viggo Jensen.

Fra hovedbygningen med dens avlsbygninger, som er fortrinligt restaurerede, ligger ned mod havnen en række villalignende småhuse, som beboes af funktionærerne og de internerede. Agerbruget drives mønsterværdigt af disse sidste under en forvalters ledelse. Skovene er under forstmæssigt tilsyn, men behandles overordentlig skånsomt, de ældste partier bevares og skærmes. Professor Keller selv og hans inspektør på stedet er forstående over for øens særegne og ejendommelige natur.

Af Livøs 599 tdr. land er kun 250 under plov. 150 tdr. land er skov, deraf 80 oprindelig, gammel naturskov. Resten er strandeng, forstrand, lynghede eller vildt bevoksede bakker og slugter. Øen hører under Bjørnsholm sogn i Ålborg amt og har 158 beboere. Af disse er omtrent 100 alumner på anstalten. Her findes foruden inspektøren og en økonoma 11 opsynsmænd med deres familier foruden nogle andre funktionærer og tjenestefolk.

Professor Chr. Keller har her sikkert fundet en på mange måder fortrinlig løsning på et af åndssvageforsorgens vanskeligste problemer. Anstalten rummer sådanne individer, som mere på grund af deres moralske end åndelige defekt falder de almindelige sindssygeanstalter til for meget besvær, eller som for deres gentagne forbrydelsers skyld ville være på bestandig vandring fra den ene straffeanstalt til den anden. Disse folk, forbrydere af enhver art,

foruden at de er seksuelt perverse, er hyppigst store mandskroppe med en hjerne, der er gået i stå i drengalderen, og uden hæmmende moralsk ballast. De kommer her til at gøre et sundt og nyttigt arbejde i fri luft, er under opdragende påvirkning, og hvis de er yngre og af en ikke for lav intelligens, er de måske efter kortere eller længere tids forløb i stand til at rejse sig og gå ud i livet som nyttige mennesker. De bor her under fortrinlige forhold i småvillauerne, med soverum for en til fire personer, naturligvis installerede med tilbørlig hensyntagen til de pågældendes tilbøjeligheder, navnlig i seksuel henseende.

For fangerne ville livet her kunne forme sig som for folkene på en større bondegård – hvis det ikke var for denne bestandigt nagende orm: ønsket om at slippe væk, den evindelige tanke om for enhver pris at vinde friheden. For den, der for det sidst udførte „job“, mens han var på fri fod, egentlig kun „stod til 6 måneder“, er det jo en streg i regningen, at han risikerer at komme til at blive her i årevis, inden han indstilles til at kunne gøre et nyt forsøg ude i livet; og måske opnår han aldrig dette, men må tilbringe resten af sit liv her, hvis han er blevet en forstokket vaneforbryder eller er for gammel og åndssløv.

„De vilde på Livø“ kalder den omboende befolkning fangerne, og navnet er et godt udtryk for den naturlige ængstelse, hvormed godtfolk betragter naboskabet, og for den uhygge, som breder sig, når det rygtes, at en Livømand på en tømmerflåde eller over isen har banet sig vej ud til friheden. Jeg mindes udtrykket i furboernes ansigter, når jeg fortalte dem, at vi skulle over og tilbringe en fem-seks dage på Livø!

Straks ved landgangen fik vi det første indtryk af disse beboere af øen. Vi modtoges ved havnen af en af stedets funktionærer, føreren for den lille damper, som tre gange om ugen besøger øens forbindelse med Løgstør – samt af en halv snes af fangerne, der havde fri i anledning af søndagen. Jeg må tilstå, at disses ydre ikke havde noget absolut tillidvækkende ved sig. De bar alle tydelige spor af degeneration i deres holdning, deres gang, i deres ofte uhyggeligt formede kranier og det sløve ansigtsudtryk. Det var Hogarths værste modeller fra Londons forstæder. Den første tanke, der faldt mig ind, var denne, at de her på øen fandtes i et antal af omtrent et hundrede under opsyn af kun elleve vogtere! Men i samme øjeblik, vi kom dem nær og efter at have vekslet blot et par ord med dem, fik vi den rigtige opfattelse af dem, at de var nogle stakkels bedrøvelige og forhutlede fyre, som ikke enkeltvis rummede nogen virkelig fare og ikke havde intelligens nok til at rotte sig sammen med nogen som helst udsigt til held – et indtryk som siden bestyrkedes ved samtaler med anstaltens inspektør, hvem jeg skylder alle oplysninger om dem og om anstaltens virksomhed. I de seks dage, vi tilbragte på

øen, traf vi dem bestandigt under vort arbejde på land, ligesom flere af dem besøgte os om bord. De var altid skikkeligheden selv.

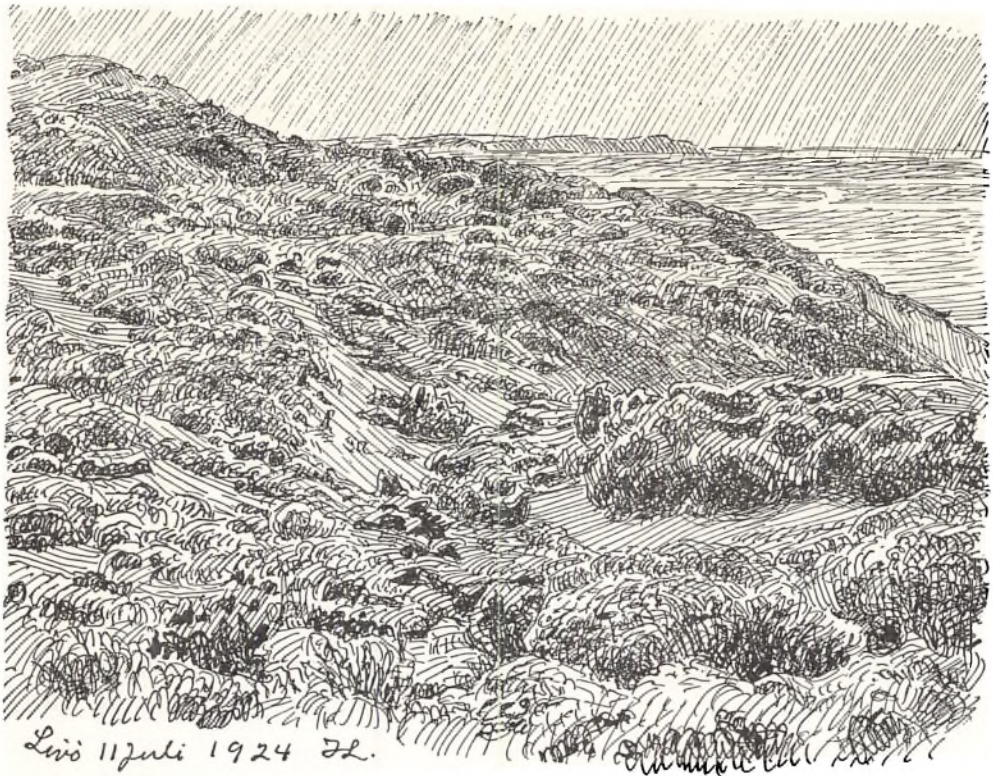
Skipperen på dampbåden fortalte, at da deres bestandig fremherskende tanke er at flygte fra øen, stjæler de alle de både, de kan overkomme, for at ro over til fastlandet. Skønt der passes godt på, er det enkelte gange lykkedes dem at slippe væk. Nu findes der ved havnen en solid lille bygning, hvori alle ankommende fartøjers både straks bliver lukket inde, og hvori også anstaltens både er bag lås og slå. Men at fangerne ikke alle er lige tossede, viser den omstændighed, at de har været i stand til at eftergøre den indviklet konstruerede nøgle dertil, som de aldrig har set, og på denne måde en enkelt gang er kommet ind i skuret!

To fremmede fiskere, som lå i havnen, blev en nat, mens de sov i kahytten, lukket inde af nogle fanger, hvorpå disse forsøgte at gøre fartøjets båd klar til flugt. Men fiskerne, som havde været så forsigtige at tage en økse med til køjs, gav sig med denne til at splintre kappen for at slippe ud, og ved dette spektakel flygtede fyrene straks og forsvandt.

Selv kalder fangerne sig „elever“, hvilken betegnelse også efterhånden bruges af anstaltens funktionærer. En fremmed, som var på besøg, henvendte sig en dag i staldene til en fange, uden at vide, at det var en sådan, og spurgte ham: „Sig mig engang, hvor mange åndssvage er der egentlig herovre?“ – „Åndssvage,“ råbte manden, „her er den onde kraftedeme ingen åndssvage! Ve' do herut me' dig!“

Inspektør Viggo Jensen, hvem vi straks opsøgte for at få tilladelse til at gøre studier på øen, gav os beredvilligt denne og ledsagede os på vor første udflugt til nordlandets bakker.⁵⁵ Foruden at kunne give en mængde oplysninger om forholdene på øen, som jeg indhentede hos ham denne og de følgende dage, hvor vi hyppigt var gæster i hans smukke hjem, viste han sig at være en stor naturbeundrer, begejstret for øens uberørte strækninger – egenskaber, som hos en mand på hans plads er af allerstørste betydning for disse lokaliteters bevarelse. Under vore vandring gennem skoven og over de vilde hedebakker viste hans ægte begejstring for denne natur sig lige så frisk som vor; det var næsten, som om også han så stedet for første gang.

Unægteligt er dette også noget ganske enestående inden for dansk natur. En bræmme på 2–300 meters bredde af vældige bakker bølger sig til begge sider ned mod stranden; de henligger ganske uberørte af menneskehænder, bevokset med lyng, grupper af vindhærgede, ofte fladtliggende enebærbuske og tætte krat af sandtidsse, isprængt slåentorn, roser og hyld. Enebærbusken og sandtidsen dominerer skiftevis, de findes ofte i så store og tætte masser, at man har et overvældende indtryk af fuldkomment urlandskab.

Nærmest inde mod den gamle skov, som her i sin udkant mest består af ege, voldsomt forvredne og forkrøblede i blæsten, og hvor man på den anden side har sandtidsen bredende sig over de vældige bakkers fald, her når dette land sin højeste, næsten heroiske skønhed. Indtrykket af urlandskab forstærkes gennem det væld af kilder, som springer fra bakkernes sider eller danner smådamme under krattets skygge.

Fra de højeste steder har man vid udsigt over hele Løgstør Bredning, dette Limfjordens største og farligste farvand, hvor især Livø med alle dens rev og grunde og den grumme „Liv Tap“ er frygtet. Bag bredningen løfter sig Mors', Sallings, Thylands og Himmerlands fjerne, pragtfulde kyster, hvorom havet går dybgrønt med skummende brændinger. Over forgrundens bakker med de springende harer ser man ud over øens åbne sydende, hvor høet står i stak over de hældende marker, og hvor kvæget græsser. Langt borte i kartoffelmarkerne ser vi de arbejdende fangers grupper – de er blevet led i en idyl.

Et par store dalsænkninger fører gennem højderyggen ud mod nordvestkysten, den ene omtrent 200, den anden vel 400 m bred, den første bevokset især med sandtidse, den anden til dels med ener.⁵⁸ De når her nede i lavningerne henholdsvis fire og fem meters højde. Imellem dem står helt i læ

hylden, som allerede er i fuld blomstring og rager op med sin friske krone over enernes mørke toppe. Også roserne har nylig sat blomster, der gløder og stråler mod sandtidsens kolde, olivengrønne løv. Aldrig har jeg set et herligere terræn eller en skønnere bevoksning – kun den fuldstændig uberørte natur kan frembringe noget så harmonisk som dette.⁵⁸

Vi må bruge alle kræfter for at bane os vej gennem krattets tætteste steder, mens tornene river os og vi snubler og glider i den lerede bund, hvor småkilderne springer, og hvor vi ofte havner i de tykke klynger af nælder. Ved et af de mange vandhuller i tykningen, bevokset langs sin bred af siv og vandanemoner, fandt vi nær vandspejlet, hvor gøgeurt og steffensurt stod i mængde, en bittersød natskygge, som krøb frem af en stor enebusk, og hvis frodige ranker var fulde af blomster. Og her finder vi den morsomme skjolddrager med de mærkelige blålilla blomster i bladhjørnerne.

Rundt om os hører vi bestandig gærdesmutterns lille mystiske melodi, der lyder som selve krattets hvisken – men stigende til en hvæsen, når vi kommer en rede for nær. En irisk blander sin stemme deri, og en gærdesanger falder ind. Langt borte slår pludselig en solsort. Lige over vore hoveder svæver en tårnfalk, solbelyst mod den dyblå himmel.

Ude på de åbne bakkers mest udsatte steder, hvor intet læ findes mod stormene, står sandtidsen som den eneste buskvækst, der åbenlyst kan trodse de hårde kår, uden at det ses på den. Anderledes med enen, som herude må holde til i læ af den; mister enen denne forbundsfælle, ligger den krybende som lav hen over grunden og danner lave, pandekageagtige pletter af få centimeters højde, men ofte af mange meters udstrækning. Også for hylde, roser og mange urter må sandtidsen danne værn på disse åbne brinker, de står altid østen for den og når aldrig med hovedet op over dens skulder.

Men hvilken rigdom af småkravl, der holder til i læet: hindbær og jordbær, bakketidsel, rødbynke, lægenellikerod, masser af gul fladbælg og blodrød storkenæb, musevikke, gul snerre, torskemund, røllike, snerle, geranium, timian, regnfang, tveskægget ærenpris og rød pragtstjerne – alt i krattets bund eller udenfor i dets læ, indrammende vældene og de med siv og andemad klædte smådamme.

Vi går ind i den gamle skov mellem dens vestligste forposter af stormslagene ege og længere ind, hvor disse rejser sig i al deres pragt og herlighed, med stammer så gamle som Methusalem, med hulinger, så voksne mænd kan gemme sig i deres vom, og omgivet af deres våbenbrødre røn, ask og elm og en talrig vagt af hassel, hindbær og brombær ved deres fødder.⁵⁹ Herinde finder vi levningerne af øens gamle hesselskov. Jeg har næppe noget andet sted set røn og hassel (hessel) af en så vild skønhed som her og med så

pragtfulde linjer i deres stammer. Kaprifolier slynger sig strålende om de gamle eges stammer, og i skovbunden finder vi mellem bævreasp og hindbærbuske et væld af bregner, hvoriblandt ikke mindre end fire forskellige arter af mangeløv. Anemone, skovsyre, fladstjerne, tveskægget ærenpris, hanekro, stor konval og liljekonval, kodriver, fuglegræs, galtetand og dueurt strides om pladsen herinde, ude i lysningerne blandet med fredløs og perikum.⁵⁶

En ustandselig sang af bogfinke og musvit, tornsanger, løvsanger og gærdesanger fylder mit øre. Ringduen kurrer dybt og blødt, og gøgen galer. Og også herinde pipper gærdesmutterne, de synes at være overalt i dette vildnis. En fuglekongefamilie spiller så fint og i så høje toner, at det lyder som græshopper med sordin på vingerne, det er en musik, der får hjernen til at svimle, et edderkoppespind af lyde, der synes intetsteds at komme fra, som om usynlige blomster har fået mæle.⁵⁷

Så lyder et højt, gjaldende krageskrål lige over mit hoved – og det er, som om skoven gør en pause, det varer et lille nu, inden jeg igen fatter dens hvisken.⁵⁷

Der ligger en lille dyster skovsø inde i den tætteste tykning.

Man når til den gennem et underligt ellekrat og over en sump, hvor en tusindårig eg, hul og frygtelig at skue, står på vagt som en trold med uhyggelige fangarme. Er man kommet forbi ham, så er man ved søens bred, inde i fortryllesen. Eg, el, røn, hassel og seljepil hælder deres kroner sammen og luder ud over dens vand, de har farver herinde i tusemørket som et gammelt bleget og ædelt gobelin. Det mørke vandspejl under dem er næsten dækket af padderokker, dunhamre og gule iris. På et eneste sted falder en solstrime som gennem en tragt ned over dets flade, og på det sted skinner padderokkerne som spindelvæv og gyldne spyd i dens stråler. Hvepse står stille over sumpen på spillende vinger og stråler som alfesmykker mod den sorte bund, ophængte i usynlige tråde.

Her skal man sidde ganske stille – alene – time efter time. Så kommer Jomfruen! Hun kommer vandrende derinde fra den åbne plads med de store ege midt i den gamle skov, svæver over sumpen, glider gennem solstrålen uden at fange dens lys og daler stille ned ved din side, mens alle skovens fugle tier. Hun kommer derinde fra Den store Sten, ved hvilken hun spøger og hvortil hendes navn er knyttet; ingen mennesker ved mere hvorfor, ingen har vidst det i hundrede år. Men stedet og Jomfrustenen er hellige og værner sig selv. Mange gange har menneskene forsøgt at sprænge stenen, men hver gang har skuddet dræbt manden, uden at stenen slog mindste revne. Sådan siger sagnet.

Gammel Hased. Livs 8 Juli 1924

ll

Just da jeg mente, at tiden kunne være inde for åbenbaringen, trådte tre hvide dådyr lydløst frem af tykningen; men i sidste øjeblik opdagede de mig, slog af med et smæld og galoperede bort over den raslende skovbund.

Her er ellers stille nok til spøgerier, ikke en lyd uden af og til nogle klynkende gulspurveunger. De gamle har i øjeblikket alt for travlt til at synge, selv om visen ikke er længere end en gulspurvs. Nu gælder det om at bjærge føden til ungerne og betale forårsregningen! Det eneste levende, jeg

ellers hører, er den hede summen fra en mygge- og fluesværm over Johannes Larsens hat, dér, hvor han sidder foran mig og tegner.

Jomfrustenen havde vi besøgt allerede dagen forud. Vi fandt den omtrent 200 m vest for „Vægterhuset“, den ældste bygning på øen, på en indhegnet plads mellem nogle store, ranke ege med småkrat imellem. Den vældige sten, som er mosgroet og dyster af ydre, ligger i et dybt hul, men rager

med sin ryg højt op over dettes rand. Omkring den i den frodige, høje grønsvær gror den skønne, violette pragtstjerne i de gamle eges skygge. En dåkalv, som havde ligget og sovet, fór op fra sit leje lige ved vore fødder, og en harekilling røg op to alen derfra og flygtede lige så rædselslagen.

Da vi i dag på ny gæstede stedet, listede vi os hen for at prøve på at fotografere dåkalven. Vi kravlede på alle fire og fandt den sovende i det samme leje som i går, men den var os for hurtig og fjernede sig med lange spring ind i tykningen. Jeg „skød“ naturligvis forbi!

Vi har listet os så stille hen til stedet, at en af „eleverne“, den tresårige røgter, som har tilbragt seksten år i Horsens tugthus, før han avancerede her til øen, ikke har opdaget os fra sit sæde på en gammel væltet egestamme. En drossel synger over hans sted, og en flok sortmejsler holder palaver i krattet bag ved ham. Omkring ham græsser de fede kreaturer.

Den gamle har i den sidste halvdel af sit liv ikke haft megen underholdning, men forstår at søge sine oplevelser i ensomheden. Han har lært at snakke med sig selv. Det gør han også i øjeblikket. En gang imellem farer han forbavset og indigneret op ved den blinde makkers replik, og med vældig gestus og høj, profetisk røst slår han hans meninger til jorden. Hans stemme lyder mærkeligt på baggrund af blæstens tunge sus i de høje kroner over ham. Hvor han sidder, er der for resten stille, for jeg ser en stor flok fluer, som sværmer over hans hoved i solskinnet; de følger ham i alle hans bevægelser. De løsgående kreaturer græsser roligt omkring ham og bryder sig ikke om hans råb, ingen tager hensyn til ham, kun den blinde makker er opmærksom.

Nu rejser han sig endelig og kommer hen forbi os. Han er tynd og lang med en storkehals og har grå skægstubbe i ansigtet. Han ligner en gammel hasselkæp, der har fået hår på håndtaget, og han danner en mærkelig pauver kontrast til de blankskinnende, aristokratiske hoveder bag ved ham.

Så opdager han os på den anden side af hegnet.

„Der er sådan no’et dejlig græs dérinde, hvor De står,“ siger han i et tonefald, som om han fortsætter en lang samtale med os. „Det er synd og skam, at de sølle køer ikke kan få lov til at gå ind og æde det. Jeg sagde det til inspektøren, men han kan jo ikke forstå det. Han siger, at så æder køerne også småbuskene derinde.“

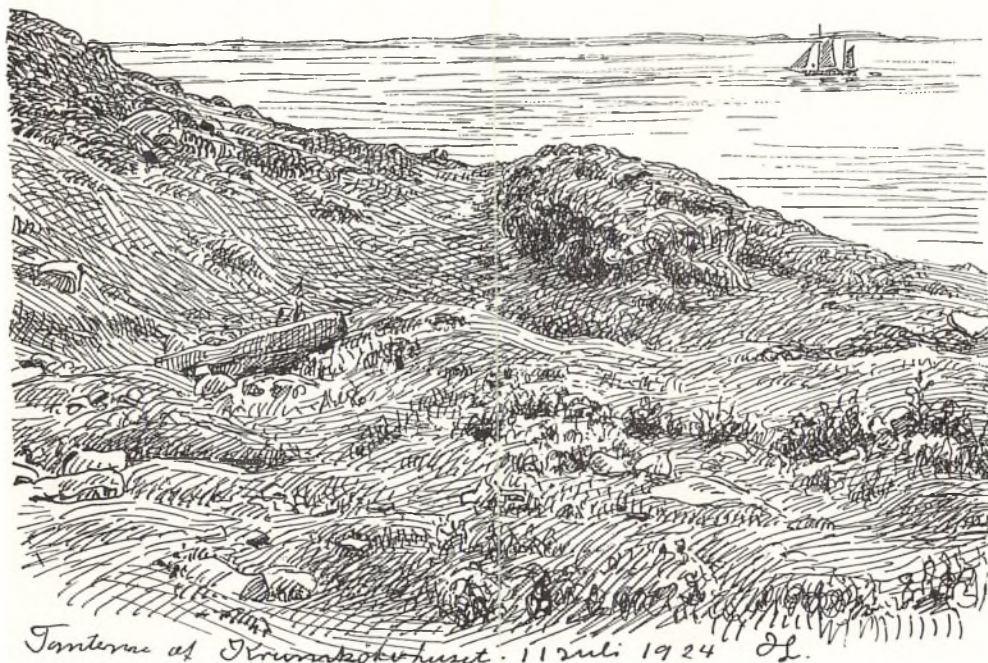
Uden at afvente et svar går han videre, hovedrystende. Han tænker bestandig kun på sine kære dyr. Formodentlig har den blinde makker været inspektøren, og emnet det fede græs i indhegningen. Og han går videre hen ad vejen, profeterende over de uforstandige magthavere. Fluerne følger ham over hans hoved.

Yderst på nordspidsen af øen, hvor bakkernes sidste, åbne hæld løber ud mod stranden, ligger den snart usynlige tomt af det gamle Krumhøkerhus,

hvor fiskere og andre søfarende holdt til, da øen havde forpligtelse og bevilgning til at traktere dem. Nu søges stedet kun af græssende kreaturer, og langs stranden, hvor før skuderne landede, færdes skalleslugerflokkene ensomt. En flok regnsøver trækker højt hen over stedet og slæber nogle lange, bløde fløjtetoner efter sig, der synes at dvæle lidt i luften. I læ af skrænten gror de vilde rosenbuske helt ned mod kysten.

Netop sådan så landskabet vel sagtens ud, da det gamle hus endnu lå her med sit mærkelige liv. Men om den tid, og hvad her da er hændt, kan ingen mere berette – de, der kunne, er alle sammen for længst „dø' å henn'“.

På den fladt udløbende sydodde ligger på vestsiden et lille klintedrag, hvis højeste punkt er det 12 m høje Hesselbjerg – atter ved sit navn et minde om øens gamle, vidtstrakte skov. På dets top ligger resterne af en gammel gravhøj, „Hesselbjerg Høj“, nu for længst ødelagt. Havet har taget halvdelen af den, og beboerne omtrent hele resten, deriblandt alle dens sten. Rundt om gror sandtidsen frodigt, strækker sig pletvis op langs oddens kyster. Store, smukke klynger af vild timian blander sig deri med deres violette, vidtskinnende blomster, og den blodrøde storkenæb står i hærskarer under klinten

og ind over de vejrbidte marker. Stranden har en bræmme af den gyldne bidende stenurt og af musevikken med de blændende blå blomsterbægre. Eddergule ranunkler, regnfang, sød syre, kællingetand og gul snerre velsigner disse magre jorder med deres overflod, mens imod nord små lave egekrat med roser imellem strækker sig over mod de højtliggende, dyrkede marker og begynder at varsle om skovens nærhed.

Umådelige mængder af viber sværmer over fladerne, hundredvis letter på én gang og flyver skrigende om os i vide buer. Strandskader, præstekraver og rødben færdes langs kysten, uden for hvilken skalleslugere svømmer. Få steder har vi set så mange af disse sidste fugle som her. Ligesom sandtidsen behersker klinternes flora, dominerer skalleslugeren fuglelivet langs stranden.

Imod syd ser vi Liv Tap krumme sig som armen på en crawlende svømmer, der iler over mod Ertebølle, mens brændingens skum og fråde kastes imod ham. I den farlige Løgstør Bredning er tappen med dens kilometerlange, undersøiske grunde et af de mest berygtede steder, hvor mangen fisker har sat livet til i storm og mørke.

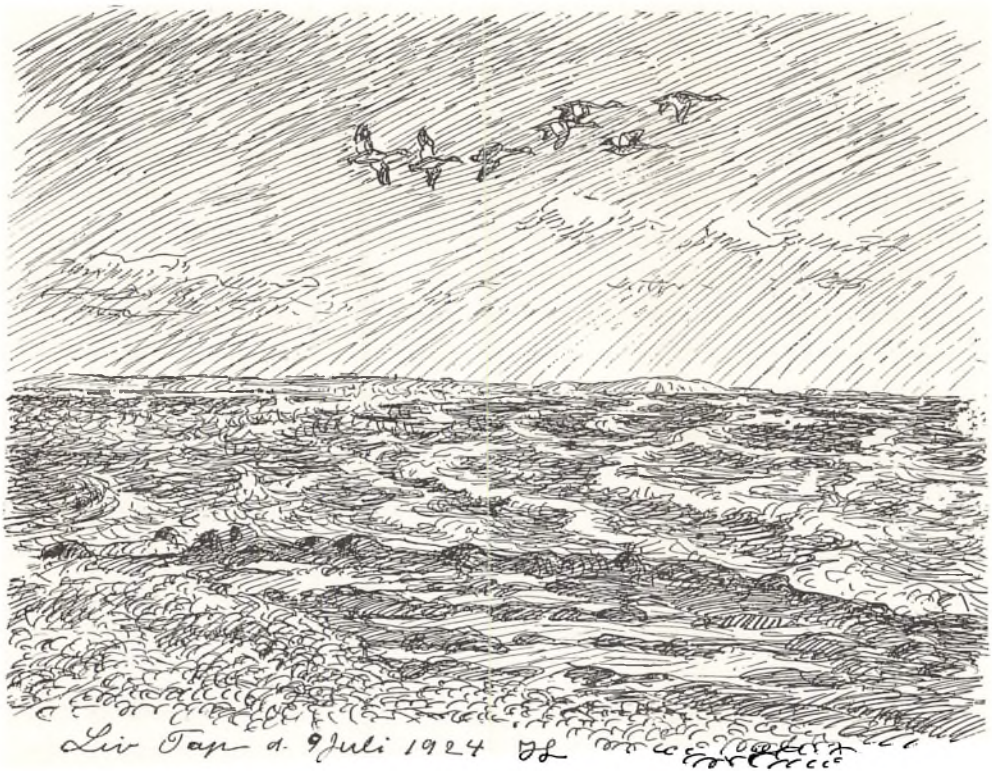
Vi går over odden og ud ad dette smalle rev. Allerede odden består udelukkende af sand og grus, sparsomt bevokset med lav lyng og tyndt græs, hist og her med småbuske af sandtidsen. Engelskgræs, bidende stenurt, rødbynke, kællingetand, gul snerre og lave, magre puder af vild timian, hist og her en lille forkommen høgeurt, er spredt over oddens jordsmon. På den kun 8–9 m brede og omtrent 200 m lange „tap“ ses kun noget forblæst marehalm, lidt kokleare, små vantrevne „stolt Henrikker“ og noget bidende stenurt. Stenurten er den, der længst holder stand, den giver ikke fortabt før helt ude, hvor brændingen begynder at overskylle revets sten.

Brændingen er voldsom fra vest i dag. Limfjordens ejendommelig uklare, gulgrønne vand, der aldrig er så klart som Kattégats eller bælternes, er til luvart for revet pisket op i hvidgul fråde, til læ ligger det gråt og grønt helt ud til, hvor stormen på ny begynder at rejse det i små, skummende kamme.

Det stormer i dag næsten uafbrudt på slutningen af tredje uge, så vi får et godt og pålideligt indtryk af dette nordjyske fjordklima!

Fjordfiskerne og omegnens bønder har følgende sagn om, hvorledes Liv Tap er opstået:

Engang i fordums tider var der en kæmpe eller trold på Livland, hvis kone boede ovre ad Ranum til. Før nemmere at komme sammen blev de enige om at bygge en bro over fjorden mellem Rønbjerg Hage og Livø. De havde aftalt, at de på samme tidspunkt skulle påbegynde arbejdet fra hver sin side af fjorden og mødes midt ude på denne. Men den morgen, da de efter aftalen skulle tage fat, lå der en tæt tåge over fjord og land. Konen, som først ville

skride til arbejdet, når tågen lettede så meget, at hun kunne se over til Livø, begyndte imidlertid med at fylde sit forklæde med jord og grus og gjorde derved et så vældigt greb i bakkerne, som „Liv Grav“ på Ranum Mark den dag i dag viser. Manden derimod tog straks uførtroden fat på arbejdet. Just i det samme tudede Ertebølle byhyrde i sit horn, så det klang ud over fjorden til ham. Trollden troede, at det var hans kone, der ville give ham til kende, hvor hun var, og lagde ud af alle kræfter i retning af lyden.

Op ad dagen, da tågen drev bort, opdagede han, at han var gået i gal retning, og at hans arbejde var spildt. Konen, som så det samme, blev så edder-spændt, at hun kastede al den jord, hun gik med, fra sig. Og derved opstod de store høje og banker, som ligger tæt ved Rønbjerg Hage.

Men Liv Tap er troldens vej ud over fjorden.

Over gravhøjen på Hesselbjerg har man i gamle dage ofte set lys brænde om natten, et sikkert tegn på, at højen rummede en nedgravet skat.

Foruden Jomfruen i skoven husede øen tidligere en uhyggelig sort hund, som af og til viste sig for beboerne, altid midt mellem Nørre- og Sønderskoven. Den sidste, som har set den, er kammerherre Oppen-Schilden, som opdagede den på marken en dag, da der kørtes rug hjem. Iagttageren fortalte, at den løb stærkt sidelæns, sådan som enkelte hunde har for vane, og den blev borte for ham bag Kræn Østergaards vogn!

„Den sorte hund“ henhører under den fauna, som nu er forsvundet fra øen, såsom pindsvin, muldvarp, alle rovdyr, hugorm og snog. Her findes vistnok mærkværdigvis slet ingen frøer på øen. Rævene udryddedes af Oppen-Schilden af hensyn til fasanvildtet, som han ligesom dåvildt indplantede på stedet. Af vildt findes her i øvrigt både harer og agerhøns. I fjor bortskødes tyve stykker dåvildt, da de blev generende for agerbruget; der er nu kun ti tilbage foruden nogle kalve. Egernet, som også for nylig er indført hertil, formerer sig med rivende hast, vistnok i høj grad på bekostning af småfuglene.

Af fugle så vi trods det bestandig stormfulde og barske vejr ca. 40 arter, hvad der sammenlignet med Fur er et ret betydeligt antal. Af disse var ikke mindre end nitten arter sangfugle, hvilket vel nok skyldes øens gamle naturskov. Af vadere sås fem arter, deriblandt bekkasinen i ganske få eksemplarer. En hejre kom en dag trækkende over øen, en anden dag sås både den store og lille regnspove. Efter inspektørens udsagn ruger både skallesluger og gravand her. Den sidste så vi imidlertid slet ikke, hvorimod skalleslugeren som før nævnt var meget talrig ved kysten.

Sælhunden, som vi til vor overraskelse af og til havde set i bredningen, forekom også ved Livø, hvor vi en dag overraskede en lille flok på det tørre rev ved Liv Tap. Hvad enten den er kommet herind fra vest eller øst, er dens vej gået gennem 60 kilometer lange og oftest ganske smalle sunde!

Vi havde om aftenen ikke sjældent besøg af enkelte „elever“ fra anstalten; en kom med tegninger, en anden med blomster, en tredje med digte, som han havde forfattet til vor forherligelse. Til gengæld gav vi dem nogle håndfulde cigarer, som altid hensatte dem i en tilstand af tavs henrykkelse.

Beständig talte de med os om udveje for at slippe bort. Særlig en ganske ung fyr, hvis chancer for nogen sinde at komme væk fra stedet vistnok var meget ringe, talte daglig med mig om sine bekymringer. „De må love mig, når De kommer bort herfra, at sige til den og den om at hjælpe mig. Glem det nu endelig ikke!“ Jeg lovede at gøre, hvad jeg kunne, naturligvis på skråmt. Den sidste dag sagde han: „Bare De nu vil huske det! Hvad skal jeg dog ellers gøre? De kan jo nok forstå, at det her ikke kan bli'e ved at gå! Tror De, De kunne holde *det* ud?“

Staklen så slem ud, hans ansigt med den bestandig flydende næse, hvorfra væsken dannede en tyk kage sammen med hans overskæg, var ganske dyrisk.

Dette ensformige, triste selskab afbrødes en aften på behagelig vis, da vestenstormen havde drevet et par fiskerbåde med fire mand, som var på vej fra bredningen hjem til Nykøbing, ind under øens vestside, hvor de søgte læ og trak bådene på land. Folkene gik fra borde i deres olietøj og kravlede ind i sandtidsebuskene på stranden, hvorfra vi pillede dem ud, fik dem om bord og

gav dem mad, brændevin og kaffe. Øen har besynderligt nok ikke mere noget sted, der kan huse sådanne folk, ikke engang et skur ved havnen. Men anstalten giver altid vejrslagne folk gratis mad og drikke, så længe de ligger her. Desværre kunne vi kun huse én af dem om bord, resten indrettede sig om natten så godt, de kunne, mellem buskene.

Det er en hård næringsvej, selv ved sommertide!

Storartede folk var det at se til, med barske, fortrinlige ansigter; de store jyske næser skar det ramsaltede smil midt over, når det lejrede sig over de brede kæber.

I *vort* selskab var de tavse som havskildpadder. Men i kabyssen, hvor de var alene med vores skipper, gebærdede de sig helt anderledes. For skipperen var dette møde jo noget af en oplevelse, og nu får jeg en lejlighed til at præsentere ham, som ved begyndelsen af denne rejse var trådt i vor gamle Petersens sted. Svendsel er af svensk slægt, hvad navnet viser, men så god en Kertemindefisker som nogen, berømt mellem fællerne for sin påpasselighed, dygtighed og hartad eventyrlige ordenssans. Han var os en fortrinlig mand. Fra den første dag, han kom om bord, behandlede han os på dækket, som kaptajnen på en oceanflyver behandler sine passagerer, taktfuldt *de haut en bas*. I sine egenskaber *under* dækket som hovmester og kok eller ved bordet var han som disse ældre husbestyrerinder, der i løbet af mange år har opkastet sig til hjemmets virkelige herrer, og hvis særegenheder man bøjer sig for. I virkeligheden var vi ikke så lidt under tøflen. Det var aldrig gået med en jyde eller sjællænder, men hans særlige blanding af fynsk og svensk verdensmandsmæssighed skabte altid den rette balance.

Han var et eventyr af propperhed. I hans tid skinnede motoren af sølv-bronze, og olien i den var så gylden og klar om de blanke ståled, at man kunne have nedlagt sardiner i den når som helst.

Når han og de fire jyder sad sammen forude i hans køjerum, så tæt som sild i en tønde, og alle dampede af kaffe og indvendig varme, da var han i sit es. Inde fra *vort* rum hørte vi, hvor den fynske tone bestandig svam øverst i enhver diskussion ligesom *vox humana* på et orgel, sekunderet af et lavt brummekor fra pedalerne. Og når den ene af gæsterne, som huset formåede at rumme, blev om bord hos ham, mens de andre tre gik op og stak hovedet ind i buskene, så tog han den fynske accent med over i sin slummer – hans snorken var altid en lille terts højere end den andens.

En bedre mand til at handle har vi ikke haft om bord. Han drev helst tuskhandel med de indfødte, og havde han måttet råde og anvende sine tricks, ville vi have fået føden gratis gennem Limfjorden i hele dens længde. Jeg tror, det var ham, der engang skaffede os et vældigt måltid fede makrel for en gammel sønderlæst roman om Sherlock Holmes.

Også med Nykøbingfiskerne slog han nu en handel af. En aften, da vi kom om bord, stod menuen til vor behagelige overraskelse på ålesuppe, hvad duften straks røbede, da vi skrævede over lønningen. Det var et af hans gastronomiske glansnumre, og vi glædede os som små børn til måltidet. Denne ret skal tilberedes af ål i den eneste passende størrelse, omhyggeligt udvalgte, nemlig 2½ cm i tværmål – aldrig tykkere, siger Svendsel. Fiskene skæres i stykker på 4 centimeters længde og serveres i suppen, der er sur og sød og skal rumme et utal af boller, gule som æggeblommer, samt en passende visk. Kan serveres på emaljerede blikallerkener.

Det er en sund og nærende kost, der egner sig til skibsbrug.

Jeg ved ikke, om jeg forudskikkede den bemærkning, at vi var sultne. I al fald lykkedes det virkelig for os ombordværende tre mand ved den pågældende lejlighed at sætte 93 (treoghalvfemsindstyve) stykker ål til livs foruden de tilhørende boller.

Vi ærgrede os naturligvis stærkt over, at vi på dette tidspunkt måtte give op, og talte om det forsmædelige i, at vi ikke nåede det runde tal 100. Men det lykkedes altså ikke, og det var vi stærkt nedbøjede over.

Men et kvarters tid senere, da Skipper var i færd med at vaske op forude, mens vi andre strakte os på køjebænkene med lindede vesteknapper, bankede han pludselig på skottet ind til os. Og så hørte vi på et herligt og klangfuldt fynsk følgende ord:

„Nu ka’ Di godt notere di hundrede, hr. Friis – for nu har je’ ædt syv romper!“

Den sidste aften, vi ligger ved Livø, er det blevet helt stille med havbleg. Himlen er overtrukket med et tyndt, gråligt slør, og solen går rød ned bag lave tåger. Vi forhaler uden for havnen og ligger om natten under kysten.

Da vi næste morgen tager ankeret for at sejle vestpå, er det herligt sommervejr, solen skinner lifligt, og en nordlig brise sætter lette bølger over fjorden – fortrinligt vejr at komme videre i. Da vi runder Liv Tap og øen glider agterud, finder jeg i min lomme et papir med et af „elevernes“ digte. Et vers deri lyder sådan:

Der paa denne herlige ø
der skal mangan gaa til det sidste
og der skal mangan leve og dø
til di kommer til Løgstør i en kiste.

Venø

Af Limfjordens mange øer forekommer i alt kun fire i Valdemars Sejrs Jordebog, nemlig Egholm, Fur, Livø og Jegindø. At Gjøl og Øland, som dengang har været helt havomflydte, ikke nævnes deri, skyldes sandsynligvis, at de har været i adelens besiddelse eller i al fald for tæt bebyggede til, at de kunne falde ind under den lov, som gav kongen eller kronen ejendomsret til dem som øde landstrækninger. Måske har det samme været tilfældet med Venø, som mærkværdigvis heller ikke nævnes deri.

Der er gjort en del fund af oldsager på øen, men ingen begravelser hverken fra sten- eller bronzealder.

Hvor Snorre Sturlason omtaler Harald Hårderådes togt til Limfjorden og fortæller om hans flådes ankomst til „Lysbrejd“ (Lygsbrejd ɔ: Løgstør Bredning) omtaler han en ø, som Harald ligger under, da hans spejdere senere bringer ham efterretning om kong Svends ankomst til Hals. Denne ø er sandsynligvis Venø. Herfra er der til Vesterhavskysten kun fire-fem mil gennem Otsund og Nissum eller Kallerup Bredning, en strækning, som hurtigt kunne ros eller gennemsejles med god bøl. Alle ældre kilder som Saxo eller Adam af Bremen er enige i, at det kun kan være „Ejdet“, grundene mellem fjorden og Vesterhavet ved Agger eller Harboøre, som Harald slæbte sine skibe over, da han flygtede for Svends overmagt.

I et dokument fra 1563 kaldes øen Vennerholm. Den hørte gennem hundreder af år under herregården *Wolstrup* i Hjerm sogn, lige til beboerne omkring midten af forrige århundrede begyndte at købe deres fæstegårde og nu for længst alle er blevet selvejere. Arennt Berntsen omtaler øen i „Danmarckis oc Norgis Fruchtbar Herlighed“ (1656) som „Wenø – hvor blant andet haffvis det skjøne Aalefiskende“. – Øen var anneks under Hjerm sogn lige til 1750, da den fik egen kirke og præst, som tillige er skolelærer.

Den 1.162 tdr. land store ø, som har en lille landsby, rummer nu 52 beboelser med 293 indbyggere og danner eget kirkesogn under Ringkøbing amt. Af beboelserne er 8 bøndergårde og 5 bolsteder. Foruden de ca. 50 fiskere, af hvilke flere ikke selv er husejere, driver også en del af jordbrugerne fiskeri. Af jorderne er 350 tdr. land under plov, 250 er kær og fælled og 60 er eng. Omtrent 75 tdr. land er beplantet, og resten er hede og strandarealer.

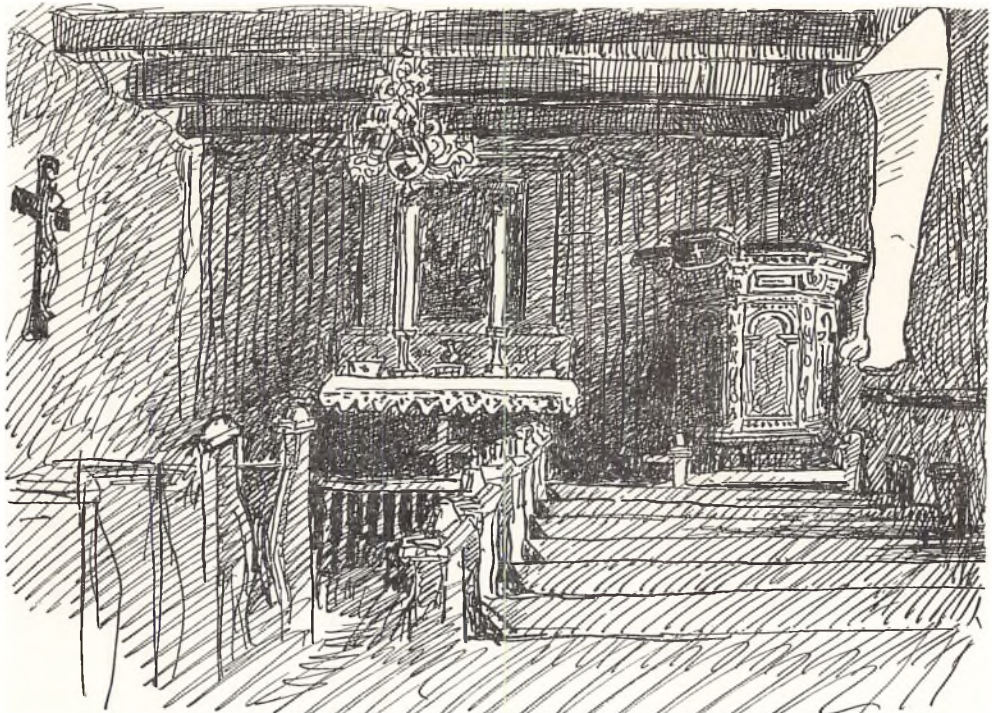
Vi har lagt os i læ af øen på dens østside, for det stormer nu på ny af vest. Iøjnefaldende langt ude fra fjorden er øens mængder af nybygninger,

der her er af samme lavmål som alle andre steder. Gud ved, om der noget andet sted i landet er så få af de gamle, gode gårde levnet som på disse Limfjordsøer! På de fynske og sjællandske er landskabet dog ikke i den grad lagt øde som her, og man finder hist en ikke ringe veneration for det, som man nu med rette kan kalde fortidens byggeskik. På de Limfjordsøer, vi hidtil har set, er så godt som intet levnet af værdi; og i disse åbne, skovløse landskaber, hvor intet skjuler de ækle cementbygninger, gør de sig ved deres skrigende farver og pakkasseagtige form gældende på uhyre afstande.

Oppe i den sydlige del af den lille samling boliger, som bærer navn af Veno by, finder vi øens lille mærkelige kirke – den eneste bygning på stedet, som kan nævnes med hæder. Naturligvis er heller ikke denne gået ram forbi; våbenhuset, som er noget nyere end det øvrige, men ellers falder tåleligt sammen med den ældste del, er for nylig blevet tækket med cementsten af den sædvanlige røde kulør, der ligesom kan give én valle i munden. Det er en skændsel for den lille bygning, som ellers er tækket med ædle, gamle tegl.⁶⁰

Kirken, som er bygget af rå kamp med hjørner af munkesten, er mærkelig derved, at den er Danmarks mindste. Dens indvendige mål er kun 10,50 × 3,90 m! – Dens gamle granitdøbefont har fået en moderne fod, som skader den stærkt. Altertavlen er en kopi af et af Carl Blochs dårligste billeder,

Vind 15 Juli 1924 - 28.

Et er fornødent. En fortrinlig gammel lysekroner og en moderne af grimt fabriksarbejde er foruden et olietryk, som formodentlig er skænket af en vellynder, det væsentligste af, hvad der er tænkt som pryde for det lille rum, der med sit bjælkeloft og de rå, hvidkalkede vægge i sig selv er udmærket – hvis blot ikke nogle nye vinduesrammer, der ser ud, som var de hentet fra et køkken, var indsat i stedet for de gamle.⁶⁰

Den lille klokke har sin plads i den vestre gavl, hvor rebet hænger ned fra glamhullet uden på muren; sydsiden af skibet bærer spor af en tilmuret dør, som muligvis har været kirkens oprindelige indgang.

På kirkegården finder jeg lige nord for kirken en stor, flad gravsten, som er lagt her af en præsteenke, fru Kühn, i 1810 over hendes eneste søn, en ung officer, som døde af et hjerteslag under skøjteløb på fjorden, da han var hjemme på et feriebesøg. Den sorg, som ramte den stakkels moder, har fået et vidunderlig gribende udtryk i gravstens lange indskrift. Den er nu ved at udslettes, thi stenen anvendes som glidebane af skolebørnene! Herimod ville et forbud fra præsten dog sikkert være virksomt.

Den gamle præstegård, som i 1873 nedreves og erstattedes af en ny, skal i sine beskedne dimensioner have svaret godt til kirken. Stuerne var så små, at da man engang i begyndelsen af 60'erne fik en meget lang præst, som hed

Fyhn, måtte der brydes hul i en væg i sovekammeret, for at sengeenden kunne stikke ud gennem denne og ind i det tilstødende værelse. Gårdens pigekammer blev dengang benyttet til skolestue. Samtidig var her rullestue, og rullen havde foruden sin egentlige bestemmelse så forskelligartede opgaver som at være skolebord og seng for pigen!

Det siger sig selv, at kaldet på Venø ikke var særlig fedt – og da det var slået sammen med skolelærerembedet, har det sandsynligvis heller ikke dryppet noget videre på degnen. Misfornøjelsen med dette hos kaldets indehavere gav sig da også undertiden til kende. I forordet til Brorsons „Troens rare Klenodie med Svanesang“ findes aftrykt et brev fra bispem til en misfornøjet præst på Venø ved navn Wind, som søger bort fra embedet i utide, efter at hans forgænger var kommet bort herfra også på grund af de slette bolig- og lønforhold. Brorson afslår dette pure i sit svar til præsten og siger bl. a. deri, at den omstændighed, at en præst i utide forlader sin post, fordi den ikke er komfortabel og indbringende nok, kunne „bestyrke Politicos i den Mening, at Gejstlige aldrig er tilfredse, uden at have altid deres gode Kommoditet“. Handelsmænd og officerer har det virkelig ofte langt værre, siger bispem. „Naar Frugten faar sin Modenhed eller sidder sin Tid ud, saa smager den ret,“ og „naar Tiden bliver Ham lang, kan Han tænke paa de gamle Propheter, som gik i Huler og paa Bjergene; ja, hvad mener Han vel, om disse dyrebare Guds Mænd maatte havt det saa godt, og i det Sted siddet i Ro i deres Huler.“ – „Lader os kun med Andagt efterlæse Pauli svare Arbejder, farlige Rejser, trange Logementer 2 Cor. 4, 6, 11, 23.“ Han pålægger den „kære Hr. Wind“ at tænke på, at „for de arme Sjæles“ skyld må jo nu *én* have disse vanskeligheder! Forflyttelse kan han søge, når tid dertil kommer, siger den vittige bisp.

Venø by med den lille kirke ligger omtrent nøjagtigt på øens midte. Det langstrakte land, som i luftlinje fra nord til syd er 8 km, medens det på det bredeste sted knap når 1½ km, har en højst besynderlig form. Med den lille røn, som ligger inde i Klovvig på nordenden, ligner øen på kortet en „søhest“, som er ved at sluge en lille gøple. Den sydlige ende, Venø Odde, er adskilt fra revet „Klippen“ på fastlandet ved det her knap 200 m brede Venø Sund, gennem hvilket den ca. 40 m brede sejlrende skærer sig ned i bunden til 14 meters dybde. Ellers er øen nær dens kyst til alle sider omgivet af lave grunde, som østligst løber ud i den undersøiske Venø Tap. Dens nordlige brede højland er bakket, med mange furer og kløfter, medens den smalle sydende falder lavere, men dog har enkelte småbakker, lige til hvor den sydligst ender i en smal odde. Ved nordenden indeslutter den lange, lave Thorsodde med Bradsør Odde samt Østerøre den lavvandede Klovvig. Øens højeste

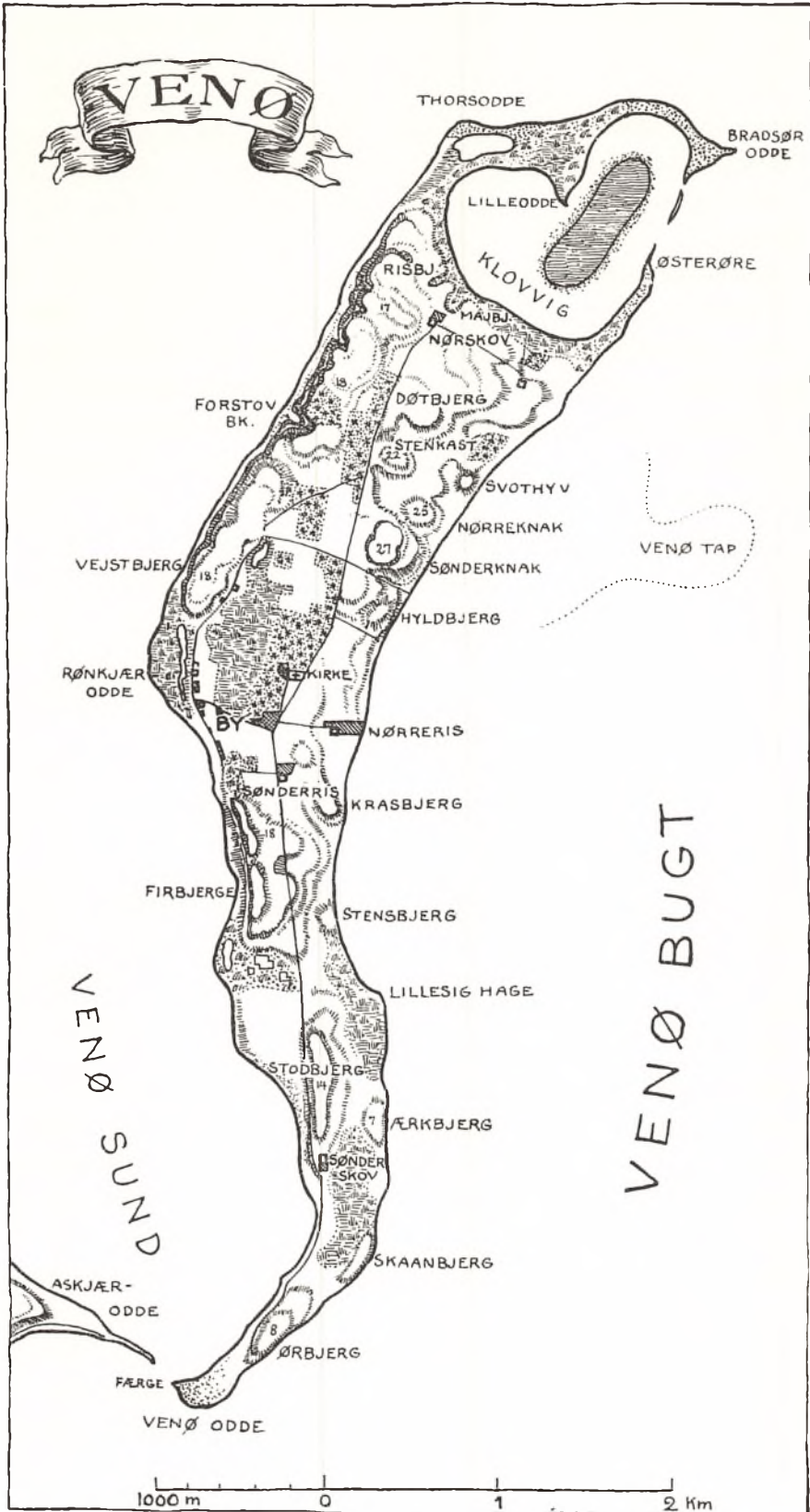
punkt er den 27 m høje Forstow Bakke (navnet har eftertryk på *stow*). Andre bakker er på nordenden Risbjerg, Majbjerg (rimeligvis efter „Maden“ ved Klovvig), Døtbjerg, Vejsbjerge (af vejst $\circ$: vest), Knakken (delt i Nørre- og Sønderknak), Stenkast, Swothyw (Sorthøj) og Hyldbjerg; på sydenden ligger ved Venø by Flegbjerg, hvorpå kirken findes, Krasbjerg, Firbjerge, Stensbjerg, Stodbjerg, Ærkbjerg (ikke *Arkbjerg* som på generalstabskortet), Skånbjerg og Ørbjerg.

Øens gamle skove er forsvundet, og kun navnene Sønderskov og Nørreskov er minder om dem. En mængde plantninger er i de senere år skudt op, særlig i et smalt bælte på langs gennem øens nordre del. De første anlagdes i 1890 af syv gårdmænd og præsten under Hedeselskabets ledelse. Jordbunden er overordentlig let og sandmuldet, kun hist og her lermuldet, og på grund af sin åbne beliggenhed er jorderne stærkt udsat for den voldsomme vestenvind, som i forårstiden hærger de nytilsåede marker og de modne kornmarker i høsttiden. Mod disse ødelæggelser danner de anlagte plantager et fortrinligt værn.

Flere steder på øen, således både på nordvestsiden, på nordøstsiden og på den sydøstlige del, findes endnu store strækninger med ufordærvet hede. Fra vor landingsplads ud for Swothyw kan vi gå over næsten ubrudte lyngstrækninger tværs over øen til Rønkær Odde, og herfra breder sig mod nord et bælte på 2–300 meters vidde helt ud til Thorsodde på nordkysten, dækket af skønne, alvorlige bakker og furet af dybe skår, der løber ud mod kysten. Som alle øer vender Venø sit alvorlige åsyn mod nordvest.

Det blæser en storm af vest, Limfjorden raser grøn som sæbevand under de bratte lyngbanker om Forstow Bakke, plettet af skyggerne fra de jagende skymasser. Vi har haft uvejr med et par småafbrydelser en hel måned, i hvilken vejret for øvrigt ikke har været ens to dage i træk, kun *epokerne* i det er bestandig de samme og ser således ud: Stormen fra nordvest falder pludseligt, og det bliver sydøstvind med stærk lummervarme. Mens sydøstvinden tiltager i styrke, kommer et mægtigt tordenvejr fra sydvest og drager hen over os med brag og skylregn. Så skifter vinden om i vest og bliver kuling, himlen fejles ren – og det hele ender, som det begyndte, med nordveststorm. Hvorefter programmet gentages forfra.

Men hvor skønt er dog ikke dette danske vejr! Og der er nok af det, somme tider alle slags samtidig som ud af et overflødhedshorn. Lad os ikke dadle det, således som det er blevet skik mellem vore andenrangs rivierarejsende, der taler om vejr, som mejersker taler om Shakespeare. Lad os elske dette karske vejr, det er den eneste side af dansk natur, som endnu er helt ufordærvet. I dette ødelagte land, hvis natur er blevet hærget af småstræbere,

trampet ned af bønder og forstmænd, griset til med villabebyggelse og med ferierende byboer, så knap en strimmel af dets kyst mere er ren – her er vejret endnu *vort!*

Indtil også dette en skønne dag tages i brødets og spekulationens tjeneste og bliver sat til at trække tusinde centrifuger.

Venøs heder har endnu noget af deres oprindelige skønhed tilbage. Hvilket vidunderligt sammenspil danner ikke de gyldenbrune lyngbakkers farver mod det mærkelig grågrønne vand i fjorden, det er som krysopras indfattet i gammelt guld! De fjerne fastlandskyster i nord og øst løfter sig i høje bakkebølger, hver med sin bræmme af kæmpehøje. Det er et ægte Limfjordslandskab, barskt i linjerne og tungt i sin hvile – men hvor sindet bliver blødt af at skue det! Jeg finder ikke noget ord for det, der er bedre i sin klang end det tyske „trübe“. Det er den vemodige Blicherske hede; her kunne de dejlige verslinjer være blevet til:

Min Fødestavn er Lyngens brune Land,
Min Barndoms Sol har smilt paa mørken Hede,
Min spæde Fod har traadt den gule Sand,
Blandt sorte Høje bor min Ungdoms Glæde.

Skøn er for mig den blomsterløse Vang;
Min brune Hede er en Edens Have –
Dér hvile ogsaa mine Ben engang
Blandt mine Fædres lyngbegroede Grave!

Fra den høje banke ser jeg den dalende sol kaste sit skarpe, grelle lys over lyngbuskene og give dem dybe, sorte skygger. Jeg ser ud over dette ensomme land, hvor kun Nørskovs tag løfter sig lidt over de brune bakker. Vidt ser jeg over fjorden til Thyholm, til Jegindø og Mors, til Salling med bankerne ved Kås og foran mig over Klovvig til Bradsør Odde, hvor de tusinder af måger svæver over deres reder og får glans af den lave sol.⁵⁹

Dækket af en bakkekam ser jeg en flok store regnsponer stå i lyngen foran mig; kun tredive alen borte står de, ganske stille og med alle de lange næb vendt lige mod solen. I samme øjeblik, som min overkrop blev synlig over lyngtoppene, lettede de og tog vej ud over vigen, uden en lyd forsvandt de over havet imod nord.

Vinden faldt ved solnedgang, vejret holdt nogle timers pause, og det blev en mærkelig stille midsommernat. Om bord ser jeg månen glide op over Sallingland og danne en flydende bro over fjorden helt ind under „Rylen“s side. I nordvest, hvor solen er sunket, ligger en lav, rød skybanke, hvorfra der strækker sig en række af små sorte skyer op over himlen i en vid bue mod øst; de ligner eksplosioner fra en kæmpemæssig flyvemaskine. Et par sponer kom-

Veni 17 Juli 1924 J.L.

mer trækkende ind over fjorden. Fuglenes dybe, vemodige toner, den ensomste lyd i verden, klinger fjernt i den tavse aften. Vandet klukker sagte mod bådens borde.

Endnu ved firetiden, lige før solopgang, er det stille. Alt rundt om ligger i perlemorsglans, i lysgrå og violette toner, hvorigennem jeg aner duggen over bakkerne på den nære kyst. Et par ensomme får vandrer rundt derinde i deres tøj, det ene bræger ud mod fjorden. Nogle strandskader hvipper et sted ude i nord. På østhimlen stiger rødmen til en lys tone som skæret fra en smelteovn dér hvor solen ulmer bag skyløret.

Så stiger solen op, og dagen begynder. Nogle store havmågeunger, syv i tallet, kommer trækkende ind over fjorden mod landet, skralende af fuld hals, så bakkerne giver genlyd viden om. Og da varer det altså ikke længe, inden uvejret melder sig igen, for Limfjordsboerne siger om mågerne, at „når de *Struer høns* skriger, bliver det storm“. De store havmåger kaldes også havgassier eller hakketarrer. Ligesom dem er også hættemågerne solide, men onde vejrprofeter; sætter de sig på huse og skorstene, vil de derved ofte flere dage i forvejen forkynde uvejr.

Den jyske bonde har ordspil om fugle og dyr, som ofte maler deres stemmer fortrinligt. Når hjejlen sidder på marken, siger den: „Tæænd di piiv,

tænd di piiv!“ Og når den flyver op, siger den: „Sæt hyt' åpo, sæt hyt' åpo!“ – Om viber og bekkasiner (skronnihors eller horsegumme) siges der, at de første er forhenværende gamle pebermøer og de sidste pebersvende. Det er derfor, viben spørger bekkasinen: „Hwi vild' do ett'? Hwi vild' do ett'?“ og bekkasinen svarer: „A tuur it!“

Eller hør om hundenes stemmer: Ud fra en gård kommer farende tre hunde, den ene mindre end den anden. Den største råber: „Hjælp, hjælp, hjælp!“ Den noget mindre råber: „Hå' do mæ behow, hå do mæ behow?“ Den allermindste kommer til sidst: „A vil gjø' de a kan, a vil gjø' de a kan!“

Endogså døde ting taler. Når således pigerne de søgne aftener karter uld for konen, siger karterne ganske langsomt: „A kårer for mi madmuer, a kårer for mi madmuer!“ Men om lørdagften, når pigerne arbejder for sig selv, siger karterne rapt: „A kårer for mæ sjæl, a kårer for mæ sjæl!“ – Eller når den fattiges kålgryde koger, da siger kødet til flæsket: „Huer æ do, hær æ a!“ Men i den riges gryde siger det: „La mæ fo romm, la mæ fo romm!“

Når den lille landsbykirkeklokke ringer ved solnedgang, taler også den, og i dens jævne ord er stemningen sikkert anslået og alt sat på plads:

Denng – Danng!
Mæster sang:
æ Ris i æ Røw,
æ Bø'en i æ Sæng',
æ Gammelmand ind te hans Naare!

Ligesom andre af Limfjordsøernes beboere adskiller venøboerne sig fra indbyggerne på de fynske og især de sjællandske småøer ved deres friere, mere selvbevidste væsen. De er gæstfri i høj grad, og hvad der adskiller forholdet til den fremmede i hjemmene her og hist er blandt andet dette, at husmoderen her tager sig mindst lige så meget af gæsternes underholdning som manden. Hun er altid med til bords, hvad enten det er et improviseret traktament eller et aftensbord, det drejer sig om. Da jeg en dag besøgte en af øens større gårde og manden tilfældigvis var borte, modtog hans hustru mig, og ved kaffebordet, hvor vi var ene, ledede hun bestandig samtalen, som aldrig rummede nogen tvungen pause. Dette er så godt som fuldkommen utænkeligt på de sydlige småøer, hvor beboerne for det meste i langt højere grad har præg af almue. Kvindens stilling er i de jyske hjem en anden, hun er mere end et tyende, hun er mandens jævnbyrdige. Måske skyldes dette i nogen grad den omstændighed, at beboerne her er så stærkt prægede af grundtvigianismen. Megen selvbevidsthed, der let får præg af en lidt usmagelig selvglæde, går her ofte sammen med en noget stram lokalpatriotisme, og der er „ærkejyder“ mellem beboerne, som ikke giver de sejeste på fastlandet noget efter. Om en

dame, som er indvandret hertil og har boet i langt over en menneskealder på stedet, sagde en af øens gårdmænd til mig, efter at han først havde hævet hende til skyerne for hendes fortrinlige egenskaber: „Ja – hon hår s'mænd ett' anner fejl end at hon æ sjællænder!“

Det var netop den samme dame, som han og alle andre henviste mig til, når jeg ville vide besked om øens forhold i ældre tid; og den mest iøjnefaldende forskel på hende og de øvrige beboere var denne, at *hun* havde interesseret sig for denne jyske øs historie og omhyggeligt nedskrevet, hvad hun havde kunnet opspore. Fru Bertheline Jensen, som kom hertil ved giftermål for fyrretyve år siden, er blevet foregangsmand på øen på forskellig måde, navnlig ved sit fremragende havebrug. Hun er fuldkommen akklimatiseret og føler sig vistnok i enhver henseende som jyde. Hendes mand stammede fra en af de største gårde på øen, Nørskov, som indtil for omtrent hundrede år siden lå i dalsænkningen ned mod Klovvigs sydside, men blev bortrevet af stormfloden i 1839. Hun fortæller om dette rædselsfulde uvejr, under hvilket Thyborøntangen gennembrødes af den voldsomme brænding og højvandet, som nordveststormen rejste. Vandet steg her så højt, at det strømmede ind i alle Nørskovs lader og stuer. En 90-årig kone, moder til fru Jensens svigermoder, som lå til sengs af sygdom, reddedes først, da vandet stod så højt, at hun kunne nå det fra sengen med hænderne. Hun blev i sidste øjeblik båret herfra op til et hus i bakkerne. Nørskovs længer var alle lerklinede og faldt straks efter.

Om natten og hele den næste dag vadede beboerne omkring i vandet og reddede, hvad de kunne. På den måde blev alle kreaturerne bjærgede, blandt andet blev omtrent hundrede får, der stod ude på de lave enge, båret op i bakkerne og sendt over til Sønderskov. Da det var midt i den hårdeste vinter, var det ikke alene „stræng for di sølle bæster“!

Ved gården Nørre-Vejsbjerg lagde man under redningsarbejdet til ved forstuen med en båd, hvis stævn kunne flyde inden for døren. Beboerne reddedes på denne måde og måtte i nogen tid sammen med flere andre søge ly i kirken. – Efter denne katastrofe blev Nørskov flyttet til sin nuværende plads i bakkerne sønden for dens gamle sted.

Fortællerinden siger, at da Venø hørte under herregården Wolstrup, gjorde beboerne ikke hoveriarbejde, men betalte i stedet tiende af korn og lam osv., som en mand fra herregården årlig kom og udvalgte.

På Wolstrup levede engang en ladefoged, som hed Jens Foged. Han var et ondt menneske og meget hidsig. I vrede slog han engang en dreng ihjel og trampede ham ned i møddingen. Under svenskekrigen (hvilken siges ikke) kom en aften en afdeling fjendtlige ryttere ind på Wolstrup, og mens de var inde og undersøge gården fra loft til kælder, lagde Jens Foged mærke til, at

en af de opsadlede heste bar et par sække fyldt med sølvtøj. Han så sit snit til at få kostbarhederne listet til side og forvarede dem. Nogen tid efter kom han i klammeri med en svinehyrde, og denne lod ham forstå, at han kendte historien med sølvtøjet. Da fogeden nu truede ham med prygl, spurgte røgteren, om han måske ville slå ham ihjel og trampe ham ned, som han havde gjort med drengen! Jens Foged blev grebet af skræk over at være blevet opdaget, og nogen tid efter fik han det ordnet sådan, at han slap bort fra Wolstrup og fik Sønderskov på Venø til fæste.

Men også her blev han snart almindelig hadet for sit onde og uforbrugelige sind, og omsider tog det da også en sølle ende med ham. En vinter havde frosten været langvarig og streng, så al færdsel til de omkringliggende sogne gik over isen både til fods og med vogn eller slæde. Jens Foged, som agtede sig på en kanefærd til Thyholm for at besøge nogle kendinge, opfordrede sin kone til at tage med. Men da slæden blev forspændt, fik hun øje på en grimme, stor sort hund, som holdt sig i nærheden og ikke var til at drive væk. Skrækslagen foregav hun, at hun var blevet syg, og nægtede at tage med. Jens Foged tog da af sted blot med en karl, som kørte for ham.

Østen for Ottesund stødte de på en revne i isen, som dog ikke var bredere, end at de slap over den. Jens fik aflagt sit besøg i Thyholm og kørte sent på aftenen tilbage over isen. Da de nu atter nåede revnen, var den blevet farlig bred, og karlen spurgte, om de ikke hellere måtte vende om. Men Jens råbte ude af sig selv: „Nej – kjør te i dæwlens skind og ben!“ – „Så vil a da heller kjør te i den treenige Guds navn,“ hviskede karlen, idet han piskede på hestene og fór frem. Men tyndisen brast med et brag over revnen, og hestene kom ind under lukt låg med slæden og Jens Foged. Karlen blev derimod som ved et Guds under kastet forover på den modsatte side af revnen, og her kunne han i nogen tid høre, hvordan hestene tumlede under isen, til alting endelig blev stille.

Karlen gik så videre og nåede sent om natten til Sønderskov, hvor han gik ind i sovekammeret for at fortælle sin madmor, hvad der var hændt. – „Do behøwer ett' å fåtæel nøj,“ sa'e hun. „Jens *hår* gåen her, å æ wand bobblet owwen å hans lang' støwler!“

Men efter den tid blev der et sådant spøgeri på Sønderskov, at snart ingen turde færdes hverken inde eller ude om aftenen. Til sidst vidste konen ikke bedre råd end at sende bud efter præsten og bede ham mane Jens ned. Præsten fulgte med til Sønderskov. Her bad han om at måtte låne nøglen til Jens Fogeds pengeskab og gik med den ind i den øverste stue, hvor ingen kom til daglig. Da han igen viste sig, forbød han konen og alle andre at gå derind, for det ville koste vedkommende livet. Selv ville han gå en lille tur, sagde han. Da han var borte, blev konen nysgerrig og kiggede ind gennem nøgle-

hullet i stuens dør. Hun så da to nøgler ligge på bordet, Jens' og en anden. De kæmpede med hinanden, snart var den ene, snart den anden øverst; det varede længe, og det var ikke til at forudse, hvilken af dem der skulle få magten. Men endelig faldt den ene ned på gulvet med et bump og blev liggende.

Snart efter kom præsten tilbage, sveddryppende og stønnende af anstrengelse. Ja – det havde været en drøj tur, forklarede han; men nu havde han fået Jens manet ned ved Stodbjerg Kjeld' – en brønd, som er gravet nord for Stodbjerg – og nu skulle de nok få fred for ham, foreløbig da. Men hver julenat ville han nærme sig gården et hanefjed, længere havde han ikke kunnet drive det med ham.

Så tog præsten sin nøgle og gik hjem. Og Jens Foged er da på sin underjordiske vandring endnu ikke nået tilbage til Sønderskov. Men han har jo også kun været undervejs i to-tre hundrede år.

Sønderskov er med sine 7½ td. hartkorn øens største gård. Om et par af dens tidligere beboere fortæller fru Jensen følgende karakteristiske træk:

Indtil for godt en menneskealder siden var i omtrent hundrede år i træk en enke eller enkemand bestandig blevet gift her med ganske unge folk – det var nu sådan „kommet i gang“ og kunne vanskeligt afbrydes.

Engang ejedes gården af en enke ved navn Eva Marie, som havde en datter på en snes år. En dag, da konen med alle folkene sad til bords, kom en ung, rask karl spadserende ind på gårdspladsen gennem porten, og alle blev omtrent samtidig opmærksom på ham. I samme øjeblik, som enken så ham, slog hun sin flade hånd mod låret og udbrød: „Dær æ sgi' ham, a ska' ha'!“

Og sådan blev det. Karlen fik plads på gården, enken kælede for ham, og han var ikke uvillig. Men det trak noget længe ud med afgørelsen, så længe, at der var fare for, at traditionen skulle blive brudt. For en dag trådte datteren ind foran sin mor, satte armene i siden og sagde til hende: „No skal a sej dæ *jen* ting, mow'r, at no mo do snår si å ta en bestemmels mæ Jens. For hwis *do* ett vil ha ham, så taar *a* ham!“

Dette afgjorde sagen. Den endte i enkens favør – for så vidt som det blev hende, der fik karlen.

Han hed Jens Ris og havde fået sit navn på denne mærkelige måde: Hans forældre var gårdmandsfolk på øen, for hvem det var gået økonomisk tilbage. Moderen henvendte sig da engang til en storbonde på fastlandet og bad om hjælp til at få gården bragt på fode. Den fremmede bonde, hvis navn var Jens Ris, så op og ned ad konen og opdagede, at hun var frugtsommelig.

„A ska' hjælp' dæ, å do ska' fo æ pæng'!“ sagde han. „Men a stiller *jen* betingels: dersom det bå'en dær blywwer en dreng,“ sa'e han og pegede på hende, „så ska' do kald ham Jens Ris!“

Konen lovede dette, og drengen, hun fødte, fik også navnet. Gården Nørre-
ris på øens østside er endnu et minde om ham.

Nørskov på øens nordende var omkring år 1800 øens næststørste gård, og Mads Nørskov, dens ejer, en velstående mand. Han var to gange gift og havde i alt seksten børn, af hvilke fortællerindens svigermor var det yngste. Statsbankerotten ramte som så mange andre Nørskov hårdt, og Mads Nørskov endte som en forarmet mand. Til sidst bestyrede en svigersøn gården og havde som eneste medhjælper i mark og lo tre af Mads' døtre. Gårdens lervægge forfaldt, og da stormfloden kom i 1839, blev dens længer et let bytte for bølgerne.

Alt dette og meget mere, som jeg har brugt til beskrivelsen af Venø, fortæller fru Bertheline Jensen mig. Af hendes optegnelser kan kun en lille brøkdel rummes på disse sider, men derfor vil de naturligvis ikke gå til grunde eller blive glemt.

Da vi senere gæstede ejeren af Nørskov, fandt vi ved den gamle tomt i dalen kun spor af en gammel ferskvandsdam og vesten for denne rester af gårdens gamle kalgårdsdige, der ligger i læet under de høje, lyngklædte bakker, samt den gamle brønd, som endnu anvendes. Gården har haft en herlig beliggenhed i den smukke, næsten rektangulære dalsænkning lige op ad den blånende vig med dens tusinder af ynglende fugle, med dens blændende farver af græs og stenet strand og de hvide muslingeskaller. Udsigten herfra over fjorden og de skønne banker omkring herregården Kås er storslået og skøn. Stedet er øens eneste idyl. Hos hr. Vestergaard, gårdens nuværende ejer, hvor vi blev modtaget med ægte jysk gæstfrihed, traf vi malerinden Elise Constantin Hansen, som i en årrække hver sommer har haft sin bopæl på stedet.⁵⁹

Gården har for nogle år siden solgt 100 tdr. land ved Klovvig til Østerskompagniet, som eksperimenterer med udplantning i vigen, foreløbig ikke med heldigt resultat.

De to andre større gårde på øen, Nørre- og Sønderriis, er opstået ved deling af den gamle såkaldte Gadegård, der i sin tid dannedes af to sammenlagte gårde. Ejeren af Nørre- og Sønderriis, hr. Vestergaard, er en broder til Nørskovs ejer og ligesom denne for ikke mange år siden indvandret til Venø. Overhovedet er en stor del af øens indbyggere kommet hertil fra fastlandet i de senere år, og nogen type er det derfor vanskeligt at tale om her. Fru Vestergaard på Nørre- og Sønderriis er en af de få af gammel Venø-slægt, som har levet hele deres liv på stedet. Hun er en mørkhåret, stor kvinde, hvis ydre og hele væsen er et godt eksempel på, at man endnu i Jylland har et virkeligt bondearistokrati, som vi kan være stolte af. Det er ud til disse egne man skal søge,

FRU VESTERGAARD FRA NØRRERIS. VENØ

for endnu at finde typer fra Johanne Luise Heibergs tid, tænkte jeg, da jeg mødte hende.

„Der findes egentlig ingen venøboer mere,“ sagde hun, „eller i al fald er der næsten ingen *ægte* tilbage. Jeg er en af de få!“ Hun beder mig i løbet af samtalen, som finder sted ved et kaffebord, der lydløst er groet op af gulvet, om at tage livet af den gamle skrøne, som også Trap beretter, at beboerne udtaler øens navn „Vennerø“ og byens „Vennerby“. Det er aldrig hørt på øen. Dens navn udtales som „Vend’-ø“ med kort æ-lyd i e’et – ikke Vænø med langt æ.

Da jeg havde tegnet den lille lyse trettenårige datter, som af ydre er den mærkeligste kontrast til sin moder, kom husets herre hjem. Han viste mig bl. a. gårdens pragtfulde have, som er anlagt for omtrent fyrretyve år siden og på et areal af over en tønde land strækker sig helt ned til fjorden. Ligesom broderen på Nørskov er ejeren en god jyde af udpræget grundtvigiansk type. Han fortæller mig spøgefuldt, at da ægteparret for fem år siden fik en lille søn, havde han haft i sinde at kalde ham Niels Ebbesen til fornavne – det ville jo passe så fortrinligt til Nørreris. Men hans kone, som fandt, at det næsten passede *for* godt, fik ham nemt fra det. Det var vist klogt.

Almuen, især i Jylland, er lydhør over for det pudsige og ynder ikke det lidt for højtravende. Jeg kender et eksempel, hvor et ægtepar havde døbt deres to første børn Hermod og Thormod. Siden, da familien ramtes af dårlige økonomiske kår, men vedblev at øges med det ene barn efter det andet, døbte naboerne disse: Armod, Vemod og Mismod.

Jeg må også mindes et andet tilfælde, som skriver sig fra det nære fastland ved Limfjorden, hvor der i en bondegård fandtes tre drenge. Deres fornavne var lånt fra tre af vore guldalderdigtere, hvis efternavne af og til anvendtes i grundtvigianske kredse til afveksling med sagaernes heltenavne. Min meddeler sagde, at det lød meget besynderligt, når en fremmed uventet holdt sit indtog i gården, at høre konen råbe til drengene:

„Ta’ di træsko’ po, Oehlenschläger! Snyd di nies, Grundtvig! Knap di bowser, Ingemann – dit tårnhued!“

Det siges, at jo længere man kommer vesterpå, jo mere forsigtig bør man være for ikke at vække smilet.

Den store, mørke kvindetype genfandt jeg i ejerinden af Sønderskov, fru Bjerre, der ligesom fruén på Nørreris er en af de få voksne indfødte på øen. Senere så jeg en ung pige, datter af en fisker på sydlandet, hvis fader er indfødt venøbo; hun var ligesom de to fornævnte kvinder udpræget mørk, men i modsætning til disse en fremmedartet, ikke nordisk type. Muligvis har da venøboerne i ældre tid fået stærk iblanding af en mørkere race.⁶²

Øens sognerådsformand, fisker Peder Chr. Pedersen, fortæller, at da han kom til øen og bosatte sig i 1886, fandtes her kun ca. 100 indbyggere, medens tallet nu er steget til det tredobbelte, hvilket stemmer temmelig nøje med Traps angivelse.

Om øens dyreliv fortæller han, at her foruden vandrotten, som er talrig, findes både markmus, husmus og spidsmus, hvorimod den brune rotte og muldvarpen ikke er på øen. Af rovdyr er her mår og lækat. Pindsvinet findes også og har i de senere år formeret sig stærkt. En mængde hugorme ses på hederne, især på sydlandet; derimod er her hverken snoge eller firben. Fasaner har været indplantede, men er uddøde. Her er nu kun få agerhøns, men derimod så kolossale mængder af harer, at de er en sand landeplage. Dette stemmer godt med, hvad vi har set, især på nordenden, hvor de optrådte i flokke på fem-seks stykker, og ofte så vi deres lange ører rage op over de lave vårsædmarker. Nørskovs ejer fortalte, at de ødelægger en mængde sæd om sommeren og frugttræer om vinteren. Og da jeg spurgte ham, om jagten da ikke var udlejet, svarede han: „Jow – men det æ sgi’ derfor, dæ blywwer så manne!“ Jagtselskabet orker ikke at bortskyde mere end omtrent 50 stykker årligt, men der burde nedlægges det tidobbelte antal!

Sognerådsformanden fortæller videre, at horsegummen (dobbeltbekkasinen) findes her i ikke ringe tal, især i kærene på østsiden, og at regnspoven meget hyppigt ses på nordenden. Ved Firbjerg ruger gravanden, og sandsynligvis yngler også skalleslugeren på kysten.

For tolv år siden indførtes tre rensdyr hertil fra heden ved Frederikshøj; de var her i fire-fem år, men blev så solgt. Engang stak de af herfra og svømmede alle tre over Venø Sund til Bregnholt Strand i Humlum sogn, en strækning på omtrent 2 km. Her blev de imidlertid fanget og bragt tilbage.

Tidligere var her langt bedre kår for fiskerne end nu. Når man, før den store stormflod ødelagde mange af fiskearterne, ville have en ret fisk, kunne enhver ro ud på fjorden eller vigen og blot trække med et lille vod eller en sivkurv, så fik man straks denne fuld.

Fisker Jens P. Jensen på sydlandet fortalte, at her endnu for halvtreds år siden var et fortrinligt ålefiskeri, men at dette siden er jævnt aftaget. De fleste af øens halvt hundrede fiskere bor oppe i Venø by. Om foråret fisker de nu med bundgarn efter sild, om efteråret med ruser efter blankål. Endnu er der stedvis et godt fiskeri i fjorden, men tillige alt for mange fiskere, da de foretrækker disse roligere farvande for Vesterhavet eller Kattegat. Enkelte store både fra Lemvig går i de senere år ud i Vesterhavet, men ingen fisker vest for Ålborg søger ud i Kattegat.

Venøboerne har fra gammel tid haft ry for at være de flinkeste og dristigste til at bruge de her almindelige små topsejlsbåde, som kaldes „sjægter“,

der som regel er fra 18–20 fod og altid åbne. Først for omtrent ti år siden er der kommet motorer i dem, og siden er bådene blevet større, til de nu ofte er 3–4 tons imod tidligere 1½.

Øens indbyggere, der ingen havn har til trods for det store antal fiskere, har nu planer om at bygge to sådanne, en på østsiden nær Skånebjerg og en på vestsiden ud for Venø by.

Sognerådsformanden bor ude nær øens sydende, hvor det lavtbakkede landskab ved Ørbjerg går over i de lave strandenge ved Venø Odde. Den smalle del af øen helt op til Firbjerge er temmelig lav med isolerede bakker. Det meste er under plov, men også her findes dog syd for Ærkbjerg et større stykke urørt hede med lyng, klokkelyng, dværgpil og revlingeris, og sønden for dette en lav, moseagtig strækning med sivgroede vandhuller, hvor der er kolonier af hættemåger og stormmåger. Langs stranden så vi forskellige ternere og enkelte skalleslugere foruden de sædvanlige små strandfugle. Over heder og moser var der her ligesom på Livø sydland hundredvis af viber i flokke.

Østsiden nord for Hyldbjerg er det sted på øen, hvor vi har fundet den rigeste vilde flora, en følge af det forskelligartede terræn med hede, mose, strandeng og dyrket mark. Alligevel fandt vi ikke stort uden for de arter,

man sædvanligvis ser i sådanne lokaliteter. Dværgpil og visse, bølle, vårvikke, lyserød stenurt, smalbladet høgeurt, skjaller og sæbeurt var vistnok de mærkeligste blandt de planter, som er iøjnefaldende i dette landskab. Men jeg ville tro, at stedet rummer mangt og meget af interesse for en fagbotaniker.

Af fugle så vi godt fyrretyve arter, omtrent de samme som på Livø og under lignende stormfulde vejrforhold. Begge de store mågearter sås (*marinus* og *argentatus*), og hos ejeren på Nørskov fandt vi tre udblæste æg af den sidstnævnte, som var fundne på øen. Foruden en stormmågekoloni fandt vi som før nævnt en stor hættemågekoloni ved Klovvig med hundreder af unger. Her samles årligt 800 æg af denne fugl. Af ternearter sås en enkelt flyvende *Stérna álbifrons*, og desuden både *nilótica* og *sandvicénsis*, den sidste med én skrigende unge efter sig, og foruden disse enkelte *hirúndo*. De store mængder af strandskader, som vi bestandig så ved kysterne om Klovvig, holder formodentlig til her på grund af de østers, der findes på stedet. Fuglens navn på engelsk er jo *oyster-catcher*.

Vi så både den lille og store regnspove, men kun én eneste gang en bekksin. Gravgæs sås af og til, bl. a. en svømmende ved kysten med ti unger efter sig. En anden dag sås en enkelt, flyvende knortegås. En lille flok hejrer stod en dag på fladvandet ved Klovvig, og en tårnfalk kredsede over bakkerne.

Foruden de almindeligste sangfugle så vi to gange jernspurven, én gang ved Forstow Bakke, en anden gang ved Nørskov, hvor den sad og sang i toppen af et lille lærketræ.

En dag, da jeg besøgte Nørskov, opdagede jeg en stork, som fløj hen over gården. Jeg gjorde hr. Vestergaard opmærksom på den, og han blev umådelig forbavset. Det er første gang i de tretten år han har været her, at han har set en stork over øen!

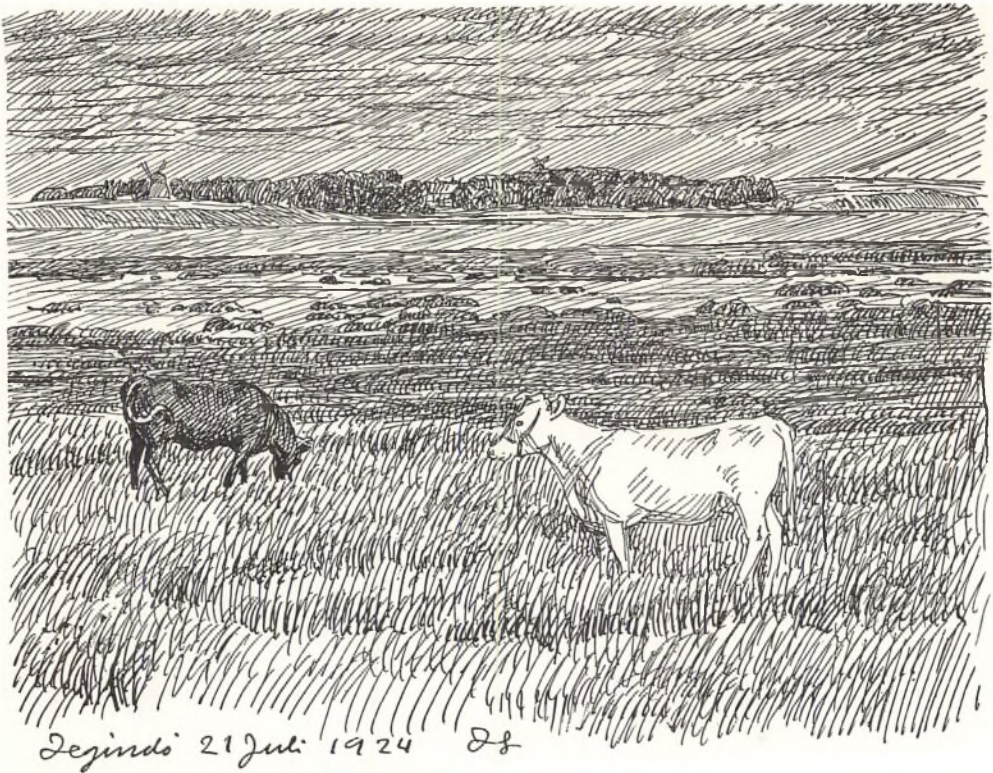
Jegindø

Næppe har jeg givet luft for min harme over den af smagløse nybygninger og unyttige plantninger ødelagte natur på Limfjordsøerne, før jeg må til at gøre afbigt. Ved den første vandring over Jegindø finder jeg dennes frugtbare jorder, som fra naturens hånd synes at være bestemt til at bære korn i overflod, dyrkede som den skønneste have; de danner et landskabsbillede, som er den fuldkomne idyl, og samtidig bærer de nogle af de herligste gamle vestjyske gårde, jeg nogen sinde har set. Her er ingen forgæves møje, ingen vold på en barsk, oprindelig natur, som man ellers kun har opnået at skænde under fortvivlede forsøg på at gøre den frugtbringende.

Den 1.443 tdr. land store ø har langs hele sin kyst, når undtages et par mindre strækninger på østsiden, et bredt bælte af strandenge, som sammen med det vidtstrakte kær, der adskiller dens sydlige del, Røn, fra hovedøen, danner omtrent 200 tdr. land. Når yderligere fraregnes nogle småklatrer af hedejord, der mest ligger nær disse strandenge ved øens yderkanter, er resten af dens jord, eller omtrent 1.200 tdr. land, frugtbar agerjord, som næsten alt sammen er under plov. Det giver et godt billede af øens naturlige rigdom, at den, der kun er en femtedel større end Venø, næsten har 800 indbyggere mod dennes 293, og at den rummer 4–5 smålandsbyer eller samlinger af huse med i alt 184 beboelser. Af disse er ikke mindre end 28 gårde på over 1 td. hartkorn, medens resten er boelsteder og huse, de sidste mest beboet af fiskerfamilier, af hvilke her er omtrent 90.

De udstrakte strandenge, som er så lave, at de ofte er udsatte for oversvømmelse, er bredest på nordsiden og her opfyldte af store og små laguner. Kæret, som skærer tværs over øen, er et gammelt sund, som har delt den i to dele, af hvilke den større, nordlige for det meste er lavtliggende og bølget land, medens den sydlige gennemgående er noget højere og på sin østkyst har klinte, der når 13–14 meters højde. I det grunde vand omkring øen skyder fra nordsiden to odder ud, Bøløre og Bastholm Odde, mod vest Skalmør Odde og Mølodde. Fra Thyholm er øen adskilt ved Tambo Sund, hvor der fra Mølodde fører en 200 m lang stendæmning over til fastlandskysten. Sydligst ender øen i den lange, smalle Jegind Tap. Fra Bøløre Odde er der færgeforbindelse med Hesterodde på Mors, og omtrent midt på østsiden har øen sin lille fiskerihavn, som er bygget i 1900, men som ligger på et så uheldigt sted, at indløbet til den bestandig sander til.

Dens hovedlandsby, Jegind by, ligger omtrent på dens midte; langs øst- og

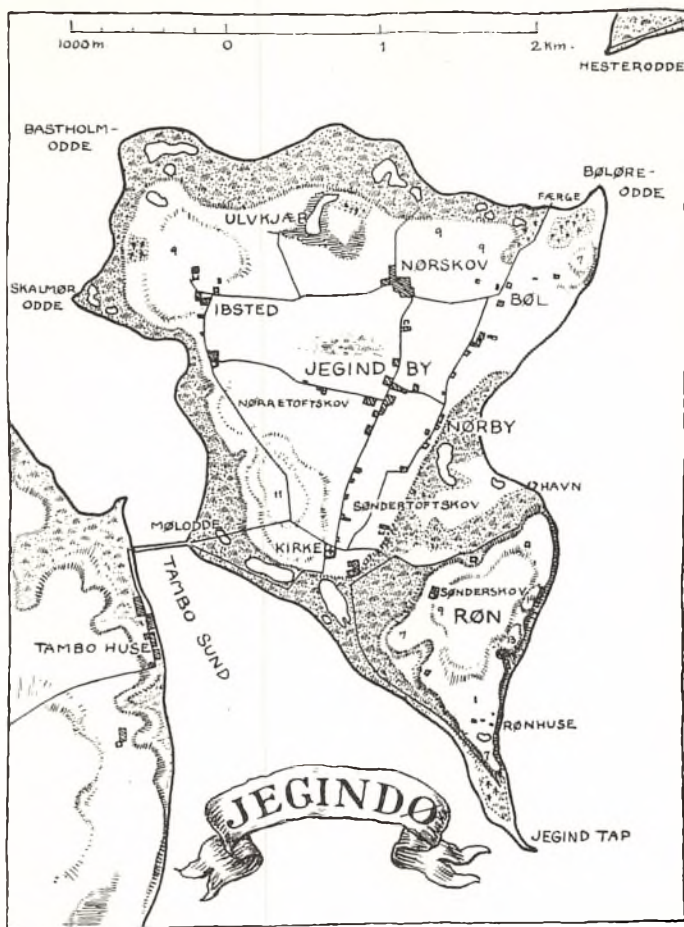

nordsiden ligger Nørby, Bøl, Nørskov og Ibsted. Ensomt på nordlandets syd-ende ud mod kæret ligger kirken og præstegården, og helt ude på den sydlige del af øen ligger Rønhuse foruden nogle få gårde.

At den nu fuldstændig skovløse ø ligesom næsten alle vore småøer har været skovdækt, vises af navne som Nørskov, Nørtoftskov, Sønderkov og Sønder- toftskov. I Valdemar Sejrs Jordebog, hvor der nævnes jagthus på øen, staves dens navn desuden *Ekund*, og det har sin sandsynlige forklaring i dens gamle egeskove. Eg hedder på jysk jæg (med stærk lyd af *i* i den første konsonans), og beboerne kalder sig selv jeginboer. I en gammel bog fra 1760, som findes i præstegården, staves navnet Egenøe. – Af andre stednavne på øen udtales Bøl med langt *ø* som *Bøel*, Ibsted udtales *Ywsted* (i kirkebogen skrives det i 1800 *Ydsted*). Ulfkær, et kær på nordsiden, udtales *Ullkjar* og kommer naturligvis af ulv (jysk ull, flertal uller, f. eks. i ordsproget: Der er uller i mosen).

Danske Atlas (1764) siger følgende om øen: „Jegenøe . . . . var fordem en liden Forlæning for sig selv. 1523 fik Rigets Marsk Herr Tyge Krabbe af Kong Frederik I Forleningsbrev paa Kronens Øe Jegenøe, at beholde qvit og frit sin Levetid.“ Det af hans børn, som hans gård Bustrup (i Ramsing sogn, Viborg amt) tilfaldt, skulle have øen efter ham i forlening på livstid.

Lenet synes en tid lang at være blevet i familien, således fik en senere Tyge Krabbe til Bustrup af Christian IV kronens gods og gårde på øen, hvoraf han selv skulle „beholde halve Parten af Indtægten“ og til gengæld „tjene Kongen og Riget med en gerust Hest, holde Godset ved Magt og ei besvære Bønderne med nye Indfæstning og usædvanlig Paalæg.“ – 1603 havde Mourids Stygge øen i forlening. I øvrigt fremgår det af Pontoppidans beretning, at øens skove allerede på hans tid er fuldstændig forsvundne.

I Laurits Engelstofts: Rejseagttagelser i Jylland i Aaret 1805 (se sml. t. Jydsk Hist. og Top. III, 6 b. s. 21) finder jeg følgende:

„I Østerassels Sogn (på Mors) ligger Herregaarden *Lund*, hvis Gods nu er udstykket. En af dens sidste Ejere var Cancelliraad *Lund*, en haard Tyran, hvis Navn endnu nævnes med Skræk. Han plagede Bønderne med umaadelig Hoverie og slog endog nogle ihjel, som det da hedte sig vare pludselig døde. Han pidskede selv paa Bøndernes Heste, til de styrtede, og trøstede Bønderne med, at Følfår (hingsten) levede endnu. Hans bønder vare over al

Beskrivelse usle, og deres Heste ved Mishandling saa afmægtige, at Bønderne i Øster-Assels maatte om Morgenen gaae om til hinanden for at hielpe hverandre at reise deres Heste, som ikke kunde reise sig selv. Han tvang Indbyggerne paa *Jegindøe*, som have een halv Miil over Vandet, til at komme til Hove, i hvad Veirligt det var, og pryglede dem og satte dem paa Træhesten, naar de kom for sildig. Han efterlod sit Gods i Armod, sin Formue ødelagt, da Godset tilsidst kostede ham mere end det indbragte, og sit Navn i Forbandelse. En Søn af ham er for nærværende Tid Præst i Kornum og Løgsted.“

Den omtalte herregård Lund var i middelalderen et kongeligt slot og gods, som havde eget birk. Efter senere at have været i flere adelsmænds eje, blev det i 1651 sammen med herregården Bustrup i Ramsing sogn solgt til Albert Berns og Leonhard Marselis. Begge gårdene solgtes af førstnævntes efterkommere til *Thomas Lund* til Grinderslevkloster i 1763, og efter dennes død solgte hans enke Lund til Hans Meulengracht og Saxo Aschanius.

Thomas Lund døde i 1777. – *Hvorledes* den merbemeldte bondeplager gik heden, derom beretter den 60-årige gårdejer Anders Christian Kjeldgaard på Jegindø følgende, da jeg en dag besøger ham:

Kjeldgaards far var to gange gift, og hans første kone gjorde hoveriarbejde på Lund. Men før hendes tid var fortællerens bedstefar kusk på herregården, da en vis Thomas *Pihlbien* (Pileben) var dens og øens indehaver. Efternavnet var et øgenavn, som herremanden, der var frygtelig hadet af bønderne, havde fået på grund af, at han havde træben. Hans virkelige efternavn havde fortælleren glemt, men der er jo næppe nogen tvivl om, at det er den førnævnte Thomas Lund, her er tale om.

Mens bedstefaderen var kusk hos Thomas Pihlbien, havde denne lavet noget svig af en eller anden stærkt graverende art og blev i den anledning stævnet for retten i Viborg for at få sin dom og straf. Da han dérinde mærkede, at sagen gik ham hårdt imod, besluttede han i sidste øjeblik at komme væk, og han beordrede kusken til at vente ham med køretøjet et bestemt sted i byen. Her steg han på vognen og bad kusken køre ham hjem, alt, hvad remmer og tøj kunne holde. „Do mo kyer ålt hwa’ do kan, men do mo ett’ la æ bæster sætt’ æ lyw te!“ sa’e han. Kusken lod de fire strække ud og nåede da også færgestedet ved Sallingsund. Men da de vel var blevet færget over sundet, så de allerede stafetter efter dem på den anden side.

Så snart de nåede Lund, gik herremanden ind og tog et papir, som han gav kusken, idet han sagde: „Det hær ska do ha, for det te do hå’ kjor så godt for mæ idaw.“ Og så gik han lige ind i sit kammer, slog døren i lås og tog livet af sig.

Men papiret var et skøde på gården Mygdamgård i Vesterassels sogn! Og

kusken fik virkelig gården. Som dennes ejer druknede han senere på fjorden, da hans søn, fortællerens far, var otte år gammel. Siden er gården igen gået ud af slægtens eje.

Kjeldgaard fortæller, at der var to gamle gårde i Bøl, som i hoveritiden skulle „bøjel“ de andre (sende bud til), når der skulle gøres hoveri på herregården, og til gengæld var de fritaget for selv at sende folk derover.

Nord for kirken stod i ældre tider på den vestre side af vejen en stor busk, som kaldtes „æ thingbusk“. På dette sted skulle øboerne give møde, når herremanden ønskede at gøre aftaler med dem eller sende dem meddelelser. – Resterne af de gamle skove, siger han, har stået på midten af øen, hvor „skov“ endnu findes i endelsen på en del stednavne. Og i nærheden af Nørskov fandtes endnu i fortællerens barndom nogle hedestrækninger, hvor man fra nogle dybe huller havde fremdraget store rødder af egetræer.

Kjeldgaards mor har fortalt ham, at i Ullkjær dræbtes den sidste ulv på Jegindø. Hendes bedstemor tjente dengang, vist for henimod 150 år siden, på Bustrup i Salling, og der sås disse udyr også endnu af og til på den tid.

Der er ingen tvivl om, at dette godt kan have sin rigtighed. Hele det attende århundrede igennem hører man endnu om ulvenes hærgen i Nørrejylland, hvor der i hvert andet sogn findes stednavne, der minder om dem. Om forsøgene på at udrydde ulvene heroppe findes der bestemte efterretninger fra årene mellem 1732 og 1769, da de endnu stedvis kunne være en fuldkommen plage for beboerne. Prisen på en skudt, gammel ulv var 4 rdlr., for en hvalp 1 rdlr. På en offentlig foranstaltet klapjagt på hovedgården Bistrup (gl. Biskopstorp) ved Hjørring kom der i et ellekrat mellem Hovlbjerg og Bistrup skove to ulve for, af hvilke den ene blev skudt. På Bistrup hænger endnu et billede af denne ulv med følgende inskription: Hr. Justitsraad de Lichtenberg hafver skudt denne Ulf 1769 d. 12. Januar.

Først så sent som i begyndelsen af det nittende århundrede blev den sidste jyske ulv nedlagt ved Estvadgård ved Skive, efter at den længe havde gjort egnen usikker mellem denne by og Holstebro, hvor den brød ind i husene og tog ungvæg, får, plage og føl. Ådslet af et føl, den havde dræbt, men på grund af forstyrrelse forgæves havde forsøgt at slæbe med sig, blev lagt ud for den. Ulven indfandt sig først på ny på stedet den sjette nat, efter at kadaveret var lagt ud, og her blev den anskudt. Med det ene bagben skudt over flygtede den ud i en eng, hvor man senere hørte dens tuden, fandt den og gav den fangstskud. Det var en meget stor hanulv, og skindet af den udstilledes i nogen tid uden for rådstuen i Holstebro.

Den blev skudt den 21. juni 1813! – (Se J. J. F. Friis: Bidrag til Ulvenes Historie i Vendsyssel, 1866–67, og Ed. Erslev: Om de glubende Dyrs Undergang i Nørrejylland, 1871).

Bønderne kan desværre næsten aldrig tidsfæste deres beretninger fra gammel tid. Det havde ellers været interessant at få nogle data for ulvenes sidste optræden på Jegindø.

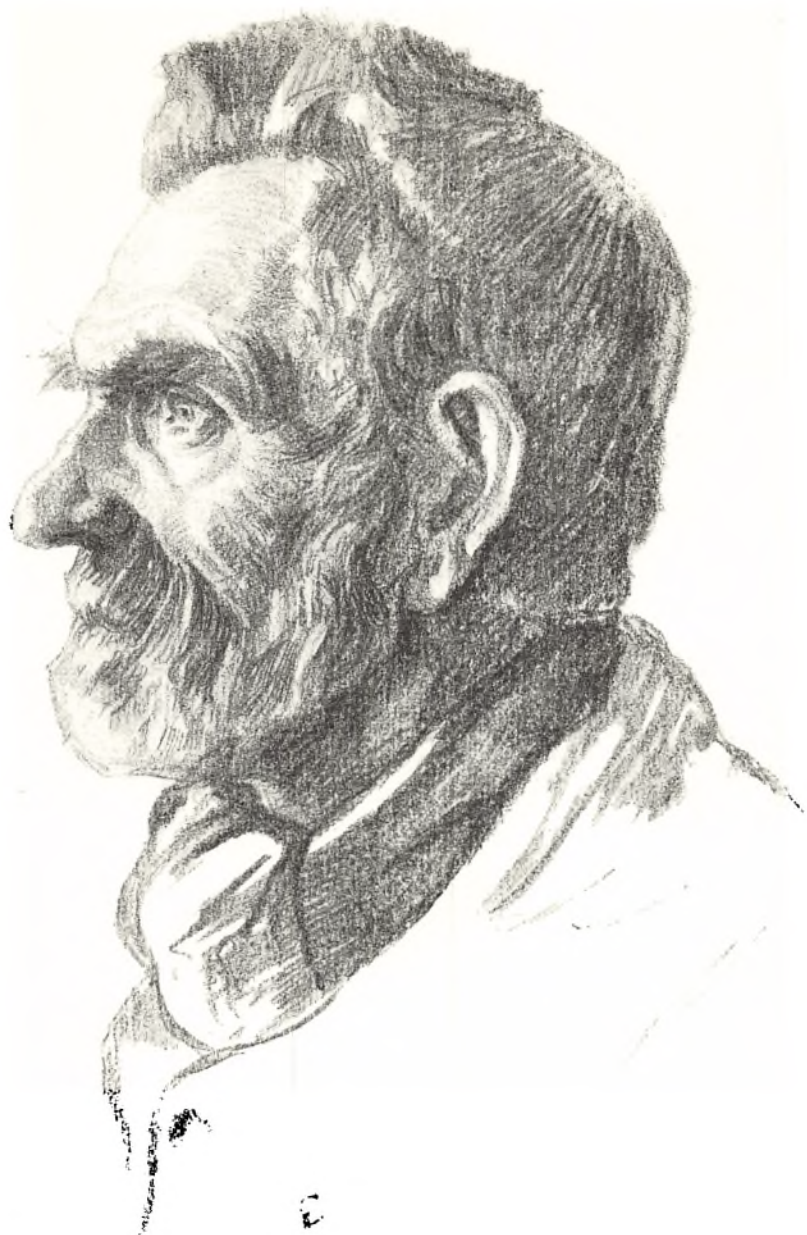
Gårdejer Thomas Mors fortæller, at jegindboerne temmelig sikkert er blevet selvejere omtrent samtidig med, at godset Lund udstykkedes i 1805. Om indbyggerne siger han i øvrigt, at der kun er overordentlig få gamle jegindboslægter tilbage imellem dem; de fleste folk er indvandret, og mange familier har kun været her i et a to slægtled. En mængde fiskere er kommet hertil fra Harbøre. Og ligesom jegindbofiskerne ofte rejser til Grenå for at fiske i farvandene déromkring og ender med at gifte sig med en pige dér på stedet og blive væk med det samme, sådan hænder det også ofte, at Harbøre-folkene bliver fanget af en lille pige her på øen og går i hyttefadet.

En god repræsentant for en af de ældste, ægte jegindboslægter er den næsten firsårige Silius Pinderup. Med sit hårdføre, benede ydre er han en god vestjyde at se til, til trods for at hans tykke, stride hårvækst næsten er sort. Årene har krummet hans ryg, men han må have været en imponerende karl at komme nær, da han endnu havde sin rejsning. Han er en af de elskeligste gamle mænd, jeg har truffet; men som de fleste jegindboer, selv de ældste af de indfødte, vidste han næsten intet at berette om sin ø. Han henviste mig til præsten, om hvem han sagde: „Det æ en gue' præst, sjel om han ålle hå' wot på undervisitetet, men æ bløwwen præjst i Amerrika.“

Ved at henvende mig til den unge præst, som kun har været på øen et par år, får jeg at vide, at han allerede har samlet ikke så lidt materiale til belysning af øen og dens beboere i tidligere tid. Han fortæller mig således, at den lille Ibsted på nordsiden tidligere må have været en langt betydeligere bebyggelse, idet kirkebogen viser, at her tidligere er født en mængde mennesker på stedet. Ligeledes viser han, at navnet Sønderskov, som nu findes på en gård på Røn, tidligere fandtes ved Nørbys sydlige side ud mod det store kær.

Angående overtroen, som har holdt sig længe på øen, fortæller præsten, at fiskerne anså det for at være tegn på det alvorligste uheld, når de på vej til båden mødte en hare – det måtte absolut bringe uvej eller i al fald en dårlig fangst. Endnu værre var det at møde en frugtsommelig kone, og det var almindeligt, at disse af sig selv gik langt af vejen for folk for ikke at volde ulykker. Præsten siger, at det endnu er yderst sjældent at se en frugtsommelig kvinde vise sig uden for sit hus.

Løber en efter en fisker, som skal ud på fangst, med noget han har glemt, da medfører også *dette* ulykke. Man må lade manden fare uden at bringe ham de glemte ting!

DEN 76-ÅRIGE SILIUS PINDERUP, KJELDGAARDEN. JEGINDØ

Den ældste gård på øen, og en af de smukkeste, Nørskovs gamle hovedgård, er for få år siden blevet forladt, fordi dens 33-årige ejer hængte sig dér. Siden vil ingen mennesker bo der. Alt står endnu på plads i stuerne, endogså den døde mands bibel lå til for ikke længe siden opslået på bordet på det sted, hvor han sidst havde læst i den!

Blandt de indvandrede Harboørefiskeres efterkommere er Søren Madsen Sørensen Brist den mest fremragende og vistnok øens største matador. Hans far var tjenestekarl på en gård ved Harboøre, som hed Brist, og hans navn var Mads Brist. Han kom her til øen for omtrent tres år siden og bosatte sig. Søren Brist, som jeg besøger i hans hjem ude på Røn, fortæller mig, at det var i årene 1860–70, netop da hans far emigrerede, at hovedindvandringen fra Harboøre fandt sted, og at det dengang især var en del yngre, nygifte folk, som hellere ville drive fiskeri herinde på fjorden end ude på det farlige Vesterhav.

Mads Brist havde held med sit fiskeri, og velsignelsen er gået i arv til sønnen. Denne er nu en mand, som har fire store både i gang på søen og holder mandskab til deres betjening. Selv er han gået i land, er blevet indremissionær og fanger sjæle. En del af sine store indtægter skænker han til missionsbevægelsen. Han fortæller, at troen først kom hertil i 1874 i følge med en ung præst fra Fyn, Søren Poulsen, som døde her i 1878. Det var åbenbart ikke for tidligt, at missionen holdt sit indtog, siger Søren Brist, for jegindboerne var, før denne bevægelse greb dem, de værste drukkenbolte, solderister og slagsbrødre, der gjorde omegnens markeder usikre og havde et grimme ry. Ingen af de nulevende beboere ynder at berette detaljer om denne svundne tid, men bliver tavse, når talen drejer *den* vej!

Nu findes hverken kro eller spiritus på øen. I stedet har man det i 1888 opførte missionshus.

Det er ikke alene missionen, som denne mand har betænkt med sine midler, også det gemene bedste har han tænkt på, således ved opførelsen af den lille fiskerihavn i året 1900 på østsiden af øen. Til stor skade for fiskerbefolkningen og for ham selv er dette foretagende desværre mislykket. Alleerede i 1912 måtte havnen ombygges på grund af tilsanding, og nu er indløbet på ny tilstoppet, så man hverken kan komme ind eller ud. Havnen er lagt på et galt sted, og ligegyldigt hvorhen man drejer dens gat, er intet *purgativ* stærkt nok til at klare denne forstoppelse, der hårdnakket vender tilbage med visse vinde.

Søren Brist siger, at der næppe foreløbig er nogen chance for at få fiskerne på øen samlede om at sætte et sådant foretagende i gang et andet, heldigere sted, skønt en havn i høj grad tiltrænges.

Øens kirke, som ombyggedes i 1917–18, efter at den allerede i 1888 havde fået en tilbygning, er både anselig og smuk, og arkitekten Hovard Paludan har skilt sig udmærket godt fra den vanskelige opgave. Den gamle, romanske kirke danner endnu hist og her kernen i murene, men er i øvrigt fuldstændig forsvundet, når undtages korets ydermur, hvor de gamle kampesten endnu ses. Øens præst gav mig målene på den gamle kirke, som har haft meget beskedne dimensioner. Opmålingen, som er fra 1863, ser i hovedsagen således ud: De to alen tykke mure bestod af kamp, hist og her iblandet munkesten. Våbenhuset, som lå på sydsiden, havde et indvendigt længdemål af 5 alen og en bredde af $4\frac{1}{2}$, medens højden var $3\frac{3}{4}$ alen. Skibet var 24 alen langt og 9 bredt med en højde af 6 alen. Kirken havde bjælkeloft og brædegulv, og her fandtes 23 stole, hver rummende 5–6 personer, medens pulpituret i den vestlige ende rummede 25–30 personer. I den østlige ende var til venstre for alteret sakristiet, og til højre stolestade med kirkesangerens plads. Kirkebogen meddeler, at på den gamle degnestol fandtes indtil 1862 Juelernes og Kaasernes våbener. Den gamle klokke bar på latin følgende indskrift: „I det Herrens år 1463, på den ottende dag efter Marias fødsel, er Jegindøs klokke støbt til ære for Sct. Laurentius.“ (Marias fødselsdag var 8. september.) – Det smukke dåbsfad har en fremstilling af syndefaldet.⁶³

Den gamle, anselige præstegård, som ligger tæt sønden for kirken, er im-

ponerende ved sine dimensioner både i stuehus og ladebygninger. Desværre står den vist for nedrivning og ombygning, da den vil blive for kostbar at restaurere og desuden er utidssvarende ved sit store omfang. Alt for mange af disse gamle, herskabelige præstegårde, som rummede en kultur, der er gået til grunde med de ofte højtdannede slægter, som beboede dem, forsvinder nu sammen med disse.⁶¹

Til kirken og præstegården kan man fra broen ved Tambo Sund komme ad to veje, af hvilke den sydligste fører over vestsiden af det store kær. Her, hvor den vide, flade sænkning er dækket af småsøer og laguner, er et vældigt leben af vadefugle. En bekkasin står ganske nær ved vejen, kigger på os og tjepper lidt, da vi nærmer os. Så flyver den op og bliver ved at skænde videre i luften, til den daler ned og forsvinder i rørene. To unge brushøns ser vi, den ene vader rundt en snes alen fra os på sine lange, fine ben, medens solen lyser på dens nydelige, plettede ryg og vingefjer. Den anden ligger og hviler sig i en græstue. Det er nok han og hun. En stor regnspøve trækker over på sin langfart, præstekraver, strandskader og viber fløjter og skriger. En gråandehun letter og flyver over mod Thyholm. Hættemåger og enkelte dværgterner ses nærmere ude ved stranden, og over kæret i vest kredser store vibeflokke på flere hundrede.

Ude i det vide kær gror i og omkring de sivklædte vandhuller pileurt, skeblad og vandspir, mens der på de tørre steder derude er en fuldstændig hedeagtig bevoksning af lyng, klokkelyg, rensdyrlav og revling. Da vi når helt over til østsiden af Røn, finder vi klinterne begroede med hyld, sandtidsø og brombær, en enkelt tjørn, og desuden et væld af vilde urter som timian, stenurt, blåmunke, følfod, blåklokke, perikum, agersnerre og gul snerre, røllike, tormentil, engelskgræs og blodrød kløver, stedmoderblomst, musevikke, jordrøg og svinemælk.

Østkysten af Røn med dens høje, prægtige klinter, som med deres yndige bevoksning falder i stejle skrænter ned mod den smalle, sandede forstrand, er et af de smukkeste og ejendommeligste landskaber på øen. Husene og de enkelte gårde herude er næsten alle af god, gammel type, mørke i farven, for det meste af røde eller brunlige mursten og stråttækte – et overordentlig smukt og sjældent syn nu til dags!

Fra havnen krydser vi atter kæret mod nordvest til Nørby, som er et henrivende sted med store, gamle gårde; også stråttækte murstensbygninger med frodige, velholdte haver liggende på skråningen ned mod lavningen, hvor det sortbrogede jyske kvæg græsser. Det ville være et næsten fuldstændig østjysk landskabsbillede, hvis ikke de udpræget vestjyske gårde lå her.⁶¹ Hvor grundforskelligt er ikke dette i enhver henseende fra Venø! Hist hede, beplantet med ofte forkrøblede bjergfyr og gran, som mange steder har øde-

lagt den oprindelige natur – her frodige, fede marker og så godt som ingen beplantning. Hist hæsle nybygninger, hvorhen man end vender blikket, her gamle, rige, velbevarede gårde, smukke huse og velholdte, yndige haver. Kun et enkelt sted ved kæret fandt vi spor af en lille plantning, som så slemt vantreven ud, især nogle hvidgraner, der for de flestes vedkommende kun havde en elendig vækst.

En mængde diger og markskel er beplantet med pil og tjørn, der ofte danner tætte og frodige hegn i modsætning til hvidgranen, med hvilken det samme er forsøgt; denne står forblæst, rustfarvet og sørgelig at se til. Hvorfor bruger man ikke altid de to førstnævnte vækster på sådanne steder, da de dog har vist deres evne til at trives her til lands og er langt smukkere end nåletræerne?

Ad véjen mod vest går vi videre til Jegind by, øens største, men af ydre mindst interessante landsby. Blandt dens nybygninger er en prunkende, usmælgelig mejeribygning, som ligefrem gør ondt i øjnene.

Ligesom Nørby er Nørskov for den ældre dels vedkommende en herlig plet. I de prægtige haver finder vi her som næsten overalt på øen et rigt og skønt blomsterflor, således pragtfulde liljer og rosenbuske, selv foran de mindste og fattigste huse.

Men her i byen møder vi også et mærkeligt, trist syn. Det er den gamle Nørskov hovedgård, som præsten havde omtalt for mig, og som vi her fandt i dens elendige tilstand af forladthed og vanrøgt. I det gamle stuehus, hvor taget næsten er opløst og nedblæst, er alle vinduer slået ind, så blæst og regn holder deres indtog gennem dem. Murene fejler tilsyneladende intet, og det ville vist medføre en forholdsvis ringe udgift at sætte det hele på fode.

Vi ser ind gennem de tomme vinduesåbninger – hele otte fag vender ud mod vejen – og finder, at stuerne har så godt som hele deres oprindelige bohave og udstyr endnu. To store, prægtige bilæggerovne fra Frederik IV's tid på hele træfundamenter, langbænke langs ydervæggen, alkover malede med en meget smuk, dybgrøn farve. Rundt omkring ser vi en mængde herlig gammel fajance og glas med påmalede blomster – ja endogså bøger, der endnu står på deres hylder, opdager vi. På en af de malede alkovevægge sad et af disse gammeldags „farveladebilleder“, som tidligere prydede en mængde bønderhjem: Landsoldaten til hest foran endnu en til fods, malet med strålende, ublandede farver, dekorativt og smukt, og passende nøje ind i det gamle, venlige interiør.

Støv og spindelvæv har lagt sig over det hele, og vind og vejr går gladelig igennem de gamle stuer, der ellers står som den dag, man flygtede herfra. Det hele er givet til pris for rotter og mus. Kunne øboerne ikke, inden det bliver for sent, enes om at redde dette gamle hjem og sætte det i stand – af pietets-

Jegendo Juli 1924 J.S.

hensyn, af respekt for deres slægt og dens minder? Hvilket folkemuseum øen her kunne få!

Videre går vi ad vejen til Ibsted over nordlandets lille højdeplateau, som blidt hælder ned mod kysterne og mod kæret i syd, bestandig gennem dette i sin karakter udpræget østjyske landskab med de store, rige gårde, bugnende kornmarker og havernes mægtige trægrupper. En mærkelig dybrød farve på enkelte gårdes murstenslænger viser sig at være fremkommet ved, at disse er overstrøget med en kalkfarve, sandsynligvis italienskrødt; det giver en fuld, smuk tone, som står fortrinligt til den dybgrønne mosfarve på de gamle stråtage, der øverst bærer et skjærmende dække af smukke mønningstørv, lagt sideværts over hinanden som teglsten.

Langs vestkysten går vi hjem i bygevejr og blæst. Også herude er landet smukt, som det falder med de frodige marker ned bag de røde gårde mod den blågrå, stormruskede fjord, bag hvilken Thyholms høje banker ligger plettede af lys og skygge under den forrevne himmel. Men herude er man ikke i Østjylland længere. Det er den alvorlige vestjyske natur, som åbenbarer sit ansigt med dets barske og hårde linjer – selv dets smil er strengt, når et solstrejfe et øjeblik glider hen over det.

En dag under et voldsomt regnskyl søgte jeg ly i et lille hus på sydsiden af øen, hvor flere af øboerne havde rådet mig til at aflægge en visit – altid

med et forborgent smil, som de dog aldrig forklarede mig årsagen til. Nu fik jeg altså lejlighed til at stifte bekendtskab med beboerne, en gammel forhenværende fisker og hans kone. Manden viste sig at være den besynderligste form for fisker, jeg endnu har haft for øje; han lignede mest af alle en af vore gamle officershelte fra treårskrigen. At dømme efter hans tale havde han ikke haft meget at gøre med opfindelsen af det eksplosionsstof, som disse anvendte. Og nogen helt var han heller ikke, i al fald ikke, når hans kone var i landskabet.

Da jeg anmodede ham om at måtte tegne ham, stak han straks af, men blev i næste nu bragt ind ved frakkestroppen af konen. Forgæves forsøgte hun og jeg i forening at overbevise ham om, at det ikke kostede penge at blive tegnet – tværtimod! Endelig anbragte hun ham resolut på en stol, vaskede og klippede ham og gav ham en hat på, hvorefter hun betydede ham, at nu var det rådeligst, at han blev siddende, til jeg gav ham fri. Hvorefter hun skred over tærskelen til køkkenet:

Ej min Hustru Ilsebil
vil som hendes Husbond vil!

En gang imellem viste hun sig i døren og lod et øje hvile på ham gennem sprækken, hvad der øjeblikkelig på ny slappede hans muskler, som stadig var parat til spring. Mindst hvert femte minut hviskede han til mig, om han nu dog ikke snart kunne slippe. Men jeg skelede bare til køkkendøren og lod trolddommen hvile over ham en times tid, til jeg var færdig.

Konen var mindst lige så mærkelig som manden, og jeg havde den største lyst til også at tegne hende. Men da jeg ikke rådede over magter, som kunne holde *hende* i trance en hel time, opgav jeg tanken i fødslen. Hun var en lille væver én; trods sine firs år så hun ud til kun at være tres og bar endnu spor af en ejendommelig skønhed. Hun hadede jegindboerne til hobe, hvad hun ikke lagde skjul på, og da familien ikke er missionsk, har den jo nok vanskeligt ved at begå sig, om end hun sikkert har en støtte i sin rappe tunge. Om en af de mest fremstående folk på øen sagde hun:

„Ok Herregud, det er s'mænd en sølle minnesk – ja da så møj en *ring* minnesk. Han æ ett' bæjer end et 9-tal u'en håll!“

Et nital uden hale er et nul.

Hun sagde hele tiden do til mig og dunkede mig i siden, når hun sagde noget særlig spøgefuldt. Og skæmten var somme tider temmelig grovkornet. Da jeg ville betale manden nogle kroner, fordi han havde siddet for mig, snuppede hun adræt pengene ud af hånden på mig, idet hun sagde:

„Dem ska a nok find anvendels for. – Kom do te a, saa' Wohherr' te Gam-mel-Ann'!“

A. Fr.
1924.

FISKER CHRISTEN HURUP CHRISTENSEN FRA JEGINDØ

Men i sit hjem er denne gamle, mandhaftige kvinde et meget dygtigt menneske. Næsten hele deres lille hus har hun selv muret op fra grunden, og rundt om det har hun lavet den prægtigste blomsterhave, der er et mønster på sirlighed og velplejethed. Jeg tvivler ikke om, at skillingerne havnede i de rette hænder.

Med hensyn til øens dyreliv fortalte beboerne, at her i modsætning til på Venø nu næsten ingen harer findes, idet man klogeligen ikke har lejet jagten ud, men selv slår harerne ihjel og æder dem. Agerhønsene er endogså helt udryddet. Her er meget få vandrotter og slet ingen brune rotter, hvorimod her findes en del markmus og mange husmus. Muldvarpen forekommer ikke på øen. Her er pindsvin, og af rovdyr både mår og lækat og vistnok ilder, medens ræven mangler. Hugorme og snoge findes ikke på øen.

Vi så kun omtrent 35 fuglearter, og det bestandig rædselsfulde vejr havde nok sin skyld deri, især i dette, at vi foruden lærken og engpiberen så yderst få sangfuglearter. Dominerende i arternes antal var vaderne, især i og omkring det store kær – ikke mindre end en halv snes arter fandt vi her, blandt hvilke foruden de allerede nævnte muddersnepper, blichøne, rørhøne og en enkelt klyde.

Fuglene var mærkværdig tamme på øen. Uden for et fiskerhus nær ved Tappen sad en dag en hættemåge på en møddingkasse, og lige op ad den gik en lille pige og trillede med en barnevogn. Da Johannes Larsen spurgte hende, om det var hendes måge, stirrede hun meget forbavset på ham – men da hun derefter rystede på hovedet, fløj mågen.

Også krager, brushøns, bekkasiner og engpibere var overordentlig tillidsfulde. Lærkerne kunne vi gå til og stå og iagttage på fire-fem skridts afstand. Både disse og engpiberne var meget talrige, og bestandig hørte vi deres sang over øen, når uvejret gjorde den ringeste pause.

Mindst tre dage af vort ophold ved øen måtte vi holde os om bord på grund af storm og regn, som umuliggjorde ethvert arbejde i fri luft. Heri ligger bl. a. grunden til det ringe antal fotografier fra dette sted. Når det ikke stormede, kom havgusen tyk og ugennemsigtig ind fra vest og svøbte sig iskold og gennemtrængende om alting.

Den kommer slæbende som tykke tæpper, det ene bag det andet, skjuler den nære kyst og lægger et grågult, rustent skær over marker og hegn. Alting drypper af væde, på skibet hænger tunge, klare dråber, som langsomt glider ned ad stag og barduner eller falder med tunge klask på dæk og ruf.

Time efter time går i dette dødsens triste halvmørke, hvor man helt ind til knoglerne føler den gustne kælderkulde, som tågen svøber om os. – Så hænder det, at en lille krusning iler hen over det døde vandspejl, det første tegn til,

at nordvesten nu kommer og fejer rent. Brisen stiger, småbølger begynder at mumle ved bordene. Og så tager den fat, denne liflige vestenvind – gusen løfter sig, den bliver til drivende dis og flimrende slør, mens lyset bliver gyldent og alting svømmer i broget perlelans. Så dukker landet op omkring os, Jegindøs kirke toner frem, sær og uhåndgribelig, større end nogen sinde, som et fata morgana gennem tågeglansen.

Og så får vi måske endnu en gang nogle få timers pause, i hvilken vi kan søge i land og arbejde, mens vi prøver på at tørre de våde klude i blæsten . . .

„Har De fået meget regn i år?“ spurgte en tilrejsende københavner engang en vendelbo, som var kusk for ham i sin hjemegn.

„Å – jow, såmænd,“ lød svaret. „Så'en po di større ejendomme æ der jo ett' faldt så lidt!“

I denne sommer har selv småørerne fået, hvad de har godt af!

Fuglholm

Limfjorden ejer en mængde små, ret ensartede græsholme, af hvilke et par grupper ligger vest for Øland i Nibe Bredning og ved den nordøstlige kyst af Løgstør Bredning og i øvrigt spredt rundt omkring. En mængde af dem anvendes til høavl og græsning. En enkelt, mindre gruppe findes i farvandene mellem Mors og Thyholm, og da disse er udprægede fugleholme, aflagde vi et par af dem et besøg på vor vej gennem denne vestlige del af fjorden.

Det var blevet et overraskende fint sommervejr den morgen, da vi forlod Jegindø. Vi tørnede ud allerede klokken halv fem, startede en halv time senere og gik nordpå for at nå til Fuglholm, under hvis østside vi ankrede op ved halv syvtiden. En fin nordvestlig brise har rensset luften, og rundt til alle sider ligger fjord og kyster så blændende klare, at vi på tre miles afstand ser gårde, træer og høstakke så skarpt, som om de var os ganske nær. Det er som på den klareste septemberdag.

Over den lille rørklædte holm løfter sig straks ved vor ankomst så kolossale mængder af måger, at jeg ikke mindes at have set noget lignende, og en øredøvende skrigen fylder luften. Da fuglene i nogen tid har svævet som en tæt sky over holmen, daler de langsomt som tusinder af snefnug ned over det dybblå vand, hvor de kaster sig. Som to hvide rev strækker fugleskaren sig ud fra holmen i nord og syd.

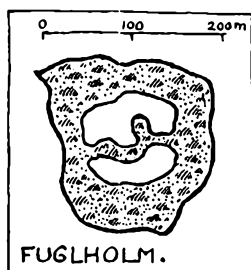

Det viser sig at være to store kolonier af hættemåger og terner (*Sterna sandvicénsis*), som behersker øens fugleliv. I den velkomst, de bød os, må indbefattes guanostanken, som på læsiden af holmen møder os som et vel forberedt gasangreb og længe tvang os til at holde fingrene om næsen. Man bør ikke nærme sig stedet fra denne side uden gasmasker.

Det, som vi udefra troede udelukkende var rørskov, viser sig også at bestå af kolossale mængder af strandmælde, som er usædvanlig høj og frodig. In-

den for disse, der som en ring går langs kysten, finder vi rajgræs, og bag dette nogle laguner med salturt langs bredden. Lindhardsurt og rødbynke blander deres stærke farver mellem alt det grønne, og langs den sandede og stenede forstrand med dens store tangdynger gror spredt marchalm og hvene.⁶²

Den lille holm har form omtrent som et koralrev, idet der på dens midte ligger et par smålaguner tæt op ad hinanden, omkring hvilke landet danner en næsten regelmæssig ring. Den ligger i Hvidbjerg sogn i Thisted amt og opgives til at være 4,6 tdr. land, men man kommer sandheden nærmere ved at anslå den til at være 2¹/₂ td. land og 2 tønder vand.

Nogle af de flygtede fugle er igen kommet på vingerne over holmen, og mens luften sønderflænges af deres nervepirrende skrål, flyr deres yngel til alle sider omkring os. Hættemågeungerne, af hvilke enkelte er næsten flyvefærdige, løber straks ned mod stranden eller søger at lette, men trimler omkuld og fortsætter til fods, til de når vandet og ror bort, mens de skriger, som om de har en kniv i halsen. Terneungerne flygter derimod straks ind mellem rørene; men bestandig kommer der nye frem, de vælter op af jorden som trolde af deres huler og iler bort over stranden, hvor de store mennesker ikke kan følge dem uden at synke dybt ned i den halvrådne tang, der er blød som mudder.

I modsætning til de latterlige hættemågeunger er de små unger af den kentiske terne meget smukke; vi fangede et par stykker af dem, og en enkelt blev fotograferet på Johannes Larsens hånd, hvor den bed kraftigt fra sig og endte med at lægge et visitkort, som var ganske utilsvarende stort i sine dimensioner.⁶³

Den lille holm er en herlig plet i den smalle fjordarm mellem de imponerende bakkelandskaber på Thyholm og Mors. Mod sydvest ses kun en kilometer borte herregården *Hindsels*, under hvilken den hører. Her fra dette fuldkommen uberørte sted, som synes at have ligget således siden tidernes morgen, ser vi gårdens mure og tage løfte sig mellem træerne i den parkagtige have – et syn, der følger os længe efter, at den lille holm for længst er forsvundet bag vor agterstavn og opslugt af de høje kyster på fastlandet bag den.

Allerede ved ottetiden var vi atter om bord og stod nordpå for at gå vesten om Agerø gennem Visby og Thisted bredninger. Agerø er nu, heldigvis for os, en halvø, som er landfast med Mors ved en bred vejle, så vi slipper forbi den uden ond samvittighed.

Klokken ni ankrer vi op ud for Lindholm.

Lindholm

Den er med hensyn til fugleliv en stærk modsætning til Fuglholm. Medens denne som den udprægede mågeø, den er, kun huser måger og terner, har Lindholm så godt som ingen sådanne, men til gengæld traf vi her andre arter, som næsten aldrig trives sammen med mågefuglene.

Hvis man tænker sig et spejlæg, hvor hviden er blevet for tyndt bredt ud over panden, så der er fremkommet en mængde huller i den, mens blommen har beholdt sin kuplede form, så har man et billede af omridset og formen af Lindholms overflade, således som den rager op over de grunde vande omkring den. Blommen er dens højland og den ældste del af den; hviden er de flade strandenge med deres utallige mængder af laguner.

Med sine 119,7 tdr. land hører holmen under Bodum sogn i Thisted amt; den anvendes af de Bodum bønder til græsning af kvæg, men henligger i øvrigt ganske urørt, og intet spor røber, at mennesker nogen sinde har sat deres fødder på den. Fra det højtliggende Bodum sogn på fastlandet i vest er den adskilt ved det kun 100 m brede sund Vejlen, medens afstanden til Agerø i øst er en god kilometer.

Det lille runde højland på dens midte er dækket af en sammenhængende lynghede – og for at blive i billedet fra før er „blommen“ flydt lidt ud mod øst, hvor heden løber i et smalt bælte ud mod forstranden som et svagt hældende skråplan. Mod vest og nordvest derimod falder højlandet med græsklædte skrænter temmelig brat ned mod lavlandet, der set oppe fra højderne synes at glide helt sammen med den lave yderkyst på halvøen Bodum. Et stykke inden for forstranden i det nordøstlige hjørne ligger et par flade rørmoser, og et lille kær med siv findes på plateauet mod sydvest.

Når undtages nogle mandshøje kærtidsler, som især på de frodige enge mellem sydsidens laguner når en usædvanlig pragt og størrelse, er der af den såre fattige bevoksning kun lidt dværgpil, som foruden lyngen og klokke-lyngen rager op over den magre jord. Og på fladerne, hvor forskellige for det meste lave græsser vokser, og nogle rør og siv hist og her gror langs kære-rens rand eller dækker en mose, og hvor yderst noget sparsomt marehalm har slået rod, finder vi langs stranden kun noget mælde og gåsepotentil.⁶⁴

Men dette fattige sted har atter den mærkelige charme, som de rige, dyrkede marker aldrig får. Det er denne fuldkomne uberørthed, denne kyskhed, som griber én om hjertet. Den vide himmel, den rene fjord, den jomfruelige jord – alt rundt omkring én og over én er et harmonisk værk af naturen. Og her er det *lyngen*, som giver hele stedet dets ejendommelige stemning –

denne stakkels vækst, som er ved at blive landsforvist og snart ikke ved sine levende råd, til trods for at de egne, som den prægede, engang var vort fædrelands ejendommeligste og skønneste! – Hvor hvælver en sådan soldagshimmel med de store, vandrende klodeskyer sig klarere og skønnere end over den brune hedeslette med dens varme og dybe tone, hvori klokkelyngens små bjælder ringler i den lette brise? ⁶⁴

Intetsteds forstyrres her dette billede, ingen mislyd er i denne herlige harmoni nær eller fjern. Her skal man ud for endnu at finde en ufordærvet rest af den hede, som ellers overalt i Jylland er blevet lagt for had og helt eller delvis udryddet:

Snart er Du slettet ud, mit Barndomsland,
hvor Rylen pylred om sin simple Rede,
hvor Porsen stod i Krans om stille Vand,
mens Maanen svæved over Moser brede.
Vemodigt gaar mit Blik blandt tavse Minder
som før, naar Duggen døbte Barnets Kinder.

Spar denne Rest af hærdet Urtidsjord,
den Solfaldsbro, den Blæstens brune Bane,
hvor Oldtids Sti sig dulgt i Lyngen snor,
og Luftens Syn slaar ud sin lyse Fane.
Lad ikke haant om Hedens „golde“ Gave;
det Land er fattigt, som er idel Have.

Da Aakjær skrev disse linjer, anede han vel knap, *hvor* galt det skulle gå.

En hare farer op af lyngen foran vore fødder og jager som en afskudt torpedo ud over kærret, så vandet står i skumsprøjt omkring den. Et par bekkasiner letter fra lagunerne derude, som står med deres kulsorte, skarpe rande om de solglitrende vandspejl, omringet af deres livvagt af ranke kærtidsler med violette faner på de slanke lanser. Et par klyder flyver over og spejler i forbifarten deres slanke fuglekroppe i vandpytterne. Længe hører vi deres dybe, melodiske fløjtetoner. Strandskader og store vibeflokke trækker om langs kysten og inde over de kærfyldte strandenge.

Beständig vedbliver bekkasiner enkeltvis at lette omkring os. Da vi når om til fladerne på nordøstsiden, hvor et par lange rørmoser bryder engen, bliver vi enige om at „klappe dem af“ for fugle. Mens Johannes Larsen gik langs kanten, traskede jeg, som havde mine søstøvler på, tværs gennem rørene. Resultatet blev, at snesevis af dobbeltbekkasiner kom op, enkeltvis eller i småflokke, lige til vi nåede mosens modsatte ende. Her er altså endnu chancer for bekkasinjagt, formodentlig fordi de aldrig bliver udnyttede.

Flere klyder trækker forbi. Af og til træder vi en hare op, som lunter af

sted ud over engene og forsvinder mellem fåreflokkene og det roligt græs-
sende ungvæg.

Besyderligt er det, at vi på et sådant sted en så herlig dag kun ser i alt
to lærker! Jeg husker, at vi på Vejrø ved Samsø i et lige så strålende sommer-
vejr ikke traf en eneste. Går det med denne landets almindeligste fugl som
med gråspurven, at den efterhånden ikke vil undvære menneskers nærhed,
men holder sig i nabolaget af de dyrkede marker ligesom spurven til boli-
gerne? Fuglene er jo for øvrigt folk, der ofte på besynderlig vis lempes sig
efter forholdene. Solsorten er i løbet af femogtyve år blevet standfugl og
er nu en værre plage for haverne, end stæren nogen sinde har været. Denne
sidste er også begyndt at overvintre, ved byerne især, hvor der er affald fra
slagterier eller lignende. Gråanden og flere andre andearter er blevet park-
fugle i løbet af samme tidsrum, den ellers så sky rørhøne ligeså, og hættemå-
gerne hører til byens faste stok om vinteren. Efterhånden som naturen for-
svinder, tyer fuglene de samme steder hen, hvor byernes brede lag rekreerer
sig om søndagen, og på reservoirer, hvor vi vel engang skal have indført
„naturfredning“ sammen med uhindret adgang for publikum, vil de sidste af
fuglene lære at glide ind som en bagtrop til dette og indtage de billigste
pladser sammen med børn og menige militære.

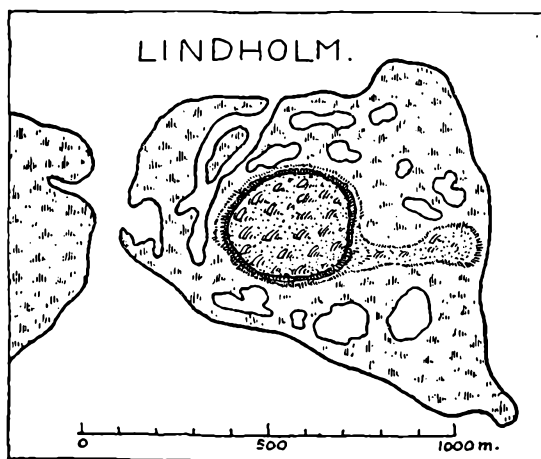
Limfjorden! – Vi har ikke mødt *én* lystsejler på vor vej igennem den. For
så vidt er *den* altså fredet endnu.

Hvor mange af de folk, der dyrker sejlsport herhjemme, har været i Lim-
fjorden, Danmarks smukkeste og mærkeligste farvand? Man måtte kunne
tilbringe måneder for ikke at sige år deroppe uden at lære den helt at kende
med alle dens besynderlige bugter, vige, fjorde og sunde, så indbyrdes for-
skellige som dag og nat, men alle af storslået skønhed ved de landskaber, der
indrammer dem, snart alvorsfulde og mørke, snart blide og yndefulde. Skøn-
nere kyster har jeg ikke fundet på vor fire års sejlads gennem snart sagt alle
vore farvande.

Men man skal kunne *sejle* for at gøre Limfjorden – eller som vi have en
mand med, der kan, og for hvem de kringlede sunde med deres ofte trange
sejlløb, eller bredningerne med deres grunde og rev ikke volder for meget
bryderi. Og man må være forberedt på, at man her møder et klima, der med
sine voldsomt skiftende luner kan byde på hvad som helst.

Jeg har ofte færdedes langs Limfjordskysterne ad deres veje på cykel eller
til fods; gennem mange år har jeg drevet jagt på Sallings og Fjends herreds
bakker, og det var herlige og uforglemmelige dage. Men jeg har først lært
dette lands storslåede skønhed helt at kende, efter at jeg også har set det ude
fra fjorden – har *boet* i en båd mellem dets kyster.

Af alle steder heroppe forekommer mig løbet vesten om Mors at være det pragtfuldste, især de smalle stræder Næs Sund og Vil Sund, samt østsiden af Thisted Bredning. I Vil Sund er det særlig vestkysten med de mørke og dystre Skyum Bjerge, kronede med en række af svære kæmpehøje, hvor vejen op over de lyngklædte knuder synes at stige lodret op fra fjorden. I bredningen er det Mors' nordvestkyst med Hanklit og Salger Høj, der som vældige bastioner falder ned mod stranden, furet af dybe, skarpe kløfter. Ingen kyst er skønnere og mere betagende end denne, således som vi så den hin sommerdag under den sydlige, høje sol, som kastede sin iltre lysglans hen over de vilde bakker, mens kløfterne stod dunkle og skumle ind gennem deres sider.

Forbi bakkerne ved Sejerslev og Skarrehage gled „Rylen“ langsomt, efterhånden som solen passerede middagslinjen, og videre ind, hvor Mors' nordkyst sænker sig og bliver til en smal og flad tange, men endnu en gang løfter sig til et sidste kast ved den høje Fegge Klit, der ligger som et fort ud i havet mod nord – skuepladsen for Amleds store drama, det ejendommeligste og mest udførligt behandlede sagn i Saxos Danmarkskrønike. I sandhed, denne kyst kunne løfte Ørvendels kongeborg, dette sted kan bære mindet om Fenges drab og om Amlid, den besynderligste skikkelse inden for vor sagnverden. Hvilken plads for dette sagns dystre handling, hvilken kraft og alvor, der hviler over dette land.

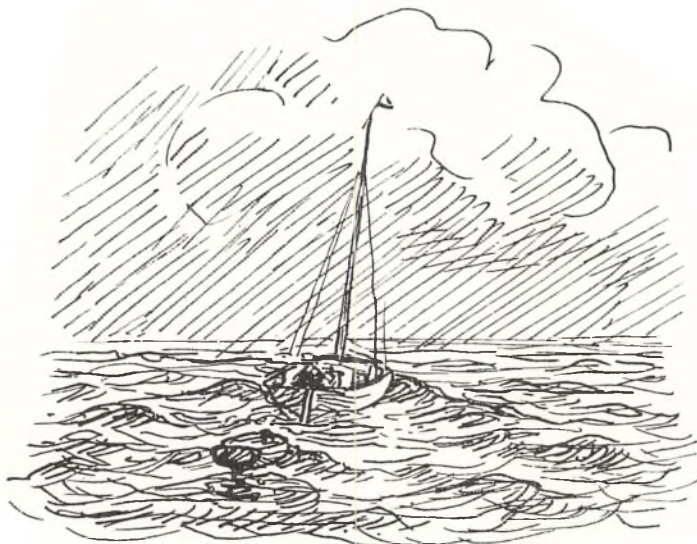
Det forholder sig til den opdigtede skueplads ved Kronborg omtrent som den nordiske Amlid forholder sig til den shakespeareske, når denne på teatret spilles af en Sarah Bernhardt eller en mandlig skuespiller, oftest en i sit sceniske udstyr kønsligt ubestemmelig person – på jysk en „hwerken“ – ved synet af hvem Hamlets faders ånd ville være flygtet over stok og sten og Shakespeare vende sig i sin grav.

Så rundede vi den skarpe udløber af klitten, og mens solen gled mere og mere om i vest, satte vi kursen østpå over bredningen, hvor vi ved aftenstid gled ind mod det smalle løb ved Løgstør havn. Det havde været en sejlads på tretten timer.

Den næste dag kryber vi gennem sundet østpå for at nå til Ålborg. Efterhånden som vi nærmer os Nibe, tykner luften, og mørke tordenskyer trækker op fra vest.

Småholmene vest og sydvest for Øland er ligesom de ubetydelige Hornsgård Holme sydligere i løbet ganske lave og flade græsholme med fladvand omkring. I sydøst øjner vi fra Hagedyb Vårholm og Kyø Holme – det vil sige selve holmene ser vi aldeles ikke, så lave som de er; men deres hunder af små og store høstakke, der ligesom flyder på vandet, angiver deres plads. Da vi nærmer os, ser vi til vor overraskelse et par af de største høstakke, der var som toetages huse, pludselig sætte sejl og styre ud over fjorden ned mod fastlandskysten! – Det viste sig, at de var læsset på nogle store tømmerflåder eller pramme og på den måde transporteredes bort fra stedet. Sejlet lignede en lille bredfok, der sad på en stump mast oven på stakken – et højst fantastisk syn.

Det, der medvirkede til at gøre disse dages sejlads så minderig og give den et lidt vemodigt skær, var dette, at det var vor sidste tur med „Rylen“. Da vi næste dag skiltes efter at være gået gennem det smalle sejlløb ind til Ålborg, og vor brave skipper ene sejlede båden hjem til Kerteminde, mens vi med toget rullede nordpå til Frederikshavn, havde vi for stedse taget afsked med vort lille fartøj.

Hirsholmene

7 km nordøst for Frederikshavn ligger havnen på *Hirsholm*, hovedøen i den gruppe, som kaldes Hirsholmene og er Kattegats og det egentlige Danmarks nordligste øer. De passer i enhver henseende til stedets barske naturforhold. Det er ikke små, fede græsholme som dem, man finder i det sydfynske arkipelag, i Smålandshavet eller omkring Bøgestrømmen. Muld er det, de har mindst af. Det er egentlig blot den ene vældige stenhob ved siden af den anden, der vel den dag i dag ligger omtrent, som da jøklens vognlæs væltede på stedet for titusinder af år siden. Det er skelettet af et land, som aldrig er blevet til stort andet fra skaberens hånd end en hurtig skitse; det tynde muldlag, som har klædt denne benrad, siden mesteren forlod stedet og glemte det, skjuler ikke stort af dets oprindelige materiale, kampestenene. Disse efterkommere af ilden, som for milliarder af år siden svaledes og størknede som Skandinaviens urfjeld, har her på stedet lige siden istiden ladet alle de tre andre elementer rase hen over sig, næsten uden at de har efterladt sig det mindste spor. Det er først med menneskets indvandring, at dette stenansigt har fået en smule antydning af et smil. Men den lille samling huse, som kryber sammen på midten af den ene holm, er oprindeligt bygget af folk, som man skulle tro har bestået af et materiale, der er stærkt i slægt med det, hvoraf holmene er dannet.

Hirsholms havn, som er anlagt 1860–61 og udvidet i 70'erne, og hvor vi løber ind en morgen med den lille motorbåd, som et par gange om ugen besørger forbindelsen med Frederikshavn, er af så store dimensioner, at man forstår, den må være bygget med andre formål for øje end at huse de fire-fem fiskerbåde, som *nu* hører hjemme på stedet. Det store, næsten helt tomme bassin, hvis fladeindhold er henimod en halv snes tønder land, er et af de få minder, der er tilbage om stedets glørværdige periode, da hundredvis af fiskere havde hjemme her og gav det øde sted liv.

De fattige holmes historie har formet sig på mærkelig vis. I Valdemar Sejrs Jordebog nævnes de som *Hælsholmæ* – et ord, der måske er opstået af mandnavnet Helf: Helfsholme – men her omtales hverken vildt eller hus på dem, og formodentlig har de aldrig huset andre vilde pattedyr end de kaniner, som endnu holder til på en enkelt af dem. I 1583 blev de af kronen overdraget til Mouritz Podebusk til Kjørup, og senere var de en tid lang under Bangsbos ejere. Danske Atlas (1769) siger, at øerne „ejes nu af Hans

Eifler, som boer dér paa Landet. -- Denne Holm har i gamle Dage hørt til Elling Sogn, men fordi de fattige Indbyggere havde en altfor lang og farlig Kirkevei over Vandet, bevilgede Kong Christian IV. Anno 1634 d. 28. October, efter Bøndernes Ansøgning, deres daværende Husbonde, Herr Otto Skeel til Bangsboe og Hamelmose, Befalingsmand paa Aalborghuus, at lade bygge en Kirke paa Hersholms Øe og dertil en bosiddende Prest at beskikke. -- Ved 1641 skal Kirken være bleven færdig, og fra den Tid af har Landet været et særskilt Kirke-Sogn og haft sin egen Prest og Degn. Bemeldte Herr Otto Skeels Enke-Frue, Birgitte Lindenov, gav ved Fundatz af 9. Febr. 1643 en Capital af 300 Rdlr., hvoraf Presten paa Hersholmen skulde have den aarlige Rente. Ellers skal Prestens Indkomst mest bestaae af Fisk.“

Hvornår holmene har fået deres første beboere i nyere tid, vides ikke. Men det må altså være længe siden.

Endnu så sent som i midten af det nittende århundrede vistes i Elling kirke „Holmboernes stole“. Øerne har siden 1641 dannet et selvstændigt pastorat undtagen fra 1812–43, da de var forenede med Frederikshavn. Præsterne havde i øvrigt ofte deres nød med at slå sig igennem. Allerede den første af dem, Peder Andersen Knudstrup, klager 1646 over sine dårlige økonomiske forhold på de magre øer, som kort i forvejen (det var under Torstenssonkrigen, 1643–45) var blevet plyndret af de svenske. Ofte var embedet ubesat, således

en længere periode fra 1881. Den sidste præst fik sin afsked i 1921, hvorefter embedet er nedlagt.

Allerede så tidligt som i 1795 tænkte man på at anlægge en nødhavn på nordøstsiden af Græsholmen. 1848, da holmene ejedes af en jomfru Übersax

i Frederikshavn, forelagde en englænder, Maxton, en plan om et havneanlæg dér, hvilket dog blev forhindret af krigens udbrud. 1862 fremsattes planen på ny af fyringenør Grove, men blev denne gang atter forpurret af en krig – 1864. I 1871 købte et interessentskab øerne med det formål at få anlagt en førsteklasses nødhavn, som ved en dæmning fra Græsholm til fastlandet skulle sættes i forbindelse med den østjyske jernbane. – Denne gang var det dog mærkeligt nok ikke den fransk-tyske krig, der forhindrede sagens gennemførelse, men byen Frederikshavn, som slog øerne ud i konkurrencen om havnen

og gik af med sejren. Og da marineministeriet i 1883 købte øerne, hvor der allerede i halvfjerdserne var blevet anlagt et stenhuggeri, kom den overvundne oven i købet til at levere stenmaterialet til Frederikshavns havn. – Spot og skade følges ad!

Holmenes fiskerbefolkning, som tidligere havde været oppe på omtrent halvtredje hundrede, men som langsomt var aftaget, dalede nu hurtigt i tal. Fraflytninger blev almindelige, og der findes nu af den hele skare kun et par fiskerfamilier tilbage. Sammen med fyrmesteren, fyrpasseren og assistenten med deres familier er indbyggerantallet nu højst tredive individer, alle boende på Hirsholm.

Det er nu ikke havnens anlæg alene, som lokkede fiskerfamilierne bort herfra. Af de ca. 200 beboere, som øen endnu husede omkring midten af forrige århundrede, var der i 1900 knap halvdelen tilbage, og årsagen til dette var i første række fiskemængdens aftagen i de nære farvande på grund af de store vod- og trawlefiskerier. Men også de bekvemmere forhold ved Skagen og Frederikshavn lokkede den oprindelige fiskerbefolkning herfra – og mange andre uheldige forhold medvirkede. Snart var størsteparten af beboerne knyttet til fyr- og lodsvæsnen, og de fleste af dem var tilflyttet andetsteds fra. Øerne havde på dette tidspunkt endnu sine fem fastboende lodser, som holdt til i „Lodsgården“ nær ved havnen, og hvis opgave det var at lodse skibe fra Skagen til Sundet, Nyborg, Korsør og Fredericia. Her var samtidig en toldassistentstation, men både denne og lodsstationen er nu nedlagte og deres indbyggere forflyttede. Nu er det fyret alene, som med sine få funktionærer dominerer stedet.

En forfatter, som besøgte holmene i 1873, finder endnu et mærkeligt samfund herovre. I den lille fiskerby, som havde smalle, krogede og urenlige gader, fandt han dog allerede dengang næsten alle boliger i faldefærdig tilstand, de elendige bindingsværkshuse, siger han, med de hullede tage og de bitte små ruder var lappede og reparerede overalt. Skorstene manglede de fleste steder, og røgen gik gennem et rør op på loftet, hvorfra den selv måtte se at slippe ud gennem revner og sprækker. „For den uindviede ser det ud, som om Ilden raser indvendig og snart vil række sin røde Tunge frem“! – Sagen var dog denne, at den indespærrede røg havde den bestemmelse at konservere fiskegarnene, som hang på loftet.

Kun én af gaderne havde navn; det var den længste, som hed „Ned forbi Per Jørgensens“.

Det var en barsk tilværelse, disse holmboer førte på den tid, da fiskernes arbejde var så strengt og farefuldt. Men det var også en hårdet befolkning, som her trodsede vejr og sø. Særlig berømmes stedets gamle lodser som hårde og uforfærdede karle, der i de store dæksbåde med det røde kors på storsejlet trodsede storm og bølger som en barneleg – og som sammen med fiskerne i

fristunderne befolkede øens kro, hvor der sviredes „som i de værste Kroer i Vendsyssel“, siger den omtalte forfatter.

Lodserne var stedets mest velhavende folk. En af deres hustruer fortalte, at hun endogså havde tilladt sig at „trapessere“ en af sine stuer!

Et gammelt sagn fortæller, at det er skånske og skotske fiskere, som først har bebygget holmene, og at de slog sig ned på Græsholm. Men da næsten alle mændene engang gik væk på havet under et uvejr, flyttede resten af befolkningen over til Hirsholm. På visse steder af Græsholm findes efter sigende endnu spor af de gamle landingssteder sammen med grundsten af bygninger og affaldsdynger af dyre- og fiskeben. Tidspunktet for denne indvandring sættes til midten af det syttende århundrede; men da havde Hirschholm jo allerede mange beboere og dannede med sin kirke et eget sognekald.

I gamle tider, når isgangen ved vintertid skruede sammen om holmene, var beboerne ofte længe afskåret fra forbindelse med fastlandet. Når der da indtrådte mangel på levnedsmidler, eller man på anden måde led nød, tændtes mægtige bål for at hidkalde hjælp fra landet. – Det siges, at befolkningen i 1807–14 døjede meget ondt af englænderne, og at den daværende præst sammen med de fleste af beboerne flygtede til Elling sogn, hvor de blev nogle år, til krigen var forbi. Dette lyder meget usandsynligt, i al fald for fiskernes

vedkommende. Englænderne har næppe været mindre humane her end andre steder i landet – og hvad har de kunnet plyndre en sådan befolkning for? Denne ville jo desuden være både erhvervs- og hjemløs ved at udvandre til fastlandet.

I slutningen af krigen 1864, den 3. juli, blev der liv på holmene. Da kom et jysk dragonregiment samt noget artilleri herover og kamperede nogle dage på Hirsholm under tilbageslaget fra Jylland. Der må have set mærkeligt ud på den lille stenø, da de 30 officerer med 1.000 mand og deres 1.100 heste tog den i besiddelse og dækkede den med deres teltrader, som dannede lange gader omkring byen. Det var en oplevelse, som må have gjort et mærkeligt og stærkt indtryk på den ensomme fiskerbefolkning. Men allerede den 7. afrejste hele styrken igen til Frederikshavn for at indskibes til Nyborg.

Nu oplever man intet herovre året rundt. De få mennesker, som sidder tilbage, har ikke stort andet at vente på end – når det kommer højt – en snes feriegæsters ankomst om sommeren, eller på søndagene en motorbåd fuld af frederikshavnere, som nyder deres medbragte smørrebrød på stranden, og efter hvis bortdragen man finder noget mådpapir og tomme ølflasker spredt på holmen.

Stranden rundt om Hirsholm er de fleste steder helt nøgne stenhobe – kampesten på indtil en kubikmeters størrelse, hvor man må springe fra den ene til den anden for at komme frem. Synet af de mos- og lavklædte granitmasser med det brogede og strålende blomsterflor imellem er ejendommeligt og mærkeligt – der er noget vildt og fremmed, næsten arktisk over stedets skønhed. Det minder mig i ikke ringe grad om de mutonnerede kyster om Danmarkshavn i Nordøstgrønland!

Midten af øen, på hvilken resten af dens lille by ligger, har derimod et tyndt, græsklædt muldrag, hvor der avles en smule hø. Og her findes der om husene nogle småhaver, hvis yndige frodighed man forbausnes over at møde på dette sted.

Over en lille engstrækning syd for byen, hvor nogle får står på græs, gror der så tætte masser af den blodrøde storkenæb, at marken ligner et eneste, sammenhængende tæppe, som fortsætter et stykke ud i kampestensvolden. Ude i denne finder vi mellem blokkene både stargræs, rør og marehalm, og yderst ved sydstranden nogle store strandkålsplanter, omringet af gul snerre og store mængder af mælde. Blæresmældens yndige hvide og grågrønne blomster og kællingetandens køliggule står i masser mellem de rust- og irfarvede stenkrøppe.

Her er så utroligt stille langs denne strand. Ikke en eneste fuglestemme lyder, ikke engang de sædvanlige mågeskrig. Kun det lange, susende slag af

A. F.

29/7 1934

FISKER JOHANNES LARSEN. HIRSHOLM

en langsom dønning mellem stenene – ellers ikke en lyd. Over holmene og det vide hav hviler en skyløs himmel. Solens hvide lys kastes blændende tilbage fra sand og sten og fra den blyfarvede havflade, hvor ikke en sejler øjnes nær eller fjern. Men fyrets vældige søjle, af granit som alting herude, rager ensom og mørk op mod himlen og stirrer med det dagblinde øje ud over havet.⁶⁵

Af de henimod tredive huse, hvoraf byen endnu for halvtreds år siden bestod, er nu foruden kirken og hvad der hører til fyret kun syv-otte tilbage. De forsvundne boliger lå dels inde i den nuværende by, hvor deres sted betegnes af åbne pladser, dels vest og nord for denne. Den gamle kro, hvor der tillige var købmandshandel, lå nær det sted, hvor den nuværende skole findes.

Af de gamle holmboer er der nu kun to familier tilbage, nemlig tre gamle brødre Larsen, som bor sammen, og en familie Bock, to brødre og en søster, som bebor to huse. Resten er at finde ved Bangsbostrand, i Skagen og Frederikshavn – eller i Amerika.

Den 73-årige Johannes Larsen er en af de typer, som man nu ellers kun finder ved Jyllands vestkyst. Det er, som om de er gjort af et helt andet stof end andre landsmænd, disse striler; de er så forskellige fra de sydlige øboer som det landskab, de bebor, og det hav, hvor de færdes. – Den gamle forlod pludselig som ganske ung sin hjemstavn, man siger på grund af en hemmelig sorg – og vist er det, at han blev borte i otteogtyve år, uden at et menneske hørte fra ham. Så en dag for 23 år siden dukkede han igen op på sin fødeø – for at finde den lige så forandret, som han selv var blevet. Og siden har han boet her sammen med sine to lidt yngre brødre, der er ugifte som han og klarer sig uden kvindelig hjælp i huset. Man må for resten ikke tro, den gamle er et hængehoved. Jeg så ham en dag imitere en brandkæfert ned ad bygaden til fryd for hans landsmænd, der bedre end jeg vidste, at den aldrig kunne være ægte. Men forbillederne var go'e nok!

Den yngste af brødrene er skrædder; han blev dette, fordi han som ganske ung ved en ulykke mistede sin førlighed. Han er et usædvanlig fint hoved, en mand med mange interesser og vel belæst – hans yndlingsstudium er retshistorie! Den mellemste broder er klanens alvorsmand og den af dem, som havde det interessanteste ansigt, men han nægtede desværre at lade mig tegne det! Da jeg viste ham tegningen af den ældste broder, bestyrkedes han i sit forsæt: „Det *dér*,“ sagde han – „det ligner *for* godt!“ Og så gik han sin vej.

Den yngste fortæller mig en mængde om øens forhold i ældre tid. Han ved således, at holmene allerede fra omkring 1820 ejedes af en købmand Über-sax i Frederikshavn, fader til den omtalte jomfru Ü., som var deres ejer i 1848. I begyndelsen af halvtredserne fik en kommerceråd Kall i Frederiks-

havn dem ved køb. I hans tid var alle de gifte mænd på Hirsholm forpligtede til at give møde på *Deget*, den sydligste af holmene, når høhøsten stod på, og tilbringe tre-fire dage med at transportere høet derfra i både til Frederikshavn. Det var Kall, som solgte holmene i 1871 til et konsortium med en landinspektør Ring i spidsen, som spekulerede i stenhugning og udførsel, men som i 1883 solgte øerne til marineministeriet.

På et gammelt kort over øerne fra 1818 kan man se, at boligernes antal har været mindst det dobbelte af, hvad det nu er. Fortælleren siger, at der i hans tid er faldet mindst en halv snes stykker. Det var utilfredshed med forholdene på stedet, især rivninger mellem beboerne og øernes forpagtere, som var årsag til mange af udvandringerne. I 1879 flyttede ikke mindre end seks familier samtidig til Bangsbostrand, og i 1882 drog fire andre til Frederikshavn.

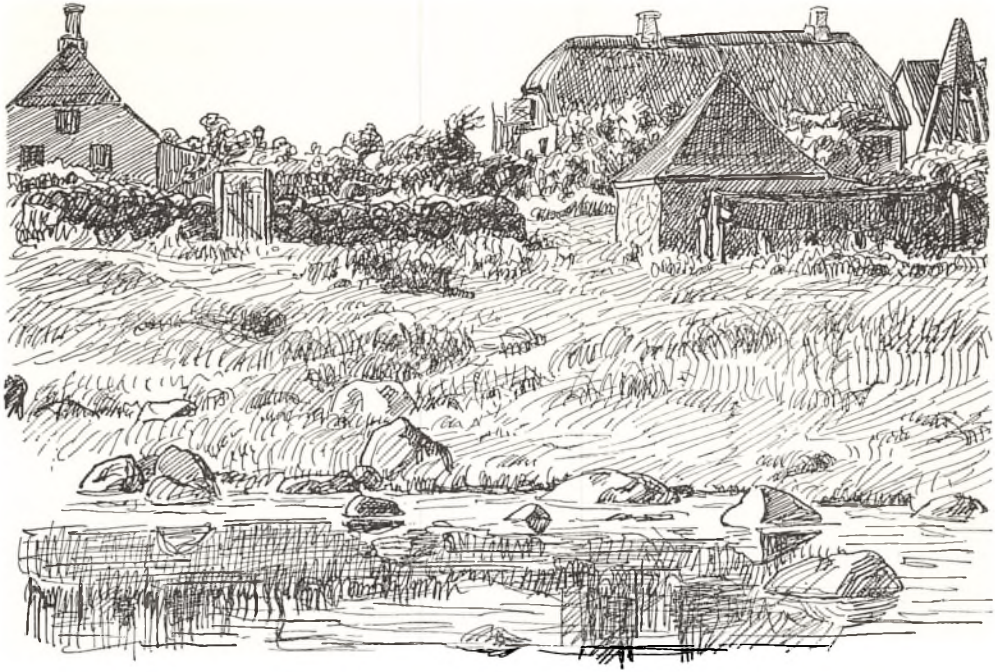
Om strandinger er der mange beretninger, naturligvis især fra ældre tid, da farvandene var langt mere trafikerede. I 1834 strandede den store Bremerbark „Jupiter“ på sandene mellem Strandby og holmene. Det var natten til den 16. december, og klokken fire om morgenen gik redningsbåden ud fra Hirsholm for at bjærge besætningen. Det var streng frost og stiv nordøst-kuling, og mændene i redningsbåden led hårdt under arbejdet. De nåede først hjem efter elleve timers strabadser, og da havde øboerne for længst opgivet ethvert håb om at se dem igen. Men da de landede på holmen klokken tre næste dags eftermiddag, havde de hele barkens besætning med sig på to mand nær, som var gået over bord. Både redningsmandskabet og de fremmede søfolk var slemt medtaget af forfrysninger.

I tresserne strandede en Ærøskonnert på Kovsholm, og hele besætningen omkom. I 1887 løb en Vejlebark op på nordøstrevet i en storm, men her bjærgedes hele besætningen. Den sidste stranding på stedet var en hollandsk skonnert i april 1916.

At skibsfarten er aftaget så stærkt i disse farvande – hvortil bl. a. Kielerkanalens åbning har bidraget betydeligt – har bevirket, at lodserne er blevet overflødige på stedet og er flyttet til Frederikshavn og Skagen. Således har forskellige ting sammenvoret sig og affolket de små holme.

Her findes nu i virkeligheden knap en snes fastboende mennesker på stedet. Af de ubeboede huse udlejer marineministeriet enkelte til sommergæster, og disses ankomst er ensbetydende med, at indbyggerantallet fordobles for en måneds tid eller to.

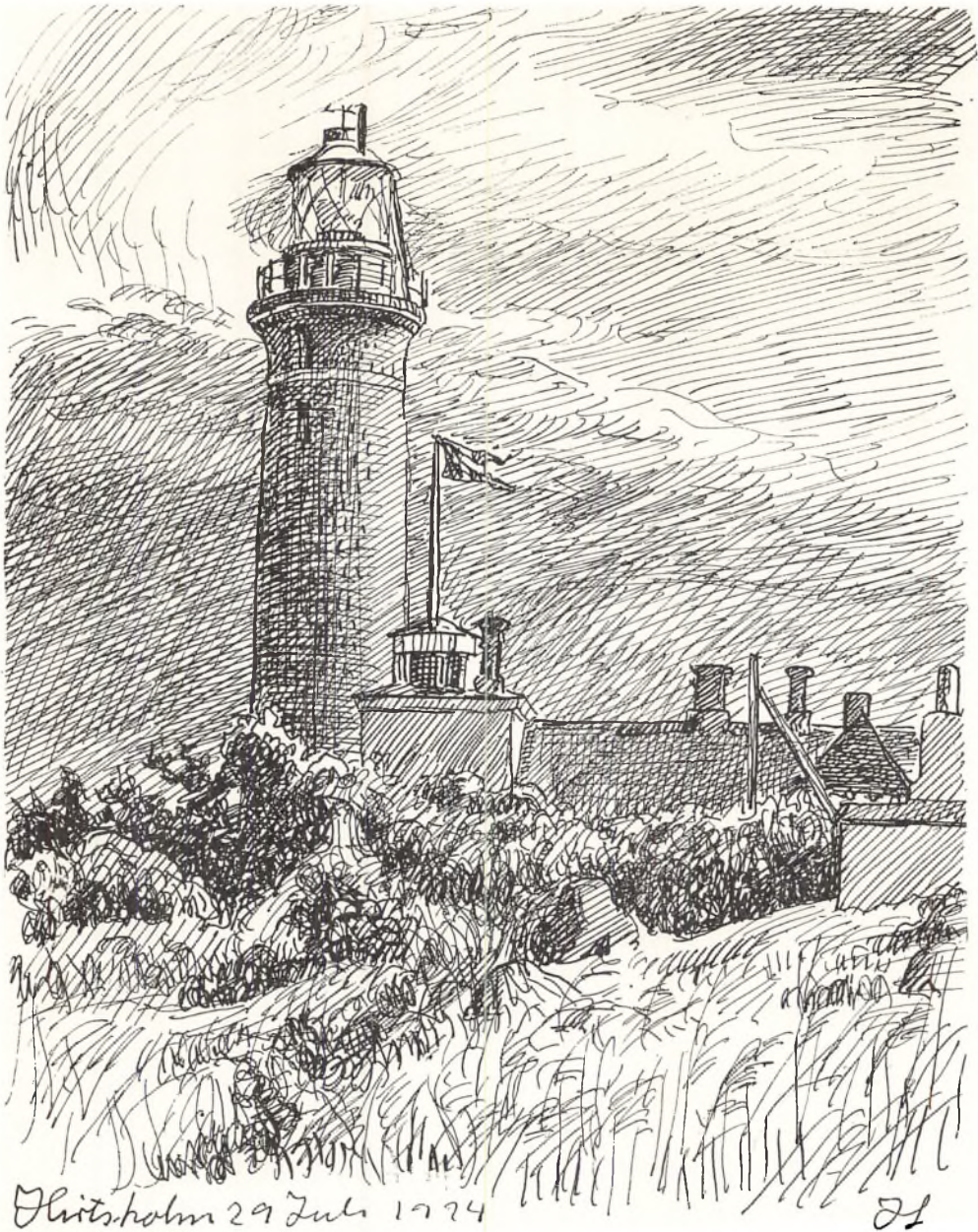
Den ene af brødrene Bock mener, at også *Tyvholm* engang i gammel tid må have været beboet; thi her har han engang i grunden fundet en mængde kakkelpotter, firkantede foroven og runde forneden. De var ca. 25 cm høje og stod seks og seks ved siden af hinanden. Han underrettede Hjørring Museum om fundet, men fik intet svar derfra. Bock tog selv et par af kaklerne

med sig hjem, men har senere kastet dem bort. Desuden har han på de lave grunde mellem Tyvholm og Kovsholm fundet mægtige lag af østersskaller, muligvis rester af en køkkenmødding. Flere gamle flinteredskaber og skærver fra tilhugning har han samlet på holmene, og han siger, at de sidste findes i sådanne mængder, at her nok må have været et værksted engang i stenalderen. – Foruden dette har han fundet flere gamle mønter i jorden, af hvilke nogle går tilbage til Erik Menveds tid, og en enkelt er fra Johan den Blindes tid (det må enten være Johan den Milde eller Gerhard den Blinde, han mener, holstenske hertuger på Kristoffer II's tid).

Bock har foruden dette en pragtfuld samling ravstykker, flere hundrede af forskellig størrelse og farve, det største på omtrent et pund. Han går på sine ture over holmene bestandig og roder i jorden og har selv på den måde tilvejebragt hele sin samling. Sjældent går han en tur langs stranden uden at have noget med hjem. Tilsyneladende vidste han også nok, hvad de indsamlede genstande er værd! Ligesom den yngste af de Larsen'ske brødre er han et godt hoved, men hans sans for øens ejendommeligheder har givet sig et mere praktisk udslag. For øvrigt er han og hans søskende af delvis svensk afstamning, idet faderen er indvandret hertil fra Varberg og giftede sig med en holmbopige.

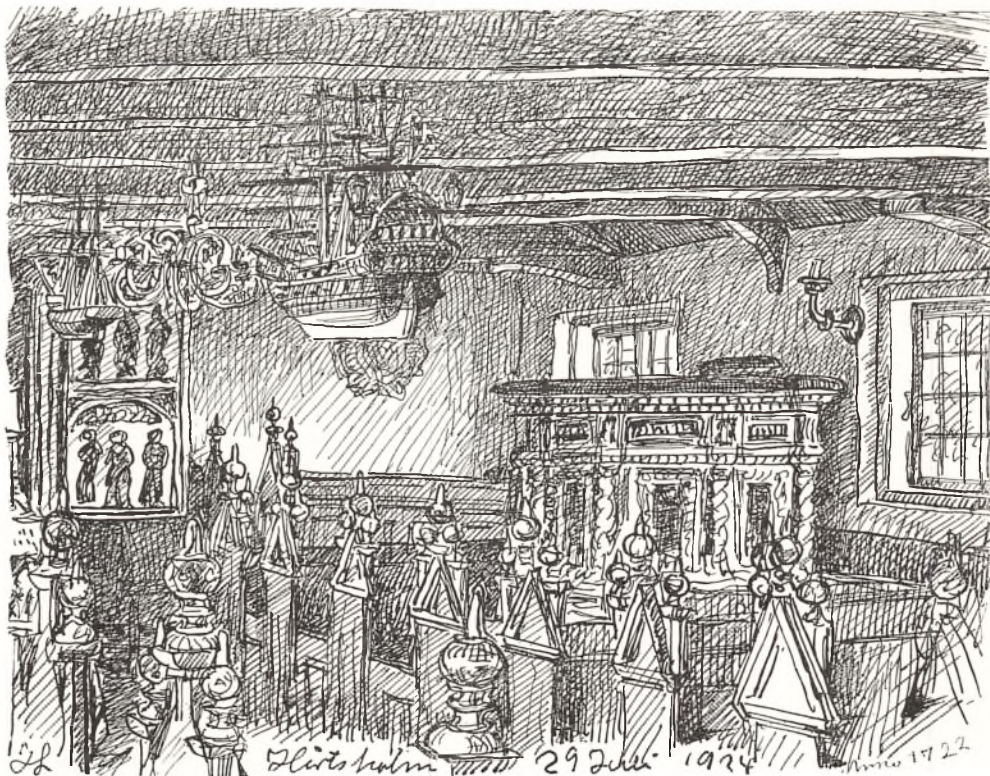
Øens store, nye fyr, som er opført i 1886, er 28 m højt og bygget på det højeste punkt omtrent 50 m syd for det gamle, smukke fyr, der opførtes i 1838

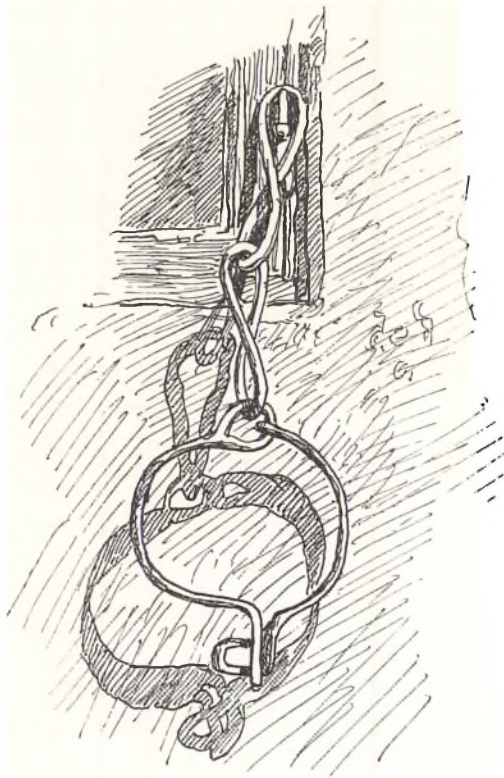

og består af et firkantet, kun ca. 10 m højt tårn med en bolig ved siden. Det er nu helt indrettet til bopæl for fyrmesterfamilien og er omgivet af en lille yndig have, hvor nogle store hyldetræer dominerer bevoksningen. Takket være denne gæstfri familie kom vi hverken til at savne „Rylen“s hygge eller stedets for længst nedlagte kro. Vi blev optaget som gamle bekendte i den Høeg'ske families skød. Husets nydelige datter, en attenårig Lieschentyper, sørgede for det stedlige musikliv ved hjælp af sin harmonika, som hun trakterede virtuosmæssigt. Når vi ved bordet nød de letstegte, gyldenbrune kyl-

linger, eller sådanne rødspætter, som kun Frederikshavn og Hirsholm kan præstere, da klang fra sideværelset eller jomfruburet på første sal – eller ude fra haven under hyldens dunkle dybder „hesop å hæ'nier“ den lifligste taffelmusik ind til os gennem de åbne vinduer, skiftende fra sentimentale sømandssange til blidt mjavende meksikanske serenader eller sørgemarcher med dommedagsbasuner og kartovers brag, hvor alt det vejr, som Hirsholm rådede over, fór på langs gennem harmonikaen. – Vi havde det, som Heine siger, „wie Gott in Frankreich“!⁶⁷

Man behøver ikke at se andet af Hirsholm end dens lille by for at opdage, hvad øen selv er lavet af. Foruden flere af husene er alle byens diger opført af kampesten – og det er mægtige diger, som løber på begge sider af vejene og omringer alle de små haver og den gamle kirkegård, som omgiver den lille lave kirkebygning, der ligger inde i sin torneroseidyl og ligner et stort, yndigt bondehus med græs og buske groende frit mellem de gamle, faldefærdige monumenter.⁶⁶ Også indvendig ville kirkens karakter af bondestue være fuldkommen, om ikke inventaret viste dens bestemmelse. Den gamle, udskårne altertavle med de to fløje er fra katolsk tid og må altså være hentet hertil andetsteds fra – måske er det et gammelt skibsalter. Kompositionen på midterfeltet forestiller Gudfader og søn, på hvis sider står sankt Katharina

og sankt Laurentius; han holder i sin højre hånd den rist, hvorpå han blev brændt. Fløjene rummer de tolv apostle. – Prædikestolen og stoleraderne er renæssancearbejder, de sidste bærer årstallene 1631 og 1688. En messehagel, som opbevares i kirken, har årstallet 1647 sammen med Otto Skeels og Birgitte Lindenovs initialer. Under loftet hænger et krigsfartøj, vistnok model til et af Tordenskjolds skibe.⁶⁶ Mærkelig er en ældgammel lygte, som er ophængt i våbenhuset sammen med en så uhyggelig tingest som halsjernet fra den gabestok, der i sin tid har været i brug på øen.

Det er et af de skønneste og mest stilfulde kirkerum, jeg har set. Det står som et ypperligt monument over

en tid og en befolkning, som snart er forsvundet for stedse. Hvilken stemning der må have været over dette sted, når det befolkedes af de gamle holmbøfiskere, som med deres strenge, hårde ansigter med de ramsaltede træk skred ind ad den trange dør under det lave, svære bjælkeloft! Men sære historier hører man om de sjælesørgere, som har haft kaldet her mellem fiskerne: Om den uhyggelige præst, som fra prædikestolen altid først henvendte ordet til de øverste, tomme stolerader – som han i sin overspændte tilstand befolkede med en indbildt forsamling af kongelige personer, ministre og bisper, for hvem han gjorde en ydmyg reverens i sin indledning – han, der under en strid med en mand på øen, mod hvem han løftede kæp, fik hovedet slået itu og dagen efter uden at have vasket sit blodige ansigt rejste til Frederikshavn, hvor han sådan tilredt optrådte som anklager mod sin uven! – Det kunne under sådanne forhold ofte være bedre „at sidde i kroen og tænke på kirken end at sidde i kirken og tænke på kroen“, som mundheldet lyder.

Nå, vi er alle sammen mennesker – og heller ikke alle de *degne*, som har været på stedet, var, som man kunne ønske! For ikke mange år siden færdedes endnu ved nattetide en stor, sort hund omkring det hus, som brødrene Larsen nu bebor. Hunden lød navnet „Pejter“ og var ånden af en afdød skolelærer af samme navn, som i sin tid havde embede her. Hunden færdedes sammen med et hovedløst føl, hvis oprindelse man ikke mere husker, men som

mest havde sit tilhold på pladsen omkring klokkestabelen. – Stedet omkring det lille klokketårn er for resten så idyllisk og yndigt, at kun *hovedløse* spørgsmål kunne finde på at husere dér.⁶⁵

På markerne nord og nordvest for byen finder vi mange spor af den tidligere bebyggelse – ophøjede firkanter, som er rester af tomter, enkelte veje, og spor af gamle, nu næsten udslettede diger – alt sammen dækket af højt græs og et tykt tæppe af den blodrøde storkenæb.

Forbi alt dette kommer vi ud til den ny kirkegård ved nordveststranden, fjernt fra byen. Ligesom alt andet er den omgivet af et stendige, men af tilhuggede kampesten, som er opmurede med cement. Grim er kirkegården, kold – og uindbydende! – i modsætning til den gamle have, der omgiver den lille kirke. Den ser slet ikke ud, som om den glæder sig til at modtage de syvotte personer, som er tilbage på øen – eller det par strandvaskere, som måske ved tidernes ugunst vil drive i land på den stenede kyst – og følelsen er formentlig gensidig. Det er øens eneste udpræget ugæstfrie sted!

Ud fra en tjørn – en af de få buske, der gror inden for dens rektangulære, cementfugede ramme – flyver en enlig skade, som slår sig ned på en stor sten i stranden, hvor den sidder og skræpper rasende hen imod mig. Spøgelset gæbærder sig, som om den repræsenterer både helhest og kirkegrime på stedet. Dens sorthvide dragt passer godt til lokaliteten.

Det må være øens eneste skade, for vi ser under vort ophold ikke andre end denne. Tilsyneladende har stedet også kun én svale – vi har blot én eneste gang set en sådan ved fyrmesterboligen. Det må være den, der trods ordspøget har lavet den sommer her, som nu endelig synes at være kommet.

Den lille øgruppe består foruden *Hirsholm*, som er 24,7 tdr. land og den eneste beboede, af *Græsholm* 29,4 tdr. land, *Tyvholm* 1,2 tdr. land og *Kovsholm* 3 tdr. land foruden de ved Græsholm liggende småpolde *Møgholm*, *Lilleholm* og *Dødmand*. Sydvest for Hirsholm ligger uden for denne hovedgruppe i 1½ kilometers afstand den smalle stenhob *Kølpen*, som er 3 tdr. land.

Fyrassistenten sejlede os en dag i sin motorbåd over til *Græsholm*, som er den største af gruppen. Den er skabt som Hirsholm, udelukkende af store, runde kampestensblokke, som langs kysten ligger blottede i et bælte på op

imod 50 meters bredde, inden for hvilket den er græsklædt. Kun to ensomme buske findes på dens muld, et par tjørne – den ene på nordvestenden, den anden på holmens midte. Foruden disse rager kun nogle store brændenælder op over den jævne flade. Nogle mindre holme i dens nærhed har den i tidens løb fået forbindelse med, således Pikkerholm, Storeholm og Dødmand, hvad der har givet den en mærkelig, højst uregelmæssig form.⁶⁸

På øens nordvestende finder vi en stensætning om en gammel grav. Beboerne på Hirsholm påstår, at det er en af de svenske fiskere, der i sin tid beboede øen, som ligger jordet her. Men det er en veritabel stenalderbegravelse, $3\frac{1}{2} \times 4\frac{1}{2}$ m stor, sat af ret regelmæssige sten, som nu ligger temmelig dybt i grunden. Her fandtes intet synligt spor af noget gravkammer; en fisker har i 1916 gravet en del på stedet og efter sigende fundet et skelet, og siden har også andre rodet her, men uden at finde noget.

I sin tid var der på Græsholm nogle svenske stenhuggere, som tildannede sten, der førtes til Skagens fyr, og måske er det om disse folk, holmboerne fabler, når de taler om stedets bebyggelse. Men af en sådan findes intetsteds den mindste, synlige rest. Det eneste spor, mennesker i de senere tider har sat på stedet, er ved stranden på nordvestenden, hvor fem-seks for kampesten ryddede fordybninger, de såkaldte „kåser“, fører vinkelret fra havstokken indefter, benyttede til ophaling af fiskerbåde. De er 3–4 m brede, indtil 30 m lange og endnu ganske jævne på bunden. Men disse kåser behøver aldeles ikke at forudsætte bebyggelse på øen.

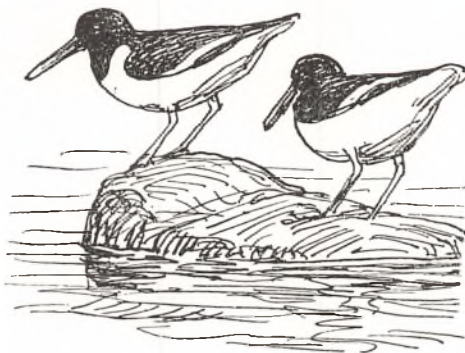
Nogle få får danner i øjeblikket sammen med et utal af vilde kaniner holmens eneste pattedyrbestand. Selv sælerne, af hvilke fyrassistenten endnu for otte-ti år siden hver sommer kunne skyde en halv snes stykker, viser sig nu næsten aldrig mere på revene. Et større topografisk værk siger om denne holm, at den kun „anvendes til græsning af kaniner“. Man kunne lige så vel sige om en rotteø, at den kun „anvendes“ til græsning af vandrotter! – Kaninerne er her som de fleste steder i landet vilde, og de er her rimeligvis lige så gamle beboere som på Orø, på Sprogø og Amrum, hvor Valdemar Sejrs Jordebog nævner dem.

Storeholms lave flader, hvor højvandet just er ved at sætte ind med en fart af tredive meter i minuttet, og hvor jeg et par gange måtte flygte med fotografistativet for dets fremtrængen, bliver i løbet af få minutter forvandlet fra landjord til fladvande, mens jeg står og ser på det. Der er en mærkelig øde stemning over denne ensomme kyst, hvor sten på et menneskehoveds størrelse ligger strøet med en besynderlig regelmæssighed over den bestandig vandtrukne bund.⁶⁸ Yderst på fladen står en flok på mindst tre hundrede fjorgamle havmågeunger og snakker sammen, allerede med forældrenes grove røst. Det er et pragtfuldt syn, da disse mægtige fugle, sendebudene ude fra

det store, åbne hav, på én gang letter foran os og bogstaveligt formørker solen, alt mens skrålet stiger.

Gravænder ser vi herude både flyvende og svømmende, og et par flokke edderfugle ligger ude på det åbne hav, der er grønt, dybblåt og violet – nu er vi borte fra Limfjorden og møder atter det store havs kraftige farver!

Nord for holmen ligger den lille *Tyvholm*, til hvilken Johannes Larsen svømmede over, kun iført sin kikkert. Der gik nemlig rygter om, at tejsten rugede derovre. Men på sin udflugt dertil så han kun denne fugl flyve over holmen og foruden den nogle skalleslugere og gravænder samt enkelte måger og terner.

På *Deget*, som vi derefter gæstede, fandt vi de endnu ret imponerende rester af „Tordenskjolds fæstning“. Holmen er i øvrigt om muligt af naturen endnu mere barsk og utilgængelig end de andre, overalt rager vældige kampestenen op, og kun på dens indre er rummene imellem dem bevoksede med meterhøjt græs og brændenælder, hvor man tumler rundt og jager benene i dybe spalter uden at kunne være sig for disse. – Ind til fæstningens ca. 5 m høje volde, der er sat af kampesten og jord, fører over voldgraven vestfra en med store stenfliser brolagt vej, som ender i en stentrappe ind til fæstningen. Denne var så sent som i krigen 1807–14 sat i forsvarsstand, og endnu er anlægget ganske tydeligt og meget smukt.

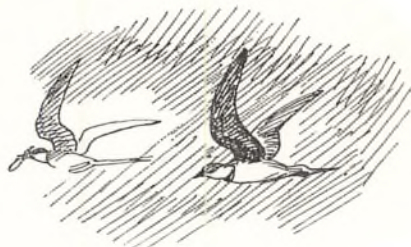
Langs den vestre strand findes en samling af disse holmes største kampestensblokke; enkelte når en højde over grunden på 2 m og er 5–6 m i omkreds.

Den 9,4 tdr. land store ø hører ikke med til Hirsholmene, men henhører under Frederikshavn.

Kølpen, som vi sidst besøgte, viste sig at være en udpræget mågeø. Den smalle holm, der på afstand ligner et dødt stenrev, rummer ikke andre fuglearter end måger og terner. Dominerende er *Sterna sandvicensis*, af hvilken vi aldrig før har mødt en så talrig koloni; her yngler i tusindvis af denne fugl. Unger løb, krøb og kravlede hen over stenene, det så ud, som om disse

var levende eller befængt med utøj – hvis man kan bruge et så uhyggeligt billede om noget så nydeligt. Trods al forsigtighed trådte vi en enkelt ihjel. En anden fandt vi døende – den blev stillet op på en sten og tegnet, mens dens øjne langsomt faldt til – den lille fyr var „færdig“ samtidig med tegningen.

En enlig kjoive sås over holmen; den forfulgte en stormmåge, fra hvilken det efter lidt ulejlighed lykkedes den at røve en fed bid. Kjoiven – eller struntjægeren – er den fødte røver, der som regel ikke finder noget selv, men lever af at stjæle fra stræbsomme, flittige medborgere.

Læsø

Jeg sidder etsteds på Læsøs jord, over hvilken sommerhimlen i dag hvælver sig høj og stille, dyblå uden anelse af en sky. Foran mine fødder strækker sig en stump ganske jævn mark, bevokset med græs og alskens vilde blomster. Svaler jager derover, og græshopper spiller nær og fjern. Det er den eneste lyd, jeg hører.

Ved siden af mig hæver sig brat op over jordsmonnet noget, der ligner en naturlig bakke, som kaster en lang skygge hen over marken – som en gammel, mægtig høj, der er blevet sparet af ploven, fordi det måtte volde for mange knuder at jævne den. Markens vilde flora gror hen under dens fod og fortsætter uanfægtet op over dens stejle, puklede sider – rødbynke, blåklokke, syre, stenurt, grine til middag, valmue, husløg, kongepen, viol, vejsennep, svinekål og kornblomst gror som et vidunderligt broget tæppe helt op til dens ryg. Bunden mellem blomsterne er grå som en lavablok, men hvidtskinnende som silke i de små, blanke brud. Hvor den nederst nærmer sig jorden, er der en alenbred, åben revne, i hvilken man skimter noget kridhvidt lysende, furet af lodrette, sorte stolper – det ser ud, som højen har revet sig løs fra jordsmonnet omkring den og er ved at løfte sig på sine pæle. Man kunne tro, det var en bolig for underjordiske, der var stivnet i sin bevægelse ved første hanegal, inden den fik lukket sig helt om sine beboere for solens lys!⁶⁹

Men den svage antydning af mønningstørv øverst på dens rand, de sorttjærede stolper underneden – for ikke at tale om husløgene, der stritter fede og langstilkede ud fra dens ryg – har røbet, at det er en menneskebolig. Det er en gammel Læsøgård, der ligger foran mig og skjuler sin kerne under den hundredårige skal af et tangtag, som marken er ved at gro hen over. Og den gamle kvinde, som just kommer gående omkring dens gavlhjørne, mens hun skygger med hånden over øjnene og ser ud over markerne, statelig at se til i sin pragtfulde klædning som en høvdings hustru – hun er sammen med gården to jævnsides løbende led i øens historie, således som den har udviklet sig fra de ældste tider – to led, der nu begge samtidig er ved at skulle forsvinde. Hun og gården – de er begge to resultatet af denne historie, til hvilken manden i al fald i et par hundrede år ikke har været knyttet som stort andet end tilskuer – forholdene placerede ham andre steder, uden for hjemmet. Det er *hans* skæbne, ligesom det blev kvindens at være ene om gården og dens røgt – ganske som det var hos jægerstammer i oldtiden eller hos deres vilde standsfæller i andre verdensdele den dag i dag.

Læsøboernes historie og livsførelse har været nøje knyttet til øens natur og

har skiftet med denne, eftersom de selv eller andre har handlet med den og forandret den. Bogstavelig talt var deres skæbne knyttet til forandringerne inden for øens plantegeografi, nærmere betegnet til dens gamle fyrreskove.

Man har intet bevis for, at Danmarks *oprindelige* gamle fyrreskov fra fastlandstiden, da Jylland var landfast med Fyn, Sjælland og Sydsverige, også har været udbredt til øerne Læsø og Anholt. Men har den det, da er den i hvert fald for Læsøs vedkommende gået fuldstændig til grunde under den påfølgende sænkning i litorinaperioden, da denne lave øs højeste punkter må have ligget tre meter under havets overflade, hvilket har fundet sted samtidig med, at de ældste stenalderfolk tog landets sydlige kyster i besiddelse. Til Læsø foregik indvandringen først i den senere del af den ældre stenalder. Den fyrreskov, som disse første beboere forefandt, og som altså ikke er nogen direkte afstamning fra den oprindelige, holdt sig på stedet til langt op imod vor tid, da den efterhånden blev udryddet af øens beboere og dens magthavere.* Før denne udryddelseskrig fandt sted, var øen et skovdækt og vildtrigt, på sine steder frugtbart land. Valdemar Sejrs Jordebog nævner således af vildt hjorten, og der var jagthus for kongerne på øen. Mærkeligt er det for

* Efter Pontoppidan bestod de gamle skove på øen foruden af fyr også af gran, eg, bøg, el, birk og ask.

øvrigt, at denne store ø, som allerede var tæt befolket i stenalderen, hvad fund af redskaber og affaldsdynger viser, ikke bærer mindste spor af at have været bebygget i bronze- eller jernalderen. Måske har de urolige forhold i denne periode gjort den til et alt for udsat sted. I al fald må den have været bebygget igen allerede i den tidlige middelalder.

Havfødt er øen, og af havets brusen har den fået sit navn; *Hlørs ø* kaldtes den efter havguden, som her havde sit sæde. Det oldnordiske ord *Hlér* eller *Hlør* er dannet af havets lyde. Endnu kendes i nordjysk et gammelt udsagnsord: at *læ*, det vil sige bruse eller hvæse, og det anvendes om både dyr og vand. Om Limfjorden bruges udtrykket: fjorden *læer* – og navne som *lem*, der hyppigt forekommer, vistnok oprindeligt læhjem, viede til havguden *Læ* (således i Lemvig, Sønder Lem Vig osv.), har, som Gudmund Schütte påviser, vistnok oprindeligt hedder slet og ret *Hlér* – dvs. „Brusevig“ eller guden *Læs vig*. På Bornholm findes en „Læs å“, altså Bruseå efter guden *Læ*. Han er en guddom, der oprindeligt er usynlig og kun åbenbarer sig i bølgernes larm. Men ligesom *Njord* og *Tyr* antager han til sidst menneskelig skikkelse og fremstilles senere som hørende til et jættekuld, fra hvilket alle nordiske folk nedstammer.

Læs ø var gudens bolig; og efter eddaen havde aserne her deres mødested,

Svend Thom Clausen Gavnø. Begynde 12 August 1924 H

ligesom Hlè ofte besøgte Odin i Asgård. Senere tumler folketroen med ham og gør ham til en høvding, som er søn af kong Færnjot i Finland. Sagnet siger, at to hundrede år efter, at denne høvding var landet på øen, kom en mand ved navn Goer hertil, som i femte led nedstammede fra den samme Færnjot, og som fandt øen beboet af sine stammefrænder. Altså skulle Læsøs indbyggere nedstamme fra finner.

Sagaerne og Saxo berører meget ofte Hlërsey (senere Hlèsøy og Lessøe). Her var det, at kong Erik af Norge efter at have slået Odde søgte hvile og forfriskning. Her blev jarlen Vanråde overvundet af Ørvar Odd. Der berettes om Asmund, at han led skibbrud på øen med tre tusind mand, og om Gøta Torfasøn, at han ved at forfølge et dansk købmandsskib strandede på kysten med alt mandskab og bytte – om Harald Hårderåde, som 1051 ved Læsø blev angrebet og forfulgt af Svend Estridssøn, til han kastedede sine danske fanger over bord og derved undslap – om kong Harald Gilles kamp med de danske i 1134, og om den danske flåde, som samledes her under øen i 1181 før rejsen til det hellige land. Her til øens kyster forfulgte kong Sverre baglerne i året 1199 efter at have overvundet dem. Og endelig berettes om Torkel Magnussøns svende, som ved år 1300 blev grebet på øen.

Allerede Knytlingesaga meddeler, at øen har fået gejstlige herrer – den hører på den tid under Viborg bispestol. Under Valdemar Sejr rejste der sig, vistnok i 1219, en bitter strid mellem domkapitlet og munkene i Vitskøl kloster om de ejendomme på øen, som Valdemar I havde skænket klosteret, hvilke androg omtrent en fjerdedel af øens jord. Striden drejede sig hovedsagelig om grænserne for besiddelserne og om jagtretten, samt om det kapel, som munkene havde anlagt, vistnok på øens østside ved det nuværende Østerby. Den strid rasede i første omgang lige til 1274, da den blev bilagt på en kirkeforsamling i Lyon. Snart efter opstod nye konflikter mellem konkurrenterne, og disse varede til 1320, da Viborgkapitlet ved køb kom i fuld besiddelse af øen. Men også mellem kapitlet og Børglumbisperne, under hvis stift øen fra tidlig tid hørte, opstod der rivninger angående jurisdiktionen på stedet, således især i slutningen af det fjortende århundrede, da striden antog den største voldsomhed, indtil det lykkedes kapitlet at frigøre sig for den generende overhøjhed og bisp Sven afstod alle rettigheder over øen mod en årlig afgift. Hans efterkommere ville imidlertid ikke anerkende forliget, og sagen var lige ved at blive indstævnet for selve paven, da dronning Margrethe bilagde trætten. Men atter blussede denne op, og det gik så vidt, at bispem Stygge Krumpen i 1523 bandlyste kapitlet på grund af en uenighed om indtægterne fra „Vort Frue Land“, som øen kaldtes. Bandlysningen opsluges på kirkedøren i Byrum den 7. oktober 1523 – men kannikerne i Viborg lod den igen aflyse og gøre magtesløs!

Det var bestandig indtægterne, som var stridsæblet mellem de gejstlige herrer, og øen kom først efter reformationen helt til ro under Viborg bispedømme – nemlig efterhånden som dens rigdomskilder udtømtes; og der faldt helt ro over sindene, da dens fyrreskove lidt efter lidt forsvandt og sandflugten tog fat og dækkede de steder, hvor de havde ligget.

Det var af disse skove, domkapitlet og Vitskølkannikerne havde haft så umådelige indtægter ved anvendelsen af træet til brændsel ved de *saltkogerier*, som i flere hundrede år var i gang på øen. Det frugtbare, skovdækkede land forvandlede for omtrent halvdelen vedkommende ved disse skånselsløse hæringer af de skærmende skove til åbent land, hvorover vinden rasede og sandflugten jog. Det var særlig i årene 1667–77, at sandflugten blev voldsom og det forhen rigt bebyggede nordland blev til den sandørken, det endnu er, raseret for sine menneskeboliger, sin kirke og sine agre. Af de forhen vildtrige skove var allerede da kun ubetydelige rester tilbage.

Det var ikke småting, domkapitlet indkasserede ved disse transaktioner på øen. En „prokurator capituli“ styrede øen efter ca. 1320. Beboerne, som var fæstere under kapitlet og kaldtes dets „vordnede og tjener“, havde ved siden af noget kvægavl saltsyderiet som hovednæringsvej. Enhver boelsmand havde andel i en saltkedel og betalte deraf landgilde til kapitlet. Denne afgift af hver kedel på øen flød rigeligt i form af „kapitelsalt“, „fogedsalt“ og „helligsalt“. Viborgbisperne hentede tre gange årligt på eget skib *atten læster salt*. Desuden indfandt sig for salttilvirkningens skyld et broget selskab af fremmede handelsmænd på øen; undertiden kom de helt fra Holland. De priser, bisperne beregnede sig for ekstratjenester, var ikke små, således da bisp Tyge af Børglum i året 1330 på én gang fik fjorten læster salt for at tillade nogle ellers forbudte ægteskaber på øen!

Reformationen bragte ingen nævneværdig ændring i øens administration. Øen blev 1631 delt i seks lodder, der hver tilfaldt en af de seks privilegerede prælater og kanniker ved Viborg Domkirke, af hvilke enhver fik de indtægter, der faldt på hans andel af godset foruden løn i salt og penge af beboerne for at føre tilsyn med godset og skovenes hugst. En landfoged, som valgtes af kapitlet, havde bolig på „Klitgården“ og havde bl. a. den opgave at indkassere landgildet og føre tilsyn med stranding og bjærgning, som efterhånden blev en vigtig indtægtskilde, samt sørge for, at kapitlet fik en lod af hver mands bjærgeløn m.m. Også en birkedommer ansattes af kapitlet.

Beboernes gårde gik almindeligvis frit i arv og eje blot mod en betaling af de sædvanlige, årlige afgifter.

Henimod midten af det syttende århundrede var salttilvirkningen næsten gået i stå af mangel på brændsel. Skovene var da omtrent totalt forsvundet, og øen forarmedes hurtigt. Det før så rige Hals sogn på nordsiden udslette-

des samtidig af sandflugten. Allerede omkring 1600 var det så ødelagt, at det blev lagt ind under Byrum og Vesterø sogne. Den hede, der dækker stedet, kaldes af beboerne Nordmarken, nu ofte blot „Marken“ – et sørgeligt øgenavn! Trods fritagelse for skatter og andre lempelser, hvormed man allerede så tidligt som i 1778 søgte at lokke befolkningen derud på ny, er endnu kun nogle pletter opdyrkede på den sydlige del, alt det øvrige er tomt og øde, og selv ruinerne af den gamle Hals kirke er for længst sunket i grus og helt

forsvundet. Kun ved Østerby og dens nærmeste omegn træffer man større, sammenhængende dele af dyrket agerland.

Den landevej, som nu i en bue mod syd fører fra Vesterø havn over Byrum til Østerby, deler øen i to omtrent lige store dele, mod syd de dyrkede egne, mod nord den sanddækkede ørken Nordmarken.

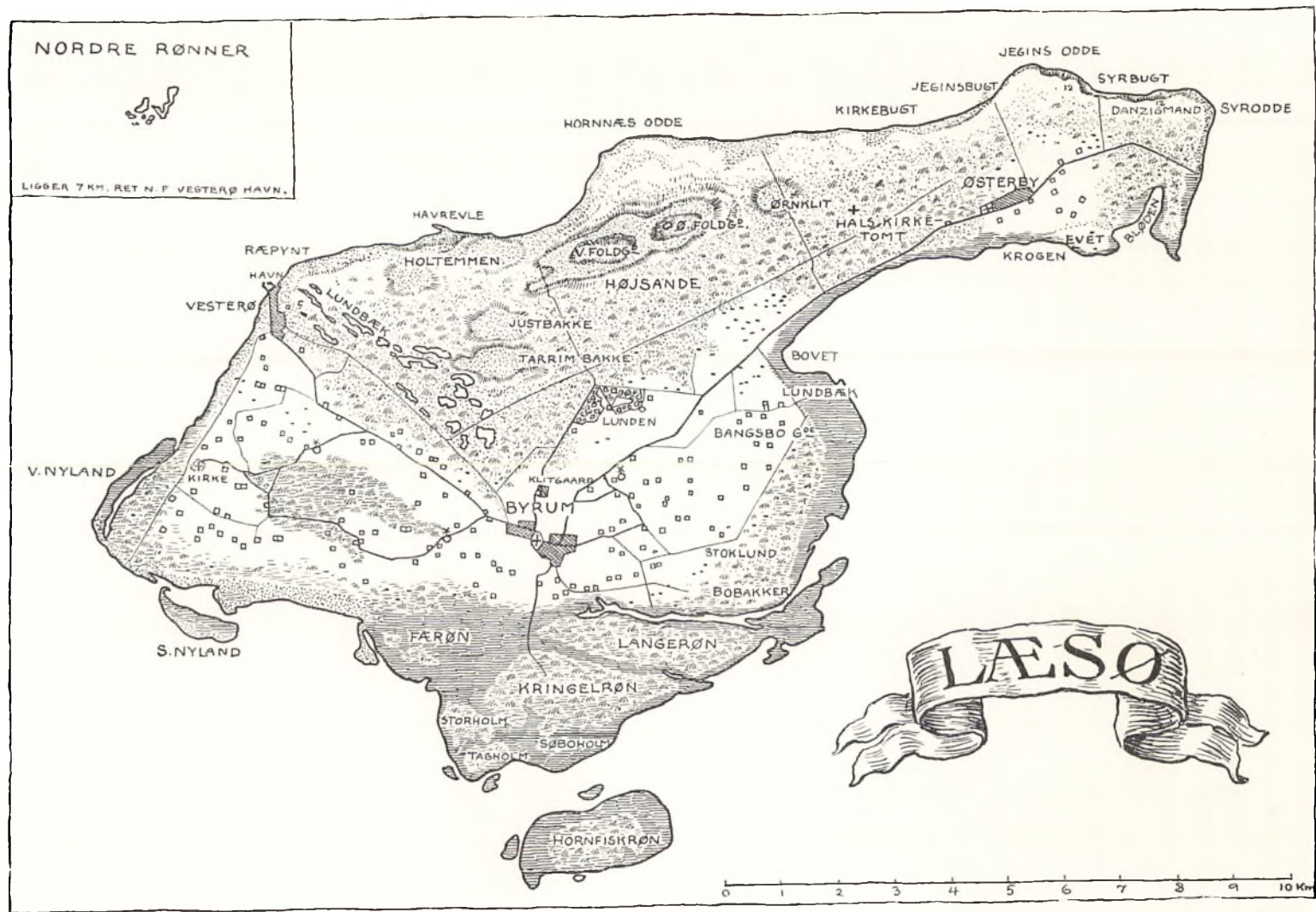
Lars Hess Bing, øens gamle historiograf, siger i sit over hundrede år gamle værk om Læsø, at „af Fyr- og Grantræer have i fordums Tider været en stor Del, hvoraf endnu i de sandfugne Egne under Hals Sogn sees mange Stubbe, og i disse Klitter fremvoxe tillige om Sommeren smaa Fyr- og Granspirer, men blir af Kreaturerne opædt.“

Når man nu til dags ved reparation eller nedrivning af en gammel Læsø-gård finder en raft eller kroget gren, som har tjent til støtte for dens tangtag, er dette ofte en fyrregren. Og her finder man de sidste levninger af øens gamle skove.

Som minder om saltkogningen finder man endnu enkelte synlige spor. Nogle firkantede inddigninger ses således ved „Bobakkerne“ nær kysten mellem Bangsbogårde og Byrum og ligeledes på Kringelrøn og Langerøn. De har vist været opkastede omkring de steder, hvor kedlerne stod, for at værne disse mod kreaturerne. I nærheden af disse findes nogle langagtige forhøjninger bestående af slagger, der opstod ved brændingen, og rundt om disse steder ser man nogle vandfyldte, runde huller på 10–12 meters diameter og omtrent 1 m dybe, hvorfra saltvandet hentedes til afkogning i kedlerne. Alene nær Bangsbo findes 238 sådanne huller, på Kringelrøn omtrent 100.

Den sidste, som på Læsø forsøgte saltudvinding i større stil, var en dr. Bister, som omkring 1730 kom til øen og forsøgte sig på Kringelrøn, men ifølge „Danske Atlas“ på grund af mangel på brændselmateriale til sidst måtte „gribe til de uheldige Projektmageres sidste Raad, at gøre sig usynlig, efter mest at have ruineret Resten af Skoven“. Stedet, hvor han arbejdede, kaldes endnu i folkemunde „Dr. Bisters Have“.

De forandrede forhold, som indtrådte efter skovenes udryddelse, drev de mandlige læsøboer til at gribe til andre næringsveje og førte dem efterhånden alle ud på øen. Kvinderne sad ene hjemme og tog sig af gårdens magre drift. Skibsfarten tog sit højeste opsving i årene efter 1668; men så kom den store nordiske krig, i hvilken øens flåde omtrent tilintetgjordes, og mændene søgte helt bort fra øen og tog hyre på fremmede skibe. Hertil kom yderligere, at der fra omkring 1770 årlig foretoges udskrivning af alle drenge, unge karle og alle gifte mænd fra øen til orlogstjeneste, indtil de var 50 år gamle „efter hvilken Tid de i Almindelighed ei ere duelige til Landets Forsvar“. Det var øens allerfattigste tid, og hjemmene manglede efterhånden fuldstændig mandlig arbejdskraft til agrenes dyrkning. Og som udslettelsen

af øens skove efterhånden i skæbnesvanger grad forandrede dens natur, således ændrede den livsbetingelserne for dens beboere som ingen andre steder i landet. Det var denne forandring, som gjorde dens kvinder til jordbrugere fra udelukkende at være husmødre; de blev gårdenes virkelige og eneste herrer, enerådende høvdinge på deres lod, hos hvem mændene var ørkesløse gæster, når de om vinteren sad hjemme i et par måneder fra deres langfarter. Pontoppidan siger: „Qvinderne forrette alt Land-Arbeide, ja naar Mand og Kone age til Kirke, da kører Konen for Manden, som sidder bag i Vognen.“ Disse besynderlige forhold har varet til helt op imod vore dage og præger i alt fald den ældre kvindelige befolkning endnu den dag i dag.

Den gamle Hals kirke – oprindelig „Sct. Olai Kirke“ – ophørte at anvendes til gudstjeneste allerede 1722, og noget før måtte kapellanen på stedet fraflytte sin af sandflugten ødelagte præstegård i dens nærhed, den såkaldte „Anneksgård“. Familierne flyttede én for én bort fra det hærgede sogn, og til sidst lå sandet enerådende hen over de skjulte tomter.

Udskiftningen af Læsøs jorder fandt sted i 1845–53, og efter den tid bortfaldt den bjærgelønsafgift, som beboerne havde betalt til domkapitlet, samtidig med at landfogedembedet ophævedes i 1858. Birkefogedembedet forsvandt i 1919 efter den nye retsplejeordning, og øen kom under Frederikshavns jurisdiktion. Læsø „landgilde“ går nu direkte i statskassen.

Administrativt hørte øen oprindelig under Ålborghus, men fra 1707 kom den under Hald amt til 1794, da den henlagdes under Hjørring amt. I gejstlig henseende hørte øen siden reformationen under Viborg stift, til den 1843 kom under Ålborg stift.

De forestillinger, man efter ovenstående korte redegørelse for øens landskabelige udvikling ville kunne gøre sig om dens *natur*, måtte blive ensidige og mangelfulde. Læsøs landskab er mangfoldigt og broget, sammensat og

uensartet som glasstykkerne i et kalejdoskop. De forskelligste former for dansk natur møder man her: vide, øde lyngheder, langs havet ved nordkysten bratte flyvesandsklitter, og inden for disse et par mægtige, ringformede klitvolde, der omgiver en mærkelig klitsø. En yndig, frodig skov, der endogså blandt sine løvtræer rummer enkelte bøge, ligger på grænsen mellem heden og den sydlige del, hvor den idylliske landsby Byrum med sine pragtfulde haver og skønne trægrupper ligger omgivet af veldyrkede marker, der grænser ud mod vide fællede og kær, og sydligst strækker sig de store røn'er med deres lave strandenge – kun bakkelandskab mangler. En lille højderyg, en gammel strandvold af få meters højde, der fra Byrum strækker sig mod nord til kysten, og som man knap bemærker, når man kommer hen over den, er det højeste punkt af Læsøs jorder. Kun klitterne ved Højsande på nord-siden når med deres 24 m op over denne.

Ud fra kysten strækker sig milevidt farlige rev og grunde – måske var det rimeligst at omtale disse under næringsvejene, blandt hvilke de ved de overordentlig hyppige strandinger i al fald i ældre tid spillede en fremherskende rolle. $1\frac{3}{4}$ mil uden for Syrodde strækker Læsø Trindel sig under havfladen i en længde af omtrent 200 m, en af Kattegats allerfarligste grunde, hvor det første danske fyrskib blev udlagt 1829. Ud mod denne grund rækker Læsø Nordøstflak eller „Jegins Rev“ sig omtrent i en mils længde. Fra nordvestkysten ved Holtemmen løber det over en mil lange Rønnerev helt ud til Nordre Rønner, en samling små, til dels græsklædte stenholme. På vestsiden udgår fra Sønder Nyland Læsø Nordvestrev, der rager en mil ud i Læsø Rende – også et overordentlig farligt rev, hvor de fleste strandinger i de senere år har fundet sted. Selve den berygtede Læsø Rende, der løber gennem det $2\frac{1}{2}$ mil brede farvand, som adskiller øen fra fastlandet, er 15 m dyb, men på et enkelt sted kun 6 m bred! Syd for øen er omkring Hornfiskrøn endnu et flak, som på et areal af hele øens størrelse kun har 2 m vand. Endelig er der $2\frac{3}{4}$ mil syd for øen den uhyggelige Kobbergrund. Disse steder er nu alle forsynede med fyr eller fyrskibe, men var tidligere i sejskibsperioden manges skudes bane.

Havet, som mod nord og nordvest æder af øens klinter, er til gengæld gavmildt mod dens sydkyst, hvor det årligt lægger til landets vækst – således er f. eks. Hornfiskrøn nu dobbelt så stor som for hundrede år siden.

Øen har tre sogne, *Vesterø*, *Byrum* og *Hals*. Vesterø sogn, under hvilket Sønder Nyland og Nordre Rønner hører, har fiskerbyen *Vesterø* med en redningsstation ved Vesterø havn eller „Lundbæk havn“ på vestsiden, men ingen landsby, derimod en mængde spredtliggende store gårde og huse. Vestligst ud mod de store strandenge nær Vester Nyland ligger sognets anselige kirke, opført af munkesten i den senere middelalder, men nu stærkt restaure-

ret. En udkåren altertavle med fløje er fra katolsk tid og viser Maria med Jesusbarnet, omgivet af apostlene på fløjene.

Byrum sogn, det sydligste og frugtbarste, har landsbyen *Byrum*, øens hovedstad med kirke og embedsboliger. Til sognet hører de nu landfaste holme Langerøn, Kringelrøn og Færøn samt den sydligst liggende Hornfiskrøn og en strækning ved nordkysten mellem Hals og Vesterø sogne. Byen og kirken vil senere blive omtalt. Ligesom i Vesterø sogn ligger store bøndergårde og huse spredt over hele sognets dyrkede del.

Hals sogn, det nordligste og ufrugtbarste, har ikke mindre end tre små bygdelag, østligst *Østerby*, sognets egentlige landsby med adskillige større gårde, et kapel opført 1867 og en lodsstation; mod vest ligger en samling huse, som hedder *Klitten*, og sønden for disse de anselige *Bangsbogårde*. Her findes redningsstationer ved Jegins Odde og Tornnæsodde.

Når undtages Nordre Rønner, som skal omtales for sig, er Læsø med sine øvrige holme 21.101 tdr. land med i alt 728 beboelser og 3.052 indbyggere. Af disse levede endnu i 1890 omtrent 600 af søfart, men efterhånden som mændene har trukket sig tilbage fra denne, ernærer nu langt den overvejende del af befolkningen sig ved agerbrug, som i de senere år økonomisk har gjort betydelige fremskridt. Kun omtrent 100 lever udelukkende af fiskeri.

Den hårdhændethed, hvormed øens beboere og dens magthavere i ældre

tid er faret frem mod dens natur, præger bestandig dens landskab og dens befolkning. Intetsteds i landet har jeg set klimaet, landskabet, boligerne og deres beboere indgå i et mere harmonisk hele end her. I samme øjeblik, man fra Vesterø havn med dens moderne fiskerhuse er kommet ud ad vejene mod sydøst, er man midt inde i denne natur, hvor alt er en symfoni af strengt klingende, hårde akkorder. Det jævne, forblæste land med de spredtliggende, ofte ældgamle gårde med de tunge tangtage, der synes at være brudt op gennem grunden og har løftet græs og urter med op på deres ryg – de flade marker, der ser ud, som om blæsten har skrællet alt det opstående bort af deres grund, den blændende himmel ude over de lave, havomskyllende røn'er, klitrækkerne, der løfter deres blånende kæde ude i nord – alt dette er nu mere end nogen sinde havguden Hlès hjem og faste borg, hvorover hans folkehold af storm og byger, fog og havknog raser. Og huse og mennesker stinder sig for at holde tønnen ud. Det siges, at en ægte læsøbo kendes på, at han har sand mellem skulderbladene – man kommer til at tænke på skrubben og flynderen, der camouflerer sig på havbunden på samme vis!

Stiger man op i Vesterø kirketårn, vil man fra glamhullerne se ud over hele det flade land. Kun fjernt mod nord ses klitterne om de to „foldgårde“ ved Højsande løfte sig lidt over horisonten, ellers er det kun kirketårnet i Byrum, som konkurrerer med det stade, man er oppe på. Mod vest ser man

ned på et udpræget lagunelandskab, hvor stenvenderen færdes i de lave vande, og mod sydøst over de endeløse røn'er, der yderst ude går i ét med det blinkende hav. Gårdene skyder nær og fjern op over den jævne grund – men var det ikke for haverne, der indeslutter dem, ville de være lige så godt „beskyttede“ som flynderen under havbundens sand.

Men jo længere man herfra bevæger sig ad vejen mod øst, jo mere ændres landskabets karakter, til sidst i overraskende grad, når man nærmer sig Byrum by, inden for hvis grænse man havner i den fuldendte idyl. Herlige trægrupper omgiver vejene og de store gårde langs disse. Der er modsætningsvis en besynderlig ro og fred over dette sted, en tryghed og hygge, som er såre forskellig fra vestlandets barske stemning. Sin kulmination når byen i de to gamle patricierboliger, den forhenværende landdommergård Klitgården og den tidligere birkedommerbolig, nu dommerfuldmægtigens bopæl. Under vore hyppige besøg i Byrum gæstede vi ofte kredslæge Hansen i Klitgården, hvor vi ikke alene fik fortrinlige oplysninger om øens befolkning, men tillige nød en overvættets gæstfrihed i det smukke, fornemme hjem, hvis gamle have på tre tønder land opviser en rigdom af træer af alle mulige arter. I den lige så pragtfulde have ved den gamle birkedommerbolig, i hvilken dommerfuldmægtig Larsen har til huse, kunne vi altid ved tilbagekomsten fra vore ørkenvandringer i det åbne land være sikre på at finde svale læskedrikke i et skyggefuldt lysthus. Hele denne prægtige bolig står i øvrigt næsten tom, idet dommerfuldmægtigen kun bebor et par af de store værelser.

Foruden disse gamle skønne gårde har byen sin anselige kirke, der er udpræget smuk med sit mærkelige brede, tunge tårn. Oprindeligt opført af munkene i Vitskøl kloster i begyndelsen af det trettende århundrede og gotisk i sin stil er den hyppigt restaureret, men især hvælvingerne i kor og skib er endnu ypperlige. Både denne og Vesterø kirke rummer endnu enkelte dele af det gamle inventar fra katolsk tid, således findes her det smukke alterskab med udskårne figurer, som desværre i den senere tid er blevet restaureret i nogle ækle, skrigende farver. Tre udmærkede lysekroner, nogle ophængte skibsmodeller og et primitivt billedskærerarbejde, forestillende sankt Laurentius med risten, er smukke seværdigheder i dens indre. Men først og fremmest må nævnes en ganske fortrinlig træskulptur forestillende sankt Barbara, et ypperligt kunstværk, som desværre er overmalet med hvid oliefarve og nu henstår i tårnrummet. Det burde drages frem af sin ubemærkethed, restaureres og finde en værdigere plads.⁶⁷

Det siges, at et kloster skal have ligget, hvor Klitgården nu findes, og at en løngang har gået derfra hen til kirken. Det er muligt, at dette kloster har været „Kapitelhuset“, hvis plads man ikke mere med sikkerhed kan påvise.

Flehmegaarden ved Byrum 10 August 1924. ZL.

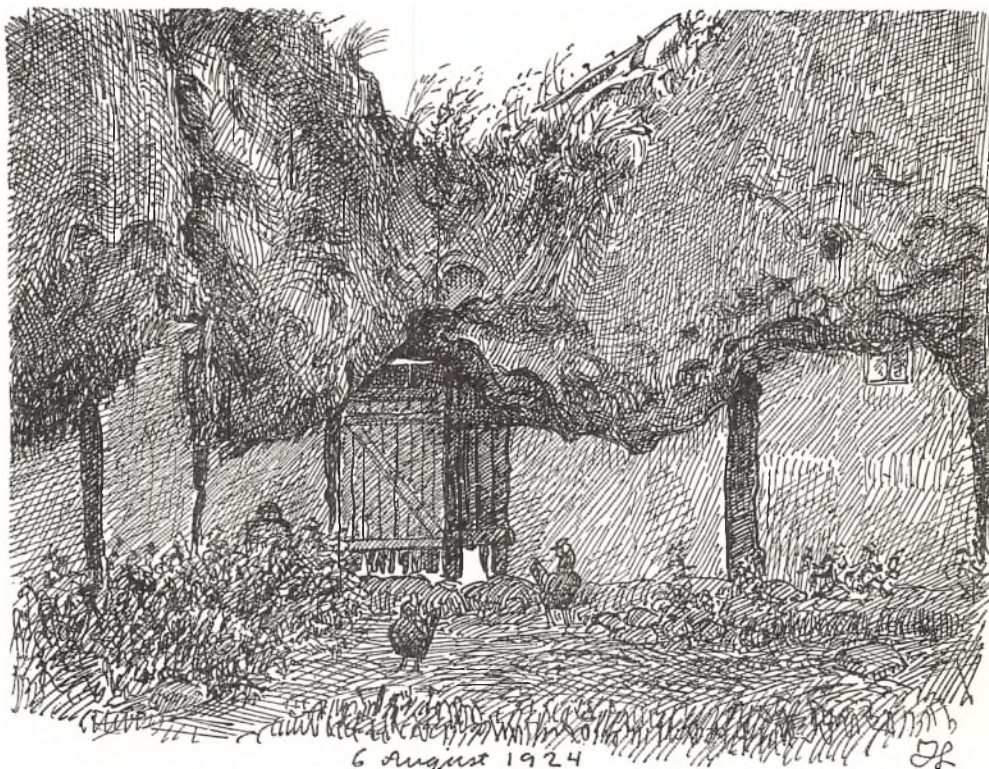
På stedet findes en stor, ældgammel kastanjeallé, som endnu kaldes Munkealleen.

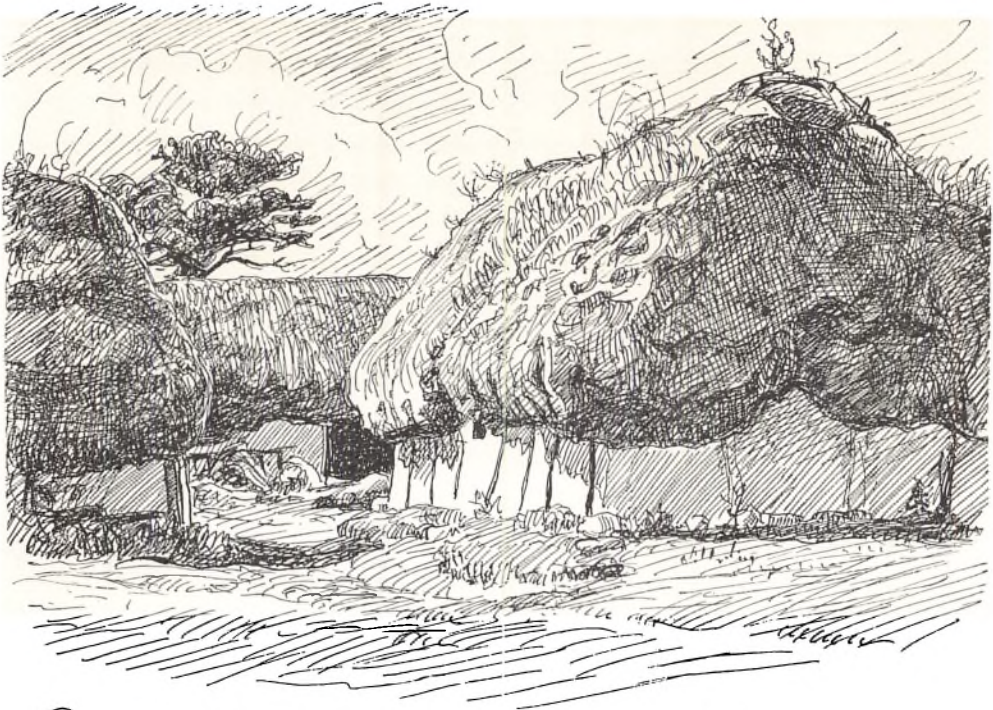
Mellem byens i øvrigt temmelig nye bygninger finder man så godt som ingen af den rene, gamle Læsøtype; sådanne må søges i det åbne land mellem landsbyerne. Et af de bedste eksempler på den ældgamle byggeskik finder vi i *Bangsbogårde* nordøst for Byrum i den sydlige del af Hals sogn, hvor vi atter er ude i mere barske omgivelser. Disse gårde er et fuldkomment eventyr i retning af gammel bygningsstil. Som alle gamle Læsøboliger er de lave bindingsværksbygninger, hvor som oftest kun de lodrette, tjærede stolper er synlige mod de hvide vægge, som er klinede eller opmurede af rå sten. Så godt som alt tømmeret er eg, der er hentet fra strandede skibe. Disse gårde er som regel ganske anselige, hvad der mindre skyldes grundens omfang end de umådelige tangtage, der ofte når flere alens tykkelse. Man „tængede“ som oftest længerne helt ned til jorden, hvorefter man udskar åbninger i taget ind til vinduer og døre. Disse tage er ofte flere hundrede år gamle, og det hænder, at man fornyer underbygningen uden at røre de gamle tage, som har mange fordele fremfor stråtagene, dels fordi de danner en enestående isolation mod kulde og hede, dels fordi brandfaren ved dem er overordentlig ringe. At denne tækningsmetode nu efterhånden er helt ophørt, og at man heller ikke mere kan reparere tagene, skyldes den omstændighed, at den dertil

anvendte tang, *Zostera marina*, som ved sin længde var fortrinlig egnet til dette brug, og som tidligere var almindelig, næsten ikke mere findes ved øens kyster.⁶⁹

Store mængder af folk var forsamlede, når et nyt hus skulle „tænges“. De fleste af disse var kvinder, de såkaldte „tængemænd“, hvis opgave det var at hvirvle tangen sammen til lange bundter, tykke i den ene ende, tynde i den anden og så lange, at de kunne slynges om de fire nederste lægter i taget og hænge med de tykke ender ned til jorden – de såkaldte „vadsker“. Fasthæftningen foretoges af mandfolk, „indsætterne“, som forestod den egentlige tængning, hvad der krævede stor øvelse. Kvinderne langede med høtyve de sammenslyngede vadsker op til indsætterne, som vedblev at vinde de tynde ender om lægterne, indtil taget øverst dækkedes af en stor mængde løs tang, som endelig styrkedes foroven ved pålægning af græstørv på mønningen. Ved denne tængningsmetode anvendtes ofte indtil 15 læs tang over hvert tag i et hus og 20 læs til hver gavl! – Når et hus på 10–12 fag tængedes, var ofte 80–100 mennesker i virksomhed flere dage i træk.⁷⁰

En måneds tid efter den første tængning, når tangen var sunket sammen, lagdes mere tang på, og dette gentoges siden en gang om året et par år i træk, til taget havde fået sin rette tykkelse, hvorefter man oven på røstet dækkede det med lange, smalle og dybtskårne græstørv, de egentlige mønningstørv.⁷⁰

Bangsbo Gaarde 1 August 1924. JF

Medens disse gårde som regel ligger isolerede, har man i Bangsbogårde et eksempel på *sammenbyggede* gårde, ikke mindre end fire i tallet. I tidens løb har dog tilbygninger og en enkelt nedrivning i nogen grad forstyrret den oprindelige grundplan, som ikke mere kendes med fuld sikkerhed. Her boede tidligere fire familier; nu er her kun tre, nemlig sognefogeden, endnu en gårdmandsfamilie og en aftægtsmand. Jeg foretog en omtrentlig opmåling af stedet, som vises på skitsen overfor.

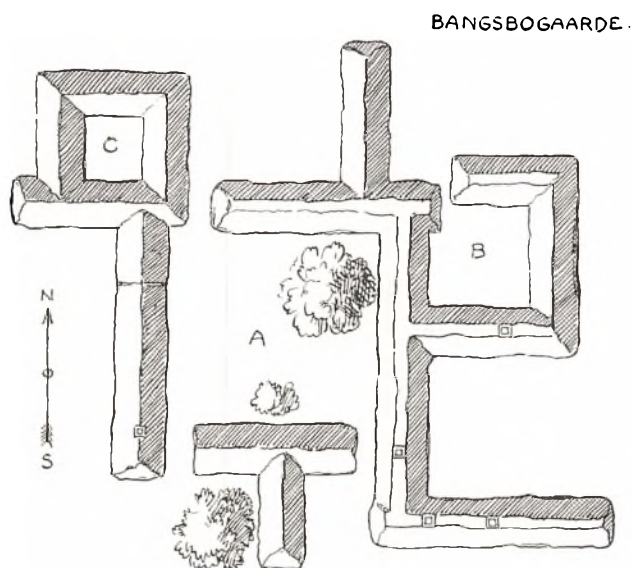
I de enkelte velbevarede gamle stuer findes endnu nogle fortrinlige møbler, således en gammel bilæggerovn, et chatol og nogle andre træmøbler, fremstillede af fine træsorter fra strandede skibe, såsom teaktræ og grå eg, samt enkelte gamle metalgenstande, blandt hvilke navnlig en messinglygte var mærkelig. – Det gamle bondearbejde her på øen stod håndværksmæssigt meget højt; det meste af det, vi finder, er udført af mændene under deres vinterophold i hjemmet, hvor de aldrig tog del i gårdens egentlige røgt. Det tjener til beboernes ros, at der endnu findes enkelte af disse fortrinlige ting rundt om på øen, til trods for at købere i hobetal har hjemsogt den under krigsperioden.

Bangsbo gårde, af indbyggerne simpelt hen kaldet Gården, danner sammen med sine landskabelige omgivelser et hele af så stor og ejendommelig skønhed, at jeg næppe har sets dets mage. De ganske flade og lave marker,

hist og her isprængt et stykke lynggroet hede, er sammen med det mærkelige gamle gårdkompleks ved sin ro og harmoni noget fuldkommen beundringsværdigt.⁷¹ Man bevæges dybt ved tanken om, at dette er *dansk!* Og man mindes et gammelt begreb, der hedder fædrelandskærlighed – uden at behøve at ynkes over sig selv. Her er noget, som man ganske forgæves ville søge alle andre steder!

Naturligvis – *ejerne selv* har intet begreb om stedets skønhed, og Gården ville de helst ombytte med en bekvemmere bolig. „Gid det gamle stads ville brænde ned til grunden,“ sagde en kone til mig derinde, „det var den nemmeste måde at komme af med det på!“ Der er ikke meget at sige til *det*. Måske blot dette, at det ikke er helt pænt at udtrykke sig således om det hjem, hvori ens hele slægt har levet. Men den rapfingrede tid hjælper nok snart på én eller anden måde beboerne til rette. Og til lykke med det!⁷¹

Men at den vældige skovfyr, som gror tæt uden for gårdenes yderste, søndre længe, og hvis stamme tjener som sæde for brøndvippen, i fjor er blevet sparet for omhugning på landpostbudets forbøn – dette viser, at der også er folk i nabolaget med andre synspunkter!⁷²

Gaardsplads A ca: 24 × 23 m.
 – B ca: 12 × 11 m.
 – C ca: 6 × 6½ m.

Hele denne midterste del af øen, selv den dyrkede, er af en mærkelig skønhed. Overalt kan man overraskes ved mellem agrene at finde stykker af urørt lynghede, og omkring de herlige gårde trægrupper af stor frodighed – ved Bangsbogårde groede en gråpil på tretten meters højde! Træerne ses vidt ud over det flade land, som bestandig forbavser ved sin uensartethed.

Selv her, hvor det barske klima er det altbeherskende, kan man pludselig stå ansigt til ansigt med en idyl, som på baggrund af de voldsomme modsætninger forekommer mere indtagende end noget andet sted i landet. Mellem Bangsbogårde og skoven – eller Lunden som den kaldes – mødte der os ved noget, som hedder Thostrup Lund, et billede, der er godt egnet til at give et begreb om den uhyre forskelligartethed i øens natur – heden ved Højsande endnu uomtalt. Det er landposten Lauritz Petersens hus. Gemt, som det ligger under sine mægtige træers skygger, med sine herlige bindingsværksmure under det smukke stråtag og med den gamle vippebrønd, omkring hvilken fårene græssede, rummer dette sted en romantik, en sådan åbenbaring af fred og hygge, en så ejendommelig poesi, at man må søge dets lige i landets frodigste egne – hvor det dog ville savne den barske baggrund, som her øger dets værdi og fremhæver dets yndigheder.⁷³

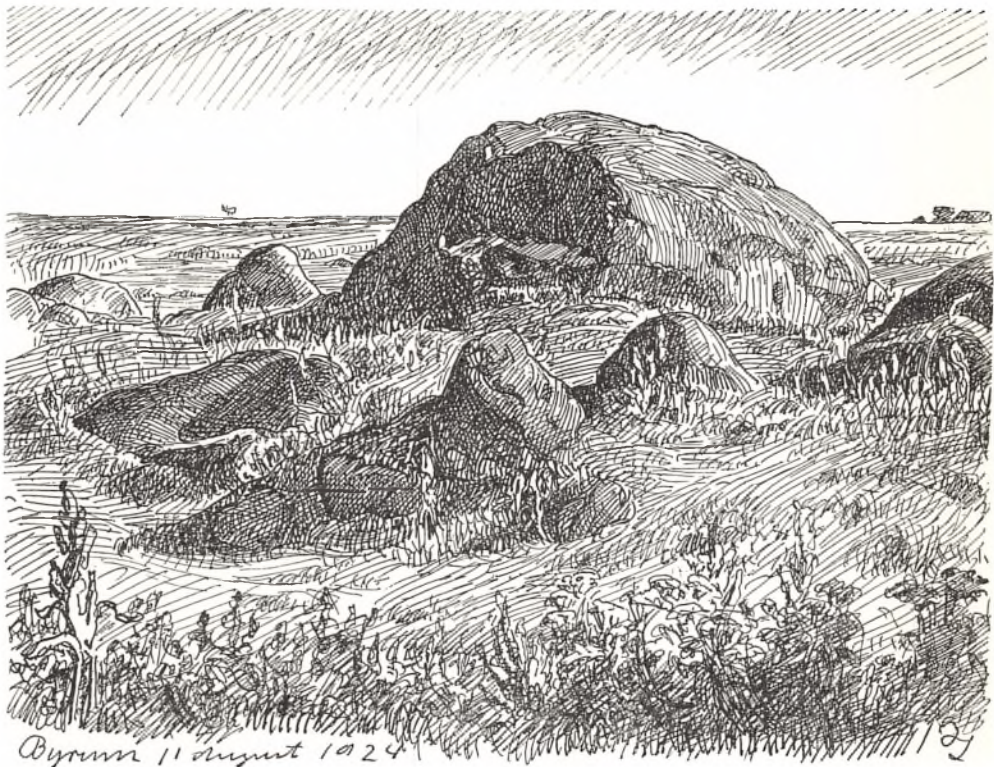
Det er ejeren af dette hus, som ved sin forbøn reddede den gamle skovfyr ved Bangsbogårde. Også på hans egen jord kan man se, at han anerkender andre værdier end dem, der kan gøres i penge eller puttes i kakkellovnen. Beundringsværdig er en sådan sans for naturskønhed hos denne ganske jævne mand. – Også i hans stuer finder vi mange eksempler på hans trang til at bevare skønhedsværdier. Det morsomste er en bilæggerovn, udført i „Nes Werk 1748“ (i Norge). På dens ene bredside er en fremstilling af dronning Margrethe med fødderne hvilende på den overvundne Albrecht af Mecklenborg, på den smalle side et relief, der forestiller „Retfærdigheden“. – Måtte denne dame trods sin blindhed altid udstråle en passende mængde af sin varme på landposten Lauritz Petersen!

I Østerby, hvortil vejen fra Bangsbogårde mest går over en lav og øde hedestrækning, fandt vi nær landevejen en gård med det mægtigste og forunderligste tangtag, vi endnu havde set. Det hænger som klippesten ud over længerne, og man bliver forundret over, at disse ikke synker sammen under dets vægt. Selve denne by er ved at få et moderne præg omtrent ligesom Vesterø. Dens lille havn, som er anlagt 1905, er kun indrettet for fiskerbåde. På vejen ud til havnen kom vi over en udløber af øens ørkenland, hvor vi til begge sider langs kysten så lave klitdannelser og fjernt imod vest skimtedes ved Hornnæs Strand de svære klitter nord for Højsande, hvis mægtige, takkede sandmiler stod blåttegnede mod den tindrende solskinshimmel. Sand – sand, overalt og til alle sider omkring mig! Men disse øde vidder har deres egen, mærkelig tunge stemning, der øgedes ved vindens hvislen i marehalmen hvis svingende, nålespidse toppe skriver cirkler – uendelighedens symbol – i strandens hårdføgne flade.

I klitterne har øen sin eneste form for bakker – blæsten og havet har dannet

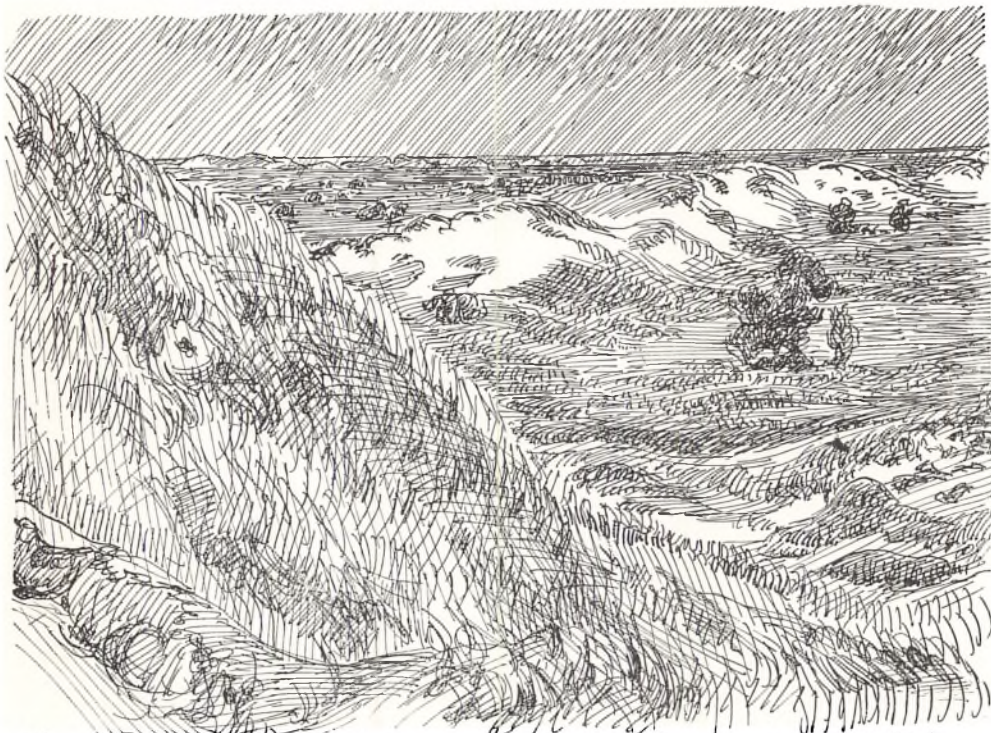
de få ujævnheder, som findes på dens overflade. Ved Byrum fandt vi, hvor vejen forbi Klitgården går mod NNØ, den førnævnte ældgamle *strandvold* af rullesten og groft grus, der hæver sig nogle få meter over havet og danner de højeste punkter i øens gamle grund – højst besynderlig at træffe helt herinde på midten af den store ø! Rallen er på størrelse som knytnæver, og uden tvivl er volden dannet ved opskylninger af havet fra *øst*. Tæt uden for Klitgården, hvor der er gravet i den, viser den tydeligt sit materiale af rullesten. Der fortælles, at tæt østen for dette sted er der ved gravning fundet en del hvaltænder. – Rullestensvolden skal efter sigende strække sig tværs over øen til nordvestsiden i retning mod det store rev, som fører ud til Nordre Rønner.

Hvor landevejen fra Østerby når ud for Bangsbogårde, viger en mindre vej mod vest og fører over til øens skov, som ligger tre kilometer nord for Byrum og endnu rummer rester af øens gamle løvskove. Hele den østlige del af den er dog for det meste ny plantning, mest bjergfyr; men også birk, hvidgran, skovfyr, el, seljepil og røn findes herinde, ligesom vi møder ikke få store, gamle ege på vor vej. Langs den sandede skovvej gror siv i grøfterne, og på de åbne felter dværgpil, ener og pors, om hvilke bunden er dækket af rosenrød røllike, nyse-røllike, gul snerre, blåklokke, høgeurt, perikum, scabiosa, rødkløver, engelskgræs og kattehale. Et åbent hedekær har lyng, pors

og klittag, hist og her med små bitte birke og dværgpil, og det er overstrøet med duske af kæruld. – Det er det åbne lands og krattets fugleverden, vi møder herinde: lærke, engpiber, bynkefugl, bomlærke, gulspurv, irisk, tornsanger og gærdesanger. Udenfor kredser forstuesvaler, og enkelte måger og terner ses over markerne.

Længere mod vest bliver skoven ældre og tættere. Her er anselig egeskov, blandet med enkelte birke og røn, som endelig går over i ren birkeskov. Endnu længere mod vest finder vi et yndigt ellekrat på dybgrøn græsbund med siv og bregner, og siden nogle mægtige ege med et væld af kaprifolium hængende om stammerne, og på de mere tørre steder røn og vældige eksemplarer af bævreasp, omgivet af hindbærbuske og tyttebær. Ringduer kurrer herinde, og musvitten filer i sin trætop, ubekymret for spurvehøgen, der kredser højt mod den blå himmel. – Et lille yndigt vandløb med stejle skrænter, „Lundbæk“ kaldet, der danner afløb for småsøerne ved Tarrim Bakke, risler klart og svalt gennem skoven og er langs sin frodige bred tæt klædt med bregner og kær-mangeløv. Et andet vandløb på øen, som danner afløb mod vest fra de samme søer, hedder mærkværdigvis også Lundbæk, skønt det løber gennem fuldstændig skovløst land! Navnet må stamme fra en tid, da også dette sted har været skovdækket. – Lundbæk havn har sit navn efter bækken.

Vester Bølgens strand Højsande 3 August 1924 H. L.

Ved skovens sydrand og næsten skjult under træerne i sin pragtfulde have ligger en herlig gård, den forhenværende distriktslægebolig Annely. I dens have gror en vældig, gammel lind, hvis grene i mandshøjde går vandret ud og danner et lysthus, tæt og dybgrønt i dets skygge under det tykke bladehang, over hvilket den glatte stamme igen skjules i den mægtige krone. Syd for gården finder vi atter nogle store, gamle ege, blandet med enkelte graner.

Umådelige flokke af fluer og myg følger os gennem skoven og holder en ustandselig koncert – nogle sværme på flere tusinde jager under bestandig afløsning som tykke skyer over vore hoveder og tapper os kraftigt under flugten. Halvt opædte, svedende og tørstige nåede vi endelig over marker og åben hede til Byrum, hvor vi fandt ind under de skyggefulde træer i kredslægens have og dalede ned ved familiens tebord. Solsorten fløjter douce over vore hoveder, og spurvene gifter sig og holder fest under det brede tagskæg.

Som før nævnt findes på Læsø ingen minder om bebyggelse i bronze- og jernalder. På vor vej gennem Byrum fandt vi i dennes østlige del en samling kæmpemæssige sten, som efter beboernes udsagn skulle være et gammelt tingsted. Dette er dog mere end tvivlsomt, idet stenene er af så uhyre dimensioner, at de ikke kan være anbragt her af menneskehænder. Den midterste, som er omgivet af en uregelmæssig ring af noget mindre sten, er over jordsmonnet 2 m høj og 14–15 m i omkreds. Stedet er meget mærkeligt og smukt og danner sammen med den nærliggende bondegård og de store vejtræer et storartet billede.⁷⁷

Så snart man ad vejen forbi Byrum mod nordøst har sluppet skoven, kommer man ud over den vilde sandhede. Den strækker sig herfra i sin fulde bredde ud over Højsande til Hornnæs Odde, en vejlængde på omtrent 5 km, og fra Ræpynt i vest til Syrodde i øst over en strækning af ikke mindre end 16 km. Dens ganske lave flade er brudt af sumpe og gamle, sammenføgne klitter. Over dens tæppe af lyng, pors og revlingris har den den mærkeligste, regelmæssige bevoksning af ganske små birketræer og enkelte røn og bævreaspe, der sjældent er mere end 1–2 m høje og overalt står med omtrent 10–15 meters mellemrum. Det er det besynderligste syn, man kan tænke sig – der er noget kirkegårdsagtigt ved denne regelmæssighed; man kunne vente at finde en grav ved hver af disse tuer! Og dog er det naturens eget værk. Vejen, der på kortene er vist som hovedvej, er bare tre-fire dybe, sandede hjulspor, der af og til fører gennem sumpet terræn med tuer af lyng, pors og hjelme, hvor vi måtte vade over i vand til knæene.

Omtrent tre-fire hundrede meter fra nordkysten finder vi denne hedes mærkeligste lokalitet *Højsande*. Som to ringformede klitdannelser ligger den

omkring de to „foldgårde“, hvor dens ottetalformede ryg har dannet sig om to gamle klitsøer ligesom kraterrandene i et par sammenhængende månebjerge. Medens vestre foldgård endnu har en rest af sin sø i behold, er det indre af den østlige nu blot en sump, for det meste lynggroet og ligesom den omgivende hede bevokset med lave, jævntspredte birkebuske. Det er fuldkommen gådefuldt, hvordan disse ringbjerge har kunnet danne sig, og overhovedet er dette sted et af de mærkeligste stykker dansk landskab, jeg har set, et besynderligt påfund af naturen. Imponerende er klitten ved sin højde, ved sin savtakkede, bjergagtige kontur og ved de kolossale mængder af sand, som blæsten her har ophobet.

Da vi er kommet op over skråningen og vandrer hen over de bølgeformede kamme, hvoraf deres ryg består, når vi sandbjergenes og øens højeste punkt, en 24 m høj klittop på sydsiden af vestre foldgård, hvorfra vi får vid udsigt over dette ejendommelige landskab. Vejret er klart som på en septembredag, og luften skarp og frisk, så den kvæger struben som kildevand. Hele Jyllandskysten fra Frederikshavn til langt syd for Sæby ligger synlig og så skarp, som var den kun en mils vej borte; Nordre Rønner med deres fyr forekommer ganske nær ved kysten. En voldsom duft fra den blomstrende lyng, fra smågran og birk når op til os, og luften bæres saltfyldt af nordenbrisen ind fra havet, der ligger ultramarinblåt langs hele den hvide nordstrand.

Oster Foldgaard 3 Aug 1924 JH

Inden for klitternes østlige ring ligger den lille sø blå som en kornblomsts øje bag en bræmme af rørklædte flader og dybgrønt græs. Uden om disse farver er den krateragtige bund klædt med den brungrønne lyng og dens rødmende blomster og overalt plettet af de små birkebuske, hver med sin lille sorte skygge ved siden. Det er den eneste skygge, der findes.

De fantastiske klitters kroppe, der indrammer dette mærkelige billede af en ørken, er som en karavane af store dyr, der i nattens mørke er løbet vildse og har gået i ring, til de endelig dødsens trætte er sunket sammen og har lagt sig til hvile for aldrig at rejse sig mere. Imod syd ser vi den vide hedeplade, der synes uendelig, fordi landet bag den er endnu lavere end denne – men også dérude rager de små birke som regelmæssige gravtuer op over den soldirrende flade, bestandig med hver sin lille sorte skygge vendt imod os.

Pors, dværgpil og bærfyldte bøller vokser rundt om for vor fod. Et lille aspekrat finder vi i den sydlige del af østre foldgård, og i et kær i nærheden gror ensian, vandnavle og gederams.

I en sandgryde sidder en enlig engpiber på en hjelmetop og ser ganske tillidsfuldt på, at vi kommer den nær; men pludselig forsvinder den med et højt, skarpt angstskrig på hovedet ind i sin tue, just som fire andre engpibere kommer i rasende hast op over klintekammen imod os, forfulgt af en skrigende spurvehøg, der slår efter dem i lynsnare sving. Men den opgiver jagten, da dens mål kommer for nær hen til os. Og da de små, rædselslagne fugle er dukket ned i lyngbuskene, vender høgen og trækker med rolige vingelag ud over heden, hvor den forsvinder.

Lærkerne synger vidt og bredt over heden som på en forårsdag – hvor er *de* ikke? Men også en mængde andre fugle finder dette fattige land egnet til livets ophold. Inde i foldgården letter en enlig bekkasin fra sit vandhul, sandterner flyver over heden og jager ude ved stranden, hvor nogle store mågeunger larmer. Pludselig kommer seks og derefter et dusin gråænder trækkende fra foldgårdene ud mod havet. Krager flyver højt oppe mod den blå luft, og en rørspurv synger nede i en af sumpene. I nogle bjergfyrrer på klitgrænsen mellem de to foldgårde synger en solsort og en gulspurv, og en tornsanger falder ind og forvandler duetten til et janitsharorkester. En svaleklire trækker forbi, og langt borte høres fløjt af den lille regnspeve. – På vejen ned til nordstranden, hvor vi kommer over bestandig det samme terræn af kær og hede med lyng, pors, bævreasp og birk og en enlig lille skovfyr, øges tallet på fugle yderligere. Da vi nærmer os stranden, der her består af ral så regelmæssig, at den ligner brolægning, og hvorpå der findes enkelte fattige tuer af lyng og revling, letter et par mindre flokke af gråænder. To store havmåger kommer flyvende strandlangs, højlydt skrålende, og senere letter fra havstokken seks regnspeve, en gråand, en hættemåge og nogle

muddersnepper. Langt ude over havet ses en flok trækkende sorttænder. Nogle hvide vipstjerter vimser med nervøse haler rundt mellem stenene, og nær ved en gammel, forladt fiskerhytte finder vi nogle klumper rededun af en gravand. Yderligere ser vi et par dværgterner og nogle præstekraver og endelig en kredsende tårnfalk. – Sig så ikke, at heden og dens strand mangler liv!

På vejen hjem mod Byrum kom vi over en østligere del af heden. Også her fandt vi ragende op over lyngen den besynderlige, regelmæssige bevoksning af birketuer og små bævreaspe, især de første, hvilket, når det finder sted i så stor udstrækning som her, er et ganske eventyrligt syn – det er som at vandre i et urtidslandskab, der er ved at få sin første bevoksning! Men i denne tilstand vil Læsøs hede ikke holde sig længe. Alle disse buskes mængde er selvsåede, frøet er oprindeligt kommet inde fra plantagerne ved hedens sydrand, og herfra har det bredt sig videre ved vindens og ved fuglenes hjælp. Birkene vil blive hedens død – i al fald vil de fuldstændig forandre dens nuværende fysiognomi. Måske er de allerede om ti-femten år nået så vidt, at de spærrer ethvert udsyn over den – så vil et af landets mærkeligste landskaber forsvinde, skjult af et forkrøblet småkrat.

Østen for Højsande og syd for Kirkebugten ligger på øens smalleste del og midt på dens vildeste og mest øde hede tomten af den gamle Hals kirke. Rundt om den er heden frodig med lyng og pors i store buske, revlingen har rigelige bær, og tætte klynger af bøller, hvis bær har den vidunderligste, syrlige aroma, gror hen over de steder, hvor fordem sognets gode agre lå, og hvor gård løftede sig ved gård. Det er ikke *dårlig* jord, som giver disse planter næring – men lyng og revling er nu engang tålmodigere snyltere end mennesker.

Besyderligt ser det ud, at hele pladsen inden for det nu næsten fuldstændig nedsandede kirkegårdsdige i modsætning til terrænet udenfor er overgroet med frisk, grønt græs; kun i det sydvestlige hjørne er et lille stykke sprunget i lyng. Kirkegården ligger som en lille firkantet, grøn mark midt i den vidtstrakte, brune hede, og således har den måske henligget i et par hundrede år! Selve kirkebygningens tomt er også græsgroet og er nu kun synlig som en lav, ujævn forhøjning, hvoraf tårnets plads er den højeste del. Bygningen har været 31 m lang og 9¹/₂ m bred. I 1768 stod endnu tårnet, som brugtes til sømærke, foruden sydturen og noget af nordturen. Omkring 1850 var her endnu betydelige ruiner, men siden er alt sunket sammen, og sandet har lagt sig hen over de sidste rester.⁷³

Allerede omkring år 1600 var størstedelen af Hals sogn så ødelagt af sandflugten, at præsten ikke kunne leve af indkomsterne fra den fåtallige og fattige befolkning. Fra omkring 1640–50 begyndte sogneboernes flugt herfra

at blive almindelig, og kirkegården og de sidste boliger tilsandede helt omkring år 1700.

Rundt omkring i kirkens nabolag ser vi endnu i heden tydelige spor af den gamle bebyggelse, tomter af gårde og huse, der viser sig enten som svage, rektangulære fordybninger eller forhøjninger, oftest mere ujævne end grunden omkring dem og med lidt græs mellem lyngtuerne – dette græs, som ikke har været røgtet i halvtredje hundrede år og nu er flyttet fra markerne ind på de gamle hustomter! Menneskets spor er mærkelig svære at udslette helt.

Kun hist og her i det fjerne skimtes en eller anden bolig, der løfter sig lidt over lyngen. Det er det ensomste sted på hele øen og det eneste, som har et sørgeligt præg. Et sted med mange skæbner, om hvilke intet minde er tilbage. Der er ingenting så vemodigt som sådanne gamle spor af forglemte menneskers færden.

På sin vis lige så ejendommelige som nordlandets hede er de milevide røn'er ved øens sydside, hvortil vi en dag foretog en udflugt i hestekøretøj sammen med dommer Sthyr fra Frederikshavn, som i flere dage havde været vor fortrinlige cicerone under orienterende biludflugter over øen.

En kilometer syd for Byrum begynder de umådelige flader, der strækker

sig i en bredde af 5 km til sydspidsen af Hornfiskrøn og i en længde af 12 km mellem Langerøns østspids og Sønder Nyland i vest. Køreturen, der gik over stok og sten helt ud til Hornfiskrøn, formede sig delvis som en sejltur på grund af alle de forskellige laguner og fladvande, vi måtte over med køretøjet.

De tilsyneladende endeløse flader rummer en pragtfuld hedevegetation, på Kringelrøn mager lyng med stærk iblanding af rensdyrlav, på Hornfiskrøn frodigere lyng med klokkelyng, pors og sortbærris, iblandet store mængder af den vidunderlig smukke tusindgylden, hindebæger, store bede af blomstrende mjøddurt, armeria, kæruld, kattehale og gule iris foruden mange andre arter. Dværgpil, seljepil og birk står rundt omkring og løfter sig lidt over den lave bevoksning af alle disse urter.

Her er stemning som på en umådelig steppe; imod syd ser vi fladerne næsten uden overgang forsvinde i det vide hav, jævne som dette. Ørkensyner kogler omkring os til alle sider – det første, der mødte os, viste sig som millionvis af vadefugle, der dannede et bredt, mørkt bælte ude i solflimmeret i syd. Ved at undersøge det i kikkerten viste det sig at være sandormedynger på et fladt, næsten usynligt rev, som luftspejlingen gjorde højere! Mågerne, de eneste fugle, som virkelig fandtes derude, lignede på grund af spejlingen storke og traner, der vadede rundt på fladvandet.

Ude i sydøst, hvor havet ligger ganske spejlblankt uden for landbrisen, svæver en halv snes fiskerkuttere højt over horisonten. Med deres halvt nedhalede sejl ligner de fantastiske himmelskibe – eller store møl, der er ved at sætte sig på horisonten, men ikke kan bekvemme sig til det, fordi den bestandig skræmmer dem med sin bølgen. Enkelte hoveder og nogle får græsser i det fjerne. Tæt ved sønderstranden ligger på en gammel strandvold en række svære kampesten, på hvis lavgroede sider vi finder nogle mærkelige pletter, sortblå som store blækklatter. Mågerne har spist sortbær og efterladt deres ekskrementer på stenene, som på afstand ligner store dalmatinerhunde.

Mellem det rige blomsterflor, der danner et mangfoldigfarvet tæppe, står hindebægeren med sin yndige farve, der er så sart og kølig som en vinterhimmels blå – toppen rækker sin rige, tunge kvast op over de friskgrønne blade.

En blændende himmel over et blændende hav. Ude i nordøst, hvor lavvandet har afdækket et Sahara af vældige rev mellem røn'ens kyst og Kringelrøn, ligger sandets lange, hvidgule linje og blænder øjet som en ild. Rundt om revene synes alle farver grållilla og lysgrønne – slørede, falmede af lys.

Foruden en befolkning af omtrent de samme småfugle, som vi fandt ude på nordlandet, er der her kommet helt andre til, som ved deres tilstedeværelse understreger forskelligartetheden af disse i mange henseender ensartede, flade landskabsformer. Store flokke af krikænder letter fra lagunerne, stære-

flokke trækker rundt fra holm til holm, den nu så sjældne hjejle ses herude, hvor vi finder i det mindste to, som synes at have yngel på stedet. Strand-skader og præstekraver, rødben-klirer, ryler og en mængde viber – og endelig den også så sjældne stenvender, som vi mødte første gang på øen ved lagunerne nær Vester Nyland. Det er strandengens, strandfælledens og lagunelandskabets fugle, de fleste af dem, som har til huse her! Endelig ser vi hættemåger, nogle regnsponer, engpibere, en rørspurv og naturligvis mængder af lærker.

Alle disse jævne, flade strækninger, som år for år løfter sig langsomt, men bestandig mere og mere op af havet – de vil snart blive til tørt land med alle deres laguner og småstrømme, røn'erne vil gro sammen, og menneskene vil en skønne dag komme og hjælpe til! De vil dræne og inddige, pløje og plante. Og om måske allerede halvtredsindstyve år vil alt det, som her er vild natur, være enge eller agre med bøndergårde og haver – eller i al fald plantager, naturligvis først og fremmest plantager! En kvadratmil agerjord er vundet, og noget helt andet er uigenkaldelig gået tabt – en uoverskuelig kilde til naturglæde forsvinder. Og sådan *skal* det gå i et agrarland – og gudskelov, at man ikke oplever enden på det!

Som røn'erne nu ligger, danner de det største stykke sammenhængende, helt ufordærvede hedeareal, der findes i landet, Jylland medregnet.

På hjemturen over Kringelrøn, der gik ad en vestligere vej, kom vi forbi

Fra S Stranden af
Glompinderen

2 August 1924 Ed

de berømte „Pigernes Sten“, to kæmpemæssige, fritliggende kampestensblokke, hvorpå efter et sagn to piger engang har reddet sig fra en rasende tyr – et andet sagn siger, det var fra det rasende hav.

Endnu en landskabelig lokalitet skal kort omtales; det er den sandede og magre hedestrækning mellem Syrodde og „Bløden“, den lille bugt på landets østligste udløber. Bunden herude består mest af ralsten og sand, og fattigere hedejord har jeg aldrig betrådt – hvor forskellig er ikke dette fra den frodige, birkebevoksede hede på nordlandets midte! Her på disse øde, skaldede flader er selve sultens hjem. – I øst og nord løfter sig de kuplede klitter mellem Syrodde og Jegins Odde med „Danzigmand“ som en stor sand-søsterkage ragende op over alle de andre. Klitten skal have fået navn af en stor danziger-skude, som engang er strandet her.

Vest for Bløden, hvor der i forrige tider fandtes en lille havn for småbåde ved „Slusen“, og hvor det såkaldte „Pakhus“ engang har været, lå indtil for omtrent halvandet hundrede år siden den berygtede Ebbegård på Ebbebakken (læsøsk „Evebakken“), hvor det uhyggelige drab fandt sted i 1688, da øens birkedommer Mads Hansen Brun og landsforvalterens fuldmægtig Jacob Arndts med blanke våben nedslagtede en sølle menig, ube-

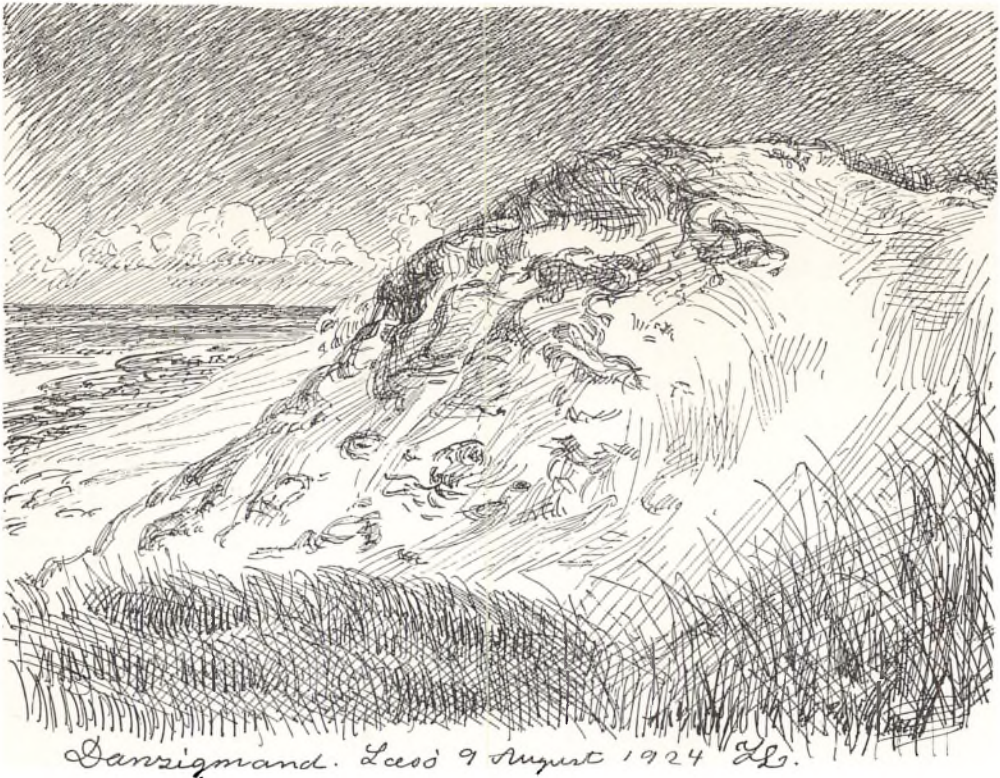
væbnet soldat ved navn Christen Harre, om hvilket der er udførligt berettet af Vilhelm Bang i *Sml. t. Jydsk Hist. og Top.* Den omhandlede katastrofe, som er for uhyggelig til at berettes her i sine enkeltheder, endte med at birkedommeren, øens højeste myndighed, blev landsforvist, fuldmægtigen mistede sin hals, og landsforvalteren, Voss, som var impliceret i forbrydelsen, fik en stor pegebøde. Det ser i øvrigt efter tingbøgerne fra den tid ud til, at øens embedsmænd, der ligesom deres naboer på Anholt levede af vrug – dog ikke „christeligt“ – har været en samling røvere, hvis hovedforlystelser var drik og slagsmål.

Beboerne havde opgivet mig pladsen for den gamle gård, som allerede nedreves for omtrent 150 år siden, til at være på Evebakkens højeste sted. Her fandt jeg også tomten omtrent 50 m sønden for det sydligste af de to ensomme huse, der nu ligger på „Evet“. Stedet er lige vest for Bløden og omgivet af en mængde gamle strandvolde. Man skimter endnu svagt et forhøjet rektangel – enten rester af et kalgårdsdige eller måske selve bygningens grund.

Her, hvor livet før rørte sig stærkt og bønder og fiskere færdedes, er nu stille og ensomt. Nogle får græsser på de magre agre – en del store måger står hvidt lysende ude i bugtens dyblå vand, og over den gamle tomt, hvor tusinder af markblomster står og nikker i vinden, sværmer myriader af bier med en lys, enstonig summen – det er som evighedens sagte susen over det uhyggelige sted.

Blandt de gamle gårde på Læsø, som er dømt til at forsvinde, er der to, som mere end noget andet derovre har gjort indtryk på mig, ikke mindst ved deres forskelligartethed, hvad der også i høj grad gælder deres beboere. Hver for sig står de på grænsen af den gamle og den nye tid; men medens den ene på grund af vanrøgt og forfald er viet til hurtig undergang, hvad der kun er retfærdigt, er den anden endnu sammen med sine beboere et stolt og levende minde om øens mærkelige fortid.

Den første er den tidlige, for længst afdøde strandfoged Lars Bertel Dams gård, som ligger vest for vejsvinget mellem Byrum og Vesterø kirke. Den synes at synke fuldstændig sammen under sit vældige tangtag, som hænger helt ned til jorden over de hældende længer. De gamle vægge, der her som de fleste steder på øen består af opmurede ralsten eller af tørrede, ubrændte tegl, sammenmurede med vådt ler, er vinde og skæve. Omkring de små, blyindfattede ruder ser man endnu tydeligt de skarpe udskæringer i tagets tykke masse. Alt er her på tærsklen af tilintetgørelsen, alt forfaldent og råddent. Selv den gamle kalgård med dens vældige træer er som en dødens have at træde ind i. Ingen ses omkring ejendommen eller på dens uhægede gårdsplads, skønt den endnu er beboet. De tre gamle særlinge, som har til huse her, en broder og to søstre, holder sig hårdnakket inden for mu-

rene, hvor de lever uden noget tyendes hjælp – som rotter i deres huller. Forgæves søgte vi at komme derind eller lokke dem frem – et glimt af et mærkeligt, surt ansigt mod en rude var alt, hvad vi opnåede. Der fortælles om dem, at de aldrig har været uden for øens grænse, og at deres længste udflugt er gået til det nærliggende Byrum! Beboerne påstår, at de er unika af urenlighed, og udtrykker dette ved at sige, at „de går ikke alene“!

På dette sted har øens historie overlevet sig selv. Her vil en ny tid med andre boliger komme som en velsignelse, og udslettelsen af det gamle som en befrielse.

Ganske anderledes forholder det sig med dette elendige steds diametrale modsætning, som vi mødte i gården *Juelsminde* mellem Byrum og Bangsbo-gårde, og som foruden at være den ældste på øen tillige er den smukkeste og mest velbevarede – den er i hænderne på godtfolk!⁷² Gården ejes af den to-oghalvfjerdsårige enke Manassie Thomsen, hvis bedstefader i sin tid var strandfoged i Østerby. Foruden hende består gårdens herskab af hendes datter, enke efter pastor Gaarn Larsen, som var præst på øen, samt dennes børn.

Ligesom alle gamle Læsøgårde er Juelsminde en bindingsværksbygning, dens tangtag er enkelte steder henimod tre alen tykt.⁷⁴ Foruden at være den ældste på øen skal en af dens for nylig nedrevne længer have været en af de

Acton Fiis, 1924.

DEN GAMLE MANASSIE FRA JUELSMINDE, LÆSØ

25• De danskes Øer III

ældste i hele norden, idet dens særegne tækningsmetode (med pinde i stedet for tagbjælker) henviser dens oprindelse til middelalderen. Når beboerne selv fortæller, at da man for ca. 50 år siden restaurerede en længe, som nu er udhus, faldt en bjælke ned fra taget, hvorpå var indskåret årstallet 1197 – da må man sige, at denne tydning af tallet er højst tvivlsom. På en tid, da kun enkelte gejstlige kunne læse og skrive, har bønderne ikke skåret årstal i deres bjælker! I en af de andre længer, hvor der nu er lo, fandt jeg en bjælke med årstallet 1694 – også en anselig alder. Og der findes endda to længer, som er betydelig ældre end denne.⁷⁵

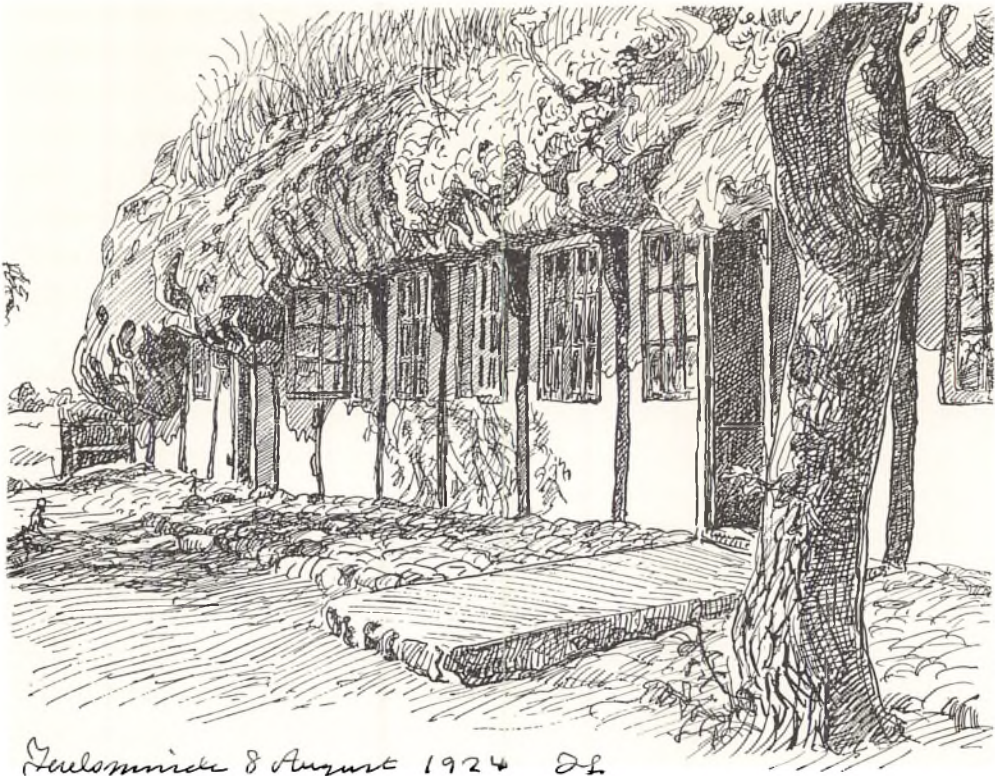
I modsætning til Bangsbogårde er Juelsminde en fuldkommen patricierbygning, alene dens facade mod haven adskiller sig påfaldende fra denne udprægede almuebolig. At vinduerne, som skik er, sidder så nær oppe under det brede tagskæg, gør stuerne noget mørke i gråvej. I solskin derimod, når lyset reflekteres fra jorden, er de lyse og venlige. Her findes endnu et par udmærkede interiører i denne velholdte og nydelige gård, især spise-stuen med et gammelt chatol er fortrinlig.

Men mærkeligere og smukkere end alt andet derinde var den gamle Manassie selv. Hun er ikke alene vor største oplevelse mellem beboerne på hele vor ørejse, men et af de betydeligste og fornemste mennesker, jeg har mødt. Iklædt sin pragtfulde Læsødragt modtog hun os så gæstfrit, så stolt og værdig, som var hun en høvdings hustru. Man må tænke på Bjørnsons „Bergliot“, når man ser hende. Gud ved, om nogen født adelsdame i landet nogen sinde har haft mere *air* af herskab end denne gamle bondekvinde!

I samtalens løb fortæller hun, hvor forfærdet hun var blevet ved at høre, at en dattersøn, som engang havde tjeneste på en gård i Nordjylland, var dus med bonden dér på dennes opfordring. „Sådan noget må du ikke indlade dig på,“ havde hun sagt. „Værsgod og sig De til ham! Der skal overalt være forskel på herskab og tyende, min dreng!“

Dette er ikke, fordi netop jyderne er særlig ansete herovre, tværtimod – de karle, der har været på øen derovre fra, kaldes ligesom deres landsmænd bestandig „klunter“. – Men Manassie har aldrig været på højskole!

Hendes klædning er fornem som hun selv; jeg har kun mellem de gamle adelsdamedragter på Valdemars Slot set noget tilsvarende. Den gamle højtidsdragt består af et livstykke, hvis åbning i brystet er sammensnøret med en søvlænke. Brystet er bag lænken dækket af et blomstret silketørklæde, og over livstykket sidder selve trøjen, som er af tyk, sort silke; denne er også åben i brystet og har to eller tre store, flade sølvbrocher øverst på hver side. Om livet snor sig „lænen“, et sølvbælte af mange led, undertiden halvanden tomme bredt. En sort, svær og vid silkenederdel, plisseret helt rundt og med brogede borter forneden, er foran dækket af et silkeforklæde, ofte i prægtige

farver og med brogede borter, knyttet bagpå med silkebånd, der hænger ned med fire ender. „Hovedslettet“ af hvidt lin har en bred blonde, ligesom der er hvide blonder om hals og håndled.

Denne gamles dragt var et pragtstykke. Bunden i det store silkeforklæde var grønblå som *clair de lune* på persiske fajancer og rigt dækket med silkebrokade – et vidunder af farver. „Lænen“, som vistnok er hollandsk arbejde (en mængde af øens sølvsmykker er hjembragt af sømænd, som var i hollandsk koffarditjeneste), og de cirkelformede sølvplader på brystet, som så ud til at kunne være af dansk oprindelse, var herligt gammelt sølvsmedarbejde af høj værdi. Jeg løftede på „lænen“ – alene ved sin vægt var den en lille kapital værd. Det er en dragt, som var en høvdinges hustru værdig.

Her findes endnu adskillige af disse dragter på øen, men kun et par enkelte gamle kvinder foruden Manassie anvender dem ved højtidelige lejligheder. Missionsfolkene på øen har allerede fra slutningen af firserne samlet en mængde af de gamle sølvsmykker, smeltet dem og solgt dem for sølvets værdi – til deres eget og hedningemissionens behov!

Mændenes gamle højtidsdragt, som anvendtes til begyndelsen af det nitteende århundrede, ses nu aldrig mere. Den var efter hollandsk mønster, hvilket skrev sig fra, at læsøboerne i en meget lang periode sejlede med hollandske

Ostindienfarere, efter at forholdene på øen havde tvunget dem ud på søen. Dragten bestod af en brun eller blå klædeskjole med korte ærmer og store opslag, en ulden damaskes vest med sølvknapper, en „lænkeknep“ af guld i skjorten eller kraven og ligeså for ærmerne, en hvid lærredshalsduk, klædesknæbukser med tre store runde sølvknapper i linningen og nogle små ved knæene, sorte eller grå strømper, og støvler eller sko med firkantede sølvspænder. På hovedet havde de en rundskåren, hvid paryk og en trekantet hat samt i hånden et ægte spanskør med sølvknep.

Første gang, vi så den gamle Manassie, blev vi stærkt betaget af hende, og det vedblev bestandig at være vanskeligt at løsrive blikket fra denne henrivende fremtoning – især fra dette blide, rolige, fornemme ansigt med dets umiskendelige adel, om hvilket dragten dannede en så harmonisk ramme.

Let og uden pauser fortæller hun om livet på øen, mest således som det formede sig i hendes ungdom. Og hyppigst kredser hendes beretning om de store, dengang så hyppigt tilbagevendende begivenheder, de frygtelige strandinger. Hendes bedstefader var strandfoged i Østerby i en af de værste perioder, og det hændte engang på hans tid, at der efter en stranding drev så mange lig i land, at der i et tørvehus lå seks af dem, fordi det hus, der var

bestemt til dette brug, var så overfyldt, at der ikke var plads til disse. – I den mindste smule dårligt vejr, især snefog eller tykning, strandede dengang altid mange skibe, og de druknede blev endnu i mange år efter Hals kirkes nedstyrtning begravet på dens tilsandede kirkegård, idet man først indviklede dem i sejldug, hvorpå de puttedes i gravene, som ofte stod halvt fulde af vand. Den sidste, som i bedstefaderens tid jordedes på denne måde, blev dog på præstens anmodning gravet op igen, lagt i en kiste og ført til Byrum kirkegård, fordi der siden begravelsen hver nat havde været en forfærdelig uro i præstegården!

I efteråret 1876 vågnede beboerne en morgen, efter at en tredages storm havde raset hen over øen, og så fra gårdens tage seksogtyve strandede skibe stå fast på nordkysten. Hvor mange mennesker der dengang blev derude, husker den gamle ikke. Men jeg mindes, hvad en anden gammel kone, Mine Møller fra Vesterø, som lever endnu, engang har sagt om det syn, der mødte hende efter en lignende katastrofe: „Det er ingen sag at se en enkelt død i en kiste – men når de kommer agende med dem i hobe så store som hølæs, så er det rigtignok stræng’ at se!“

Det mørkeste minde fra Manassies ungdom er vistnok fra hin decembernat i 1882, da den norske brig „Flora“ strandede på nordkysten ud for „Hornex“ (Hornnæs). En af Svitzers dampere havde fået briggen flot og var ved at slæbe den bort, mens pålandsstormen endnu var hård og mange læsøboer, som havde assisteret ved bjærgningen, endnu befandt sig om bord i havaristen. Da sprang trossen mellem bjærgningsdamperen og briggen, og stormen satte på ny denne ind på grunden omtrent på samme sted som før. Det lykkedes ikke at få den ud mere, og i nattens løb – det var den 31. december, nytårsnat – omkom mændene i brændingen af frost, blandt andre otte af læsøboerne – fædre, brødre eller sønner af dem, der stod inde på stranden og hørte dem skrighe hele natten. De få overlevende, som siden bjærgedes i land, var halvdøde af, hvad de havde gennemgået.

Sådant og meget andet fortæller den gamle uden en antydning af sentimentalitet. Roligt og sagligt bliver det fremstillet – det kunne nu engang ikke være anderledes, det var livet dengang! Og som dette liv på havet formede mændene, således skabte det disse kvinder på deres gårde. Den gamle Manassie er en af de sidste af den type; med hendes slægtled vil den forsvinde og aldrig vise sig mere.

Jeg mindes en historie om en lærer fra øen, som i 1895 besøgte en gård nær Ålborg og forbavsedes over, at det var konen, som modtog de fremmede, viste dem rundt, sagde besked om alt og endelig afgjorde forretninger med dem og bestemte priserne, mens manden sad i nabostuen uden at tage nogen som helst del deri. Læreren kom med en bemærkning om, at det nok her lige-

som på Læsø var konen, der styrede gården, hvortil denne svarede: „Jamen *a* er da rigtignok også fra Læsø!“ – Hun havde taget sit hjemlands skik med sig, uden at manden til gengæld havde fået *sit* territorium at herske på!

Den feststemning, der var over vore besøg på Juelsminde, kulminerede en dag, da de kvindelige repræsentanter for gårdens tre slægtled alle modtog os i højtidsdragter ved det kaffebord, hvortil vi var indbudt. Vi to gæster havde svært ved at føre konversationen, så benovede var vi over synet; men det behøvedes heller ikke, de to ældste damer ledede den hele tiden. Kun „lille Manassie“, som var blændet af sin egen pragt, sagde ingenting!⁷⁶

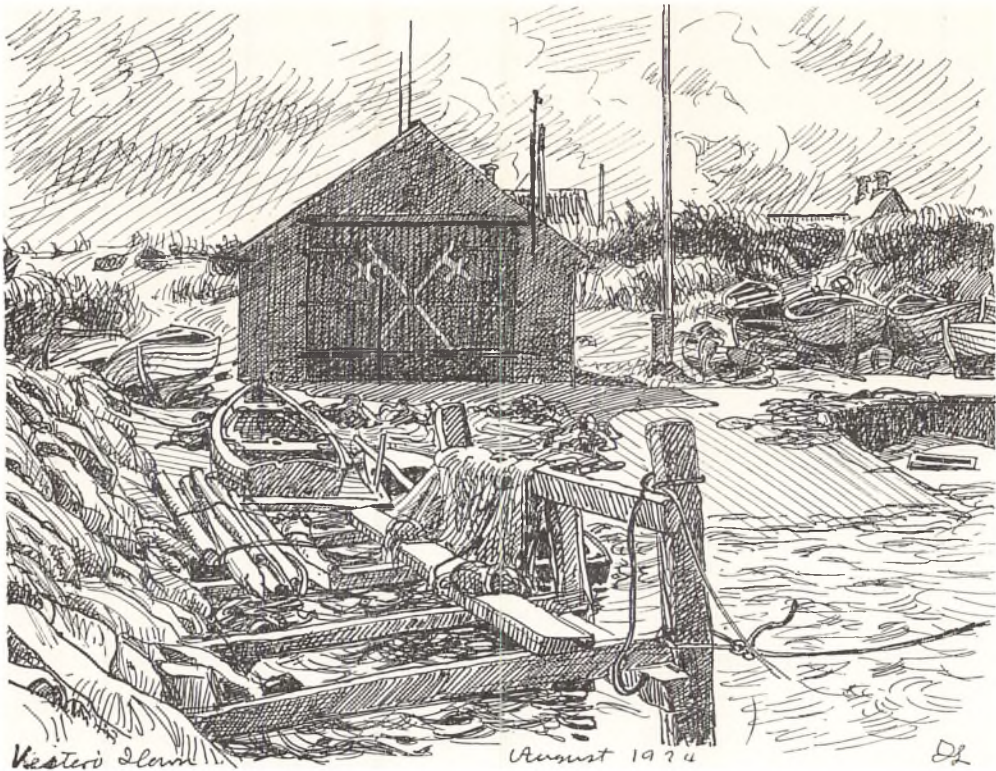
Hvad jeg erfarede om *strandinger* – gennem et par hundrede år en af øens betydeligste indtægtskilder – dels gennem beboernes fortællinger, dels af, hvad jeg ad anden vej har opsporet, er blevet et så stort materiale, at jeg her må indskrænke mig til at give et ringe uddrag deraf.

Den store sejlskibsperiode, som varede omtrent til øens farlige rev og grunde fik deres fortrinlige fyr, var strandingernes glansperiode – om man så må udtrykke sig. Endnu i halvfjerdsenerne kunne man fra Højsande undertiden tælle 5–600 sejlere, som havde samlet sig ved Skagen og ventet på tjenlig bør og på én gang kunne komme strygende for medvinden ned gennem Læsø Rende. Her var dengang mindst lige så megen trafik som samtidig i Øresund. Men efter at sejlskibene er afløst af dampere, går disse næsten altid østen om øen, og af større sejlskibe ses nu kun enkelte, der har Jyllands østkyst som mål.

Større strandingskatastrofer end dem, der fandt sted på Læsø gennem flere hundrede år, kan næppe noget andet sted i landet af lignende udstrækning opvise. Primitive foranstaltninger fra regeringens side for at undgå dem blev foretaget med mellemrum allerede fra år 1560; men endnu i begyndelsen af det nittende århundrede var der ingen anden vejledning for de søfarende end nogle halmviske på stænger. Først 1829 blev et fyrskib udlagt ved øen, redningsstationer anlagdes i 1871, og først 1879 blev fyret på Nordre Rønner bygget.

At disse strandinger i gammel tid virkede demoraliserende på befolkningen er en selvsagt ting, og pålidelighed ansås i forbindelse med dem som uødvendig. Moralen, som i andre forhold var god nok, var ikke videre fin under en stranding, hvor enhver bjærgede, hvad han orkede, når han mente at kunne slippe godt fra det, og hæderlighed og ærlighed sattes ofte på så hård en prøve, at de ikke kunne bestå den. Man generede sig ikke for at give kaptajnen på en nødstedt skude gale oplysninger, når man var kommet om bord hos ham, og ordene, at de strandede søfolk skulle have „et pik for panden“ for ikke at snakke, var vistnok ikke mundsvejr. På øen fortælles, at man i gammel tid bandt lygter på kreaturer, som man drev langs stranden for

at lokke skibene derind. I 1619 omtales i en kongelig forordning, at folkene i Vendsyssel og på Læsø har fundet på at „gjøre og optænde Ild og Blus langs Stranden, hvorover det er hændet sig, at den søfarende Mand mærkelig Skade er tilføjet“.

Der siges, at de gamle læsøboer bad i deres aftenbøn: „Herre, bevar alle dem, der er på søen, og før dem frelste i havn. Men er det din vilje, Herre, at de skal strande, så lad det ske på *vor ø!*“

Det gik gesvindt at komme ud, selv midt om natten, når det gjaldt en stranding. Man gik om bord og forhandlede med kaptajnen om bjærgelønnen – og der blev tit klemt hårdt ved en sådan lejlighed. Der skulle handles rapt, inden skuden måske ved egen hjælp kom af grunden – men en aftale var bindende, og kaptajnen måtte underskrive betingelserne, før en hånd rørte sig til hjælp. Sådan en nat kunne der tjenes 200 rdlr. pr. mand!

Men sligt hører en længst forsvunden tid til. Beretninger om læsøboens opfrelse for at redde nødstedte søfolk ved hans ugæstmilde kyst findes derimod i hobetal helt op til vor tid, hvad man bl. a. kan se af øens retsprotokoller.

Af disse fremgår det, at *114 fartøjer* alene i årene 1780–1805 strandede totalt på øen – foruden dem, der undgik forlis og slap flot igen! Af større katastrofer i denne korte periode skal her kun nævnes to:

1799, den 18. december, strander to fregatter på kysten. Af den første red- des besætningen, og kun tømmermanden går væk. Den anden er fregatten „Aurora“ af Peterhead i Skotland, som straks efter den første støder på en revle og står fast. Ingen kan gå ud og bjærge folkene på grund af isdrift og voldsom sø. Hen på eftermiddagen går da mandskabet og kaptajnen, i alt tretten mand, i en af bådene og forsøger at nå landet, men kan ikke komme kysten nær for isen. De holder båden i søen til *den 20. december om aftenen*, da kaptajnen, styrmanden og tømmermanden når til land, efter at de andre én for én er døde af kulden og kastet over bord. De tre mand slæber sig halv- døde til det nærmeste hus, hvorfra der på kaptajnens anmodning sendes folk ud efter bådsmanden og hans søn, som mentes at have bjærget sig ind til landisen. De findes døde ved siden af hinanden den næste dag. Siden finder man en båd med en lille død dreng i. Kaptajnen dør af sine strabadser den 23. og styrmanden den 29. Af hele besætningen reddes kun tømmermanden efter et flere måneders sygeleje af koldbrand.

1803, natten til den 30. november, strander på én gang fjorten engelske skibe. Besætningerne redder sig for størstedelen i både over til Jyllandskysten. Men af de omkomne, hvis tal man ikke kender, drev i de følgende dage femten mand i land på Læsø!

Fra en langt senere periode finder jeg i Byrum tinghus' retsprotokol føl- gende beretning: „1868, den 13. Januar afholdes et Forhør i Byrum Thinghus til Oplysning om Redning af strandet Mandskab . . . . . Ved denne Lejlighed fremstod Husmand og Sømmand Niels Thorsen Poulsen af Vesterø, som for- klarer at det d. 2. Decbr. f. A. og Natten mellem 2. og 3. Decbr. (1867) blæste en orkanagtig Storm af N.O. med Snefog; og saå man d. 3. om Morgenens strandede Skibe rundt omkring Øen, men stoede de saa langt fra Land, at man ikke nærmere kunde kjende deres Tilstand. Og da Stormen vedblev hele Dagen den 3die, dog med mindre Voldsomhed, kunde ingen komme ud til dem, da derfor ogsaa Havet var bleven i højeste Grad oprørt. – Kl. ml. 2 og 3 om Eftermiddagen kom en Baad fra en omtrent 1 Miil fra Landet staaende hannoveransk Skude til Øen, hvortil Mandskabet vilde bjærge sig, men kæn- trede Baaden i Brændingen og druknede to Mand. Det i Land komne hanno- veranske Mandskab berettede, at der ude i Nærheden af deres Skib lae flere kæntrede Fartøier, og at der paa adskillige af disse endnu fandtes levende Mandskab, som maatte bjærges straks, hvis det ellers skulde komme levende i Land. – Endskiønt Havet endnu var yderlig oprørt, og Vragene laa 1 Miil fra Land og Vinden var stik imod derud, besluttede Komparenten sig til i Forening med Markus Nielsen, Peter Christian Christensen og Lods Lars Bek Hansen med hans egen Jolle at gaa ud til Vragene, efter at Politimesteren havde lovet ham at tilsvare Jollen, om den under Bjærgningsforsøget skulde

blive ødelagt. Kl. 4 à 5 sejlede de ud og naaede lykkelig og vel ud til et Vrag ved Nørrerøn, hvorfra de bjærgede Skipper Anthonsen fra Skaarupsøre og en Matros; ombord var Styrmanden og Kokken allerede døde. Anthonsen og Matrosen saede i Vandet og vare i en saa forkommen Tilstand, at de ikke kunde have haft langt tilbage; Matrosen fik de egentlig først Liv i, efter at de havde faaet ham i Land. Med disse tvende kom de til Land Kl. omtrent 12 om Natten; men paa Hjemvejen faaer de Øie paa et Lys, som de maa antage er fra et andet strandet Skib, og gik de derfor efter at have faaet de to bjærgede Mand i Land igien til Søs for om muligt at finde Lyset. Men uagtet de seilede omkring hele Natten og ledte mellem Grunde og Vragstykker, kom de dog først da Dagen brød frem til Kundskab om, at Lyset var i den hannoveranske Bark, som Dagen iforvejen var forladt af Mandskabet. Mandskabet fra Galeasen „Laura“, der laa kærtret i Nærheden deraf, var nemlig søgt hen til Barken, efter at Captain Bay og Kokken vare døde. De Overlevne af „Laura“s Mandskab bleve derfor først bjærget den 4., da det ikke faldt ham ind at gaae til Barken, som han vidste var forladt af Mandskabet. – Det var Maaneskin først paa Aftenen, men gik Maanen ned omtrent Kl. 9, og havde de saa ikke Andet at rette dem efter end en Lanterne, som Komparentens Søn om Natten maatte holde paa Stranden. Paa den anden Udseiling Kl. omtr. 2 om Natten traf Kmpt. paa en Baad, hvori fandtes to Lig, som senere befandtes at være Capt. Bay og Kokken fra „Laura“, og var Baaden gaaet fra „Laura“s Mandskab, da dette søgte ombord i Barken. – Hele Natten havde Kmpt. saaledes holdt ud mellem Grunde og Vragstykker, og forekom det ham om Morgenens, da det blev lyst, at være et Guds Under, at de endnu vare i Behold, navnlig da Søen var saa opfyldt af drivende Vragstykker, der vilde have knust Baaden, om de var tørnet derimod.“

„Fædrelandet“ for 26.–28. august samme år indeholder en beretning, som anslår antallet af de skibe, der i disse tre rædselsdøgn gik til grunde på Læsø, til op imod et halvt hundrede – hvor mange mennesker, der omkom, lader sig ikke angive. Der stod ikke meget gny af hændelsen. Det vækker mere sensation, når nu til dags en eller anden dilettantisk udrustet og tåbelig ledet polarekspedition mister en mand eller to. Men Niels Thorsen Poulsen fik, dog først efter langsommelige skrивerier frem og tilbage, redningsmedaljen – den samme belønning, der nu om dage hyppigt tilfalder en mand, der har trukket en anden op af en å!

Af beretninger, som jeg har fået mundtligt af beboerne, skal jeg blot gengive følgende:

Det hændte for ikke mange år siden, at en fransk brig en vintermorgen sås stående på „Knuderne“ mellem Læsø og Nordre Rønner. Skibet viste sig at være fuldstændig overiset, da man kom derud; men læsøboerne, som var

kommet for at bjærge, huggede ind med deres økser for at trænge ned til ladningen. Under dette arbejde fik de pludselig øje på et ansigt, der syntes at stirre på dem gennem isen, som dækkede nedgangen til kahytten. Nu huggede de løs for at redde manden – men det viste sig at være et lig. Han var frosset ihjel, og rundt om ham sad hele den øvrige besætning, ligesom han ihjelfrosset og indiset.

Den seksoghalvfjerdsårige lods Boye-Pedersen i Østerby fortæller: En svensk skonnert forliste ved østenden i 1858 en nat i en forrygende snestorm. Da skibet stødte, faldt kaptajnen død om på dækket, ramt af et hjerteslag. Stormen og snefoget fra NØ varede i flere døgn, og ingen kunne komme de skibbrudne til hjælp – sejlene blæste fra masterne og lå inde på stranden. Da vejret endelig efter tre dages forløb løjede, så strandfogeden, fortællerens far, at skibet var i den grad overiset, at det lignede en stor, uformelig klump. En jolle gik derud med fire mand, og det viste sig, at der endnu var fem levende af skibets besætning. De sad i et lille rum på dækket tæt op ad hinanden og var alle frygteligt angrebne af koldbrand, men bjærgedes i land. Foruden kaptajnen var der død en skibsdreng, som var blevet klemt ihjel; de begravedes på Byrum kirkegård.

Som nittenårig overværede lodsden den førømtalte store stranding i 1867 og beretter en enkelt lille episode derfra. En hollandsk kuf var drevet op og stod ud for østenden af øen, og alle de ombordværende skylledes efterhånden over bord af søerne. Den næste morgen sås kaptajnen som den eneste tilbageværende sidde fastsurret til masten. Men kort efter tog en svær sø masten med sig, og kaptajnen dræbtes i søen af vragstumperne og drev død op på stranden. Da man kom om bord, fandtes ingen levende sjæl; men blandt de ting, som søen havde sparet, var en del kvinde- og børnetøj, så det ses, at kaptajnen må have haft sin familie om bord.

Om den store katastrofe den 6. november 1876, da over en snes skibe efter en tredages storm stod strandede på revene, og om hvilken den gamle Mannassie havde fortalt, husker han følgende enkeltheder: Den første, der strandede, var en gammel dansk brig, „Kreolen“, fra hvilken alt mandskab gik fra borde i bådene og kom i land. Men efterhånden som tiden skred og nordøststormen tiltog, kom nu den ene skude efter den anden ind på grundene – rundt om til alle sider så man dem blusse efter hjælp; men ingen redningsbåd kunne gå ud. Til skonnerten „Anne Kristine“ af Ålborg sendtes en raket ud, som ramte, og mandskabet reddedes undtagen drengen, som døde undervejs. I øvrigt var de fleste strandede skibe nordmænd, men et enkelt stort hollandsk fartøj var også derimellem. Allerværst gik det til ude ved Nordre Rønner på Langholmens rev, hvor skibene bogstavelig talt strandede ind i hinanden – fra sådanne steder reddedes absolut ingen. Lodsden var selv strandvagt og

var øjenvidne til det hele. Fra den norske brig „Prinsesse Eugenie“ kom dog mandskabet som ved et mirakel i land i deres egne både efter tre døgn forløb. 1867 var i det hele taget et frygteligt år med strandinger, siger lods Boye – og han har dog til sammenligning oplevelser som deltager ved redningsvæsnet i toogtyve år og som lods i enogfyrre! Mærkeligt er det at se denne lille tætte, men ganske spinkle skikkelse og sætte ham i forbindelse med alt, hvad han kan fortælle om sine oplevelser. Han ligner mere en lille kontormand fra en provinsby end en ulk, der har været med til så at sige alt, hvad søen kan byde på. Men han har et mærkelig fjernt blik, når han fortæller, og hans store, grove hænder viser endnu, at han har været vant til at tage på både årer og rat.

Så ser hans nabo, den toogfirsårige forhenværende sømand Lars Christian Larsen Rønne, ganske anderledes ud efter sin håndtering. I et par menneskealdre fór han til søs på alverdens have og har siden stået ved redningsvæsnet på sin ø i mangfoldige år. Han er Læsøs Lars Kruse; for nogle år siden blev han dannebrogsmænd for sine fortjenester. Han slår sig for brystet med alle tegn på skræk, da jeg spørger, om han har været fisker: „Nej, sømand, min far,“ råber han, „sømand helt igennem!“ Stuen ruller under hans fortællinger om havari og storme og om drabelige landgange i fremmede, mærkelige byer. Men nu er dette „en skykning blott“ – med alderen er denne gamle viking blevet religiøs, eller som han selv udtrykker sig „det er rart at have på det rene, hvor man skal hen, når man forlader dette her!“ Og han er nu fuldstændig klar over sine gode udsigter i så henseende. Det værste er jo, at man forlader en pension på halvfjerds kroner om måneden; men man kan jo ikke få både i pose og sæk . . .

En strandvasker hedder på læsøsk en *sødrukke*, et ord, der nedstammer fra det oldnordiske sjødraugr. Men der er noget særlig uhyggeligt ved klangen i dette ord, synes jeg – det giver stoffet, udseendet, den døde krops tyngde, de af vandet gennemtrukne klæder. Det er en helt særegen form for lig, der her er malet! Og rædselsfuld forekommer sødrukken i den overtro, som er knyttet til hans tilsynekomst. Det er, som om den onde samvittighed fra for århundreder siden, da man ikke gik af vejen for at hjælpe en halvkvalt over i evigheden, endnu spores i disse forestillinger.

Sødrukken er altid *farlig*, værst fra det øjeblik, han støder mod land og til han bliver fundet. Ham selv er det magtpåliggende at fremskynde dette øjeblik for at komme i kristenjord. Derfor giver han en lyd fra sig, lige idet hans bryst støder mod havstokken. Og den, der hører dette, må råbe: „Hvor ligger du?“ Så svarer den døde og opgiver stedet – og dér kan man gå lige hen og finde ham. Undertiden viser han sig for den vejfarende som en sø-

DEN 82-ÅRIGE LARS CHRISTIAN LARSEN RØNNE

mandsklædt skikkelse og peger stum mod det sted, hvor han ligger. Eller man hører i husene hans fodtrin i forstuen, plasken af fødder i våde støvler. Kommer sødrukken på denne måde, er det ofte varsel om kommende strandinger. – Han kan også råbe helt ude fra havet. En gammel kone fortæller, at hun som otteårs pige gik med sin mor langs stranden: „Vi hørte ude fra havet en, der klagede sig: ‚Å nej,‘ sagde han. ‚Å nej, å nej!‘ Det lød så ledt. Men mor svarede: ‚Vi skal nok sørge for at hente dig i morgen.‘“ Dagen efter kørte de ud og fandt ham.

Tidligere drev mange flere druknede i land end nu om stunder, og det er, fordi havet nu er blevet *indviet* ligesom kirkegårdsjorden, siges der, og det behøver derfor ikke mere at give sine døde fra sig. Før dette skete, var der mange gamle folk, som havde den gave at kunne høre sukken og klagen i luften; og når de så stod stille og tænkte sig om, kunne de pludselig se et bestemt sted på stranden tydeligt for sig – og når de gik derhen, fandt de den druknede, som havet ville af med.

Fyrmesteren på Nordre Rønner fortæller, at hans bedstemor tjente som pige hos Kræn Nygaard ved Vesterø. Denne var en meget gammel mand, da han en aften stod uden for sin gård og hørte en røst gennem luften som sagde: „Jeg ligger ved Store Dal!“ Stemmen gentog dette mange gange, lige til den gamle svarede: „Jeg skal komme og hente dig i morgen.“ Så blev der stille. Men næste morgen kørte manden ud til stedet og fandt en strandvasker, som blev begravet på kirkegården.

Det er farligt at *plyndre* sødrukken! Men man kan modtage gaver af ham uden risiko, når man hører hans bønner. En fattig mand fandt på stranden en ilanddreven, som havde fat med den ene hånd i sin skibskiste. Han begyndte at slæbe ham i land, men da talte den døde: „Dersom du vil begrave mig i kristenjord, må du have alt, hvad der er i kisten,“ sagde han. Manden begravede liget på Hals kirkegård og tog kistens indhold. Men det vakte opsigt, at han var blevet en rig mand, og da det rygtedes, hvorfra velstanden stammede, ville naboerne tvinge ham til at dele strandingsgodset med dem. Da trak han dem med sig ud på kirkegården, hvor den døde talte fra graven og sagde: „Det, jeg har givet dig, er *dit*, og det skal ingen fratage dig uden med blodige fingre!“ – Så turde ingen fratage manden skatten.

I sit inderste væsen er sødrukken altid onskabsfuld, ikke alene mod dem, der krydser hans ønsker, men ofte uden påviselig grund. Bliver man forfulgt af sådan én, da må man sætte sig ned med benene over kors og foldede hænder, så kan han ikke se én og har ingen magt. Undlader man dette, kommer spøgelseset bagfra i mørket og hænger sig på ryggen af folk. I sin nød kan manden da drage kniv og hugge én gang bagud for at befri sig – så slipper han og vil dagen efter kunne finde sin kniv liggende på stedet, indhugget mellem to

af den dødes nøgne ribben. Men hvis han på sødrukkens råb stikker *anden* gang, da vil han ramme og dræbe sig selv.

Manassie fortalte mig, at en pige engang på sin ensomme nattevandring langs stranden fandt en sødrukke, der havde en fin kraveknop af guld, som hun forgæves søgte at rive af ham. Til sidst bukkede hun sig ned og bed i den for at få den løs. Men som hun nu lå hen over den døde med sit ansigt nær ved hans, åbnede han munden på vid gab og opslog en fæl latter, der fløj som et skrald ud af halsen. Og pigen styrtede hjem, sanseløs og vild af skræk.

Det var gennem en sødrukes ondskab, at den store pest i begyndelsen af det attende århundrede kom til øen. En gammel mand fandt ved stranden et lig, og han slog armene om det for at slæbe det i land. Men i det samme åbnede den døde munden og „slog pesten ud på ham“. Den gamle døde straks efter, at han var kommet hjem. Da han blev begravet og følget stod rundt om, mens liget blev sænket i jorden, kom der en stor sort sky op af graven og dalede langsomt ned over folkene og indhyllede dem. Hele følget døde af pesten – og det var begyndelsen til dens hærgninger på Læsø.

Naturligvis rummede øen også andre former for overtro end dem, der knyttede sig til de fremmede, som drev i land på dens kyst. Denne overtro var ofte knyttet til den gamle Hals kirke og kirkegård. Der var altid uro på dette sted. Når folk tidligt om morgenen kom ud på den gamle tomt, var der ofte en rund plet, hvor græsset var nedtrampet og duggen borte – det var sporene af de dødes dans om natten.

Da Hals kirke sandede til og forfaldt, begyndte beboerne i nabolaget lidt efter lidt at hente forskellige ting derfra af inventaret, som de kunne bruge. En tog således døbefonten, som han anvendte til vandingstrug for kreaturerne. Men fra den tid hørte man bestandig nogle små børn klynke og græde, og ingen kunne begribe, hvor lyden kom fra, indtil det endelig gik op for folk, at det var de små udøbte børn, der græd over vanhelligelsen.

Et andet sagn fra øen skal nævnes her, fordi det ved sin fortælling om den dødes igenkomst har mærkelig lighed med det oldnordiske kvad om Helge Hundingsbane og med et af vore smukkeste middelalderlige digte, visen om Aage og Else:

En ung pige sad sammen med sin madmoder vagt om natten ved husbondens lig, da det bankede på ruden. Pigen åbnede døren og så, at det var hendes kæreste, der var dragon ovre i Jylland. Han førte sin hest ved tøjlen og bad hende om at følge med ham. Pigen gik ud til ham, og de fulgtes ad i lang tid i tavshed. Men endelig vendte han sig til hende og sagde: „Er det sandt, at du vil følge mig i liv og død, sådan som du har lovet?“ Og dertil svarede pigen ja!

Snart efter kom de ud til Hals kirkegård; her bandt dragonen sin hest ved

stenten og bad kæresten følge ham derind. „Er du bange for mig?“ spurgte karlen. „Nej, det er jeg ikke,“ sagde pigen.

Så fandt han en spade frem og gav sig til at grave en grav. Men nu kom pigen endelig i tanker om det uhyggelige ved hendes løfte, og det gik op for hende, at kæresten dog vist måtte være en dødning. Så flygtede hun rædselsslagen hjem til madmoderen. Næppe havde denne set hende, før hun udbrød: „Jeg kan se, at du har været i dødmands hænder!“

Behandlingen af det smukke motiv er jo temmelig klodset, ligesom sagnets barokke slutning: Og så skyndte de sig at vende den døde husbond i stuen med næsen nedad (!), for at kæresten ikke skulle komme og prøve på også at røve ham fra dem!

Et andet eksempel på beboernes overtro, hvorom den sandfærdige fortælling er hentet fra „Fædrelandet“ august 1868, og som på mærkelig vis tangerer slutningen af det førnævnte sagn, er dette: En gammel, stakkels aftægtsmand mishandles af sin søn og svigerdatter; i fortvivelse truer han endelig på sit dødsleje svigerdatteren med, at han skal „gå igen, så længe han ligger med næsen i vejret“.

Snart efter dør han, og allerede samme nat begynder han at spøge hos det onde kvindfolk. Men hvad gør hun og manden? En mørk nat lister de ud på kirkegården, graver den gamle op og *vender ham med næsen nedad!* Om det hjalp, ved man intet om. Men sagen kom offentlig frem og endte kort efter for birkeretten.

De mørke tildragelser, som så ofte er vendt tilbage i læsøboens tilværelse, måtte til en vis grad præge hans væsen, ligesom de har sat deres præg på hans sagn og overtro. Han er såre langt fra at have de sydlige øboers lette jargon. Kredslæge Hansen, som tidligere har haft embede på Fejø i Smålandshavet, siger, at større forskelligartethed end mellem folkene her og der kan næppe tænkes inden for landets grænser. På Askø havde alle folk latterlige øgenavne. Da han første gang besøgte øen, spurgte han en dreng, om han kendte adressen på en mand, som han søgte. „Jo,“ svarede drengen, „han bor dérøpe midt imellem Anders Sørøver og Jens Peter Løgnhals!“ På Læsø spøger man skam ikke med den slags ord.

Det er ikke underligt, at man af og til er tyet til brændevinen for at give tilværelsen lidt glanslys på højkanterne. Kredslægen fortæller da også, at beboerne tidligere var meget drikfældige. Eksempelvis nævner han, at ved en begravelse, der fandt sted i halvfemserne, var alle ligbærerne så drukne, at de faldt ned i graven sammen med kisten, da denne skulle sænkes ned. Præsten skal bagefter have bemærket, at den eneste i graven, som ikke var fuld, var liget – og den mand ville have været i samme tilstand af drukkenskab,

hvis han ikke havde været død! – Det ser ud til, at alle vegne, hvor missionen har fået stærkt tag i befolkningen, har denne været dyppet i brændevin først.

Afholdssagen har ændret disse forhold stærkt. Også missionen havde i sin begyndelse en gavnlig virkning på befolkningens sæder og levevis, medens den senere har dæmmet op for al fri åndelig udvikling i de kredse, hvor den dominerer stærkest. Thi samtidig med at f. eks. overtroen er forsvundet, har den missionsbevægelse, som i den nyeste tid – mærkværdigt nok i forbindelse med den voksende velstand – har grebet om sig mellem befolkningen, været af usædvanlig fanatisk art. En embedsmand på øen fortalte mig, at den læsøske trosbekendelse skal være noget helt for sig og uden for øen kun deles af enkelte ligesindede i Sæby og Harboøre. Ifølge deres overbevisning er alle, som ikke samstemmer med visse af denne bekendelses enkeltheder, på forhånd fordømte. Reddet bliver kun de troende læsøboer samt deres få meningsfæller fra de to andre steder -- medens resten af jordens befolkning som upriviligerede efter døden går i den sorte gryde straks ved afleveringen. Der er ingen mildhed eller barmhjertighed at vente.

Denne fuldkomne tryghed, hvormed de troende ser hen til deres skæbne i det andet liv, kunne jo naturligvis tænkes at gøre deres krav til goderne i den jordiske tilværelse meget ringe. Men naturligvis er det jo urimeligt altid at bruge *sig selv* som forsøgsobjekt, når det gælder om at se, hvor vidt nøjsomhed kan drives. Vil man have et fint resultat, er det mere nærliggende at gå til folk, som er trænede i forvejen, og det viste sig da også, at f. eks. beboerne af øens fattighus kunne nøjes med varm middagsmad to gange om ugen, nemlig den ene gang en ret vælling, den anden gang grød, og at de foruden dette ugentlig oppebar i alt et par potter mælk, fire pund rugbrød og én krone!

Kredslægen påstod ganske vist, at han i fem-seks tilfælde har kunnet påvise, at mangel på tilstrækkelig ernæring har været medvirkende dødsårsag hos gamle, fattige mennesker på øen. Men hvis nu disse ikke har tilhørt de udvalgte i klanen, da har denne tilværelse jo i al fald været en passende forberedelse til det, der har ventet dem efter dens afslutning!

Men også alt dette tilhører nu fortiden, især efter at den nuværende, udmærkede sognerådsformand har taget sig varmt af de gamles sag.

Men også fra anden side vedbliver man at vise interesse for de ubemidlede. En anden af øens embedsmænd fortæller mig således, at en af de udvalgte, en velhavende gårdmand, havde et svin, som døde af navlebrok – en sygdom, som bevirker, at urinen fordærver kødet og gør det uspiseligt. I forening med en slagter og to af øens ypperstepræster afgjorde han, at det selvdøde svins kød skulle udbydes til salg til øens indbyggere – af filantropiske hensyn dog til en pris, der lå fem øre under den sædvanlige. Men skæbnen ville, at et

stykke af liget efter salget forvildede sig hen på øens hotel, hvor en gæst efter at have taget den første mundfuld forfærdet spyttede denne ud og tilkaldte værten. Denne alarmerede straks politiet, og sagen blev undersøgt af øens dommer. Ejeren af dyret, slagteren og de to ypperstepræster mødte og tilstod, men mente, det var en formildende omstændighed, at kødet havde været så gevaldigt billigt! Dette kom dog ikke til at influere på dommen. Men siden er der ikke solgt urene dyr på øen, og denne form for godgørelse er ophørt.

I øvrigt har kriminaliteten overordentlig sjældent været af en sådan art, at den har givet øens øvrighed anledning til at blande sig i forholdene. En gammel forfatter skriver om befolkningen, hvis indbyrdes tolerance altid var velkendt, at den ikke blot er ærekær i høj grad og i mange henseender står langt over fastlandets og andre øers beboere, men tillige at de „er så-mænd sådanne rare og uforbryderiske naturer“. Retssager var overordentlig sjældne, beboerne fredsommelige, og embedsmændene på øen havde det som blommen i et æg og fik god tid til at dyrke egne interesser. – I øens tinghus findes et stort fotografi af den nuværende konge, skænket hertil af landsdommer Ricard, som var birkedommer her fra 1913–15. Bag på billedet har han skrevet: Skænkes til tinghuset til erindring om 2½ års uvirksomhed dersteds.

Stridigheder foregik vel, når det kom højt, „inden for murene“, når i de gode gamle dage kaptajnerne, der var enevældige herrer på deres skuder, om vinteren kom hjem til deres hustruer, der var lige så enerådende på gårdene. Og da hændte det jo, at disse herskernaturer kunne brænde sammen. En gammel læsøbo har engang hviskende betroet kredslægen, at „der er forfærdelig mange rigtig skidte kællinger på Læsø!“ – Selv har han nok været en af tøffelheldene.

Den læsøske befolkningstype er usædvanlig smuk, og dette gælder i iøjnefaldende grad for kvindernes vedkommende. Ikke sjældent har beboerne et fremmedartet præg, uden tvivl forårsaget ved den stærke iblanding med ud-lændinge, som er strandede her, og som ofte er blevet på øen og har giftet sig: Islændinge, nordmænd, svenskere, tyskere, hollændere, amerikanere, portugisere og spaniere har blandet blod med øens oprindelige befolkning. Dette har ikke alene indvirket på øens sprog, som er forskelligt fra jydernes og ganske nær ved rigsdansk, men har også præget beboernes karakter og temperament. De er ligesom mere „gesvindte“ end fastlandsboerne, hvis langsomhed og kluntethed ofte var genstand for deres spot.

Noget mere bedårende end de små læsøpiger kan man ikke forestille sig. Alle forfattere, som har skildret dem fra de tidligste tider, samstemmer i begejstring over dem. Deres sundhed, deres pragtfulde lød, der er som elfenben med et svagt rosa skær, deres slanke, velvoksne skikkelser og måske først og

fremmest deres vidunderlig graciøse gang – alt er beundringsværdigt. Sjældent er jeg blevet så overrasket, som da jeg en dag nær Evedbakken kom ind i et lille ensomt liggende hus for at spørge om vej; thi da jeg bankede på døren, blev denne åbnet af en ganske ung pige, som var en fuldkommen skønhed. En varm, gylden hudfarve, et fintformet ansigt med et par spillende, mørke øjne, kroppen slank som en Dianas, og ligesom denne havde hun bare ben; de var brune af solen med små, gyldent lysende hår – de slanke, fine arme, alt gjorde hende til en fuldendt lille kvinde. Jeg gik i stå midt i den første sætning!

Gudskelov kom hendes moder til, så jeg genvandt talens brug. Hun var en svær, mørkhudet og sorthåret type, fuldkommen sydlandsk. Et mere forbavsende udslag af fremmedindblanding har jeg sjældent mødt. Men overhovedet er denne mørke type ikke ualmindelig på øen.

Naturligvis ville tilfældet, at jeg ved denne lejlighed hverken havde fotografiapparat eller skitsebog med, og jeg nåede aldrig mere ud til denne fjerne del af øen. – Det er et af mine tabte slag.

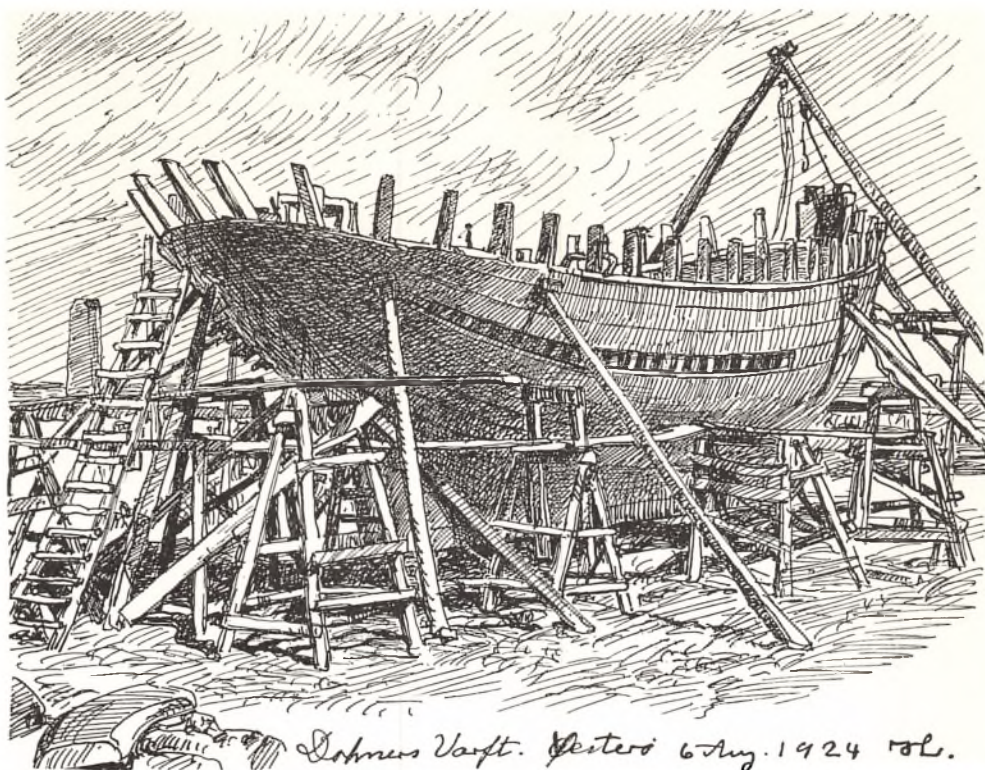
Som et eksempel på, hvad man på Læsø kan møde af fremmedartet, i dette tilfælde næsten eksotisk type, bringer jeg et fotografi af to unge piger, af hvilke den lyse ikke var hjemmehørende på øen, men er medtaget for at vise den udpræget nordiske kontrast.⁷⁶

Ved Vesterø havn, hvor hovedparten af øens professionelle fiskerbefolkning bor (I Østerby har de fleste fiskere to-tre kær og lidt jordbrug som sideerhverv), havde jeg en god lejlighed til at studere den mandlige ungdoms ydre. Her, hvor omtrent halvtreds fiskerfartøjer hører hjemme, kom hver lørdag aften de fleste af disse ind og blev liggende til søndag nat, da de atter gik på fiskeri. Søndag formiddag ved 10-tiden samledes fiskerne ved havnen og drøftede ugens begivenheder, hvorefter de skiltes kl. 12 for at gå til middag og tilbringe resten af fritiden i familiens skød. De fleste af dem var unge, sunde og kønne folk, men synet af et halvt hundrede forskellige ansigter

EN LILLE LÆSØPIGE

gav ikke nogen bestemt type som resultat. Gennemsnitlig var de besynderligt nok langt mere nordisk prægede end kvinderne.

Fisherer af den gamle type er jo for resten ved at uddø; de, man nu ser, minder ikke meget om søfolk – mere om den københavnske chauffør, kun naturligvis magrere og sundere – ædlere. Olietøj og sydvest er for disse folk for museumsgenstande at regne, i deres tætte styrehus har de ikke brug for sådanne rekvisitter. Vor vært, kaptajn Heintzemann, forsikrer, at der ikke findes en sydvest at opdrive på Læsø! Udviklingen fører med sig, at folk i alle disse bestillinger på sø og land – og i luften – hvor motoren er vandret ind som trækraft, alle sammen får præg af samme type: *maskinpasseren!*

På agterstavnen af en skude i havnen læser jeg på navnebrættet et ord, som synes at stamme fra den gode, gamle tid: *Støvlmaren* står der – med gotiske bogstaver. Båden er sikkert opkaldt efter en navnkundig kvinde på øen – måske er det en søulks nidstang over en havgasse. Man skal helt tilbage til Støvletkatrines dage for at finde et navn med omtrent tilsvarende velklang – det er den berømte hetæres navn i folkeudgave.

Som før nævnt er Vesterø en moderne udseende fiskerby, og kun dens havn med det lille skibsværft og redningsstationen er ejendommelig og smuk. Den anselige kirke, der ligger omtrent 4 km syd for havnen, og hvis ældste

del er opført i den senere middelalder af røde og gule mursten i munkeskifte, er restaureret flere gange, sidst i 1885, da et meget grimt våbenhus blev tilbygget. Nogle ganske ypperlige kalkmalerier, fremstillende de hellige tre kongers historie, og en lille altertavle med billedskærerarbejde forestillende Frelseren og Jomfru Maria omgivet af apostle og helgener, smykker dens indre. Udvendig har den ligesom Byrum kirke rødkalkede mure med hvide piller, og den er med undtagelse af våbenhuset endnu overordentlig smuk.

Vi så ikke mindre end godt et halvt hundrede fuglearter på øen, hvad det gode vejr sikkert havde sin skyld i. Af mere sjældne fugle sås kun få; blandt disse må nævnes stenvenderen, som fandtes ynglende både om lagunerne ved Vester Nyland og på de store sydlige røn'er; på det sidste sted fandt vi desuden hvidbrystet præstekrave og temmincksryle, ligesom mursvalen sås herude. På nordstranden og over Højsande iagttoges et par svaleklirer og i Østerby og ved Byrum nogle bysvaler -- de første af den art, som vi mødte på hele turen i år.

En enkelt gang sås edderfuglen -- på gammelt læsesprog „eder-bleg“, som forhen var meget talrig her. Pontoppidan, som nævner dette, fortæller, at „hvidfuglen“ (*Stérna sandvicénsis*) på hans tid fandtes her i mængde foruden „tiollen“, „troldpipen“ og masser af „radgjæs“ (?). Tillige var her „altfor mange Ravne, som gjør stor Skade ved at ophakke Rødderne af Sandhavren og Marehalmen.“ På hans tid var også droslen endnu almindelig på øen og jagten på gæs og ænder i søerne betydelig.

Om sælhunden fortæller han, at her var en fortrinlig jagt på denne, og at den førnævnte dr. Bister foruden et saltkøgeri havde anbragt et trankøgeri, „hvilket gik over Styr med Manden selv.“

Nu er sælen her ligesom alle andre steder i landet så godt som udryddet. Vi så kun et par ved kysten i nærheden af Jegins Odde.

Øen har ingen form for rovdyr og ingen vandrotter, muldvarpe, hugorme eller snoge.

Haren, som i tidligere tid har været helt udryddet, indførtes på ny til øen i 1795 af en landfoged Hesselholdt og har siden bestandig været her og formeret sig stærkt. Af flyvende vildt er agerhønen endnu ret talrig.

Det siges, at her hverken findes ræve eller rotter på øen. Rævene fandtes i al fald til for hundrede år siden i stor mængde og havde deres tilhold i klitterne på nordlandet; de er først for få år siden blevet udryddet. Rotterne har i den senere tid af og til vist sig på øen efter at være kommet hertil med skibe, men er forsvundet igen. At rotterne ikke fandtes her i ældre tid gav anledning til den overtro, at øens jord var gift for dem, hvorfor denne eksporteredes som rottefordrivende middel.

Det var med sorg, vi forlod denne ø. Få steder har jeg mere beklaget, at vor rejse måtte blive et strejftog, og nu, da jeg nedskriver mine indtryk fra den herlige ø med dens særprægede og ejendommelige befolkning, beklager jeg, at disse indtryk må blive så sammentrængte og kortfattede. Øen er stof til en bog for sig. Der er allerede skrevet et par udmærkede værker om den, af hvilke jeg særlig må nævne Grüner-Nielsens: *Læsøfolk i gamle Dage*, i hvilken man vil kunne få besked om en mængde ting, der ikke har kunnet medtages her, eller som kun er kortelig berørt.

Øen har en fremtid som turistland. Men naturligvis vil jeg ønske, at den kunne spares for dette, og at vi par stykker, som kender den, kunne blive ene om at vandre på den. Jeg mindes, hvad en bekendt, afdød direktør for Kunstmuseet sagde til en kritiker, da museet netop havde erhvervet en ny Rembrandt: „Lad nu være med at skrive om det – ellers bliver her sådan et rend!“
Ja, bare man kunne lade være!

Nordre Rønner

Det var en bygevejrsmiddag med mørkt hav og tungtrullende dønninger, da vi med vor hotelvært kaptajn Heintzemann i hans store motor-fiskerbåd sejlede over til Nordre Rønner.

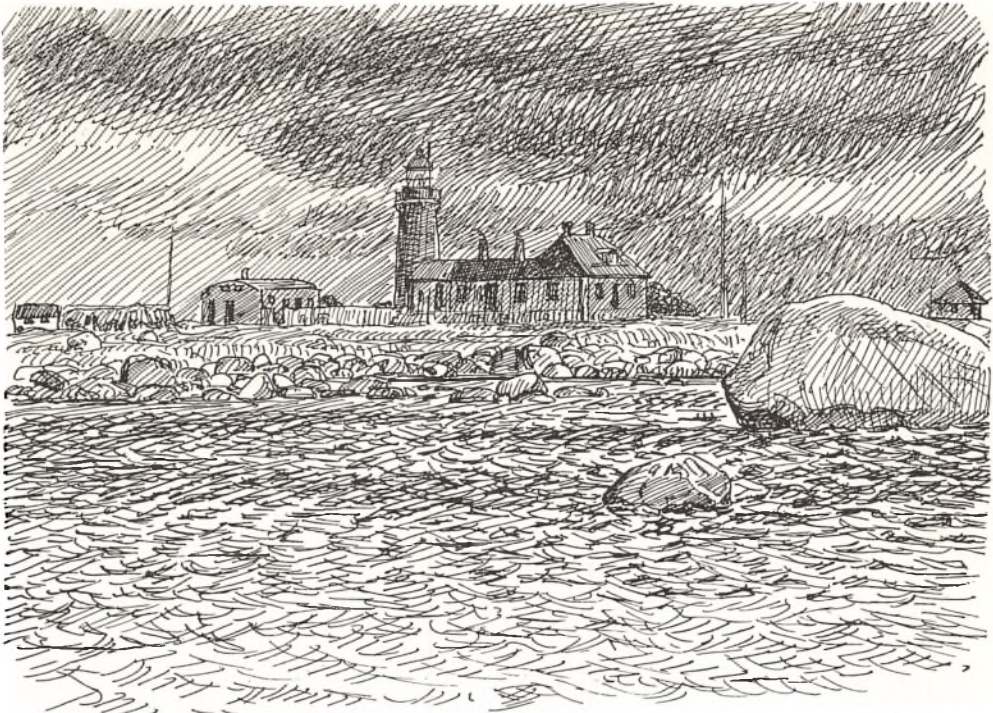
Holmene danner den yderste afslutning på det omtrent en mil lange Rønne Rev – det nordligste i det spind af rev og grunde, hvormed Læsø som en mægtig edderkop har omgivet sig, og hvori sejlerne er faret ind som fluer. De består ligesom Hirsholmene af lave stenholme, deres landskabelige fysiognomi og deres plantevækst er den samme, kun deres fugleliv afviger i nogen grad derfra.

Røn'erne, som alle hører under Vesterø sogn, består af *Spirholm*, 5,9 tdr. land, med et fyr og 10 beboere, og de ubeboede *Langholm* 10,3, *Lille Stenholm* 1,4, *Store Stenholm* 1,8, *Klatterne* 0,6 og den noget sydligere liggende *Borfeld* 0,7 tdr. land. En mængde store kampesten danner holmene, og stenene fortsætter ud i fladvandene tæt omkring dem, hvorfra de rager op som store, afrundede klippestykker; det største af disse har fået navnet „Blak“ og ligger tæt uden for Spirholms lille bådehavn. Selv midt inde på røn'erne rager vældige kampesten op over urterne og den tynde græsbevoksning, og den lange mole, som er bygget fra Spirholm i vestlig retning, har som sit yderste endepunkt en mægtig stenblok, som gletscheren har henslængt her.

På Spirholm, som ejes af marineministeriet, der byggede fyret her i 1879, er der foruden boliger for funktionærerne et par smukke, velplejede småhaver, som ligger i læet på østsiden af husene og fyret.

Selv helt oppe fra fyrets øverste udsigtssted ser holmene ud som ét eneste indviklet roderi af øer, stenrev, laguner og sunde, så man har svært ved at orientere sig, selv med kortet i hånden. Høj- og lavvande har stærk indflydelse på de lave holmes kystlinjer. Under stormen den 23. oktober 1921 skyllede søen ind over røn'erne fra nordøst, og under højvandet nytårsaften samme år var det meste af dem helt forsvundet i havet.

Et par små fiskerskuder ser vi ligge i læ ude under Langholms nordside, deres sortbrune sejlsilhouetter duver sagte mod det grå hav og den lysende, opalfarvede himmelbræmme i horisonten. Længere borte mellem Spirholm og Langholm ser vi det vand, som kaldes „Dammen“, hvor ved forårstide en mængde store og små fiskerfartøjer holder nødhavn. Disse fiskere er så godt som de eneste mennesker, som ved deres besøg afbryder stilheden og ensformigheden på dette fjerne sted. Men havet sender en gang imellem – ligesom

Nordre Røime: fra Stenestensholm 8. August 1924 D.L.
Spirholmen

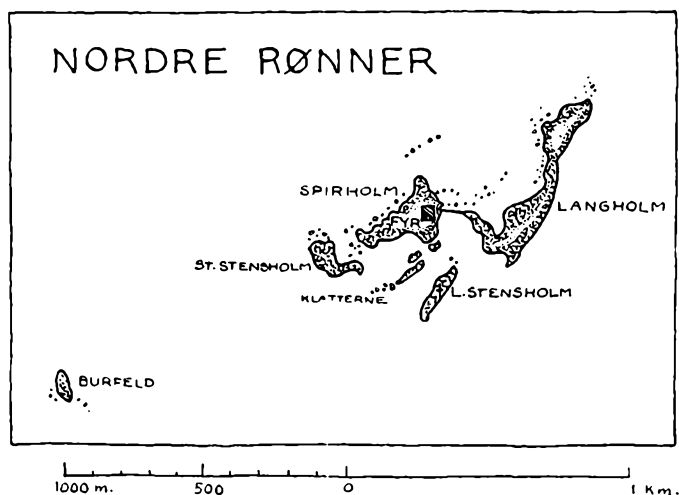
døden – sine „visse bud“! En eller anden strandvasker driver i land og findes i havstokken; men også han bliver her kun kort tid, inden han rejser videre til Vesterø kirkegård. Kun én er blevet her, en svensk sømand, som ligger jordet på den nordlige ende af Langholm.

Naturligvis rummer disse elendige stenrøn'er ingen form for vilde pattedyr. Nogle tamme kaniner, som man for nogle år siden satte herover, omkom hurtigt, skønt de egentlig greb sagen fornuftigt an og straks begyndte at grave sig ned i jorden for at indrette sig på længere sigt — akkurat ligesom deres vilde stammefrænder ville have gjort. Men om vinteren frøs de ihjel. Øernes pattedyrbestand er fyrmesterens eneste ko og to får, som åbenbart ikke har andre muligheder for at formere sig end knopskydning.

Men hvad er her ikke af fugle på disse små holme! Allerede da vi ankrede op i bugten ved Langholm så vi her en flok edderfugle; og endnu inden vi havde nået Spirholms strand i jollen, så vi derinde den første af de skær-pibere, som er en specialitet for stedet, og som kun findes ynglende et par steder til i landet. På en smal tangbræmme mellem Spirholm og Langholm stod en del ryler (både *Cálidris alpina* og *canútus*) sammen med nogle præstekraver og stenvendere, og ud fra samme sted fløj et par skalleslugere. Inde på stranden rejste vi en lille stæreflok, som hvirvlede hen over holmen

for at slå sig ned et andet sted, og hættemåger, hvis yngel færdedes mellem stenene, fløj skrålende over vore hoveder.

Endnu en sjældenhed mødte os straks ved landgangen, nemlig en tejste, som kom ud fra en af de store sten og trak over det smalle fladvand til de andre holme. Af tejster ruger her i øvrigt ikke få, deres reder findes under stenene så godt som overalt, både på Spirholm, Langholm og Store Stenholm.

Skærpiberen, denne lille yndige, vimse grå fugl, ser vi bestandig piske rundt, åbenbart foruroliget af vor nærværelse, men tillige nysgerrig til det yderste. Talrigst finder vi den på Spirholm – mærkeligt nok, da denne er den eneste beboede af røn'erne. Men selv ude på de ganske små Klatter ser vi den hoppende på tangen eller spejdende fra en stor sten; det er, som om den morer sig med at følge i hælene på os, hvor vi går. På Spirholm ser vi også den store måge svartbagen og foruden mængder af rugende hættemåger nogle stormmåger og enkelte strandkader. Midt imellem alt dette får vi pludselig øje på to gråspurve, han og hun, åbenbart holmens eneste repræsentanter for denne art.

Fra et lille krat af vilde roser på Langholms nordside skræmte vi nogle mudderklirer ud, og uden for stranden, på hvilken et par stenvendere spankulerede omkring sammen med nogle ryler og præstekraver, svømmede en edderfugl med to næsten flyvefærdige ællinger. Fyrmesteren fortæller, at kun et enkelt par edderfugle har ynglet på holmene i år; de andre familier er kommet herover fra Læsø for at fouragere og promenerer deres kuld på stedet.

Selv på Klatterne må vi forbavses over den rigdom af fugle, vi finder. Herude ser vi foruden de allesteds rugende hættemåger – endnu med indtil tre æg i rederne – både den kentsiske terne og *Stérna hirúndo*, samt nogle

stormmåger med deres unger. En mængde forskellige terner står på en revle, og nogle strandskader vader rundt omkring dem og hvipper arrigt, når vi kommer dem for nær. Ryler og præstekraver ses bestandigt, og en enkelt rødben flyver over.

På Store Stenholm møder det samme billede os. Også her ser vi skær-piberen firme rundt, og nogle stenvendere, som her kaldes „polske viber“, har unger og piber galsindet imod os, da vi vader i land – det lyder som en for trang skrue, der skriger! Også den kentiske terne har unger herovre, og en rødben, nogle tejster og en enlig kjove ses ved stranden.⁷⁷ En forbavsende velstand af fuglearter på disse små stenrøn'er, der tilsammen ikke er mere end en snes tønder land!

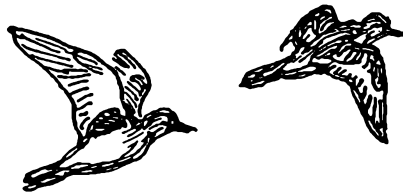
Og er de rige på fugle, er de det ikke mindre på planter. Den stenede bund har en yppig flora som næsten alle de såkaldte „øde“ strækninger, der får lov til at passe sig selv. Det lille rosenkrat var i sig selv nok til at gøre stedet tiltrækkende. Det befinder sig på den højeste og bredeste del af Langholms nordende. Den lille holm overrasker yderligere ved, at der på dens midte findes så meget græs, at man reverenter talt har kunnet slå det – det er minsandten blevet til to små høstakke! Rundt langs dens strand gror på tangen store mængder af tangmælde, og rundt om denne og ind over holmen marehalm, strandkarse, strandarve, strandbede, rajgræs, rødbynke, lille stor-kenæb, gærdekørvel, svinekål, snerre, hønsetarm, gåsepotentil, blæresmælde, sandkryb og katost – de to sidste findes endda på nordstrandens grove ral helt ude ved stranden. Mellem de store sten på de højere steder finder vi endogså brombær – hvad må man ikke opleve! Sammen med svinekålen, hvis køliggule blomster er omtrent lige så ædle i farven som høgeurtens, gror overalt på tangvoldene langs stranden store mængder af den lille yndige lindhardsurt. Men smukkeste blandt alle dem, vi fandt, er skørtidslen, på hvis meterhøje stængler hver eneste stilk bærer et knippe af blomster, der lyser imod os som strålende, gule sole.

Også ude på Klatterne fandt vi denne skønne plante i stor mængde og desuden flere af de førnævnte arter tillige med strandasters og strandmalurt, hvilken sidste også forekom på Spirholm. De fleste af de på Langholm nævnte planter groede i øvrigt almindeligt på de andre holme – kun rosenkrattet og brombærrerne var den ene om. Store Stenholm er det eneste sted hvor vi fandt en lille kokleare (vistnok *species*).

Også disse holme har i tidligere tid haft deres beboere. Ligesom på Hirschholmene findes her på nordvestsiden af Spirholm og på Langholm endnu spor af de såkaldte „kåse“, anvendte til ophaling af både. Men også boliger har her været, og et mærkeligt liv må dengang have rørt sig på disse ensomme stenhobe. Som minder om denne beboelse findes endnu på Spirholm

en af de gamle tanghytter; disse rejstes for mange tider siden, da en halv snes fiskere, som drev hummer- og torskefiskeri i nabolaget, havde bopæl her i sommermånederne, medens deres skuder havde plads i kåsene eller lå forankrede i Dammen. De fastboende fiskere var alle læsøfolk; men det hændte ofte, at fremmede, som af uvejr var drevet herind, gik i land og levede her. Disse tilstande varede i al fald, til fyret blev bygget i 1879, og indtil den tid fandtes her som vejledning for de søfarende en hvidmalet båke, under hvilken der altid var et lille depot, som rummede proviant for seksten mand i otte dage i form af brød og ferskvand.

Nu er der kun ét minde tilbage om denne tid, den sidste af de lave tanghytter. Den anvendes af fyrmesteren til hønsehus.⁷⁸

Anholt

Det er en grå dag med tykning og nordvestluft, da vi i Grenå havn går om bord i „Vera“, motorbåden som en gang om ugen slingrer af i ruten Grenå-Anholt-København og tilbage igen. Navnet er det mest indtagende ved den; den ligner en mellemting mellem en udrangeret omnibus og en gammel blikspand, til trods for at den kun er få år gammel – og efter dens udseende at dømme havde vi ventet at finde selve klabaftermanden på kommandobroen. Men slet så galt var det dog ikke, og til vor beroligelse hørte vi, at der virkelig var en navigatør om bord, nemlig styrmanden. Vi gav os roligt i dens vold; men til oplysning for andre skal jeg henstille, at man af hensyn til den særlige form for vellugt, der udstråler fra dens kahyt, bestandig bør holde sig på dækket, og helst altid til luvart.

Men „Vera“ er ellers god nok og har klaret sig på alle årstider over Kattégat som en veritabel pasgænger af en søhest – lad os så ikke hænge os i, at den ikke altid fremtræder så striglet som en væddeløber.

Anholt Havn fra nordre Mole 20 August 1924 - H

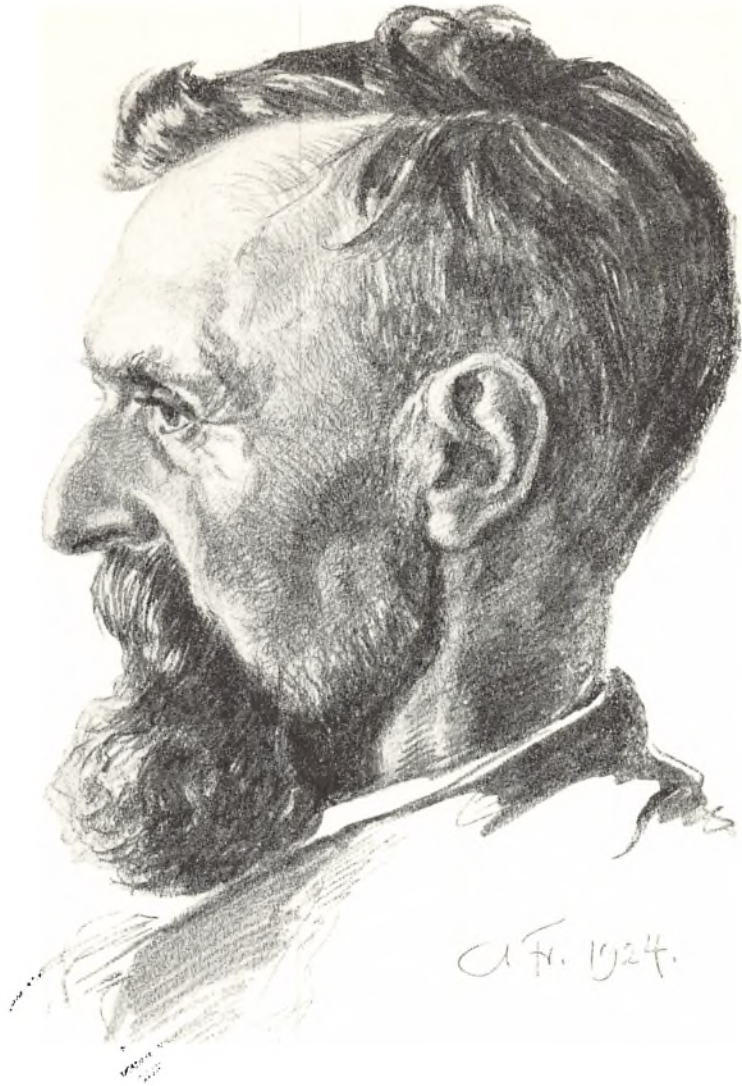
Da vi allerede var et godt stykke uden for havnen, fik jeg på dækket øje på en medpassager, hvis ejendommelige ydre straks slog mig med dyb forbavselse. Hans mørke, gulbrune ansigtsfarve, de dybe, skarpe øjne, høgenæsen og den kulsorte hårvækst kunne få én til at tro, han var sigøjner, hvis ikke hans klædedragt havde vist, at han var en god, dansk landmand. Han var heller ikke nogen almindelig sigøjner og havde langt fra taterens præg af lavkaste. Han var som sprunget ud af et af Vereshtjagins billeder, det var en ren sydvestasiatisk type, jeg havde for mig!

Han var overmåde nem at få i tale og præsenterede sig som Steffen Graa, gårdmand fra Anholt by. Samtalen, som han førte på et rent og omhyggeligt rigsdansk, men med let syngende accent, drejede sig først om almindelige ting, senere om forholdene på hans fødeø og endelig om Harald Kiddes bog „Helten“, hvis beskrivelse af hans landsmænd og miljøet derovre han var meget misfornøjet med. Derimod omtalte han Evald Tang Kristensens „Anholt i Sagn og Sæd“ med stor begejstring. Jeg forstod, at han som de fleste almuesfolk er en mand, der har mest respekt for realiteter. Men trods sit noget ensidige syn på „litteratur“ viste han sig som en overordentlig dannet og mærkelig mand, hvad jeg gennem senere kendskab til ham yderlig konstaterede. Indirekte har han dog ligesom lidt slægtskab med dansk litteratur derigennem, at han, hvad han næsten øjeblikkelig fortalte mig, er en oldesøn af „Eremitten fra Grenå“, hvis virkelige navn var *Ras Amm*. Gennem Blicher og gennem den omstændighed, at jeg er djurslænding, blev vi endnu mere fortrolige, og han bad mig aflægge et besøg i hans hjem på øen.

Medens han som sagt hidtil havde ført samtalen på højdansk, fik jeg snart en prøve på det anholtske sprog, idet han kom i snak med en landsmand, som stod i nærheden. Deres tale, hvoraf jeg kun opsnappede ganske enkelte gløser, uden tvivl af djurslandsk mål, blev ført i et stærk syngende tonefald og var i sin helhed fuldkommen uforståelig for mig. Sproget klang som den besynderligste blanding af engelsk og plattysk. Det er den mærkeligste dialekt, jeg har hørt i landet.

Tykningen er gået over til støvregn, da Fornæs' fyr forsvinder i vest, mens østerude nogle høje banker begynder at vise sig gennem sløret. Det er Anholts høje vestland, forklarer Steffen Graa, og andet vil vi ikke få at se herude fra – det skjuler hele det lave land, som ligger øst for det, og som strækker sig milevidt ud til, hvor fyret ligger på dets fjerneste udløber i Kattegat.

Siden vi løb ud fra Fornæs, hvor nogle få edderfugle lå og vippede på dønningen, har vi ikke set en fugl på hele den syvmiles fart over Kattegat. Men inde under Anholt begynder der at komme lidt liv; enkelte svartbagmåger og senere nogle stormmåger og terner kommer os i møde inde fra

GARDEJER STEFFEN GRAA. ANHOLT BY

kysten, og endelig letter nogle tejster fra vandet forude og trækker ind under de høje bakker. Da vi snart efter glider ind i havnen, ser vi et par unge edderfugle, der svømmer på dens rolige vand og aldeles ikke tænker på at lette, fordi damperen kommer forbi.

Bag havnen med dens fiskerhuse, funktionærboliger og pakhuse løfter sig, så langt man kan se mod nord og syd, profilen af højlandets tunge, kløftede bakkekrop. Allerede turen fra havnen tværs over dette vilde og ejendommelige højland er mærkelig. Dersom ikke dets åbne, skaldede brinker mellem de få agre allerede var så stærkt beplantede, ville det være endnu bedre i sin art end Højsande på Læsø, om hvilket det minder, selv om det har en ganske anden oprindelse og er af langt vældigere format. Men er man kommet op over den højeste kuppel på dets ryg og får udsigt mod øst, da møder øjet noget, som intet andet sted i landet har det ringeste sidestykke til – det er synet ud over den store anholtske „ørken“.

Det er endelig *Thule*, dette land!

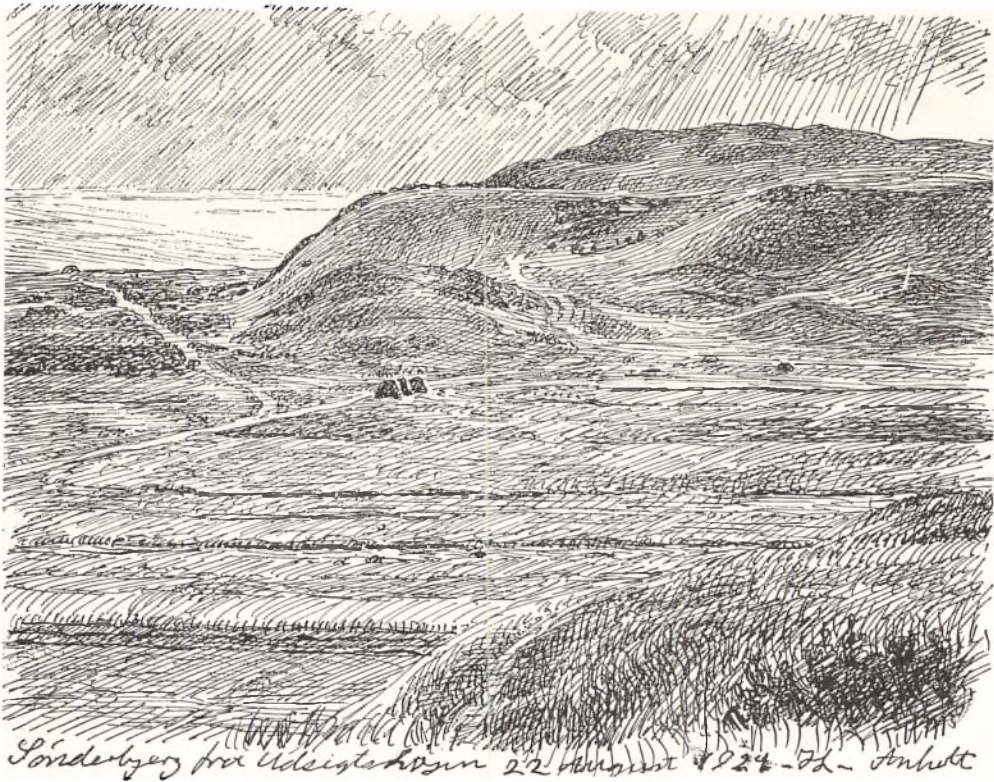
Nu ved jeg, hvad det var for et mærkeligt blik, der kunne være i Steffen Graas øjne, når han så langt frem for sig, mens hans langsomme tale flød. Det er ikke havet, som har mærket det – sådan ser en kystbos øjne ikke ud! Han er stemplet af *Ørkenen* derude, han og alle hans landsmænd har et mærke i sjælen af dens vidde og dens øde – et øde, som det levende, livfyldte, bevægelige hav ikke kender!

Anholt og dens beboere hører sammen som et hele. Og mens havet og dens magre højlandsjord har ernæret hans krop, har *Ørkenen* derude formet hans ånd; dens stemning hviler over ham, for den var bestandig *nær*! Hvor den lille by ligger med sine lave tage på grænsen af godt og ondt i læ af bakernes østlige, skarpe hæld, har den til den anden side omtrent helt ind under sine længer den store grusslette med dens præg af uendelighed og død – af romantik og stene. På denne grænse mellem hård virkelighed og tung drøm hviler anholtboens sind.

Men der er langt ind til denne kerne. Udvendig, over for den fremmede, er han en affabel mand.

Den første morgen, da jeg gik ud af byen for at tage retning mod Sønderbjerg, øens højeste punkt, mødte jeg en lille tiårs pige, som jeg spurgte om vej. Jeg havde ventet, at hun ville putte pegefingern i munden og tie eller i det højeste have drevet det til det i Jylland traditionelle „hwa?“ – der sjældent bliver efterfulgt af andet svar. Men her var jeg kommet til den rette:

„Åk,“ sagde hun, „det er langt – langt væk! Men nu skal *jeg* nok vise Dem vej.“ Hun betænkte sig lidt. „Lad mig lige løbe ind og hente min ged, må jeg ikke nok? Den skal på græs ud ad den samme vej.“ Så forsvandt hun, springende på rappe ben, hentede geden og var et øjeblik efter tilbage. Det

gik hurtigt ud ad vejen, for geden var forrest og sled i rebet, og vi måtte halvvejs løbe for at følge den.

„Hun længes ordentlig efter græsset,“ sagde pigebarnet, „i nat har hun kun fået hø, og det kan hun ikke li!“ Da vi nåede uden for byen, pegede hun: „Lige ud ad den vej, så kommer De dertil.“

Jeg gav hende 25 øre. „Ih, det er rigtignok alt for meget, jeg behøvede skam slet ingenting for det!“ – „Farvel, og mange tak!“ sagde hun, da vi skiltes.

Mange hårde ord hører man af bosatte fremmede om beboernes umedgørlighed, stridbarhed og fjendskab mod fremmede; selv har jeg aldrig mødt andet end den tone, som denne lille venlige husmandstøs straks anslog over for mig. Det er kun en ganske almindelig prøve på anholtboens belevenhed – og Gud ved, hvor han har fået *den* fra! Mon det er fra øens embedsmænd?

Ad en snorlige, sandet vej på grænsen af sletten kommer jeg til sidst op ad Sønderbjergs knudrede side, hvorfra udsigten mere og mere åbner sig ud over den vide ørken. Et mærkeligere land har jeg aldrig skuet ud over. Det er mere øde end nogen anden egn, jeg kender – end ikke i Grønland har jeg mødt noget lignende. Dette er som at stå ved verdens ende, hvor alt liv for længst er standset.

Det er, som en rødlig, rynket og skrumpet hud er trukket over sletten der-

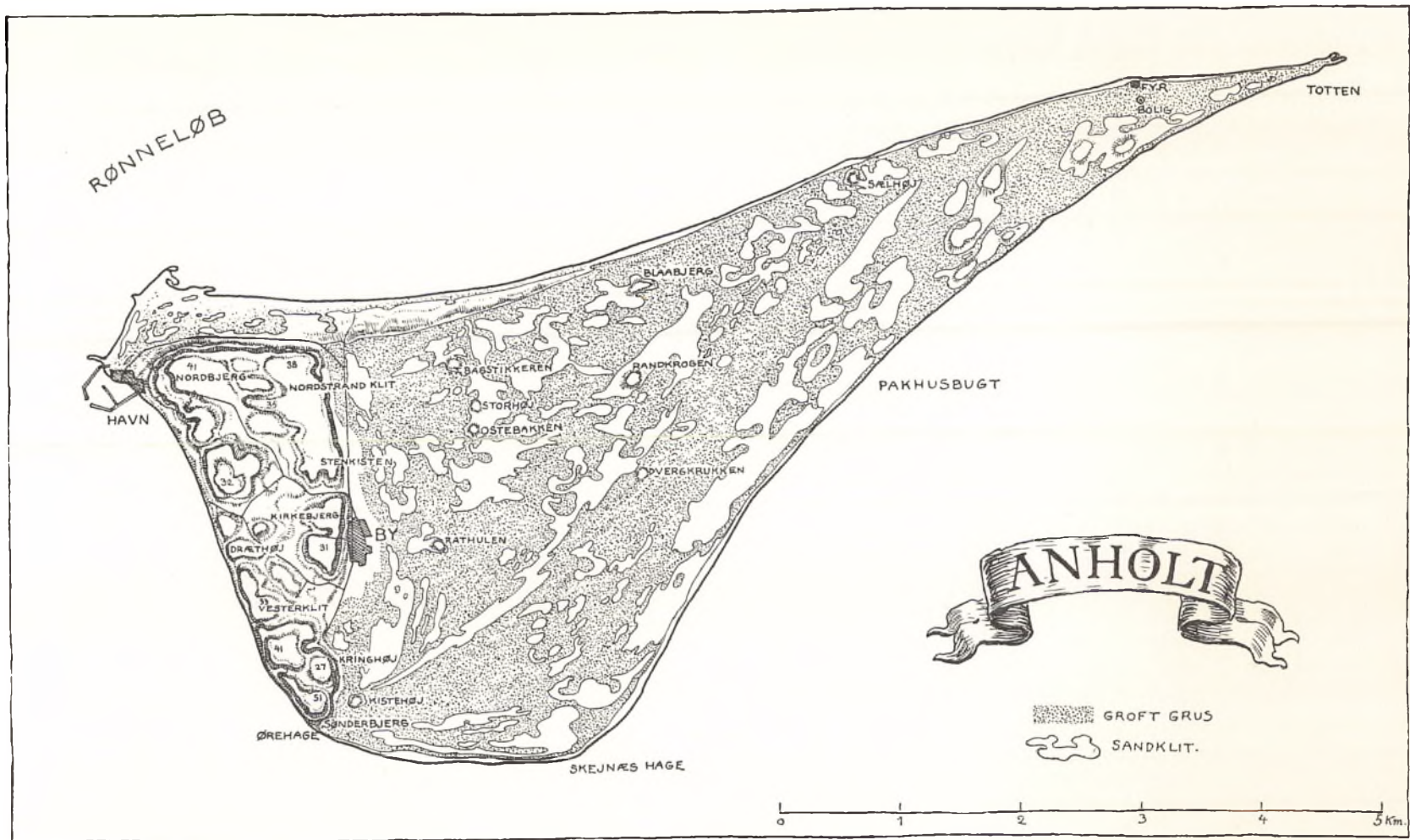
ude. Lige fra Sønderbjergs fod og helt ud mod øst – over en mil – til hvor grænsen mellem slette og himmel mødes ved havets lysende, knivskarpe stribe, rager ikke mindste busk eller plante synlig op over det døde grus. Blot hist og her trækker en tynd farve af marehalm og hjelme sig som skimmel hen over den enstonige flade, og kun lige neden for bjergets fod rager nogle pletter af bjergfyrbuske som små, grønne bylder op over jordsmonnet. Hist og her i læ af bakken under mig findes lidt skaldet lynghede, hvor der græsser et par får. Ellers er der intet tegn til liv nær eller fjern. I nord ligger byens huse tæt sammenkrøbne under skrænten med deres lave plantninger omkring. En enkelt sti og et par hjulspor, der ligner et lige skispor over en sneorken, forsvinder langt ude mod øst. Ellers intet uden himmel, sand og hav. Intet land øjnes over det af vestenstormen oprørte, skummende Kattegat, ingen sejler til nogen kant.⁷⁹

Solen er brudt igennem, og vidt og bredt ligger Ørkenen i dens blændende lys, hen over dens rødgult skinnende flade ruller som sorte tæpper store, mørke skygger af de trækkende skymasser. Sandkegler rager op som vældige myretuer derude, snart fanger de solens iltre strejflys, snart gribes de af mørket under den ilende sky. En mil mod øst står fyrets kegle som en ensom skildvagt ud mod det mørkegrå hav – hvid som et dødningeben, der rager op af sandet.

Der ligger en Ø i Kattegat,
den ligger saa ganske alene.
Og den er da kun en lille Klat,
en Bunke af Sand og af Stene

hedder det om Anholt. At den ligger alene er vist og sandt – den er placeret så nøjagtigt mellem de nærmeste kyster, at der er samme afstand på $7\frac{1}{2}$ mil til Grenå i vest og til Morup Tange ved Falkenberg i Sverige mod øst og $8\frac{1}{2}$ mil til kysten ved Rågeleje i syd – nøjagtigt som til Læsø i nord. Finere kunne det ikke være gjort, hvis det havde været om at gøre at skaffe den lang vej til den nærmeste nabo. Derimod er den ikke så helt lille en klat endda – op imod fire tusind tønder land, nøjagtigt 3.943.

Dens to skarpt adskilte dele kaldes af indbyggerne *Vesterlandet* og *Hewen'* (Højene). Vesterlandet er højlandet med dets mose, „Højene“ er grusørkenen med dens sandhøje; denne sidste optager omtrent fem sjettedele af øens fladeindhold. Med undtagelse af farvandet på sydøstsiden, „Pakhusbugten“, der er dybt og rent, er øen ligesom Læsø omgivet af farlige, ofte langt udskydende grunde og rev, således ved nordøstspidsen det over 1 mil lange Østerrev, som ender i „Knoben“, ved nordvestpynten Nordvestrevet og mod sydvest Stensøre. Det store højland består af morænebakker af ler og grus, hist

og her med tilføjet sand, og hæver sig til betydelige højder, således ved Sønderbjerg til 51 m, ved Nordbjerg til 41 m. Ligesom mod havet i vest falder bankerne også mod øst oftest brat ned mod de smalle engdrag, der skiller dem fra det øde sletteland. Dette er i sin helhed hævet havbund, bestående af groft grus og dækket af strandvolde, hvorfra det sammenblæste sand har dannet klitter og miler. Kun bakkerne mod vest er dækket af et tyndt lag muld.

De geologiske forhold på Anholt viser et noget lignende billede som på Læsø, kun har den første aldrig været så fuldstændig skjult under havet. Da bræen efter den store istids slutning trak sig tilbage, havde øen ganske vist ikke den udstrækning som i nutiden, men dens højest liggende punkter var dog synlige; under fastlandtidens hævning tiltog øens omfang, medens man dog ikke med sikkerhed kan bestemme dens udseende. Men det vides med bestemthed, at *fyrren* allerede dengang havde holdt sit indtog på øen. Under den påfølgende litorinasænkning forsvandt atter store dele af øen under havets overflade, og i de senere lag findes ikke mere fjerneste spor af de oprindelige fyrreskove, medens der derimod af egen findes rester i rigelig mængde. Alle fund tyder på, at den ældgamle fyrreskov ikke har overlevet litorinasænkningen.

De fyrreskove, som senere dækkede øen, og af hvilke man endnu kan finde levninger selv på øens lavere dele, er af senere oprindelse, og disse er først forsvundet for få århundreder siden.

Årsagerne til deres forsvinden er, som K. Steenstrup har vist, to forskellige: træets anvendelse til fyrets vedligeholdelse og til tjæresydning. I 1560 befalede Frederik II, at der skulle brænde en fyr lampe på Anholt, og fire år efter udgik der yderligere ordre til, at denne lampe skulle tændes straks om aftenen og brænde hele natten igennem. Kongen har nemlig bragt i erfaring, at der på øen skal findes en „gran eller fyrreskouff“, hvorfra man kan hente næring til blusset – men kun foreløbig, siges der, da skoven allerede er meget forhugget og øde. Veddet må derfor helst hentes andetsteds fra. Men indbyggerne, som havde nemmere ved at tage, hvad der var lige ved hånden, sejlede ikke andetsteds hen for at hente brændsel. Christian IV farer senere hårdt frem imod dem og befaler, at fra nu af skal brændslet hentes fra Norge. Henimod begyndelsen af det attende århundrede må fyret imidlertid helt opgives af mangel på brændsel, og omtrent samtidig er de sidste rester af skovene forsvundet.

Den anden, sikkert stærkt medvirkende årsag til udryddelsen, tjæresydningen, må altså også være ophørt på den tid. Man har på Anholt fundet nogle sammenbrændte lerkager, hvis oprindelse ikke er helt klar, men som sandsynligvis er rester af dække over kul- og tjæremiler, og hvis indhold giver et billede af den vegetation, som trivedes i den anholtske fyrreskov. I

disse har man fundet aftryk af planter som marehalm, sandhjelme, kvikhede, sandstar, bugtet kløver, trenervet snerre, smalbladet høgeurt og gul iris foruden trævækster som skovfyr, stilkeg, rødell, hassel og krybende pil.

At øens skove har dækket ikke alene højlandet, men også dele af Ørkenen vises bl. a. endnu af enkelte gamle stednavne. Et sagn siger, at „østerude stod Blåskoven“, og navnet gemmes endnu i en bakke derude, som hedder Blåhøj. – Et andet sagn fortæller, at „ved Nordstranden ved Gamstensbunkerne gik Fiskerne i Land; enhver havde sit Navr med sig, og her borede de Huller i Træerne og redte deres Garn op“. – På og ved højlandet findes navne som Birkemosen, Brændemosen, Askebrændet, Byhaverne, Nordre Have og Søndre Have.

Her fortælles, at der endnu i 1591 var så megen skov tilbage, at den „tjente som sømærke“ – hvad i øvrigt et enkelt træ kan bruges til – men at sandflugten allerede i 1643 var så voldsom, at den tog magten fra skovenes sidste rester.

Præsten Lorenz Bynck skriver i 1801 i „Iris og Hebe“, at han endnu har nået at se rester af Anholts skove i form af mægtige stubbe af nåletræer og rester af enebærbuske. „Den Deel af dem, oven Jorden, var forfuulet (!), men neden samme stoede Rødderne saa friske, som om Skoven samme Dag var fældet.“ – „Een af de medværende huggede et Stykke Rod løst, og man saae med Forundring, hvor aldeles frisk og stærklugtende af Harpix den var. Hele Stykket var saa fedt og glindsende i Skaaret som den stærkeste Fyrreknast, og dette alt stoed *paa det vildeste Steen- og Sandhav*, hvor ikke en Spire af Planteliv vidt og bredt var at finde.“ – På samme sted fandt han desuden en mængde „Stenovne af dem, man har brugt til at brænde Tjære i, og man kunde endnu se Spor af Ildens Virkninger paa Stenene“.

I de siden forløbne godt og vel hundrede år er også alle den slags minder om skovene for længst gået til grunde.

Det var ude på „Totten“ – ved øens østende, at det gamle vippefyrlå. Og gamle folk kan endnu huske, at bakken derude har været helt sort af trækul, aske og andet affald fra den tid, da det var i virksomhed.

På øens højland, som modstod indflydelsen af den store sænkingsperiode, må stenalderfolket tidligt være begyndt at indvandre, hvad der fremgår af undersøgelser, som er påbegyndt allerede i 1866 og siden hyppigt gentaget. Såvel på højlandets østside som på lavlandet er der opsamlet en masse redskaber i form af skraber og kiler foruden forarbejdede og affald fra flintetilhugning, hvilke sager ofte henligger gruppevis omkring stensætninger, der formodes at have tjent som ildsteder. Til trods for at den anholtske flint er særlig hård og vanskelig at bearbejde, fremgår det af de uhyre mængder

af fund, at her må have været en usædvanlig rig værkstedsvirksomhed på øen. Mærkværdigvis findes her derimod hverken gravhøje, dysser eller andre stengrave, ej heller spor af bebyggelse fra bronze- eller jernalder – et ganske lignende forhold som på Læsø.

I Valdemar II's Jordebog kaldes øen *Anund*, måske af mandsnavnet Anund, altså *Anundsø*. I 1441 er navnet forvansket til Anolt – måske af holt o: skov. Beboerne kalder nu deres ø Anø og sig selv „anebuer“.

Som Jordebogen viser, er øen tidligt kommet under kronen. Sandsynligvis har den senere ligget under Grenå, thi sammen med denne forlenedes den i 1441 til Otto Nielsen Rosenkrantz, men henlagdes senere under Kalø len. I 1526 får lensmanden her, Erik Banner, ordre til at formå indbyggerne på øen til at bjærge noget strandet gods – en opfordring, som man skulle synes var overflødig, da strandinger fra ældgammel tid havde været beboernes vigtigste indtægtskilde. Men denne opfordring er det første gny, vi hører fra de mange stridigheder, der fulgte efter de nye tiders strandingsbestemmelser, ifølge hvilke kystboerne måtte aflevere den allerstørste part af det bjærgede gods til myndighederne. Disse bjærgningsbestemmelser karambolerede på Anholt som de fleste lignende steder med befolkningens gamle rettigheder og gav gentagne gange anledning til opsætsighed, fulgt af kraftige advarsler eller det, der var værre, fra øvrighedens side. I 1582 sætter Frederik II i et strengt brev til lensmanden på Kalø bønderne på Anholt i rette for deres „Modvillighed og Uhørsomhed“ såvel mod kongens befalingsmand og hans befuldmægtigede fogeder som mod deres sognepræster; og han truer dem med at sættes fra hus og hjem og forvises landet, hvis de fremturer.

Også andre årsager gaves der til spektakler, således, efter Pontoppidans beskrivelse, da Christian IV i 1623 havde „giort Contract med en Mand navnlig Wegla Anckers, at han efter den Hollandske Maade skulde anlegge en Fyrbakke paa Anholt“, men beboerne, som skulle vedligeholde fyrets blus hele natten, snød for dette og lod det gå ud ved midnatstide. – Det advarede jo byttet!

Det var næppe med stor uret, at indbyggerne hos Holberg havde navn af „slemme Knegte“. Men man må erindre, at hele Europa over havde kystboerne fra arilds tid haft lov til at lægge hånd på alt ilanddrevet gods som deres *retmæssige ejendom*, og at man ikke uden videre gav denne gamle ret fra sig. En lignende strid havde den engelske regering lige til midten af forrige århundrede med Irlands kystboere. Intet under, at denne skik nødigt opgaves af de fattige anholtere, for hvem denne indtægtskilde var absolut nødvendig til livets ophold.

Beboerne havde i øvrigt længe før Holbergs tid et dårligt ry. Ved matrikulationen under Christian V, hvor man havde gemt øen som noget af det

sidste, og hvor kommissionen kvier sig ved at sende en landmåler og en taksérmand derover, da øen er så langt fra Jylland „i havvet indbeliggende oc ellers noget fahrligt at til och frakomme“, anmoder kommissionen simpelt hen om at blive fri – i al fald mener den, at det er nødvendigt, at man selv medbringer føden, da beboerne er så vrangvillige, og tillige at medtage øl til bønderne derovre, for „at de desto villigere schal findes, saasom de beskريفuis at verre et møget hart folck“. Kommissionen har ad anden vej skaffet sig den underretning, at „der paa landet findes fast aldeles ingen herlighed at verre . . . . . uden blot 16 mænd hafve nogen ringe augling, saa die faa bester og kræter die ernærris næsten om vinteren af marre-halmb, mens det beste, der skal verre, er dend fangst, die hafuer med sæel“. – En senere oplysning er ikke bedre, nemlig at „landet fornemmis at vere saa armt oc ringe, at det icke af sit sædeland eller fischerie kand underholdis, dersom de icke ved u-løckelig vrag iblant hafde undsetning“.

Taksationsmændene måtte derover trods alt. Og da den forønskede tilladelse til opsættelsen endelig indtraf, var hele øen for længst opmålt!

De elendige kår i forbindelse med, at øen under de hyppige krige ofte blev hjemsogt af fjenderne, således i 1711, da den hærgedes af svenske kaperere, bevirkede, at beboerne hyppigt udvandrede og bosatte sig i og ved Grenå.

I 1668 købte fyrinspektør Peder Jensen Grove øen af Frederik III. Hans enke, Dorothea Rhode, giftede sig 1674 med den kgl. ridefoged Hans Rostgaard til Krogerup, som nu kom i besiddelse af Anholt. Hans eneste søn, Frederik Rostgaard, den bekendte videnskabsmand og samler, blev ophøjet i adelsstanden 1702 og fik således den forstrandsret, som adelen kunne udøve på sine godser. Dette blev til ny ulykke for de i forvejen forarmede indbyggere. På trods af strandingsforordningen af 1705, ifølge hvilken bjærgerne kunne fordre en sådan godtgørelse af de skibbrudne, som de kunne komme overens med disse om, fór han gennem tredive år så uretfærdigt frem mod beboerne, at der efter den tids forløb af toogtyve husmandsfamilier kun var fem tilbage og af syv både kun tre, der var meget mådelige. Gennem et specielt anført tilfælde ser man, at Rostgaard lønnede bønderne så usselt, at hver mand på øen for ni dages arbejde halvanden mil fra deres hjem og i den travleste fisketid fik – 5 skilling i alt!

I Frederik Rostgaards „Uforgribelige Underretning om Anholt“ er det af ejendommelig virkning at læse den kraftige og malende skildring, som han giver af den lille ø og beboernes slette kår. Vedlagt denne findes et andragende af 12. marts 1716, som går ud på at opnå eftergivelse af forskellige skatterestancer for Anholt. Virkningen af det hele er komisk, når man har „Peder Paars“ og Rostgaards påfølgende klage over Holberg i minde. I an-

dragendet, som findes i det daværende rentekammers arkiv, fortier Rostgaard nemlig fuldstændig den fornemste indtægt, han har af øen, og omtaler kun beboerne som agerbrugere og fiskere! Det vil sige, han skildrer meget dramatisk de farer og rædsler, som disse udsætter sig for ved at risikere livet for at redde de ulykkelige skibbrudne, men nævner ikke med et ord, hvor *ladningen*, der forlises, går hen!

Det er et tilfælde, der ser ud som en tanke, at Holberg to år efter lader denne ø være skuepladsen for sit heltedigt. Så meget er vist, at da han en halv snes år senere skrev sin Danmarks og Norges Historie, havde han adgang til rentekammer-arkivet, rimeligvis på grund af personlige bekendtskaber, og det er ikke usandsynligt, at han allerede forinden kan have fået underretning om eller selv set Rostgaards bønsskrift. I al fald danner hans skildring af Anholt et supplement til Rostgaards, på samme tid som den bliver en blodig parodi på den. Manden, der møder de skibbrudne mellem klitterne, siger jo:

„-- Det Eyland Anholt hedder;
Indbyggerne hver dag Dag for Søe-Folk stedse beder,
At see dem her paa Land. De ofte blir bøn hørt;
Thi et og andet Skib blir lykkelig hidført.
De ere gode Folk, hvor vel man ey kand negte,
I gamle Dage de jo vare slemme Knegte;
Nu derimod man seer dem bedres Dag og Dag,
Hver lever christelig, og nærer sig af Vrag.“

Rostgaard, som senere blev stærkt kompromitteret ved sine ulovlige ejendomshandeler, flygtede til Sverige, hvorfra han blev udleveret. Senere blev han dog taget til nåde igen og blev i 1727 amtmand over Antvorskov amt. Hans strid med Holberg, som har gjort ham mere berømt til vore dage end hans betydelige fortjenester som samler og lærd, endte med at latterliggøre ham. Ved sin død 1745 efterlod han sig den af ham selv forfattede, smigrende gravskrift, som findes ved hans kiste i Holmens kirke.

Det af Frederik Rostgaard oprettede stamhus bestod af det smukke Krogerup ved Humlebæk og foruden Anholt af øerne Sejerø og Nekselø. Arvingerne solgte efterhånden tilliggendet, så Anholt nu er blevet den sidste rest med en fideikommiskapital på omtrent 80.000 kroner. Af Frederik Rostgaards syv børn blev datteren Conradine Sophie først gift med en søn af hofpræsten Masius, adlet under navn af von der Maase, og blev stammoder til denne slægt, i hvis eje dele af øen er forblevet til vor tid.*

Anholts beboere blev selvejere den 22. december 1902, da de købte deres

* Conradine Sophie blev senere gift med en Justitsråd Oluf Bruun.

fæstegårde for en samlet sum af 65.000 kroner. Kammerjunker Frederik von der Maase har endnu en ejendom tilbage på øen, hvorunder hører 60 tdr. land under plov og ca. 3.000 tdr. land af Ørkenen. Her findes nu 10 halvgårde og 35 huse med i alt 225 beboere. Næsten alle er fiskere med undtagelse af de allerældste folk; men alle har tillige mere eller mindre jordbrug, der ved halvgårdene dog højst udgør 16–17 tdr. land under plov. – Foruden kammerjunkeren ejendom er her i alt kun 200 tdr. land dyrket.

Til sammenligning skal nævnes, at Danske Atlas (1769) oplyser, at øen dengang havde „16 Halvgaardsmænd, 4 Huusmænd, nogle Inderster, Presten og Fogeden, hvilke Familier udgiøre ialt mod 100 Siele“.

Foruden de dyrkede arealer henligger på højlandet store strækninger til græsning, især ved Nordbjerg og Sønderbjerg. Større dele af højlandet er i de senere år blevet beplantet ligesom enkelte pletter i den nærmeste del af lavlandet ud mod Ørkenen.

Den mærkeligste begivenhed i Anholts historie, om hvilken Hans Hjorth fortæller i sin „Englænderne paa Anholt 1809–14“, kan jeg ikke undgå at omtale her, idet jeg ganske kort gengiver den efter denne forfatters omstændelige beretning. Endnu verserer mellem beboerne fortællinger fra den tid, da dønningerne fra den store europæiske krig også nåede kysterne af den fjerne ø i Kattegat, og mindesmærket i dens by vidner endnu for indbyggerne om, at øens sand er blevet vædet af deres landsmænds blod.

I den hårde vinter 1808–09, da Kattegat vidt og bredt var opfyldt af is, havde øens fyr efter regeringens ordre været slukket lige siden krigens begyndelse og alle sømærker fjernede. Fyrinspektør Justesen havde udvirket,

at alt mandskab fra øen, som var udtaget til orlogstjeneste, måtte blive hjemme og sammen med den øvrige befolkning deltage i øens forsvar, som lededes af fyrinspektøren.

Da fyret blev slukket, havde englænderne udlagt en gammel fregat „Proselvte“ som fyrskip ved enden af Østrevet. Men en dag i begyndelsen af marts, da det blæste en storm af sydøst og ismasserne kom i drift, så man fra fyret, at isen til trods for fregattens fire ankre rev denne løs og satte den ind på revet. Da den voldsomme skrining truede med at knuse skibet, måtte besætningen, ca. 200 mand, gå fra borde og bjærge sig i land over isen. Det var en lang og farlig march, og foruden sig selv havde englænderne to både med proviant og syge folk, som de trak efter sig. Inspektøren, som så de skibbrudne nærme sig, blev nervøs og samlede sin armé, besluttet på at slå angrebet tilbage! Hele Anholtstyrken, fyrretyve mand i alle aldre, samledes ved fyret, de fleste „af mørk Ansigtifarve, med sort Haar og Skæg, rigtige Typer paa den fremmedartede Race, der fra de ældste Tider har beboet Anholt. De var iførte alle mulige Slags Klædningsstykker, tykke Halstørklæder, lodne Huer og lange Træskostøvler. Bevæbningen bestod af gamle Geværer. Om Livet havde hver Mand et Belte med Patrontaske. De fleste af dem havde en Sejldugspose fastsnøret paa Ryggen; den indeholdt Proviant, og uden den gaar en ægte Anholter nødvendig ud, naar han skal være nogen Tid fra sit Hjem“. Degnen Peter Olsen og fogeden var i deres egenskab af løjtnanter bevæbnede med sabel og pistol.

Degnen var meget imod at skyde på englænderne og sagde, at „skibbrudne Folk kan man ikke møde med Vaaben i Haand“! Men fogeden, der var indvandret til øen, holdt med den krigeriske inspektør, på hvis kommando styrken rykkede ud fra fyret langs nordsiden og tog stilling skjult bag klitterne for at tage mod fjenden, så snart han nåede stranden.

Liggende her aftalte degnen hemmeligt med en af de ældre mænd ved navn Ole, at denne skulle lade sin bøsse gå af, når englænderne var kommet i nærheden af stranden, for på denne måde at afværge katastrofen. Tricket lykkedes, heldigvis! Flokken lå skjult på Tottens nordstrand, omtrent 1800 alen østen for fyret, hvorfra de kunne bestryge hele den yderste, flade spids af øen, hvor fjenden først måtte lande. Ude på isen var englænderne kommet nærmere; de havde ingen våben, men hver mand bar foruden en iskæp en bylt på nakken med nogle få ejendele. De gik meget spredt og trak de to både med sig; forrest gik to officerer, som prøvede isen og vinkede til de andre. Sådan kom de langsomt nærmere til kysten over den opskruede is.

Da englænderne var 500 alen fra land, knaldede pludselig „vådeskuddet“ fra Oles bøsse. De standsede straks. Inspektøren brølede og skældte – men nu viste englænderne et hvidt flag på en kæp, og to kom i land bærende dette.

Også degnen viste nu parlamentærflag, idet han tog sit halstørklæde af og svang det på en stok. Da de to englændere nåede i land, blev man snart enige om betingelserne. Hele flokken undtagen de syge, som anbragtes i fyrmestergården, begav sig til Anholt by, hvor de fordeltes mellem beboerne. Ved indtoget i byen holdt kvinderne sig forsigtigt inde sammen med børnene, skræmte af de fremmede, mens enkelte gamle mænd stod i dørene og spejdede forsigtigt efter det mærkelige optog, dette fuldkommen uvante syn på den lille ø.

Byen bestod dengang ligesom nu af en samling lave, stråtækte bygninger, alle byggede i øst-vest, med små vinduer og lave døre. De fleste var i forfalden tilstand, og overalt mindedes man om, at man var på et sted, hvor strandinger og skibbrud hyppigt forekom, idet de mange ilanddrevne rester af skibe var anbragt overalt, hvor de bedst kunne gøre nytte. Vejene var i en elendig forfatning, og uden for husene lå overalt dynger af affald, som enhver efter behag havde kastet ud. Det hele var kort sagt omtrent som den dag i dag!

I denne mærkelige by, der må have gjort et besynderligt indtryk på de fremmede, indkvarteredes englænderne og ventede på, at man skulle komme og befri dem.

Et par dage efter knustes fregatten af isen, uden at man fik noget reddet derfra. Det kneb derfor med forråd af enhver art til alle de fremmede mænd. Englænderne opførte sig fortrinligt og blev snart helt gode venner med øboerne, som beredvilligt delte deres få smuler med de nødtvungne gæster. Denne venlighed kom i høj grad anholterne til gode senere, da øen blev besat; thi besætningen havde da speciel ordre til at behandle dem venligt og godt.

Men englænderne kedede sig i længden frygteligt. De gik på jagt osv., men længtes blot efter befrielse. Denne kom først i midten af april, da en engelsk fregat kom ind til øen. Den tog alle de skibbrudne om bord og førte dem til Göteborg, hvor en del af den engelske flåde lå.

Anholterne stirrede længe efter bådene og efter fregatten, da den strøg af sted for fulde sejl, og de vandrede langsomt hjem til byen, som de nu fandt mærkelig stille og øde. Alligevel håbede de på, at det var sidste gang, de skulle se fjenden på så nært hold. Men tiden viste dem noget andet!

Den lille danske styrke på hundrede mand af 1. jyske regiment, som allerede i maj samme år overførtes til øen som dens forsvar, blev få dage senere taget til fange af engelske landgangstropper efter en ubetydelig skærmydsel, i hvilken for øvrigt også anholterne deltog. De sidste, som var posterede i klitterne på sydsiden, havde slæbt en gammel kanon uden lavet med sig, som de affyrede ved at skyde en flintebøsse af i dens fængsul, med det resultat, at den trimlede ned ad klitten og gik ud af sagaen – efter virkelig at have ramt et par mand om bord hos fjenden! Men efter denne bedrift blev bonde-

hæren ligesom de regulære tropper omringet og „ledsaget“ tilbage til byen, hvor de afvæbnedes.

De fem-seks fjendtlige skibe sendte nu ved Pakhusbugten mandskab i land til besættelse af fyret, der forneden ombyggedes til en regulær fæstning med muret, skudsikker kasemat til ophold for besætningen; uden om dette byggedes en sekskantet forskansning med volde, grave og palisader. Det hele anlæg blev kaldt „Fort York“, og garnisonen bestod af 350 marinere under kaptajn Torrens' kommando. Desuden afgaves fra skibene 30 marinere til betjening af skytset. På sydsiden af øen anlagdes foruden flere mindre værker et større batteri „Massarene Batteriet“, og i værkerne opstilledes tilsammen 40 kanoner. Stendigerne i byen, i hvilken der blev lagt fast besætning, bortførtes og anvendtes til materiale ved fæstningsværkerne.

De danske fanger var blevet indespærret i kirken, og herover blev præsten så rasende, at han kort efter forlod øen for ikke mere at vende tilbage. Fyrinspektøren havde allerede set sit snit til at flygte i en båd, fordi han ikke ville give sig af med den forsmædelige virksomhed at holde fyret tændt for fjenden.

Anholterne blev tvunget til i hold at deltage i arbejdet på øens befæstning. Da de således ikke kunne passe deres egen bedrift, overtog englænderne hele forplejningen i byen. Der blev kogt og bakket op i fogedens hus, hvor enhver nu kunne hente, hvad han og hans familie behøvede. Beboerne fik ligesom englænderne deres daglige portion rom, som de imidlertid solgte til søfolkene, der af og til drak sig fulde og lavede spektakler. Men der blev holdt hård justits af englænderne, og vagten i byen gjorde kort proces med spektakelmagerne, som nede ved gavlen af Kirsten Møllers hus fik tamp efter noder. I øvrigt var forholdet mellem fjenden og indbyggerne fortrinligt – ved de baller, som besætningen ofte holdt i byen, svang anholterne og deres piger sig mellem englænderne, og det gik lystigt til.

Men en gammel kone på øen, som var barn, da englænderne kom dertil, fortalte senere, at når mændene var borte, sad kvinderne indendørs og skælvede, når englænderne var fulde. „De kom og dundrede på vor dør om natten og ville ind, og så gik de og turede udenfor og sang eller rettere brægede den smukke vise, som begynder: „Drunk to night and drunk last night and drunk last night before.“

Allerede samme år havde man fra dansk side planer om at generobre øen, fra hvilken der gjordes stor skade på landets mellemrigshandel. Det var dog først i februar 1811, at der kom gang i planerne, da den øverstbefalende over Jylland, general Telleqvist, fik en egenhændig skrivelse fra Frederik VI, der til de mindste enkeltheder gav forskrifter for angrebet. Det fremgik af

skrivelsen, at det var kongens hensigt at gøre øen ubeboelig ved *at ødelægge alt derovre og bortføre befolkningen*, så fjenden intet underhold kunne finde.

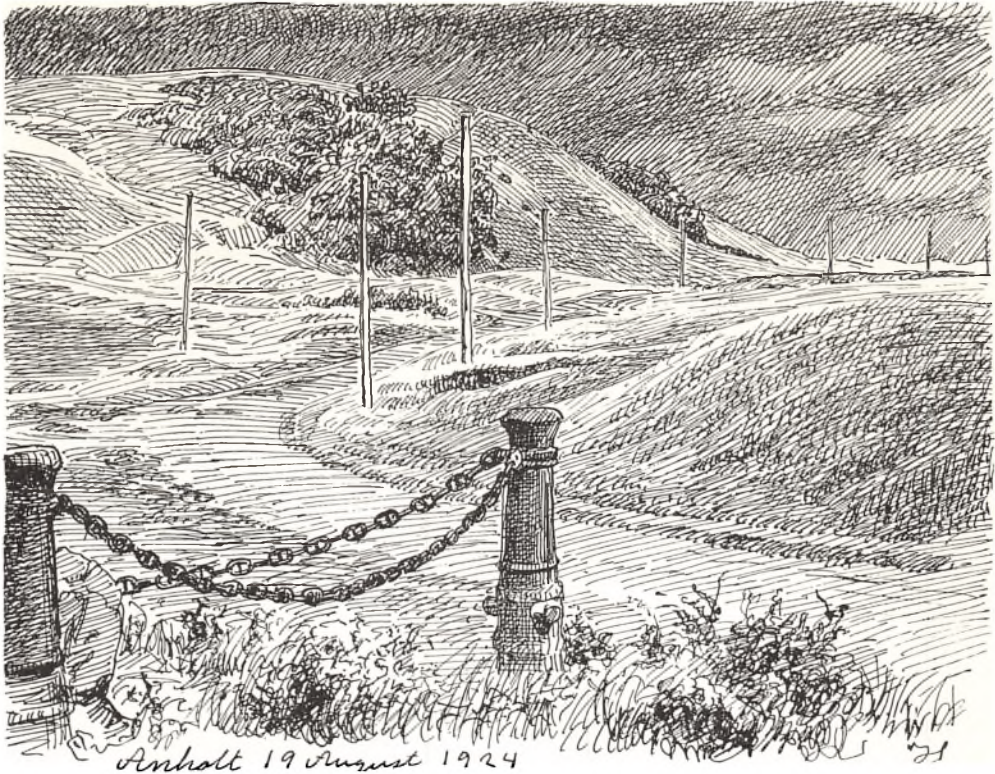
Alle kongelige forskrifter hjalp imidlertid intet. Ved planen for angrebet, som var baseret på at kunne finde sted som en overrumpling, havde man ikke regnet tilstrækkeligt med den fortrinlige engelske vagttjeneste. Guvernør Maurice, kommandant over den engelske besætning, havde længe holdt lejede spioner i Jylland, og allerede i februar var han gennem disse blevet klar over, at der var noget i gære. Alle vagtposter var derfor forstærkede; og hertil kom, at en anmodning fra guvernøren til England om at få krigsskibe til undsætning blev afsendt i så god tid, at skibene den 26. marts nåede Anholt, hvor de intetanende ledere af den danske styrke satte angrebet ind den 27.!

Den danske ekspedition, som afgik fra Gjerrild Bugt vest for Fornæs på Djursland, bestod af 12 kanonbåde, 12 førselsfartøjer, 1 lugger, 1 kutter og 3 armerede både. Om bord var 2. bataljon af jyske skarpskyttekorps, mindre afdelinger af 1. og 2. jyske regiments 4. bataljon, samt et kompagni af fynske regiments 4. bataljon, og desuden 30 artillerister med et par kanoner – i alt 19 officerer og 660 underofficerer og menige. Hertil kom 120 mand fra kanonbådene og desuden ved landgangen 200 matroser af udsøgt kvalitet – i alt en styrke på op imod 1000 mand mod 400 englændere i forterne. Major Melsted var leder af foretagendet, medens dog sømændene under angrebet skulle kommanderes af søofficerer.

Det var en tåget morgen den 27. marts, da den danske styrke ankrede op i Pakhusbugten, hvor landgangen straks begyndte. Men inden denne endnu var fuldført, lettede tykningen, og man observerede de engelske krigsskibe, som lå nord for fæstningen. Da vinden samtidig friskede, fik man straks øje for den fare, som truede kanonbådene; og da man nu tillige var klar over, at englænderne stod fuldt forberedte, frarådede flertallet af officererne angrebet som farligt og meningsløst. Men Melsted ville intet høre og gav styrken ordre til at gå frem.

Det blev en frygtelig massakre på de danske. De besindigste officerer, der efterhånden som man under stormen langsomt nærmede sig de indre forter så, at foretagendet var dømt til at mislykkes, rådede gang på gang til ikke at fortsætte. Men Melsted svor, at han ville sejre eller dø! Og efter hvert frygteligt angreb, når de danske atter havde samlet deres styrke i læ af klitterne, gik man frem på ny. Under det sidste fortvivlede stormløb, hvor man var nået lige hen under fyrets palisader, faldt Melsted og flere andre officerer. Og her blev endelig den danske styrke fuldstændig oprevet.

Ved titiden, da kampen var forbi, lå omtrent hundrede danske strøede rundt mellem klitterne på valpladsen, deriblandt var fire officerer og fyrre-

tyve mand døde. Fem hundrede landsoldater toges til fange af de forfølgende englændere; kun de fleste af søfolkene slap med deres officerer ned til sydkysten, reddede sig om bord i deres både og frelste flertallet af kanonbådene fra de engelske krigsskibe, som satte efter dem. Englænderne var fra nu af i uforstyrret besiddelse af øen til krigens slutning.

I 1904 samledes der bidrag ind til et monument for alle de faldne, og det rejstes i 1905 i Anholt by. Kanonerne og kuglerne, som ligger omkring det, hidrører dels fra englændertiden, dels er de fundne langs kysten blandt rester af strandede skibe.

De fire danske officerer, Melsted, Prytz, Holsteen og Obel, som faldt foran forterne, hviler i en fællesgrav på kirkegården, uden at noget menneske med bestemthed ved, hvor graven er, og alle de øvrige døde blev jordet ude på den øde slagmark. De glemtes snart, og intet mærke betegner stedet, hvor de ligger. Men efterårsstormene, som ude fra havet jager hen over den grå ørken og flytter dens klitter fra sted til sted, blotter af og til resterne af en simpel trækiste, som viser stedet, hvor den ukendte soldat faldt.

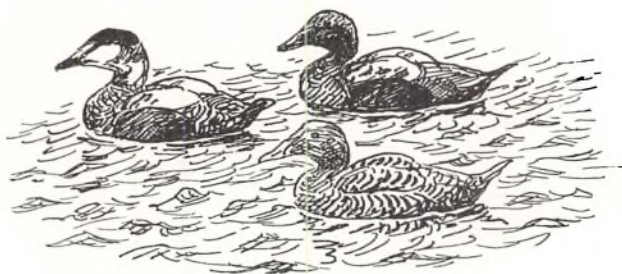
Mens jeg har siddet her på Sønderbjergs top, er luften begyndt at gråne, et slør er trukket for solen, og det blæser koldt af sydvest. Men det er, som

om de vilde planter i græsset omkring mig har fået mere farve, siden solen tabte sin glans, og rundt om mig stråler de prægtigere end før: høgeurt og gul evighedsblomst, klokke, blåmunke og bakketidssel. Jeg rejser mig og går hjemad. Over lidt lynghede med rensdyrmos og krageklo, hvor jeg hist og her møder en enlig, forblæst enebærbusk, kommer jeg ned over den store dal-sænkning, som skærer sig omtrent tværs gennem højlandet, og hvis bund endnu danner en mose, en tidligere sø, som er blevet udtørret ved en kanal ud til øens vestkyst. Endnu for halvtreds år siden var der så meget vand, at det dannede et par holme, omkring hvilke drengene roede i deres pramme og fiskede.

Bakkerne fra Sønderbjerg og vesten om denne dal er af stor skønhed; deres store, men blødt rundede kupler forløber blidt ned mod den grønne, frodige dalbund, hvor de sorte mosehuller ligger med deres bevoksning af vandaks, star og rør, vandanemone, pindsvineknop, vandpileurt og skeblad, omgivet af følfod og smørblomster. Langs kanalen gror kvan i mængde, og op ad skrænternes sider lyng, enebær og dværgpil.

Det tykner mere og mere, om solen står en mangefarvet ring, som spår regn. Hjejlerne piber så langeligt ude over mosen. En lille flok irisker jager forbi, taber et par små pip i luften og forsvinder i bølgende flugt op over bakkerne. Fjerne brøl af en usynlig ko, og en enlig regnspones fløjten.

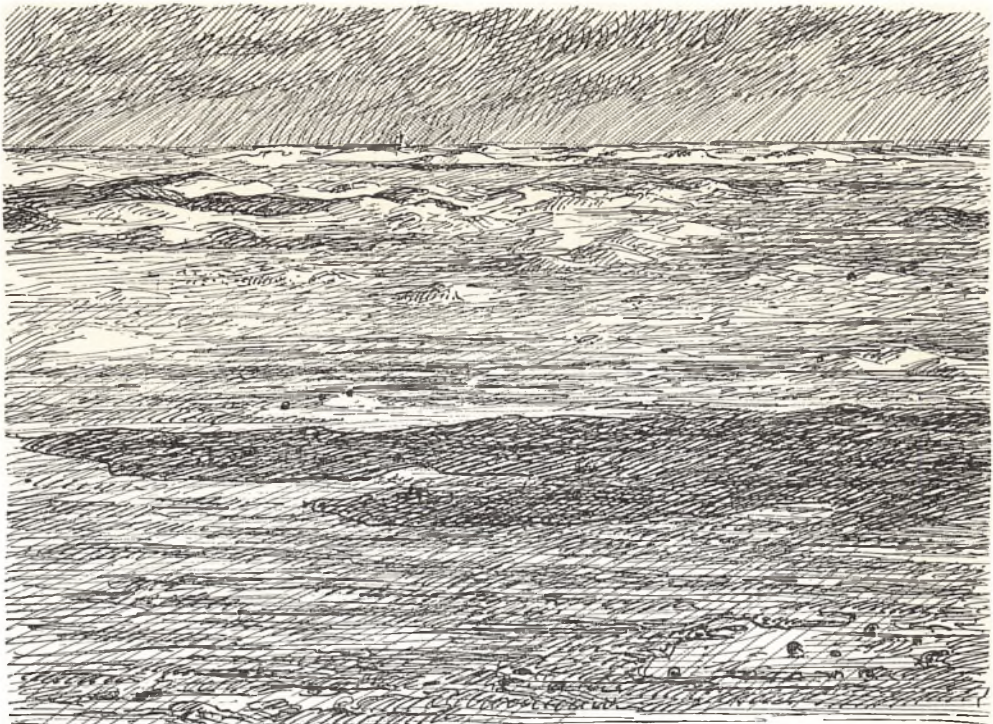
Jeg går ned til byen, hvis huse kryber tæt sammen om den lille kirke i bakkernes læ – som dyr, der flokkes mod aftenstide.

Dagen efter gik vi til Nordstrand Klit tværs over højlandet. Også dettes nordre del er et højtliggende, stærkt bølgende plateau; noget lavt og stridt græs, hist og her med lidt magert korn, er så godt som disse bakkers eneste bevoksning. På vestsiden er der en del nåletræsplantninger, som foreløbig kun opnår at skæmme det storladne landskabs skønhed. Hele højlandet med dets kupler og dale, bakkerækker og kløfter mellem hinanden, ofte med højt-rejste, skarpe profiler, er aflejringer af bræen under istiden.

Nordligst falder landet brat ned mod brede, sandede flader, inderst langs

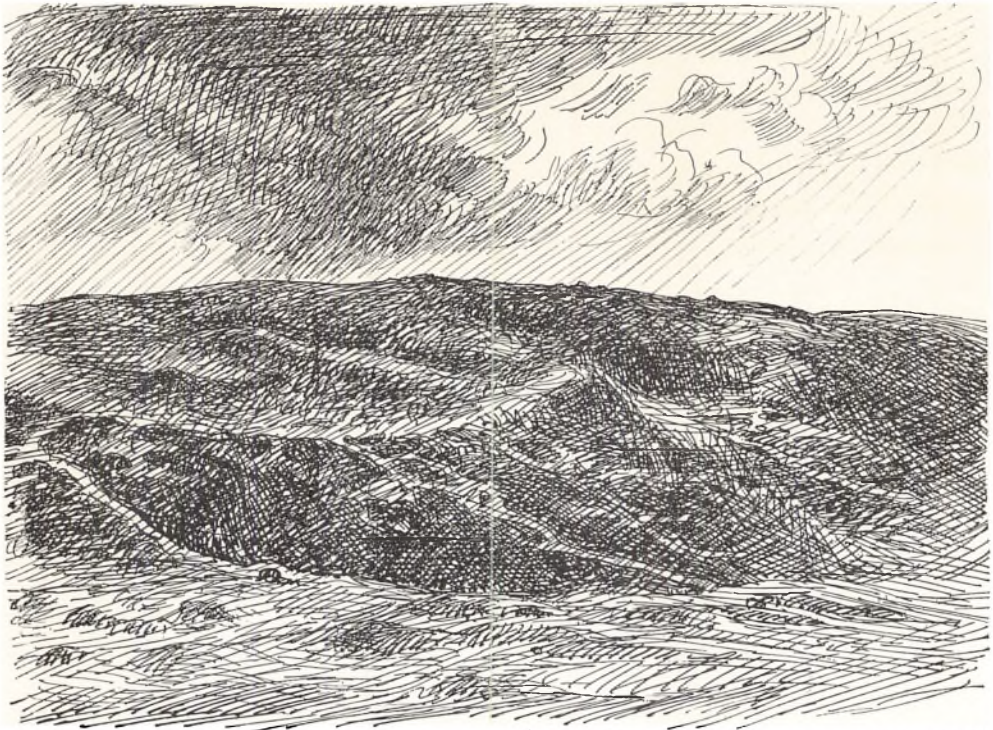

Anholt. Sønderby mod Tved. 16 August 1924 J.L.

bakkernes fod med klitter, der mod øst forløber ud i Ørkenen, men nordligst ender i et huk med en umådelig, vid forstrand, fuld af rørbevoksede laguner, omkring hvilke klittag og marehalm pletter sandet. Ned over Nordbjergs lyngklædte fald kommer vi ud over klitterne, hvor engelsød og revling gror i mængde omkring spredte buske af dværgpil, og bag dette ud til fladerne med deres laguner, hvor strand-mandstroen står som den yderste forpost på sandets stenhårde barriere.

Om lagunerne og ved yderstranden færdes mængder af vadefugle. På et enkelt sted ser vi et par hundrede ryler; det er arten *Calidris canutus* – den lille fyr har navn efter Knud den Store, hvis yndlingsspise den siges at have været. Nogle edderfugle og enkelte stormmåger står ude på den yderste revle, og ved et indvand finder vi en mængde forskellige vadere: en stor flok kobbersnepper, nogle præstekraver, strandhjejler og strandkader, en dværgryle og desuden en lille flok krikænder foruden en mængde måger og terner. En skallesluger med to unger svømmer i stranden, mens nogle store regnsøver trækker af sted fra sted til sted mellem lagunerne.

Fra bakkernes højder, hvor umådelige mængder af den lille gule evighedsblomst dækker terrænet, er en vid udsigt over landskabet, som er betagende ved sit øde, sin ensomhed og ro. Ikke en eneste fugl færdes heroppe over bakkerne, kun enkelte tavse lærker letter af og til for vor fod. Men liv møder

Anholt Nordbygningskretsen fra Nord. 16. August 1924. H

vi dog – i en dyb kløft i klinten, hvor der er solvarme og læ for vinden, er der en sådan vrimmel af små, gråbrune sommerfugle, at jeg må slå om mig med hænderne for at værgе ansigtet imod dem.

Imod øst svinger den skinnende kystlinje ud mod det fjerne fyr. Men over Ørkenens vrimmel af klitter løfter „Ostebakken“ sin mærkelige kegle, hvis navn er kommet af, at den i formen fuldstændig ligner en knapost. Tværs over Ørkenen tog vi retning ud mod dette sted.

Det var vor første vandring over denne flade – og hvilket besynderligt landskab at færdes i! Jordsmonnet mellem de sammenføgne klitter består udelukkende af ganske små sten fra en ærts til en hasselnøds størrelse, kantede og afrundede mellem hinanden. Noget mere øde og forfærdeligt end denne grusørken kan man ikke tænke sig. Den har en mystisk rødlig-gråhvid tone, en besynderlig gusten ligfarve, hist og her med små grønne udslæt, der dannes af ganske lave revlingebuske. Det er mærkeligt at se, at disse revlingebuske med de tørre små, læderagtige blade på denne stenede bund, der ikke har fjerneste spor af muld, ja næppe et sandkorn, bærer uhyre mængder af fede, saftige, sorte bær, der glinser af frodighed og saft – og at man af og til foruden denne manna i ørkenen møder små stedmoderblomster og hist og her lidt mager, vild timian, lyngklatter, rensdyrmos, sandskæg, blåklokke, ja endog enkelte enebærbuske, der for det meste er så lave, at

de kun er en farve over stenene, men dog i klitternes læ når en alens højde. Men alt dette, der er så underlig lavt, fattigt og forkrøblet, tjener kun til at fremhæve den uhyggelige farve i den døde bund. Det ser ud, som om det røde grus har været brændt på en pande. Milevidt er bunden den samme mellem de gulhvide, sammenføgne klitter, i hvilke stormene har fejlet alt sandet sammen i vældige bunker, der danner kegler, volde og ringe mellem hinanden. Den underlige farvetone, der hviler over bunden, kommer af fine mosser, der som skimmel er trukket over hver eneste af de små sten, og som nu efter nattens regnskyl har fået liv på samme måde som stråtages mos, der i væden får deres dybgrønne farver, som atter forsvinder under solens skin.

Bag den døde, rødgrå ørken løfter vestlandets høje sig som bastioner mod den ildgule aftenhimmel – sorte og tunge står de og kaster deres skarpe skygger ud imod os. Det er, som befinder vi os i en afdeling af Dantes helvede – et stenhelvede, hvor alt liv må lade håbet ude.⁷⁸

Men se – selv her er levende kræ! En lille skinnende, irgrøn bille sidder på en revlingebusk. Og da jeg bukker mig for at se på den, overraskes jeg af en stor sommerfugl, som flagrer ud fra stedet – en admiral minsandten! Fornemme beboere!

Oppe på toppen af Ostebakken stod i sin tid et lille fyr, der opførtes i halvfemserne, men allerede nedreves i 1912. Det tjente til at vise indsejlingen til „Rønneløbet“ vest for Flakket på nordvestsiden, men blev overflødigt, da dette løb sandede til, efter at havnemolerne var bygget. Rundt om på bakketoppen ligger endnu de sidste rester af fyret; de spredte murbrokker og andre spor af ødelæggelsen tjener kun til at gøre stedet endnu mere trøstesløst og øde.

På vor vej mod syd fra dette sted uddybes denne stemning af uhygge næsten for hvert skridt. Utallige mængder af gamle strandvolde krydser hen over bunden, alle af rullesten på indtil en knytnæves størrelse. Almindeligvis løber voldene her i retning SSØ–NNV, sydligere mere i SØ–NV, til de endelig nærmere ved sydøstkysten helt følger strandlinjen. Men tværs over disse løber i alle retninger klitterne, dannede i lange, bølgende rækker, eller undertiden i ringform – det ser ud, som om gigantbørn har klappet kage i sandet for bagefter i kådhed at slette resultatet ud med et spark.

Ud og ind under klitterne løber voldene, undertiden et par meter høje og fra ti til femogtyve meter brede, ofte kilometerlange, kun hist og her med en ganske kort afbrydelse. De ligner store, fremspringende årer på et umådeligt ådsel.

En uendelig række af telefonpæle, det eneste spor af menneskers færden, strækker sig langs et dybt spor som en karavanevej gennem ørkenen. Det er vejen fra byen til en af redningsstationerne på øens østside.⁷⁹

Den eneste fugl, man af og til møder i ensomheden, er en enlig hjejle. Sjældent ses den; men dens bedrøvede fløjten lyder langt over de døde, stille vidder, hvor klittens stride, grågule hjelme sagte hvisker i blæsten.

Vil man gå fra Anholt by ud til fyret, skal man tage den længste, men bekvemmeste vej ud til nordstranden og videre langs denne. Man skal ikke forsøge at traversere sletten, thi ikke stedkendte folk *kan* fare vild herude, hvis der kommer tykning, og selv i klart vejr spærrer de tætliggende klitrækker udsigten, så man bestandig må til tops for at orientere sig.

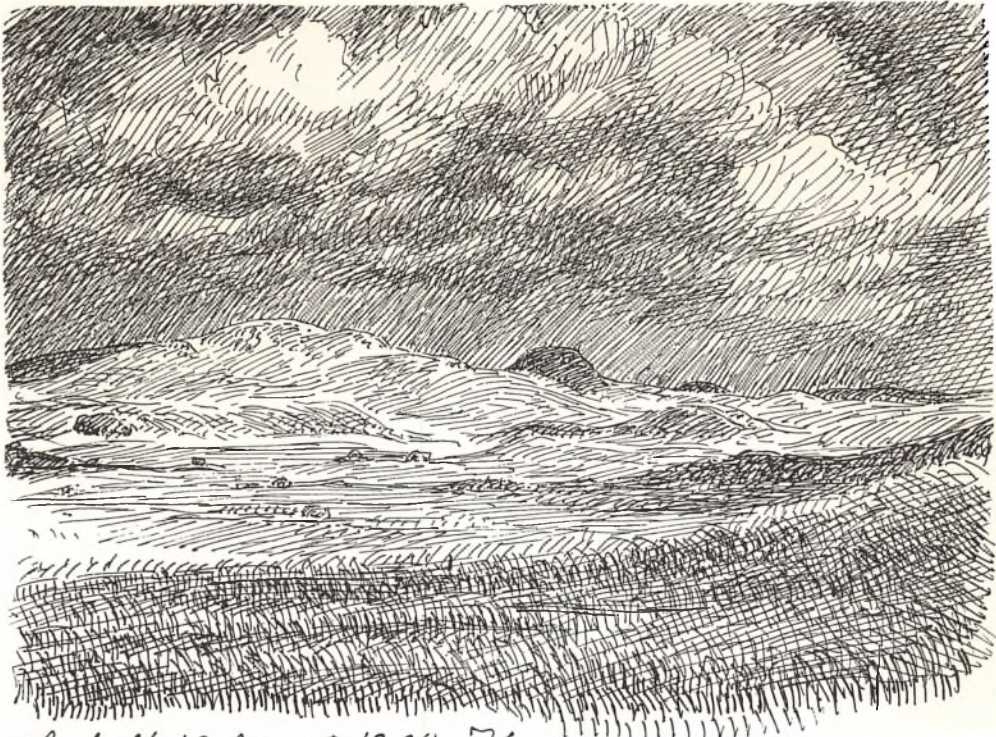
Ad denne nordre vej langs kysten nåede vi en formiddag ud til fyret, fra hvis høje tinde man har den mærkeligste udsigt i landet. Til begge sider ligger den vide kyst og tilbagestråler solens ildgule lys fra sin brede havsandsbræmme. I sydvest ligger Ørkenen med vældige flyvesandsmiler, bag hvilke milevidt i vest højlandet står som en mur af skarpskårne, vinblå bjerge, der ligger i skygge under store klodeskyer – mørke og tunge bag den strålende forgrund. Vidt og bredt under os ligger nordstranden i læ af vinden, gennem det lave, stille vand skinner stene og tang blå og kandisfarvede mod den flaskegrønne bund. Men mod syd går Pakhusbugtens vande med susende bølgeslag for sydvesten ind mod stranden, hvor et stort, ensomt skibsvrag ligger træt og hælder med sin sorte mastestump ind over havstokken.

Den eneste lyd foruden bølgeslaget er den store havmåges skrig, der lyder som en rå latter fra stranden dybt nede: Haw – haw – hahahahaha! En vandrefalk kommer tæt forbi os – dens landevej er høj, men *vi* ser dog fuglen på ryggen. Den er forfulgt af et par havmåger, som den kun dovent flytter sig for, lige til de er ganske nær og gør et udfald. Så undgår den dem ved ét eneste elegant kast som en hvirvelvind ud til siden. Fem-seks lommer svømmer dernede, og på vandet ved havstokken, næsten lodret under os, ligger en tejste, som har travlt med at dykke. Vi ser den tydeligt under vandet, hvor den farer frem som en lille, lynsnar torpedo, men med sine egne, latterlige indfald.

Yderst i øst står Tottens skarpe kno ud i havet, gnistrende som fosfor mod en kulsort tordenbyge. Et par sælers blanke hoveder kommer af og til til syne over vandet derude, som i fralandsvinden er mat og dydblåt som ildhærget stål.⁸⁰

Men nede under os til den anden side lyser solen skarpt hen over de endnu synlige spor af de gamle engelske forskansninger og uden for dem hen over klitternes og milernes hårdt sammenføgne sand med de faldnes helt ud-slettede og forglemte grave.

Omkring fyrets fod står endnu, som da englænderne forlod stedet, tilbygningen med de cirkelrunde, alentykke mure, inden for hvilke besætningen havde sin skudsikre bolig.⁸¹ Fyrmeisterboligen, hvis længer danner en regel-

Anholt 19 August 1924 JL

mæssig sekskant omkring gårdspladsen, er opført samtidig med selve fyret i 1788 af en bygmester Jansen; også denne bygning står omtrent som den var på englændernes tid. Den vedbendklædte længe til venstre på fotografiet, den nuværende hovedbygning, var kommandantens bolig, medens længerne til højre, som oprindeligt var stalde og tjenerboliger, er ombyggede. Gården med sin brotlægning af røde mursten er meget smuk, og de gamle bygninger har hele deres tids stilfulde og fornemme præg.⁸¹

På hjemturen fra fyret går vi ved aftenstid ind over de store miler, som sydvest på strækker sig ud mod kysten. Som umådelige sanddyner ligger de, hist og her med fordybninger som mærker af store gryder, der har været trykket ned i dem, uden en plante eller et strå. Kun i deres rand på overgangen til klitten står nogle tørre, stride totter af hjelme, der bevæger sig sagte i den svindende vind.⁸² På denne øde kirkegård, hvor de faldne danske hviler, høres ikke en lyd – ses ikke en eneste fugl. Selv vinden har nu mod aften lagt sig helt til ro, ingen sky bevæger sig, langs den stille strand ikke en bølge. Det er som at stå på en uddød klode, som at vandre ved bredderne af Styx.⁸²

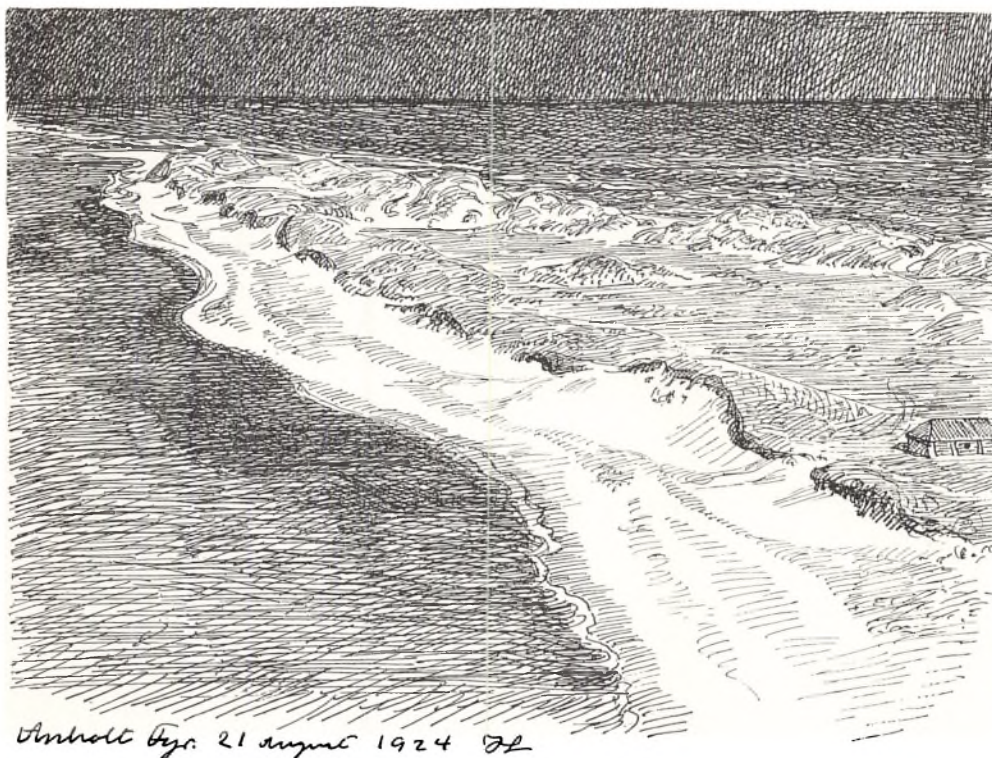
Sorte sommerfugle flager hen over klitterne. Det er sørgekåber. Hvor underligt at se dem netop her, tænker jeg – det er næsten, som var det de dødes sjæle, der i aften solens sidste glans svæver hen over deres grave.

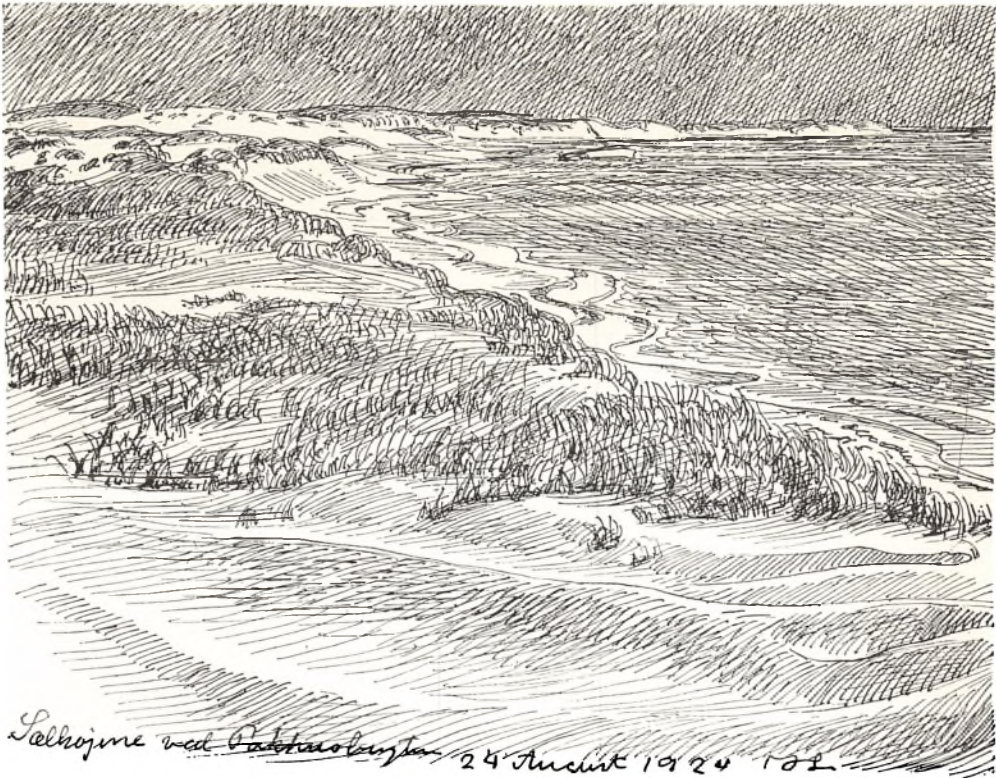
Solen daler bag glødende skyer over et hav, der er grønt som absint og har lange, langsomme dønninger, der lydløst dør mod havstokken. Enkelte havmåger flyver uden for kysten, tavse nu mod natten. En flok edderfugle sover ude på det blanke vand.

Duggen er begyndt at falde på revlingens buske. Da vi lægger os på knæ og øser de saftige, bittersøde bær ind i munden for at lække vor tørst, fornemmes de kolde som is.

Øens lille by har i de senere år fået nogle nye huse, der ikke er bedre end dem, man ser andre steder, men som her for det meste skjules af barmhjertige trægrupper, der er frodigere, end man turde vente på dette sted. Inde i den store have, som tilhører den gamle kammerherreinde, findes endogså et morbærtræ af så anselige dimensioner, at man sjældent ser dets lige.

I går morges kl. 5.55 ringede degnen med kirkeklokken. Han er aldrig helt præcis og vælger hver dag et nyt klokkeslæt – i dag lød klokken først ved halv syvtiden. Det gør ikke så nøje, for der er ingen oppe, som kan kontrollere det. Lige til kl. 8–9 er byen som uddød, næsten ikke et menneske ses på vejene eller ved gårdene. Endelig omkring 9 begynder en enkelt at trække kreaturerne ud, man hører en pumpe knirke og hvine – og byen vågner. En

ung mand herfra fortæller mig, at beboerne til gengæld sjældent går i seng før midnat, hvad enten de sidder og kukkelurer alene eller går sammen for at få et slag kort. Som følge deraf står de sjældent op før 8, selv i sommermånederne.

Hvad om de stod op en times tid før og anvendte denne til at muge lidt ud i gaderne? Jeg har aldrig set et så malpropert landsbyinteriør som her – beskrivelsen fra englændertiden passer endnu, der kunne endda gøres flere mindre smigrende tilføjelser. På byvejene finder vi rester af rokker, hvoraf fileterne er afskårne. Disse fileter er en vigtig eksportvare for beboerne, som sender dem til et stort konserverfirma i England, hvorfra de spredes over verden som dåsehummer – med en enkelt hummerklo liggende øverst for at gøre livagtigheden betryggende. Det tiloversblevne skrot, af hvilket noget nåede en størrelse af $2\frac{1}{2}$ alen, lå henslængt på vejene, og en del var råddent; ingen tænker på at fjerne det fra husenes nærhed lige så lidt som at bortfejfe alt det andet skarn og affald, som lå rundt omkring.

De gamle huse er som oftest slemt forfaldne og vanrøgtede.⁸³ Det almindelige sløseri viser sig ikke mindst ved pasningen af de få offentlige anlæg. Således er omgivelserne ved det mindesmærke, som beboerne selv rejste i anledning af, at øen i 1902 blev selveje, så tilgroede med ukrudt, at man næppe

Anholt 23 August 1924 51

kan få øje på stenen; lågen dertil er faldet af det ene hængsel og hænger skævt. Byens få haver er som regel ikke bedre røgtede, og kun i et par enkelte findes ordentlige blomsterbede mellem frugttræerne.⁸³

Værst faren er den lille, gamle kirkegård, som synes at være helt glemt, siden den har fået en ny kedsommelig afløser øst for byen, og dog er den det yndigste sted på hele øen.

Det var en tidlig morgenstund, jeg første gang kom derind, efter at jeg var gået igennem den stille, endnu sovende by. Solen skinnede på træerne i haverne, hvorfra duggen sagte dampede. Der var så besynderligt stille, at end ikke et eneste fuglepip hørt. Det er i øvrigt en besynderlighed ved Anholt, at vi her har mødt færre sangfugle end noget andet sted på vor rejse. Det giver øen et præg af *tristesse*, som navnlig på en så yndig morgen virker besynderlig, da ellers alt forener sig for at gøre idyllen fuldkommen – også dette, at beboerne endnu ikke er stået op.⁸⁵

Alting omkring mig er endnu så forbavsende gammeldags som i salig Peder Paars' dage, og jeg må mindes, hvad en historisk forfatter skrev, da han for godt et halvt hundrede år siden besøgte stedet: „Saa lille Byen end er, forekommer det dog dem, som bo i dens ene Ende, at Vejen til dem, der bo i den modsatte Ende, er saa lang, at der kan hengaa meget lang Tid, uden

at Koner og Børn fra disse Bydele besøge hinanden. Beboerne af den østlige Del kaldes endog ,de Vilde', fordi de bo saa afsides, at man aldrig hører eller ser noget til dem.“

Herved mindes man uvilkårligt om beskrivelsen i „Peder Paars“ af den styrke, hvormed rygterne om Jens Bloks forræderi voksede, efterhånden som de spredte sig over byen:

„Jo længere man bort fra Fogdegaarden kom,
jo mere vidste man at tale stort derom.
Sær vidste de, som boe paa Kanten, at afmale
Jens Bloks Forræderi fra Hoved og til Hale – –“

Man skulle næsten tro, at Holberg selv havde været på Anholt!

Jeg når til kirkegården og går derind. Stille som udenfor. Alt herinde er forfaldent og glemt – de hældende kors på de uplejede grave, de halvt væltede stakitter, det frodige ukrudt.⁸⁴ Men hvor smukt her er – en stemning af vidunderlig fred, som over alt, hvad der får lov til at forfalde i stilhed. Kun den lille kirke er velbevaret og overordentlig smuk, særlig er dens indgangsdør et helt mesterværk af arkitektur. Kirken er opført 1818, da den gamle ødelagdes under den engelske okkupation. Hvor denne lå, ved mærk- værdisvis ingen mere med sikkerhed, skønt det kun er godt hundrede år siden, den forsvandt. Men navnet Nordre Kirkebjerg nord for den nuværende

Anholt 17 August 1924

telegrafstation kunne tyde på, at dens plads har været her. Det var i denne, at englænderne indespærrede deres danske krigsfanger, og en af disse ved navn Halse, som var fyrpasser på øen, skal have fortalt, at han havde „sovet på alteret i den gamle kirke“.

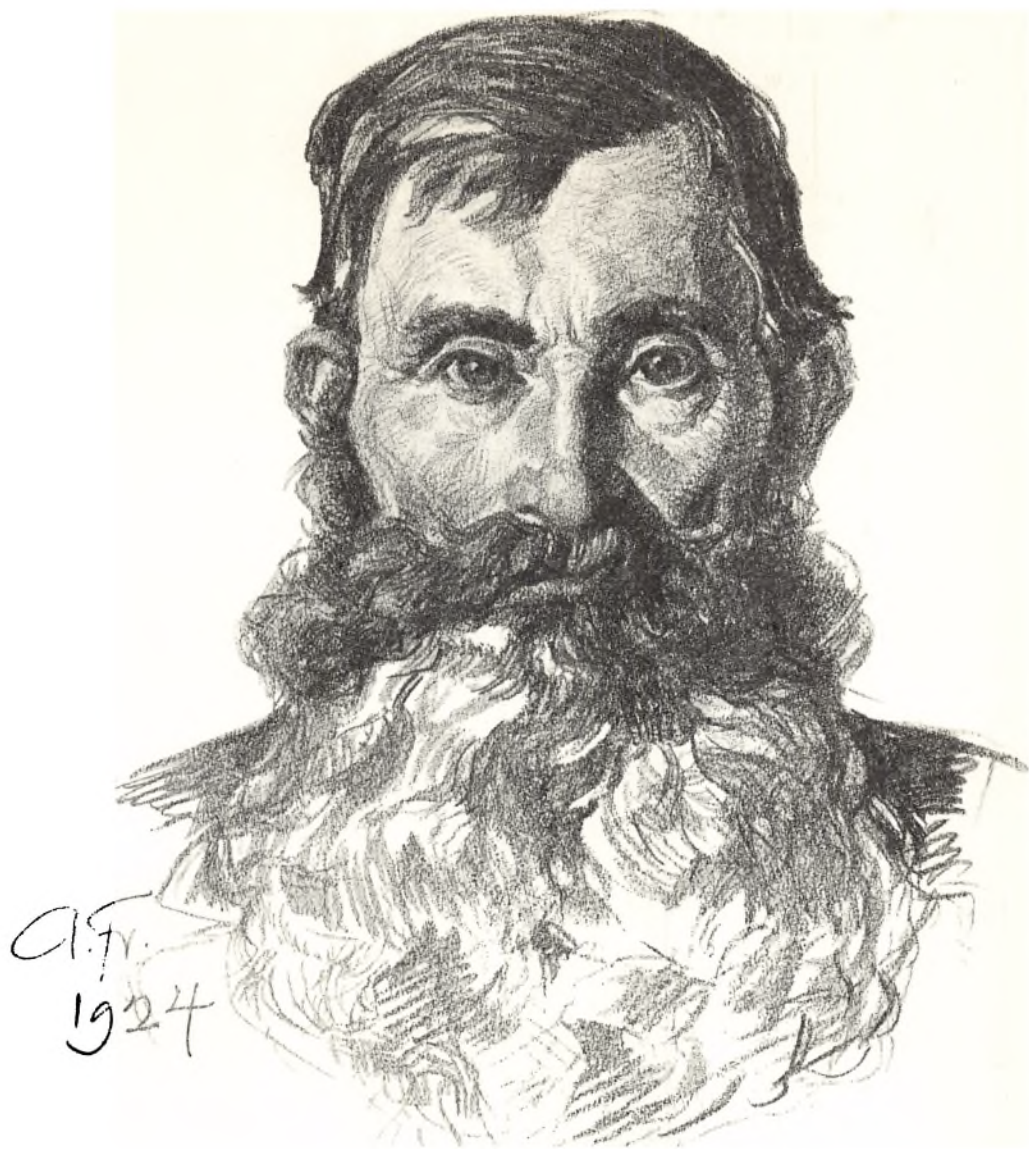
Kirkegården er en fuldkommen torneroseidyl. En hvid due, som sidder sovende på sin pind ved en trægavl, der vender ind mod anlægget, sidder så stille, som om den egentlig har sin plads nede på et af gravkorsene, men er blevet flyttet herop for ikke at gå til grunde med alt det andet. Et par sommerfugle holder til mellem gravene, og nogle bier summer – det er den eneste lyd, der bryder stilheden. Thi bierne og sommerfuglene er de eneste af beboerne, der allerede er vågne.⁸⁴

Om end øens indbyggere i de seneste år ved indvandrede er blevet stærkt blandede, findes der dog endnu imellem dem enkelte af den udprægede „anholter-type“, og man møder på vejene i den mærkværdige by mennesker, som ikke er mindre ejendommelige end den natur, hvori de færdes.

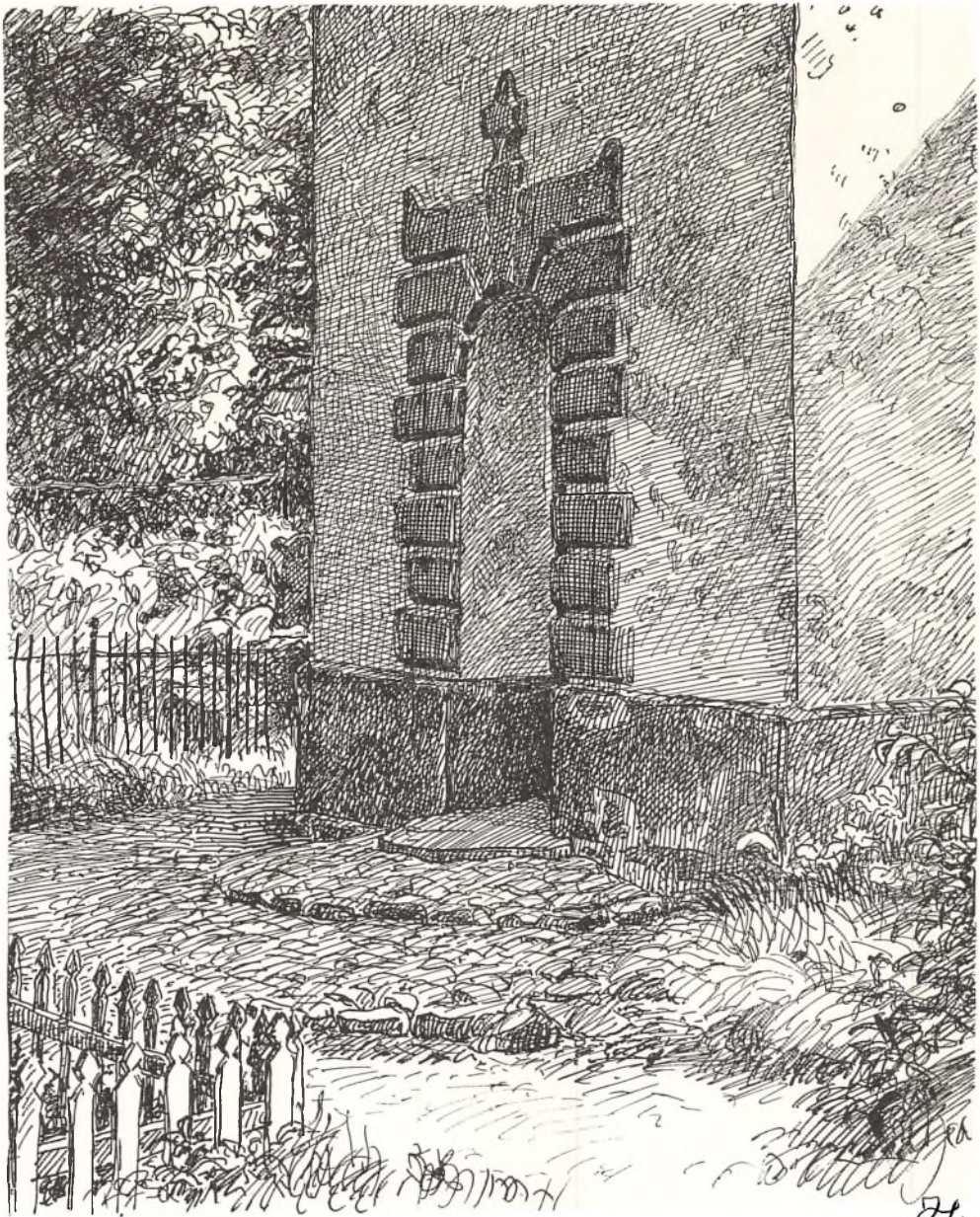
Besyderligt må det forekomme, at ingen antropolog nogen sinde har gjort dette folk til genstand for undersøgelse. Professor H. P. Steensby, som i 1906 foretog en udflugt til Anholt, har i „Meddelelser om Danmarks Anthropologi“ givet en skildring af befolkningstypen, og det på et tidspunkt, da der endnu fandtes adskilligt flere af den oprindelige type tilbage. Steensby var geograf, og hvor megen betydning der skal tillægges det resultat, han kom til, er det vanskeligt at afgøre. Selv indrømmer han, at der ved senere undersøgelser må kunne komme betydeligt mere ud af iagttagelserne. Men sådanne har så vidt mig bekendt ikke siden fundet sted, og år for år er materialet blevet mindre og delvis ringere, eftersom indvandring er blevet hyppigere, især af lyse kvinder, der er kommet til øen som tjenestepiger og har giftet sig med de indfødte.

Steensby målte 75 beboere af gammel anholterslægt. Nu er der ikke halvt så mange tilbage, og bevægelsen i retning af mere indblanding er bestandig stigende.

Anholt er en af de egne i Danmark, der gennem tiderne har været mest isoleret, og dens befolkning kunne endnu til for en menneskealder siden opfattes som så ublandet, som man kan vente at finde den i Skandinavien. Resultatet af Steensbys iagttagelser blev, at også Anholts befolkning dog måtte være sammensat af flere raceelementer, men at „et forholdsvist stort Antal Individuer var i Besiddelse af legemlige i Særdeleshed kranologiske Fælles-træk af en Art, som man efter den gængse Opfattelse ikke skulde kunne vente at træffe, og af en Finhed og harmonisk Ensartethed, der kunde tyde paa, at man ikke stod langt fra en biologisk Urtype.“ Individuerne udmærker

POSTFØRER HENRIK JAKOBSEN. ANHOLT BY

Arnholt 19 August 1924

sig ved mørk ansigtslød med mørkt, ja sort hår, skæg og øjenbryn, mørke øjne og gulagtig eller mørkladen hud. „Enkelte af de midaldrende Mænd saa med deres store, mørke Skæg, buede Næse og brunlige Lød flygtigt ud som Tscherkessere.“ Han fremhæver „den høje, ranke Vækst, den skraat tilbagevigende Pande med de tydeligt udprægede Temporallinjer, og de kraftige *arcus superciliares*, en tilsyneladende cylindrisk, horisontal Indsænkning om Tindingerne, saa der fremkommer ligesom en Indknibning fra begge Sider af

Ansigtet i Højde med den øverste Del af Øjenhulerne; høj Nakke og afrundet Baghoved, temmelig bredt Kindbensparti i Forhold til nævnte Indknibning og til Underkæbepartiet, lang og smal, krum Næse med indsænket Næserod.“

Forfatteren finder anholtertypen beslægtet med typer, han har fundet i Ådum sogn i Vestjylland og et enkelt sted i Nordfyn; men disse var lysere både af hårvækst og øjne. Han sammenligner „anholterformens“ kranier

med dem, der fremkom ved det mærkelige Borrebyfund ved Strandmarken sydøst for Borrebygård ved Skelskør i 1858, en jættestue, som indeholdt dele af tres-halvfjerds skeletter. Og han kommer herved til den anskuelse, at „det typiske Element, der ytrer sig i de gamle Borrebykranier og nutildags paa Anholt og i Vestjylland, samt i mindre udpræget Grad enkelte Steder i Østjylland og i Nordfyn, ikke er andet end *selve det neanderthaloide*. Dette er nok i Tidens Løb, siden det først optraadte her i Europa i Istiden, undergaaet Ændringer i Udvikling, navnlig i Retning af at blive mindre groftbygget, men genetisk talt er det det samme.“

Hvor dristig den tanke er, at anholterne endnu skulle gå rundt på deres ø som en sidste rest af Danmarks urbefolkning, skal jeg naturligvis ikke udtale mig om. For mig, der næsten hele mit liv har givet mig af med portrættering og bestandig haft det specielt typiske for øje, var mødet med øens befolkning en næsten chokerende oplevelse. Jeg benyttede lejligheden til dels at tegne og fotografere så mange af indbyggerne som muligt, dels til at låne enkelte ældre fotografier. Steensbys iagttagelse af den lange, krumme næse forekommer mig forkert – næserne er krumme, men oftest *korte*. Også den ranke vækst søgte jeg forgæves; de er magre og slanke, men typisk er netop den duknakkede skikkelse med en noget ludende gang, under hvilken benene løftes unødigt højt, mens knæ og fødder peger udad og overkroppen hopper og svajer.

Som de reneste og smukkeste typer, jeg mødte, må nævnes Steffen Graa, den forhenværende postbådfører, Henrik Jakobsen, og sognefogeden, H. C. Andersen. Mest udpræget fremmedartet var postbådføreren, der forekommer mig at være en fuldkommen indisk type. „Maharadjaen af Khanpur“, sagde jeg til mig selv, da han trådte ind i stuen! Nu er han til års, og ved et ulykkestilfælde for nogle år siden blev han ramt i hovedet af en jernkætting, hvorved han blev skamferet og ansigtstrækkene slappedes. Mærkelig må han have været som ung mand, således som han findes på fotografiet – pragtfuld som en af Kiplings ‚indiske‘ soldater; det er *Mulwaney* lyslevende!⁸⁷

Men det mest strålende eksempel på denne races fremmedartethed er den unge kvinde på fotografiet, som er taget for omtrent femogtyve år siden. Læg til synet af dette farven på den gyldne hud, håret sort som lak og de mandelformede, mørke øjne, hvorover brynene står som et strøg af en japanners tuschpensel. Hun hører hjemme i en indisk festdragt i stedet for i konfirmationskjolen med de vide pufærmer. – Det er jo selve *Sakuntala*, som åbenbarer sig i dette fine ansigt!⁸⁷

Nogen indblanding må naturligvis have fundet sted også tidligere, ved strandinger, hvor enkelte fremmede kan være blevet på øen, ved samkvem med fastlandet, ikke mindst med Sverige, hvortil en mængde sagn peger hen.

Sagnene taler om den tid, da Anholt „hørte under Morup sogn“ i Halland og beboerne måtte søge kirke dér. Dengang, siges der, kom svenske og danske godt ud af det med hinanden; men anderledes blev det jo, da landene adskiltes ved krigene og landsmandskabet gik over styr. Da kom der engang en svensker til øen, som sagde: „Før kom jeg som en livsens engel, men nu kommer jeg som en glubende jævel!“ Forbindelsen vedligeholdtes, selv om det var gennem røveri og plyndring, da mange mænd på øen dræbtes, mens kvinderne flygtede ud i en dal i Nordmarken, hvor de skjulte sig og siden gik hen og begræd de faldne – Klagedalen hedder den endnu. Børnene fik i de tider ikke lov til at sove om aftenen, før de havde opsendt bønner om at blive befriet for svenske røvere.

Når man ser bort fra, hvad der kunne følge med sådanne uregelmæssigheder, der naturligvis ikke sjældent har haft indblanding til følge, da har der naturligvis her som på andre, mindre øer fundet et stærkt indgifte sted. Allerede i 1738 havde præsten Fr. Dauw en strid med bønderne, fordi han ikke ville vi dem „i de forbudte led“, skønt kongen havde tilladt dette ved rescript af 18. august 1680 – fordi de dog alle i forvejen var beslægtede med hinanden! Der meldes dog intet om tegn på degeneration af den årsag. Alligevel vil den stigende indvandring utvivlsomt bringe en gavnlig fornyelse af blodet.

Mærkeligt er det at se, hvor hurtigt præget kan udviskes gennem blanding med kvinder af nordisk racepræg, og hvor fin denne blanding kan blive. Steffen Graas datter er et sådant eksempel; trods mange ligheder med faderen, således den korte, krumme næse og det kraftige baghoved, er der kommet nye træk til af en styrke, som er udpræget nordisk og sammen med den overordentlig klare lød og det lyse hår gør hende til en typisk „danekvinde“. Hun kunne stå model til en af dronning Dagmars terner. – Det er et kraftigt spring bort fra den slægt, som har frembragt en „Sakuntala“!

Eller sporer man ikke tydeligt den sydtyske folketype i portrættet af den unge Karen Grentzmann, hvis fader er en indvandret tysker, gift med en anholterinde af udpræget mørk type? ⁸⁶ Hun har fået sin kraftige hage udenvelts fra, forskellig fra moderens, som er typisk for anholterne.⁸⁶ Men alt det øvrige er endnu Anholt: næsen, øjnene og det pragtfulde sorte hår. Mod-sætningsvis er broderen stærkt „germansk“ – han er en udpræget „feldgrau“ – ulanen med huen på det ene øre og Vaterland über alles!

Den gamle møllerkone er den skinbarlige Gunild i „Peder Paars“. Hvis man mødte hende inde i det gamle København, ville man ikke være i tvivl om, at hun var en ren hebræer, og mindst af alt tænke, at hun var en god dansk almueskvinde.

En af de mærkeligste og stærkeste skikkelser på øen er dens gamle sogne-

INGER STEFFENSEN GRAA. ANHOLT

24.

KAREN GRENTZMANN. ANHOLT

WILHELM GRENTZMANN. ANHOLT

foged, H. C. Andersen. Næsten helt hvid er han nu, men typisk for sin race i sind og skind og som alle sine gamle landsmænd en udpræget lokalpatriot. Han ligner en stor rovfugl med det hvide hår over det brungule ansigt med den store næse – eller en kondor! En imponerende mand er han med en næsten mefistofelisk styrke i sit blik – aldrig har jeg set ind i hvassere øjne. De kan stirre ufravendt på mig i lang tid – eller han kan sidde og se længe ud ad vinduet, for så aldeles pludselig at vende sig imod mig. Så rammer blikket mig som et stød, jeg mærker det uden at se på ham.

Han er en herremand i sin færd; og når vi snakker sammen, mens jeg tegner ham, er det ham, der fører ordet som den, der ved besked og vil høres.

Han taler om befolkningens stolthed under englændernes okkupation, da fjenden havde tvunget anholterne til at gå som trækdyr foran de vogne, som skulle føre brændsel fra øens moser ud til fyret og sten til fæstningsanlægget. Guvernøren bød en aften disse folk på et glas toddy; men degnen trådte frem foran den tavse flok og sagde „Thank you, sir – but horses drink no grog“! – hvis degnen har sagt dette med samme *elan* som sognefogeden, så har ordene svedet godt. Og det siges, at det var sidste gang, anholterne blev brugt som trækdyr; fra den dag benyttede man både til transporten.

Sognefogeden har et indgående kendskab til alle forhold på sin ø. Som et speciale har han omhyggeligt samlet og optegnet alle *stednavne* derfra, af hvilke de fleste har været anvendt fra de ældste tider, medens andre er knyttet til begivenheder, som endnu mindes på øen. Intet andet stykke land, jeg har betrådt, er i den grad dækket med stednavne som Anholt; hovedsagelig er det bakkerne, som er benævnte, således finder der i Ørkenen næppe en større klit, som ikke har sit signalement – det må have været svært for børnene at lære den anholtske geografi, skulle man tro!

Jeg anfører alle navnene, som ikke findes på kortet, thi de vil rimeligvis ellers forsvinde sammen med ham, der har optegnet dem.

Sønderbjerg har følgende navne: Borresen, Kanebjerg, Lindalshøj, Puldalshul, Søndreås, Leerrenden, Døberkilden, Galgebakken, Brændebo, Tværageren, Kringhøjen, Gandesbakke, Dybedal, Fogdekoneshøj, Godager, Søndresandflugt, Søndrestænge og Hulgaden.

Vesterklit med Hvidkrogen, Hvidkrogenshøj, Hvidkrogenstange, Kragehøj, Sudal, Præstens Knude, Snogkrogen, Hedehøj og Renden (et vandløb).

Karresholm med Søndre- og Nordre Hesselspjæld og Vinterengen.

Stisholm med Aulskiftet, Viberhøj, Nordre Gærde og Lutholm.

Engene med Søndre Mose (mellem Karresholm og Værge), Beden, Kongseenge, Langenge, Gåsepølen, Bredeenge, Brægerholm, Vestre Mose, Nordre Mose, Lange Vandsti, Gåseengen og Tangen.

Ageren med Persende, Samseskårets Rende, Bjerget eller „Byens Bakke“ (bag byen), Wolleskåret, Bordal, Elverhøj, Bollen, Hagelskåret, Nordre Kirkebjerg, Boelskrog (Bodils-), Tungen og Smidten.

Vestlandet med Vesterstrand, Nordre Sandflugts Bugt, Stenklippen (hvor havnen nu er), Nordbjerg, Hovedet, Hedeles Graver (vistnok Helvedes Graver), Birkemosen, Det rindende Vand, Klottens Klit, Tottingbakken, Humlelykken, Hukket, Nordre Sandflugt og Dræthøj.

Nordmarken med Nordre Ås, Første, Anden og Tredje Rende, Løbekilde, Højmølle, Højmøllens Rende, Højmøllens Vangen, Stenvangen, Askebrændet, Den krogede Jord, Den ny Jord, Klagedalen, Skiftehøj, Dværgehøj (ejes af degnen; hver gang den inden for mands minde er blevet pløjet, kom der dødsfald i ejernes familie. Sidste gang, da degnen lod pløje, mistede han tre børn af difteritis, så nu skal den aldrig mere røres), Idal, Nordstrands Klit, Nordstrands Snude, Jydens Kilde (en fuld jyde faldt i kilden og druknede) og Påskes Halm.

Vest, nord og syd om byen: Byhaverne, Nordre Have, Nordtofte, Storens Lyng, Nordsand, Stenbrunnen, Søndre Have, Søndre Tofte, Kistehøj og Ørets Hage. – Alle disse navne knytter sig til højlandet.

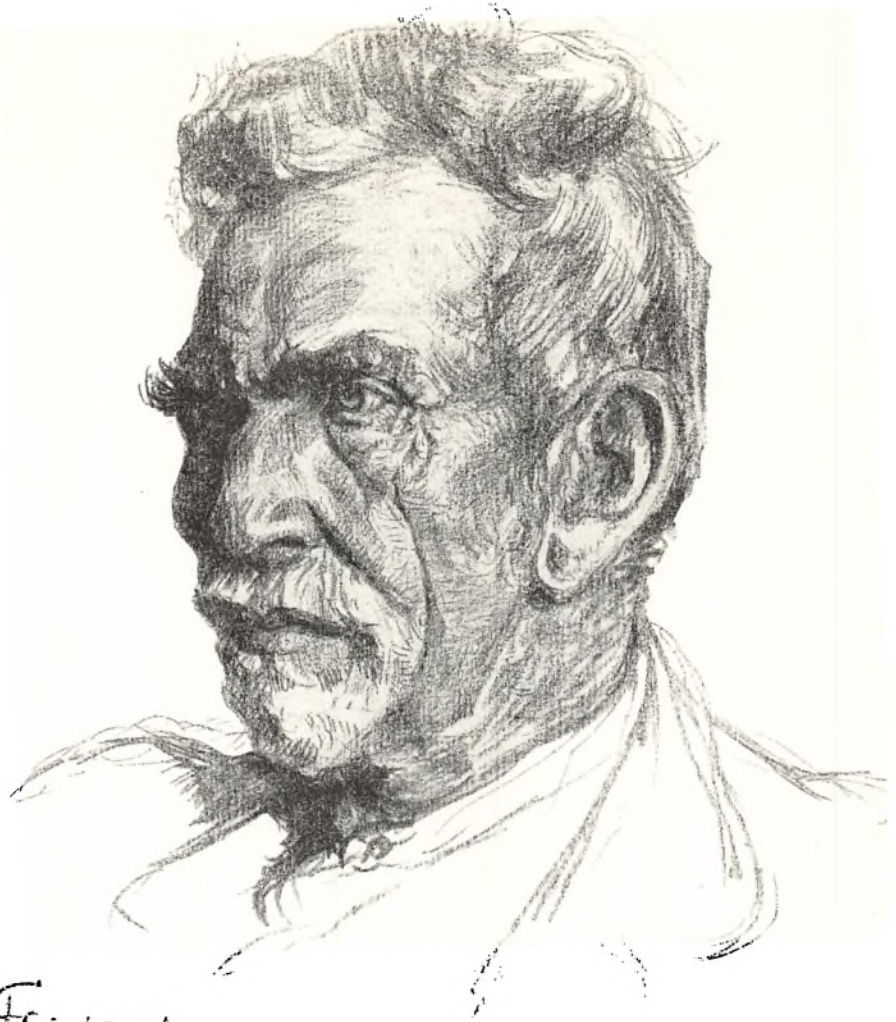
Ørkenen rummer følgende stednavne:

På sydstranden fra Ørehage til Totten: Gyden, Skejnæs Hage, Voksgyden, Barstente (efter en kaptajn Bar, som strandede her), Pakhuset, Gammel Anker, Jon Pitter, Første Sælhøj, Kuffen, Skjellebakken, Skibes Sælhøj, Vandhullet, Sonden Fyret og Totten.

Fra havnen til Totten på nordstranden: Flakket, Nordstrand, Kufkrogen, Revskrogen, Studebakken, Pikethuset (navn fra engelskmændenes tid), Anders Peters Stævn (efter stævnen af et skib, en gammel mand havde købt, og som længe lå her), Svanen (efter et strandet skibs navn), Elsevig, Vinskibet (her lå engang et strandet skib, omkring hvilket man længe hengav sig til de vildeste orgier, hvor man slog hul på tønderne og holdt en kop under strålen, eller man sugede deres indhold op gennem lange rør), Kallenshage og Fyret.

Det indre af Ørkenen: Husmandsbakken, Pælebakken, Mågehøj, Jordemoderbakken, Slette (flade) Veje, Ostebakken, Pengehullet, Fævejen (ad hvilken man drev kvæget i gamle dage, når det skulle ud i Ørkenen og græsse marehalm!), Sneppen Trange, Rattornen, Listes Bakke, Flintebjen (flinteben, med en mængde levninger fra stenalderen), Brændelyng, Søndersten, Keglebakken, Dværgekrukken, De seje Owser (aks), Bassen, Rummelud, Rønkrogen, Det gale Stræde, Muskrogen, Nordre Hewe (høje), Søndre Hewe, Andehullet og Stenrevlerne.

Mærkeligt nok nævner han ikke Blåhøj, som skulle være et minde om Blåskoven, der i sin tid stod omtrent midt ude i Ørkenens nordre del.

A. Fr. 1924.

SOGNEFOGED H. C. ANDERSEN. ANHOLT

Mens jeg sidder og tegner sognefogeden, spekulerer jeg på, hvorfra han og hans landsmænd har denne mærkelige syngende tale, som ikke ligner andre øboers. Pontoppidan siger i „Danske Atlas“, at anholterne tidligere søgte til Morup kirke en mil nord for Falkenberg i Halland. Og en gammel kone fra Morup, som for omtrent tredive år siden var på besøg på Anholt, fortalte, at i Morups kirkekiste lå gamle bøger om Anholt, som havde været der fra gammel tid. Hun havde også som yngre, af en meget gammel kone, hørt fortælle en masse ting om anholterne derovre, således om en brudeskare fra øen med to brudepar, som druknede ved Hallands kyst, da de var på vej til Morup kirke. Ved Morup viser man endnu „Brudestenen“, hvor de forliste. En anden beretning findes der om en enke på Anholt, som alene sejlede bort fra øen med Djursland som mål for at købe et par heste derovre, men som kom ud for en vestenstorm og forsvandt i flere dage. Da hun endelig efter nogen tids forløb vendte hjem, havde hun hestene om bord – men hun havde købt dem ved Torekov i Sverige, hvor stormen havde drevet hende hen!

Er det mon fra dette hyppige samkvem med svenskerne, hvis kyst lå dem lige så nær som Djursland, og med hvem de omgikkes som landsmænd, at anholterne har fået deres syngende tonefald?

En gammel mand, som jeg en dag traf på vejen, fortalte mig, at „aneboerne“ under pesten i 1711 fuldstændig uddøde (!). Den næstsidste, som døde, blev slæbt til kirkegården på en stige og gravet ned dér af den sidste overlevende, hvorpå denne, da også han følte døden nærme sig, slæbte sig hen til en brønd, der hvor den nuværende lægebolig findes. Her døde han. Da fortællerens svigerfader for ca. tres år siden gravede på stedet, fandt han et skelet af en mand, så nu var der næppe tvivl om sagnets rigtighed. Men siden blev Anholt atter befolket ved, at tre familier kom hertil fra forskellige steder. Den første var en svensk fisker, som strandede her med sin familie og bosatte sig på øen. Siden kom en jyde drivende hertil fra Djursland på en vognfading og strandede på sydvestkysten. Han blev her og giftede sig med en datter af svenskeren. Hvor den tredje familie kom fra, huskede fortælleren ikke.

Hvis dette sagn var rigtigt, ville teorierne om stenalderfolket på Anholt være fuldstændig tilintetgjorte!

Også Steffen Graa ved ligesom sognefogeden god besked om øen. Behageligt og let fortæller han med sin rolige stemme, mens han langsomt bevæger de mærkeligt fintformede hænder om hinanden – disse slanke hænder, som er typiske for de rene anholtere.

Om øens vilde dyrebestand fortæller han, at her tidligere har været en stor mængde harer, men at de siden 1913 er i bestandig aftagen. Her findes

ingen vandrotter, men derimod brune rotter og mange mark- og husmus. Muldvarpen forekommer ikke, og heller ikke nogen form for rovdyr. Pindsvinet er ret talrigt. Af slanger findes kun snogen. Firben og frøer er almindelige – om de sidste siger Steffen Graa ganske vist, at „de hopper ikke“, så det må vel snarere være tudser, der er tale om.

Indtil for seks-syv år siden fandtes her en stor mængde agerhøns, som oprindeligt er plantet på øen i firserne. Deres antal kulminerede i halvfemserne, da man engang ved vintertid så omtrent halvandet hundrede samlede på en enkelt tønde land. Nu er her meget få, ca. fyrretyve stykker i alt, og årsagen er naturligvis hensynsløs beskydning.

Sidste gang jeg besøgte Steffen Graa, modtog han mig med violinmusik. Han spillede rent og med udmærket rytme nogle gamle anholtske folkedanse – og samtidig med at han spillede, viste han mig, hvordan de dansedes! Først var han mandfolkene, der dansede ud fra den ene væg. Så skiftede tempoet, og nu forestillede han kvinderne, som valsede frem fra den modsatte side. Endelig forenedes grupperne i kaos under violinens stigende brus – loftet løftedes og væggene skred tilbage, og jeg så hele scenen lyslevende for mig, mens Steffen i sine strømpesokker ensom som en fakir jog frem og tilbage over de sandstrøede gulvbrædder, svang buen over strengene og dirigerede hele stuen.

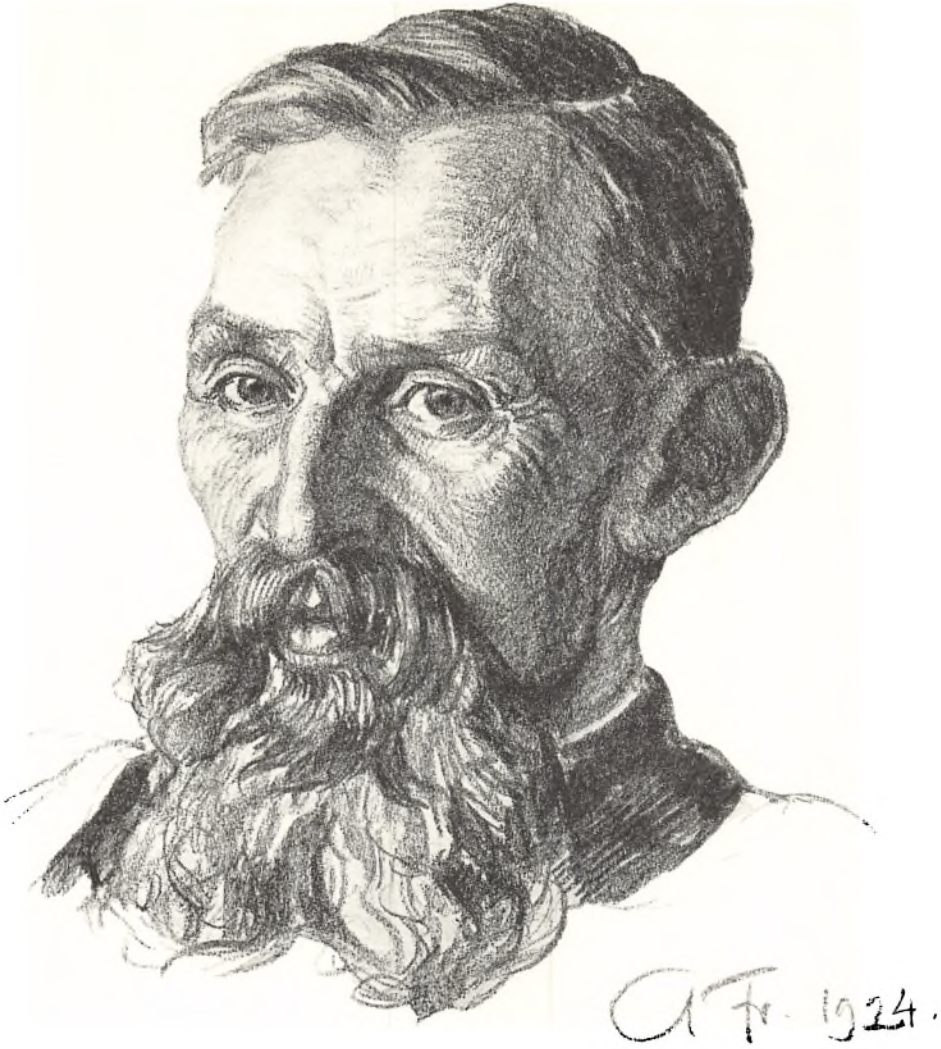
Gennem musikken fandt vi rigtig hinanden. Jeg så hans blink i øjet – og jeg blev varm om hjertet af glæde. Er det ikke også en udmærkelse for en fremmed at blive gjort sådan væsen af og at kunne fortælle, hvor rart vi to sad og havde det sammen?

Jeg skulle nok trives mellem anholterne:

Wo man singt, da lass dich ruhig nieder,
Böse Leute haben keine Lieder!

Anholterne har aldrig som læsøboerne været egentlige søfolk; men deres næring fik de først og fremmest af havet, dels ved fiskeri, som endnu er langt det vigtigste erhverv, dels i gammel tid gennem jagten på sæler. Denne foretoges altid uden skydevåben, idet mændene kravlede ind på de sovende dyr og slog dem med knipler – altid kun de unge, når disse var ene på stranden, for ikke at skræmme de fuldvoksne dyr bort fra stedet. Men allerede efter englænderkrigens ophør havde denne jagt fået sit knæk, idet fjenden ved sin bestandige skyden efter sælerne jagede disse bort, og de blev efter den tid sjældne at træffe på deres tidligere, udkårede ynglepladser.

Også strandinger var en indtægtskilde, vigtigere, jo længere man går tilbage i tiden. Thi Anholt var fra ældgammel tid sammen med Læsø og Ni-

STEFFEN GRAA

dingen – den farlige stenø uden for Göteborgs skærgård – de tre skrækkens steder, for hvilke sømanden altid gruede, når han fór over Kattegat i storm og tykning.

„Lessø, Niding und Anhalt
Machen das mennig Styrman nicht wird alt“

siger det gamle vers. Og Anholt har set mangen en sømand blive kold, mens hans skude splintredes mod dens kyst. Øens sagn bærer mørke spor af denne side af dens historie. På Anholt siges, at disse strandinger aldrig kastede noget videre af sig. „Når man havde gået og sjovet længe nok og slidt både kjød og klæder af sig; fik man dog så lidt, at det ikke er at nævne.“ En mand, som kendte til sagen, har engang sagt: „Når en anebo dør, så dør en slave – og jeg vil følge ham til jorden og gøre ham den ære, jeg kan.“

Strandingerne fandt oftest sted på østenden, milevidt fra byen, og mændene havde stort besvær og hårde dravater under disse lange ture. Engang strandede et stort skib ladet med vin ude ved Totten, og anholterne havde det undtagelsesvis lystigt derude. Da de endelig den første dag løsrev sig og gik hjemad mod byen, standsede fogeden pludselig og sagde til sin følgesvend:

„Min Kone og min Kat
haver mangen god Nat,
mens jeg og min Hund
døjer mangen ond Stund!“

Lad os gå tilbage!“ Så vendte de om og gik atter om bord i vraget.

Skibet blev stående helt på stedet i tre år, og lasten er formodentlig af autoriteterne blevet anset for at være fordærvet; for anholterne nød i disse tre år gavn af dens indhold, før dette slap op.

Strandinger er nu en sjælden begivenhed, Anholt fyr og dens tre redningsstationer afværger ulykkerne, og de sidste har her på øen en bådbesætning, som i vovemod og søkyndighed søger sin lige.

Der stod meget spøgeri i forbindelse med disse ulykker i gamle dage. Ligesom på Læsø meldte de druknede sig hos beboerne for at komme i kristen-jord. I almindelighed stillede de hos degnen om natten, eller de stod og jamrede uden for fogedgården, indtil man lovede at sørge for at begrave dem. Tre hornbækkere strandede og druknede på revet i en sydøststorm, og når det siden trak op til storm fra den kant, så man de tre druknede vandre rundt ude på deres sted. Engang viste de sig helt ovre i Grenå havn for tre Anholt-fiskere og varslede en svær sydøststorm, som kom over dem på hjemvejen.

De druknede råbte og klagede altid som varsel om en storm, der blæste fra samme kant som den, i hvilken de forgik; således nogle nordmænd på

Flakket, tyskere på vestkysten osv. – En svensker, som halvdød var blevet bjærget i hus, hvor han snart efter udåndede, snorkede altid mod sydvest-storm. „Bossen snorker i kammeret,“ hed det så, „det er bedst at gå ud og bjærge garnene.“ Og næppe vendte de hjem, før sydveststormen var over øen.

En skibshund, som engang var bjærget fra et skib på Østerrevet, sad altid mod stranding og tudede på Jejjbak' – varslet slog aldrig fejl.

Overtroen var mørk og voldsom, ikke blot den, som knyttede sig til disse katastrofer. Masser af kvinder kunne forvandle sig til marer, og mændene blev til gengæld til hunde, i hvilken skikkelse de gjorde ulykker på folk og fæ. – Holbergs Gunild har haft mange kaldssøstre på øen; aldrig har jeg i noget andet samfund af så ringe størrelse hørt tale om så mange hekse!

Særlig berømt var Boel Jensdatter Møller, som for øvrigt ikke var fra øen, men født på Djursland. Om hende fortæltes, at „1787 døde B. J. M., født i Grenå, kaldet Boeld Amm Heks, 59 år gammel“. Denne kvinde, også blot kaldet *Boel-Amm*, „dette udidige mennesk og generalheks“, forgjorde i sin ikke alt for lange levetid den halve befolkning og dens kreaturer og blev stammoder til en slægt, som længe regerede på øen. – En anden, som hed *Mærged*, også kaldet „Myrden“, fordi hun skal have taget livet af sin mand, havde det uhyggelige speciale helt at undlive folk og krætur med sine kunster. „Hun var så pestagtig, at hun forheksede sin broderkone, så hun måtte over til den kloge Pjer Wollemon i Nimtofte“ (på Djursland). Engang var hun lige ved at blive lynchet af nogle andre kvinder, som stod med bange hjerter ved Nordstrands Klit i en vestenstorm og ventede deres mænds hjemkomst. – „Dér kommer de,“ råbte pludselig *Mærged*, „og det koster mig kun fire skilling at lægge dem!“ De andre kvinder blev rasende, og kun ved en anden heks' mellemkomst blev *Mærgeds* liv sparet.

En anden furie, som ville hævne sig på sine tre sønner, gik en dag, da de var ude på havet, op på Bjerget. Hun havde en tom sennepsskål med sig, og den sad hun og heksede med og læste over, til de kom til syne derude. Og just som båden gled over Søndre Sande, vendte hun skålen med bunden i vejret, og i samme nu kæntrede fartøjet, og alle sønnerne druknede.

Af gamle heksebøger fandtes tidligere mange på øen; en enkelt, som for få år siden endnu var at se, kaldtes „Lille Marens Heksebog“ og havde selve Lucifer afbildet på titelbladet.

Voldborg nat red alle hekse til Troms kirke (?), og den nat måtte man „hugge ild“ over kreaturerne med flintesten, for at det onde ikke skulle ramme dem.

„Eremitten fra Grenå“, Ras Møller eller *Ras Amm*, var en slægtning af Boel Amm, vistnok hendes uægte søn. Andre siger, at han var en fremmed,

som ingen vidste andet om, end at han var Boels plejesøn. Også han var en grumme „heksemand og kogler“, som forgjorde folk og fæ. Blicher har kendt ham og hans ry godt nok, da han traf ham ved Grenå. Anholt kirkebog viser, at „Anno 1774 blev Ungkarl Rasmus Nielsen Møller og Enkekone Maren Olsdatter trolovede.“ Mod konen, hvis *nom de guerre* var Maren Tonnis, var han ond og grusom, han mishandlede hende og jog hende ofte ud af huset om natten. Da hun endelig døde, satte konerne, som vågede hos hende, sig ned og takkede og priste Vorherre, fordi hun var sluppet væk fra manden. Efter hendes død flyttede Ras til egnen ved Grenå og „boede i en stenmur“. Engang, da han sejlede hjem dertil sammen med nogle anholtere, blev det fuldstændig vindstille; men Ras fik fat i to knive, og ved at hugge deres æg mod hinanden rejste han en sådan storm, at de kom til Grenå havn med to reb i sejlene!

Da senere en datterdatter af ham besøgte ham på Djursland sammen med sin kæreste, ville gamlingen kysse pigebarnet; men da hun forskrækket veg tilbage for ham, sagde han ondt: „Det var synd for den nette karl, som står dér – for ham skal du aldrig få!“ Og sådan gik det også.

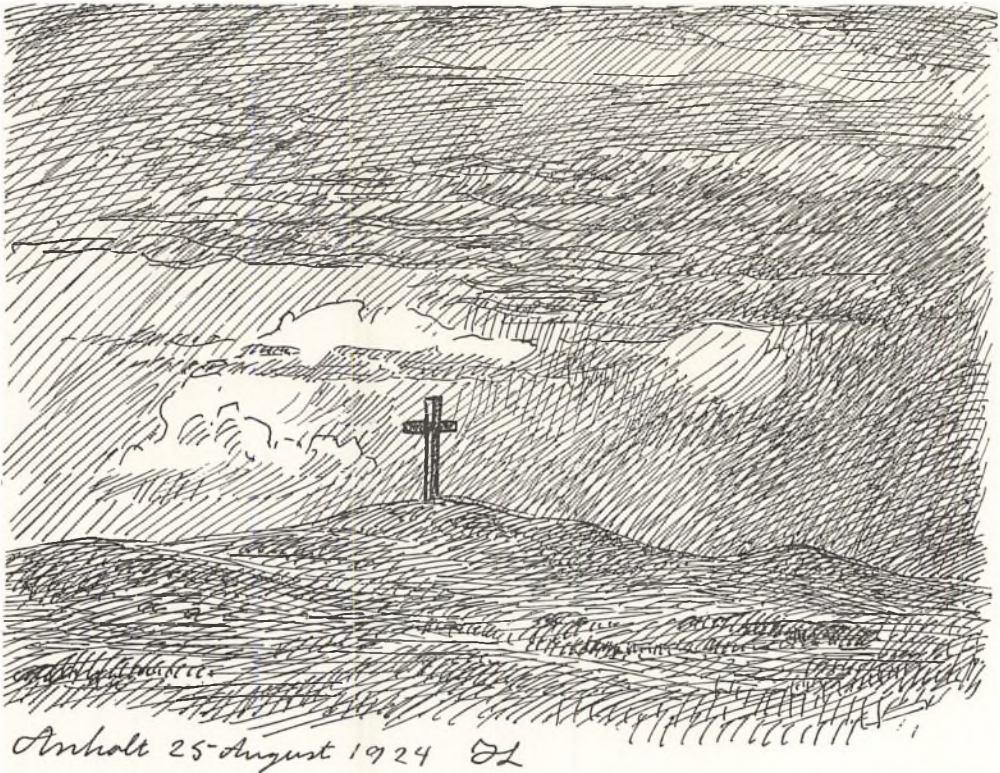
Om hans afkom på øen siges ikke meget godt, ingen kunne lide det kuld; og de gamle sagde altid til de unge piger: „Lille-bånet (barnet), for hvad end du gør, så vogt dig for Tonnens folk!“

Foruden „Eremitten“ har en anden af Blichers figurer været kendt på Anholt, nemlig Ole Jyde – den fisker, som *Søren Kanne* reddede fra at drukne på Djurslands kyst. Og også Søren selv var herovre flere gange, idet en slægtning af ham, som hed Mari Kaanden, var gift herovre. En gammel kone kunne fortælle, at hun som barn engang ved et gilde havde set Ole Jyde og hans folk, som hun var meget bange for. Ud på natten hændte der da også dette, at spillemændene så „et forskrækkeligt syn uden for vinduerne“; de tog straks fiolen under armen og gik, og „alle vi andre gik bag efter dem, og alle var slotne og ilde til mode“. Og året efter var der da sandelig også en mand på øen, der døde!

Alt, hvad der fortælles fra gammel tid, tyder på dårlige, ofte elendige kår, og hele det lille samfund har et gråt præg af lav almue.

En gammel enke, der døde, havde som eneste arv til sine to børn en gammel kåbe. På dødslejet delte hun efterladenskaberne imellem dem, idet hun sagde: „Dig, Boel, giver jeg kåben, og dig, Ras, giver jeg den vide verden!“

I sagnene, man finder i Evald Tang Kristensens fortrinlige „Anholt i Sagn og Sæd“, er det næsten altid Jylland, som er „den rigtige verden“, hvor man drømmer om at komme hen og leve, hvis man bliver rig. Men hvad nytter det? For slipper man endelig derover, så går de sammensparede skillinger

hurtigt deres gang, og man dør i armod. Man skulle alligevel hellere være blevet hjemme!

Strandingerne bragte bud om eventyr – og de mærkelige sager, der ad den vej nåede den ensomme kyst, kunne sætte farve på den grå tilværelse. Man smagte og lugtede sig til et paradys, som man ellers aldrig nåede her og næppe hisset. Kaffe, tobak og vin fandt vej ind i de mindste hytter. Og når anholterne *uden for* deres ø smagte noget, der glædede ganen, kunne de ud-bryde i begejstring: „Ah – det smager som konderbang!“ ☪: kontrabande.

Men ikke alt, hvad søen bragte, var af det gode. Således gav orlogsskibet „Christian VII“s stranding anledning til både det ene og det andet. Skibet var bestemt til Ostindien, men nåede aldrig længere end til Anholt, hvor det havde lagt sig for anker ud for kysten nytårsaften. Det var så stille vejr, at man inde fra øen kunne høre hanerne gale om bord. Men om natten blæste en storm op af sydvest, og skibet drev ind på grunden. Besætningen reddedes i land, og dette blev til stor ulykke for beboerne, for der var en smitsom sygdom om bord, som senere på øen blev kaldt „sprinkelen“ eller „Christian VII’s syge“, og mange af landsens folk måtte lade livet for den. Blandt disse var en mand ved navn Store-Wolle, som aldrig før i sit liv havde været syg, men som blev helt ude af sig selv, da soten slog en klo i ham. Han sagde til skibslægen, at han ville have „noget ind på liv og død“ for at få en afgørelse – og

denne lavede også en mixtur, som han dog frarådede ham at tage, da det var knald eller fald! Men da lægen var gået, truede Store-Wolle sin kone til at give ham medicinen, og da han fik den, støvtede han med det samme!

Konen var den førnævnte Mærged, kaldet Myrden, senere berømt som heks. Hun blev så desperat over, at man nu beskyldte hende for at have dræbt manden, at hun smed tøjet og ville løbe ud i stranden. Da man fangede hende, var hun blevet helt edderspændt og måtte til Grenå – her blev hun helbredet af en klog kone og „kom hjem og var splinterny“. Hun blev gift på ny, fik en masse børn og praktiserede som heks i mange år.

Anholt var bestandig forglemt af de højere magter. Den eneste gang, nådens sol skinnede på øen, bragte den „Christian VII's syge“ dertil. Sådan noget som armoden tog man vist ikke alt for højtidelig, man manglede jo dens modsætning til sammenligning! Det eneste, som truede, var de mystiske magter, men mod dem havde man sine kneb, der som oftest var ufejlbarlige – som f. eks. når man ved bryllupper på vej til kirken sendte en gammel stodder, som ikke var bedre værd, foran optoget, for at *han* kunne få det onde på sig, som skarnsfolk havde lagt ud for brudeparret! Man lærer at arrangere sig. Mod en hårdhændet øvrighed kæmpede man naturligvis ikke, det var forgæves; men man lærte fra gammel tid at drage fordel af det evindelige fjendskab mellem øens embedsmænd, fogeden og præsten. Og man sagde fortrøstningsfuldt: „Kun når foged og præst holder sammen, ser det galt ud for anebuen!“

Hos et folk, hvor sådanne ordsprog dannes, må der være stof til mangan *politicus*.

Men ingen på øen mindes nu disse svundne tider med deres fordringsløse liv. Telefoner spænder deres net mellem husene og tværs over hele øen; fra havnen med dens funktionærboliger og pakhuse er der dampskibsforbindelse med omverdenen, flyvemaskiner tordner hen over himlen, og „stenaldermanden“ lytter i sin radio.

Hvor fjerne synes de tider nu, da døgnet kun måltes med sols og stjerners hjælp, da højst et par firestunds-timeglas fandtes og ingen klokke endnu havde holdt sit indtog på øen. Og dog er det kun to-tre menneskealdre siden. Da tog man endnu stilling til vind og vejr af himmellegemernes gang. Når der var hjul om solen, vidste man, at det blev storm om kortere eller længere tid, efter som hjulet var lille eller stort. Var det nytænding, så man af hornets retning, om vejret blev vådt eller tørt; når Hundestjernen stod månen nær, blev det uvejr. Tre dage før sankt Hans gik „swålwærrerred“ – solhvervet – da ingen garn måtte være i hav, eller tøj i vand, for så ville det rådne. Man tog råd og varsel af fuglenes væsen og deres flugt.

Til og fra sit arbejde gik bonden efter himmellegemerne. Når Tærkestjernen om efteråret og vinteren stod op, var klokken tre – så gik man ud for at tærse – for „det kan ikke gå an at ligge i sengen, når Tærkestjernen er oppe“, sagde de gamle. – Den gamle Stine Underfoged gik også altid i seng efter sin stjerne. Når hun sad og spandt, og det lakkede ud ad aften, kastede hun af og til et blik ud ad ruden. „Nu er min stjerne kommet op over hyld'en,“ sagde hun endelig, „nu er klokken ti!“ Og så varede det ikke længe, inden hun slukkede vægen i „Tranasmus“ og lagde sig til ro.

Sådan var de – og det er godt. For det skal spores lange tider på en slægt, at den engang har levet smukt.

Storm og hav og det øde land prægede folkenes liv og gav det deres alvor og tyngde. Lige til deres navne mærker man elementernes spor: Anders Carlsson Vind og Anders Rasmussen Storm hedder et par af dem. Også fremmede, som er kommet hertil og har bosat sig, er blevet mærkede deraf. Et tungt trækors på Anholt strand vidner om, hvad man her må kunne vente sig og tåle. På nordvestkysten mellem de vilde bakker står et stort kors af træ, hvor en indskrift på en lille marmorplade fortæller, at to purunge piger her er blevet taget af havet.

Det var en sommerdag for femogtyve år siden, da den unge datter af lægen på øen, distriktslæge Thierry, søgte at redde en veninde og de begge to blev derude. „Fra Havet herudfor henbare Englene Elfrida Grentzmann og Gisela Thierry i Abrahams Skød,“ står der. Så megen sorg i så få, naive ord.

Men et andet kors, som står i Ørkenen nær Sønderbjergs fod, bærer vidne om, at havet også kan være gavmildt til gengæld. Det står til minde om en søn af den samme læge, en halv voksen dreng, hvis forstand engang ved et frygteligt chok var blevet sløvet, og som her en dag under en stærk fralandsvind drev alene til havs i en åben båd og var ved at omkomme. Rædslen gav ham hans fornuft tilbage – og få timer senere vendte blæsten og sendte ham frelst ind på denne strand.

Havet tager og havet giver – det er øboens lod.

Det er blevet henimod slutningen af august, om få dage er vi inde i efterårets første måned.

En dag er der pludselig kommet et stort træk af fugle til øen. Det er alle sammen småfugle, som holder en lille rast her på deres vej fra nord mod sydlige, blidere egne. Løvsangere, rødstjerter, fluesnappere, bynkefugle, stenpikkere og gule vipstjerter – de vrimler alle vegne, i byen og i haverne, i plantningerne langs bakkernes hæld. En lille flok af de stedlige skovspurve har benyttet sig af den almindelige forvirring til at rykke helt ind i fru Marna

DEN GAMLE MØLLERKONE FRA ANHOLT BY

Jakobsens pensionat, hvor vi bor, og hvor de indtager deres måltider i hønsegården sammen med det tamme fjerkræ. Det er jo også en form for træk.

Men det farende fuglefolk skal ud på den store vandring. Øen er blevet levende af flagrende og pippende kræ – de synger ikke, de er alt for fulde af forventning og rejsefeber. For længe siden er regnspoverne begyndt at trække over, og nu vil det ene hold efter det andet følge i deres spor som store armeer på vandring. Rovfuglene er parate til at tage med, tårnfalk og spurvehøg vil slå følge. Og de danske øer vil få mærkelige ting at se.

Også vi skal til at trække bort. Vor rejse er endt.

Jeg står på den sidste dag på Bjerget bag den lille by, her hvor beboerne fra gammel tid stod og spejdede, og hvorfra man ser næsten hele øens kyst. Mangt et budskab af mangehånde art har de her fået det første varsel om.

Det hændte, når havet i mange dage havde ligget blegt rundt om øen og ingen bør kunne bringe deres både fra land, at anholterne her stod og stirrede efter tegn på vind. Da kunne nogle små bitte hvide skyer danne sig, ligesom blive til af sig selv lavt i horisonten, vokse så småt – og endelig løfte sig og svæve hen over himlen. „Børfugle“ kaldte anholterne dem. For de var et sikkert tegn på, at nu kom der luft over havet, sejlene ville bugne og fyldes og føre deres både bort fra land!

Børfugle – hvilket smukt ord!

Det er så dansk og lyst i sin klang. Et sømandsfolk har digtet det. Jeg ser for mig i et glimt hele dette gamle folk, hele vor slægt, som fra sin barndom har leget med skibe, og som fra Regnar Lodbrogs dage har spejdet efter bør fra sine høje. Dette trækfuglefolk, vikingeslægten, der fór over havene i flok og følge foran børfuglenes vingesus. Et folk, som havde råd til at sende hære bort, der aldrig vendte tilbage, der havde råd til at lade sig tappe for blod i tusinde slag, råd til at blive borte og blande sin kraft med de slagne. Og et folk, som dog kunne sidde hjemme og regere hele Norden, mens børfuglene bestandig bar dets mærke – ravnebanneret – over havene til Estland og Lifland, Rygen, England, Skotland og Normandiet, og siden foldede sit flag ud over alle verdens have. Og som dog ikke tappede mere af sin kraft, end at dets bonde den dag i dag sidder i sit hjemland som en mand, der blandt fæller næppe har sin lige i verden.

Vejret er så stille i dag. Vidt og bredt ligger havet blankt og blegt om alle de danske øer.

Men langt ude, hvor himmel og hav har deres usynlige grænse, begynder de hvide småskyer at gro frem i kimmingen, én for én fødes de – de bliver til flokke, som løfter sig og langsomt vandrer op over det blå, hvor de i

zenit samler sig til en tung, dampspændt klode, der drejer sin hvide bug fra vest mod øst, mens den bestandig vokser. Mod dens lysende side kredser tre tårnfalke – de ligner et sort ornament, heraldiske fugle i et stort våben.

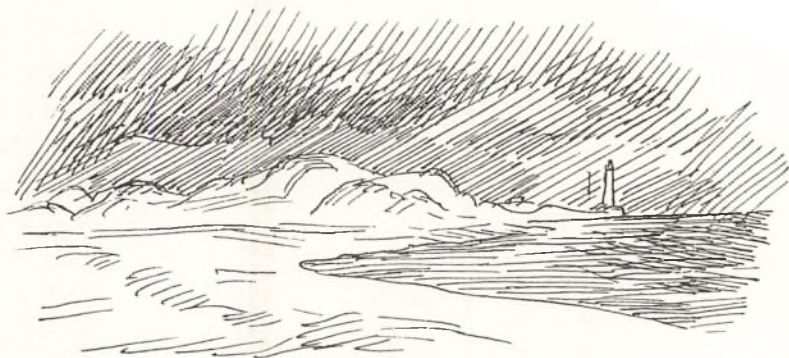
Nu kommer børen derude. Den blanke flade mørknes af de første ilinger, om lidt vil sejlerne vise sig om pynten med stævnene pegende bort fra landet.

Også i mig er vandrelysten vågnet, den gamle trang til at fare bort – nye egne og andre himle. Også jeg vil give mig børfuglene i vold.

Men jeg ved, at hvor som helst jeg havner, vil jeg længes mod disse kyster. For jeg har et sted, som ingen anden kender, og som jeg ikke kan glemme – en lille dam på en mark, hvor nogle piletræer luder over vandet. Her svømmer fisk inde i skyggen under det grågrønne, fine løv, padderokker står som urskove langs dens bred, og liljer dufter omkring den. Herfra har jeg mine første minder; og her tabte jeg min sjæl, netop som jeg havde fået den.

Jeg må tilbage til det sted en gang imellem og falde til hvile ved bredden af dammen, hvor drømmefiskene glider under pilenes skygge, akkurat som da jeg var dreng. De bærer sig ad endnu ganske som dengang. Jeg vil ligge og høre løvsangeren fløjte i pilene over mit hoved og hvile i det varme græs, der her er mere grønt og blomsterfyldt end noget andet sted, jeg kender.

Men når jeg engang er vendt hjem fra den allersidste rejse, og når den tid kommer, da al uro og al længsel er blevet tavs og er faret hen med børfuglene til det ukendte sted, da skal mit støv blande sig med mulden på mit hjemlands kyst. Og vindens og havets sang skal tone derover, som den har lydt for slægten i tusinde år.

Achton Friis

Fotografier til rejsen
1923 og 1924

**Et brøktal i bogens tekst – f. eks. 7 – betyder,
at et tilhørende fotografi findes på tavle 7. Endvidere er der
sidehenvisning ved hvert fotografi.**

LUNGSHAVE. Den gamle mølle, set fra Karrebæksminde. (12)

ENØ. Gamle huse i byens vestende. (14)

TAVLE 2

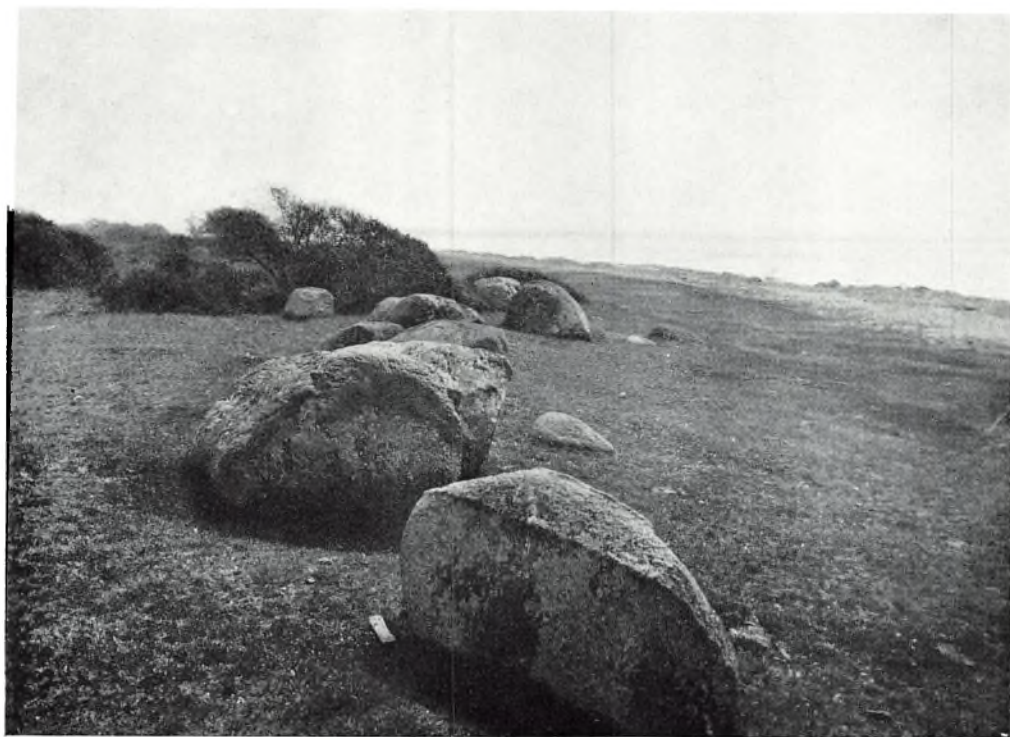
ENØ. Vejen gennem Enø by. (14)

ENØ. Bellis på marken ved tjørnekvædet. (23)

ENØ. Gammelt, forfaldent hus i byen. (14)

ENØ. Kampestensrækken ved sydveststranden. (24)

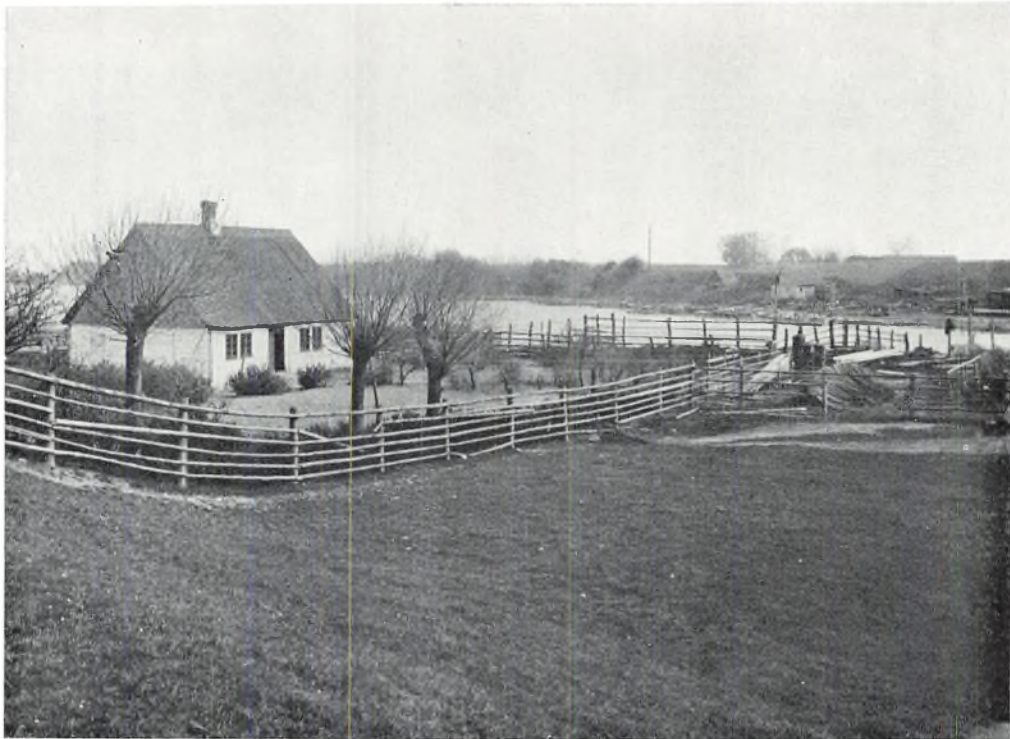

ENØ. I tjørnekrafftet på sydenden. (22)

ENØ. Den første blomstrende slåentorn og tre svampe under en hvidtjørnstamme. (23)

TAVLE 6

DYBSØ. Dybsømandens hus. I baggrunden Svinø. (30)

DYBSØ. Ålefiskerne vender hjem. (25)

OMØ. Under klinten på østsiden. (43)

OMØ. Den ensomt beliggende gård på Skovbanken. (42)

TAVLE 8

OMØ. Ved byens gadekær. (53)

OMØ. Indkørsel til en gård i Omø by. (50)

OMØ. Ved Omø bys gadekær. (50)

TAVLE I O

AGERSØ. Hus ved Johan Friis' elmeallé. (56)

OMØ. Gæs ved et stendige i Omø by. (53)

AGERSØ. Johan Friis' lindeallé ved Agersøgård. (60)

AGERSØ. Vej nær byens gadekær. Til venstre den gamle skole. (60)

TAVLE I 2

AGERSØ. Ved byens gadekær. Til højre den gamle skole. (60)

AGERSØ. Vejen fra havnen op mod elmealleen. Til højre „Håbets Minde“. (67)

AGERSØ. De to store ege, som vokser i mosens vand. (70)

AGERSØ. Ved det forladte skovfogedhus. (71)

AGERSØ. Ved det forladte skovfogedhus. (71)

AGERSØ. Den gamle stubmølle på Helleholm. (75)

AGERSØ. Vestre side af langdyssen på Niels Ole Nielsens mark. (72)

EGHOLM. Vej gennem egeskov nær vesterstranden. (80)

EGHOLM. Gamle ege nær skovens vestside. (81)

TAVLE I 8

EGHOLM. De vindhærgede tjørne ved vesterstranden. (80)

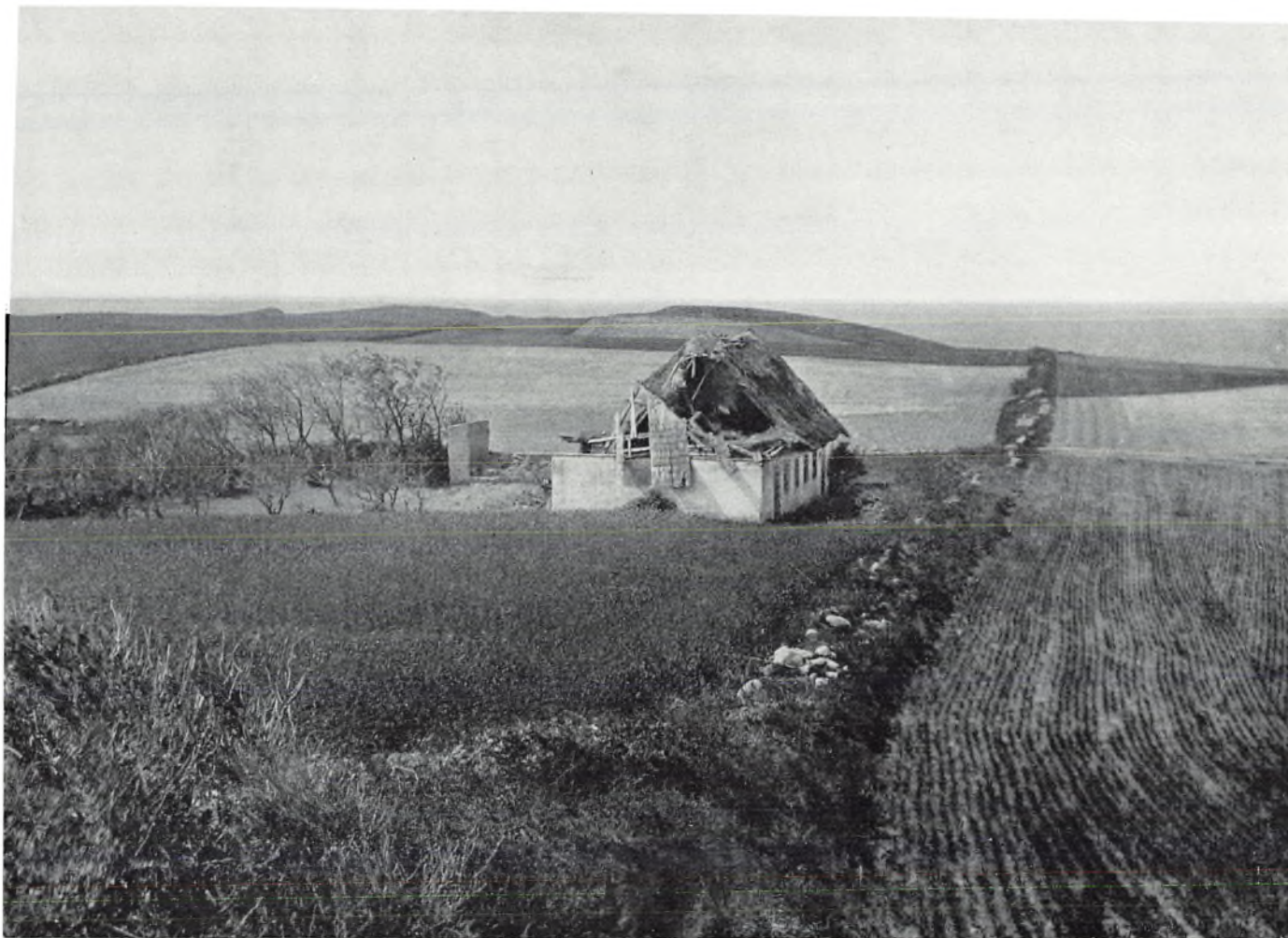
EGHOLM. Egeskovens yderste forposter mod vest. (80)

NEKSELØ. Klinterne på vestsiden. Udsigt mod Sjælland i syd. (97)

NEKSELØ. Vestkystens klinger, set fra syd. (106)

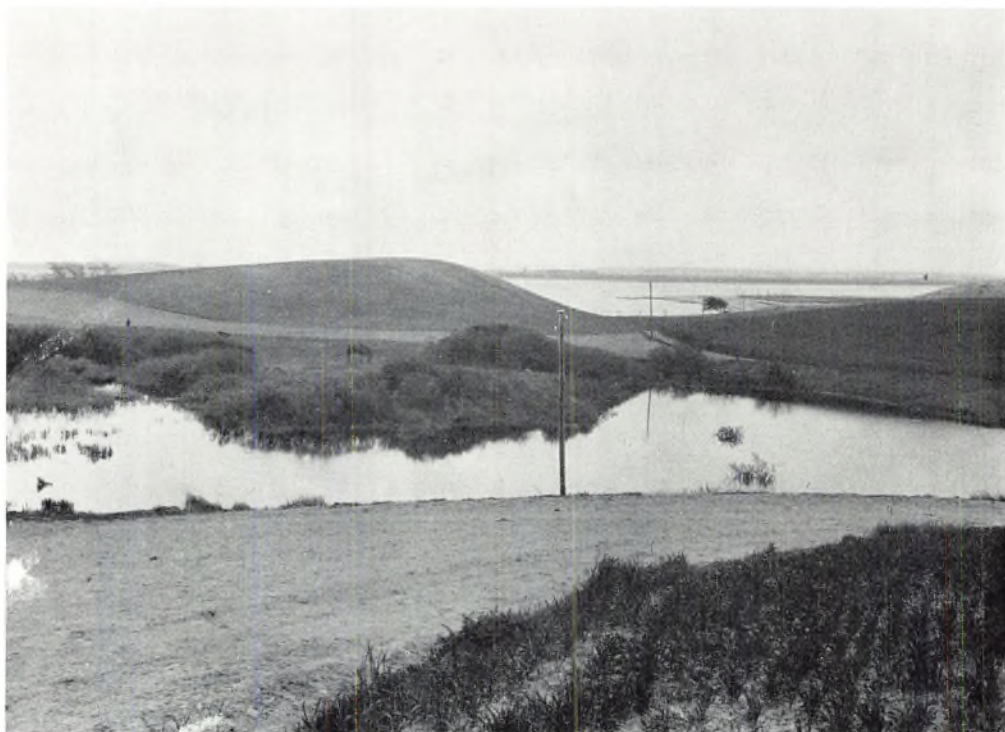

NEKSELØ. Husruin på Elmebjerg. Udsigt mod vest. (98)

NEKSELØ. Nordgården og mosen, set fra Elmebjerg. (98)

TAVLE 22

NEKSELØ. Mosen ved Øgården, set fra bakkerne i nordvest. (105)

NEKSELØ. I mosen ved Øgården nær sydodden. (105)

NEKSELØ. Fra østerstranden nær Trolddalen. (109)

NEKSELØ. Ved østerstranden nær Trolddalen. (109)

TAVLE 24

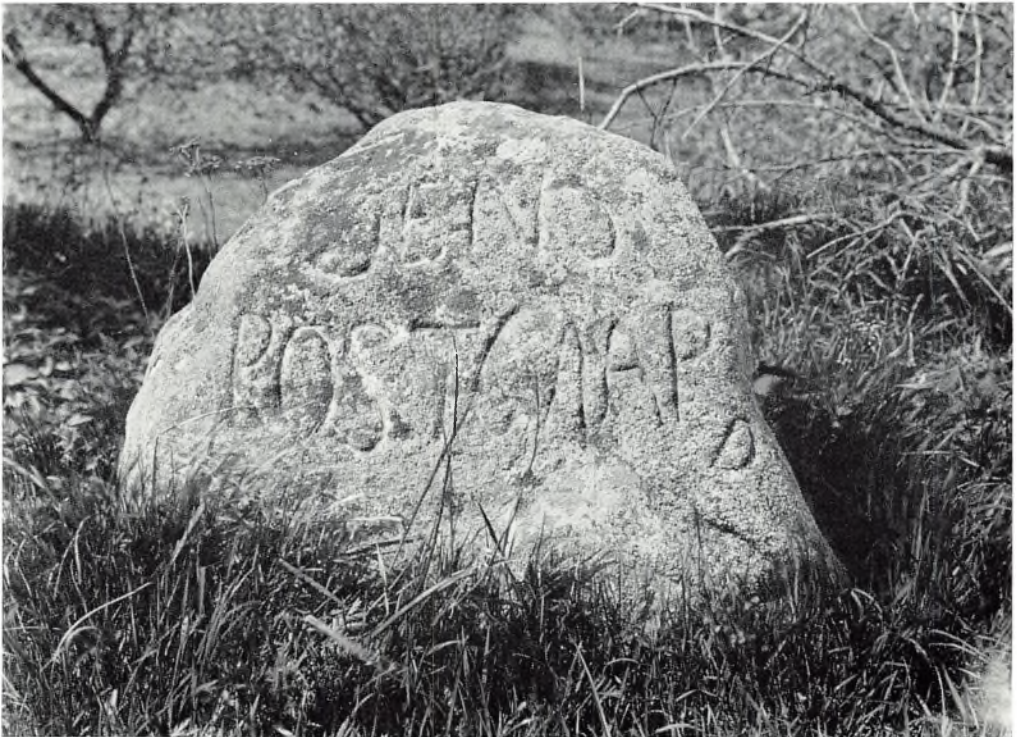
NEKSELØ. Ved Nordgårdens sydvesthjørnc. (111)

NEKSELØ. Ved Nordgårdens sydlænge. (111)

NEKSELØ. Ved Nordgårdens østside. (111)

NEKSELØ. Jens Rostgaards sten nær Marianelund. (113)

NEKSELØ. Vejen langs Øgårdens havedige. (112)

NEKSELØ. Fra Øgårdens vestside. (112)

NEKSELØ. Ved Øgårdens østside. (112)

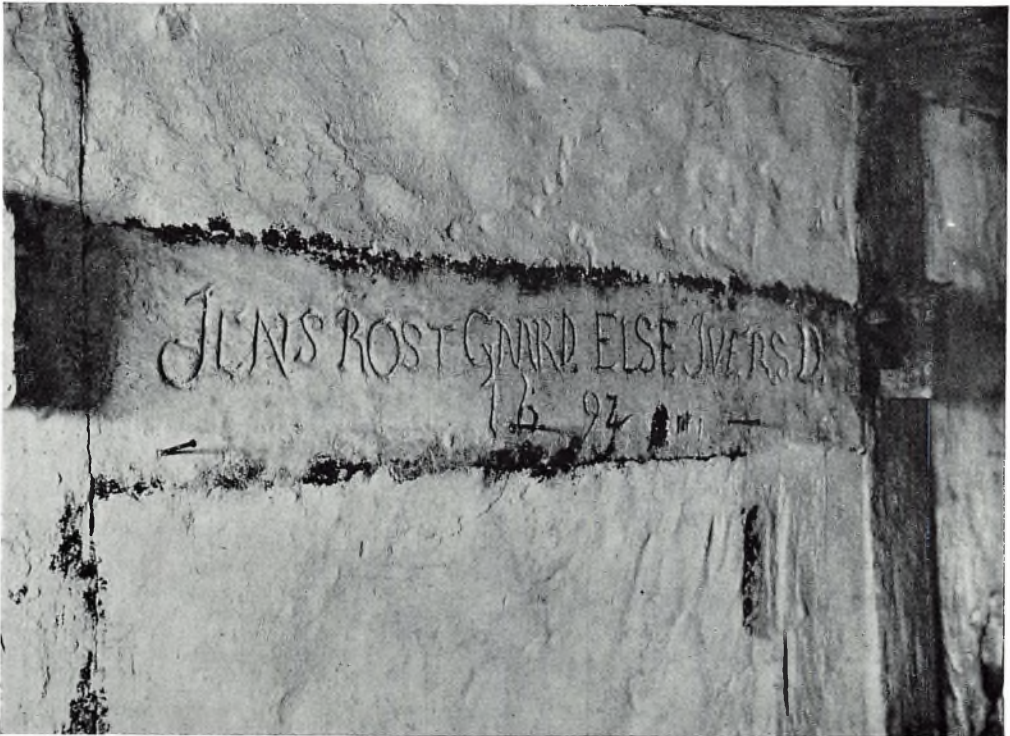
SEJERØ. Typisk Sejerøhus nær gadekæret i Sejerby. (135)

SEJERØ. Gårdinteriør fra Sejerby. (135)

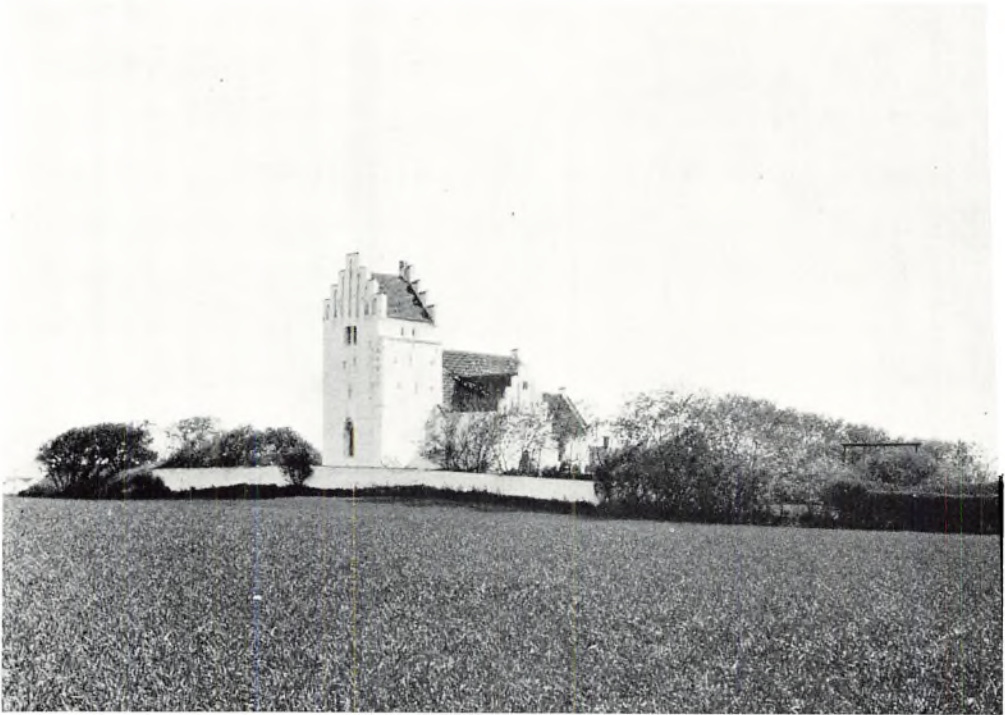

SEJERØ. Udhus af en gammel, forfalden gård nær gadekæret i Sejerby. (135)

SEJERØ. Bjælken i Tinggårdens udhus. (136)

TAVLE 30

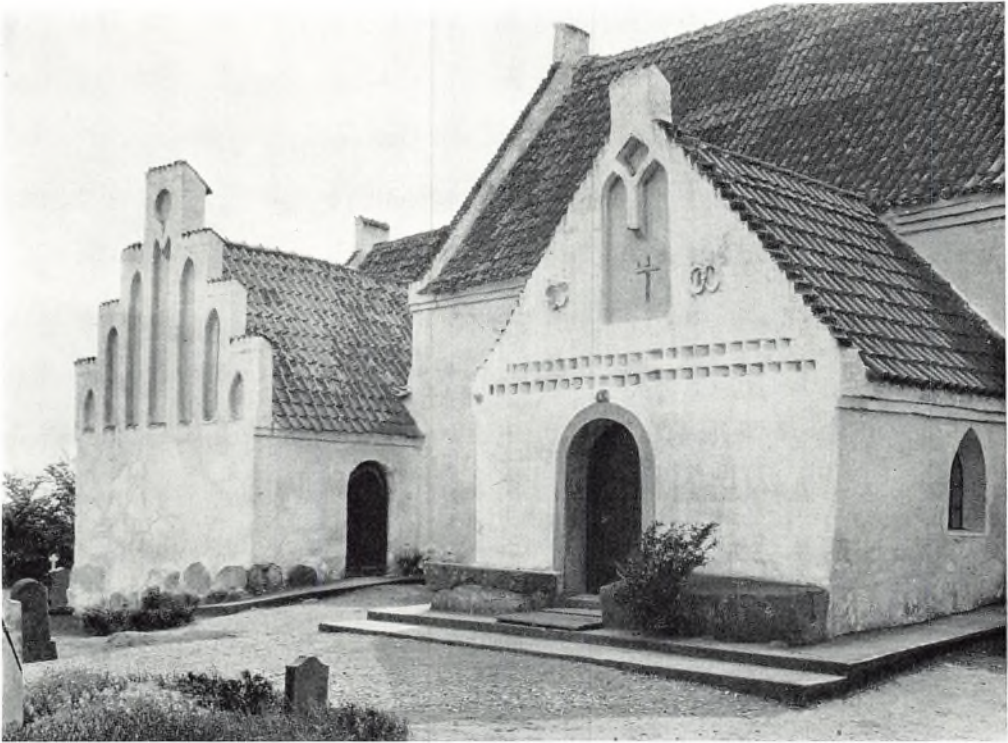

SEJERØ. Den smukke kirke, set fra sydvest. (136)

SEJERØ. Stenen med Frederik Rostgaards og Conradine Revenfelds initialer. (137)

SEJERØ. Ved nordsiden af Sejerby kirke. I forgrunden våbenhuset med de to stenbænke. (139)

SEJERØ. De to kirkeklokker. Den forreste er Frederik Rosgaards; den bageste er den, som svenskerne bortførte til Gothenborg. (139)

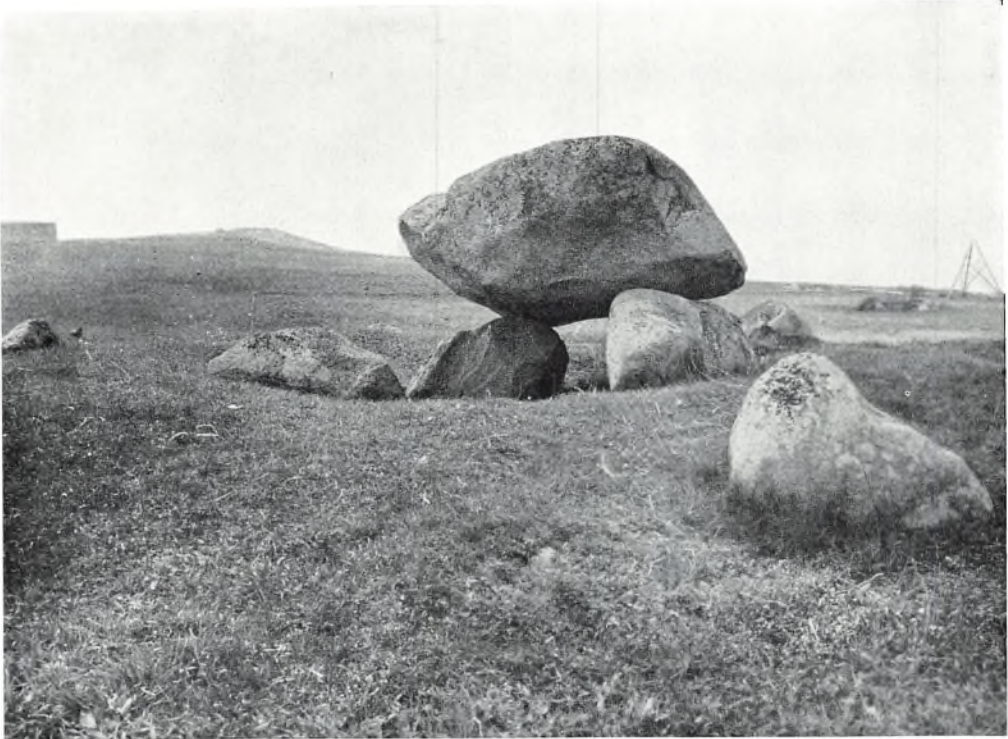
TAVLE 32

SEJERØ. Klinten med tejestekolonien på sydøstlandet. (145)

SEJERØ. I den vestlige side af kristtornlundens i bondehaven. Ved træerne til venstre rods kud. (143)

SEJERØ. Dyssen ved „Bieret“ på sydøstenden af øen. (150)

SEJERØ. Plymouth-Rocks familien ved sin villa på sydøstpynten. I baggrunden det andet hønsehuse på den gamle skanse. (152)

TAVLE 34

SEJERØ. Vej langs sønderstranden med dens hønehuse. I baggrunden Tadebæk Huse. (154)

SEJERØ. Ved Tadebæk Huse. (154)

SEJERØ. Husets barske ydre mod vejen. Til venstre hønschuset i diget. (154)

SEJERØ. Haven bag husets læ. (154)

SEJERØ. Et af Tadebækhusene. Hønsesusene findes indvendig i diget mod gårdspladsen. (154)

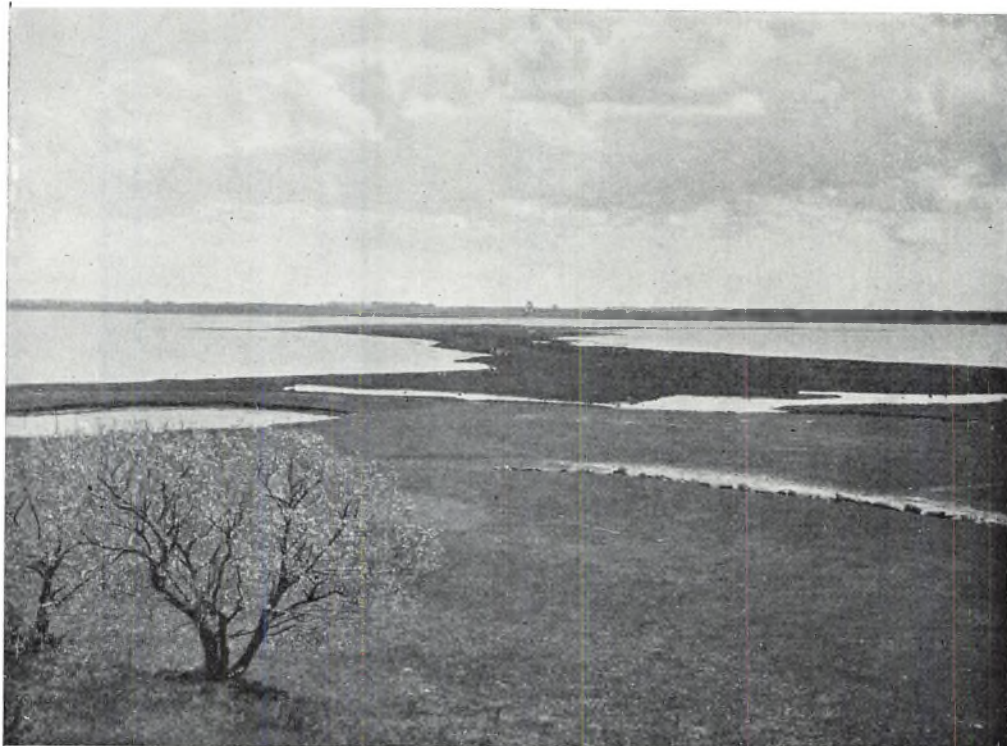

ESKILDSØ. Nordre side af klosterkirkens korbue. I forgrunden brændenælder og skvalderkål. I baggrunden elme. (168)

ESKILDSØ. Stuehuset i Eskildsø Hovedgård (nedbrændt 1928). (171)

TAVLE 38

ESKILDSØ. Udsigt over øens sydøstlige udløber mod Sjælland. (172)

ESKILDSØ. I læ af diget ved sydkysten. (173)

ORØ. Husgavl i Bybjerg. (176)

ESKILDSØ. Søndre side af klosterkirkens korbue. (168)

TAVLE 40

ORØ. Indgangen i kirkegårdsmuren. (176)

ORØ. Messingfadet fra døbefonten. (178)

ORØ. Maria og Kristus fra kirken. Ca. 60 cm høj. (178)

ORØ. Maria og Kristus. (178)

TAVLE 42

ORØ. Vej gennem Gamløse. (179)

ORØ. Ved en gammel gård i Bybjergs vestlige ende. (179)

ORØ. Vejen gennem Næsby. (183)

ORØ. Facade mod en have i Næsby. (183)

LANGØRE HOLME. Hættemågernes yngleplads. (197)

LANGØRE HOLME. Stormmågernes yngleplads. (197)

ORØ. Bondhave mod Vejen gennem Næsby. (183)

HESSELØ. „Æselfoder“ paa Øens Sydskrænt. (201)

TAVLE 46

HESELØ. Nordmandens grav. (202)

HESELØ. Kirkegården ved nordvestpynten. Billedet viser den nordre halvdel. (203)

HESSELØ. En grav under en blomstrende hvidtjorn på samme kirkegård. (204)

HESSELØ. Den ensomme grav på øens sydvestside. (204)

TAVLE 48

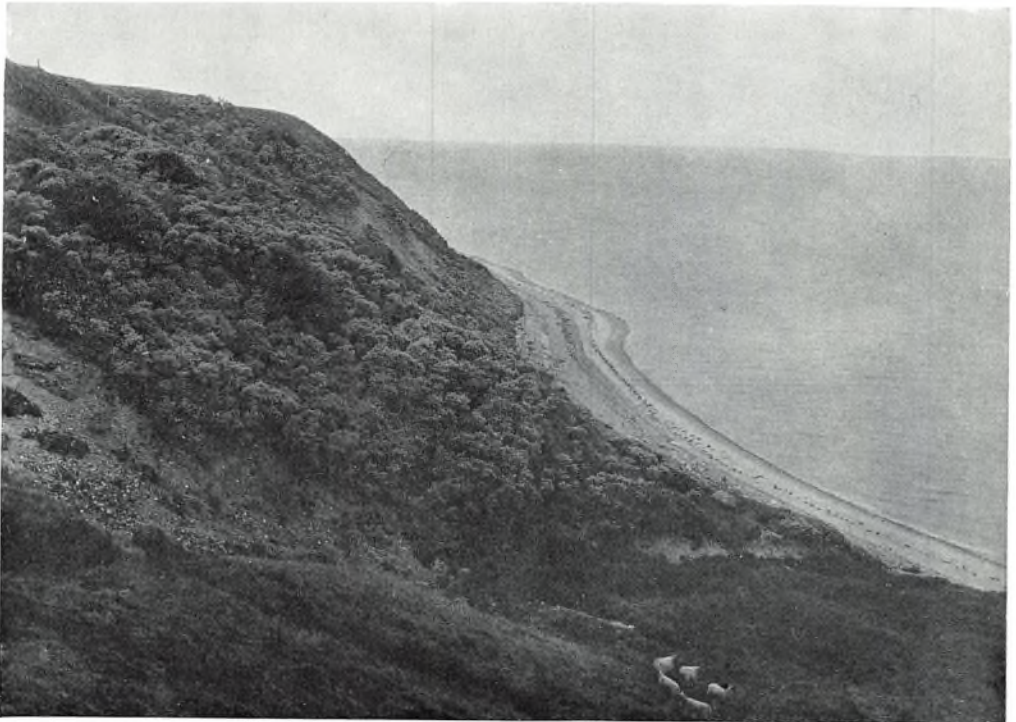
HESSELØ. „Baadstederne“ paa Nordvestpynten. (205)

HESSELØ. Rullestensbæltet paa Nordstranden med de mange Grave. (213)

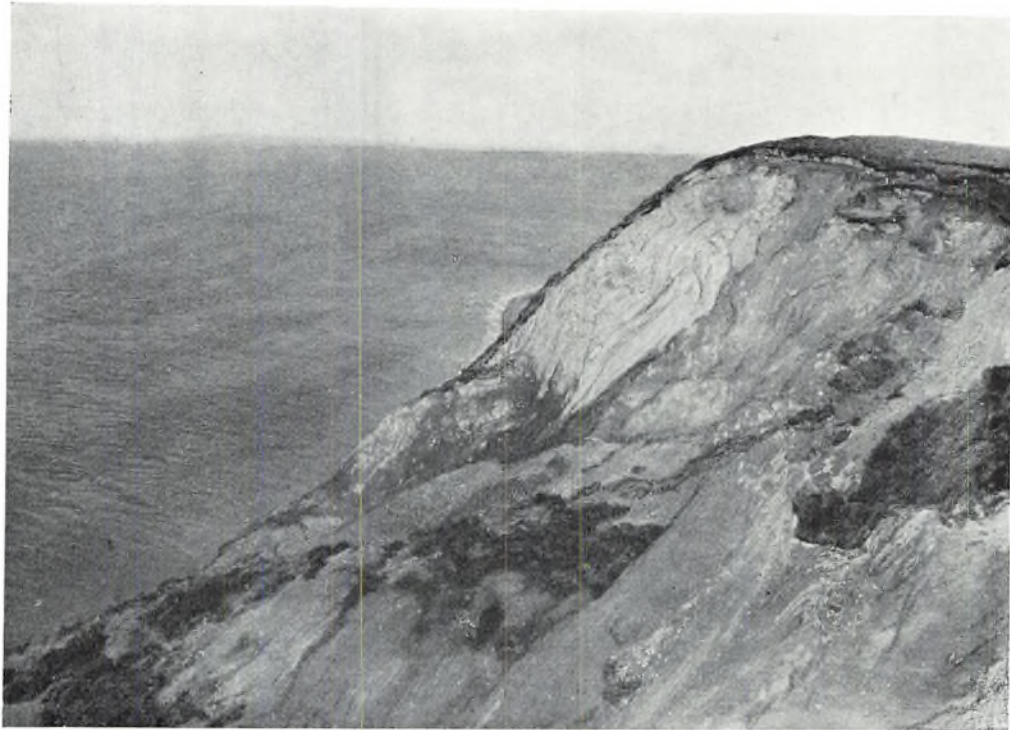

EGHOLM. Pileplantning nær byens gadekær. (224)

FUR. Skrænter på nordkysten med sandtidse og græssende får. (243)

TAVLE 50

FUR. Et stort skred i klinten på nordkysten. Bemærk vindens ilinger over havfladen. (241)

FUR. Den røde sten ved nordkysten. I baggrunden skrænten med hulen. (243)

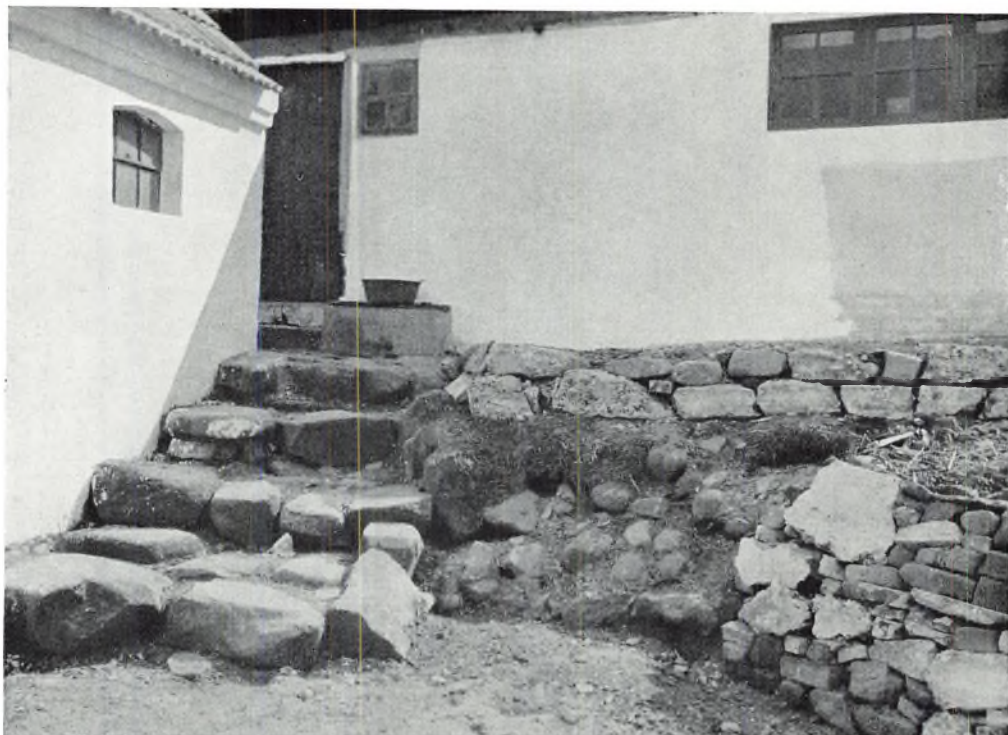

FUR. Vestre gavl af salsen på Nørre Lundgård. (248)

FUR. Den romanske granitdøbefont i øens kirke. (234)

TAVLE 52

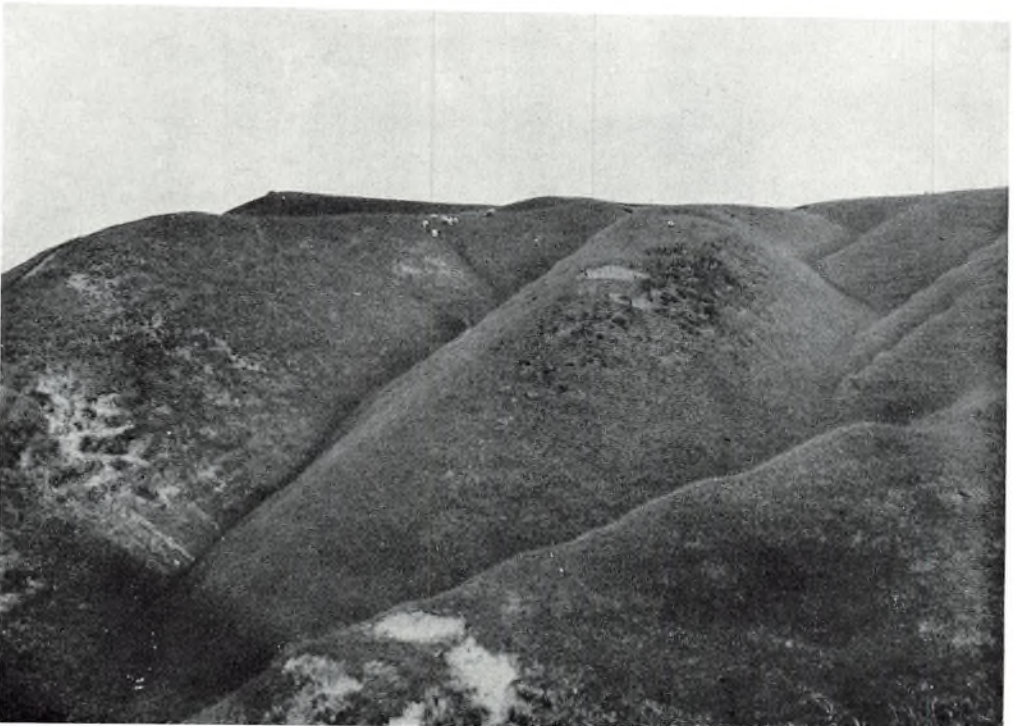
FUR. Gammel stentrappe til bryggerset på Nørre Lundgård. (248)

FUR. Gårdsplads med piletræ i en forfalden gård nær Faskær. (250)

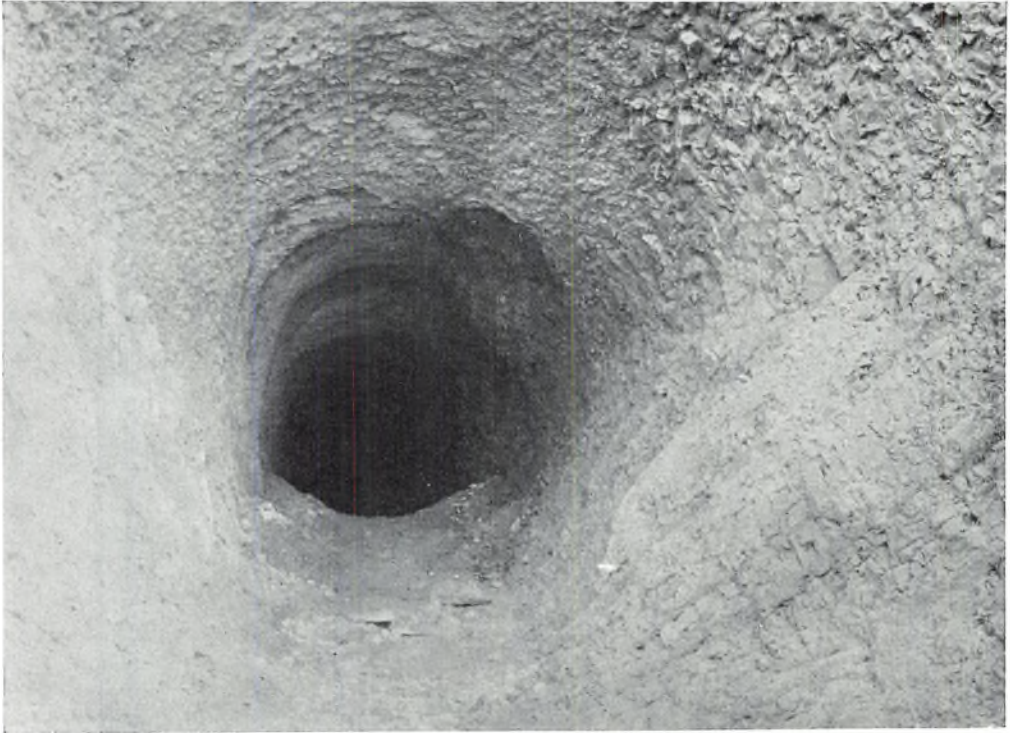

FUR. Klint på nordsiden med skred og flyvesandsdannelser. (249)

FUR. Et delta af „skar“ fra istiden set indefter fra en af de yderste knuder.
Øverst en fåreflok. (249)

TAVLE 54

FUR. Indgangen til hulen i molerskrænten. (247)

FUR. To unge fiskere fra Debel. (266)

FUR. Kapel mølle. I baggrunden højlandet, til venstre på dette Stendalshøjene. (250)

LIVØ. Klint på øens nordvestside. (283)

TAVLE 56

LIVØ. Under gammelt egekrat med udsigt til en lysning. Bemærk den rige skovbund. (286)

LIVØ. Mange-hundredårig eg i den gamle urskov. Bagved til højre en gammel røn. (285)

LIVØ. I øens urskov. En væltet røn foran gamle ege. Forrest brændenælder. (286)

LIVØ. I øens urskov. Til højre en stor røn. Til venstre elme. (286)

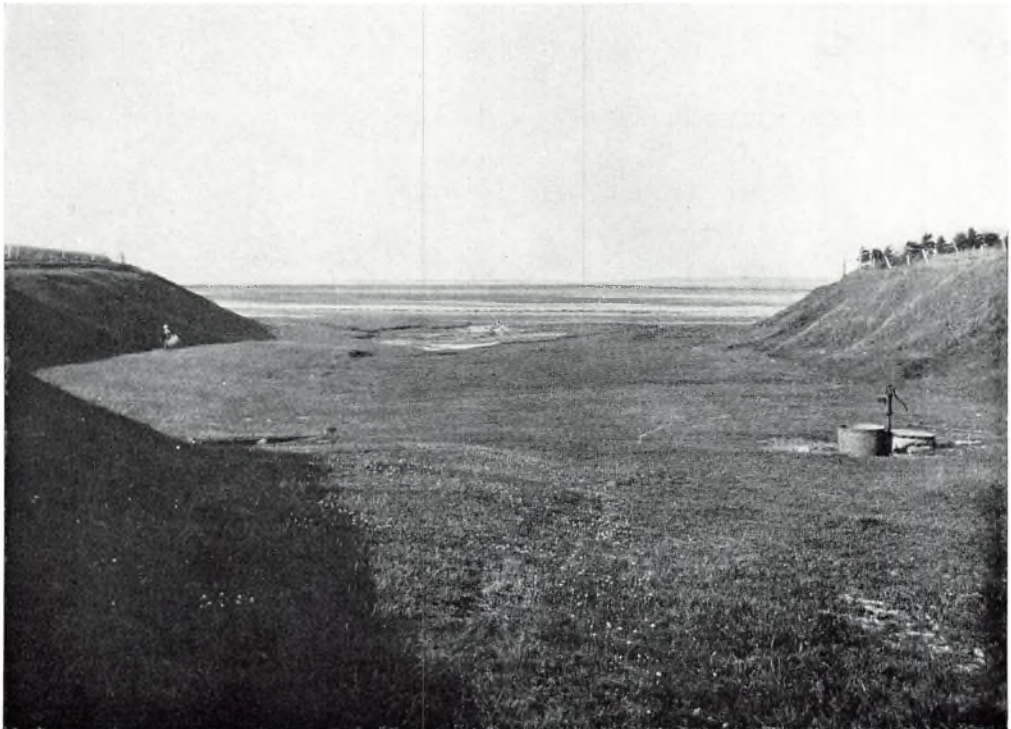
LIVØ. Dalsænkning bevokset med sandtidse (de lysere partier); i forgrunden enebær og bag disse tre høje hvidtjørne. (284)

LIVØ. Stor, skålformet dalsænkning, bevokset med sandtidse og enebærbuske. (285)

VENØ. Lynghede ved øens nordvestside. I baggrunden Forstow bakke. (302)

VENØ. Den mærkelige, rektangulære dalsænkning, hvor den gamle Nørskov lå.
Til højre brønden, som endnu er i brug. I baggrunden Klovvig. (308)

TAVLE 60

VENØ. Kirken set fra vest. (297)

VENØ. Kirkens indre, set fra alteret mod våbenhuset. (298)

JEGINDØ. Grusgård, gammel bondegård nord for køret på øens vestside. (325)

JEGINDØ. Præstegårdens stuehus, en af de ældste og smukkeste bygninger på øen. (325)

TAVLE 62

VENØ. Ung kvinde af udpræget mørk type fra øens sydland (311)

FUGLHOLM. Lagunen på øens midte, omgivet af rør og strandmælde. (334)

FUGLHOLM. 10 dage gammel unge af splitterne
(*Stérna sandvicensis*) (334)

JEGINDØ. Kirkens dåbsfad af messing med fremstilling
af syndefaldet. (324)

TAVLE 64

LINDHOLM. Udsigt over den lagunefyldte nordkyst fra randen af det lyngklædte højland. I baggrunden Agerø. (337)

LINDHOLM. Mandshøje kærtidsler ved lagunerne på holmens sydende. (336)

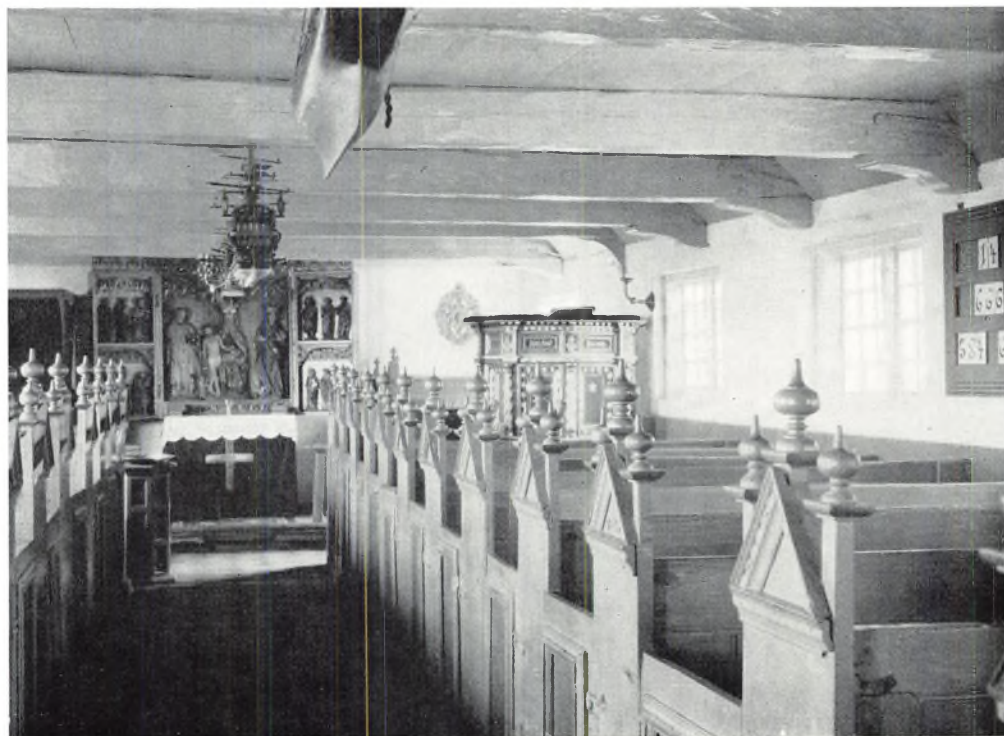
HIRSHOLM. Udsigt fra fyret over byen mod nord til Græsholm og Tyvholm. (349)

HIRSHOLM. Klokkehuset med klokkestabelen i morgensol. (355)

HIRSHOLM. På kirkegården ved kirkens sydside. (353)

HIRSHOLM. Kirkens indre. (354)

HIRSHOLM. Fyrmesterens datter i haven. (353)

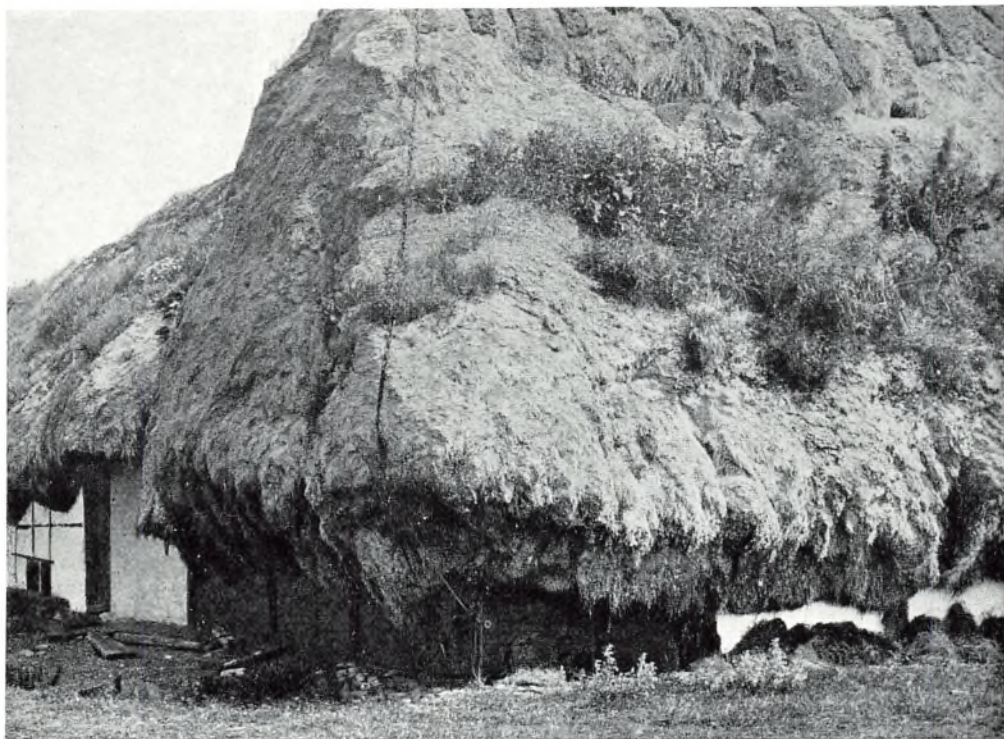
LÆSØ. Kirken i Byrum. (371)

HIRSHOLMENE. Lavvande på Storeholms sydkyst. (356)

HIRSHOLMENE. Græsholms sydkyst. I baggrunden Hirsholm. (356)

LÆSØ. Tangtækt gård nær Østerby. (359)

LÆSØ. Bangsbogårde. Nordlige indkørsel til den største gårdsplads. Gråpil og fyr ses over tagene. (373)

TAVLE 70

LÆSØ. Nordøsthjørne af Bangsbogårde med indgang til næstmindste gårdsplads. (373)

LÆSØ. Bangsbogårde. Udgang mod sydøst fra den største gårdsplads. (373)

LÆSØ. Et hjørne af den mindste gårdsplads i Bangsbogårde. $6 \times 6\frac{1}{2}$ m. Over døren på taget husløg omgivet af bidende stenurt, lindhardsurt, græsser m. m. (375)

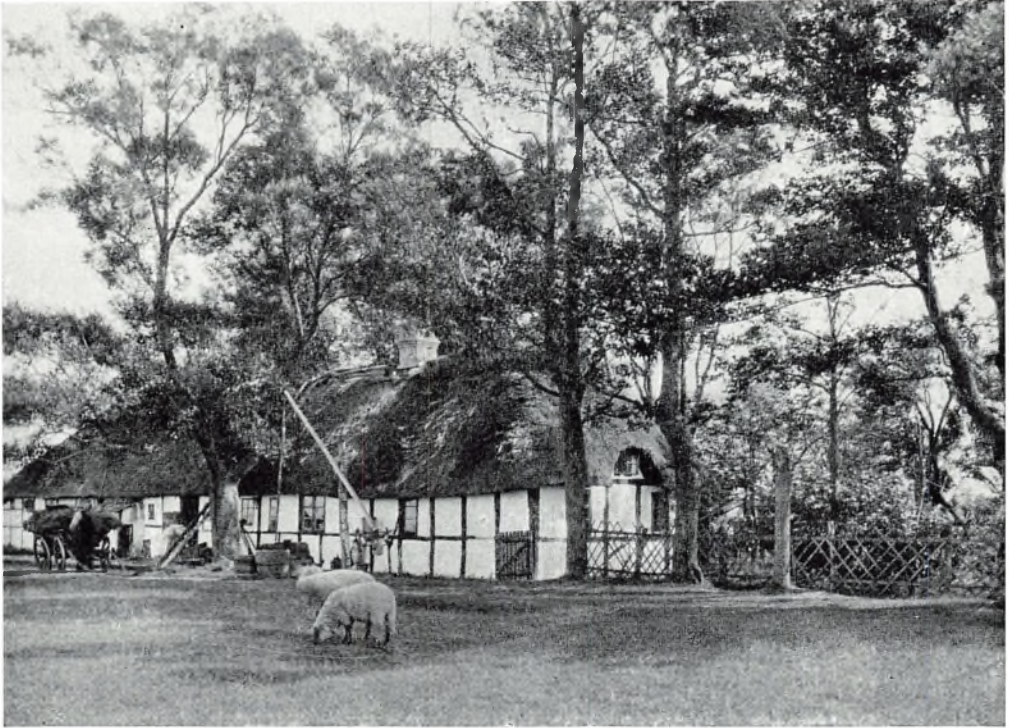
LÆSØ. Udsigt fra et tag på Bangsbogårde over den næstmindste gårdsplads og landskabet i sydøst. (375)

LÆSØ. Bangsbogårde. Den store skovfyr med brøndvippen ved gårdens sydside. (375)

LÆSØ. Juelsminde's stuehus. Facade mod haven i syd. (388)

LÆSØ. Posten Lauritz Petersens hus, Thostrup Lund. (376)

LÆSØ. Sandflugtheden ved Hals kirketomt. (382)

LÆSØ. Indkørsel fra vest til Juelsmindes gårdsplads. Til højre stuehuset ved haven. (388)

LÆSØ. Den østre gavl af Juelsmindes stuehus. Bemærk udskæringen i tangtaget til vinduerne. (388)

LÆSØ. Juelsmindes østre længer. I forgrunden den ældste længe. (391)

LÆSØ. Juelsmindes nordlige længe, gårdens næstældste. (391)

LÆSØ. Fremmedartet og nordisk type. (408)

LÆSØ. Herskabet på Juelsminde. (395)

LÆSØ. Kampesten ved vejen gennem Byrum, kaldet Tingstedet. (379)

NORDRE RØNNER. Spirholm med fyret, set fra Store Stenholm. (417)

TAVLE 78

NORDRE RØNNER. Det sidste minde om fortidens liv, tanghytten på Spirholm. (418)

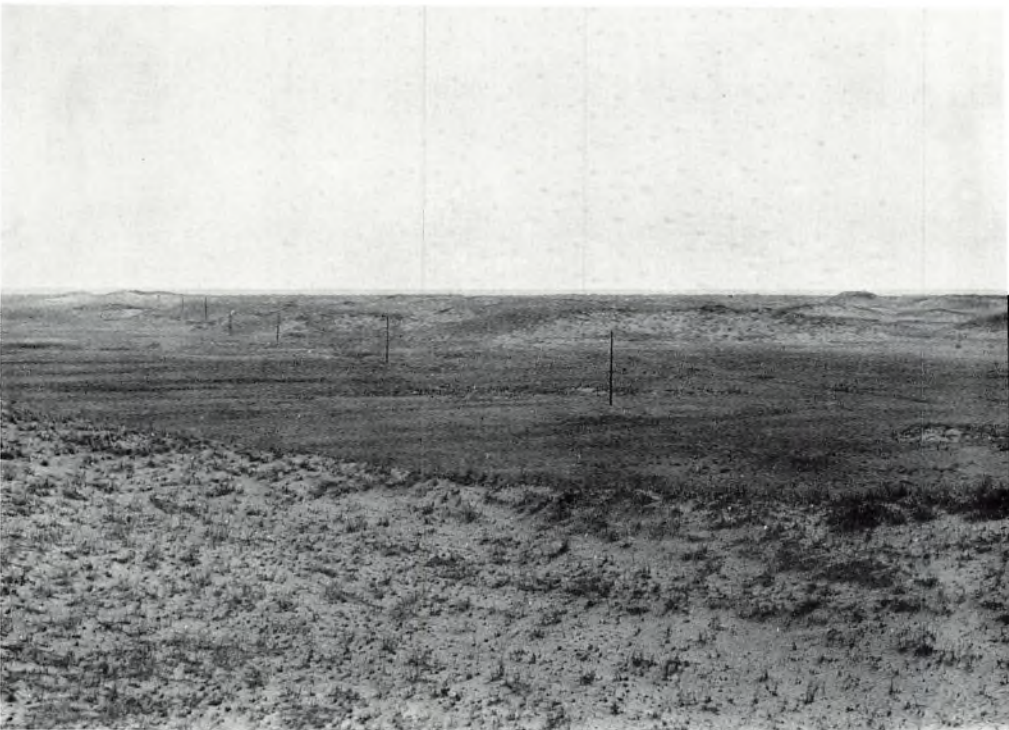

ANHOLT. Udsigt fra fyrets top langs nordstranden mod højlandet. I grunden er den hvide farve sand, den grå det grove grus, og den sorte marehalm og klittag. (441)

ANHOLT. Udsigt over Ørkenen fra Sønderbjerg. Til højre bjergsyrbuske; spredt over gruset lave enebærbuske. (425)

ANHOLT. Ørkenflade af groft grus med sandklittdannelser. Telefonpælene markerer vejen til redningsstationen. (441)

TAVLE 80

ANHOLT. Fyret set fra øst. (442)

ANHOLT. Udsigt fra fyrets fod mod Totten i øst. (442)

ANHOLT. Gårdspladsen i fyrmesterboligen. (443)

ANHOLT. Fyrets fod på glaciset med englændernes kasemat. (442)

TAVLE 82

ANHOLT. Sandmilerne med en gryde sydvest for fyret. I baggrunden Sønderbjerg. (443)

ANHOLT. En klit med sandgryde i Ørkenen. I baggrunden Sønderbjerg. (443)

ANHOLT. Gamle huse i Anholt by. (445)

ANHOLT. Bagsiden af Degns Hus i Anholt by. Beboelse, stald og lader i samme længe. (446)

TAVLE 84

ANHOLT. Et hjørne af den gamle kirkegård. (448)

ANHOLT. Den gamle, forfaldne kirkegård. (447)

ANHOLT. Tidlig morgen i Anholt by. (446)

ANHOLT. En lille pige af ren anholterslægt.

TAVLE 86

ANHOLT. Fru kaptajn Grentzmann. (454)

ANHOLT. Frøken Karen Grentzmann. (454)

ANHOLT. Ungdomsbillede af postfører Jakobsen.
Ren anholterslægt. (453)

ANHOLT. Ung pige af ren anholterslægt. Billedet er taget for
ca. 25 år siden. [1905]. (453)

TAVLE
87

Fugleliste

Stednavne- og Personregistre

Litteraturliste

TIL DE DANSKES ØER I-III

Fugleliste

UDARBEJDET AF JOHANNES LARSEN

REJSEN 1921 . 24. MAJ — 2. SEPTEMBER

Mejlø

70,2 tdr. land . Enø 1,2 tdr. land . Ubeboede .
24.–25. maj.

Gråand *Anas p. platyrhynchos*
Gravand *Tadorna tadorna*
Toppet skallesluger *Mergus serrator*
Vibe *Vanellus vanellus*
Stor præstekrave *Charadrius h. hiaticula*
Strandskade *Haematopus o. ostralegus*
Almindelig ryle *Calidris a. alpina*
Hættemåge *Larus r. ridibundus*
Stormmåge *Larus c. canus*
Sølvmåge (Havmåge) *Larus a. argentatus*
Havterne *Sterna paradisaea*
Gøg *Coccyz c. canorus*
Gråkrage *Corvus corone cornix*
Digesvale *Riparia r. riparia*
Sanglærke *Alauda a. arvensis*
Gærdesanger *Sylvia c. curruca*
Tornsanger *Sylvia c. communis*
Engpiber *Anthus p. pratensis*
Gul vipstjert *Motacilla f. flava*
Hvid vipstjert *Motacilla a. alba*
Stenpikker *Oenanthe oe. oenanthe*
Tornirisk *Carduelis c. cannabina*
Gulspurv *Emberiza c. citrinella*
Agerhøne *Perdix p. perdix*

Vejlø Kalv

1,5 tdr. land . Ubeboet . 25. maj.

Gråand *Anas p. platyrhynchos*
Ringdue *Columba p. palumbus*
Hvid vipstjert *Motacilla a. alba*
Engpiber *Anthus p. pratensis*
Solsort *Turdus m. merula*

PÅ VEJ TIL BOGØ:

Fiskehejre *Ardea c. cinerea*

Bogø

63,6 tdr. land . Ubeboet . 25.–27. maj.

Gravand *Tadorna tadorna*
Toppet skallesluger *Mergus serrator*
Grågåås *Anser a. anser*
Vibe *Vanellus vanellus*
Stor præstekrave *Charadrius h. hiaticula*
Strandskade *Haematopus o. ostralegus*
Rødben *Tringa t. totanus*
Almindelig ryle *Tringa alpina*
Hættemåge *Larus r. ridibundus*
Stormmåge *Larus c. canus*
Sølvmåge (Havmåge) *Larus a. argentatus*
Havterne *Sterna paradisaea*
Digesvale *Riparia r. riparia*
Sanglærke *Alauda a. arvensis*
Engpiber *Anthus p. pratensis*
Gul vipstjert *Motacilla f. flava*
Stenpikker *Oenanthe oe. oenanthe*

Vigelso

249,7 tdr. land . 1 gård 1 hus . 25.–26. maj.

I Dalbybugten sås en Musvåge *Buteo b. buteo*

PÅ VIGELSO:

Agerhøne *Perdix p. perdix*
Vibe *Vanellus vanellus*
Stor præstekrave *Charadrius h. hiaticula*
Strandskade *Haematopus o. ostralegus*
Rødben *Tringa t. totanus*
Almindelig ryle *Calidris a. alpina*
Hættemåge *Larus r. ridibundus*
Stormmåge *Larus c. canus*
Fjordterne *Sterna h. hirundo*
Landsvale *Hirundo r. rustica*
Bysvale *Delichon u. urbica*
Digesvale *Riparia r. riparia*
Sanglærke *Alauda a. arvensis*
Stær *Sturnus v. vulgaris*

Musvit *Parus m. major*
Engpiber *Anthus p. pratensis*
Gul vipstjert *Motacilla f. flava*
Hvid vipstjert *Motacilla a. alba*
Solsort *Turdus m. merula*
Stenpikker *Oenanthe oe. oenanthe*
Gråspurv *Passer d. domesticus*
Bogfinke *Fringilla c. coelebs*
Tornirisk *Carduelis c. cannabina*
Gulspurv *Emberiza c. citrinella*
Bomlærke *Emberiza c. calandra*

Romsø

197 tdr. land . 8 beboelser . Fyr . 28. maj-
2. juni.

Gråand *Anas p. platyrhynchos*
Gravand *Tadorna tadorna*
Toppet skallesluger *Mergus serrator*
Vibe *Vanellus vanellus*
Stor præstekrave *Charadrius h. hiaticula*
Strandskade *Haematopus o. ostralegus*
Lille regnspove *Numenius ph. phaeopus*
Rødben *Tringa t. totanus*
Brushane *Philomachus pugnax*
Almindelig ryle *Tringa alpina*
Stormmåge *Larus c. canus*
Sølvmåge (Havmåge) *Larus argentatus*
Svartbag *Larus marinus*
Dværgterne *Sterna a. albifrons*
Fjordterne *Sterna h. hirundo*
Havterne *Sterna paradisaea*
Splitterne (Kentisk t.) *Sterna s. sandvicensis*
Ringdue *Columba p. palumbus*
Gråkrage *Corvus corone cornix*
Stær *Sturnus v. vulgaris*
Digesvale *Riparia r. riparia*
Landsvale *Hirundo r. rustica*
Sanglærke *Alauda a. arvensis*
Gærdesmutte *Troglodytes t. troglodytes*
Musvit *Parus m. major*
Tornsanger *Sylvia c. communis*
Gærdesanger *Sylvia c. curruca*
Gulbug *Hippolais icterina*
Engpiber *Anthus p. pratensis*
Gul vipstjert *Motacilla f. flava*
Hvid vipstjert *Motacilla a. alba*
Sangdrossel *Turdus ph. philomelos*
Solsort *Turdus m. merula*
Rødhals *Erithacus r. rubecula*
Rødtjert *Phoenicurus p. phoenicurus*

Stenpikker *Oenanthe oe. oenanthe*
Gråspurv *Passer d. domesticus*
Skovspurv *Passer m. montanus*
Bogfinke *Fringilla c. coelebs*
Tornirisk *Carduelis c. cannabina*
Gulspurv *Emberiza c. citrinella*
Bomlærke *Emberiza c. calandra*

Vresen og Langesand

9,7 tdr. land. 1 hus. 2. juni.

Gråand *Anas p. platyrhynchos*
Gravand *Tadorna tadorna*
Ederfugl *Somateria m. mollissima*
Strandskade *Haematopus o. ostralegus*
Havterne *Sterna paradisaea*
Stormmåge *Larus c. canus*
Sølvmåge (Havmåge) *Larus a. argentatus*
Svartbag *Larus marinus*
Skarv *Phalacrocorax carbo*

LANGELAND

Lærkefalk *Falco s. subbuteo*
Grønspætte *Picus v. viridis*
Skovpiber *Anthus t. trivialis*
Toppet lappedykker *Podiceps c. cristatus*

Bukø

2,5 tdr. land . Ubeboet . 17. juni.

Gravand *Tadorna tadorna*
Toppet skallesluger *Mergus serrator*
Rødben *Tringa t. totanus*
Hættemåge *Larus r. ridibundus*
Stormmåge *Larus c. canus*
Dværgterne *Sterna a. albifrons*
Havterne *Sterna paradisaea*
Sanglærke *Alauda a. arvensis*
Engpiber *Anthus p. pratensis*

Flintholm

Et stenrev . 0,2 tdr. land . 17. juni.

Ingen fugle, da vi var i land

Kværnen

2 tdr. land . Ubeboet . 20. juni.

Stor præstekrave *Charadrius h. hiaticula*
Rødben *Tringa t. totanus*
Hættemåge *Larus r. ridibundus*
Stormmåge *Larus c. canus*

Fjordterne *Sterna h. hirundo*
Sanglærke *Alauda a. arvensis*
Engpiber *Anthus p. pratensis*

Eskildsø

1,5 tdr. land . Ubeboet.

Toppet skallesluger *Mergus serrator*
Vibe *Vanellus vanellus*
Stor præstekrave *Charadrius h. hiaticula*
Rødben *Tringa t. totanus*
Hættemåge *Larus r. ridibundus*
Stormmåge *Larus c. canus*
Fjordterne *Sterna h. hirundo*
Digesvale *Riparia r. riparia*
Sanglærke *Alauda a. arvensis*

Siø

MED SKOVØ OG STORE OG LILLE
FUGLEØ

2,4 tdr. land . 1 gård og 6 huse.

Toppet skallesluger *Mergus serrator*
Vibe *Vanellus vanellus*
Strandskade *Haematopus o. ostralegus*
Stor præstekrave *Charadrius h. hiaticula*
Rødben *Tringa t. totanus*
Almindelig ryle *Calidris a. alpina*
Hættemåge *Larus r. ridibundus*
Stormmåge *Larus c. canus*
Fjordterne *Sterna h. hirundo*
Sanglærke *Alauda a. arvensis*
Engpiber *Anthus p. pratensis*
Gul vipstjert *Motacilla f. flava*
Gråspurv *Passer d. domesticus*

Thurø

1.339 tdr. land . 1 landsby . 427 beboelser .
21.–26. juni.

Vibe *Vanellus vanellus*
Hættemåge *Larus r. ridibundus*
Stormmåge *Larus c. canus*
Fjordterne *Sterna h. hirundo*
Havterne *Sterna paradisaea*
Gråkrage *Corvus corone cornix*
Rødrygget tornskade *Lanius c. collurio*
Digesvale *Riparia r. riparia*
Landsvale *Hirundo r. rustica*
Sanglærke *Alauda a. arvensis*
Stær *Sturnus v. vulgaris*

Musvit *Parus m. major*
Tornsanger *Sylvia c. communis*
Gærdesanger *Sylvia c. curruca*
Havesanger *Sylvia b. borin*
Drosselrørsanger *Acrocephalus a. arundinaceus*
Engpiber *Anthus p. pratensis*
Gul vipstjert *Motacilla f. flava*
Hvid vipstjert *Motacilla a. alba*
Sangdrossel *Turdus ph. philomelos*
Solsort *Turdus m. merula*
Gråspurv *Passer d. domesticus*
Bogfinke *Fringilla c. coelebs*
Tornirisk *Carduelis c. cannabina*
Gulspurv *Emberiza c. citrinella*
Bomlærke *Emberiza c. calandra*

Kidholm

1 td. land . Ubeboet . 23. juni.

Sanglærke *Alauda a. arvensis*
Engpiber *Anthus p. pratensis*

Tåsinge

12.620 tdr. land . 3 sogne . 26. juni – 7. juli.

Krikand *Anas c. crecca*
Gråand *Anas p. platyrhynchos*
Gravand *Tadorna tadorna*
Lille lappedykker *Podiceps r. ruficollis*
Gråstrubet lappedykker *Podiceps g. griseigena*
Grønbenet rørhøne *Gallinula c. chloropus*
Blishøne *Fulica a. atra*
Vibe *Vanellus vanellus*
Stor præstekrave *Charadrius h. hiaticula*
Lille regnspøve *Numenius ph. phaeopus*
Rødben *Tringa t. totanus*
Dobbeltbekkasin (Horsegøg) *Gallinago g. gallinago*
Hættemåge *Larus r. ridibundus*
Stormmåge *Larus c. canus*
Svartbag *Larus marinus*
Fjordterne *Sterna h. hirundo*
Havterne *Sterna paradisaea*
Fiskehejre *Ardea c. cinerea*
Ringdue *Columba p. palumbus*
Isfugl *Alcedo althis ispida*
Skade *Pica p. pica*
Gråkrage *Corvus corone cornix*
Rødrygget tornskade *Lanius c. collurio*

Digesvale *Riparia r. riparia*
 Bysvale *Delichon u. urbica*
 Landsvale *Hirundo r. rustica*
 Sanglærke *Alauda a. arvensis*
 Stær *Sturnus v. vulgaris*
 Gærdesmutte *Troglodytes t. troglodytes*
 Musvit *Parus m. major*
 Tornsanger *Sylvia c. communis*
 Gærdesanger *Sylvia c. curruca*
 Munk *Sylvia a. atricapilla*
 Havesanger *Sylvia b. borin*
 Høgesanger *Sylvia n. nisoria*
 Gulbug *Hippolais icterina*
 Løvsanger *Phylloscopus t. trochilus*
 Drosselrørsanger *Acrocephalus a. arundinaceus*
 Sivsanger *Acrocephalus schoenobaenus*
 Engpiber *Anthus p. pratensis*
 Gul vipstjert *Motacilla f. flava*
 Hvid vipstjert *Motacilla a. alba*
 Sangdrossel *Turdus ph. philomelos*
 Solsort *Turdus m. merula*
 Stenpikker *Oenanthe oe. oenanthe*
 Rødstjert *Phoenicurus p. phoenicurus*
 Grå fluesnapper *Muscicapa s. striata*
 Gråspurv *Passer d. domesticus*
 Skovspurv *Passer m. montanus*
 Bogfinke *Fringilla c. coelebs*
 Grønirisk (Svenske) *Chloris c. chloris*
 Tornirisk *Carduelis c. cannabina*
 Rørspurv *Emberiza s. schoeniclus*
 Gulspurv *Emberiza c. citrinella*
 Bomlærke *Emberiza c. calandra*

ENDVIDERE SÅS OVER SVENDBORG
 SUND:

Almindelig ryle *Calidris a. alpina*
 Dværgterne *Sterna a. albifrons*
 Mursejler *Apus a. apus*

I SVENDBORG:

Fuglekonge *Regulus r. regulus*
 Broget fluesnapper *Ficedula h. hypoleuca*
 Sort rødstjert *Phoenicurus ochruros gibraltariensis*

Iholm

3,6 tdr. land . Ubeboet . 7. juli.

Digesvale *Riparia r. riparia*
 Sanglærke *Alauda a. arvensis*
 Engpiber *Anthus p. pratensis*

Skarø

343,1 tdr. land . 1 landsby . 7.–9. juli.

Gråand *Anas p. platyrhynchos*
 Grønbenet rørhøne *Gallinula c. chloropus*
 Vibe *Vanellus vanellus*
 Stor præstekrave *Charadrius h. hiaticula*
 Mudderklire *Tringa hypoleucos*
 Svaleklire *Tringa ochropus*
 Rødben *Tringa t. totanus*
 Hættemåge *Larus r. ridibundus*
 Stormmåge *Larus c. canus*
 Dværgterne *Sterna a. albifrons*
 Fjordterne *Sterna h. hirundo*
 Havterne *Sterna paradisaea*
 Gråkrage *Corvus corone cornix*
 Digesvale *Riparia r. riparia*
 Landsvale *Hirundo r. rustica*
 Sanglærke *Alauda a. arvensis*
 Stær *Sturnus v. vulgaris*
 Engpiber *Anthus p. pratensis*
 Gærdesmutte *Troglodytes t. troglodytes*
 Musvit *Parus m. major*
 Tornsanger *Sylvia c. communis*
 Gulbug *Hippolais icterina*
 Gul vipstjert *Motacilla f. flava*
 Hvid vipstjert *Motacilla a. alba*
 Solsort *Turdus m. merula*
 Stenpikker *Oenanthe oe. oenanthe*
 Gråspurv *Passer d. domesticus*
 Skovspurv *Passer m. montanus*
 Tornirisk *Carduelis c. cannabina*
 Bomlærke *Emberiza c. calandra*

Drejø

746,5 tdr. land . 1 landsby . 9.–15. juli.

Toppet skallesluger *Mergus serrator*
 Grønbenet rørhøne *Gallinula c. chloropus*
 Vibe *Vanellus vanellus*
 Stor præstekrave *Charadrius h. hiaticula*
 Strandskade *Haematopus o. ostralegus*
 Mudderklire *Tringa hypoleucos*
 Rødben *Tringa t. totanus*
 Hættemåge *Larus r. ridibundus*
 Stormmåge *Larus c. canus*
 Sølvmåge (Havmåge) *Larus a. argentatus*
 Svartbag *Larus marinus*
 Dværgterne *Sterna a. albifrons*
 Fjordterne *Sterna h. hirundo*

Havterne *Sterna paradisaea*
 Gråkrage *Corvus corone cornix*
 Rødrygget tornskade *Lanius c. collurio*
 Digesvale *Riparia r. riparia*
 Landsvale *Hirundo r. rustica*
 Sanglærke *Alauda a. arvensis*
 Stær *Sturnus v. vulgaris*
 Gærdesmutte *Troglodytes t. troglodytes*
 Musvit *Parus m. major*
 Tornsanger *Sylvia c. communis*
 Gærdesanger *Sylvia c. curruca*
 Gulbug *Hippolais icterina*
 Engpiber *Anthus p. pratensis*
 Gul vipstjert *Motacilla f. flava*
 Hvid vipstjert *Motacilla a. alba*
 Sangdrossel *Turdus ph. philomelos*
 Solsort *Turdus m. merula*
 Stenpikker *Oenanthe oe. oenanthe*
 Gråspurv *Passer d. domesticus*
 Skovspurv *Passer m. montanus*
 Bogfinke *Fringilla c. coelebs*
 Tornirisk *Carduelis c. cannabina*
 Bomlærke *Emberiza c. calandra*

Græsholm

4,9 tdr. land . Ubeboet . 10. juli

Vibe *Vanellus vanellus*
 Rødben *Tringa t. totanus*
 Stormmåge *Larus c. canus*
 Stær *Sturnus v. vulgaris*

Hjelmshoved

36,6 tdr. land . 2 huse . 15. juli.

Vibe *Vanellus vanellus*
 Strandskade *Haematopus o. ostralegus*
 Stor præstekrave *Charadrius h. hiaticula*
 Rødben *Tringa t. totanus*
 Mudderklire *Tringa hypoleucos*
 Stormmåge *Larus c. canus*
 Fjordterne *Sterna h. hirundo*
 Havterne *Sterna paradisaea*
 Dværgterne *Sterna a. albifrons*
 Digesvale *Riparia r. riparia*
 Sanglærke *Alauda a. arvensis*
 Hættemåge *Larus r. ridibundus*
 Engpiber *Anthus p. pratensis*
 Gul vipstjert *Motacilla f. flava*
 Hvid vipstjert *Motacilla a. alba*

Stenpikker *Oenanthe oe. oenanthe*
 Stær *Sturnus v. vulgaris*

Hjortø

161 tdr. land . 7 beboelser . 15.–16. juli .
 Herunder Vibeholm . 0,9 tdr. land og
 Det lille Danmark . 1/5 skp. land.

Vibe *Vanellus vanellus*
 Stor præstekrave *Charadrius h. hiaticula*
 Strandskade *Haematopus o. ostralegus*
 Mudderklire *Tringa hypoleucos*
 Rødben *Tringa t. totanus*
 Hættemåge *Larus r. ridibundus*
 Stormmåge *Larus c. canus*
 Sølvmåge (Havmåge) *Larus a. argentatus*
 Svartbag *Larus marinus*
 Fjordterne *Sterna h. hirundo*
 Havterne *Sterna paradisaea*
 Digesvale *Riparia r. riparia*
 Landsvale *Hirundo r. rustica*
 Sanglærke *Alauda a. arvensis*
 Stær *Sturnus v. vulgaris*
 Musvit *Parus m. major*
 Tornsanger *Sylvia c. communis*
 Engpiber *Anthus p. pratensis*
 Gul vipstjert *Motacilla f. flava*
 Hvid vipstjert *Motacilla a. alba*
 Solsort *Turdus m. merula*
 Stenpikker *Oenanthe oe. oenanthe*
 Gråspurv *Passer d. domesticus*
 Tornirisk *Carduelis c. cannabina*
 Skovspurv *Passer m. montanus*
 Bomlærke *Emberiza c. calandra*

Odden

15,9 tdr. land . Ubeboet . 16. juli.

Stor præstekrave *Charadrius h. hiaticula*
 Mudderklire *Tringa hypoleucos*
 Rødben *Tringa t. totanus*
 Brushane *Philomachus pugnax*
 Hættemåge *Larus r. ridibundus*
 Stormmåge *Larus c. canus*
 Dværgterne *Sterna a. albifrons*
 Lærkefalk *Falco s. subbuteo*
 Sanglærke *Alauda a. arvensis*
 Engpiber *Anthus p. pratensis*
 Stenpikker *Oenanthe oe. oenanthe*
 Gul vipstjert *Motacilla f. flava*

Mejlholm

4,9 tdr. land . Ubeboet . 16. juli

Krikand *Anas c. crecca*
Gråand *Anas p. platyrhynchos*
Stor præstekrave *Charadrius h. hiaticula*
Stenvender *Arenaria i. interpres*
Brushane *Philomachus pugnax*
Hættemåge *Larus r. ridibundus*
Stormmåge *Larus c. canus*
Sanglærke *Alauda a. arvensis*
Engpiber *Anthus p. pratensis*

Birkholm

173,7 tdr. land . 1 landsby . 16.–18. juli.

Gråand *Anas p. platyrhynchos*
Toppet skallesluger *Mergus serrator*
Vibe *Vanellus vanellus*
Stor præstekrave *Charadrius h. hiaticula*
Strandskade *Haematopus o. ostralegus*
Mudderklire *Tringa hypoleucos*
Almindelig ryle *Calidris a. alpina*
Rødben *Tringa t. totanus*
Hættemåge *Larus r. ridibundus*
Stormmåge *Larus c. canus*
Svartbag *Larus marinus*
Dværgterne *Sterna a. albifrons*
Fjordterne *Sterna h. hirundo*
Havterne *Sterna paradisaea*
Fiskehejre *Ardea c. cinerea*
Skarv *Phalacrocorax carbo*
Digesvale *Riparia r. riparia*
Landsvale *Hirundo r. rustica*
Sanglærke *Alauda a. arvensis*
Stær *Sturnus v. vulgaris*
Tornsanger *Sylvia c. communis*
Engpiber *Anthus p. pratensis*
Gul vipstjert *Motacilla f. flava*
Hvid vipstjert *Motacilla a. alba*
Solsort *Turdus m. merula*
Stenpikker *Oenanthe oe. oenanthe*
Gråspurv *Passer d. domesticus*
Tornirisk *Carduelis c. cannabina*
Bomlærke *Emberiza c. calandra*

Store Egholm

117 tdr. land . Ubeboet . 18. juli.

Vibe *Vanellus vanellus*

Stor præstekrave *Charadrius h. hiaticula*
Strandskade *Haematopus o. ostralegus*
Mudderklire *Tringa hypoleucos*
Rødben *Tringa t. totanus*
Brushane *Philomachus pugnax*
Almindelig ryle *Calidris a. alpina*
Hættemåge *Calidris r. ridibundus*
Stormmåge *Larus c. canus*
Fjordterne *Sterna h. hirundo*
Havterne *Sterna paradisaea*
Digesvale *Riparia r. riparia*
Sanglærke *Alauda a. arvensis*
Stær *Sturnus v. vulgaris*
Engpiber *Anthus p. pratensis*
Gul vipstjert *Motacilla f. flava*
Hvid vipstjert *Motacilla a. alba*
Stenpikker *Oenanthe oe. oenanthe*

Lille Egholm

8,8 tdr. land . Ubeboet . 18. juli.

Stor præstekrave *Charadrius h. hiaticula*
Rødben *Tringa t. totanus*
Brushane *Philomachus pugnax*
Stær *Sturnus v. vulgaris*
Sanglærke *Alauda a. arvensis*
Engpiber *Anthus p. pratensis*

Store Svømmø

48,9 tdr. land . 1 dobbeltgård . 18.–20. juli.

Vibe *Vanellus vanellus*
Stor præstekrave *Charadrius h. hiaticula*
Strandskade *Haematopus o. ostralegus*
Stor regnspove *Numenius a. arquata*
Mudderklire *Tringa hypoleucos*
Rødben *Tringa t. totanus*
Almindelig ryle *Calidris a. alpina*
Hættemåge *Larus r. ridibundus*
Stormmåge *Larus c. canus*
Svartbag *Larus marinus*
Dværgterne *Sterna a. albifrons*
Fjordterne *Sterna h. hirundo*
Havterne *Sterna paradisaea*
Rødrygget tornskade *Lanius c. collurio*
Digesvale *Riparia r. riparia*
Landsvale *Hirundo r. rustica*
Sanglærke *Alauda a. arvensis*
Stær *Sturnus v. vulgaris*
Gærdesmutte *Troglodytes t. troglodytes*

Musvit *Parus m. major*
Tornsanger *Sylvia c. communis*
Engpiber *Anthus p. pratensis*
Gul vipstjert *Motacilla f. flava*
Hvid vipstjert *Motacilla a. alba*
Solsort *Turdus m. merula*
Løvsanger *Phylloscopus t. trochilus*
Stenpikker *Oenanthe oe. oenanthe*
Gråspurv *Passer d. domesticus*
Bogfinke *Fringilla c. coelebs*
Tornirisk *Carduelis c. cannabina*
Bomlærke *Emberiza c. calandra*

Lille Svelmø

7,4 tdr. land . Ubeboet . 19. juli.

Gråand *Anas p. platyrhynchos*
Vibe *Vanellus vanellus*
Stor præstekrave *Charadrius h. hiaticula*
Strandskade *Haematopus o. ostralegus*
Mudderklire *Tringa hypoleucos*
Rødben *Tringa t. totanus*
Almindelig ryle *Calidris a. alpina*
Hættemåge *Larus r. ridibundus*
Stormmåge *Larus c. canus*
Fjordterne *Sterna h. hirundo*
Digesvale *Riparia r. riparia*
Sanglærke *Alauda a. arvensis*
Stær *Sturnus v. vulgaris*
Engpiber *Anthus p. pratensis*
Gul vipstjert *Motacilla f. flava*
Hvid vipstjert *Motacilla a. alba*
Stenpikker *Oenanthe oe. oenanthe*
Tornirisk *Carduelis c. cannabina*
Bomlærke *Emberiza c. calandra*

Bjørnø

272,9 tdr. land . 1 landsby . 22.–25. juli.

Vibe *Vanellus vanellus*
Stor præstekrave *Charadrius h. hiaticula*
Strandskade *Haematopus o. ostralegus*
Lille kobbersnepe *Limosa l. lapponica*
Mudderklire *Tringa hypoleucos*
Rødben *Tringa t. totanus*
Almindelig ryle *Calidris a. alpina*
Krumnæbbet ryle *Calidris ferrugineus*
Hættemåge *Larus r. ridibundus*
Stormmåge *Larus c. canus*
Dværgterne *Sterna a. albifrons*

Havterne *Sterna paradisaea*
Gråkrage *Vorvus corone cornix*
Digesvale *Riparia r. riparia*
Landsvale *Hirundo r. rustica*
Sanglærke *Alauda a. arvensis*
Stær *Sturnus v. vulgaris*
Musvit *Parus m. major*
Tornsanger *Sylvia c. communis*
Engpiber *Anthus p. pratensis*
Gul vipstjert *Motacilla f. flava*
Hvid vipstjert *Motacilla a. alba*
Stenpikker *Oenanthe oe. oenanthe*
Solsort *Turdus m. merula*
Gråspurv *Passer d. domesticus*
Skovspurv *Passer m. montanus*
Bogfinke *Fringilla c. coelebs*
Grønirisk (Svenske) *Chloris c. chloris*
Tornirisk *Carduelis c. cannabina*
Bomlærke *Emberiza c. calandra*

Bjørnø Holme

1,9 tdr. land . Ubeboede . 22. juli.

Stor præstekrave *Charadrius h. hiaticula*
Rødben *Tringa t. totanus*
Strandskade *Haematopus o. ostralegus*
Stormmåge *Larus c. canus*
Dværgterne *Sterna a. albifrons*
Havterne *Sterna paradisaea*

Ved Dyreborg sås gulspurven igen for første gang siden Tåsinge, desuden lærkefalk og spætmejs *Sitta europaea*.

Lyø

1.107,3 tdr. land . 1 landsby . 26.–31. juli.

Gravand *Tadorna tadorna*
Ederfugl *Somateria m. mollissima*
Toppet skallesluger *Mergus serrator*
Grønbenet rørhøne *Gallinula c. chloropus*
Vibe *Vanellus vanellus*
Strandhjejle *Charadrius squatarola*
Stor præstekrave *Charadrius h. hiaticula*
Strandskade *Haematopus o. ostralegus*
Lille regnspove *Numenius ph. phaeopus*
Stor regnspove *Numenius a. arquata*
Lille kobbersnepe *Limosa l. lapponica*
Mudderklire *Tringa hypoleucos*
Rødben *Tringa t. totanus*
Almindelig ryle *Calidris a. alpina*

Krumnæbbet ryle *Calidris ferrugineus*
 Hættemåge *Larus r. ridibundus*
 Stormmåge *Larus c. canus*
 Sølvmåge (Havmåge) *Larus a. argentatus*
 Svartbag *Larus marinus*
 Fjordterne *Sterna h. hirundo*
 Havterne *Sterna paradisaea*
 Stork *Ciconia c. ciconia*
 Tårnfalk *Falco t. tinnunculus*
 Lærkefalk *Falco s. subbuteo*
 Gråkrage *Corvus corone cornix*
 Rødrygget tornskade *Lanius c. collurio*
 Digesvale *Riparia r. riparia*
 Bysvale *Delichon u. urbana*
 Landsvale *Hirundo r. rustica*
 Sanglærke *Alauda a. arvensis*
 Stær *Sturnus v. vulgaris*
 Gærdesmutte *Troglodytes t. troglodytes*
 Musvit *Parus m. major*
 Tornsanger *Sylvia c. communis*
 Gærdesanger *Sylvia c. curruca*
 Gulbug *Hippolais icterina*
 Engpiber *Anthus p. pratensis*
 Gul vipstjert *Motacilla f. flava*
 Hvid vipstjert *Motacilla a. alba*
 Sangdrossel *Turdus ph. philomelos*
 Solsort *Turdus m. merula*
 Stenpikker *Oenanthe oe. oenanthe*
 Grå fluesnapper *Muscicapa s. striata*
 Gråspurv *Passer d. domesticus*
 Skovspurv *Passer m. montanus*
 Bogfinke *Fringilla c. coelebs*
 Stillits *Carduelis c. carduelis*
 Grønirisk (Svenske) *Chloris c. chloris*
 Tornirisk *Carduelis c. cannabina*
 Gulspurv *Emberiza c. citrinella*
 Bomlærke *Emberiza c. calandra*

Avernakø med Korshavn

1.049,3 tdr. land . 3 landsbyer . 2.–13. august.

AVERNAKØ:

Sortand *Melanitta n. nigra*
 Vibe *Vanellus vanellus*
 Strandhjejle *Charadrius squatarola*
 Stor præstekrave *Charadrius h. hiaticula*
 Strandskade *Haematopus o. ostralegus*
 Stor regnspove *Numenius a. arquata*
 Mudderklire *Tringa hypoleucos*
 Rødben *Tringa t. totanus*

Almindelig ryle *Calidris a. alpina*
 Hættemåge *Larus r. ridibundus*
 Stormmåge *Larus c. canus*
 Sølvmåge (Havmåge) *Larus a. argentatus*
 Svartbag *Larus marinus*
 Havterne *Sterna paradisaea*
 Kirkeugle *Athene n. noctua*
 Rødrygget tornskade *Lanius c. collurio*
 Digesvale *Riparia r. riparia*
 Landsvale *Hirundo r. rustica*
 Sanglærke *Alauda a. arvensis*
 Stær *Sturnus v. vulgaris*
 Gærdesmutte *Troglodytes t. troglodytes*
 Musvit *Parus m. major*
 Tornsanger *Sylvia c. communis*
 Gærdesanger *Sylvia c. curruca*
 Gulbug *Hippolais icterina*
 Engpiber *Anthus p. pratensis*
 Gul vipstjert *Motacilla f. flava*
 Hvid vipstjert *Motacilla a. alba*
 Sangdrossel *Turdus ph. philomelos*
 Solsort *Turdus m. merula*
 Stenpikker *Oenanthe oe. oenanthe*
 Gråspurv *Passer d. domesticus*
 Skovspurv *Passer m. montanus*
 Bogfinke *Fringilla c. coelebs*
 Grønirisk (Svenske) *Chloris c. chloris*
 Tornirisk *Carduelis c. cannabina*
 Gulspurv *Emberiza c. citrinella*
 Bomlærke *Emberiza c. calandra*

KORSHAVN:

Vibe *Vanellus vanellus*
 Stor præstekrave *Charadrius h. hiaticula*
 Mudderklire *Tringa hypoleucos*
 Rødben *Tringa t. totanus*
 Almindelig ryle *Calidris a. alpina*
 Hættemåge *Larus r. ridibundus*
 Stormmåge *Larus c. canus*
 Sølvmåge (Havmåge) *Larus a. argentatus*
 Havterne *Sterna paradisaea*
 Agerhøne *Perdix p. perdix*
 Fasan *Phasianus colchicus*
 Lærkefalk *Falco s. subbuteo*
 Kirkeugle *Athene n. noctua*
 Digesvale *Riparia r. riparia*
 Landsvale *Hirundo r. rustica*
 Sanglærke *Alauda a. arvensis*
 Stær *Sturnus v. vulgaris*
 Musvit *Parus m. major*
 Tornsanger *Sylvia c. communis*

Gærdesanger *Sylvia c. curruca*
 Gulbug *Hippolais icterina*
 Sivsanger *Acrocephalus schoenobaenus*
 Løvsanger *Phylloscopus t. trochilus*
 Engpiber *Anthus p. pratensis*
 Gul vipstjert *Motacilla f. flava*
 Hvid vipstjert *Motacilla a. alba*
 Sangdrossel *Turdus ph. philomelos*
 Solsort *Turdus m. merula*
 Stenpikker *Oenanthe oe. oenanthe*
 Gråspurv *Passer d. domesticus*
 Bogfinke *Fringilla c. coelebs*
 Tornirisk *Carduelis c. cannabina*
 Gulspurv *Emberiza c. citrinella*

Ærø

15.300 tdr. land . 2 byer, 25 landsbyer .
 17. august – 2. september.

Pibeand *Anas penelope*
 Gråand *Anas p. platyrhynchos*
 Ederfugl *Somateria m. mollissima*
 Grønbenet rørhøne *Gallinula c. chloropus*
 Vibe *Vanellus vanellus*
 Strandhjejle *Charadrius squatarola*
 Hjejle *Charadrius a. apricarius*
 Stor præstekrave *Charadrius h. hiaticula*
 Strandskade *Haematopus o. ostralegus*
 Stor regnspove *Numenius a. arquata*
 Lille kobbersnepe *Limosa l. lapponica*
 Mudderklire *Tringa hypoleucos*
 Rødben *Tringa t. totanus*
 Islandsk ryle *Calidris c. canutus*
 Almindelig ryle *Calidris a. alpina*
 Hættemåge *Larus r. ridibundus*
 Stormmåge *Larus c. canus*
 Sølvmåge (Havmåge) *Larus a. argentatus*
 Svartbag *Larus marinus*
 Havterne *Sterna paradisaea*
 Tårnfalk *Falco t. tinnunculus*
 Musvåge *Buteo b. buteo*
 Ringdue *Columba p. palumbus*
 Gråkrage *Corvus corone cornix*
 Sortkrage *Corvus c. corone*
 Rødrygget tornskade *Lanius c. collurio*
 Digesvale *Riparia r. riparia*
 Bysvale *Delichon u. urbica*
 Landsvale *Hirundo r. rustica*
 Sanglærke *Alauda a. arvensis*
 Stær *Sturnus v. vulgaris*
 Gærdesmutte *Troglodytes t. troglodytes*

Musvit *Parus m. major*
 Tornsanger *Sylvia c. communis*
 Gærdesanger *Sylvia c. curruca*
 Sivsanger *Acrocephalus scoenobaenus*
 Løvsanger *Phylloscopus t. trochilus*
 Engpiber *Anthus p. pratensis*
 Gul vipstjert *Motacilla f. flava*
 Hvid vipstjert *Motacilla a. alba*
 Sangdrossel *Turdus ph. philomelos*
 Solsort *Turdus m. merula*
 Stenpikker *Oenanthe oe. oenanthe*
 Rødstjert *Phoenicurus p. phoenicurus*
 Broget fluesnapper *Ficedula h. hypoleuca*
 Grå fluesnapper *Muscicapa s. striata*
 Gråspurv *Passer d. domesticus*
 Skovspurv *Passer m. montanus*
 Bogfinke *Fringilla c. coelebs*
 Stillits *Carduelis c. carduelis*
 Grønirisk (Svenske) *Chloris c. chloris*
 Tornirisk *Carduelis c. cannabina*
 Rørspurv *Emberiza s. schoeniclus*
 Gulspurv *Emberiza c. citrinella*
 Bomlærke *Emberiza c. calandra*

Strynø

1.053,6 tdr. land . Hele sognets areal.
 Selve Strynø 894,9 tdr. land .
 1 landsby . 25.–27. august.

Vibe *Vanellus vanellus*
 Stor præstekrave *Charadrius h. hiaticula*
 Mudderklire *Tringa hypoleucos*
 Rødben *Tringa t. totanus*
 Almindelig ryle *Calidris a. alpina*
 Hættemåge *Larus r. ridibundus*
 Stormmåge *Larus c. canus*
 Sølvmåge (Havmåge) *Larus a. argentatus*
 Svartbag *Larus marinus*
 Digesvale *Riparia r. riparia*
 Landsvale *Hirundo r. rustica*
 Stær *Sturnus v. vulgaris*
 Musvit *Parus m. major*
 Gærdesanger *Sylvia c. curruca*
 Løvsanger *Phylloscopus t. trochilus*
 Engpiber *Anthus p. pratensis*
 Gul vipstjert *Motacilla f. flava*
 Hvid vipstjert *Motacilla a. alba*
 Solsort *Turdus m. merula*
 Stenpikker *Oenanthe oe. oenanthe*
 Bynkefugl *Saxicola rubetra*
 Rødstjert *Phoenicurus p. phoenicurus*

Broget fluesnapper *Ficedula h. hypoleuca*
Grå fluesnapper *Muscicapa s. striata*
Gråspurv *Passer d. domesticus*
Skovspurv *Passer m. montanus*
Tornirisk *Carduelis c. cannabina*

PÅ SEJLTUREN FRA ÆRØSKØBING TIL HALMØ . 1. SEPTEMBER:

Gråand *Anas p. platyrhynchos*
Toppet skallesluger *Mergus serrator*
Vibe *Vanellus vanellus*
Islandsk ryle *Calidris c. canutus*
Almindelig ryle *Calidris a. alpina*
Lille regnspove *Numenius ph. phaeopus*
Hættemåge *Larus r. ridibundus*
Stormmåge *Larus c. canus*
Sølvmåge (Havmåge) *Larus a. argentatus*
Svartbag *Larus marinus*

Halmø

82,2 tdr. land . 1 gård . 1. september.

Vibe *Vanellus vanellus*
Mudderklire *Tringa hypoleucos*
Islandsk ryle *Calidris c. canutus*
Almindelig ryle *Calidris a. alpina*
Hættemåge *Larus r. ridibundus*
Svartbag *Larus marinus*
Dværgfalk *Falco columbarius aesalon*
Gråkrage *Corvus corone cornix*
Digesvale *Riparia r. riparia*
Landsvale *Hirundo r. rustica*
Sanglærke *Alauda a. arvensis*
Stær *Sturnus v. vulgaris*
Gærdesanger *Sylvia c. curruca*
Engpiber *Anthus p. pratensis*
Gul vipstjert *Motacilla f. flava*
Solsort *Turdus m. merula*
Stenpikker *Oenanthe oe. oenanthe*
Gråspurv *Passer d. domesticus*
Tornirisk *Carduelis c. cannabina*

Dejrø

32,6 tdr. land . Ubeboet . 1. september.

Gråand *Anas p. platyrhynchos*
Stor præstekrave *Charadrius h. hiaticula*
Mudderklire *Tringa hypoleucos*
Stor regnspove *Numenius a. arquata*
Digesvale *Riparia r. riparia*
Stenpikker *Oenanthe oe. oenanthe*

Lilleø

12,3 tdr. land . Ubeboet . 1. september.

Gråand *Anas p. platyrhynchos*
Strandhjejle *Charadrius squatarola*
Stormmåge *Larus c. canus*
Sanglærke *Alauda a. arvensis*

FORÅRSREJSEN 1922 . 14. MAJ – 30. JUNI.

Samsø

20.234 tdr. land . 5 sogne . 14. maj – 1. juni.

Atling *Anas querquedula*
Skeand *Anas clypeata*
Gråand *Anas p. platyrhynchos*
Gravand *Tadorna tadorna*
Ederfugl *Somateria m. mollissima*
Agerhøne *Perdix p. perdix*
Fasan *Phasianus colchicus*
Grønbenet rørhøne *Gallinula c. chloropus*
Vibe *Vanellus vanellus*
Strandhjejle *Charadrius squatarola*
Stor præstekrave *Charadrius h. hiaticula*
Strandskade *Haematopus o. ostralegus*
Lille kobbersnepe *Limosa l. lapponica*
Rødben *Tringa t. totanus*
Islandsk ryle *Calidris c. canutus*
Almindelig ryle *Calidris a. alpina*
Hættemåge *Larus r. ridibundus*
Stormmåge *Larus c. canus*
Sølvmåge (Havmåge) *Larus a. argentatus*
Svartbag *Larus marinus*
Dværgterne *Sterna a. albifrons*
Fjordterne *Sterna h. hirundo*
Havterne *Sterna paradisaea*
Splitterne (Kentisk t.) *Sterna s. sandvicensis*
Fiskehejre *Ardea c. cinerea*
Tårnfalk *Falco t. tinnunculus*
Musvåge *Buteo b. buteo*
Ringdue *Columba p. palumbus*
Mursejler *Apus a. apus*
Natravn *Caprimulgus e. europaeus*
Vendehals *Jynx t. torquilla*
Stor flagspætte *Dendrocopos m. major*
Allike *Corvus m. monedula*
Råge *Corvus f. frugilegus*
Gråkrage *Corvus corone cornix*
Rødrygget tornskade *Lanius c. collurio*
Digesvale *Riparia r. riparia*
Bysvale *Delichon u. urbica*

Landsvale *Hirundo r. rustica*
 Sanglærke *Alauda a. arvensis*
 Stær *Sturnus v. vulgaris*
 Gærdesmutte *Troglodytes t. troglodytes*
 Jernspurv *Prunella m. modularis*
 Musvit *Parus m. major*
 Blåmejse *Parus c. caeruleus*
 Sortmejse *Parus a. ater*
 Tornsanger *Sylvia c. communis*
 Gærdesanger *Sylvia c. curruca*
 Munk *Sylvia a. atricapilla*
 Havesanger *Sylvia b. borin*
 Gulbug *Hippolais icterina*
 Kærsanger *Acrocephalus palustris*
 Drosselrørsanger *Acrocephalus a. arundinaceus*
 Sivsanger *Acrocephalus schoenobaenus*
 Løvsanger *Phylloscopus t. trochilus*
 Skovsanger *Phylloscopus sibilatrix*
 Engpiber *Anthus p. pratensis*
 Gul vipstjert *Motacilla f. flava*
 Hvid vipstjert *Motacilla a. alba*
 Sangdrossel *Turdus ph. philomelos*
 Solsort *Turdus m. merula*
 Stenpikker *Oenanthe oe. oenanthe*
 Bynkefugl *Saxicola rubetra*
 Rødstjert *Phoenicurus p. phoenicurus*
 Rødhals *Erithacus r. rubecula*
 Nordlig blåhals *Luscinia s. svecica*
 Broget fluesnapper *Ficedula h. hypoleuca*
 Grå fluesnapper *Muscicapa s. striata*
 Gråspurv *Passer d. domesticus*
 Skovspurv *Passer m. montanus*
 Bogfinke *Fringilla c. coelebs*
 Stillits *Carduelis c. carduelis*
 Grønirisk (Svenske) *Chloris c. chloris*
 Tornirisk *Carduelis c. cannabina*
 Rørspurv *Emberiza s. schoeniclus*
 Gulspurv *Emberiza c. citrinella*
 Bomlærke *Emberiza c. calandra*

Brokol

9,1 tdr. land . Ubeboet . 21. maj.

Gravand *Tadorna tadorna*
 Rødben *Tringa t. totanus*
 Lille regnspove *Numenius ph. phaeopus*
 Stormmåge *Larus c. canus*
 Sanglærke *Alauda a. arvensis*
 Stær *Sturnus v. vulgaris*

Engpiber *Anthus p. pratensis*
 Stenpikker *Oenanthe oe. oenanthe*

Hjortholm

88 tdr. land . Ubeboet . 27. maj.

Gråand *Anas p. platyrhynchos*
 Gravand *Tadorna tadorna*
 Ederfugl *Somateria m. mollissima*
 Toppet skallesluger *Mergus serrator*
 Agerhøne *Perdix p. perdix*
 Vibe *Vanellus vanellus*
 Strandhjejle *Charadrius squatarola*
 Stor præstekrave *Charadrius h. hiaticula*
 Strandskade *Haematopus o. ostralegus*
 Rødben *Tringa t. totanus*
 Islandsk ryle *Calidris c. canutus*
 Almindelig ryle *Calidris a. alpina*
 Hættemåge *Larus r. rivibundus*
 Stormmåge *Larus c. canus*
 Sølvmåge (Havmåge) *Larus a. argentatus*
 Havterne *Sterna paradisaea*
 Tårnfalk *Falco t. tinnunculus*
 Ringdue *Columba p. palumbus*
 Gråkrage *Corvus corone cornix*
 Gøg *Coccyz c. canorus*
 Digesvale *Riparia r. riparia*
 Landsvale *Hirundo r. rustica*
 Sanglærke *Alauda a. arvensis*
 Stær *Sturnus v. vulgaris*
 Gul vipstjert *Motacilla f. flava*
 Hvid vipstjert *Motacilla a. alba*
 Tornsanger *Sylvia c. communis*
 Gærdesanger *Sylvia c. curruca*
 Gulbug *Hippolais icterina*
 Solsort *Turdus m. merula*
 Tornirisk *Carduelis c. cannabina*
 Grønirisk (Svenske) *Chloris c. chloris*
 Gulspurv *Emberiza c. citrinella*

Karlskol

1,2 tdr. land . Ubeboet . 30. maj.

Gravand *Tadorna tadorna*
 Ederfugl *Somateria m. mollissima*
 Gråkrage *Corvus corone cornix*
 Ringdue *Columba p. palumbus*
 Broget fluesnapper *Ficedula h. hypoleuca*
 Tornsanger *Sylvia c. communis*
 Gærdesanger *Sylvia c. curruca*
 Gulspurv *Emberiza c. citrinella*

Mejlsholm

32,4 tdr. land og Yderste Holm 24,8 tdr. land .
Ubeboede . 30. maj.

Gravand *Tadorna tadorna*
Ederfugl *Somateria m. mollissima*
Toppet skallesluger *Mergus serrator*
Agerhøne *Perdix p. perdix*
Ringdue *Columba p. palumbus*
Gøg *Coculus c. canorus*
Gråkrage *Corvus corone cornix*
Vibe *Vanellus vanellus*
Rødben *Tringa t. totanus*
Strandhøjle *Charadrius squatarola*
Strandskade *Haematopus o. ostralegus*
Lille kobbersneppe *Limosa l. lapponica*
Hættemåge *Larus r. ridibundus*
Stormmåge *Larus c. canus*
Sølvmåge (Havmåge) *Larus a. argentatus*
Sanglærke *Alauda a. arvensis*
Stær *Sturnus v. vulgaris*
Tornsanger *Sylvia c. communis*
Gul vipstjert *Motacilla f. flava*
Bomlærke *Emberiza c. calandra*

Hundsholm

2,4 tdr. land . Ubeboet . 31. maj.

Gravand *Tadorna tadorna*
Ederfugl *Somateria m. mollissima*
Toppet skallesluger *Mergus serrator*
Strandskade *Haematopus o. ostralegus*
Stormmåge *Larus c. canus*
Havterne *Sterna paradisaea*
Splitterne (Kentisk t.) *Sterna s. sandvicensis*
Sanglærke *Alauda a. arvensis*
Stær *Sturnus v. vulgaris*
Digesvale *Riparia r. riparia*
Hvid vipstjert *Motacilla a. alba*
Tornsanger *Sylvia c. communis*
Gråspurv *Passer d. domesticus*
Tornirisk *Carduelis c. cannabina*
Grønirisk (Svenske) *Chloris c. chloris*

Vejrø

98,3 tdr. land . Ubeboet . 1.–2. juni.

Gravand *Tadorna tadorna*
Ederfugl *Somateria m. mollissima*
Toppet skallesluger *Mergus serrator*
Vibe *Vanellus vanellus*

Strandskade *Haematopus o. ostralegus*
Mudderklire *Tringa hypoleucos*
Stormmåge *Larus c. canus*
Sølvmåge (Havmåge) *Larus a. argentatus*
Hættemåge *Larus r. ridibundus*
Havterne *Sterna paradisaea*
Tejst *Cephus g. grylle*
Digesvale *Riparia r. riparia*
Landsvale *Hirundo r. rustica*
Stær *Sturnus v. vulgaris*
Gråkrage *Corvus corone cornix*
Mursejler *Apus a. apus*
Tornsanger *Sylvia c. communis*
Gærdesanger *Sylvia c. curruca*
Gulbug *Hippolais icterina*
Hvid vipstjert *Motacilla a. alba*
Bogfinke *Fringilla c. coelebs*
Gulspurv *Emberiza c. citrinella*

Bosserne

13,9 tdr. land . Ubeboet . 2. juni

Stormmåge *Larus c. canus*
Sølvmåge (Havmåge) *Larus a. argentatus*
Havterne *Sterna paradisaea*
Vibe *Vanellus vanellus*
Stor præstekrave *Charadrius h. hiaticula*

Kyholm

30,6 tdr. land . Ubeboet . 2.–3. juni.

Gravand *Tadorna tadorna*
Ederfugl *Somateria m. mollissima*
Toppet skallesluger *Mergus serrator*
Stor præstekrave *Charadrius h. hiaticula*
Strandskade *Haematopus o. ostralegus*
Mudderklire *Tringa hypoleucos*
Stormmåge *Larus c. canus*
Sølvmåge (Havmåge) *Larus a. argentatus*
Svartbag *Larus marinus*
Dværgerterne *Sterna a. albifrons*
Fjordterne *Sterna h. hirundo*
Sanglærke *Alauda a. arvensis*
Stær *Sturnus v. vulgaris*
Digesvale *Riparia r. riparia*
Gøg *Coculus c. canorus*
Tornsanger *Sylvia c. communis*
Gul vipstjert *Motacilla f. flava*
Gråkrage *Corvus corone cornix*
Stenpikker *Oenanthe oe. oenanthe*
Tornirisk *Carduelis c. cannabina*

Hjelm

112 tdr. land . 1 gård . Fyr . 3.–5. juni.

Toppet skallesluger *Mergus serrator*
Vibe *Vanellus vanellus*
Strandskade *Haematopus o. ostralegus*
Rødben *Tringa t. totanus*
Hættemåge *Larus r. ridibundus*
Stormmåge *Larus c. canus*
Sølvmåge (Havmåge) *Larus a. argentatus*
Fjordterne *Sterna h. hirundo*
Tårnfalk *Falco t. tinnunculus*
Gråkrage *Corvus corone cornix*
Digesvale *Riparia r. riparia*
Bysvale *Delichon u. urbica*
Landsvale *Hirundo r. rustica*
Sanglærke *Alauda a. arvensis*
Stær *Sturnus v. vulgaris*
Tornsanger *Sylvia c. communis*
Gulbug *Hippolais icterina*
Solsort *Turdus m. merula*
Stenpikker *Oenanthe oe. oenanthe*
Gul vipstjert *Motacilla f. flava*
Hvid vipstjert *Motacilla a. alba*
Gråspurv *Passer d. domesticus*
Tornirisk *Carduelis c. cannabina*
Gulspurv *Emberiza c. citrinella*
Bomlærke *Emberiza c. calandra*

Tunø

629,4 tdr. land . 1 landsby . 5.–7. juni.

Toppet skallesluger *Mergus serrator*
Fasan *Phasianus colchicus*
Vibe *Vanellus vanellus*
Stor præstekrave *Charadrius h. hiaticula*
Strandskade *Haematopus o. ostralegus*
Stormmåge *Larus c. canus*
Sølvmåge (Havmåge) *Larus a. argentatus*
Svartbag *Larus marinus*
Fjordterne *Sterna h. hirundo*
Gråkrage *Corvus corone cornix*
Rødrygget tornskade *Lanius c. collurio*
Digesvale *Riparia r. riparia*
Bysvale *Delichon u. urbica*
Landsvale *Hirundo r. rustica*
Sanglærke *Alauda a. arvensis*
Stær *Sturnus v. vulgaris*
Gærdesmutte *Troglodytes t. troglodytes*
Sortmejsje *Parus a. ater*

Tornsanger *Sylvia c. communis*
Havesanger *Sylvia b. borin*
Gærdesanger *Sylvia c. curruca*
Gulbug *Hippolais icterina*
Løvsanger *Phylloscopus t. trochilus*
Sangdrossel *Turdus ph. philomelos*
Solsort *Turdus m. merula*
Grå fluesnapper *Muscicapa s. striata*
Hvid vipstjert *Motacilla a. alba*
Gråspurv *Passer d. domesticus*
Skovspurv *Passer m. montanus*
Bogfinke *Fringilla c. coelebs*
Grønirisk (Svenske) *Chloris c. chloris*
Tornirisk *Carduelis c. cannabina*
Gulspurv *Emberiza c. citrinella*
Bomlærke *Emberiza c. calandra*

MELLEM TUNØ OG ENDELAVE:

Sorttænder *Melanitta n. nigra*
Gråænder, måger og terner.

Endelave

2.390 tdr. land . 1 landsby, udflyttergårde og
1 herregård . 7.–11. juni.

Gravand *Tadorna tadorna*
Toppet skallesluger *Mergus serrator*
Fasan *Phasianus colchicus*
Vibe *Vanellus vanellus*
Hjejle *Charadrius a. apricarius*
Stor præstekrave *Charadrius h. hiaticula*
Strandskade *Haematopus o. ostralegus*
Rødben *Tringa t. totanus*
Dobbeltbekkasin (Horsegøg) *Gallinago g. gallinago*
Hættemåge *Larus r. ridibundus*
Stormmåge *Larus c. canus*
Sølvmåge (Havmåge) *Larus a. argentatus*
Dværgterne *Sterna a. albifrons*
Havterne *Sterna paradisaea*
Svartbag *Larus marinus*
Natugle *Strix a. aluco*
Ringdue *Columba p. palumbus*
Mursejler *Apus a. apus*
Gøg *Coccyz c. canorus*
Gråkrage *Corvus corone cornix*
Digesvale *Riparia r. riparia*
Bysvale *Delichon u. urbica*
Landsvale *Hirundo r. rustica*
Sanglærke *Alauda a. arvensis*
Stær *Sturnus v. vulgaris*

Gærdesmutte *Troglodytes t. troglodytes*
 Jernspurv *Prunella m. modularis*
 Musvit *Parus m. major*
 Blåmejse *Parus c. caeruleus*
 Tornsanger *Sylvia c. communis*
 Gærdesanger *Sylvia c. curruca*
 Havesanger *Sylvia b. borin*
 Gulbug *Hippolais icterina*
 Kærdsanger *Acrocephalus palustris*
 Drosselrørsanger *Acrocephalus a. arundinaceus*
 Sivsanger *Acrocephalus schoenobaenus*
 Løvsanger *Phylloscopus t. trochilus*
 Skovsanger *Phylloscopus sibilatrix*
 Engpiber *Anthus p. pratensis*
 Skovpiber *Anthus t. trivialis*
 Gul vipstjert *Motacilla f. flava*
 Hvid vipstjert *Motacilla a. alba*
 Sangdrossel *Turdus ph. philomelos*
 Solsort *Turdus m. merula*
 Stenpikker *Oenanthe oe. oenanthe*
 Gråspurv *Passer d. domesticus*
 Skovspurv *Passer m. montanus*
 Bogfinke *Fringilla c. coelebs*
 Stillits *Carduelis c. carduelis*
 Grønirisk (Svenske) *Chloris c. chloris*
 Tornirisk *Carduelis c. cannabina*
 Gulspurv *Emberiza c. citrinella*
 Bomlærke *Emberiza c. calandra*

Hjarnø

566 tdr. land . 1 landsby . 12.–14. juni.

Gravand *Tadorna tadorna*
 Toppet skallesluger *Mergus serrator*
 Vibe *Vanellus vanellus*
 Stor præstekrave *Charadrius h. hiaticula*
 Strandskade *Haematopus o. ostralegus*
 Rødben *Tringa t. totanus*
 Almindelig ryle *Calidris a. alpina*
 Hættemåge *Larus r. ridibundus*
 Stormmåge *Larus c. canus*
 Sølvmåge (Havmåge) *Larus a. argentatus*
 Svartbag *Larus marinus*
 Dværgterne *Sterna a. albifrons*
 Fjordterne *Sterna h. hirundo*
 Havterne *Sterna paradisaea*
 Fiskehejre *Ardea c. cinerea*
 Ringdue *Columba p. palumbus*
 Skade *Pica p. pica*
 Gråkrage *Corvus corone cornix*

Digesvale *Riparia r. riparia*
 Bysvale *Delichon u. urbica*
 Landsvale *Hirundo r. rustica*
 Sanglærke *Alauda a. arvensis*
 Stær *Sturnus v. vulgaris*
 Gærdesmutte *Troglodytes t. troglodytes*
 Jernspurv *Prunella m. modularis*
 Musvit *Parus m. major*
 Tornsanger *Sylvia c. communis*
 Gærdesanger *Sylvia c. curruca*
 Havesanger *Sylvia b. borin*
 Gulbug *Hippolais icterina*
 Engpiber *Anthus p. pratensis*
 Gul vipstjert *Motacilla f. flava*
 Hvid vipstjert *Motacilla a. alba*
 Solsort *Turdus m. merula*
 Gråspurv *Passer d. domesticus*
 Skovspurv *Passer m. montanus*
 Bogfinke *Fringilla c. coelebs*
 Tornirisk *Carduelis c. cannabina*
 Gulspurv *Emberiza c. citrinella*
 Bomlærke *Emberiza c. calandra*

Alrø

1.368,3 tdr. land . 1 landsby . 14.–16. juni

Gravand *Tadorna tadorna*
 Vibe *Vanellus vanellus*
 Stor præstekrave *Charadrius h. hiaticula*
 Strandskade *Haematopus o. ostralegus*
 Rødben *Tringa t. totanus*
 Hættemåge *Larus r. ridibundus*
 Stormmåge *Larus c. canus*
 Svartbag *Larus marinus*
 Dværgterne *Sterna a. albifrons*
 Fiskehejre *Ardea c. cinerea*
 Skade *Pica p. pica*
 Gråkrage *Corvus corone cornix*
 Mursejler *Apus a. apus*
 Bysvale *Delichon u. urbica*
 Landsvale *Hirundo r. rustica*
 Sanglærke *Alauda a. arvensis*
 Stær *Sturnus v. vulgaris*
 Gærdesmutte *Troglodytes t. troglodytes*
 Jernspurv *Prunella m. modularis*
 Musvit *Parus m. major*
 Blåmejse *Parus c. caeruleus*
 Tornsanger *Sylvia c. communis*
 Gærdesanger *Sylvia c. curruca*
 Havesanger *Sylvia b. borin*
 Gulbug *Hippolais icterina*

Løvsanger *Phylloscopus t. trochilus*
 Engpiber *Anthus p. pratensis*
 Gul vipstjert *Motacilla f. flava*
 Hvid vipstjert *Motacilla a. alba*
 Solsort *Turdus m. merula*
 Grå fluesnapper *Muscicapa s. striata*
 Gråspurv *Passer d. domesticus*
 Skovspurv *Passer m. montanus*
 Bogfinke *Fringilla c. coelebs*
 Stillits *Carduelis c. carduelis*
 Grønirisk (Svenske) *Chloris c. chloris*
 Tornirisk *Carduelis c. cannabina*
 Gulspurv *Emberiza c. citrinella*
 Bomlærke *Emberiza c. calandra*

Vårsø

102,9 tdr. land . 1 gård . 16. juni

Toppet skallesluger *Mergus serrator*
 Agerhøne *Perdix p. perdix*
 Fasan *Phasianus colchius*
 Vibe *Vanellus vanellus*
 Stor præstekrave *Charadrius h. hiaticula*
 Strandskade *Haematopus o. ostralegus*
 Rødben *Tringa t. totanus*
 Hættemåge *Larus r. ridibundus*
 Stormmåge *Larus c. canus*
 Ringdue *Columba p. palumbus*
 Tårnfalk *Falco t. tinnunculus*
 Fiskehejre *Ardea c. cinerea*
 Gråkrage *Corvus corone cornix*
 Bysvale *Delichon u. urbica*
 Landsvale *Hirundo r. rustica*
 Sanglærke *Alauda a. arvensis*
 Stær *Sturnus v. vulgaris*
 Gærdesmutte *Troglodytes t. troglodytes*
 Jernspurv *Prunella m. modularis*
 Musvit *Parus m. major*
 Sortmejse *Parus a. ater*
 Tornsanger *Sylvia c. communis*
 Havesanger *Sylvia b. borin*
 Munk *Sylvia a. atricapilla*
 Gulbug *Hippolais icterina*
 Løvsanger *Phylloscopus t. trochilus*
 Kærsanger *Acrocephalus palustris*
 Sivsanger *Acrocephalus schoenobaenus*
 Solsort *Turdus m. merula*
 Gråspurv *Passer d. domesticus*
 Bogfinke *Fringilla c. coelebs*
 Grønirisk (Svenske) *Chloris c. chloris*

Tornirisk *Carduelis c. cannabina*
 Rørspurv *Emberiza s. schoeniclus*
 Gulspurv *Emberiza c. citrinella*

Vårsø Kalv

5,9 tdr. land . Ubeboet . 16. juni

Rødben *Tringa t. totanus*
 Strandskade *Haematopus o. ostralegus*
 Hættemåge *Larus r. ridibundus*
 Stormmåge *Larus c. canus*
 Svartbag *Larus marinus*
 Stær *Sturnus v. vulgaris*

Langøerne

2,8 tdr. land . Ubeboede . 16. juni

Toppet skallesluger *Mergus serrator*
 Vibe *Vanellus vanellus*
 Stor præstekrave *Charadrius h. hiaticula*
 Strandskade *Haematopus o. ostralegus*
 Almindelig ryle *Calidris a. alpina*
 Hættemåge *Larus r. ridibundus*
 Stormmåge *Larus c. canus*
 Dværgterne *Sterna a. albifrons*
 Havterne *Sterna paradisaea*
 Sanglærke *Alauda a. arvensis*

Æbelø

375 tdr. land . 4 beboelser . Fyr . 17.-21. juni

Gravand *Tadorna tadorna*
 Toppet skallesluger *Mergus serrator*
 Stor præstekrave *Charadrius h. hiaticula*
 Strandskade *Haematopus o. ostralegus*
 Stor regnspeve *Numenius a. arquata*
 Hættemåge *Larus r. ridibundus*
 Svartbag *Larus marinus*
 Dværgterne *Sterna a. albifrons*
 Fjordterne *Sterna h. hirundo*
 Fiskehejre *Ardea c. cinerea*
 Fasan *Phasianus colchius*
 Tårnfalk *Falco t. tinnunculus*
 Musvåge *Buteo b. buteo*
 Ringdue *Columba p. palumbus*
 Skovskade *Garrulus g. glandarius*
 Skade *Pica p. pica*
 Gråkrage *Corvus corone cornix*
 Digesvale *Riparia r. riparia*
 Sanglærke *Alauda a. arvensis*

Stær *Sturnus v. vulgaris*
 Gærdesmutte *Troglodytes t. troglodytes*
 Musvit *Parus m. major*
 Blåmejse *Parus c. caeruleus*
 Sortmejse *Parus a. ater*
 Gærdesanger *Sylvia c. curruca*
 Munk *Sylvia a. atricapilla*
 Løvsanger *Phylloscopus t. trochilus*
 Skovsanger *Phylloscopus sibilatrix*
 Fuglekonge *Regulus c. regulus*
 Sangdrossel *Turdus ph. philomelos*
 Solsort *Turdus m. merula*
 Rødstjert *Phoenicurus p. phoenicurus*
 Rødhals *Erithacus r. rubecula*
 Bogfinke *Fringilla c. coelebs*
 Tornirisk *Carduelis c. canabina*
 Grønirisk (Svenske) *Chloris c. chloris*
 Gulspurv *Emberiza c. citrinella*

MELLEME ÆBELØ OG FÆNØ:
 Sortand *Melanitta n. nigra*
 Fløjsand *Melanitta f. fusca*
 Splitterne (Kentisk t.) *Sterna s. sandvicensis*
 Stork *Ciconia c. ciconia*

Fænø

716,8 tdr. land . 17 beboelser . Hotel .
21.–23. juni.

Gråand *Anas p. platyrhynchos*
 Fasan *Phasianus colchicus*
 Vibe *Vanellus vanellus*
 Stor regnspøve *Numenius arquata*
 Rødben *Tringa t. totanus*
 Hættemåge *Larus r. ridibundus*
 Stormmåge *Larus c. canus*
 Dværgterne *Sterna a. albifrons*
 Fjordterne *Sterna h. hirundo*
 Splitterne (Kentisk t.) *Sterna s. sandvicensis*
 Fiskehejre *Ardea c. cinerea*
 Huldue *Columba oenas*
 Ringdue *Columba p. palumbus*
 Mursejler *Apus a. apus*
 Grønspætte *Picus v. viridis*
 Skovskade *Garrulus g. glandarius*
 Skade *Pica p. pica*
 Gråkrage *Corvus corone cornix*
 Digesvale *Riparia r. riparia*
 Bysvale *Delichon u. urbica*
 Landsvale *Hirundo r. rustica*
 Spættemejse *Sitta europaea*

Sanglærke *Alauda a. arvensis*
 Stær *Sturnus v. vulgaris*
 Gærdesmutte *Troglodytes t. troglodytes*
 Jernspurv *Prunella m. modularis*
 Musvit *Parus m. major*
 Blåmejse *Parus c. caeruleus*
 Sumpmejse *Parus p. palustris*
 Tornsanger *Sylvia c. communis*
 Gærdesanger *Sylvia c. curruca*
 Munk *Sylvia a. atricapilla*
 Kærsanger *Acrocephalus palustris*
 Løvsanger *Phylloscopus t. trochilus*
 Hvid vipstjert *Motacilla a. alba*
 Sangdrossel *Turdus ph. philomelos*
 Solsort *Turdus m. merula*
 Rødhals *Erithacus r. rubecula*
 Rødstjert *Phoenicurus p. phoenicurus*
 Gråspurv *Passer d. domesticus*
 Bogfinke *Fringilla c. coelebs*
 Tornirisk *Carduelis c. canabina*
 Gulspurv *Emberiza c. citrinella*

Fænø Kalv

8,7 tdr. land . Ubeboet . 23. juni

Stormmåge *Larus c. canus*
 Svartbag *Larus marinus*
 Dværgterne *Sterna a. albifrons*
 Fjordterne *Sterna h. hirundo*
 Splitterne (Kentisk t.) *Sterna s. sandvicensis*
 Rødben *Tringa t. totanus*
 Stær *Sturnus v. vulgaris*
 Digesvale *Riparia r. riparia*
 Engpiber *Anthus p. pratensis*
 Hvid vipstjert *Motacilla a. alba*

Brandsø

396,6 tdr. land . 9 beboelser . 24. juni.

Gravand *Tadorna tadorna*
 Toppet skallesluger *Mergus serrator*
 Fasan *Phasianus colchicus*
 Vibe *Vanellus vanellus*
 Stor præstekrave *Charadrius h. hiaticula*
 Rødben *Tringa t. totanus*
 Stor regnspøve *Numenius a. arquata*
 Dobbeltbekkasin (Horsegøg) *Gallinago g. gallinago*
 Hættemåge *Larus r. ridibundus*
 Stormmåge *Larus c. canus*
 Dværgterne *Sterna a. albifrons*

Fjordterne *Sterna h. hirundo*
 Splitterne (Kentisk t.) *Sterna s. sandvicensis*
 Fiskehejre *Ardea c. cinerea*
 Ringdue *Columba p. palumbus*
 Gråkrage *Corvus corone cornix*
 Rødrygget tornskade *Lanius c. collurio*
 Digesvale *Riparia r. riparia*
 Landsvale *Hirundo r. rustica*
 Sanglærke *Alauda a. arvensis*
 Stær *Sturnus v. vulgaris*
 Gærdesmutte *Troglodytes t. troglodytes*
 Jernspurv *Prunella m. modularis*
 Musvit *Parus m. major*
 Sortmejse *Parus a. ater*
 Tornsanger *Sylvia c. communis*
 Gærdesanger *Sylvia c. curruca*
 Munk *Sylvia a. atricapilla*
 Havesanger *Sylvia b. borin*
 Gulbug *Hippolais icterina*
 Løvsanger *Phylloscopus t. trochilus*
 Sivsanger *Acrocephalus schoenobaenus*
 Engpiber *Anthus p. pratensis*
 Gul vipstjert *Motacilla f. flava*
 Hvid vipstjert *Motacilla a. alba*
 Sangdrossel *Turdus ph. philomelos*
 Solsort *Turdus m. merula*
 Rødhals *Erithacus r. rubecula*
 Gråspurv *Passer d. domesticus*
 Bogfinke *Fringilla c. coelebs*
 Grønirisk (Svenske) *Chloris c. chloris*
 Tornirisk *Carduelis c. cannabina*
 Gulspurv *Emberiza c. citrinella*
 Rørsurv *Emberiza s. shoeniclus*

Ved Wedelsborg bl. a. Kærnebider *Coccothraustes c. coccothraustes*, Huldue *Columba oenas* og Tårnfalk *Falco t. tinnunculus*

ASSENS . 25.–27. JUNI:

Bl. a. Toplærke *Galerida c. cristata*

Torø

118,3 tdr. land . 1 gård . 27. juni

Vibe *Vanellus vanellus*
 Stor præstekrave *Charadrius h. hiaticula*
 Strandskade *Haematopus o. ostralegus*
 Rødben *Tringa t. totanus*
 Stor regnspove *Numenius a. arquata*
 Hættemåge *Larus r. ridibundus*
 Stormmåge *Larus c. canus*

Dværgterne *Sterna a. albifrons*
 Havterne *Sterna paradisaea*
 Gøg *Coccyz c. canorus*
 Digesvale *Riparia r. riparia*
 Gråkrage *Corvus corone cornix*
 Sanglærke *Alauda a. arvensis*
 Stær *Sturnus v. vulgaris*
 Gul vipstjert *Motacilla f. flava*
 Hvid vipstjert *Motacilla a. alba*
 Stenpikker *Oenanthe oe. oenanthe*
 Tornsanger *Sylvia c. communis*
 Gærdesanger *Sylvia c. curruca*
 Solsort *Turdus m. merula*
 Bogfinke *Fringilla c. coelebs*
 Grønirisk (Svenske) *Chloris c. chloris*
 Tornirisk *Carduelis c. cannabina*

Illumø

153,4 tdr. land . 3 beboelser . 27.–29. juni.

Gråand *Anas p. platyrhynchos*
 Toppet skallesluger *Mergus serrator*
 Vibe *Vanellus vanellus*
 Stor præstekrave *Charadrius h. hiaticula*
 Strandskade *Haematopus o. ostralegus*
 Rødben *Tringa t. totanus*
 Stor regnspove *Numenius a. arquata*
 Hættemåge *Larus r. ridibundus*
 Stormmåge *Larus c. canus*
 Sølvmåge (Havmåge) *Larus a. argentatus*
 Dværgterne *Sterna a. albifrons*
 Havterne *Sterna paradisaea*
 Digesvale *Riparia r. riparia*
 Sanglærke *Alauda a. arvensis*
 Stær *Sturnus v. vulgaris*
 Gul vipstjert *Motacilla f. flava*
 Hvid vipstjert *Motacilla a. alba*
 Stenpikker *Oenanthe oe. oenanthe*
 Tornirisk *Carduelis c. cannabina*

Vigø

34,7 tdr. land . Ubeboet . 29. juni

Gravand *Tadorna tadorna*
 Toppet skallesluger *Mergus serrator*
 Vibe *Vanellus vanellus*
 Stor præstekrave *Charadrius h. hiaticula*
 Strandskade *Haematopus o. ostralegus*
 Rødben *Tringa t. totanus*
 Stormmåge *Larus c. canus*
 Svartbag *Larus marinus*

Dværgterne *Sterna a. albifrons*
Havterne *Sterna paradisaea*
Digesvale *Riparia r. riparia*
Sanglærke *Alauda a. arvensis*
Stær *Sturnus v. vulgaris*
Engpiber *Anthus p. pratensis*
Hvid vipstjert *Motacilla a. alba*
Stenpikker *Oenanthe oe. oenanthe*
Tornirisk *Carduelis c. cannabina*

SVENDBORG HAVN 30. JUNI:

Sort rødstjert *Phoenicurus ochroros gibraltariensis*

Bogø

1.106,5 tdr. land . 1 landsby . Fyr .
29. maj 1927.

Gravand *Tadorna tadorna*
Gråstrubet lappedykker *Podiceps g. griseigena*
Blishøne *Fulica a. atra*
Vibe *Vanellus vanellus*
Stor præstekrave *Charadrius h. hiaticula*
Strandskade *Haematopus o. ostralegus*
Rødben *Tringa t. totanus*
Dobbeltbekkasin (Horsegøg) *Gallinago g. gallinago*
Hættemåge *Larus r. ridibundus*
Stormmåge *Larus c. canus*
Dværgterne *Sterna a. albifrons*
Fjordterne *Sterna h. hirundo*
Havterne *Sterna paradisaea*
Ringdue *Columba p. palumbus*
Gråkrage *Corvus corone cornix*
Sanglærke *Alauda a. arvensis*
Stær *Sturnus v. vulgaris*
Digesvale *Riparia r. riparia*
Bysvale *Delichon u. urbica*
Landsvale *Hirundo r. rustica*
Engpiber *Anthus p. pratensis*
Tornsanger *Sylvia c. communis*
Gulbug *Hippolais icterina*
Sivsanger *Acrocephalus schoenobaenus*
Stenpikker *Oenanthe oe. oenanthe*

EFTERÅRSREJSEN 1922

1. SEPTEMBER – 11. OKTOBER.

FRA KERTEMINDE TIL NAKSKOV:

Ederfugl *Somateria m. mollissima*
Sortand *Melanitta n. nigra*

Stormmåge *Larus c. canus*
Sølvmåge (Havmåge) *Larus a. argentatus*
Sildemåge *Larus f. fuscus*
Svartbag *Larus marinus*
Fjordterne *Sterna h. hirundo*

Slotø

34,6 tdr. land . 1 gård . 3.–4. september.

Krikand *Anas c. crecca*
Vibe *Vanellus vanellus*
Stor præstekrave *Charadrius h. hiaticula*
Islandsk ryle *Calidris c. canutus*
Mudderklire *Tringa hypoleucos*
Stormmåge *Larus c. canus*
Svartbag *Larus marinus*
Landsvale *Hirundo r. rustica*
Sanglærke *Alauda a. arvensis*
Gråkrage *Corvus corone cornix*
Gul vipstjert *Motacilla f. flava*
Hvid vipstjert *Motacilla a. alba*
Stenpikker *Oenanthe oe. oenanthe*

Vejlø

68,3 tdr. land . 1 gård . 5. september.

Krikand *Anas c. crecca*
Pibeand *Anas penelope*
Vibe *Vanellus vanellus*
Hjejle *Charadrius a. apricarius*
Dobbeltbekkasin (Horsegøg) *Gallinago g. gallinago*
Stormmåge *Larus c. canus*
Svartbag *Larus marinus*
Tårnfalk *Falco t. tinnunculus*
Landsvale *Hirundo r. rustica*
Stær *Sturnus v. vulgaris*
Stenpikker *Oenanthe oe. oenanthe*
Bynkefugl *Saxicola rubetra*
Gul vipstjert *Motacilla f. flava*
Hvid vipstjert *Motacilla a. alba*
Gråspurv *Passer d. domesticus*
Tornirisk *Carduelis c. cannabina*

Enehøje Ø

180,1 tdr. land . 1 gård . 5. september.

Mudderklire *Tringa hypoleucos*
Spurvehøg *Accipiter n. nisus*
Skarv *Phalacrocorax carbo*
Landsvale *Hirundo r. rustica*

Sanglærke *Alauda a. arvensis*
Solsort *Turdus m. merula*
Gråspurv *Passer d. domesticus*
Tornirisk *Carduelis c. cannabina*

MELLEM ENEHØJE OG VEJRØ.

Hættemåge *Larus r. ridibundus*
Stormmåge *Larus c. canus*
Svartbag *Larus marinus*
Skarv *Phalacrocorax carbo*

Vejrø

283,7 tdr. land . 1 landsby . Fyr .
6.–8. september.

Krikand *Anas c. crecca*
Sortand *Melanitta n. nigra*
Toppet skallesluger *Mergus serrator*
Vibe *Vanellus vanellus*
Stor præstekrave *Charadrius h. hiaticula*
Mudderklire *Tringa hypoleucos*
Fiskehejre *Ardea c. cinerea*
Stormmåge *Larus c. canus*
Svartbag *Larus marinus*
Spurvehøg *Accipiter n. nisus*
Gråkrage *Corvus corone cornix*
Sanglærke *Alauda a. arvensis*
Stær *Sturnus v. vulgaris*
Digesvale *Riparia r. riparia*
Bysvale *Delichon u. urbica*
Landsvale *Hirundo r. rustica*
Træløber *Certhia familiaris*
Gul vipstjert *Motacilla f. flava*
Hvid vipstjert *Motacilla a. alba*
Solsort *Turdus m. merula*
Stenpikker *Oenanthe oe. oenanthe*
Rødstjert *Phoenicurus p. phoenicurus*
Rødhals *Erithacus r. rubecula*
Bynkefugl *Saxicola rubetra*
Broget fluesnapper *Ficedula h. hypoleuca*
Gråspurv *Passer d. domesticus*
Bogfinke *Fringilla c. coelebs*
Bomlærke *Emberiza c. calandra*

Rågø

150,5 tdr. land . 6 beboelser . 8. september.

Krikand *Anas c. crecca*
Gråand *Anas p. platyrhynchos*
Gravand *Tadorna tadorna*

Vibe *Vanellus vanellus*
Stor præstekrave *Charadrius h. hiaticula*
Strandskade *Haematopus o. ostralegus*
Almindelig ryle *Calidris a. alpina*
Rødben *Tringa t. totanus*
Hættemåge *Larus r. ridibundus*
Svartbag *Larus marinus*
Fiskehejre *Ardea c. cinerea*
Gråkrage *Corvus corone cornix*
Landsvale *hirundo r. rustica*
Sanglærke *Alauda a. arvensis*
Stær *Sturnus v. vulgaris*
Hvid vipstjert *Motacilla a. alba*
Stenpikker *Oenanthe oe. oenanthe*
Tornirisk *Carduelis c. cannabina*
Gråspurv *Passer d. domesticus*

Fejø

SAMMEN MED SKALØ

3.092,3 tdr. land . 2 landsbyer . 4 samlinger
huse . 8.–12. september.

Gråand *Anas p. platyrhynchos*
Vibe *Vanellus vanellus*
Mudderklire *Tringa hypoleucos*
Hættemåge *Larus r. ridibundus*
Stormmåge *Larus c. canus*
Sølvmåge (Havmåge) *Larus a. argentatus*
Svartbag *Larus marinus*
Skarv *Phalacrocorax carbo*
Gråstrubet lappedykker *Podiceps g. griseigena*
Agerhøne *Perdix p. perdix*
Digesvale *Riparia r. riparia*
Landsvale *Hirundo r. rustica*
Sanglærke *Alauda a. arvensis*
Stær *Sturnus v. vulgaris*
Musvit *Parus m. major*
Tornsanger *Sylvia c. communis*
Solsort *Turdus m. merula*
Gul vipstjert *Motacilla f. flava*
Hvid vipstjert *Motacilla a. alba*
Stenpikker *Oenanthe oe. oenanthe*
Engpiber *Anthus p. pratensis*
Grå fluesnapper *Muscicapa s. striata*
Gråspurv *Passer d. domesticus*
Skovspurv *Passer m. montanus*
Bogfinke *Fringilla c. coelebs*
Stillits *Carduelis c. carduelis*
Tornirisk *Carduelis c. cannabina*
Gulspurv *Emberiza c. citrinella*
Bomlærke *Emberiza c. calandra*

Skalø

Ca. 200 tdr. land . 5 beboelser . 9. september.

Pibeand *Anas penelope*

Vibe *Vanellus vanellus*

Hjejle *Charadrius a. apricarius*

Stor præstekrave *Charadrius h. hiaticula*

Mudderklire *Tringa hypoleucos*

Lille kobbersnepe *Limosa l. lapponica*

Islandsk ryle *Calidris c. canutus*

Almindelig ryle *Calidris a. alpina*

Gråstrubet lappedykker *Podiceps g. griseigena*

Skarv *Phalacrocorax carbo*

Hættemåge *Larus r. ridibundus*

Svartbag *Larus marinus*

Spurvehøg *Accipiter n. nisus*

Gøg *Coccyz c. canorus*

Sanglærke *Alauda a. arvensis*

Stær *Sturnus v. vulgaris*

Engpiber *Anthus p. pratensis*

Gråspurv *Passer d. domesticus*

Tornirisk *Carduelis c. cannabina*

Gulspurv *Emberiza c. citrinella*

Askø

506,8 tdr. land . 1 landsby . 12.–13. september.

Gråand *Anas p. platyrhynchos*

Pibeand *Anas penelope*

Krikand *Anas c. crecca*

Spidsand *Anas a. acuta*

Vibe *Vanellus vanellus*

Hjejle *Charadrius a. apricarius*

Rødben *Tringa t. totanus*

Svaleklire *Tringa ochropus*

Brushane *Philomachus pugnax*

Almindelig ryle *Calidris a. alpina*

Dobbeltbekkasin (Horsegøg) *Gallinago g.*

gallinago

Hættemåge *Larus r. ridibundus*

Svartbag *Larus marinus*

Fiskehejre *Ardea c. cinerea*

Spurvehøg *Accipiter n. nisus*

Musvåge *Buteo b. buteo*

Gråkrage *Corvus corone cornix*

Rødrygget tornskade *Lanius c. collurio*

Digesvale *Riparia r. riparia*

Bysvale *Delichon u. urbica*

Landsvale *Hirundo r. rustica*

Sanglærke *Alauda a. arvensis*

Stær *Sturnus v. vulgaris*

Engpiber *Anthus p. pratensis*

Gul vipstjert *Motacilla f. flava*

Hvid vipstjert *Motacilla a. alba*

Stenpikker *Oenanthe oe. oenanthe*

Gråspurv *Passer d. domesticus*

Bogfinke *Fringilla c. coelebs*

Tornirisk *Carduelis c. cannabina*

Rørspurv *Emberiza s. schoeniclus*

Gulspurv *Emberiza c. citrinella*

Lilleø

156,2 tdr. land . 10 beboelser . 13. september.

Toppet skallesluger *Mergus serrator*

Svartbag *Larus marinus*

Gråspurv *Passer d. domesticus*

Bandholm og

Knuthenborg park

14. september.

Vibe *Vanellus vanellus*

Fasan *Phasianus colchicus*

Hættemåge *Larus r. ridibundus*

Svartbag *Larus marinus*

Fiskehejre *Ardea c. cinerea*

Ringdue *Columba p. palumbus*

Landsvale *Hirundo r. rustica*

Stær *Sturnus v. vulgaris*

Hvid vipstjert *Motacilla a. alba*

Sumpmejse *Parus p. palustris*

Gråspurv *Passer d. domesticus*

Bogfinke *Fringilla c. coelebs*

Stillits *Carduelis c. carduelis*

Tornirisk *Carduelis c. cannabina*

Gulspurv *Emberiza c. citrinella*

Lindholm

17,5 tdr. land . 2 beboelser . 14. september.

Vibe *Vanellus vanellus*

Mudderklire *Tringa hypoleucos*

Stormmåge *Larus c. canus*

Svartbag *Larus marinus*

Ringdue *Columba p. palumbus*

Gråkrage *Corvus corone cornix*

Stær *Sturnus v. vulgaris*

Landsvale *Hirundo r. rustica*

Gærdesmutte *Troglodytes t. troglodytes*

Sangdrossel *Turdus ph. philomelos*

Engpiber *Anthus p. pratensis*
Tornirisk *Carduelis c. cannabina*

Femø

2.065 tdr. land . 2 landsbyer .
15.–22. september.

Vibe *Vanellus vanellus*
Hættemåge *Larus r. ridibundus*
Stormmåge *Larus c. canus*
Sølvmåge (Havmåge) *Larus a. argentatus*
Svartbag *Larus marinus*
Tårnfalk *Falco t. tinnunculus*
Spurvehøg *Accipiter n. nisus*
Digesvale *Riparia r. riparia*
Bysvale *Delichon u. urbica*
Landsvale *Hirundo r. rustica*
Sanglærke *Alauda a. arvensis*
Stær *Sturnus v. vulgaris*
Gærdesmutte *Troglodytes t. troglodytes*
Musvit *Parus m. major*
Engpiber *Anthus p. pratensis*
Hvid vipstjert *Motacilla a. alba*
Stenpikker *Oenanthe oe. oenanthe*
Rødstjert *Phoenicurus p. phoenicurus*
Solsort *Turdus m. merula*
Gråspurv *Passer d. domesticus*
Skovspurv *Passer m. montanus*
Bogfinke *Fringilla c. coelebs*
Stillits *Carduelis c. carduelis*
Grønirisk (Svenske) *Chloris c. chloris*
Tornirisk *Carduelis c. cannabina*
Gulspurv *Emberiza c. citrinella*
Bomlærke *Emberiza c. calandra*

Vigsø

28,4 tdr. land . Ubeboet . 22. september.

Vibe *Vanellus vanellus*
Hjejle *Charadrius a. apricarius*
Strandhjejle *Charadrius squatarola*
Mudderklire *Tringa hypoleucos*
Almindelig ryle *Calidris a. alpina*
Stormmåge *Larus c. canus*
Svartbag *Larus marinus*
Fiskehejre *Ardea c. cinerea*
Spurvehøg *Accipiter n. nisus*
Musvåge *Buteo b. buteo*
Ringdue *Columba p. palumbus*
Skade *Pica p. pica*

Gråkrage *Corvus corone cornix*
Landsvale *Hirundo r. rustica*
Musvit *Parus m. major*
Blåmejse *Parus c. caeruleus*
Sortmejse *Parus a. ater*
Engpiber *Anthus p. pratensis*
Hvid vipstjert *Motacilla a. alba*
Sanglærke *Alauda a. arvensis*
Stenpikker *Oenanthe oe. oenanthe*
Gråspurv *Passer d. domesticus*
Tornirisk *Carduelis c. cannabina*
Bogfinke *Fringilla c. coelebs*

Masnedø

280 tdr. land . 1 gård og en del huse .
22.–24. september.

Vibe *Vanellus vanellus*
Stor regnspøve *Numenius a. arquata*
Mudderklire *Tringa hypoleucos*
Hættemåge *Larus r. ridibundus*
Stormmåge *Larus c. canus*
Svartbag *Larus marinus*
Huldue *Columba oenas*
Gråkrage *Corvus corone cornix*
Landsvale *Hirundo r. rustica*
Stær *Sturnus v. vulgaris*
Sanglærke *Alauda a. arvensis*
Engpiber *Anthus p. pratensis*
Gul vipstjert *Motacilla f. flava*
Hvid vipstjert *Motacilla a. alba*
Gråspurv *Passer d. domesticus*
Tornirisk *Carduelis c. cannabina*

Dyrefoden

2 tdr. land . Ubeboet . 24. september.

Knortegås *Branta bernicla*
Bramgås *Branta leucopsis*
Spurvehøg *Accipiter n. nisus*
Fiskeørn *Pandion h. haliaetus*
Svartbag *Larus marinus*
Skovskade *Garrulus g. glandarius*
Sanglærke *Alauda a. arvensis*
Gærdesmutte *Troglodytes t. troglodytes*
Løvsanger *Phylloscopus t. trochilus*
Engpiber *Anthus p. pratensis*
Rødhals *Erithacus r. rubecula*
Blåmejse *Parus c. caeruleus*
Tornirisk *Carduelis c. cannabina*

Bogø

2.361,3 tdr. land . 313 beboelser .
25.–30. september.

Pibeand *Anas penelope*
Sædgås *Anser f. fabalis*
Vibe *Vanellus vanellus*
Strandskade *Haematopus o. ostralegus*
Grønbenet rørhøne *Gallinula c. chloropus*
Hættemåge *Larus r. ridibundus*
Stormmåge *Larus c. canus*
Sølvmåge (Havmåge) *Larus a. argentatus*
Svartbag *Larus marinus*
Fiskehejre *Ardea c. cinerea*
Musvåge *Buteo b. buteo*
Spurvehøg *Accipiter n. nisus*
Ringdue *Columba p. palumbus*
Skovskade *Garrulus g. glandarius*
Allike *Corvus m. monedula*
Gråkrage *Corvus corone cornix*
Landsvale *Hirundo r. rustica*
Sanglærke *Alauda a. arvensis*
Stær *Sturnus v. vulgaris*
Gærdesmutte *Troglodytes t. troglodytes*
Musvit *Parus m. major*
Blåmejse *Parus c. caeruleus*
Sortmejse *Parus a. ater*
Halemejse *Aegithalos c. caudatus*
Fuglekonge *Regulus r. regulus*
Engpiber *Anthus p. pratensis*
Hvid vipstjert *Motacilla a. alba*
Solsort *Turdus m. merula*
Rødhals *Erithacus r. rubecula*
Gråspurv *Passer d. domesticus*
Skovspurv *Passer m. montanus*
Bogfinke *Fringilla c. coelebs*
Kvækerfinke *Fringilla montifringilla*
Stillits *Carduelis c. carduelis*
Grønirisk (Svenske) *Chloris c. chloris*
Tornirisk *Carduelis c. cannabina*
Gulspurv *Emberiza c. citrinella*

Farø

160,8 tdr. land . 3 gårde.
Kragetinget . 0,5 tdr. land . Ubeboet .
30. september–1. oktober.

Gråand *Anas p. platyrhynchos*
Sortand *Melanitta n. nigra*
Toppet skallesluger *Mergus serrator*
Vibe *Vanellus vanellus*

Islandsk ryle *Calidris c. canutus*
Stor regnspove *Numenius a. arquata*
Hættemåge *Larus r. ridibundus*
Stormmåge *Larus c. canus*
Svartbag *Larus marinus*
Fiskehejre *Ardea c. cinerea*
Dværgfalk *Falco columbarius aesalon*
Spurvehøg *Accipiter n. nisus*
Musvåge *Buteo b. buteo*
Skade *Pica p. pica*
Allike *Corvus m. monedula*
Gråkrage *Corvus corone cornix*
Sortkrage *Corvus c. corone*
Sanglærke *Alauda a. arvensis*
Stær *Sturnus v. vulgaris*
Blåmejse *Parus c. caeruleus*
Engpiber *Anthus p. pratensis*
Hvid vipstjert *Motacilla a. alba*
Gråspurv *Passer d. domesticus*
Skovspurv *Passer m. montanus*
Tornirisk *Carduelis c. cannabina*
Gulspurv *Emberiza c. citrinella*

Lilleø

8,1 tdr. land . Ubeboet . 2. oktober.

Gråand *Anas p. platyrhynchos*
Pibeand *Anas penelope*
Krikand *Anas c. crecca*
Sortand *Melanitta n. nigra*
Strandhjejle *Charadrius squatarola*
Mudderklire *Tringa hypoleucos*
Sølvmåge (Havmåge) *Larus a. argentatus*
Svartbag *Larus marinus*
Gråkrage *Corvus corone cornix*
Landsvale *Hirundo r. rustica*
Sanglærke *Alauda a. arvensis*
Engpiber *Anthus p. pratensis*
Tornirisk *Carduelis c. cannabina*
Rørspurv *Emberiza s. schoeniclus*

Tærø

312,9 tdr. land . 1 gård. 4 huse . 2.–3. oktober.

Gråand *Anas p. platyrhynchos*
Krikand *Anas c. crecca*
Toppet skallesluger *Mergus serrator*
Agerhøne *Perdix p. perdix*
Vibe *Vanellus vanellus*
Strandhjejle *Charadrius squatarola*

Almindelig ryle *Calidris a. alpina*
 Lille regnspove *Numenius ph. phaeopus*
 Svartbag *Larus marinus*
 Fiskehejre *Ardea c. cinerea*
 Tårnfalk *Falco t. tinnunculus*
 Musvåge *Buteo b. buteo*
 Blå kærhøg *Circus c. cyaneus*
 Huldue *Columba oenas*
 Skade *Pica p. pica*
 Gråkrage *Corvus corone cornix*
 Sortkrage *Corvus c. corone*
 Landsvale *Hirundo r. rustica*
 Sanglærke *Alauda a. arvensis*
 Stær *Sturnus v. vulgaris*
 Jernspurv *Prunella m. modularis*
 Sortmejse *Parus a. ater*
 Blåmejse *Parus c. caeruleus*
 Fuglekonge *Regulus r. regulus*
 Engpiber *Anthus p. pratensis*
 Gråspurv *Passer d. domesticus*
 Bogfinke *Fringilla c. coelebs*
 Stillits *Carduelis c. carduelis*
 Tornirisk *Carduelis c. cannabina*

Langø

230,4 tdr. land . 3 gårde . 3.–4. oktober.

Krikand *Anas c. crecca*
 Toppet skallesluger *Mergus serrator*
 Vibe *Vanellus vanellus*
 Stormmåge *Larus c. canus*
 Svartbag *Larus marinus*
 Spurvehøg *Accipiter n. nisus*
 Huldue *Columba oenas*
 Skade *Pica p. pica*
 Gråkrage *Corvus corone cornix*
 Sortkrage *Corvus c. corone*
 Landsvale *Hirundo r. rustica*
 Sanglærke *Alauda a. arvensis*
 Stær *Sturnus v. vulgaris*
 Blåmejse *Parus c. caeruleus*
 Engpiber *Anthus p. pratensis*
 Hvid vipstjert *Motacilla a. alba*
 Solsort *Turdus m. merula*
 Gråspurv *Passer d. domesticus*
 Skovspurv *Passer m. montanus*
 Bogfinke *Fringilla c. coelebs*
 Stillits *Carduelis c. carduelis*
 Grønirisk (Svenske) *Chloris c. chloris*
 Tornirisk *Carduelis c. cannabina*

Rørspurv *Emberiza s. schoeniclus*
 Gulspurv *Emberiza c. citrinella*

Kalvehave

4. oktober.

Hættemåge *Larus r. ridibundus*
 Sølvmåge (Havmåge) *Larus a. argentatus*
 Svartbag *Larus marinus*
 Gråkrage *Corvus corone cornix*
 Bysvale *Delichon u. urbica*
 Landsvale *Hirundo r. rustica*
 Sanglærke *Alauda a. arvensis*
 Stær *Sturnus v. vulgaris*
 Musvit *Parus m. major*
 Engpiber *Anthus p. pratensis*
 Hvid vipstjert *Motacilla a. alba*
 Gråspurv *Passer d. domesticus*
 Skovspurv *Passer m. montanus*
 Bogfinke *Fringilla c. coelebs*
 Tornirisk *Carduelis c. cannabina*
 Gulspurv *Emberiza c. citrinella*

Nyord

759,1 tdr. land . Herunder: Krageholm 8,9 tdr.
 land, Ebbenæsholm 42,1 tdr. land, Bredholm
 19 tdr. land og Jeppommelsholm 11 tdr. land .
 1 landsby . 4.–9. oktober.

Gråand *Anas p. platyrhynchos*
 Toppet skallesluger *Mergus serrator*
 Sangsvane *Cygnus c. cygnus*
 Sædgås *Anser f. fabalis*
 Knortegås *Branta bernicla*
 Strandhjejle *Charadrius squatarola*
 Hjejle *Charadrius a. apricarius*
 Almindelig ryle *Calidris a. alpina*
 Stor regnspove *Numenius a. arquata*
 Hættemåge *Larus r. ridibundus*
 Svartbag *Larus marinus*
 Fiskehejre *Ardea c. cinerea*
 Gråkrage *Corvus corone cornix*
 Landsvale *Hirundo r. rustica*
 Sanglærke *Alauda a. arvensis*
 Stær *Sturnus v. vulgaris*
 Gærdesmutte *Troglodytes t. troglodytes*
 Musvit *Parus m. major*
 Blåmejse *Parus c. caeruleus*
 Fuglekonge *Regulus r. regulus*
 Engpiber *Anthus p. pratensis*
 Hvid vipstjert *Motacilla a. alba*

Rødhals *Erithacus r. rubecula*
Gråspurv *Passer d. domesticus*
Skovspurv *Passer m. montanus*
Bogfinke *Fringilla c. coelebs*
Stillits *Carduelis c. carduelis*
Grønirisk (Svenske) *Chloris c. chloris*
Tornirisk *Carduelis c. cannabina*
Rørsurv *Emberiza s. schoeniclus*

Lindholm

10,9 tdr. land . 1 hus . 7. oktober.

Gråand *Anas p. platyrhynchos*
Pibeand *Anas penelope*
Sædgås *Anser f. fabalis*
Knortegås *Branta bernicla*
Agerhøne *Perdix p. perdix*
Strandhøjle *Charadrius squatarola*
Sanglærke *Alauda a. arvensis*
Engpiber *Anthus p. pratensis*
Tornirisk *Carduelis c. cannabina*

I Guldborgsund: Toppet lappedykker *Podiceps c. cristatus*.

På hjemrejsen fra Guldborg til Kerteminde 11. oktober ved Vejro: Rødstrubet lom *Gavia stellata*

Ved Skaboeshuse: Tejst *Cephus g. grylle*.

REJSEN 1923 . 1. MAJ–19. JUNI

FRA KERTEMINDE TIL KARREBÆKS- MINDE 1.–2. MAJ:

Gravand *Tadorna tadorna*
Sortand *Melanitta n. nigra*
Fløjlsand *Melanitta f. fusca*
Ederfugl *Somateria m. mollissima*
Toppet skallesluger *Mergus serrator*
Knortegås *Branta bernicla*
Vibe *Vanellus vanellus*
Stor præstekrave *Charadrius h. hiaticula*
Stormmåge *Larus c. canus*
Sølvmåge (Havmåge) *Larus a. argentatus*
Fjordterne *Sterna h. hirundo*
Sanglærke *Alauda a. arvensis*
Stær *Sturnus v. vulgaris*
Allike *Corvus m. monedula*
Gråkrage *Corvus corone cornix*
Gråspurv *Passer d. domesticus*
Tornirisk *Carduelis c. cannabina*

Dybsø

239,4 tdr. land . 1 hus . 3.–4. maj.

Pibeand *Anas penelope*
Atling *Anas querquedula*
Skeand *Anas clypeata*
Spidsand *Anas a. acuta*
Gravand *Tadorna tadorna*
Ederfugl *Somateria m. mollissima*
Toppet skallesluger *Mergus serrator*
Grågås *Anser a. anser*
Knortegås *Branta bernicla*
Bramgås *Branta leucopsis*
Vibe *Vanellus vanellus*
Stor præstekrave *Charadrius h. hiaticula*
Strandskade *Haematopus o. ostralegus*
Klyde *Recurvirostra avosetta*
Almindelig ryle *Calidris a. alpina*
Rødben *Tringa t. totanus*
Stormmåge *Larus c. canus*
Sølvmåge (Havmåge) *Larus a. argentatus*
Svartbag *Larus marinus*
Fjordterne *Sterna h. hirundo*
Mellemkjove *Stercorarius pomarinus*
Digesvale *Riparia r. riparia*
Sanglærke *Alauda a. arvensis*
Engpiber *Anthus p. pratensis*
Stenpikker *Oenanthe oe. oenanthe*
Tornirisk *Carduelis c. cannabina*
Gulspurv *Emberiza c. citrinella*
Bomlærke *Emberiza c. calandra*

Enø

MED LUNGSHAVE

608,6 tdr. land . 1 landsby . 2.–7. maj.

Krikand *Anas c. crecca*
Pibeand *Anas penelope*
Skeand *Anas clypeata*
Gravand *Tadorna tadorna*
Ederfugl *Somateria m. mollissima*
Hvinand *Bucephala c. clangula*
Toppet skallesluger *Mergus serrator*
Knortegås *Branta bernicla*
Blishøne *Fulica a. atra*
Vibe *Vanellus vanellus*
Stor præstekrave *Charadrius h. hiaticula*
Strandskade *Haematopus o. ostralegus*
Lille regnspove *Numenius ph. phaeopus*
Stor regnspove *Numenius a. arquata*
Mudderklire *Tringa hypoleucos*

Brushane *Philomachus pugnax*
 Lille kobbersneppe *Limosa l. lapponica*
 Rødben *Tringa t. totanus*
 Klyde *Recurvirostra avosetta*
 Almindelig ryle *Calidris a. alpina*
 Hættemåge *Larus r. ridibundus*
 Stormmåge *Larus c. canus*
 Fjordterne *Sterna h. hirundo*
 Fiskehejre *Ardea c. cinerea*
 Ringdue *Columba p. palumbus*
 Gråkrage *Corvus corone cornix*
 Digesvale *Riparia r. riparia*
 Sanglærke *Alauda a. arvensis*
 Stær *Sturnus v. vulgaris*
 Gærdesanger *Sylvia c. curruca*
 Kærsanger *Acrocephalus palustris*
 Løvsanger *Phylloscopus t. trochilus*
 Engpiber *Anthus p. pratensis*
 Gul vipstjert *Motacilla f. flava*
 Hvid vipstjert *Motacilla a. alba*
 Sangdrossel *Turdus ph. philomelos*
 Ringdrossel *Turdus t. torquatus*
 Solsort *Turdus m. merula*
 Stenpikker *Oenanthe oe. oenanthe*
 Bynkefugl *Saxicola rubetra*
 Rødstjert *Phoenicurus p. phoenicurus*
 Rødhals *Erithacus r. rubecula*
 Gråspurv *Passer d. domesticus*
 Bogfinke *Fringilla c. coelebs*
 Kvækerfinke *Fringilla montifringilla*
 Grønirisk (Svenske) *Chloris c. chloris*
 Tornirisk *Carduelis c. cannabina*
 Gulspurv *Emberiza c. citrinella*
 Bomlærke *Emberiza c. calandra*

Omø

817 tdr. land . 2 landsbyer . Fyr . 7.–10. maj.

Atling *Anas querquedula*
 Skeand *Anas clypeata*
 Gråand *Anas p. platyrhynchos*
 Spidsand *Anas a. acuta*
 Ederfugl *Somateria m. mollissima*
 Toppet skallesluger *Mergus serrator*
 Knortegås *Branta bernicla*
 Gråstrubet lappedykker *Podiceps g. griseigena*
 Blishøne *Fulica a. atra*
 Vibe *Vanellus vanellus*
 Stor præstekrave *Charadrius h. hiaticula*
 Strandskade *Haematopus o. ostralegus*

Mudderklire *Tringa hypoleucos*
 Rødben *Tringa t. totanus*
 Brushane *Philomachus pugnax*
 Temmincksryle *Calidris temminckii*
 Almindelig ryle *Calidris a. alpina*
 Tredækker *Gallinago media*
 Hættemåge *Larus r. ridibundus*
 Stormmåge *Larus c. canus*
 Svartbag *Larus marinus*
 Havterne *Sterna paradisaea*
 Sortterne *Chlidonias n. niger*
 Huldue *Columba oenas*
 Gråkrage *Corvus corone cornix*
 Digesvale *Riparia r. riparia*
 Landsvale *Hirundo r. rustica*
 Sanglærke *Alauda a. arvensis*
 Stær *Sturnus v. vulgaris*
 Jernspurv *Prunella m. modularis*
 Tornsanger *Sylvia c. communis*
 Sivsanger *Acrocephalus schoenobaenus*
 Løvsanger *Phylloscopus t. trochilus*
 Gulbug *Hippolais icterina*
 Engpiber *Anthus p. pratensis*
 Skovpiber *Anthus t. trivialis*
 Gul vipstjert *Motacilla f. flava*
 Hvid vipstjert *Motacilla a. alba*
 Sjagger *Turdus p. pilaris*
 Solsort *Turdus m. merula*
 Stenpikker *Oenanthe oe. oenanthe*
 Bynkefugl *Saxicola rubetra*
 Gråspurv *Passer d. domesticus*
 Skovspurv *Passer m. montanus*
 Bogfinke *Fringilla c. coelebs*
 Grønirisk (Svenske) *Chloris c. chloris*
 Tornirisk *Carduelis c. cannabina*
 Rørsurv *Emberiza s. schoeniclus*
 Hortulan *Emberiza hortulana*
 Bomlærke *Emberiza c. calandra*

Agersø

1.245,7 tdr. land . 1 landsby . Fyr . 10.–16. maj.

Gråand *Anas p. platyrhynchos*
 Gravand *Tadorna tadorna*
 Sortand *Melanitta n. nigra*
 Toppet skallesluger *Mergus serrator*
 Knortegås *Branta bernicla*
 Vibe *Vanellus vanellus*
 Stor præstekrave *Charadrius h. hiaticula*
 Strandhjejle *Charadrius squatarola*

Stenvender *Arenaria i. interpres*
 Strandskade *Haematopus o. ostralegus*
 Lille kobbersnepe *Limosa l. lapponica*
 Rødben *Tringa t. totanus*
 Mudderklire *Tringa hypoleucos*
 Tinksmed *Tringa glareola*
 Almindelig ryle *Calidris a. alpina*
 Hættemåge *Larus r. ridibundus*
 Stormmåge *Larus c. canus*
 Sølvmåge (Havmåge) *Larus a. argentatus*
 Svartbag *Larus marinus*
 Dværgterne *Sterna a. albifrons*
 Havterne *Sterna paradisaea*
 Råge *Corvus f. frugilegus*
 Gråkrage *Corvus corone cornix*
 Digesvale *Riparia r. riparia*
 Bysvale *Delichon u. urbica*
 Landsvale *Hirundo r. rustica*
 Sanglærke *Alauda a. arvensis*
 Stær *Sturnus v. vulgaris*
 Gærdesmutte *Troglodytes t. troglodytes*
 Jernspurv *Prunella m. modularis*
 Musvit *Parus m. major*
 Blåmejse *Parus c. caeruleus*
 Tornsanger *Sylvia c. communis*
 Gærdesanger *Sylvia c. curruca*
 Munk *Sylvia a. atricapilla*
 Gulbug *Hippolais icterina*
 Løvsanger *Phylloscopus t. trochilus*
 Engpiber *Anthus p. pratensis*
 Gul vipstjert *Motacilla f. flava*
 Hvid vipstjert *Motacilla a. alba*
 Sangdrossel *Turdus ph. philomelos*
 Solsort *Turdus m. merula*
 Stenpikker *Oenanthe oe. oenanthe*
 Broget fluesnapper *Ficedula h. hypoleuca*
 Grå fluesnapper *Muscicapa s. striata*
 Gråspurv *Passer d. domesticus*
 Skovspurv *Passer m. montanus*
 Bogfinke *Fringilla c. coelebs*
 Grønirisk (Svenske) *Chloris c. chloris*
 Tornirisk *Carduelis c. cannabina*
 Gulspurv *Emberiza c. citrinella*
 Bomlærke *Emberiza c. calandra*

Egholm

170,3 tdr. land . 1 gård . 18.–19. maj.

Gråand *Anas p. platyrhynchos*
 Gravand *Tadorna tadorna*

Toppet skalleslugger *Mergus serrator*
 Knortegås *Branta bernicla*
 Fasan *Phasianus colchicus*
 Vibe *Vanellus vanellus*
 Strandskade *Haematopus o. ostralegus*
 Hættemåge *Larus r. ridibundus*
 Stormmåge *Larus c. canus*
 Sølvmåge (Havmåge) *Larus a. argentatus*
 Allike *Corvus m. monedula*
 Gråkrage *Corvus corone cornix*
 Rødrygget tornskade *Lanius c. collurio*
 Digesvale *Riparia r. riparia*
 Bysvale *Delichon u. urbica*
 Landsvale *Hirundo r. rustica*
 Sanglærke *Alauda a. arvensis*
 Stær *Sturnus v. vulgaris*
 Jernspurv *Prunella m. modularis*
 Musvit *Parus m. major*
 Blåmejse *Parus c. caeruleus*
 Tornsanger *Sylvia c. communis*
 Gærdesanger *Sylvia c. curruca*
 Munk *Sylvia a. atricapilla*
 Havesanger *Sylvia b. borin*
 Gulbug *Hippolais icterina*
 Løvsanger *Phylloscopus t. trochilus*
 Sangdrossel *Turdus ph. philomelos*
 Solsort *Turdus m. merula*
 Stenpikker *Oenanthe oe. oenanthe*
 Nattergal *Luscinia luscinia*
 Gråspurv *Passer d. domesticus*
 Skovspurv *Passer m. montanus*
 Bogfinke *Fringilla c. coelebs*
 Grønirisk (Svenske) *Chloris c. chloris*
 Tornirisk *Carduelis c. cannabina*
 Gulspurv *Emberiza c. citrinella*

Musholm og Nordholm

52,6 tdr. land . 1 hus og 3,6 tdr. land .
20.–21. maj.

Gravand *Tadorna tadorna*
 Ederfugl *Somateria m. mollissima*
 Toppet skallesluger *Mergus serrator*
 Knortegås *Branta bernicla*, mørkbuget race
 Strandskade *Haematopus o. ostralegus*
 Almindelig ryle *Calidris a. alpina*
 Hættemåge *Larus r. ridibundus*
 Stormmåge *Larus c. canus*
 Sølvmåge (Havmåge) *Larus a. argentatus*
 Havterne *Sterna paradisaea*

Splitterne (Kentisk t.) *Sterna s. sandvicensis*
Sanglærke *Alauda a. arvensis*
Gul vipstjert *Motacilla f. flava*
Gulhovedet vipstjert *Motacilla f. flavissima*
Gråspurv *Passer d. domesticus*
Tornirisk *Garduelis c. cannabina*

Nekselø

403,5 tdr. land . 15 beboelser . 22.–26. maj.

Gråand *Anas p. platyrhynchos*
Skeand *Anas clypeata*
Gravand *Tadorna tadorna*
Fløjlsand *Melanitta f. fusca*
Ederfugl *Somateria m. mollissima*
Toppet skallesluger *Mergus serrator*
Grågås *Anser a. anser*
Gråstrubet lappedykker *Podiceps g. griseigena*
Grønbenet rørhøne *Gallinula c. chloropus*
Blishøne *Fulica a. atra*
Rødstrubet lom *Gavia stellata*
Vibe *Vanellus vanellus*
Stor præstekrave *Charadrius h. hiaticula*
Strandskade *Haematopus o. ostradegus*
Mudderklire *Tringa hypoleucos*
Rødben *Tringa t. totanus*
Dværgmåge *Larus minutus*
Hættemåge *Larus r. ridibundus*
Stormmåge *Larus c. canus*
Sølvmåge (Havmåge) *Larus a. argentatus*
Svartbag *Larus marinus*
Dværgterne *Sterna a. albifrons*
Havterne *Sterna paradisaea*
Tårnfalk *Falco t. tinnunculus*
Mursejler *Apus a. apus*
Gøg *Coccyz c. canorus*
Gråkrage *Corvus corone cornix*
Ringdue *Columba p. palumbus*
Digesvale *Riparia r. riparia*
Bysvale *Delichon u. urbica*
Landsvale *Hirundo r. rustica*
Sanglærke *Alauda a. arvensis*
Stær *Sturnus v. vulgaris*
Rødrygget tornskade *Lanius c. collurio*
Tornsanger *Sylvia c. communis*
Gærdesanger *Sylvia c. curruca*
Gulbug *Hippolais icterina*
Kærsanger *Acrocephalus palustris*
Løvsanger *Phylloscopus t. trochilus*
Sangdrossel *Turdus ph. philomelos*

Solsort *Turdus m. merula*
Stenpikker *Oenanthe oe. oenanthe*
Bynkefugl *Saxicola rubetra*
Engpiber *Anthus p. pratensis*
Gulhovedet vipstjert *Motacilla f. flavissima*
Hvid vipstjert *Motacilla a. alba*
Broget fluesnapper *Ficedula h. hypoleuca*
Gråspurv *Passer d. domesticus*
Bogfinke *Fringilla c. coelebs*
Grønirisk (Svenske) *Chloris c. chloris*
Tornirisk *Carduelis c. cannabina*
Gulspurv *Emberiza c. citrinella*
Bomlærke *Emberiza c. calandra*

Sejerø

2.271 tdr. land . 4 landsbyer . Fyr .
26. maj–4. juni.

Gråand *Anas p. platyrhynchos*
Gravand *Tadorna tadorna*
Ederfugl *Somateria m. mollissima*
Toppet skallesluger *Mergus serrator*
Blishøne *Fulica a. atra*
Vibe *Vanellus vanellus*
Stor præstekrave *Charadrius h. hiaticula*
Stenvender *Arenaria i. interpres*
Strandskade *Haematopus o. ostralegus*
Mudderklire *Tringa hypoleucos*
Rødben *Tringa t. totanus*
Stormmåge *Larus c. canus*
Sølvmåge (Havmåge) *Larus a. argentatus*
Svartbag *Larus marinus*
Fjordterne *Sterna h. hirundo*
Tejst *Cephus g. grylle*
Hvepsevåge *Pernisa apivorus*
Ringdue *Columba p. palumbus*
Mursejler *Apus a. apus*
Gråkrage *Corvus corone cornix*
Rødrygget tornskade *Lanius c. collurio*
Digesvale *Riparia r. riparia*
Bysvale *Delichon u. urbica*
Landsvale *Hirundo r. rustica*
Sanglærke *Alauda a. arvensis*
Stær *Sturnus v. vulgaris*
Tornsanger *Sylvia c. communis*
Gærdesanger *Sylvia c. curruca*
Munk *Sylvia a. atricapilla*
Havesanger *Sylvia b. borin*
Gulbug *Hippolais icterina*
Kærsanger *Acrocephalus palustris*

Drosselrørsanger *Acrocephalus a. arundinaceus*
 Sivsanger *Acrocephalus schoenobaenus*
 Løvsanger *Phylloscopus t. trochilus*
 Engpiber *Anthus p. pratensis*
 Skærpiber *Anthus spinoletta littoralis*
 Gul vipstjert *Motacilla f. flava*
 Gulhovedet vipstjert *Motacilla flava flavissima*
 Hvid vipstjert *Motacilla a. alba*
 Solsort *Turdus m. merula*
 Stenpikker *Oenanthe oe. oenanthe*
 Broget fluesnapper *Ficedula h. hypoleuca*
 Grå fluesnapper *Muscicapa s. striata*
 Gråspurv *Passer d. domesticus*
 Skovspurv *Passer m. montanus*
 Tornirisk *Carduelis c. cannabina*
 Grønirisk (Svenske) *Chloris c. chloris*
 Bomlærke *Emberiza c. calandra*

København

5,6 tdr. land . Ubeboet . 4. juni.

Rødben *Tringa t. totanus*
 Stormmåge *Larus c. canus*
 Dværgterne *Sterna a. albifrons*
 Fjordterne *Sterna h. hirundo*
 Gråkrage *Corvus corone cornix*

Eskildsø og Studeholm

244,8 tdr. land . 1 gård og 6,5 tdr. land .
 Ubeboet . 5.-6. juni

Gråand *Anas p. platyrhynchos*
 Skeand *Anas clypeata*
 Gravand *Tadorna tadorna*
 Vibe *Vanellus vanellus*
 Strandhøjle *Charadrius squatarola*
 Stor præstekrave *Charadrius h. hiaticula*
 Mudderklire *Tringa hypoleucos*
 Rødben *Tringa t. totanus*
 Strandskade *Haematopus o. ostralegus*
 Hættemåge *Larus r. ridibundus*
 Stormmåge *Larus c. canus*
 Sølvmåge (Havmåge) *Larus a. argentatus*
 Svartbag *Larus marinus*
 Dværgterne *Sterna a. albifrons*
 Fjordterne *Sterna h. hirundo*
 Havterne *Sterna paradisaea*
 Fiskehejre *Ardea c. cinerea*
 Gøg *Coccyz c. canorus*

Gråkrage *Corvus corone cornix*
 Landsvale *Hirundo r. rustica*
 Sanglærke *Alauda a. arvensis*
 Stær *Sturnus v. vulgaris*
 Tornsanger *Sylvia c. communis*
 Gærdesanger *Sylvia c. curruca*
 Gulbug *Hippolais icterina*
 Sivsanger *Acrocephalus schoenobaenus*
 Gul vipstjert *Motacilla f. flava*
 Solsort *Turdus m. merula*
 Nattergal *Luscinia luscinia*
 Stenpikker *Oenanthe oe. oenanthe*
 Musvit *Parus m. major*
 Gråspurv *Passer d. domesticus*
 Skovspurv *Passer m. montanus*
 Bogfinke *Fringilla c. coelebs*
 Tornirisk *Carduelis c. cannabina*
 Rørspurv *Emberiza s. schoeniclus*
 Gulspurv *Emberiza c. citrinella*
 Bomlærke *Emberiza c. calandra*

Orø

2.725,1 tdr. land . 3 landsbyer . 7.-18. juni.

Toppet skallesluger *Mergus serrator*
 Vibe *Vanellus vanellus*
 Stor præstekrave *Charadrius h. hiaticula*
 Strandskade *Haematopus o. ostralegus*
 Mudderklire *Tringa hypoleucos*
 Rødben *Tringa t. totanus*
 Agerhøne *Perdix p. perdix*
 Hættemåge *Larus r. ridibundus*
 Stormmåge *Larus c. canus*
 Sølvmåge (Havmåge) *Larus a. argentatus*
 Svartbag *Larus marinus*
 Dværgterne *Sterna a. albifrons*
 Fjordterne *Sterna h. hirundo*
 Havterne *Sterna paradisaea*
 Splitterne (Kentisk t.) *Sterna s. sandvicensis*
 Ringdue *Columba p. palumbus*
 Gøg *Coccyz c. canorus*
 Gråkrage *Corvus corone cornix*
 Digesvale *Riparia r. riparia*
 Bysvale *Delichon u. urbana*
 Landsvale *Hirundo r. rustica*
 Sanglærke *Alauda a. arvensis*
 Stær *Sturnus v. vulgaris*
 Gærdesmutte *Troglodytes t. troglodytes*
 Jernspurv *Prunella m. modularis*
 Tornsanger *Sylvia c. communis*
 Gærdesanger *Sylvia c. curruca*

Kærsanger *Acrocephalus palustris*
 Gulbug *Hippolais icterina*
 Løvsanger *Phylloscopus t. trochilus*
 Engpiber *Anthus p. pratensis*
 Gul vipstjert *Motacilla f. flava*
 Hvid vipstjert *Motacilla a. alba*
 Solsort *Turdus m. merula*
 Stenpikker *Oenanthe oe. oenanthe*
 Gråspurv *Passer d. domesticus*
 Skovspurv *Passer m. montanus*
 Bogfinke *Fringilla c. coelebs*
 Stillits *Carduelis c. carduelis*
 Grønirisk (Svenske) *Chloris c. chloris*
 Tornirisk *Carduelis c. cannabina*
 Gulspurv *Emberiza c. citrinella*
 Bomlærke *Emberiza c. calandra*

Langøre Holme

7 tdr. land . Ubeboet . 14. juni.

Gråand *Anas p. platyrhynchos*
 Strandskade *Haematopus o. ostralegus*
 Hættemåge *Larus r. ridibundus*
 Stormmåge *Larus c. canus*
 Fjordterne *Sterna h. hirundo*

Lindholm

47,5 tdr. land . Ubeboet . 14. juni.

Strandskade *Haematopus o. ostralegus*
 Hættemåge *Larus r. ridibundus*
 Stormmåge *Larus c. canus*
 Sølvmåge (Havmåge) *Larus a. argentatus*
 Dværgterne *Sterna a. albifrons*
 Fjordterne *Sterna h. hirundo*

Hesselø

127,3 tdr. land . 1 gård . Fyr . 18. juni.

Gråand *Anas p. platyrhynchos*
 Gravand *Tadorna tadorna*
 Toppet skallesluger *Mergus serrator*
 Ederfugl *Somateria m. mollissima*
 Knortegås *Branta bernicla*
 Fasan *Phasianus colchicus*
 Vibe *Vanellus vanellus*
 Stor præstekrave *Charadrius h. hiaticula*
 Stenvender *Arenaria i. interpres*
 Strandskade *Haematopus o. ostralegus*
 Stor regnspeve *Numenius a. arquata*
 Rødben *Tringa t. totanus*

Hættemåge *Larus r. ridibundus*
 Stormmåge *Larus c. canus*
 Svartbag *Larus marinus*
 Fjordterne *Sterna h. hirundo*
 Tejst *Cephus g. grylle*
 Ringdue *Columba p. palumbus*
 Gråkrage *Corvus corone cornix*
 Bysvale *Delichon u. urbica*
 Landsvale *Hirundo r. rustica*
 Stær *Sturnus v. vulgaris*
 Tornsangere *Sylvia c. communis*
 Gærdesanger *Sylvia c. curruca*
 Solsort *Turdus m. merula*
 Gråspurv *Passer d. domesticus*
 Tornirisk *Carduelis c. cannabina*

REJSEN 1924 17. JUNI – 27. AUGUST.

Egholm

1.091,4 tdr. land . 1 landsby . 18.–21. juni.

Gravand *Tadorna tadorna*
 Vibe *Vanellus vanellus*
 Stor præstekrave *Charadrius h. hiaticula*
 Hvidbrystet præstekrave *Charadrius a. alexandrinus*
 Strandskade *Haematopus o. ostralegus*
 Rødben *Tringa t. totanus*
 Almindelig ryle *Calidris a. alpina*
 Stor regnspeve *Numenius a. arquata*
 Hættemåge *Larus r. ridibundus*
 Sølvmåge (Havmåge) *Larus a. argentatus*
 Dværgterne *Sterna a. albifrons*
 Fjordterne *Sterna h. hirundo*
 Havterne *Sterna paradisaea*
 Splitterne (Kentisk t.) *Sterna s. sandvicensis*
 Sandterne *Gelochelidon n. nilotica*
 Stork *Ciconia c. cicinia*
 Gøg *Coccyz c. canorus*
 Skade *Pica p. pica*
 Gråkrage *Corvus corone cornix*
 Landsvale *Hirundo r. rustica*
 Sanglærke *Alauda a. arvensis*
 Stær *Sturnus v. vulgaris*
 Engpiber *Anthus p. pratensis*
 Gul vipstjert *Motacilla f. flava*
 Hvid vipstjert *Motacilla a. alba*
 Tornsangere *Sylvia c. communis*
 Gærdesanger *Sylvia c. curruca*
 Havesanger *Sylvia b. borin*

Gulbug *Hippolais icterina*
Solsort *Turdus m. merula*
Musvit *Parus m. major*
Gråspurv *Passer d. domesticus*
Skovspurv *Passer m. montanus*
Bogfinke *Fringilla c. coelebs*
Grønirisk (Svenske) *Chloris c. chloris*
Gulspurv *Emberiza c. citrinella*
Bomlærke *Emberiza c. calandra*

Fur

1.091,4 tdr. land . 4 landsbyer . 22.–29. juni og
30. juni–6. juli.

Gravand *Tadorna tadorna*
Fløjlsand *Melanitta f. fusca*
Toppet skallesluger *Mergus serrator*
Vibe *Vanellus vanellus*
Stor præstekrave *Charadrius h. hiaticula*
Strandskade *Haematopus o. ostralegus*
Rødben *Tringa t. totanus*
Stor regnspove *Numenius a. arquata*
Dobbeltbekkasin (Horsegøg) *Gallinago g. gallinago*
Hættemåge *Larus r. ridibundus*
Sølvmåge (Havmåge) *Larus a. argentatus*
Svartbag *Larus marinus*
Dværgerterne *Sterna a. albifrons*
Fjordterne *Sterna h. hirundo*
Splitterne (Kentisk t.) *Sterna s. sandvicensis*
Sandterne *Gelochelidon n. nilotica*
Fiskehejre *Ardea c. cinerea*
Ringdue *Columba p. palumbus*
Mursejler *Apus a. apus*
Gøg *Coccyz c. canorus*
Skade *Pica p. pica*
Gråkrage *Corvus corone cornix*
Rødrygget tornskade *Lanius c. collurio*
Digesvale *Riparia r. riparia*
Landsvale *Hirundo r. rustica*
Sanglærke *Alauda a. arvensis*
Toplærke *Galerida c. cristata*
Stær *Sturnus v. vulgaris*
Tornsanger *Sylvia c. communis*
Gærdesanger *Sylvia c. curruca*
Havesanger *Sylvia b. borin*
Gulbug *Hippolais icterina*
Engpiber *Anthus p. pratensis*
Gul vipstjert *Motacilla f. flava*
Hvid vipstjert *Motacilla a. alba*
Solsort *Turdus m. merula*

Stenpikker *Oenanthe oe. oenanthe*
Bynkefugl *Saxicola rubetra*
Grå fluesnapper *Muscicapa s. striata*
Gråspurv *Passer d. domesticus*
Skovspurv *Passer m. montanus*
Bogfinke *Fringilla c. coelebs*
Stillits *Carduelis c. carduelis*
Grønirisk (Svenske) *Chloris c. chloris*
Tornirsik *Carduelis c. cannabina*
Gulspurv *Emberiza c. citrinella*
Bomlærke *Emberiza c. calandra*

Rotholmene

Store Rotholm 25,1 tdr. land . Ubeboet .
Lille Rotholm 1,1 tdr. land . Ubeboet . 30 juni.

Gravand *Tadorna tadorna*
Toppet skallesluger *Mergus serrator*
Vibe *Vanellus vanellus*
Stor præstekrave *Charadrius h. hiaticula*
Strandskade *Haematopus o. ostralegus*
Rødben *Tringa t. totanus*
Almindelig ryle *Calidris a. alpina*
Hættemåge *Larus r. ridibundus*
Stormmåge *Larus c. canus*
Sølvmåge (Havmåge) *Larus a. argentatus*
Svartbag *Larus marinus*
Fjordterne *Sterna h. hirundo*
Havterne *Sterna paradisaea*
Splitterne (Kentisk t.) *Sterna s. sandvicensis*
Sandterne *Gelochelidon n. nilotica*

Livø

598 tdr. land . 1 gård . 6.-12. juli.

Toppet skallesluger *Mergus serrator*
Vibe *Vanellus vanellus*
Stor præstekrave *Charadrius h. hiaticula*
Strandskade *Haematopus o. ostralegus*
Mudderklire *Tringa hypoleucos*
Lille regnspove *Numenius ph. phaeopus*
Stor regnspove *Numenius a. arquata*
Dobbeltbekkasin (Horsegøg) *Gallinago g. gallinago*
Hættemåge *Larus r. ridibundus*
Sølvmåge (Havmåge) *Larus a. argentatus*
Svartbag *Larus marinus*
Splitterne (Kentisk t.) *Sterna s. sandvicensis*
Fiskehejre *Ardea c. cinerea*
Agerhøne *Perdix p. perdix*
Fasan *Phasianus colchicus*

Tårnfalk *Falca t. tinnunculus*
 Ringdue *Columba p. palumbus*
 Gøg *Coculus c. canorus*
 Skade *Pica p. pica*
 Gråkrage *Corvus corone cornix*
 Digesvale *Riparia r. riparia*
 Landsvale *Hirundo r. rustica*
 Sanglærke *Alauda a. arvensis*
 Stær *Sturnus v. vulgaris*
 Gærdesmutte *Troglodytes t. troglodytes*
 Musvit *Parus m. major*
 Sortmejse *Parus a. ater*
 Sumpmejse *Parus p. palustris*
 Tornsanger *Sylvia c. communis*
 Gærdesanger *Sylvia c. curruca*
 Havesanger *Sylvia b. borin*
 Gulbug *Hippolais icterina*
 Løvsanger *Phylloscopus t. trochilus*
 Fuglekonge *Regulus r. regulus*
 Engpiber *Anthus p. pratensis*
 Hvid vipstjert *Motacilla a. alba*
 Sangdrossel *Turdus ph. philomelos*
 Solsort *Turdus m. merula*
 Stenpikker *Oenanthe oe. oenanthe*
 Gråspurv *Passer d. domesticus*
 Bogfinke *Fringilla c. coelebs*
 Tornirisk *Carduelis c. cannabina*
 Gulspurv *Emberiza c. citrinella*
 Bomlærke *Emberiza c. calandra*

Venø

1.162 tdr. land . 1 landsby . 14.-18. juli.

Gravand *Tadorna tadorna*
 Toppet skallesluger *Mergus serrator*
 Lysbuget knortegås *Branta b. hrota*
 Agerhøne *Perdix p. perdix*
 Vibe *Vanellus vanellus*
 Stor præstekrave *Charadrius h. hiaticula*
 Strandskade *Haematopus o. ostralegus*
 Lille regnspove *Numenius ph. phaeopus*
 Stor regnspove *Numenius a. arquata*
 Mudderklire *Tringa hypoleucos*
 Rødben *Tringa t. totanus*
 Dobbeltbekkasin (Horsegøg) *Gallinago g. gallinago*
 Hættemåge *Larus r. ridibundus*
 Stormmåge *Larus c. canus*
 Sølvmåge (Havmåge) *Larus a. argentatus*
 Svartbag *Larus marinus*
 Dværgterne *Sterna a. albifrons*

Fjordterne *Sterna h. hirundo*
 Havterne *Sterna paradisaea*
 Splitterne (Kentisk t.) *Sterna s. sandvicensis*
 Sandterne *Gelochelidon n. nilotica*
 Fiskehejre *Ardea c. cinerea*
 Tårnfalk *Falco t. tinnunculus*
 Ringdue *Columba p. palumbus*
 Gøg *Coculus c. canorus*
 Skade *Pica p. pica*
 Gråkrage *Corvus corone cornix*
 Digesvale *Riparia r. riparia*
 Sanglærke *Alauda a. arvensis*
 Stær *Sturnus v. vulgaris*
 Gærdesmutte *Troglodytes t. troglodytes*
 Jernspurv *Prunella m. modularis*
 Tornsanger *Sylvia c. communis*
 Gulbug *Hippolais icterina*
 Engpiber *Anthus p. pratensis*
 Hvid vipstjert *Motacilla a. alba*
 Solsort *Turdus m. merula*
 Stenpikker *Oenanthe oe. oenanthe*
 Gråspurv *Passer d. domesticus*
 Bogfinke *Fringilla c. coelebs*
 Tornirisk *Carduelis c. cannabina*
 Grønirisk (Svenske) *Chloris c. chloris*
 Gulspurv *Emberiza c. citrinella*
 Bomlærke *Emberiza c. calandra*

Jegindø

1.443 tdr. land . 184 beboelser . 18.-25. juli.

Gråand *Anas p. platyrhynchos*
 Grønbenet rørhøne *Gallinula c. chloropus*
 Blishøne *Fulica a. atra*
 Vibe *Vanellus vanellus*
 Stor præstekrave *Charadrius h. hiaticula*
 Strandskade *Haematopus o. ostralegus*
 Stor regnspove *Numenius a. arquata*
 Mudderklire *Tringa hypoleucos*
 Rødben *Tringa t. totanus*
 Brushave *Philomachus pugnax*
 Klyde *Recurvirostra avosetta*
 Almindelig ryle *Calidris a. alpina*
 Dobbeltbekkasin (Horsegøg) *Gallinago g. gallinago*
 Hættemåge *Larus r. ridibundus*
 Stormmåge *Larus c. canus*
 Sølvmåge (Havmåge) *Larus a. argentatus*
 Svartbag *Larus marinus*
 Dværgterne *Sterna a. albifrons*
 Havterne *Sterna paradisaea*

Splitterne (Kentisk t.) *Sterna s. sandvicensis*
Skade *Pica p. pica*
Gråkrage *Corvus corone cornix*
Sanglærke *Alauda a. arvensis*
Stær *Sturnus v. vulgaris*
Tornsanger *Sylvia c. communis*
Gulbug *Hippolais icterina*
Digesvale *Riparia r. riparia*
Solsort *Turdus m. merula*
Stenpikker *Oenanthe oe. oenanthe*
Engpiber *Anthus p. pratensis*
Gul vipstjert *Motacilla f. flava*
Hvid vipstjert *Motacilla a. alba*
Gråspurv *Passer d. domesticus*
Skovspurv *Passer m. montanus*
Tornirisk *Carduelis c. cannabina*
Rørspurv *Emberiza s. schoeniclus*
Gulspurv *Emberiza c. citrinella*
Bomlærke *Emberiza c. calandra*

Fuglholm

4,6 tdr. land . Ubeboet . 25. juli.

Hættemåge *Larus r. ridibundus*
Havterne *Sterna paradisaea*
Splitterne (Kentisk t.) *Sterna s. sandvicensis*

Lindholm

119 tdr. land . Ubeboet . 25. juli.

Gråand *Anas p. platyrhynchos*
Gravand *Tadorna tadorna*
Toppet skallesluger *Mergus serrator*
Vibe *Vanellus vanellus*
Hjejle *Charadrius a. apricarius*
Stor præstekrave *Charadrius h. hiaticula*
Strandskade *Haematopus o. ostralegus*
Lille kobbersnepe *Limosa l. lapponica*
Rødben *Tringa t. totanus*
Almindelig ryle *Calidris a. alpina*
Dobbeltbekkasin (Horsegøg) *Gallinago g. gallinago*

Hirsholm

24,7 tdr. land . 13 huse . Fyr . 28.-30.juli.

Ederfugl *Somateria m. mollissima*
Stor præstekrave *Charadrius h. hiaticula*
Strandskade *Haematopus o. ostralegus*

Mudderklire *Tringa hypoleucos*
Rødben *Tringa t. totanus*
Stor regnspove *Numenius a. arquata*
Hættemåge *Larus r. ridibundus*
Stormmåge *Larus c. canus*
Svartbag *Larus marinus*
Havterne *Sterna paradisaea*
Splitterne (Kentisk t.) *Sterna s. sandvicensis*
Tejst *Cephus g. grylle*
Landsvale *Hirundo r. rustica*
Skade *Pica p. pica*
Sanglærke *Alauda a. arvensis*
Stær *Sturnus v. vulgaris*
Skærpiber *Anthus spinoletta littoralis*
Hvid vipstjert *Motacilla a. alba*
Stenpikker *Oenanthe oe. oenanthe*
Rødstjert *Phoenicurus p. phoenicurus*
Tornirisk *Carduelis c. cannabina*
Bomlærke *Carduelis c. calandra*

Græsholm

29,4 tdr. land . Ubeboet . 28. juli.

Gravand *Tadorna tadorna*
Ederfugl *Somateria m. mollissima*
Toppet skallesluger *Mergus serrator*
Strandskade *Haematopus o. ostralegus*
Almindelig ryle *Calidris a. alpina*
Stormmåge *Larus c. canus*
Svartbag *Larus marinus*
Havterne *Sterna paradisaea*

Tyvholm

1,2 tdr. land . Ubeboet . 28. juli.

Gråand *Anas p. platyrhynchos*
Hættemåge *Larus r. ridibundus*
Havterne *Sterna paradisaea*
Splitterne (Kentisk t.) *Sterna s. sandvicensis*
Tejst *Cephus g. grylle*

Kølpen

2,8 tdr. land . Ubeboet . 28. juli.

Sortand *Melanitta n. nigra*
Hættemåge *Larus r. ridibundus*
Stormmåge *Larus c. canus*
Havterne *Sterna paradisaea*
Splitterne (Kentisk t.) *Sterna s. sandvicensis*

Deget

9,4 tdr. land . Ubeboet . 28. juli.

Sortand *Melanitta n. nigra*
Stor præstekrave *Charadrius h. hiaticula*
Stenvender *Arenaria i. interpres*
Hættemåge *Larus r. ridibundus*
Stormmåge *Larus c. canus*
Dværgterne *Sterna a. albifrons*
Fjordterne *Sterna h. hirundo*
Havterne *Sterna paradisaea*
Splitterne (Kentisk t.) *Sterna s. sandvicensis*
Almindelig kjove *Stercorarius parasiticus*
Sanglærke *Alauda a. arvensis*
Skærpiber *Anthus spinoletta littoralis*
Tornirisk *Carduelis c. cannabina*
Bomlærke *Emberiza c. calandra*

Læsø

MED ALLE TILHØRENDE HOLME
UNDTAGEN NORDRE RØNNER

21.101 tdr. land . 3 sogne . 31. juli – 13.
august

Gråand *Anas p. platyrhynchos*
Gravand *Tadorna tadorna*
Sortand *Melanitta n. nigra*
Ederfugl *Somateria m. mollissima*
Vibe *Vanellus vanellus*
Hjejle *Charadrius a. apricarius*
Stor præstekrave *Charadrius h. hiaticula*
Hvidbrystet præstekrave *Charadrius a.
alexandrinus*
Stenvender *Arenaria i. interpres*
Strandskade *Haematopus o. ostralegus*
Lille regnspove *Numenius ph. phaeopus*
Stor regnspove *Numenius a. arquata*
Lille kobbersneppe *Limosa l. lapponica*
Mudderklire *Tringa hypoleucos*
Tinksmed *Tringa glareola*
Svaleklire *Tringa ochropus*
Rødben *Tringa t. totanus*
Temmincksryle *Calidris temminckii*
Almindelig ryle *Calidris a. alpina*
Dobbeltbekkasin (Horsegøg) *Gallinago g.
gallinago*
Hættemåge *Larus r. ridibundus*
Stormmåge *Larus c. canus*
Sølvmåge (Havmåge) *Larus a. argentatus*
Svartbag *Larus marinus*

Dværgterne *Sterna a. albifrons*
Havterne *Sterna paradisaea*
Splitterne (Kentisk t.) *Sterna s. sandvicensis*
Sandterne *Gelochelidon n. nilotica*
Tårnfalk *Falco t. tinnunculus*
Spurvehøg *Accipiter n. nisus*
Ringdue *Columba p. palumbus*
Gøg *Coccyz c. canorus*
Skade *Pica p. pica*
Gråkrage *Corvus corone cornix*
Digesvale *Riparia r. riparia*
Bysvale *Delichon u. urbana*
Landsvale *Hirundo r. rustica*
Sanglærke *Alauda a. arvensis*
Stær *Sturnus v. vulgaris*
Musvit *Parus m. major*
Tornsanger *Sylvia c. communis*
Gærdesanger *Sylvia c. curruca*
Gulbug *Hippolais icterina*
Engpiber *Anthus p. pratensis*
Hvid vipstjert *Motacilla a. alba*
Solsort *Turdus m. merula*
Bynkefugl *Saxicola rubetra*
Gråspurv *Passer d. domesticus*
Skovspurv *Passer m. montanus*
Bogfinke *Fringilla c. coelebs*
Grønirisk (svenske) *Chloris c. chloris*
Tornirisk *Carduelis c. cannabina*
Rørspurv *Emberiza s. schoeniclus*
Gulspurv *Emberiza c. citrinella*
Bomlærke *Emberiza c. calandra*

Langerøn, Kringelrøn og Hornfiskrøn

Ubeboede . 2. august.

Krikand *Anas c. crecca*
Spidsand *Anas a. acuta*
Vibe *Vanellus vanellus*
Hjejle *Charadrius a. apricarius*
Stor præstekrave *Charadrius h. hiaticula*
Stenvender *Arenaria i. interpres*
Strandskade *Haematopus o. ostralegus*
Lille regnspove *Numenius ph. phaeopus*
Rødben *Tringa t. totanus*
Almindelig ryle *Calidris a. alpina*
Hættemåge *Larus r. ridibundus*
Stormmåge *Larus c. canus*
Havterne *Sterna paradisaea*
Skade *Pica p. pica*

Mursejler *Apus a. apus*
Sanglærke *Alauda a. arvensis*
Stær *Sturnus v. vulgaris*
Stenpikker *Oenanthe oe. oenanthe*
Engpiber *Anthus p. pratensis*
Tornirisk *Carduelis c. cannabina*
Rørspurv *Emberiza s. schoeniclus*
Gulspurv *Emberiza c. citrinella*

Nordre Rønner

Spirholm 5,9 tdr. land . Fyr.
Langholm 10,3 tdr. land.
Lille Stensholm 1,4 tdr. land.
Store Stensholm 1,8 tdr. land.
Klatterne 0,6 tdr. land . 4. august.

Gråand *Anas p. platyrhynchos*
Gravand *Tadorna tadorna*
Ederfugl *Somateria m. mollissima*
Toppet skallesluger *Mergus serrator*
Stor præstekrave *Charadrius h. hiaticula*
Stenvender *Arenaria i. interpres*
Strandskade *Haematopus o. ostralegus*
Mudderklire *Tringa hypoleucos*
Rødben *Tringa t. totanus*
Islandsk ryle *Calidris c. canutus*
Almindelig ryle *Calidris a. alpina*
Hættemåge *Larus r. ridibundus*
Stormmåge *Larus c. canus*
Svartbag *Larus marinus*
Fjordterne *Sterna h. hirundo*
Havterne *Sterna paradisaea*
Splitterne (Kentisk t.) *Sterna s. sandvicensis*
Almindelig kjove *Stercorarius parasiticus*
Tejst *Cepphus g. grylle*
Stær *Sturnus v. vulgaris*
Skærpiber *Anthus spinoletta littoralis*
Gråspurv *Passer d. domesticus*

Anholt

3.349 tdr. land . 1 landsby og en samling
huse ved havnen . Fyr . 15.-26. august.

Krikand *Anas c. crecca*
Gravand *Tadorna tadorna*
Ederfugl *Somateria m. mollissima*
Toppet skallesluger *Mergus serrator*
Rødstrubet lom *Gavia stellata*
Vibe *Vanellus vanellus*

Strandhjejle *Charadrius squatarola*
Hjejle *Charadrius a. apricarius*
Stor præstekrave *Charadrius h. hiaticula*
Stenvender *Arenaria i. interpres*
Strandskade *Haematopus o. ostralegus*
Stor regnspove *Numenius a. arquata*
Lille kobbersneppe *Limosa l. lapponica*
Mudderklire *Tringa hypoleucos*
Rødben *Tringa t. totanus*
Dværgryle *Calidris minuta*
Islandsk ryle *Calidris c. canutus*
Almindelig ryle *Calidris a. alpina*
Krumnæbbet ryle *Calidris ferrugineus*
Dobbeltbekkasin (Horsegøg) *Gallinago g. gallinago*
Stormmåge *Larus c. canus*
Sølvmåge (Havmåge) *Larus a. argentatus*
Sildemåge *Larus f. fuscus*
Svartbag *Larus marinus*
Fjordterne *Sterna h. hirundo*
Splitterne (Kentisk t.) *Sterna s. sandvicensis*
Tejst *Cepphus g. grylle*
Tårnfalk *Falco t. tinnunculus*
Vandrefalk *Falco p. peregrinus*
Spurvehøg *Accipiter n. nisus*
Mursejler *Apus a. apus*
Gråkrage *Corvus corone cornix*
Bysvale *Delichon u. urbana*
Landsvale *Hirundo r. rustica*
Sanglærke *Alauda a. arvensis*
Toplærke *Gallerida c. cristata*
Stær *Sturnus v. vulgaris*
Gærdesanger *Sylvia c. curruca*
Gulbug *Hippolais icterina*
Løvsanger *Phylloscopus t. trochilus*
Engpiber *Anthus p. pratensis*
Markpiber *Anthus c. campestris*
Gul vipstjert *Motacilla f. flava*
Hvid vipstjert *Motacilla a. alba*
Stenpikker *Oenanthe oe. oenanthe*
Bynkefugl *Saxicola rubetra*
Rødstjert *Phoenicurus p. phoenicurus*
Broget fluesnapper *Ficedula h. hypoleuca*
Grå fluesnapper *Muscicapa s. striata*
Gråspurv *Passer d. domesticus*
Skovspurv *Passer m. montanus*
Bogfinke *Fringilla c. coelebs*
Tornirisk *Carduelis c. cannabina*
Bomlærke *Emberiza c. calandra*

Registre

Jeg har fundet det uoverkommeligt at medtage en liste over naturbeskrivelserne, da en sådan ville omfatte næsten alle bogens sider. Med hensyn til skildringer af dyre- og fugleliv gælder omtrent det samme, og disse fremkommer også for det meste i en form, så de nærmest henhører under naturskildringer som en staffage i landskabet. Jeg henviser i denne forbindelse til Johannes Larsens fuldstændige liste over trufne fuglearter. I navnelisten er med ganske få undtagelser kun medtaget historiske personer og i forvejen kendte navne, idet en udførlig liste over de i beretningen forekommende øboeres navne ville blive alt for vidtløftig.

Stednavne

FORKORTELSER

Bk. – bakke. Fj. – fjord. Gd. – gård. Gde. – gårde. Hgd. – hovedgård (herregård). Hvø. – halvø. Kbst. – købstad. Lb. – landsby. Od. – odde. Ol. – oldtidsminde. Vlids. – voldsted.

Agård, Hgd. III 278	Anholt havn III 423	Barfredsholm, Vlids. II 42
Åkjær, Hgd. II 191	Anholt kirkegård III 446	Barholm, Ø, II 391
Åromandshavn II 254	Anholts højland, Vester- landet III 423, 438	Barneholm, Ø, II 274, 276
Åsen, Bk. III 120	Anholt Østerrev III 425	Barnekol, Ø, II 101
Åsø, Lb. I 57	Anneksgård, III 182, 196	Barstente, III 462
Abildhoved II 195	Annely, III 379	Bassen, III 462
Ageren III 462	Anshede, III 240, 260	Bastholm Odde, III 315
Agersø, Ø III 40, 56	Armhoved, Bk. II 97	Beden, III 461
Agersø by, Lb. III 56, 59	Askebrændet, III 462	Besser, Lb. II 29, 55
Agersøgård III 57	Askovs Banke, Bk. I 253, 254	Besser kirkegård, II 40
Agersø kirke III 61	Askø, Ø, II 337	Besser Rev, II 21, 68
Agersø Sund III 56	Askø by, Lb. II 337	Bibjerg, Bk. II 315, 316
Agerup Gårde II 29	Askø kirke, II 341	Bidebjerg, Bk. III 120
Agerø, Hvø. III 335	Asnæs Flak, III 93	Bieret, Ol. III 149
Alhage II 192	Aulskiftet, III 461	Bikuben, Bk. II 86
Alhale Odde II 191	Avernake Hage, II 315, 317	Birkemosen, III 462
Alrø, Ø II 178, 191	Avernakø, Ø, I 278	Birkholm, Ø, I 202
Alrø by II 192	Avernakø by, Lb. I 282, 283	Birkholm Rev, I 204
Alrø kirke II 195	Avernakø Drej, I 282, 285	Bisebjerg, Bk. III 120
Alstrup, Lb. II 29, 72	Avernakø kirke, I 295	Bisgård, Gd. II 72
Anbjerg, Bk. II 86	Avernakø Rev, I 289	Bistrup, Hgd. III 319
Andehullet III 462		Bjergager Banke, Bk. I 283
Andemose, Gde. II 315, 319		Bjerget, Bk. (Lyø) I 253, 254
Andemose Nakke, Odde II 354		Bjerget (Sejrerø) III 117
Anden Rende III 462		Bjerget (Anholt) III 462
Anders Peters Stævn III 462	Ballebjerg, Bk. II 82	Bjerreby, Lb. I 97
Angantyrshøj II 36, 39	Ballen, Lb. II 29, 52, 114	Bjerreby kirke, I 109, 112
Anholt, Ø III 419	Bangsbo, Hgd. III 341	Bjernelide, Bk. II 189
Anholt by III 434, 444	Bangsbogårde, III 365, 369, 372	Bjørnemose, Hgd. I 83, 89
Anholt fyr III 432, 442		Bjørnsholm, Hgd. III 278
		Bjørnø, Ø, I 230

- Bjørnø Holme, I 230, 236
 Blåhøj, Bk. III 428
 Blåskoven III 428
 Blak, III 414
 Blakstens Odde, I 317
 Bløden, Bugt, III 386
 Bobakkerne, III 365
 Boddiken, Ø, I 374
 Bodum, Lb. Hvø. III 336
 Boelskrog (Bodilskrog) III 462
 Bogø, Ø (i Korshavn) I 28
 Bogø, Ø (Lillebælt) II 244
 Bogø, Ø (Smålandshavet) II 391
 Bogø by, Lb. (Lillebælt) II 256
 Bogø kirke (Smålandshavet) II 393
 Bollen, III 462
 Bondeholm, Ø, I 374
 Bordal, III 462
 Borfeld, Ø, III 414
 Bornæs, Huse, I 317, 324
 Bornæs dal, I 317, 320
 Borrebjerg, Bk. vlds. III 118, 120, 122
 Borrehoved, Hvø. III 181, 186
 Borrehoved Næs, III 186
 Borrehoved Rev, III 181
 Borresen, Bk. III 464
 Borrestedsgrav, I 324
 Borret, Bk. I 325
 Borrevolden, I 324
 Bosserne, Ø, II 30, 121
 Boster Huse, I 237
 Bradsør Odde, III 299
 Brandebjerg, Bk. III 120
 Branden, Odde, III 251
 Brandsø, Ø, II 230
 Brattingsborg, Hgd. II 30
 Brattingsborg skov, II 28
 Brattingsborg Slot, II 35
 Bredebæk, II 441
 Bredeenge, III 461
 Bredeholm, Ø, II 441
 Bredholm, Ø, I 374
 Bregnholt Strand, III 308
 Bregninge, Lb. (Tåsinge) I 97
 Bregninge, Lb. (Ærø) I 320
 Bregninge kirke (Tåsinge) I 99, 101
 Bregninge kirke (Ærø) I 346
 Bregninge kirkebakke (Tåsinge) I 96, 101
 Bregninge Møllebakke (Ærø) I 336
 Bregninge Skov (Tåsinge) I 97
 Brobjerg, III 117, 118
 Broddet, Tange, II 208, 210
 Brokol, Ø, II 101
 Brundby, Lb. II 18, 29, 53
 Brusnæs, Hgd. I 324
 Brægerholm, III 461
 Brændebo, III 461
 Brændelyng, III 462
 Brændemosen, III 428
 „Brændevinsstenen“ II 274
 Brøndkær, ruin, II 90
 Bukbjerg, Bk. III 118, 150
 Bukø, Ø, I 66, 67
 Bustrup, Hgd. III 316
 Bybjerg, Bk. vlds. III 120 123
 Bybjerg, Lb. III 176
 Byhaverne, III 428, 462
 Byløkke Skår, Dal, II 95
 Byrum by, Lb. III 365, 369, 371
 Byrum kirke, III 371
 Bys Ende, Bk. II 87
 Bækkenet, Dal, II 354
 Bøgebjerg, II 29
 Bøgestopper, I 325
 Bøl, Lb. III 316
 Bøløre Odde, III 315
 Børreklak, Vlds. III 189
 Børret, III 181, 189
 Børstens Hoved, Bk. II 99
 Curia Samsø, II 21, 43
 Dalager, III 260
 Dalbjerg, III 105
 Dallebæk, II 32
 Dammen, Bugt, III 414
 Dansebjerg, Bk. II 18, 54
 Danzigmand, Bk. III 386
 Debel, Lb. III 233
 Deget, Ø, III 350, 357
 Degneholm, Ø, II 442
 Degnemosen, II 356
 De grønne Holme, III 171
 Dejrø, Ø, I 316, 372
 Den krogede Jord, III 462
 Den ny Jord, III 462
 Den røde Sten, III 238, 243
 De seje Owsær, III 462
 Det gale Stræde, III 462
 Det rindende Vand, III 462
 Draget, (Fejø) II 315, 333
 Dragets Odde, II 346
 Dragsbjerg Slot, Vlds. II 320
 Dravet (Draugsbjerg) III 15
 Drejbyholt, I 325
 Drejø, Ø, I 155
 Drejø by, I 157
 Drejø Drej, I 180
 Drejø havn, I 180
 Drejø kirke, I 156
 Drejø præstegård, I 158
 „Drejø Skov“, I 165
 Dræet, Holm (Æbelø) II 207
 Ducholm, Ø, II 274
 Dunkær, I 319
 Dværgehøj, III 462
 Dværgekrukken, III 462
 Dybedal, III 461
 Dybets Havn, II 315
 Dybsø, Ø, III 11, 25
 Dybsøfjord, III 11
 Dyndflod, II 441
 Dyndmosen, II 142
 Dyrebjerg, høj, II 28
 Dyreborg, Huse, I 226, 227
 Dyrefoden, Ø, II 387
 Dyret, Bk. II 28, 29, 54
 Døberkilden, III 461
 Dødmand, Ø, III 335
 Døtbjerg, III 300
 Ebbebakken, III 386
 Ebbegård, III 386
 Ebbenæsholm, Ø, II 441
 Edelsholm, Gd. II 161, 164
 Egebjerg, Høj, II 28
 Egehoved, Hvø. I 213
 Egehoved, II 195
 Egemoseås, III 19
 Egense, I 31
 Egeskovsagrene, III 18
 Egholm, Holm, I 66
 Egholm, Ø, (Stavnsfjord) II 101
 Egholm, Ø (Storebælt) II 178
 Egholm, Ø (Limfjorden) III 219, 227, 296
 Egholm by, Lb. III 223

- Egholm, Lille, Ø (ved Fyn)
I 211, 217, 319
- Egholm skov, III 80
- Egholm, Store, Ø (ved Fyn)
I 211, 319
- Egholm Vejle, III 56
- Ejerslev, III 242
- Ejlinge, holm, II 207
- Ellebjerg, Bk. III 181
- Ellenæs Hage, II 391
- Elleore, Ø, III 175
- Elmebjerg, Bk. (Nekselø)
III 97
- Elmebjerg, Bk (Sejerø) III
118, 132
- Elsevig, III 462
- Elverhøj, III 462
- Emmelstenshøj, Ol. III 270
- Endelave, Ø, II 159
- Endelave by, II 159, 165
- Endelave kirke, II 166
- Enebærrodde, I 34
- Enehøje Ø, II 274, 289
- Engelborg, el. Nyslot, Vlds.
II 279
- Engelst, Lb. III 233, 260
- Engelst Odde, III 230
- Engelst Skov, III 260
- Engene, III 461
- Enø, Ø (i Korshavn) I 24, 31
- Enø, Ø (ved Svinøbugt) III
11, 14
- Enø by (Svinøbugt) III 14
- Enø Overdrev, III 14, 18
- Eptrunen, Bk. III 118
- Ertebølle, Lb. III 291
- Eskebjerg, Hgd. I 31
- Eskebjerg, Bk. III 118, 120, 121
- Eskebjerggård, Gd. III 147
- Eskholm, Ø, II 101
- Eskildsholm, Ø, III 181
- Eskildsø, Ø (Roskilde Fjord)
III 165
- Eskildsø, Hgd. III 171
- Eskildsø kloster, III 167
- Eskilsø, Ø (Lindelse Nor)
I 66, 69
- Eskær, Hgd. III 272
- Esphoved, II 192
- Estvadgård, Hgd. III 319
- Esø, Hvø. I 24
- Farø, Ø, II 419
- Fashøj, Bk. III 118
- Faskær, III 230, 260
- Faskær Mose, III 240, 260
- Favnedyb, Sund, III 230
- Fegge Klit, III 339
- Fejøl, Ø, II 315
- Fejøl kirke, II 318
- Fejøl Sletterev, II 315
- Femø, Ø, II 354
- Femø kirke, II 357
- Femø Sund, II 315
- Ferskesø, vandløb, II 256
- Firbjerg, Bk. III 300
- Flakket, III 462
- Flatø, Ø, I 472
- Flegsbjerg, Bk. III 300
- Flintebjen, III 462
- Flintholm, Ø, I 66, 68
- Flængholm, Ø, III 167
- Flæskholm, Ø, I 142
- Fogdekoneshøj, III 461
- Foldgårdene (Vester og
Øster) Bkr. III 380
- Fornæs fyr, III 420
- Forstow Bakke, III 300
- Fort York, III 435
- Fratshøj, Bk. III 118
- Frederik Holms Hage, II 274
- Fredskov, Sk. I 81
- Frølk Mose, III 120
- Fugleø, Lille, Ø (ved Siø)
I 76, 79
- Fugleø, Store, Ø (ved Siø)
I 76, 79
- Fuglholm, Ø (Limfjorden)
III 333
- Fur, Ø, III 230, 296
- Fur kirke, III 231, 233
- Fur Sund, III 230
- Fyrbakken, Bk. (Hjelm)
II 142
- Fyret, III 462
- Fælled, III 109
- Fænø, Ø, II 219
- Fænøgård, Hgd. II 219
- Fænø Kalv, Ø, II 219, 227
- Fænø Sund, II 219
- Færgeland, II 275
- Færker Hede, III 230
- Færker Odde, II 230
- Færker Vig, III 249, 260
- Færøen, III 369
- Fævejen, III 462
- Føldal Banke, II 86
- Fønsskov Odde, II 219
- Første Rende, III 462
- Gaards-Stedet, Tomt, II
97, 99
- Gåseengen, III 461
- Gåsehøj, III 120
- Gåsepølen, III 461
- Gadebjerg, Bk. III 97
- Gadegård, III 308
- Galager Banke, Bk. I
282, 287
- Galager Rev, I 287
- Galgebakken, I 108
- Galgebakken, III 461
- Galgehuset, I 108
- Galgehøj, I 319
- Galgestenen (Lyo) I 272
- Gambet, I 82, 94
- Gamle Brandsøgård, II 234
- Gamløse, Lb. III 176
- Gammel Anker, III 462
- Gammelby = Bogø by, Lb.
II 391, 402, 403
- Gammelgaard, Gd. (Tåsinge)
I 105
- Gammelgård (Fur) III 231,
247, 256
- Gammelholm, Bk. II 38, 69
- Gammelløb, Fj. III 11, 16, 17
- Gammellose, II 257
- Gamstensbunkerne, III 428
- Gandesbakke, III 461
- Ganse-kilden, I 101
- Gjerbrødderne, III 18
- Gjerrild Bugt, III 436
- Gjesinge, Lb. I 109
- Gjøl, Hvø. III 296
- Glistrup, Lb. II 17
- Glystrup Agre (Glistrup)
II 88
- Gnibehøj, Bk. III 118
- Gnibe Mose, III 120
- Gniben, Odde, III 117, 118
- Godager, III 461
- Gråsten, Hgd. I 317, 327
- Gråstenor, I 317
- Grasten, Gd. I 81
- Grensholm, Ø, I 374
- Grevebroen, I 374
- Grevens Dyvelstykker, mark,
I 257
- Grimsted Strand, II 275
- Grinderslevkloster, Hgd.
III 318
- Grindselgårde, III 233
- Grunden, Flak, II 337
- Grydenæs, II 18

- Grydenæs Odde, II 47
 Grydholm, Ø, I 142
 Græsholm, Ø (Ved Fyn) I 142, 182, 374
 Græsholm, Ø (Hirsholmene) III 343, 355
 Grønhøj, Bk. II 97
 Grønnebjerg, Bk. III 118, 120, 132
 Grønnemosehøj, Bk. I 319
 Grønne Odde, I 85
 Grønsund, II 411
 Grønør Odde, III 230
 Gudsgaves len, I 317, 327
 Gumperup, Lb. III 15
 Gundernæs, II 391
 Gunderslevholm, Hgd. II 429
 Gyden, III 462
 Gylling Næs, II 179
- Hårmark, II 29, 49
 Hagedyb, Sund, III 340
 Hagelskåret, III 462
 Hagenskov, Hgd. II 237
 Hagerne, I 382
 Hald, Bk. II 42
 „Halen“, Hvø. I 189
 Halmø, Ø, I 319, 363
 Halmø Sund, I 360
 Haloverbjerg, Bk. III 118
 Hals kirke og kirkegård (Sct. Olai Kirke) III 364, 367, 382, 404
 Hanklit, Bk. III 339
 Harvarp Odde, III 230
 Haseldorff, Hgd. III 280
 Hasnæs, Hvø. II 130
 Hasselø, Ø, I 36
 Hatterrev, III 219
 Haven, Lb. I 320, 329
 Havneø, Ø, II 349
 Havrekobbel, Lb. I 335
 Hedevej, III 461
 Hedeles Graver (Helvedes Graver) III 462
 Helleholm, Hvø. III 40, 58, 75
 Helnæsbugten, II 261, 262
 Hendskov Hage, II 195
 Hertugskoven, I 28
 Hesselagergård, Hgd. I 58
 Hesselbjerg, Ol. bk. III 290
 Hesselbjerg Høj, III 290
 Hesselholm, Bk. II 97
- Hesselhus, III 213
 Hesselmoser, Sk. II 221
 Hesselø, Ø, III 200
 Hesselø fyr, III 201
 Hesselø kirkegård, III 201, 207
 Hesterodde, III 315
 Hewen' (Højene) III 425
 Hindsels, Hgd. III 334
 Hindsgavl, Hgd. II 220
 Hirsholm, Ø, III 341
 Hirsholmene, Øgruppe, III 341
 Hirsholm kirke, III 353
 Hjalmarsgård, II 30, 36
 Hjarnes grav, II 184
 Hjarnø, Ø, II 178, 180
 Hjarnø kirke, II 188
 Hjarnø Sund, II 178
 Hjelm, Ø, II 129
 Hjelmshoved, Ø, I 142, 162, 184
 Hjelmshoved, II 195
 Hjelm Ø, II 472
 Hjortebæk, I 325
 Hjortekær, I 325
 Hjortholm, Ø (i Stavnsfjord) II 101
 Hjortholm, Vlds. II 105, 106
 Hjortshøj, II 29
 Hjortø, Ø, I 142, 189
 Holme Sø, I 289
 Holstenshus, Hgd. I 261
 Holtemmen, Mark, III 368
 Hornfiskrøn, III 368
 Hornnæs, Odde, III 379, 394
 Hornsgård Holme, III 340
 Hørshoved, Ø, II 261
 Horsens Fjord, II 178
 Horseskov, I 97, 98
 Horse Slot, Vlds. I 98
 Horshøj, II 29
 Hovbro, III 19
 Hovedet, III 462
 Hovedsø, Sø, I 282
 Hukket, III 462
 Hulgaden, III 461
 Humlelykken, III 462
 Hundsholm, II 101
 Hunehals, Borg, II 132
 Husmandsbakken, III 462
 Hvidkrogen, III 461
 Hvidkrogenshøj, III 461
 Hvidkrogenstange, III 461
 Hvirrgade, Gde. III 233, 260
- Hyldbjerg, Bk. III 300
 Hyldeholm, III 167
 Hylsbakke, I 204
 Højbjerg, Bk. I 230
 Højeklint, II 252
 Højemølle Led, I 109
 Høje Stene, Ol. I 299
 Højemølle, III 462
 Højemølles Rende, III 462
 Højemølles Vangen, III 462
 Højsande, Klit, III 368, 379
 Højstenelev, Sund, I 97, 189
 Høllehoved, Hvø. I 160
 Hønepold, Bk. II 68, 101
- Ibsted, Lb. III 316, 320
 Idal, III 462
 Iholm, Ø, I 134
 Ilholm, I 96
 Illumgårde, II 264
 Illumø, Ø, II 261
 Ilmekilden, I 256, 266
 Ilsøemaj, Bk. II 18
 Ingershøj, Bk. ol. (Tåsinge) I 99
 Ingershøj, Bk. ol. (Fur) III 236
 Isefjord, III 165, 175
 Issehoved, Bk. II 30, 90
 Issehøj, Bk. III 240
 Issemose Bjerg, Bk. II 354
- Jegind by, Lb. III 315
 Jegind Tap, Odde, III 315
 Jegindø, Ø, III 296, 315
 Jegindø kirke, III 324
 Jegins Odde, III 369
 Jegins Rev, III 368
 Jenle, Gd. III 277
 Jensens Minde, Gd. II 436
 Jeppommelsholm, Ø, II 441
 Jesminde, Gd. II 429
 Jomfrustenen, III 286, 288
 Jon Pitter, III 462
 Jordemoderbakken, III 462
 Juelsminde, Gd. III 388
 Jydens Kilde, III 462
 Jyllinge Holme, III 167
- Kåreholm, Ø, II 274
 Kås, Hgd. III 308

- Kåsen, II 28, 48
 Kagevig, Bugt, II 315, 319
 Kajshoved, II 219
 Kallenshage, III 462
 Kallestene, II 184
 Kalveodde, I 143
 Kalvø, Ø, II 472
 Kalvø Strøm, Sund, II 391
 Kamsø, Holm, I 66
 Kanebjerg, III 461
 Kanhave Kanal, II 73
 Kapel Mølle, III 234, 250, 260
 Kapelodden, I 307
 Kapitelhuset, III 371
 Kaplen, II 462
 Karlskol, Ø, II 101, 107
 Karrebæk, Lb. III 15
 Karrebæksfjord, III 11
 Karrebæksminde, (Hals
 Minde) III 11
 Karresholm, III 461
 Kastelsbakken, Vlds. II 134,
 136
 „Katteholm“ Ø, III 175
 Keglebakken, III 462
 Kejlsø, Ø, II 473
 Kidholm, Ø, I 81, 92
 Kilshoved, III 121
 Kirkebakken, III 120
 Kirkebugten, III 382
 Kirkegrunden, II 298
 Kirkehavn, Huse, III 38, 46
 Kirkevigen, II 337
 Kisselhøj, III 265
 Kistehøj, III 462
 Kjørstrup, Vlds. I 99, 102
 Klagedalen, III 454, 462
 Klatterne, Øer, III 414
 Klintende, II 247
 Klippen, Rev, (Venø) III 299
 Klitgården, Gd. III 363, 371,
 377
 Klitten, Huse, III 369
 Klokkeholm, Ø, III 171
 Klokkesten, Ol. I 264
 Kloppen, II 168
 Klottens Klit, III 462
 Klovvig, Bugt, III 299
 „Klæppen“, Ralpold, I 42
 Knakken, III 300
 Knappen, Hvø. I 160, 179
 Knastegrunden, Rev, I 233
 Knoben, Rev, III 425
 Knoldebjerg, Bk. III 117,
 118, 120, 121
 Knolen, III 124
 Knudedyb, I 97
 Knuden, Hvø. III 230, 240,
 260
 Knuderne, III 398
 Knudshoved, III 230, 259
 Knuthenborg, Hgd. II 349
 Knøsen, Høj, I 150
 Knøsen, Ol. II 41
 Knøsmarken, II 41
 Kobbergrund, Rev, III 368
 Kogsted, III 223
 Koholm, Ø, III 175
 Kokkedal, Hgd. III 279
 Kolby, Lb. II 29, 48
 Kolby Kås, Huse, II 30
 Kolby kirke, II 48
 Kolhøj, Bk. og Ml. II 54
 Kollerne, Øer, II 101, 113
 Konemade Hage, II 337
 Kongehøjen, II 40
 Kongens Made, Mark, I 256
 Kongsbølle, II 17, 87
 Kongsenge, III 461
 Kongshøj, Bk. III 118, 120
 Kongstrup, Lb. III 118
 Kongstrup by, III 121, 133
 Kongstrup Møllebakke, III
 118
 Korshavn, Fj. I 17
 Korshavn, Ø, I 282, 299
 Korshavn Drej, I 301, 305
 Korsholm, Ø, III 220
 Korsø, Odde, II 435
 Kovsholm, Ø, III 350, 351
 Krabbesholm, Hgd. III 233,
 254
 Krageholm, Ø, II 441
 Krageholms Strøm, III 11
 Kragehøj, III 461
 Kragetinget, II 391, 424
 Kragnæs, Lb. I 361
 Krasbjerg, III 300
 Kringelkær, III 19
 Kringelrøn, III 365
 Kringhøjen, III 461
 Kristtornlunden, III 141
 Krogagerbakke, III 120
 Krogerup, Hgd. III 107
 Kronborg, Gd. III 221
 Krumhøkerhuset, III 280, 289
 Krøyers bro, I 148
 Kuddeholm, Ø, II 274, 276
 Kuffen, III 462
 Kuffrogen, III 462
 Kulhusrenden, Sund, III
 165, 175
 Kulhøj, II 29
 Kvæghjørnet, I 340
 Kværnen, Ø, I 66, 69
 Kyholm, Ø, II 30, 123, 124
 Kyndby Rev, III 184
 Kye Holme, III 340
 Kølholm, Ø, III 165
 Kølpen, Ø, III 355, 357
 Kønsborg (gl. Kyndborg)
 Gd. III 231, 248
 Lånerne, Skov, III 68
 Lambernakke Flod, II 441
 Lammehoved, Odde, I 250
 Lammehuk, III 120
 Landet, Lb. I 97, 107
 Landet kirke, I 107
 Langdalen, II 86, 88
 Langebjerg, Bk. III 120
 Langeland, Ø, I 59
 Langelands Øre, Odde, III
 38, 39
 Langemark, Lb. II 29
 Langeenge, III 461
 Langerøn, III 365
 Langesand, Ø, I 57
 Lange Vandsti, III 461
 Langholm, Ø (Roskilde
 Fjord) III 167
 Langholm, Ø (Nordre
 Rønner) III 414
 Langholmene, Øer (ved Ærø)
 I 319
 Langodde, Hvø. I 96
 Langs Hoved, Odde, I 39
 Langø, Ø (Lindelse Nor)
 I 66
 Langø, Ø (Nakskov Fjord)
 II 275
 Langø, Ø (i Bøgestrømmen)
 II 435
 Langø, Ø (Isefjord) III 180,
 184
 Langøre, Odde, huse, II 30,
 96
 Langøre Holme (Isefjord)
 III 180, 197
 Langøerne (Horsens Fjord)
 II 200, 205
 Lebykobbel, Lb. I 335
 Ledagersbakke, III 118
 Leerrenden, III 461

- Lerbjergås, III 118
 Letten, Sund, II 391
 Lilleholm, Ø, III 355
 Lille Jens' Høj, III 235, 254
 Lillemølle Bakke, I 319
 Lille Rise, I 321
 Lille Stokkeby, I 337
 Lilleø, Ø (Ved Ærø) I 319, 370
 Lilleø, Ø (ved Askø) II 337, 346
 Lilleø, Ø (ved Tærø) II 426
 Lilleø, Ø (Guldborgsund) II 473
 Lilleø, Ø (Roskilde Fjord) III 167
 Limfjorden, III 219, 296, 338
 Lindalshøj, III 461
 Lindebjerg, III 118
 Lindebro, Havn, II 391, 417
 Lindehoved, III 118
 Lindelse Nor, Bugt, I 60, 65, 66
 Lindholm, Ø (Ved Samsø) II 30
 Lindholm, Ø (Smålands-havet) II 349
 Lindholm, Ø (Stege Bugt) II 443, 468
 Lindholm, Ø (Isefjord) III 180, 198
 Lindholm, Ø (Limfjorden) III 336
 Lindholms Dyb, II 315
 Lindholms Hale, Odde, II 469
 Lindø, Hvø. I 66
 Listes Bakke, III 462
 Liv Tap, Odde, III 284, 291
 Livø, Ø, III 277, 296
 Livøgård, Gd. III 279
 Loddenhøj, I 320
 Lodsgården, III 344
 Lonmandshøjen, I 272
 Louisenlund, Gd. II 164, 173
 Luddeholme, Øer, II 442
 Lund, Hgd. III 317
 Lundby, Lb. I 96, 112
 Lundbæk, III 377
 Lundbæk havn, III 368, 378
 Lundebakken, III 18
 Lundeholme, Mark, I 109
 Lundehøj, III 118
 Lundén, Skov, III 380
 Lundgård, Gd. III 231, 248
- Lungshave, II 11, 17
 Lunkebugten, I 96, 106, 115
 Lunkeris, Skov, I 106
 Lushage, Odde, II 21, 38
 Lutholm, III 461
 Lydebjerg, III 120
 Lykkeshøj, I 324
 Lyngør Hage, II 168
 Lysbjerg, Bk. I 230
 Lyø, Ø, I 237
 Lyø by, Lb. I 237
 Lyø Havn, I 250
 Lyø kirke, I 249, 256, 270
 Lyø Krog, Sund, I 250
 Læsø, Ø, III 359
 Læsø Nordvestrev, III 368
 Læsø Rende, Bugt, III 368
 Læsø Trindel, Rev, III 368
 Løbekilde, III 462
 Løghøj, II 29
 Løgstør Bredning, III 219, 230, 296, 333
 Lønne Skov, III 18
- Mågehøj, III 462
 Mågerup, Lb. II 30
 Mårrisvig, Bugt, III 260
 Mårup, Lb. II 30, 74
 Mårup Havn, II 30
 Mårup Vig, II 32
 Madebjerggård, Gd. II 96
 Madsbad, Lb. III 233
 Majbjerg, III 300
 Majbølle, Ø, II 472
 Malles banke, Bk. I 319
 Manhøj, Bk. III 240
 Marebjerg, III 120
 Marensbjerg, II 86
 Marholm, I 96
 Marianelund, Gd. III 107
 Mariesminde, Gd. II 436
 Marstal, I 316, 352
 Marsvinsholm (Marsvins-vold) Hgd. I 87
 Masnedø, Ø, II 381
 Masnedøgård, Gd. II 385
 Masnedø Kalv, Ø, II 385, 386
 Massarene Batteriet, III 435
 Mastrup, Lb. III 135
 Mejlholm, Ø, I 197, 200
 Mejlshoveds Odde, Hvø, I 160
 Mejlsholm, Ø, II 101, 110
 Mejlø, Ø, I 22
- Melby, Lb. I 109
 Mellemhøj, I 263
 Melvig Strøm, Sund, II 402
 Milebjerg, Bk. I 230
 Mindegabet, III 16
 Mogensbjerg, III 118
 Monnet, Hvø. I 96, 110
 Munarvogr (gl. bugt) II 14, 22
 Munkealleen, III 372
 Munke by, Lb. I 282, 283 285
 Musholm, Ø, III 85
 Musholmbugten, III 85
 Musholm Havn, III 85
 Muskrogen, III 462
 Mygdamgård, Gd. III 318
 Møgelskår, Dal, II 86, 94
 Møgholm, Ø, III 355
 Møllebakken (Lyø) I 253
 Møllebakken (Fæno) II 219
 Møllebakken (Sejerø) III 120
 Møllebjerg, Bk. III 179, 181
 Møllegab, Sund, I 372
 Møllestangen, II 466
 Mølodde, III 315
- Nagelsbjerg, III 118
 Nakkens Odde, I 311
 Nakkov, Kbst. II 275
 Nakkov Fjord, II 273
 Nebberne, Hvø. II 315
 Nebbesodde, Hvø. I 160, 181
 Nederby, Lb. III 231
 Nedergård, Hgd. I 76
 Neksø, Ø, III 93
 Neksøbugten, III 97
 Nibe Bredning, III 333
 Nissum Bredning, III 296
 Nordbjerg, Bk. III 427
 Nordbjerg, III 462
 Nordby, Lb. (Samsø) II 30
 Nordby, Lb. (Sejerø) III 135
 Nordby Hede, II 30, 74, 90
 Nordgården, Gd. III 110, 111
 Nordholm, Ø, III 86
 Nordklinten, III 144
 Nordmandshage, Ø, III 220
 Nordmarken, III 364
 Nordre Ås, III 462
 Nordre Gærde, III 461
 Nordre Have, III 428, 462
 Nordre Hesselspjeld, III 461
 Nordre Hewe, III 462

- Nordre Kirkebjerg, III 447, 462
 Nordre Klint, III 118
 Nordre Mose, III 461
 Nordre Rønner, Øgruppe, III 368, 414
 Nordre Sandflugt, III 462
 Nordre Sandflugts Bugt, III 462
 Nordsand, III 462
 Nordskov, Lb. (Hindsholm) I 31
 Nordstrand Klit, III 438, 462
 Nordstrands Snude, III 462
 Nordtofte, III 462
 Nordvestrevet, III 425
 Noret, 258
 Nors Mark, I 101
 Nyby, Lb. II 391
 Nygård, Gd. II 295
 Nymose, II 256
 Nyord, Ø, II 441
 Nyord, Lb. II 441
 Nyord kirke, II 462
 Nyord kirkegård, II 463
 Næbbet, Hvø. I 316, 330
 Næbbet, Odde, III 72
 Næsby, Lb. III 181
 Næsby Rev, III 181
 Næsgården, Gd. III 183
 Næsset, Hvø. III 181
 Næs Sund, III 339
 Nølbjerg, III 118
 Nørby, Lb. III 316, 325
 Nørrebjerg, III 118
 Nørreby, Lb. II 354, 356
 Nørredyb, III 223
 Nørregård, Gd. (Fænø) II 219
 Nørregård, Gd. (Livø) III 279
 Nørreherred, Gde. II 315
 Nørreklint, II 142
 Nørremarken, III 15
 Nørreeris, Gd. III 308
 Nørreskov, III 300
 Nørretoft, Skov, II 221, 222
 Nørre-Vejsbjerg, Gd. III 305
 Nørskov, Gd. III 305, 308
 Nørskov, Lb. III 316, 326
 Nørtoftskov, III 316
- Odden, Ø, I 142, 197
 Odden (Bjørnø) I 230
- Odden (Hjarnø) II 181
 Odden (Torø) II 236
 Odense Fjord, I 31
 Olde Mølle, I 319
 Olde Møllebanke, I 319
 Olesbjerg, Bk. III 118
 Ommel by, Lb. I 360
 Ommels Hoved, Hvø. I 316
 Omø, Ø, III 38
 Omø by, Lb. III 38, 49
 Omø kirke, III 40
 Omø Rev, III 39
 Omø Sund, III 39
 Onsbjerg, Lb. II 29, 51
 Onsbjerg kirke, II 51
 Orenæs, II 388
 Ormehoved, Odde, II 96, 97
 Orø, Ø, III 175
 Orø havn, III 175
 Orø kirke, III 176
 Orø præstegård, III 178
 Ostebakken, III 440
 Otsund, III 296, 306
 Overhøj, I 263
- Påskes Holm, III 462
 Pajdenoret, Bugt, I 190
 Pakhusbugten, III 425
 Pakhuset, III 462
 Pandebjerg, Bk. III 103
 Parkebjerg, II 118
 Pedersbjerge, Bkr. III 118, 119
 Pederskov, Skov, I 97, 106
 Pengehullet, III 462
 Permelille, Lb. II 29, 49
 Persende, III 462
 Pigernes Sten, III 386
 Pikethuset, III 462
 Pikhede Gårde, III 233
 Pikkerholm, III 356
 Pilebanken, Bk. I 99
 Pilekrogen, Bugt, I 98
 Pillemark, Lb. II 29, 50
 Pils Slot, I 98
 Polderne, Øer, II 191
 Polkbjerg, III 118, 146
 Præstens Knude, III 461
 Puldalshul, III 461
 Pælebakken, III 462
- Rågø, Ø, II 302
 Rågø Kalv, Ø, II 303, 308
- Rågø Sund, II 309
 Radtoppegraven, II 294
 Rallen, Lille, Ø, I 96
 Rallen, Store, Ø, I 96
 Rane Ladegård, Vlds. II 130
 Ransbæk, II 130
 Rattornen, III 462
 Ravnebjerg, Bk. I 307, 309
 Ravnsborg, II 320
 Renden, Vandløb, III 461
 Reves Bakke, III 118, 123
 Reves Mose, III 120
 Revkrogen, Bugt (Korshavn) I 307
 Revkrogen, Bugt (Ærø) I 317
 Revskrogen, III 462
 Revtrillen (Kårsens Trille) (Korshavn) I 282, 307
 Risbjerg, (Samsø) II 29
 Risbjerg (Venø) III 300
 Rise, Lille, Lb. I 322
 Rise, Store, Lb. I 323, 337
 Risgårde Bredning, III 272
 Rishøj, III 118
 Rommerholm, II 274, 288
 Romsø, Ø, I 41
 Rosenholm, Hgd. III 281
 Roskilde Fjord III 165
 Rotholmene, Øer, III 272
 Roubjerg, Bk. II 87
 Rummelud, III 462
 Rumpen, II 123
 Ræpynt, Odde, III 379
 Rævebakken, Ol. II 41
 Rødhals, III 117, 118
 Rødstenen, II 237, 238, 260
 Røn, Hvø. III 315, 325
 Rønbjerg Hage, III 291
 Rønhuse, III 316
 Rønkrogen, III 462
 Rønkær Odde, III 300
 Rønne, Holm, III 108
 Rønnerev, III 368
 Rønø, Ø, III 181
 Røverstuen, Dal, III 259
- Salger Høj, III 339
 Saltbækvig, III 133
 Sælvig, Bugt, III 181
 Samseskårets Rende, III 462
 Samsø, Ø, II 11
 Samsø Slot (Curia Samsø) II 52

- Sandballe, II 86
 Sanddopperne, II 97
 Sanderumgård, Hgd. II 237
 Sandhammeren, Hvø. II 255
 Sandhoved Odde, I 204
 Savnsø, II 275
 Scheelenborg, Hgd. I 22, 28
 Sejerby, Lb. III 118, 134
 Sejerslev, Bkr. III 339
 Sejerø, Ø, III 115
 Sejerø havn, III 133
 Sejerø kirke, III 129, 136, 161
 Senhøj, II 29
 Siø, Ø, I 76
 Siøund, I 197
 Skådebakken, Vlds. II 135
 Skånbjerg, III 300
 Skåningebro, II 402
 Skåningebugten, II 399
 Skåningegårde, II 400
 Skårupøre Sund, I 80, 81
 Skagelsebjerg, Bk. III 118
 Skagelsehuk, III 118, 121, 147
 Skagen, Tange, III 74
 Skagsøen, III 74
 Skakholm, Ø, III 13
 Skalkenæs, Odde, II 435
 Skallehoved, Hvø. II 429
 Skalmør Odde, III 315
 Skalø, Ø, II 315, 333
 Skaløllille, II 319
 Skanodde Sø, I 282
 Skansen, II 219
 Skarpenklint, III 72
 Skarpensten, III 72
 Skarrehage, Bkr. III 339
 Skarø, Ø, I 142, 143
 Skarø by, Lb. I 145
 Skarø Odde, I 143
 Skarø Rev, I 143
 Skejnæs Hage, III 462
 Skelbjerg, III 118
 Skelhave, Lb. I 335
 Skellebakken, III 462
 Skellerev, II 354
 Skibes Sælhøj, III 462
 Skibsmarken, III 15
 Skiftehøj, III 462
 Skjoldnæs, Hvø. I 319
 Skjoldnæs fyr, I 330
 Skodshøj, Bk. II 97
 Skovballe by, Lb. I 110
 Skovbanken, Bk. III 38
 Skovbjerg, I 325
 Skovby, Lb. I 325, 336
 Skoven, Ø, I 159, 181
 Skoven, Gde. II 315, 319
 Skovgården, Gde. III 185
 Skovland, Hvø. I 360
 Skovnakke, II 315, 319
 Skovsagre, I 325
 Skovø, Ø, I 76, 78
 Skyum Bjerger, III 339
 Slånbjerg, III 118
 Slåhøj, Lille, Bk. II 28
 Slåhøj, Store, Bk. II 28
 Sletteren, II 354
 Sletterev, (Femø) II 354
 Sletterne, Gde. II 315
 Slette Veje, III 462
 Slotsbanken, I 256
 Slotø, Ø, II 274, 279
 Slusen, III 386
 Smededalen, III 110
 Smedeholm, Ø, II 274
 Smedjehøje, Ol. III 235, 265
 Smidten, III 462
 Snaptun, II 178
 Snave Færgested, III 181, 186
 Snede Skov, III 70
 Snekkemose Nor, I 325
 Sneppen Trange, III 462
 Snogkrogen, III 461
 Snorlække, Lb. I 335
 Soelhøj, III 118
 Sorthøj, Swothyw, III 300
 Sortsøgab, Sund, II 391
 Spirholm, Ø, III 414
 St. Albans kirkegård, Vlds. I 322
 St. Jørgens kapel, I 108
 St. Jørgens præstegårdshave, I 130
 St. Olufs Kapel, I 112
 Ståldyb, Sund, II 309, 315, 334
 Stålhøj, Bk. II 68
 Stakkesti Mose, III 120, 148
 Stavns, Lb. II 29, 70
 Stavnsfjord, II 30, 55, 66, 101
 Stenalt, Hgd. III 278
 Stenballe, II 200
 Stenbrunnen, III 462
 Stendalshøjene, Ol. III 235
 Stenderup Hage, II 224
 Stenholm, Lille, Ø, III 414
 Stenholm, Store, Ø, III 414
 Stenhøje, I 283
 Stenkalven, Hvø. II 142, 154
 Stenkast, Bk. III 300
 Stenkastkrogen, I 44
 Stenkistehøj, III 118
 Stenkiste Stykker, II 265
 Stenklippen, III 462
 Stennæs, II 431
 Stenodde, I 107
 Stenodde Skov, I 97
 Stenrevlerne, III 462
 Stensballegård, Hgd. II 200
 Stensbjerg, Bk. III 181, 191, 194
 Stensbjerg, III 300
 Stensby skove, II 426
 Stenshøj, Lille, Ol. I 262
 Stenshøj, Store, Ol. I 253, 262
 Stensø, II 275, 276
 Stensøre, Hvø. III 425
 Stenvangen, III 462
 Stenør Odde, III 230
 Stibanken, Bk. III 69
 Stibjerg, III 118
 Stisholm, III 461
 Stjovl, Lb. I 112
 Stjovl Knude, Hvå. I 96
 Stodbjerg, Bk. III 300
 Stodbjerg Kjeld', III 307
 Stokkeby Mark, Lb. I 323
 Stokkebunor, I 317
 Storeholm, Hvø. III 356
 Storemose, II 318
 Storens Lyng, III 462
 Strandbjerggård, Hgd. III 100, 110
 Strebeshoved, II 191
 Strynø, Ø, I 374
 Strynø by, Lb. I 378
 Strynø Kalv, Ø, I 374
 Strømbæk, II 441
 Studebakken, III 462
 Studeholm, Ø. III 171
 Studshøj, III 120
 Styltenborg, I 325
 Stæremose, Lb. I 335
 Sudal, III 461
 Sundsbro, II 337
 Sundsgårde, Gde. III 233
 Svaleklint, III 117
 Svanden, III 462
 Svelmø, Lille, Ø, I 219, 225
 Svelmø, Store, Ø, I 219

- Svelmø, Store, Drej, I 223
224
- Svelmø Trille, Rev, I 219
- Svenderuphus, I 118
- Svenskebatteri, II 221, 224
- Svenskehullet, III 113
- Svenskehøjen, II 231
- Svineholm, Ø, III 167
- Svinø Bugt, III 11
- Svinø Land, III 11, 25
- Sværn, Ø, II 101
- Syn Graves Høj, Ol. I 263
- Syn Graves Mark, I 250, 253
- Synneshøj, Bk. I 319, 344
- Syrode, III 368, 379
- Sælsinggårde, Lb. II 29
- Sælvig, Bugt, II 30
- Søby, Lb. (Ærø) I 319, 329
- Søby, Gde. (Samsø) II 17, 88
- Søbygård, Hgd. og len, I
318, 327, 332
- Søbygårds Borgbanke, I 139
- Søbykjær, Mark, II 88
- Søby Møllebanke, I 319
- Søbytoft, Mark, II 88
- Sødal, Hgd. III 233
- Sømose, III 103
- Sønden Fyret, III 462
- Sønderbjerg, Bk. III 423,
427
- Sønderby, Lb. II 354
- Sønderdyb, III 223
- Søndergårde, Gde. III 233
- Sønderherred, Gde. II 315
- Sønderholm (ved Mus-
holmen) III 87
- Sønderholms Flod, II 441
- Sønderklint, II 142
- Søndermølle, III 250
- Sønder Nyland, III 368
- Sønderskov, Gd. (Sønderris)
(Venø) III 300, 308
- Sønderskov, Gd. (Jegindø)
III 306, 307, 316
- Søndersten, III 462
- Søndersø = Holme Sø, I 287
- Søndertoftskov, Gde. III 316
- Søndrerås, III 461
- Søndre Have, III 428, 462
- Søndre Hesselspæld, III 461
- Søndre Klint, III 118
- Søndre Mose, III 461
- Søndre Sande, III 470
- Søndresandflugt, III 461
- Søndrestænge, III 461
- Søndre Tofte, III 462
- Sørebjerg, III 118
- Sørenden, II 67
- Tårs Færgested, II 275
- Tåsinge, Ø, I 63, 96
- Tadebjerg, Bk. III 120
- Tadebæk, III 118
- Tadebækhuse, III 140, 154
- Tagholmene, Øer, III 229
- Tambo Sund, III 315
- Tanderup, Lb. II 29
- Tangen, III 461
- Tarrim Bakke, III 378
- Tehullet, I 266
- Thisted Bredning, III 335
- Thorsodde, III 299, 300
- Thostrup Lund, III 380
- Thurø, Ø, I 63, 80
- Thurø Bund, Fj. I 80, 81
- Thurø by, Lb. I 81, 82
- Thurø kirke, I 89
- Thurø Klint, I 84
- Thurø Rev, I 63, 80
- Thurø Sund, I 63, 80
- Thyholm, III 315
- Timmose Odde, III 230
- Tinggård, Gd. III 136
- Toftebjerg, Lb. II 29, 72
- Tørnehave Huse, I 81
- Tornnæsodde, III 369
- Tornodde, II 236
- Tornø, Ø, I 36
- Torup, Lb. II 29
- Torø, Ø, II 236
- Torø Huse, II 236
- Torø Sund, II 237
- Torø Sø, II 237
- Torø Vig, II 237
- Totten, Odde, III 428
- Tottingbakken, III 462
- Tranderup, Lb. I 320, 341
- Tranderup kirke, I 325, 346
- Tranderup Mark, I 324
- Tranebjerg, Lb. II 29, 52
- Tranebjerg kirke, II 52
- Tranmosen, II 403
- Trappeskov, Mark, I 317
- Tredje Rende, III 462
- Trelholm, Ø, II 274
- Troel's Banke, Bk. I 109
- Troense, Lb. I 63, 97, 125
- Trolldalen, III 97
- Troldebjerg, II 29
- Trønøret, Hvø. I 105, 115
- Trundkær Bakke, II 261
- Tungen, III 462
- Tunø, Ø, II 141
- Tunø by, Lb. II 144
- Tunø kirke, II 149
- Tunø Knob, II 142
- Tunø Rev, II 142
- Tunø Røn, II 142
- Tvede Skov, I 97, 106
- Tværageren, III 461
- Tværbjerg, Bk. III 74
- Tynebjerg, III 120
- Tynemønnehøj, Bk. III 120
- Tyreholm, Ø, II 442
- Tyresandet, Hvø. III 29
- Tyvholm, Ø, III 350, 357
- Tyvsbjerg, Bk. III 120
- Tære, Ø, II 429
- Udsager Hage, Bk. II 68
- Ul'bro (Ulvebro) I 325
- Ulfkær, III 316
- Ulsted Strand, III 265
- Ulvshale Løb, Sund, II 441,
444
- Ulvshale Odde, II 441
- Unarvogr (gl. bugt) II 22, 36
- Urchoved, Hvø. I 316
- Vårholm, III 340
- Vårsø, Ø, II 178, 200
- Vårsø Kalv, Ø, II 200, 204
- Vårø, Lb. I 110, 112
- Vårø Knude, Hvø. I 96, 111
- Vadstrup, II 42
- Valdemarskilde, I 266
- Valdemars Slot, Hgd. I 97,
99, 115
- Vandhullet, III 462
- Vasen, Havn, II 315
- Wedelsborg, Hgd. II 230
- Wejlen, Sund (Lindholm)
III 336
- Wejlø, Ø (Nakskov Fj.) II
274, 286
- Wejlø, Vadested (ved Enø)
III 16
- Wejlø Kalv, I 26, 28
- Wejlø, Lille, II 275
- Wejlø, Store, II 275
- Wejrø, Ø (ved Samsø) II 30,
117

- Vejrø, Ø (Smålandshavet)
II 292
- Vejrø Sund, II 121
- Vejsbjerg, III 300
- Vejsnæs Nakke, Bk. I 316,
340
- Vemmenæs, Hvø. I 96
- Vemmenæs færgegård, I 107
- Vemmenæs Færgeodde, I 96
- Ventepose vandmølle, I 128
- Venø, Ø, III 296
- Venø by, Lb. III 297, 299
- Venø kirke, III 297
- Venø Odde, III 299
- Venø Sund, III 299
- Venø Tap, III 299
- Vesborg fyr, II 18, 21, 43
- Vestbæk, II 32
- Vestensø, II 130
- Vesterbjerg, I 144
- Vesterby, Lb. II 315, 316
- Vesterhoved (Tære) II 431
- Vesterklit, III 461
- Vesterkær, II 238
- Vesterløb, III 180
- Vestermose, II 256
- Vestermølle, III 250, 260
- Vesternakke, II 354
- Vesternæs, II 391
- Vestersjø, Sø. I 250, 277
- Vesterskov, II 391
- Vesterstrand, III 462
- Vesterø, Huse. III 368, 411
- Vesterø havn (Lundbæk
havn) III 365, 368, 408
- Vesterø kirke, III 368, 371,
411
- Vesterhage Rev, II 135
- Vestlandet, III 462
- Vestre Mose, III 461
- Vibeholm, Ø, I 190
- Viberhøj, III 461
- Vidsø, Dal, I 318
- Vigelsø, Ø, I 36
- Vigen, Bugt, I 160
- Vignæs Odde, II 376
- Vigsø, Ø, II 376
- Vigø, Ø, II 261, 267
- Vil Sund, III 339
- Vindeballe, Lb. I 320, 341
- Vindeby, Lb. I 96, 99
- Vindnæs Horn, Hvø. II 354
- Vinkældereren, II 400
- Vinskibet, III 462
- Vinterengen, III 461
- Visborg, Vlds. II 43
- Visborg Slotsbanke, II 28
- Visby Bredning, III 335
- Vitskøl, Lb. III 278
- Vitskøl Kloster, III 462
- Vodrup, Hgd. I 327
- Vodrup Klint, I 319
- Vogterholm, Ø, I 374
- Vojel, Lb. III 231
- Vojel Kær, III 230, 250, 260
- Vojel Vig, III 250
- Voksgyden, III 462
- Wolleskåret, III 462
- Wolstrup, Hgd. III 296, 305
- Vorbjerg, Bk. (Ærø) I 318
- Vorbjerg, Lille, Bk. (Samsø)
II 71
- Vorbjerg, Store, Bk. (Samsø)
II 70
- Vorhøj, Ol. II 41
- Vornæs, Hvø. I 96
- Vornæs Pynt, I 96
- Vornæs Skov, I 97
- Vornæs Vejle, I 112, 114
- Vossenbjerg, III 118
- Vresen, Ø, I 55
- Værge, III 461
- Vær kirke, II 200
- Ydder Tykke, III 120
- Yderste Holm, Ø (Stavns-
fjord) II 101, 112
- Yderste Holme, Øer
(Roskilde Fjord) III 167
- Ydø, II 275
- Æbelø, Ø, II 206
- Æbeløgård, II 211
- Æbeløholm, Ø, II 207
- Ægholm, Ø, II 246
- Ægholm, Holm, II 442
- Ægø, Ø, I 31
- Ærkbjerg, III 300
- Ærø, Ø, I 316
- Ærø Drej, I 317
- Ærø Hale, I 316
- Ærøskøbing, Kbst. I 316, 347
- Øgården, Gd. III 104, 110, 111
- Øksenæbbe Odde, I 383
- Øksneholm, Ø, III 165
- Øland, Hvø. III 296
- Ørbjerg, III 300
- Ørby, Lb. I 29, 49, 79
- Ørby Mark, II 41
- Ørerne, I 382
- Ørespids, Odde, III 38, 39
- Ørets Hage, III 462
- Ørkenen (Anholt) III 423,
425
- Ørnebjerg, Bk. I 310
- Ørnekul, Bk. III 105
- Ørnslø, Gd. II 36
- Østerbjerg, III 105
- Østerby, Lb. (Samsø) II 29,
72
- Østerby, Lb. (Fejø) II 315
- Østerby, Lb. (Læsø) III 362,
369, 376
- Østerhoved, Hvø. (Skarø) I
143, 152
- Østerhoved, Hvø. (Askø) II
337, 340
- Østerklint, II 247
- Østerløb, Sund, III 180, 194
- Østermarken, III 15
- Østerodde, II 435
- Østersjø, Sø, I 250, 267
- Østerskov, Skov, (Thurø)
I 81
- Østerskov, Skov (Bogø) II
391, 393
- Østerøre, III 299
- Østhage, II 139
- Østre Færgested, III 181
- Øverste Ende, Hvø. II 168

Personnavne

- Aakjær, Jeppe, II 78, III 277, 337
Absalon, bisp. II 17
Albert af Brunswig, II 161
Albrecht af Mecklenborg, II 18
Amled, sagaskikkelse, III 339
Anckers, Wegla, III 429
Andersen, Iver, amtm. justitsråd, II 210
Angantyr, sagahelt, II 24
- Balder Rune, II 155
Banner, Erik, III 429
Banner, Niels, II 161, 191
Beldenak, Jens Andersen, I 87, 103, II 279
Berengaria, dronning, II 18
Berg, Christen, II 415
Berg, Rasmus Schade, III 279
Bernidssen, Hans, II 236
Bister, dr. III 365
Blicher, Steen Steensen, II 155, III 237, 254, 277
Brahe, Magrethe, III 233
Bredahl, Peter, II 19
Brockdorf, Schack, baron, I 31
Brockenhus, Lavritz, II 236
Bryde, Niels Jensen, præst. II 48
- Christian I, I 87
Christian II, I 87, 104, II 18, 161, 279
Christian IV, I 89, 105, 115, 123, 325, 326, II 279
Christian V, I 117, II 18, III 58
Christian, hertug, I 326
Christoffer I, II 18, 161
- Daa, Claus, III 205
Dewitz, Frands Joachim, major, II 220
Dreyer, Dankwart, II 235
- Ebbe, bisp af Århus, II 18
Ebbesen, Peder, II 209
- Eifler, Hans, III 341
Ellehammer, J. C. H. II 351
Erik af Langeland, II 228
Erik Klipping, I 30, II 130, 131
Erik Menved, I 18, II 131, 132, 133, 228
- Ferch, Andreas, I 115
Frederik I, II 161, 209
Frederik II, II 209, 311
Frederik III, II 161, 191
Friis, Johan, III 40, 56, 78
Frode Fredegod, II 182
„Frøken Hedevig“ I 98, 115
Færnjot, kong, III 362
Føns, Niels Basse, kammerråd, II 220
- Gersdorff, gen.major. II 237
Gjønge, Svend Poulsen, II 445
Glückstadt, Emil, II 211
Godske, Peder, III 205
Goer, sagnskikkelse, III 362
Grand, Jens, II 131, 132, 133
Grathe, Svend, II 17
Grev Gert, I 98, 324, II 18, 161
Griffenfeld, Charlotte Amalie, II 161
Griffenfeld, Peder, II 11, 18, 20, 161, 200
Grove, fyring, III 343
Grove, Peder Jensen, III 430
Grundtvig, F. L. I 366
Grundtvig, Otto, præst, III 128, 129
Gyldenløse, Ulrik Christian, II 235
Gyldenstjerne, Henrik, III 278
Gyldenstjerne, Knud, I 104
- Haderslev, Jens, II 235
Hans, kong, II 279
Harald Hårderåde, III 362
Heinen, kammerherre, II 211
- Helge, kong Halvdans søn, I 85
Henrik af Schwerin, grev, I 255, 257
Hjalmar, sagahelt, II 14, 23
Hjarne, skjald, II 181, 184
Hlør, sagnskikkelse, III 361
Holberg, Ludvig, III 431, 447
Holstein-Rathlou, III 203, 208
- Ingeborg, sagaskikkelse, II 24
- Jacob, greve af Halland, II 132
Juel, kammerherre til Hverringe, I 41
Juel, Niels, admiral, I 98, 117, 120
Juel, Niels, oberst, I 120
Juel-Brockdorff, I 98, 122
Juel-Brockdorff, Adda, I 122
Juil, Ove, III 222
- Kastrup, assessor, II 296
Keller, Chr. prof. III 281
Kingo, Thomas, I 117, 118, 346, II 11, 46, 106
Knud VI, II 17
Krabbe, Ivar, III 254
Krabbe, Jens Mikkelsen, III 231
Krabbe, Maren Jensdatter, III 231
Krabbe, Tyge, marsk, III 316
Krag, Otte, rigsråd, I 295
Kragh, F. E. baron, II 161
Kruppen, Stygge, III 362
- Lindenov, Birgitte, III 342
Lund, Thomas, III 317
Lunge, Niels Vincentsen, II 279
Lunge, Ove, III 222
Luxdorff, Peder, II 237

- Maase, v.d. hofpræst, III 431
 Maase, Anton v.d. III 128
 Maase, Frederik v.d. III 432
 Madsen, Jacob, biskop, I 30,
 58, 90
 Margrethe, dronning, I 98,
 103, II 18
 Marsvin, Ellen, I 80, 87, 98,
 105
 Marsvin, Jørgen, III 222
 Melsted, major, III 436
 Molkte, Joachim Godske,
 grev, II 211
 Moth, Sofie Amalie, II 18,
 20
 Munk, Kristine, I 89, 98,
 105, 115
 Mylius, Johan Caspar de,
 III 278
 Nanssøn, Hans, III 127
 Neergaard, etatsråd, II 429
 Niels af Halland, grev, II 18

 Odin, I 33, II 161, 183, III
 362
 Oehlenschläger, I 64
 Olaf Trygvesson, I 38
 Oppen-Schilden, III 280,
 292
 Osuræsønnerne, sagahelte, II
 38
 Oxe, Peder, II 443

 Parsberg, Christoffer, II 443
 Podebusch, Mouritz, II 209,
 III 341
 Porse, Knud, II 18
 Porsfeldt, Otto, I 104

 Rantzau, Christoffer, I 104
 Rantzow, Geert, III 205

 Rhode, Dorothea, III 430
 Robert, kaperkaptajn, III
 206
 Rommedahl, borgm. III 128
 Rosenkrantz, lensbaron,
 III 281
 Rosenkrantz, Otto Nielsen,
 III 429
 Rostgaard, Anna Cathrine,
 III 128
 Rostgaard, Conradine
 Sophie, III 431
 Rostgaard, Else Iversdatter,
 III 107, 127
 Rostgaard, Frederik, III
 107, 127, 430
 Rostgaard, Hans, III 107,
 127, 430
 Rostgaard, Jens, III 107,
 127
 Rønnow, Birgitte, II 236
 Rønnow, Joachim, III 127

 Scheel-Plessen, Carl, III 171
 Scheffel, Jørgen, I 115
 Schildknecht, Dan, II 162
 Schildknecht, Georg Ditlev
 v. II 161
 Schrøder, Peder, III 279
 Schütte, Gudmund, III 272
 Sehested, Hannibal, II 244
 Skeel, Otto, III 342
 Snare, Esbern, III 126
 Staffeldt, Adolf Henrik v.
 III 128
 Steenwinckel, Hans van, I
 115
 Stig, Andersen Hvide,
 marsk, I 28, 29, II 17, 132,
 136, III 39.
 Strutharald, jarl, III 126
 Stub, Ambrosius, I 121

 Stygge, Mourids, III 317
 Svend Estridssøn, III 362
 Svend Tveskæg, II 126

 Teilbjerg, Mads, III 279
 Telleqvist, general, III 435
 Tommerup, Peder, I 304

 Ulfeldt, Ebbe, I 115, II 277
 Ulfeldt, Fru Ebbe (se
 „Frøken Hedevig“)
 Ulfeldt, Eleonora Christine,
 II 307
 Ulfeldt, Korfitz, I 86, 115,
 II 307
 Ulfeldt, Margrethe, I 117
 Urne, Jørgen, III 205
 Utenhof, mester, II 236

 Valdemar Atterdag, II 17,
 18
 Valdemar Christian, prins
 (Chr. IVs søn) I 115, 123
 Valdemar den Store, II 17,
 III 125
 Valdemar den Unge, II 17,
 III 127
 Valdemar Sejr, I 255, II 17,
 143
 Wedellsborg, Wedel, greve,
 II 231, 224
 Veset, jarl, III 126
 Winding, Ditleff, III 279

 Übersax, III 343, 349

 Øgmund hin Danske,
 sagahelt, II 14
 Ørvarodd, sagahelt, II 14, 23

Litteraturliste

OM HELE LANDET ELLER STØRRE ØGRUPPER

- Valdemar II.s Jordebog. Ølisten. 1. Udg. 1866.
Steenstrup, Johs. C. H. R.: Studier over Kong Valdemars Jordebog. 1873.
Saxo Grammaticus: Danmarks Krønike. 1. danske Udg. Ved A. S. Vedel. 1575.
Adam af Bremen: Om Menigheden i Norden, IV Bog. 788–1092. Ved P. W. Christensen, 1862.
Huitfeldt, Arild: Danmarckis Rigis Krønike. 1652.
Berntsen, Arent: Danmarckis oc Norgis fructbar Herlighed. 1656.
Resen, Peder: Atlas Danicus. 1677.
Pontoppidan, Erich: Den Danske Atlas. 1763–81.
Wedel, L. M.: Indenlandsk Rejse i Aarene 1799–1804. 1806.
Holberg, Ludvig: Dannemarks og Norges Beskrivelse. 1729.
Grundtvig, F. L.: Fuglene i Folkenes Digtning og Tro. 1883.
Kristensen, Evald Tang: Danske Sagn. 1892–1901.
Kristensen, Evald Tang: Skattegraveren. 1884.
Erslev, Ed.: Jylland. Studier og Skildringer til Danmarks Geografi. 1886.
Historisk Tidsskrift. Fra 1840.
Aarbøger for Nordisk Oldkyndighed og Historie. Fra 1866.
Fra Arkiv og Museum. Fra 1899.
Trap, J. P.: Kongeriget Danmark. I–V. 3. udg. 1898–1906.
Danmarks Areal. (Statistiske Meddelelser. IV R. 20 B. 3. H. 1906).
Fabricius, A.: Illustreret Danmarks-Historie for Folket. 1914.
Bruun, Daniel: Danmark, Land og Folk. I–II. 1919.
Alle Stifts- og Amtsaarbøger.
Samlinger til Jydsk Historie og Topografi. Fra 1866.
Samlinger til Fyens Historie og Topografi. 1861–90.
Lolland-Falsters Historiske Samfunds Aarbøger. Fra 1913.
En Række Artikler i forskellige Tidsskrifter, Ugeblade og Dagblade.

TIL REJSEN 1921

- Dyssel, Johan Arndt: Forsøg til en indenlands-Rejse. 1774. Til Sydfyenske Øer.
Rohmann, J. L.: Bidrag til det fyenske Archipelags Smaaøers Historie. (Samlinger til Fyens Historie og Topografi. I. 1861. S. 121–34).
Oehlenschläger, Adam: Langelands-Rejse. 1804. (Poetiske Skrifter. I. 1805). Svendborg-Sund.
Engelstoft, C. T.: Historisk-statistisk Beskrivelse af Øen Thurø. (Historisk Tidsskrift. 3. R. I. 1859).
Michelsen, T. M.: Thurø i Fortid og Nutid. 1910.
Michelsen, T. M.: Historiske og statistiske Oplysninger om Øen Thurø. 1910.
Lund, Fr. Chr.: Beskrivelse over Øen Thorseng. 1823.
Nielsen, C. G.: Taasinge – før og nu. 1901.
(Dania, IV. S. 269). Angaaende Sct. Olafs Kapel paa Lundby Mark paa Taasinge.
Høgstrøm, C. G.: Taasinge paa Niels Juels Tid. 1916
Fabricius, A.: Drejø Sogns Beskrivelse og Historie. 1882.
Tommerup, Peder: Topographie over Drejø Sogn. 1825.
Jørgensen, S.: Langelands Vilkaar i Svenskekrigen 1657–60. (Samlinger til Fyens Historie og Topografi. VIII. 1881. S. 133–44).
Rasmussen Søkilde, N.: Holstenshus og Nakkebølle med tilliggende Sogne og Øer. 1875–78.
Hübertz, J. R.: Beskrivelse over Ærø. 1834.
Jørgensen, A. D.: Arnakke Kirke. (Kirkehistoriske Samlinger. 1869–71. I. S. 639–47).
Høy, C. T.: Træk af Marstals Historie i Skildringer og Billeder. 1913.

TIL FORÅRSREJSEN 1922

- Thura, L. L.: Omstændelig og tilforladelig Beskrivelse af Øen Samsø og de der under liggende smaae Øer. 1758. Samsø, Tunø og Hjelm.
- Kingo, Thomas: Samsøes korte Beskrivelse. 1675.
- Werlauff, E. C.: Historisk-antiquarisk Beskrivelse over Øen Samsø indtil Aaret 1675. (Antiquariske Annaler. I. 1807).
- Rockstroh, K. C.: Samsø under Svenskekrigen 1657–60. (Aarvog udg. af historiske Samfund for Aarhus Stift. III. 1910).
- Regnar Lodbrogs Saga }
Hervararsaga } Til Samsø.
Ørvarodds Saga }
- Poulsen, Frederik: Karantænestationen paa Kyholm. 1909.
- Troels-Lund: Christian IV.s Fødsel og Daab. (Historiske Skitser. 1876). – Til Samsø.
- Munch, P. A.: Bidrag til Ærkebisp Jens Grands Levnedsløb. (Annaler for Nordisk Oldkyndighed. 1860). Til Hjelm.
- Blom, Otto: Er der mon skudt med Bøsser mod Borgen paa Hjelm? (Historisk Tidsskrift. VI. R. 6. B. 1895–97. S. 782–88).
- Poulsen, Frederik: Thunø. (Illustreret Tidende. 1903–04. S. 228).
- Worm, Ole: Antiquitates Danicæ In Additam. pag. 4–6. 1651. Til Hjarnø og Alrø.
- Hansen, H.: Æbelø. (Aarbøger for Historisk Samfund for Odense og Assens Amter. 1913–16).
- Møller, Johs.: Æbelø: (Nutiden. 1887–88. S. 445).

TIL EFTERÅRSREJSEN 1922

- Rhode, P.: Samlinger til de danske Øer Laalands og Falsters Historie. 1–2. Bd. 1859. Øer i Nakskovfjord o. fl. af Smaalandene.
- Liljefalk, Axel: Bidrag til Laalands og Sjællands Historie under Svenskekrigen 1657–60. (Fra Arkiv og Museum, IV. B. 1. H. 1909–10) Øer i Nakskovfjord.
- Schiern, Frederik: Om den slaviske Oprindelse til nogle Stedsnavne paa de danske Smaaøer. (Historiske Studier, II. 1857). Omkring Smaalandshavet.
- Madsen, Emil: De kongelige Jagter og Fiskerier i d. 16. Aarh. (Fra Arkiv og Museum IV, B. 1911). Bl. a. om Smaalandene.
- Hannover, A.: Undersøgelser angaaende Menstruationen. 1865. Bl. a. om Racebiologi.
- Pontoppidan, Morten: Et Dagbogsblad fra 1807. (Illustreret Tidende. 1913–14, Nr. 48). Om Faxø.
- Kjersgaard, J. M.: Det lollandske Digelag 1873–1933 og Stormfloden 13. November 1872. 1913. Om Smaalandene.
- Stormfloden 13. november 1872. (Berlingske Tidende, 1872). Til Smaalandene.
- Rockstroh, K. C.: Sydsjælland under Svenskekrigen 1657–60. (Aarvog for Historisk Samfund for Præstø Amt, I. 1912). Om Nyord.

TIL REJSEN 1923

- Jensen, P. E.: Gavne Kloster og Herregaard 1402–1902. 1902. Til Enø og Dybsø.
- Pedersen, Laurits: Fra Enø Bylav. (Historisk Aarvog for Sorø Amt, III. 1914).
- Aggersø og Omø. (Nyeste Skilderie af Kjøbenhavn. 1812. Nr. 87). Om Agersø og Omø.
- Wiinstedt, K.: Om Vegetationen paa Sejro. (Botanisk Tidsskrift. 37. B. 2. H. 1920).
- Nielsen, Rasmus: Sejro Sogns Historie. 1923.
- Mariboe, Wm.: Et Par Dage paa Hesseløen. Fra alle Lande. 1866. B. IV. S. 1–11).
- Petersen, N. M.: De Danskes Toge til Venden. (Annaler for nordisk Oldkyndighed 1836–39). Til Sejro.

TIL REJSEN 1924

- Rørdam, H. F.: Kulturhistoriske Smaaibdrag fra Frederik II.s Tid. (Samlinger til Jydsk Historie og Topografi. B. VIII. 1880). Til Egholm i Limfjorden.
- Kruse, R. H.: Et bidrag til Limfjordens Historie i det 11. Aarh. (Aarbog for Nordisk Oldkyndighed. 1869).
- Engelstoft, Laurits: Rejseiagttagelser i Jylland i Aaret 1805. (Samlinger til Jydsk Historie og Topografi, III, 6 B. S. 21–60. 1908–10). Om Fur, Jegindø o. fl.
- Kruse, R. H.: Udførlig Beskrivelse af Øen Fuur i Limfjorden. 1874.
- Schütte, Gudmund: Salling Sysseis Oldsaga. 1915. Til Egholm, Fur, Læsø m. fl.
- Hammerich, Fr.: Sagn fra Øen Fur. (Dansk Penning Magasin. 1837. Sp. 42–45 og 85–88). Om Fur. (Fylla, 1875. Nr. 7–8). Om Fur.
- Kyrre, Hans: Furboerne. Dansk Fiskerliv. I. (Danske Folkeminder. 9. 1912).
- Schade, Caspar: Beskrivelse over Øen Mors. 1811. Til Fur o. a. øer i Limfjorden.
- Hannover, H. I.: Om Molersten. (Danmarks naturvidenskabelige Samfund. A. Nr. 14. 1927). Til Fur.
- Nielsen, A. C.: En Limfjordsø. (Jylland. 1891–92). Om Livø.
- Leth, Harald: Lidt om Livø. (Fra Himmerland og Kjær Herred. 1912–14).
- Friis, J. J. F.: Bidrag til Ulvenes Historie i Vendsyssel. (Samlinger til Jydsk Historie og Topografi, I B. 1866–67. S. 142–50). Til Jegindø m. fl.
- Erslev, Ed.: Om de glubende Dyrs Undergang i Nørrejylland. 1871. Til Jegindø m. fl.
- Bricka, C. F.: En kritisk Vurdering af ovennævnte Bog. (Historisk Tidsskrift, IV. R. II. B. S. 841–60).
- L. P. S. og K. A.: Hirtsholmene. (Søndagsbladet. 1903). Hirsholmene.
- Johwis: Fra Hirsholmene. (Nyt illustreret Ugeblad, 8. juni 1873).
- Feddersen, Oscar: Paa Hirsholmene. Erindringer fra 1864. (Danebrog, III. 1883).
- Müller, Th. A.: Et par studier fra Læsø. (Dania, III B. 1895, S. 1–22).
- Bing, Lars Hess: Physisk og oeconomic Beskrivelse over Øen Læsø. 1802.
- Bang, Vilhelm: En Birkedommer som Drabsmand. En Kriminalretssag fra Læsø i 17. Aarh. (Samlinger til Jydsk Historie og Topografi. 9 B. S. 243–60).
- Grüner-Nielsen, H.: Læsøfolk i gamle Dage. 1924.
- Heide, Fr.: De forsvundne Fyrreskove paa Læsø og Anholt. (Fra Naturens Værksted, H. 12. 1914).
- Boye, V.: Anholt. En topographisk-antiquarisk Skizze. (Samlinger til Jydsk Historie og Topografi, I. R. VI. 1876. S. 39–58).
- Bynch, Lorentz: Om Anholts naturlige Beskaffenhed. (Iris og Hebe. 1801).
- Steensby, H. P.: Foreløbige Betragtninger over Danmarks Racebiologi. (Meddelelser om Danmarks Anthropologi. 1907–11). Til Anholt.
- Becker, T.: Nogle Bidrag til Øen Anholts Historie. (Orion. IV. 1841).
- Jørgensen, A. D.: Fr. Rostgaards uforgribelige Underretning om Anholt. (For Idé og Virkelighed. 1871. I, S. 188–90).
- Mackeprang, M.: Anholt før Per Paars. (Danske Studier. 1904. S. 218–19).
- Hjorth, Hans: Englænderne paa Anholt 1809–14. 1907.
- Kristensen, Evald Tang: Øen Anholt i sagn og sæd efter gamle folks mundtlige meddelelser. 1891.

Samtlige kort til værket er tegnet af Achton Friis på grundlag af Generalstabens opmåling.

